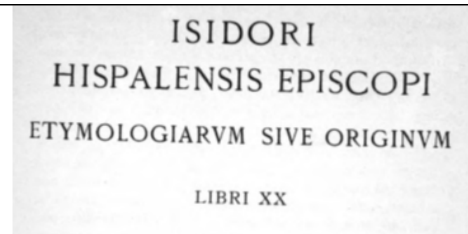

ISIDORI
HISPALENSIS EPISCOPI
ETYMOLOGIARVM SIVE ORIGINVM
LIBRI XX

Isidorus Vir Egregius, Hispalensis Ecclesia Episcopus

ISIDORI HISPALENSIS ETYMOLOGIARUM SIVE OPUS DE ORIGINE QUARUMDAM RERUM LIBRI XX AC HISTORIA DE REGIBUS GOTHORUM, VANDALORUM ET SUEVORUM. PROF. DR. DARCY CARVALHO. FEA-USP. SÃO PAULO. BRAZIL. ANNO 2021. STUDIES IN MEDIEVAL AND MODERN LATIN.

ISIDORUS HISPALENSIS

https://la.wikipedia.org/wiki/Isidorus_Hispalensis

Isidorus Hispalensis (circa a. 560 natus -- 4 Aprilis 636 obiit) archiepiscopus, doctor Ecclesiae, unus ex egregissimis auctoribus primae partis Medii Aevi erat. Etymologiarum sive Originum, eius magnum opus, maximi momenti pro traditione scientiae classicae. Isidorus, ob Etymologias, est patronus scolasticorum Historiae, Philosophiae, Philologiae, Archaeologiae et Geographiae. Isidorus Hispalensis episcopus, circa parentibus Severiano et Theodora Carthaginis novae in Hispania natus, duo fratres Leandrum et Fulgentium habebat unamque Florentinam nominatam sororem. Generosus fuit enim Isidorus familia sua, egregia dignitate nota. Leander, Isidoro aetate provectior frater, tamquam archiepiscopus in Hispali civitate (vulgo hispanico sermone Sevilla) ministrabatur et amicus Papae Gregorio V fuit cum alter aetate minor frater, Fulgentius, episcopatu Astigitano functus est a Leandro fortassis ipso nominatus. Eorum mortuis parentibus, iunior germanus frater Isidor a fratre Leandro educatus fuit ipsemet iam antenominatus eo curabatur ad iuniorem Isidorum sacerdotem ordinandum. Cum pristina antiqua Romana debilitata fuisset ac factio nobilis olim ruditate infecta esset etiam violentia inexercuisset, Isidorus ipse actitabat in convertendo Arianos Visigothos ad Catholicam niceanam confessionem fratrem assequens seniorem Leandrum Hispalensem. Ipse solus Isidorus instituta fratruelia leandrina continuavit eo ipso seniore educante fratre e vita interdum decesso. Isidorus prima abhinc iuventute in monasterium ingrediebatur. Aetate triginta annos impleta Isidorus abbas creabatur. Eo ministerio severe moderabatur; saeculo suo regimen monasticae vitae apprime tenebatur ac respiciebatur. Fratri suo Leandro similiter inagens functus erat Isidorus ministerio praestanti Toleti ad concilium illius Hispalis. Leandro mortuo Isidorus triginta etiam plus annorum episcopaliter eo ministrabat eique fama unius altissimi eruditi Aetate Media oriente

incumbebatur. Inter orientis Medii Aevi scriptores Isidorus Hispalensis praeeminens tenendus est nam ipsemet eruditionis antiquum aes colligebat atque inordinabat. Fuit enim Visigothorum regnum saeculo suo mixtione latini moris impressum et germanici. Reliquae attamen Hispaniae provinciae partes - inter quas etiam Isidori natalis civitas sit numeranda - sub orientalis romani imperii byzantini potestate stabat qua causa ad romanos ingenuos fontes accessus possibilis fiebat. In numerum sanctorum relatus est. Papa Innocentius XIII eum Doctorem Ecclesiae nominavit. E Vicipaedia

PARS PRIMA

ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI ETYMOLOGIARUM SIVE ORIGINUM LIBRI XX

http://mlat.uzh.ch/download_pl/?lang=0&dir=/var/www/Corpus2_PL/&file=082_Isidorus-Hispalensis_Etymologiae.xml

https://archive.org/details/isidori01isiduoft

Recognovit Breviqve Adnotatione Critica Instruxit W. M. Lindsay

INDEX.

Ut valeas quae requiris cito in hoc corpore invenire, haec tibi, lector, pagina monstrat de quibus rebus in libris singulis conditor huius codicis disputavit, id est in libro :

XI. De Homine et Partibus eius, de Aetatibus Hominum, de Portentis et Transformatis.

XII. De Ouadrupedibus, Reptilibus, Piscibus ac Volatilibus.

XIII. De Elementis, id est de Caelo et Aere, de Aquis, de Mare, de Fluminibus ac Diluviis.

XIV. De Terra et Paradiso et de Provinciis totius Orbis, de Insulis, Montibus ceterisque Locorum Vocabulis ac de Inferioribus Terrae.

XV. De Civitatibus, de Aedificiis Vrbanis et Rusticis, de Agris, de Finibus et Mensuris Agrorum, de Itineribus.

XVI. De Glebis exTerra vel Aquis, de omni genere Gemmarum et Lapidum pretiosorum et vilium, de Ebore quoque inter Marmora notato, de Vitro, de Metallis omnibus, de Ponderibus et Mensuris.

XVII. De Culturis Agrorum, de Frugibus universi generis, de Vitibus et Arboribus omnis generis, de Herbis et Holeribus universis.

XVIII. De Bellis et Triumphis ac Instrumentis Bellicis, de Foro, de Spectaculis, Alea et Pila.

XIX. De Navibus, Funibus et Retibus, de Fabris Ferrariis et Fabricis Parietum et cunctis Instrumentis Aedificiorum, de Lanificiis quoque, Ornamentis et Vestibus universis.

XX. De Mensis et Escis et Potibus et Vasculis eorum, de Vasis Vinariis, Aquariis et Oleariis, Cocorum, Pistorum, et Luminariorum, de Lectis, Sellis et Vehiculis, Rusticis et Hortorum, sive de Instrumentis Equorum.

PRAEFATIONIS AUCTORIS LINDSAY IN EDITIONE SUA - EXCERPTA

Hic habes, lector benevole, Etymologiarum editionem inchoatam potius quam omnibus numeris absolutam, quam cur sic tibi offerre ausus sim, immo hercle coactus sim, paucis primum exponam. Scito igitur me ante aliquot annos dum, Grammatica Latina antiquissimisque scriptoribus Latinis occupatus, pleniorem notitiam de citationibus eorum apud Isidorum desidero, lectiones antiquiorum codicum undique congessisse eo animo ut congestas Kueblero editionem Etymologiarum paranti traderem ; deinde paulatim rei amore captum plurimas lectiones ex aliis locis Etymologiarum addidisse, quae documento essent qualis fuisset diaspora libri Isidoriani per monasteria Europae, et quibus insignibus diversae codicum familiae inter se essent discernendae. Denique, postquam Kueblerus consilium edendi libri abiecerat, forte fortuna contigit ut Ottonianam editionem cum codice Wolfenbuettelano accuratissime a losepho Klein collatam ex bibliopola antiquario emerem, certiorque factus brevi fore ut codex Toletanus publici iuris phototypice expressus fieret, ambitiosiora inii consilia, et nactus occasionem itineris palaeographicorum studiorum causa per plerasque bibLIothecas Europae facti, codices Etymologiarum omnes, qui quidem octavi aut incipientis noni saeculi essent, inspexi et quot potui lectiones exscripsi. Nam in Etymologiarum codicibus adhibendis ille profecto laudandus est,

qui redit in fastos et virtutem aestimat annis cum antiquissimus quisque maxime interpolatoris manu careat. Cum igitur satis compertum haberem codicum Isidorianorum trium familiarum deducti sunt, pauca sunt disputanda. Fuit profecto, sicut ipse ille liber quem Isidorus Braulioni trans-misit, codex inemendatus, vitiis passim maculatus. Variarum enim lectionum vestigia plurima habemus, aut in margine positarum aut in ipso contextu; necnon inchoatorum Iocorum, ubi nil nisi titulus lemmatis De Litteris Apud Grammaticos exti-tisse videtur; necnon Iacunarum, repetitionum, mille denique vitiorum. Saepissime igitur dubitatio oritur utrum confusio ea, quae in proarchetypo erat, Isidoro ipsi an scribae nescio cui it attribuenda; ubi decimae speciei definitionis id exemplum appositum est, ut si quaeratur quid sit triens, quod revera undecimae est, undecimae autem speciei exemplum illud quod revera est decimae. Equidem plerumque, citra legentium incommodum, Isidorum ipsum in errore fuisse credere malui, et citationes scriptorum et !ocos ex auctoribus prave excerptos,ubi Cassiodorus scripserat nihil generatur contra naturam in vita, Isidorus autem haud scio an male intellexerit invita inemendatos exhibui, quae vera sunt in apparatum criticum relegavi. Orthographiam etiam Isidorianam semper posthabui legen-tium commodo neque saepius formas nimis inusitatas velut sinixtra, externus dies quod sit extraneus, captus pro cattus, h barbare omissum vel adiectum, e protheticum, i protheticum, e pro i, e pro ae, b pro v, innumera alia eius modi in textum admisi nisi necessitate coactus, ut in nominibus mor-borum in lib. IV. Neque enim habeo cur credam Isidorum ipsum in hac re constantem fuisse, quippe qui ipsa verba fontium suorum exscribere solitus sit. Spero quoque propediem et de orthographia et de grammatica nostri scriptoris fusius disputatum iri. In rebus igitur orthographicis et grammaticis me in huiusmodi editionis apparatu critico non religiosius immoratum esse nemo vitio dabit; illud fortasse iure obicietur, quod fontes Isidori, quoniam mihi lex ea imposita est ut brevitati in apparatu summopere consulerem, nisi hic illic emendationis causa non indicaverim ; quippe qui plurimi, non omnes (neque ipse omnes exploratos habeo), in editione Arevahana adnotati sint. Tu igitur, lector benevole, cum Arevalianis adnotationibus hoc libro meo qualicumque utere feliciter. Nam ad Arevalianam editionem meam quantum potui adcommodavi; quin etiam hic illic vitiosum paragraphorum ordinem relinquere malui quam citationes apud lexicographos magno cum virorum doctorum incommodo conturbare. W. M. Lindsay . Dabam Andreapoli die S. Andreae mcmx.

INCIPIT ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI ETYMOLOGIARUM SIVE ORIGINUM LIBRI XX

PRAEFATIO. Domino meo, et Dei servo, Braulioni episcopo, Isidorus. En tibi, sicut pollicitus sum, misi opus de origine quarumdam rerum, ex veteris lectionis recordatione collectum, atque ita in quibusdam locis adnotatum, sicut exstat conscriptum stylo majorum.

LIBER PRIMUS, DE GRAMMATICA.

CAPUT I. De disciplina et arte. . Disciplina a discendo nomen accepit; unde et scientia dici potest. Nam scire dictum a discere, quia nemo nostrum scit, nisi qui discit. Aliter dicta disciplina, quia discitur plena. . Ars vero dicta est, quod artis praeceptis regulisque consistat. Alii dicunt a Graecis hoc tractum esse vocabulum ἀπο τῆς ἀρετῆς, id est, a virtute, quam scientiam vocaverunt. . Inter

artem et disciplinam Plato et Aristoteles differentiam esse voluerunt, dicentes artem esse in iis quae se et aliter habere possunt; disciplinam vero esse quae de iis agit quae aliter evenire non possunt. Nam quando veris disputationibus, aliquid disseritur, disciplina erit; quando aliquid verisimile atque opinabile tractatur, nomen artis habebit

CAPUT II. De septem liberalibus artibus. . Disciplinae liberalium artium septem sunt. Prima, grammatica, id est, loquendi peritia. Secunda, rhetorica, quae propter nitorem et copiam eloquentiae suae maxime in civilibus quaestionibus necessaria existimatur. Tertia, dialectica cognomento logica, quae disputationibus subtilissimis vera secernit a falsis. . Quarta, arithmetica, quae continet numerorum causas, et divisiones. Quinta, musica, quae in carminibus cantibusque consistit. Sexta, Geometria, quae mensuras dimensionesque complectitur. Septima, astronomia, quae continet legem astrorum.

CAPUT III. De litteris communibus. . Primordia grammaticae artis litterae communes existunt quas librarii et calculatores sequuntur, quorum disciplina velut quaedam grammaticae artis infantia est. Unde et eam Varro litterationem vocat. Litterae autem sunt indices rerum, signa verborum, quibus tanta vis est, ut nobis dicta absentium sine voce loquantur. Verba enim per oculos, non per aures, introducunt? . Usus litterarum repertus est propter memoriam rerum. Nam, ne oblivione fugiant, litteris alligantur. In tanta enim rerum varietate, nec disci audiendo poterant omnia, nec memoria contineri. . Litterae autem dictae, quasi legiterae, quod iter legentibus praestent, vel quod in legendo iterentur. . Litterae Latinae et Graecae ab Hebraeis videntur exortae. Apud illos enim prius dictum est aleph; deinde ex simili enuntiatione apud Graecos tractum est alpha; idem apud Latinos a. Translator enim ex simili sono alterius linguae litteram condidit ut nosse possimus, linguam Hebraicam omnium linguarum et litterarum esse matrem. Sed Hebraei viginti duobus elementis litterarum secundum Veteris Testamenti libros utuntur; Graeci vero viginti quatuor; Latini, inter utramque linguam progredientes, viginti tria elementa habent. . Hebraeorum litteras a Lege coepisse per Moysen, Syrorum autem et Chaldaeorum per Abraham. Unde cum Hebraeis, et numero, et sono concordant, solis characteribus discrepant. Aegyptiorum litteras Isis regina, Inachi filia, de Graecia veniens in Aegyptum, reperit, et Aegyptiis tradidit. Apud Aegyptios autem alias habuisse litteras sacerdotes dicunt, alias vulgus; sacerdotales ἱερὰς, vulgares πανδήμους. Graecarum litterarum usum primi Phoenices invenerunt, unde et Lucanus: Phoenices primi (famae si creditur) ausi Mansuram rudibus vocem signare liguris. . Hinc est quod et Phoeniceo colore librorum capita scribuntur, quia ab ipsis litterae initium habuerunt. Cadmus Agenoris filius Graecas litteras a Phoenice in Graeciam septemdecim primus attulit: α, β, γ, δ, ε, ζ, ι, κ, λ, μ, ν, ο, π, ρ, σ, τ, φ. His Palamedes Trojano bello tres adjecit: η, χ, ω. Post quem Simonides Melicus tres alias adjecit: Θ, Ψ, Ξ . Y litteram Pythagoras Samius ad exemplum vitae humanae primus formavit; cujus virgula subterior primam aetatem significat; incertam quippe et quae adhuc se nec vitiis nec virtutibus dedit. Bivium autem, quod superest, ab adolescentia incipit; cujus dextera pars ardua est, sed ad beatam vitam tendens; sinistra facilior, sed ad labem, interitumque deducens. De qua sic Persius ait: Et tibi quae Samios deduxit littera ramos, Surgentem dextro monstravit limite callem. . Quinque autem esse apud Graecos mysticas litteras. Prima Y, quae humanam vitam significat,

de qua nunc diximus. Secunda Θ, quae mortem significat. Nam judices eamdem litteram theta apponebant ad eorum nomina quos supplicio afficiebant. Et dicitur theta ἀπὸ τοῦ ϑανάτου, id est, a morte. Unde, et habet per medium telum, id est, mortis signum. De qua quidam sic ait: O multum ante alias infelix littera theta! . Tertia T, figuram demonstrans Dominicae crucis: unde, et Hebraice SIGNUM interpretatur; de qua dictum est, in Ezechiele, angelo: Transi per mediam Jerusalem, et signa thau in frontes virorum gementium, et dolentium. Reliquas vero duas, summam, et ultimam sibi vindicat Christus. Ipse enim principium, ipse finis, dicens: Ego sum alpha et ω: concurrentibus enim in se invicem alpha ad ω usque devolvitur, et rursus ω ad alpha replicatur: ut ostenderet in se Dominus, et initii decursum ad finem, et finis decursum ad initium. . Omnes autem litterae apud Graecos et verba componunt et numeros faciunt. Nam alpha littera apud eos vocatur in numeris unum; ubi autem scribunt beta, vocantur duo; ubi scribunt gamma, vocantur in numeris ipsorum tria; ubi scribunt delta, vocantur quatuor, et sic omnes litterae apud eos numeros habent. . Latini autem numeros ad litteras non computant, sed sola verba componunt.

CAPUT IV. De litteris Latinis. . Latinas litteras Carmentis nympha prima Italis tradidit. Carmentis autem dicta, quia carminibus futura canebat. Caeterum proprie vocata Nicostrata. . Litterae autem aut sunt communes aut liberales. Communes dictae, quia multi eis utuntur in communi, ut in scribendo et legendo. Liberales, quia eas tantum illi noverunt qui libros conscribunt recteque loquendi dictandique rationem noverunt. . Litterarum duplex modus est; dividuntur enim principaliter in duas partes, in vocales et consonantes: vocales sunt quae directo hiatu faucium sine ulla collisione varie emittuntur. Et dictae vocales, quod per se vocem impleant, et per se syllabam faciant, nulla adhaerente consonantes. Consonantes sunt quae diverso motu linguae vel impressione labiorum efficiuntur. Et vocatae consonantes, quia per se non sonant, sed junctis vocalibus consonant. . Hae in duabus partibus dividuntur: in semivocalibus, et in mutis. Semivocales dictae, eo quod quiddam semis de vocalibus habeant. Ab E quippe vocali incipiunt, et desinunt in naturalem sonum. Mutae autem dictae, quia nisi subjectis sibi vocalibus nequaquam erumpunt. Si enim eis extremum vocalis detraxeris sonum, inclusum litterae murmur sonabit. Vocales autem, et semivocales, et mutae, a veteribus sonae, et semisonae, et insonae dictae. . Inter vocales autem apud grammaticos i et u, varias habent significationes. . Nam modo vocales, modo semivocales, modo mediae sunt. Vocales ideo sunt, quia solae positae syllabas faciunt, et aliis consonantibus conjunguntur. Consonantes habentur ideo, quia interdum habent post se vocales in eisdem syllabis constitutas, ut Iuno, vates, et habentur pro consonantibus. . Mediae autem idcirco dicuntur, quoniam naturaliter solae medium sonum habent, ut illius, unius. Conjunctae aliis pinguius sonant, ut Ianus, vanus. Solae enim aliter sonant, aliter junctae. I vero propterea interdum duplex dicitur, quia quotiescunque inter duas vocales invenitur, pro duabus consonantibus habetur, ut Troia. Geminatur enim ibi sonus ejus. . U quoque littera proinde interdum est nihil, quia alicubi, nec consonans est, ut quis. Vocalis enim non est, quia i sequitur; consonans non est, quia q praecedit. Ideoque quando nec vocalis, nec consonans est, sine dubio nihil est. Eadem et digamma a Graecis vocatur, quando sibimet aliisque vocalibus jungitur; quae ideo digamma dicitur, quia duplex est instar F litterae, quae duplex gamma habet; ad cujus similitudinem conjunctas vocales digamma appellari grammatici

voluerunt, ut votum, virgo. . Inter semivocales autem quaedam liquidae dicuntur, quia interdum in una syllaba postpositae aliis consonantibus deficiunt, et a metro excluduntur. Ex quibus duae apud Latinos liquescunt, l et r, ut fragor et flatus. Reliquae m et n apud Graecos liquescunt, ut Mnestheus. . Decem et septem autem Latinis litteris vetus scriptura constabat. Unde et legitimae nominantur, illa ratione scilicet, vel quod ab e vocali incipiunt, et in mutum sonum desinunt, ut sunt semivocales; vel quod a suo sono incipiunt, et in vocalem e desinunt, ut sunt mutae. . H autem littera pro sola aspiratione adjecta est postea. Unde et a plerisque aspiratio putatur esse, non littera; quae proinde aspirationis nota dicitur, quia vocem elevat. Aspiratio enim est sonus uberius elatus, cui contraria est prosodia, sonus aequaliter flexus. . K litteram Salvius ludimagister prius Latinis adjecit, ut in sono discrimen faceret duarum litterarum c et q; quae ideo supervacua dicitur, quia exceptis kalendis superflua judicatur: per c enim universa exprimimus. . Q litteram nec Graeci resonant, nec Hebraei; exceptis enim Latinis, hanc nulla alia lingua habet. Haec prius non erat. Unde et ipsa supervacua est vocata, quia per c cuncta veteres scripserunt. . X littera usque ad Augusti tempus nondum apud Latinos erat; sed pro ea c et s scribebant; unde et duplex vocatur, quia pro c et s ponitur; unde et ex eisdem litteris compositum nomen habet. . A Graecis duas litteras mutuavit Latinitas, y et z, propter nomina, scilicet, Graeca. Et hae apud Romanos usque ad Augusti tempus non scribebantur; sed pro z duo ss ponebant, ut hilarissat; pro y vero u scribebant. . Unicuique autem litterae tria accidunt: nomen, quomodo vocetur; figura, quo charactere signetur; potestas, quae vocalis, quae consonans habeatur. A quibusdam et ordo adjicitur, quae praecedat, quae sequatur, ut a prior sit, sequens b. A autem in omnibus gentibus ideo prima est litterarum, pro eo quod ipsa prior nascentibus vocem aperiat. . Nomina autem litterarum gentes ex sono propriae linguae dederunt, notatis oris sonis atque discretis. Nam postquam eas animadverterunt, et nomina illis et figuras imposuerunt: figuras autem partim ex placito, partim ex sono litterarum formaverunt, ut puta i, et o, quarum uni sicut exilis sonus, ita tenuis virgula; alterius pinguis sonus, sicut et plena figura. Potestatem autem natura, voluntas ordinem dedit. . Inter figuras litterarum et apicem veteres distinxerunt: apicem dictum pro eo quod longe sit a pedibus, et in cacumine litterarum apponitur. Est enim linea jacens super litteram aequaliter ducta. Figura autem, qua tota littera scribitur.

CAPUT V. De grammatica. . Grammatica est scientia recte loquendi, et origo et fundamentum liberalium litterarum. Haec in disciplinis post litteras communes inventa est, ut jam qui didicerunt litteras per eam recte loquendi rationem sciant. Grammatica autem a litteris nomen accepit: γράμματα enim Graeci litteras vocant. . Ars vero dicta est, quod artis praeceptis regulisque consistat. Alii dicunt a Graecis hoc tractum esse vocabulum ἀπὸ τῆς ἀρετῆς, id est, a virtute, quam scientiam vocaverunt. . Oratio dicta quasi oris ratio; nam orare est loqui, et dicere. Est autem oratio contextus verborum cum sensu. Contextus autem sine sensu non est oratio, quia non est oris ratio. Oratio autem plena est, sensu, voce et littera. . Divisiones autem Grammaticae artis a quibusdam triginta dinumerantur, id est: partes orationis octo, vox articulata, littera, syllaba, pedes, accentus, positurae, notae, orthographia, analogia, etymologia, glossae, differentiae, barbarismi, soloecismi, vitia, metaplasmi, schemata, tropi, prosae, metra, fabulae, historiae.

CAPUT VI. De partibus orationis. . Partes orationis primus Aristoteles duas tradidit, nomen et verbum. Deinde Donatus octo definivit. Sed omnes ad illa duo principalia revertuntur, hoc est, ad nomen et verbum, quae significant personam et actum. Reliquae appendices sunt, et ex his originem trahunt. . Nam pronomen ex nomine nascitur, cujus officio fungitur, ut orator ille. Adverbium de nomine nascitur, ut doctus, docte. Participium de nomine, et verbo, ut lego, legens. Conjunctio vero, et praepositio, vel interjectio in complexum istarum cadunt. Ideo, et nonnulli quinque partes definierunt, quia istae superfluae sunt.

CAPUT VII. De nomine. . Nomen dictum quasi notamen, quod nobis vocabulo suo res notas efficiat. Nisi enim nomen scieris, cognitio rerum perit. Propria nomina dicta, quia specialia sunt: unius enim tantum personam significant. Species propriorum nominum quatuor: praenomen, nomen, cognomen, agnomen. Praenomen dictum, eo quod nomini praeponatur, ut Lucius, Quintus. . Nomen vocatum, quia notat genus, ut Cornelius; Cornelii enim omnes in eo genere. Cognomen, quia nomini conjungitur, ut Scipio; agnomen vero, quasi accidens nomen, ut Metellus Creticus, quia Cretam subegit. Extrinsecus enim venit agnomen ab aliqua ratione. Cognomentum autem vulgo dictum, eo quod nomini cognitionis causa superadjiciatur, sive quod cum nomine est. . Appellativa nomina inde vocantur, quia communia sunt, et in multorum significatione consistunt. Haec in viginti octo species dividuntur, ex quibus corporalia dicta, quia vel videntur, vel tanguntur, ut coelum, terra. . Incorporalia, quia carent corpore; unde nec videri nec tangi possunt, ut veritas, justitia. . Generalia, quia multarum rerum sunt, ut animal; nam et homo, et equus, et avis animal sunt. . Specialia, quia partem demonstrant, ut homo, species enim animalium homo. . Principalia, quia primam positionem habent, nec aliunde nascuntur, ut mons, fons. . Derivativa, eo quod ex alio nomine deducuntur, ut a MONTE montanus. . Diminutiva, quia minuunt sensum, ut Graeculus, scholasticulus. . Sono diminutiva, quia sic sonant sicut diminutiva, sed intellectu principalia sunt, ut fabula, tabula. . Tota Graeca, quia ex toto Graece declinantur, ut Callisto. Sic enim et Graecus et Latinus dicit. . Tota Latina, quia ex toto in Latinum vertuntur; Graecus dicit Odysseus, Latinus Ulysses. . Media dicta, quia ex parte Graeca sunt, et ex parte Latina. Eadem, et notha, quia corrumpunt ultimas syllabas manentibus prioribus, ut apud Graecos, Alexandros, Menandros; apud nos vero Alexander, Menander. Dicta autem notha quemadmodum nothus dicitur quisquis de dispari genere nascitur. . Synonyma, hoc est, plurinomina, eo quod sit in pluribus nominibus significatio una, ut terra, humus, tellus. Idem enim sunt omnia. . Homonyma, hoc est, uninomina, eo quod sit in uno nomine, significatio plurima, ut tumulus, nunc mons brevis, nunc tumens tellus, nunc sepulcrum. Est enim in uno nomine significatio diversa. . Relativa dicta, eo quod ad aliam referantur personam, ut magister, pater, dominus. . Illa autem quae dicuntur ad aliquid aliqualiter se habentia, a contraria significatione dicta sunt, ut dexter. Dici enim dexter non potest, nisi sinister fuerit. . Porro qualitatis nomina ex eo dicta, quia per ea qualis quisque sit ostenditur, ut sapiens, formosus, dives. . Quantitatis, quia mensura trahuntur, ut longus, brevis. . Patronymica dicuntur, eo quod trahuntur a patribus, ut Tydides, Tydei filius, Aeneades, Aeneae filius; quamvis, et a matribus, et a majoribus ducantur. . Ctetica, id est, possessiva, a possessione, ut Evandrius ensis. . Epitheta, quae Latine adjectiva, vel superposita appellantur, eo quod ad implendam sui significationem nominibus adjiciantur, ut magnus, doctus. Adjicis ea personis, ut magnus

Philosophus, doctus homo, et plenus est sensus. . Actualia ab actu descendunt, ut rex, dux, cursor, nutrix, orator. Gentis a gente veniunt, ut Graecus, Romanus. . Patriae a patria descendunt, ut Atheniensis, Thebanus. Loci a loco, ut suburbanus. . Verbalia dicuntur, quia de verbo nascuntur, ut lector. Participalia, quae sic sonant, sicut participia, ut clemens, prudens. . Verbis similia, a verbi similitudine dicta, ut contemplator. Nam et verbum est imperativi modi, futuri temporis; et nomen, quia casum recipit. Hae omnes species a nominum appellatione descendunt. . Secunda pars, nominis comparatio. Comparatio dicta, quia ex alterius comparatione alterum praefert. Cujus gradus tres sunt: positivus, comparativus, et superlativus. Positivus dictus, quia primus ponitur in comparationis gradu, ut doctus. Comparativus ab eo, quod comparatus positivo, praefertur illi, ut doctior: plus enim novit quam doctus. Superlativus, eo quod comparativo superferatur, ut doctissimus: plus enim scit quam doctior. . Genera dicta sunt, eo quod generent, ut masculinum, femininum. Caetera non sunt genera, sed hoc hominum ratio et auctoritas voluit. Neutrum dictum, quia nec hoc est, nec illud, id est, nec masculinum, nec femininum. Commune dictum, quod duobus generibus nomen unum communicat, ut hic et haec canis. . Cui contrarium est epicoenum, quia utrumque sexum sub uno genere enuntiat, ut hic piscis. Est enim incerti sexus, quod nec natura, nec oculis discernitur, sed sensus tantum peritia. Omne genus dictum, quia cunctis generibus servit: masculino, et feminino, neutro, et communi, et omni. . Numerus vocatus, quia per eum, vel singularia, vel pluralia nomina ostenduntur. Figura, quia, vel simplicia, vel composita sunt. . Casus a cadendo dicti; per eos enim inflexa nomina variantur, et cadunt. Nominativus casus dictus, quia per eum aliquid nominamus, ut hic magister. Genitivus, quia per eum genus cujuscunque quaerimus, ut hujus magistri filius; vel quod rem significamus, ut hujus magistri liber. . Dativus, quia per eum alicui aliquid nos dare demonstramus, ut da huic magistro. Accusativus, quia per eum aliquem accusamus, ut accuso hunc magistrum. Vocativus, quia per eum aliquem vocamus, ut o magister. Ablativus, quia per eum nos auferre aliquid cuiquam significamus, ut auferam a magistro. . Hexaptota nomina dicta, quia per sex casus varietates habent, ut est unus. Pentaptota, quod tantum in quinque casibus variantur, ut doctus. Tretraptota, quod tantum in quatuor casibus declinantur, ut latus. Triptota, quod tantum in tribus, ut templum. Diptota, quod tantum in duobus, ut Jupiter. Monoptota, quod uno tantum casu utuntur, ut frugi.

CAPUT VIII. De prononime. . Pronomen dictum, quia pro vice nominis ponitur, ne fastidium faciat nomen ipsum, dum iteratur. Nam cum dicimus: Virgilius scripsit Bucolica, addimus pronomen, ipse scripsit et Georgica; sic varietas significationis, et fastidium tollit, et ornatum inducit. . Pronomina autem aut finita sunt, aut infinita. Finita pronomina dicta, eo quod definiunt certam personam, ut ego. ME enim statim intelligis. Infinita dicuntur, quia non sunt certae personae. De absentibus enim dicuntur et incertis, ut quis, quae, quod. Minus quam finita appellantur, quia commemorationem faciunt notae personae, ut ipse, iste, certum est enim de quo dicitur. . Possessiva vocantur, eo quod nos aliquid possidere ostendunt; nam dum dico meus, tuus, definio aliquid meum esse, vel tuum. Relativa dicuntur, quia ad interrogationem referuntur, ut quis est? respondetur, is est. Demonstrativa, eo quod habent demonstrantis significationem. Aliquem enim praesentem his demonstramus, ut hic, haec, hoc, quae tria et articuli nominantur. . Articuli autem dicti, quod nominibus arctantur, id est, colligantur, ut cum dicimus hic orator. Inter

articulum autem, et pronomen hoc interest, quod articulus tunc est, cum nomini jungitur, ut hic sapiens. Cum vero non conjungitur, demonstrativum pronomen est, ut hic, et haec, et hoc. . Omnia autem pronomina, aut primigenia, aut deductiva sunt. Primigenia dicta sunt, quia aliunde originem non trahunt. Haec viginti unum sunt. Finita tria: ego, tu, ille. Infinita septem: quis, qualis, talis, quantus, tantus, quotus, totus. Minus quam finita sex: iste, ipse, hic, is, idem, sui. Possessiva quinque: meus, tuus, suus, noster, vester. Reliqua autem deductiva dicuntur, quia ex illis deducta atque composita existunt, ut quispiam, aliquis, etc.

CAPUT IX. De verbo. . Verbum dictum, eo quod verberato aere sonat, vel quod haec pars frequenter in oratione versetur. Sunt autem verba mentis signa, quibus homines cogitationes suas invicem loquendo demonstrant. Sicut autem nomen significat personam, ita verbum, factum dictumque personae. In persona verbi, agentis et patientis significatio est. Nam scribo agentis personae factum est. Item scribor personae factum indicat, sed ejus a quo patimur. . Verborum genera duo sunt, grammaticorum, atque rhetorum. Grammaticorum in tria cadunt tempora: praeteritum, praesens et futurum, ut, fecit, facit, faciet, Rhetorum autem universa oratio verba dicuntur, veluti, verbis bonis nos cepit, verba bona habuit: ubi non tantum verba quae in tria cadunt tempora, sed universa oratio est. Verborum species sunt formae, modi, conjugationes et genera. . Formae verborum inde dictae, eo quod nos ad unamquamque rem informent; per has enim ostendimus quid agamus. Nam Meditativa dicta a meditantis sensu, ut lecturio, id est, legere volo. Inchoativa post meditationem ab inchoantis indicio, ut calesco. Frequentativa a saepius agendo, ut lectito, clamito. Formae enim sensum tenent, modi declinationem. Nam nescis quid sit declinatio, nisi prius didiceris quid sit sensus. . Modi dicti ab eo, quemadmodum sint in suis significationibus. Indicativus modus dicitur, quia significationem indicantis habet, ut lego. Imperativus, quia sonum habet imperantis, ut lege. Optativus, quia per ipsum optamus aliquid agere, ut utinam legerem! Conjunctivus, quia ei conjungitur aliquid ut locutio plena sit: nam quando dicis cum clamem, pendet sensus; quod si dicam cum clamem, quare putas quod taceam? Plenus est sensus. . Infinitus dicitur, eo quod tempora definiens personam verbi non definit, ut clamare, clamasse. Cui si adjungas personam: clamare debeo, debes, debet, fit quasi finitum. Impersonalis dicitur, quia indiget persona nominis, vel pronominis, ut legitur: addis personam, a me, a te, ab illo, et plene sentitur. Sed infinitus modus persona tantum verbi eget. Impersonalis vero, vel pronominis persona, vel nominis. . Conjugatio dicitur, eo quod per eam ad unum sonum multa conjungantur. Docet enim, in quam syllabam exeat futurum tempus, ne per imperitiam quis dicat legebo, pro legam. Harum prima et secunda mittunt futurum tempus in bo, et in bor, tertia in am, et in ar. . Genera verborum ideo dicta, quia gignunt. Nam activo adjicis r, et gignit passivum. Rursum passivo adimis r, et parit activum. Ipsa autem activa dicuntur, quia agunt, ut verbero; et passiva, quia patiuntur, ut verberor. Neutralia, quia nec agunt, nec patiuntur, ut jaceo, sedeo. His si r litteram adjicis, non sonant Latine. Communia autem dicuntur, quia et agunt et patiuntur, ut amplector. Haec similiter, deposita r littera, Latina non sunt. Deponentia vero dicuntur, quia deponunt futuri temporis participium a significatione passiva, quod exit in dus, ut gloriandus.

CAPUT X. De adverbio. . Adverbium dictum est, eo quod verbis accidat, ut puta, bene legi. Bene

adverbium est, legi verbum. Inde ergo dictum adverbium, quod semper verbo junctum adimpleatur. Verbum enim solum sensum implet, ut scribo. Adverbium autem sine verbo non habet plenam significationem, ut hodie; adjicis illi verbum, hodie scribo, et juncto verbo implesti sensum.

CAPUT XI. De participio. . Participium dictum, quod nominis et verbi capiat partes, quasi particapium. A nomine enim vindicat sibi genera, et casus; a verbo tempora, et significationes; ab utroque numerum et figuram.

CAPUT XII. De conjunctione. . Conjunctio dicta, quod sensus sententiasque conjungat. Haec enim per se nihil valet, sed in copulatione sermonum, quasi quoddam exhibet glutinum. Aut enim nomina sociat, ut Augustinus et Hieronymus, aut verba, ut scribit et legit. Una autem vis omnium, sive copulent, sive disjungant. . Copulativae autem conjunctiones dictae, eo quod sensum vel personas conjungant, ut ego et tu eamus ad forum: ipsum et sensum conjunxit. Disjunctivae dictae, quia disjungunt res aut personas ut ego aut tu faciamus. Subjunctivae dicuntur, quia subjunguntur, ut que; dicimus enim, regique, hominique, Deoque; non dicimus, que regi, que homini. . Expletivae dictae, quia explent propositam rem, ut puta, si hoc non vis, saltem illud fac. Communes nominantur, quia ubivis ponuntur, et subjunguntur, ut, igitur hoc faciam, hoc igitur faciam. . Causales dicuntur a causa, eo quod aliquid cogunt facere, ut puta, occido illum quia habet aurum: Quia habet aurum causa est. Rationales dicuntur a ratione, qua quisque utitur in faciendo, ut, quomodo eum occidam, ne agnoscar: veneno? an ferro?

CAPUT XIII. De praepositionibus. . Praepositio dicta, quod nominibus praeponatur, et verbis. Accusativae autem, et ablativae praepositiones a casibus quibus serviunt dictae. Loquelares vero, quia loquelis, id est, verbis semper cohaerent, nec aliquid valent solae positae, ut di, dis. Conjunctae vero verbis figuram faciunt, ut diduco, distraho.

CAPUT XIV. De interjectione. . Interjectio vocata, quia sermonibus interjecta, id est, interposita, affectum commoti animi exprimit, sicut cum dicitur ab exsultante vah! a dolente, heu! ab irascente hem! a timente hei! Quae voces quarumcunque linguarum propriae sunt, nec in aliam linguam facile transferuntur.

CAPUT XV. De voce. . Vox est aer ictus sensibilis auditu, quantum in ipso est. Omnis vox, aut est articulata, aut confusa. Articulata est hominum, confusa animalium. Articulata est quae scribi potest, confusa quae scribi non potest.

CAPUT XVI. De syllaba. . Syllaba Graece, Latine conceptio, sive complexio dicitur. Nam syllaba dicta est ἀπὸ τοῦ συλλαμβάνειν τὰ γράμματα, id est, a conceptione litterarum: συλλαμβάνειν enim dicitur concipere. Unde vere illa est syllaba, quae ex pluribus nascitur litteris. Nam unam vocalem pro syllaba abusive, non proprie, dicimus, quae non tam syllaba dicenda est quam ratio temporum. Syllabae autem, aut breves sunt, aut longae, aut communes. . Breves vocatae, quia nunquam produci possunt. Longae, quia nunquam corripi possunt. Communes autem, quia pro scribentis arbitrio, cum necessitas cogit, et producuntur, et corripiuntur. Lege Donatum. Ideo autem syllabae longae, brevesque dicuntur, quia per varias vocum moras aut dupla aut simpla

spatia temporis habere videntur. Dipthongae syllabae Graeco nomine dictae, quod in eis binae vocales jungantur. . Ex his apud nos veras esse scimus quatuor: ae, oe, au, eu. Ei vero apud majores tantum celebrata fuit. Syllaba autem apud metricos ideo semipes nominatur, quod sit dimidius pes. Nam pes duabus constat syllabis. Cum ergo syllaba una est, quasi dimidius pes est. Dionysius Lintius syllabarum omnium singulas formas aptissimas fecit, et ob id statua honoratus est.

CAPUT XVII. De pedibus. . Pedes sunt qui certis syllabarum temporibus insistunt, nec a legitimo spatio unquam recedunt. Pedes dicti, eo quod per ipsos metra ambulent. Nam sicut nos pedibus incedimus, ita metra quasi pedibus gradiuntur. Pedes autem omnes centum viginti quatuor sunt: disyllabi quatuor, trisyllabi octo, tetrasyllabi sexdecim, pentasyllabi duo et triginta, hexasyllabi quatuor et sexaginta. Usque ad quatuor autem syllabas pedes dicuntur; reliquae συζυγίαι vocantur. . Ipsi autem pedes habent speciales causas nominum quare ita vocentur. Pyrrichius dictus est, quia hic assidue, vel in certamine, vel in ludo puerili saepius frequentabatur. Spondeus dicitur, quia tractim sonat. Nam spondeus tractus quidam dicitur, id est sonus qui fundebatur circa aures sacrificantium. Unde et ii qui tibiis canebant in sacris gentilium spondiales nominabantur. . Trochaeus vero ab eo dictus est, quod celerem conversionem faciat cantilenae, et quasi rota velociter currat in metris, τροχός enim Graece rota dicitur. . Iambus dictus est, quod ἰαμβίζειν Graeci detrahere dixerunt. Hujusmodi enim carmine omnes invectiones, vel detractiones implere poetae sunt soliti. Dictum autem nomen ab eo quod velut venenum quodammodo maledicti aut livoris infundat. . Tribrachys, qui et chorius appellatur, dictus quia fit ex tribus brevibus. . Molossus dictus, a saltatione Molossorum, quam exercuerunt armati. . Anapaestus, quia remissionibus et ludis hic pes dicatus est. . Dactylus a digito dictus, quod a longiore nodo inchoans, in duos desinat breves. Sic, et iste pes juncturam unam habet longam, et duas breves. Unde et manus oppansa palma dicitur, et pendentes digiti dactyli. . Amphibrachus, quod in utraque parte brevem habeat, longa in medio interjacente: βραχὺς enim brevis dicitur. . Amphimacrus dicitur, quod duae hinc inde longae habent in medio inclusam brevem: μακρὸς enim Graece longus dicitur. . Bacchius appellatus est, eo quod eo pede Bacchica, id est, Liberi sacra, celebrabantur. . Antibacchius, vel palimbacchius dictus, quia contrarius, vel iteratus a Bacchio est. . Proceleumaticus, eo quod sit ad celeuma canentium aptus. . Dispondeus autem, et ditrochaeus, et diambus dictus, quod geminis constent iambis, spondeis, vel trochaeis. . Antispastus, quod sit ex contrariis syllabis, ex brevi et longa, ex longa et brevi. . Choriambus vero, quia ex hoc pede compositum carmen choris aptissimum sit. . Ionici sane propter numerorum inaequalem sonum dicti; habent enim binas longas syllabas, binasque correptas. . Paeones dicti ab inventore. Constant ipsi ex una longa et tribus brevibus; quae longa juxta nomina eorum variatim est constituta. . Epitriti vocati, quod semper tres longas habeant syllabas, et unam brevem. . Syzygiae autem sunt pentasyllabi, et hexasyllabi pedes. Et dictae apud Graecos συζυγίαι, quasi quaedam declinationes. Sed hi non sunt pedes, sed appellantur pentasyllabi, et hexasyllabi, quia ultra quinque, et sex syllabas non procedunt; unde non oportet in carmine has syllabas quodlibet excedere nomen, ut Carthaginiensium, Hierosolymitanorum, et Constantinopolitanorum. . Accidunt unicuique pedi arsis, et thesis, id est, elevatio, et positio vocis. Neque enim iter pedes dirigere poterunt, nisi alterna vice leventur, et ponantur; ut arma,

ar elevatio est, ma positio. In his duobus per divisionem pedes legitimi colliguntur. Aequa divisio est, quoties arsis et thesis aequali temporum divisione caeduntur. . Dupla, quoties ex his unus alterum duplo vincit. Sescupla vero est, quoties unum alterum sescuplo superat. In simpla enim ejus parte unum plus invenitur, in dupla unum minus habetur. Sescum enim dimidium dicitur. Triplum est, quando major pars ter continet totum minus, id est, tria, et unum. Epitritum est, quando minus continetur a majore, et ejus tertia pars. Caeduntur vero pedum membra, vel per aequalitatem, vel per duplum, vel per sescuplum, vel per triplum, vel epitritum. Partimur ergo in aequa hos: Spondeum, ut aestas; Pyrrhichium, ut fuga; Dactylum, ut Maenalus; Anapaestum, ut Erato; Dispondeum, ut oratores; Proceleumaticum, ut avicula; Diiambum, ut propinquitas; Ditrochaeum, ut cantilena; Antispastum, ut Saloninus; Choriambum, ut Armipotens. Item in dupla partimur hos pedes: Trochaeum, ut meta; Iambum, ut parens; Molossum, ut Aeneas; Tribrachyn, ut macula; Ionicum majorem, ut Junonius; Ionicum minorem, ut Diomedes. Unus vero tantum est qui tripla partitione dividitur, quae est maxima, atque ideo minime metris adest. Tripla:--Amphibrachys, ut carina. Sescupli autem ii sunt; Amphimacrus, ut insulaees (sic); Bacchius, ut Achat (sic); Antibacchius, ut natura; Paeon primus, ut legitimus; Paeon secundus, ut colonia; Paeon tertius, ut Menedemus; Paeon quartus, ut celeritas. Restant quos epitrita partitione dividimus: Epitritus primus, ut sacerdotes; Epitritus secundus, ut conditores; Epitritus tertius, ut Demosthenes; Epitritus quartus, ut Fescenninus. Sunt igitur aequi decem, dupli vero sex, triplus unus, sescupli septem, epitriti quatuor. . Numerus syllabarum in pedibus a duabus usque ad sex protenditur: ulterius enim non procedit, quia usque ad sex syllabas tenduntur pedes. Tempora in pedibus sunt, ut quanta unusquisque pes habeat. Resolutio est pedum, quando pro una longa duae breves ponuntur, aut pro duabus longis quatuor breves, ut: Sectaque intexunt abiete costas. Abiete nunc resolutio est spondei in proceleumaticum, in qua resolutione semper synaloepham sequitur Virgilius. Ex una autem longa duae breves fiunt; ex duabus autem brevibus longa nunquam fit. Findi enim solida possunt, solidari scissa non possunt. Figura est, cujus nota syllabae agnoscuntur. Ubi enim circuli partem inferiorem bis positam aspicis, Pyrrichius est ; ubi i geminum jacens, spondeus, —. Nam nota brevis inferior semicirculus , nota longa i jacens est–. Metra pedibus accidunt, ut a trochaeo trochaicum, a dactylo dactilicum, a iambo iambicum, de quibus paulopost dicendum est.

CAPUT XVIII. De accentibus. . Accentus, qui Graece prosodia dicitur, ex Graeco nomen accepit. Nam Graece πρὸς, Latine ad, ᾠδὴ Graece, Latine cantus est. Hoc enim nomen de verbo ad verbum expressum est. Latini enim habent et alia nomina. Nam accentus et tonos et tenores dicunt, quia ibi sonus crescit et desinit. . Accentus autem dictus, quod juxta cantum sit, sicut adverbium, quia juxta verbum est. Acutus accentus dictus, quod acuat et erigat syllabam. Gravis, quod deprimat, et deponat, est enim contrarius acuto. Circumflexus, quia de acuto et gravi constat: incipiens enim ab acuto in gravem desinit; atque ita, dum ascendit, et descendit, circumflexus efficitur. . Acutus autem et circumflexus similes sunt, nam uterque levat syllabam. Gravis contrarius videtur ambobus, nam semper deprimit syllabas, cum illi levent, ut: Unde venit Titan, et nox ubi sidera condit. Unde hic gravis est, minus enim sonat quam acutus, et circumflexus. . Monosyllaba autem pars orationis, si naturaliter brevis est, ut vir, aut positione longa, ut árs, acutum accentum habebit. Si vero naturaliter longa, ut rês, circumflexum.

Dissyllaba pars orationis, si priorem naturaliter longam habet, et ultimam brevem, circumflectitur, ut Musâ, aliter acuitur. Trisyllaba pars orationis, si mediam brevem habet, ut tibia, tunc primam acuimus. Si vero naturaliter longam habet secundam, et ultimam brevem, ut Românus, tunc mediam circumflectimus. . Tetrasyllaba autem, et pentasyllaba ratione trisyllaborum retinentur. Gravis accentus cum uno accentu poni potest in dictione una, cum utrisque nunquam, ut Catùllus. In composita dictione unus accentus est, ut armipotens, omnipotens. . Accentus autem reperti sunt, vel propter distinctionem, ut viridìque in littore conspicitur sus, ne dicas ursus, vel propter pronuntiationem, ne dicas méta breviter, et non producta metâ, vel discernendae ambiguitatis causa, ut ergò. Nam cum producitur go, causam significat, cum corripitur, conjunctio est.

CAPUT XIX. De figuris accentuum. . Figurae accentuum decem sunt, quae a grammaticis pro verborum distinctionibus apponuntur. Ὀξεῖα, id est, acutus accentus, linea a sinistra parte in dexteram partem sursum ducta fit ita: . Βαρεῖα, id est, gravis linea a summo sinistrae in dexteram deposita, fit ita: Περισπωμένη, id est, circumflexus, linea de acuto et gravi facta exprimitur ita: . Μακρὰ, id est, longa, virgula jacens est, ita: –. . Βραχὺς, id est, brevis, pars est circuli inferior, jacens ita: . . Ὑφὲν, id est, conjunctio, quia duo verba connectit, subjecta virgula versui circumflexa fit ita: . . Diastole, id est, distinctio, quae e contrario separat, dextera pars circuli supposita versui fit ita: . Apostrophos, pars item circuli dextera, et ad summam litteram apposita, fit ita: qua nota deesse ostenditur in sermone ultima vocalis, ut tribunal, pro tribunali. . Δασεῖα, quod interpretatur aspiratio, id est, ubi II littera poni debet, tali figura notatur: . . Ψιλὴ, quod interpretatur siccitas, sive purum, id est, ubi II littera esse non debet, tali nota ostenditur: . . Quorum duorum accentuum figuram Latini ex ipsa littera aspirationis fecerunt. Unde; si conjungas has, facis eamdem aspirationis notam H. Rursum si medium ejus apicem scindis, δασεῖαν , et ψιλὴν facis.

CAPUT XX. De positura. . Positura est figura ad distinguendos sensus per cola et commata, et periodos, quae dum ordine suo apponitur, sensum nobis lectionis ostendit. Dictae autem positurae, vel quia punctis positis annotantur, vel quia ibi vox pro intervallo distinctionis deponitur. . Has Graeci θέσεις vocant, Latini posituras. Prima positura, subdistinctio dicitur, eadem et κόμμα. Media distinctio sequens est, ipsa et κῶλον. Ultima distinctio, quae totam sententiam claudit, ipsa est περίοδος; cujus, ut diximus, partes sunt κῶλον et κόμμα, quarum diversitas punctis diverso loco positis demonstratur. . Ubi enim in initio pronuntiationis necdum plena pars sensus est, et tamen respirare oportet, fit comma, id est, particula sensus, punctusque ad imam litteram ponitur, et vocatur subdistinctio ab eo quod punctum subtus, id est, ad imam litteram accipit. . Ubi autem in sequentibus jam sententia sensum praestat, sed adhuc aliquid superest de sententiae plenitudine, fit colon, mediamque litteram puncto notamus, et mediam distinctionem vocamus, quia punctum ad mediam litteram ponimus. . Ubi vero jam per gradus pronuntiando plenam sententiae clausulam facimus, fit periodus; punctumque ad caput litterae ponimus, et vocatur distinctio, id est, disjunctio, quia integram separavit sententiam. . Hoc quidem apud oratores. Caeterum apud poetas ubi in versu post duos pedes syllaba remanet, comma est, quia ibi post scansionem praecisio verbi facta est. Ubi vero post duos pedes de parte

orationis nihil superest, colon est. Totus autem versus periodus est.

CAPUT XXI. De notis sententiarum. . Praeterea quaedam scripturarum notae apud celeberrimos auctores fuerunt, quasque antiqui ad distinctionem scripturarum carminibus et historiis apposuerunt. Nota est figura propria in litterae modum posita, ad demonstrandum unamquamque verbi, sententiarumque ac versuum rationem. Notae autem versibus apponuntur numero viginti sex, quae sunt nominibus infra scriptis. . Asteriscus (*) apponitur in iis quae omissa sunt, ut illucescant per eam notam, quae deesse videntur. Stella enim ἀστὴρ Graeco sermone dicitur, a quo asteriscus est derivatus. . Obelus, (–) id est, virgula jacens, apponitur in verbis vel sententiis superflue iteratis, sive in iis locis ubi lectio aliqua falsitate notata est, ut quasi sagitta jugulet supervacua, atque falsa confodiat. Sagitta enim Graece ὀβελὸς dicitur. . Obelus ( ) superne adpunctus ponitur in iis, de quibus dubitatur utrum tolli debeant necne. . Limniscus, (÷) id est, virgula inter geminos punctos jacens, apponitur in iis locis quae sacrae Scripturae interpretes eodem sensu, sed diversis sermonibus, transtulerunt. . Antigraphus ( ) cum puncto apponitur, ubi in translationibus diversus sensus habetur. . Asteriscus ( ) cum obelo: hac proprie Aristarchus utebatur in iis versibus, qui non suo loco positi erant. . Paragraphus ( ) ponitur ad separandas res a rebus quae in connexu concurrunt, quemadmodum in catalogo loca a locis, et regiones a regionibus, in agone praemia a praemiis, certamina a diversis certaminibus separantur. . Positura ( ) est figura paragrapho contraria, ideo sic formata, quia sicut ille principia notat, ita ista fines a principiis separat. . Cryphia ( ), circuli pars inferior cum puncto, ponitur in iis locis ubi quaestio dura et obscura aperiri vel solvi non potest. . Antisigma ( ) ponitur ad eos versus quorum ordo pe rmutandus est, sic et in antiquis auctoribus positum invenitur. . Antisigma ( ) cum puncto ponitur in iis locis ubi in eodem sensu duplices versus sunt, et dubitatur qui potius eligendus sit. . Diple ( ): hanc scriptores nostri apponunt in libris ecclesiasticorum virorum ad separanda, vel demonstranda testimonia sanctarum scripturarum. . Diple περὶ στίχον, ( ) hanc primus Leogoras Syracusanus apposuit Homericis versibus ad separationem olympi a coelo. . Diple περιεστιγμένη, ( ) id est, cum geminis punctis: hanc antiqui in iis apponebant quae Zenodotus Ephesius non recte adjecerat aut detraxerat, aut permutaverat; in iis et nostri ea usi sunt. . Diple ὠβελισμένη ( ) interponitur ad separandas in comoediis vel tragoediis periodos. . Aversa ( ) quoties strophe et antistrophe infertur. . Aversa cum obelo ( ) ad ea ponitur quae ad aliquid respiciunt, ut: Nosne tibi fluxas Phrygiae res vertere fundo Conamur? nos? an miseros qui Troas Achivis Objecit? . . . . . Dipel ( ) superne obelata ponitur ad conditiones locorum, ac temporum, persona rumque mutatas. . Diple recta et aversa superne obelata ( ) ponitur, finita loco suo monade significante similem sequentem quoque esse. . Ceraunium ( ) ponitur quoties multi versus improbantur, nec per singulos obelantur, ceraunus enim fulmen dicitur. . Chresimon ( ). Haec sola ex voluntate uniuscujusque ad aliquid notandum ponitur. . Φ et ρ, ( ), id est φροντίς. Haec ubi aliquid obscuritatis est, ob sollicitudinem ponitur. . Anchora ( ) superior ponitur, ubi aliqua res magna omnino est. . Anchora inferior ubi aliquid vilissime, vel inconvenientius denuntiatum est. . Coronis ( ) nota tantum in fine libri apponitur. . Alogus ( ) nota ad mendas adhibetur. . Fiunt et aliae librorum notulae pro agnoscendis iis quae per extremitates paginarum exponuntur, ut ubi lector in liminari hujusmodi signum invenerit ad textum recurrens ejusdem sermonis vel versiculi, sciat esse expositionem cujus similem

superjacentem notam invenerit.

CAPUT XXII. De notis vulgaribus. . Vulgares notas Ennius primus mille et centum invenit. Notarum usus erat ut quidquid pro concione aut in judiciis diceretur librarii scriberent complures simul astantes, divisis inter se partibus, quot quisque verba, et quo ordine exciperet. Romae primus Tullius Tiro Ciceronis libertus commentatus est notas, sed tantum praepositionum. . Post eum Vipsanius Philargius, et Aquila libertus Maecenatis alius alias addiderunt. Deinde Seneca, contractu omnium, digestoque, et aucto numero, opus effecit in quinque millia. Notae autem dictae, eo quod verba vel syllabas praefixis characteribus notent, et ad notitiam legentium revocent, quas qui didicerunt proprie jam notarii appellantur.

CAPUT XXIII. De notis juridicis. . Quaedam autem litterae in libris juris verborum suorum notae sunt, quo scriptio celeris breviorque fiat. Scribebatur enim, verbi gratia, per B et F, bonum factum; per S et C, senatusconsultum; per R et P, respublica; per P et R, populus Romanus; per D et T, duntaxat; per supinam III litteram mulier; per P, secundum naturam, pupillus; per PV, verso capite, pupilla; per unum K, kaput; per duo KK juncta, kalumniae kausa; per I et E, judex esto; per D et M, dolum malum. . Cujus generis plurimae consimiles notae in libris antiquis inveniuntur. Has juris notas novitii imperatores a Codicibus legum abolendas sanxerunt, quia multos per has callidi ingenio ignorantes decipiebant, atque ita jusserunt scribendas in legibus litteras, ut nullos errores, nullas ambages afferant, sed sequenda et vitanda aperte demonstrent.

CAPUT XXIV. De notis militaribus. . In breviculis quoque quibus militum nomina continebantur propria nota erat apud veteres, qua inspiceretur quanti ex militibus superessent, quantique in bello cecidissent. T nota in capite versiculi posita superstitem designabat. Θ Vero ad uniuscujusque defuncti nomen apponebatur. Unde et habet per medium telum. Id est, mortis signum, de qua Persius ait: Et potis est nigrum vitio praefigere theta. . Cum autem impuritiam significare vellent lambda littera usi sunt; sicut mortem significabant cum ponebant theta ad caput. In stipendiorum quoque largitione propriae erant notae.

CAPUT XXV. De notis litterarum. . Notas etiam litterarum inter se veteres faciebant, ut quidquid occulte invicem scriptura significare vellent, mutuo scriberent. Testis est Brutus, qui iis litteris ea quae acturus erat notabat, ignorantibus aliis quid sibi vellent eae litterae. . Caesar quoque Augustus ad filium: Cum, inquit, innumerabilia incidunt assidue, quae scribi ad alterutrum oportet, et esse secreta; habeamus ergo inter nos notas, si vis, tales, ut cum aliquid notis scribendum erit, pro unaquaque littera scribamus sequentem, hoc modo, pro A, B; pro B, C, et deinceps eadem ratione caeteras; pro Z autem littera redeundum erit ad duplex AA. Quidam etiam versis verbis scribebant.

CAPUT XXVI. De notis digitorum. . Sunt quaedam et digitorum notae, sunt et oculorum, quibus secum taciti proculque distantes colloquuntur, sicut mos est militaris, ut quoties consentit exercitus, quia voce non potest, manu promittat, alii quia voce non possunt, gladiorum nutu salutant. . Ennius de quadam impudica: Quasi in choro pila ludens datatim dat sese et communem facit. Alium tenet, alii adnudat, alibi manus est occupata, alii pervellit pedem, alii

dat annulum spectandum a labris, alium invocat, cum alio cantat, attamen aliis dat digito litteras. Et Salomon: Annuit oculo, terit pede, digito loquitur.

CAPUT XXVII. De orthographia. . Orthographia Graece, Latine Recta scriptura interpretatur; ὀρθὴ enim Graece recta; γραφὴ scriptura dicitur: haec disciplina docet quemadmodum scribere debeamus. Nam sicut ars tractat de partium declinatione, ita orthographia de scribendi peritia, ut puta ad, cum est praepositio, d litteram; cum est conjunctio, t litteram accipit. . Haud, quando adverbium est negandi, d littera terminatur, et aspiratur in capite; quando autem conjunctio est, per t litteram sine aspiratione scribitur. . Apud praepositio per d scribitur, sicut ad patrem, quoniam veteres saepe ad pro apud usi sunt, duabus ex iis mediis litteris subtractis. . Interdum autem aliae litterae in locum aliarum rite ponuntur. B et p litteris quaedem cognatio est; nam pro birro dicimus pirrum. C et g quamdam cognationem habent; nam cum dicimus centum et trecentos, postea dicimus quadringentos, g ponentes pro c. C et q similiter cognatio est; nam hujusce per c, cujusque per q scribimus. Cum autem praepositio, per c scribenda est, si autem adverbium fuerit, per q. Dicimus enim quum lego. Deus per e solam; daemon per ae diphthongum est notandus. . Equus, quod est animal, per e scribendus. Aequus, quod est justus, per ae diphthongon est scribendus. Exul addita s debet scribi, quia exul dicitur qui extra solum est. Exultat melius sine s littera scribitur. Nam cum ipsa x ex c et s constat, quomodo cum in ea sit s, rursus ei additur alia? . Aequor per diphthongon scribendum, quia non ab aqua, sed ab aequalitate nomen est factum. . Forsitan per n in fine scribendum, quia integrum ejus est si forte tandem. . Fedus, quod est deformis, per e solam scribendum; foedus, quod est pactum, cum oe diphthongo scribendum. . Formosus sine n scribitur quia a formo, id est, calido; calor namque sanguinis efficit pulchritudinem. Gnatus, quod est filius, per g scribendum, quia facit generatus. . H, quae aspirationis nota est, in Latino tantum vocalibus jungitur, ut honor, homo, humus. Aspiratur autem et consonantibus, sed in Graecis, et Hebraeis nominibus. Heus autem, et heu interjectiones per h scribendae. . I litteram inter duas vocales constitutam his scribi quidam existimabant ut Trojia, Majia, sed hoc ratio non permittit. Nunquam enim tres vocales in una syllaba scribuntur. Sed i littera inter duas vocales constituta pro duplici habetur. . Id, pronomen neutri generis per d scribitur, ab eo quod est is, ea, id, quia facit idem. Quod si verbum est tertiae personae per t notabitur, ab eo quod est eo, is, it, quia facit itur. . K litteram antiqui praeponebant quoties A sequebatur, ut kaput, Kanna, Kalamus. Nunc autem Kartago, et Kalendae per eamdem tantum scribuntur. Omnia autem Graeca nomina qualicunque sequente vocali per k sunt scribenda. . Laetus per ae diphthongum scribitur quia laetitia a latitudine vocata est, cui contraria est tristitia, quae angustiam facit. L autem littera interdum pro d littera utimur, ut latum pro datum, et calamitatem pro cadamitate; a cadendo enim nomen sumpsit calamitas. . Maxumus, an maximus, et si qua similia sunt, qualiter scribi debeant quaesitum est. Varro tradidit Caesarem per i hujusmodi verba enuntiare, et scribere solitum esse; inde propter auctoritatem tanti viri consuetudinem factam ut maximus, optimus, pessimus, scribatur. . Malo per unum l scribendum, quia est magis voto; malle per duo ll, quia est magis velle; nolo quoque per unum l, nolle per duo. NOLO enim, ne volo est; NOLLE, ne velle. . Os, si vultum aut ossum significat, per o solam scribendum est; si personam, h praeponenda est. . Ora finium per o; hora dici, per h scribendum. Onus, si de onere venit, per o solam scribendum; si de honore,

cum h aspiratione. . Praepositio et praeterea per diphthongum scribendum. Pene vero, quod est conjunctio, per e. Poena, quod est supplicium, per oe. . Q littera tunc recte ponitur, cum illam statim u littera sequitur, et alia quaelibet una pluresve vocales junguntur, ita ut una syllaba fiat. Caetera per c scribuntur. . Quae pronomen cum a scribendum; que conjunctio, sine a. Quid, per d litteram scribitur cum pronomen est; per t cum verbum, cujus positio prima est queo, quis, quit; et in compositione nequeo, nequis, nequit. . Quod, quando pronomen est, per d scribendum; quando numerus, per t, quia tot item per t scribitur. Quotidie per q scribendum; non per c, ut sit quot diebus. . R littera, communionem habet cum s littera. Itaque apud antiquos honos, labos, arbos dicebatur; nunc honor, labor, arbor. . Sat per t scribi oportet, quia integrum ejus facit satis. Sed per d oportet scribi. Apud antiquos enim sedum dicebatur; nos finales duas litteras abscidimus. . Tamtus sicut et quamtus in medio m habebunt. De quam enim et tam veniunt, unde et quamtitas, quamtus, et tamtus. . Vae interjectio cum a scribenda, ve conjunctio, sine a. . Xristus, quia Graecum est per x scribendum. Ita et Xrisma. . Y et z litteris sola Graeca nomina scribuntur. Nam cum justitia z litterae sonum exprimat, tamen, quia Latinum est, per t scribendum est. Sic militia, malitia, nequitia, et caetera similia. . In dubiis quoque verbis consuetudo veterum erat ut cum eadem littera alium intellectum correpta, alium producta haberet, longae syllabae apicem apponebant, ut puta populus arborem significaret, an hominum multitudinem, apice distinguebatur. Sic, et ubi litterae consonantes geminabantur, sicilicum superponebant, ut sel' a, ser' a, as' eres. Veteres enim non duplicabant litteras, sed supra sicilicos apponebant. Qua nota admonebatur lector geminandam esse litteram.

CAPUT XXVIII. De analogia. . Analogia Graece, Latine Similium comparatio, sive proportio nominatur. Cujus haec vis est, ut quod dubium est, ad aliquod simile quod non est dubium referatur, ut incerta certis probentur. Octo autem modis comparatio analogiae colligitur, id est, qualitate, comparatione, genere, numero, figura, casu, extremitatibus similium syllabarum, et similitudine temporum. . Si quid de iis unum defuerit, jam non est analogia, id est, similitudo; sed est anomalia, id est, extra regulam, ut lupus, et lepus, totum convenit; sed dissentiunt casu; facit enim lupi, leporis. Nam regulariter est dum quaeris utrum trames masculinum sit an femininum, et erit masculinum. . Item funis, si incerti generis esse credis, similis est illi panis in declinatione, et erit masculinum. Item ex comparatione positivorum, ut si dicas, doctus, magnus, positivi sunt, et sui similes. Fit, et per diminutionem, ut puta funem masculinum esse funiculus ostendit; sicut marmor neutri generis esse, masculum indicat. . Nam quod genus in principalitate est, id esse solet in diminutione. Sed hoc non semper, ut pistrinum, pistrilla. Sed quia scire debemus, ex positione declinationem, et ex diminutione genus colligere.

CAPUT XXIX. De etymologia. . Etymologia est origo vocabulorum, cum vis verbi vel nominis per interpretationem colligitur. Hanc Aristoteles σύμβολον, Cicero Notationem nominavit, quia nomina et verba rerum nota facit, ut puta flumen, quia fluendo crevit, a fluendo dictum. . Cujus cognitio saepe usum necessarium habet in interpretatione sua. Nam cum videris unde ortum est nomen, citius vim ejus intelligis. Omnis enim rei inspectio, etymologia cognita, planior est. Non autem omnia nomina a veteribus secundum naturam imposita sunt, sed quaedam, et secundum placitum, sicut et nos servis et possessionibus interdum secundum quod placet nostrae voluntati

nomina damus. . Hinc est quod omnium nominum etymologiae non reperiuntur, quia quaedam non secundum qualitatem qua genita sunt, sed juxta arbitrium humanae voluntatis vocabula acceperunt. Sunt autem etymologiae nominum, aut ex causa datae, ut reges a regendo, id est, a recte agendo; aut ex origine, ut homo quia sit ex humo; aut ex contrariis, ut a LAVANDO lutum, dum lutum non sit mundum, et lucus, quia umbra opacus, parum luceat. . Quaedam etiam facta sunt ex nominum derivatione, ut a PRUDENTIA prudens. Quaedam etiam ex vocibus, ut a GARRULITATE graculus. Quaedam ex Graeca etymologia orta, et declinata sunt in Latinum, ut silva, domus. . Alia quoque ex nominibus locorum, urbium, fluminum traxerunt vocabula. Multa etiam ex diversarum gentium sermone vocantur. Unde, et origo eorum vix cernitur. Sunt enim pleraque barbara nomina, et incognita Latinis et Graecis.

CAPUT XXX. De glossis. . Glossa Graeca interpretatione linguae sortitur nomen. Hanc philosophi adverbum dicunt, quia vocem illam de qua requiritur uno et singulari verbo designat. Quid enim illud sit in uno verbo positum declarat, ut conticescere est tacere. . Item: latus haurit apertum; HAURIT, percutit. Item cum terminum dicimus finem, aut populatas interpretamur esse vastatas, et omnino cum unius verbi rem uno verbo manifestamus.

CAPUT XXXI. De differentiis. . Differentia est species definitionis, quam scriptores artium de eodem et de altero nominant. Haec enim duo quadam inter se communione confusa, conjecta differentia, secernuntur, per quam quid sit utrumque cognoscitur, ut cum quaeritur quid inter regem intersit et tyrannum, adjecta differentia quid uterque sit definitur, ut rex modestus, et temperans, tyrannus vero crudelis. Inter haec enim duo differentia cum posita fuerit, quid sit utrumque cognoscitur. Sic et caetera.

CAPUT XXXII. De barbarismo. . Barbarismus est verbum corrupta littera, vel sono enuntiatum: littera, ut floriet, dum florebit dicere oporteat; sono, si pro media syllaba prima producatur, ut, latebrae, tenebrae. Appellatus autem barbarismus a barbaris gentibus, dum Latinae orationis integritatem nescirent; unaquaeque enim gens facta Romanorum, cum suis opibus vitia quoque et verborum et morum Romam transmisit. . Inter barbarismum autem, et barbarolexim hoc interest, quod barbarismus in verbo Latino fit, dum corrumpitur; quando autem barbara verba Latinis eloquiis inseruntur, barbarolexis dicitur. Item quando in prosa vitium fit sermonis, barbarismus vocatur; quando in metro, metaplasmus dicitur. . Barbarismus autem fit scripto, et pronuntiatione. Scripto quatuor modis: si quis in verbo litteram, vel syllabam adjiciat, mutet, transmutet, vel minuat. Pronuntiatione autem fit in temporibus, tonis, aspirationibus, et reliquis, quae sequuntur. . Per tempora quippe fit barbarismus, si pro longa syllaba brevis ponatur, aut pro brevi longa. Per tonos, si accentus in aliam syllabam commutetur. Per aspirationem, si adjiciatur h littera ubi non debet, aut detrahatur ubi esse oportet. . Per hiatum, quoties in pronuntiatione scinditur versus antequam compleatur; sive quoties vocalis votalem sequitur, ut Musae Aonides. Fit barbarismus, et per metacismos, iotacismos, et lambdacismos. . Metacismus est quoties m litteram vocalis sequitur, ut, bonum aurum, justum amicum. Sed et hoc vitium, aut suspensione m litterae, aut detractione vitamus. . Iotacismus est quoties in iota littera duplicatur sonus, ut, Troiia, Maiia, ubi earum litterarum adeo exilis erit pronuntiatio, ut unum iota, non duo, souare videatur. Lambdacismus est, si pro uno l duo pronuntientur, ut Afri faciunt, sicut

colloquium pro conloquium; vel quoties unum l exilius, duo largius proferimus. Quod contra est; nam unum largius, duo exilius proferre debemus. Collisio est quoties novissimae svllabae finis in alterius principio est, ut matertera.

CAPUT XXXIII. De Soloecismo. . Soloecismus est plurimorum verborum inter se inconveniens compositio, sicut barbarismus unius verbi corruptio. Verba enim non recta lege conjuncta soloecismus est; ut si quis dicat, inter nobis pro inter nos; aut dare veniam sceleratorum, pro sceleratis. . Dictus autem soloecismus a Cilicibus, qui ex urbe Solae, quae nunc Pompeiopolis appellatur, profecti, cum apud alios commorantes, suam et illorum linguam vitiose inconsequenterque confunderent, soloecismo nomen dederunt. Unde et similiter loquentes soloecismos facere dicuntur. . Soloecismus autem apud poetas schema dicitur, quoties inversu necessitate metri factus invenitur; cum autem non invenitur necessitas, permanet soloecismi culpa. . Soloecismus fit duobus modis: aut per partes orationis, aut per accidentia. Per partes orationis fit, si alteram partem pro altera ponamus, ut puta si praepositiones adverbiis applicemus. Per accidentia fit, id est, per ea quae accidunt partibus, ut puta per qualitates, genera, numeros, figuras, et casus. Per ista igitur omnia fiunt soloecismi, sicut Donatus exposuit. . Fiunt praeterea et plurimis modis. Nam Lucilius centum genera soloecismorum dixit, quos omnes vitare potius quam sequi debet qui regulam recte loquendi tenere studet.

CAPUT XXXIV. De Vitiis. . Vitia apud grammaticos illa dicuntur, quae in eloquio cavere debemus. Sunt autem haec: barbarismus, soloecismus, acyrologia, cacephaton, et reliqua. . Barbarismus est corruptio verbi unius, ut si tertiam syllabam quis producat in ignoscere. . Soloecismus, compositio vitiosa verborum: ut si aliquis dicat, inter hominibus pro inter homines. . Acyrologia, non propria dictio: ut, liceat sperare timenti; proprium est autem timenti formidare, non sperare; et, gramineo in campo: proprium est graminosum dicere campum, non gramineum. . Cacephaton, dictio obscena, vel incomposite sonans. Obscoena, ut, his animum arrecti dictis. Incomposita, ut, juvat ire et Dorica castra. Mala enim compositio fit, ab ea syllaba incipere qua superior finierat. . Pleonasmos, adjectio unius verbi supervacua: ut, Hactenus arvorum cultus et sidera coeli. Neque enim alibi nisi in coelo sunt sidera. . Perissologia, adjectio plurimorum verborum supervacua: ut, Vivat Ruben, et non moriatur, dum non sit aliud vivere quam non mori. . Macrologia, longiloquium, res non necessarias comprehendens, ut: Legati, non impetrata pace, retro unde venerant domum reversi sunt. . Tautologia, idemloquium, ut: Si fata virum servant, si vescitur aura, aetherea, neque adhuc crudelibus occubat umbris. Totum enim quod repetitur una res est, sed crebro sermone annuntiata . Eclipsis est defectus dictionis, in quo necessaria verba desunt, ut, cui pharetra ex auro; deest enim erat. . Tapinosis est humilitas statum magnae rei dictis infirmans, ut: Apparent rari nantes in gurgite vasto. . Cacosyntheton, Vitiosa compositio: ut, versaque juvencum terga fatigamus hasta. . Amphibolia, Ambigua dictio; quae fit, aut per casum accusativum, ut illud responsum Apollinis ad Pyrrhum: Aio te, Aeacida, Romanos vincere posse. In quo non est certum quem in ipso versu monstraverit esse victorem. . Fit et per incertam distinctionem, ut, bellum ingens geret Italia. Incerta distinctio, utrum bellum ingens, an ingens Italia. . Fit, et per commune verbum, deprecatur Cato, calumniatur Cicero, praestolatur Brutus, dedignatur Antonius; nec ostenditur in hac ambiguitate utrum ipsi alios, an

alii ipsos deprecati sunt, aut calumniati. . Fit et per homonymiam, quando uno nomine multa significantur, ut acies, et non addas, aut ferri, aut oculorum, aut militum.

CAPUT XXXV. De metaplasmis. . Metaplasmus Graeca lingua, Latine Transformatio dicitur, qui fit in uno verbo propter metri necessitatem, et licentiam poetarum. Cujus species istae sunt. . Prothesis, appositio in principio verbi, ut gnato pro nato, et tetulit pro tulit. Epenthesis, appositio in medio, ut relliquias pro reliquias, induperator pro imperator. . Paragoge, appositio in fine, ut magis, pro mage, et potestur, pro potest. Aphaeresis, abscissio de principio, ut temno pro contemno. Syncope, abscissio de medio, ut forsan pro forsitan. Apocope, abscissio de fine, ut sat pro satis. . Ectasis, productio contra naturam, ut, Italiam fato, cum Italiam correpte dici debeat. Systole, correptio contra naturam, aquosus Orion, cum Orion producte dici debeat. Diaeresis, discissio unius syllabae in duas, ut, albai, longai, pro albae, longae. . Episynaloephe, conglutinatio duarum in unam, ut Phaeton, pro Phaeton, Nerei, pro Nerei, aeripedem, pro aeripedem. Synaloephe, collisio vocalium adjunctarum vocalibus, ut, atque ea diversa penitus, dum parte geruntur. . Ecthlipsis, collisio consonantium cum vocalibus, ut multum ille, et terris. Antithesis, contrapositio litterae pro alia littera. ut olli pro illi. Metathesis, transpositio litterae, ut, Evandre pro Evander, Timbre, pro Timber. . Inter barbarismum et lexin, hoc est Latinam et perfectam elocutionem, metaplasmus est, qui in uno sermone ratione fit vitiosus. Item inter soloecismum et phrasin, id est perfectam connexionem sermonum, schema, id est figura, est, quae fit contextu sermonum ratione vitiosa. Ergo metaplasmi et schemata media sunt, et discernuntur peritia et imperitia. Fiunt autem ad ornatum.

CAPUT XXXVI. De schematibus. . Schemata, ex Graeco in Latinum eloquium Figurae interpretantur, quae fiunt in verbis, vel sententiis per varias distinctionum formas propter eloquii ornatum. Haec dum multa sint, apud grammaticos ista inveniuntur . Prolepsis est praesumptio, ubi ea quae sequi debent anteponuntur, ut: Interea reges ingenti mole: Latinus. Debuit enim sic dicere: Interea reges ingenti mole, et statim adjicere quod sequitur: Procedunt castris; deinde dicere: Latinus, etc.; sed facta pro ornamento praesumptio rei, et qui sequi debuere reges interpositi sunt in septem versibus, et postea additum est: Procedunt castris. Inde praesumptio, quia anteposita sunt quae sequi debuere. . Zeugma est clausula, cum plures sensus uno verbo clauduntur, quae fit tribus modis. Nam aut in primo, aut in postremo, aut in medio id verbum ponitur, quod sententias jungit. In primo, ut, VERTITUR oenophoris fundus sententia nobis. In medio, ut, Graecia Sulpicio sorti DATA, Gallia Cottae. In postremo, ut: Namque hoc tempore obsequium ami cos, veritas odium PARIT. . Hypozeuxis est figura superiori contraria, ubi in singulis sensibus propria unicuique clausula est, ut, Regem ADIT, et regi MEMORAT nomenque, genusque. . Syllepsis est in dissimilibus clausulis, aut pluralis dictio singulari verbo finita, ut, sociis et rege recepto, aut singularis dictio plurali verbo expleta, ut: Sunt nobis mitia poma, Castaneae molles, et pressi copia lactis. Supra enim sunt dixit, hic debuit dicere: Est pressi copia lactis. . Fit autem syllepsis non solum per partes orationis, sed, et per accidentia partibus. Nam ubi et pro multis unus, et pro uno multi ponuntur, syllepsis est: pro multis unus, ut est illud: uterumque armato milite complent, cum non uno, sed multis militibus. Item pro uno multi, ut in Evangelio: Latrones qui crucifixi erant cum eo improperabant ei; ubi pro uno uterque inducitur

blasphemasse. . Anadiplosis est, quando ab eodem verbo quo illud, prior versus finivit sequens versus incipit, ut est Certent et cycnis ululae, sit Tityrus Orpheus, Orpheus in silvis, inter delphinas Arion. . Anaphora est repetitio ejusdem verbi per principia versuum plurimorum, ut: Nos te, Dardania incensa, tuaque arma secuti, Nos tumidum sub te permensi classibus aequor. . Epanaphora est in uno versu per principia sensuum ejusdem verbi repetitio, ut: Te nemus Angitiae, vitrea te Fucinus unda, Te liquidi flevere lacus. . Epizeusis in uno sensu congeminatio verbi, ut: sic sic juvat ire sub umbras . Epanalepsis est sermonis in principio versus positi ejusdem in fine replicatio, ut est illud: Crescit amor nummi, quantum ipsa pecunia crescit. . Paronomasia est in significatione diversa dictio pene ipsa, ut illud: Abire an obire te convenit, id est, exsulem fieri, an mori? . Schesis onomaton, multitudo nominum conjunctorum quodam ambitu copulata, ut nubila, nix, grando, procellae, fulmina, venti. . Paromoeon est multitudo verborum ex una littera inchoantium, quale est apud Ennium: O Tite tute Tati tibi tanta tyranne tulisti. Sed hoc bene temperat Virgilius, dum non toto versu utitur hac figura ut Ennius, sed nunc in principio versus tantum, ut est illud: Saeva sedens super arma; nunc in medio, ut: Quaeque lacus late liquidos, quaeque aspera dumis; Nunc autem in fine, ut: Sola mihi tales casus Cassandra canebat. . Homoeoptoton est, cum plurima nomina per unum casum denuntiantur, ut est illud: Sed neque currentem se, nec cognoscit euntem, Tollentemque manus, saxumque immane moventem. . Homoteleuton est, cum uno modo verba plurima finiuntur: ut abiit, abscessit, evasit, erupit. . Polyptoton est, cum diversis casibus sententia variatur, ut: Ex nihilo nihilum, ad nihilum nil posse reverti. Marcus Dama, papae, Marco spondente, recusas, Credere tu nummos? Marco sub judice palles! Marcus dixit. Ita est, assigna, Marce, tabellas. . Hirmos est sententia continuatae orationis tenorem suum, usque ad ultimum servans, ut: Est in secessu longo locus, insula portum, et reliqua. Hinc enim in longum vadit sensus usque ad illud: Horrentique atrum nemus imminet umbra. . Polysyntheton est dictio multis concatenata conjunctionibus, ut, tectumque, laremque, armaque, amycleumque canem. . Dialyton, vel asyntheton figura est, quae e contrario sine conjunctionibus solute ac simpliciter effertur, ut, venimus, vidimus, placuit. . Antitheton est ubi contraria contrariis opponuntur, et sententiae pulchritudinem reddunt, utillud: Frigida pugnabant calidis, humentia siccis; Mollia cum duris; sine pondere, habentia pondus. . Hypallage quotiescunque per contrarium verba intelliguntur, ut dare classibus austros., cum ventis naves demus, non navibus ventos.

CAPUT XXXVII. De tropis. . Tropos Graeco nomine Grammatici vocant, qui Latine modi locutionum interpretantur. Fiunt autem a propria significatione ad non propriam similitudinem. Quorum omnium nomina difficillimum est annotare, sed ex omnibus Donatus tredecim usui tradenda conscripsit. . Metaphora est verbi alicujus usurpata translatio, sicut cum dicimus, fluctuare segetes, gemmare vites, dum in iis rebus fluctus et gemmas non invenimus, in quibus haec verba aliunde transferuntur, sed hae atque aliae tropicae locutiones ad ea quae intelligenda sunt propterea figuratis amictibus obteguntur, ut sensum legentis exerceant, et ne nuda atque in promptu posita vilescant. . Fiunt autem metaphorae modis quatuor: ab animali ad animale, ut, aligeros conscendit equos; metaphorice loquens miscuit quadrupedi alas avis, et quo cursu deserta petiverit, miscuit volatili cursum quadrupedis. Ab inanimali ad inanimale, ut, Pontum pinus arat; sulcum premit alta carina. Miscuit usum terrae aquis, dum arare et sulcum

premere ad terram pertineat, non ad mare. . Ab inanimali ad animale, ut florida juventus; miscuit flores inanimales juventuti quae animam habet. Ab animali ad inanimale, ut: Tu, Neptune pater, cui tempora cana crepanti Cincta salo resonant, magnus cui perpete mento Profluit Oceanus, et flumina crinibus errant. Mentum enim, et tempora, et crines non ad Oceanum pertinent, sed ad homines. . Sic et alia rerum nomina de alio genere in aliud genus decentissime decoris gratia transferuntur, ut oratio perornetur. Metaphora autem, aut partis unius est, ut, fluctuare segetes: non potes dicere segetare fluctus; aut antistropha est, id est, reciproca, ut remigium alarum. Nam et alae navium, et alarum remigia dicuntur. . Catachresis, est alienae rei nomen appositum: haec eo a metaphora differt, quod illa vocabulum habenti largitur; haec quia non habet proprium, alieno utitur, ut, Faciemque simillima lauro; et, ... Nunc una ambae junctisque feruntur Frontibus, et longa sulcant vada salsa carina. Dum facies, et frons tantum animalium et hominum sint. Quod nomen si poeta non apposuisset navi, quid proprium eidem parti diceret non haberet. . Metalepsis tropus a praecedente indicans quod sequitur: Inque manus chartae nodosaque venit arundo. Nam per manum verba, per arundinem litterae significatae sunt. . Metonymia est Transnominatio ab alia significatione ad aliam proximitatem translata. Fit autem multis modis; aut enim per id quod continet id quod continetur ostendit, ut theatra plaudunt, prata mugiunt, dum illic homines plaudant, hic boves mugiant; aut contra per id quod continetur id quod continet, ut jam proximus ardet Ucalegon, dum non ille, sed domus ejus arderet. . Item per inventorem id quod inventum est, ut, sine Cerere et Libero friget Venus, et commistam Vulcanus (mittit) ad astra favillam. Vult enim per Cererem frumenti inventricem intelligere panem; per Liberum inventorem vitis, vinum; per Venerem, libidinem; per Vulcanum, ignem. At contra per inventum inventorem demonstrat, ut, Vinum precamur, pro Libero, qui vinum apud Graecos invenit. . Item per efficientem, id quod efficitur, sicut, pigrum frigus, quod pigros homines faciat; et, timor pallidus, eo quod pallidos homines reddat. At contra per id quod efficitur, efficiens, ut: Jungit equos auro genitor, spumantiaque addit Frena feris. Spumantia frena dixit, cum utique non ipsa faciant spumas, sed equus qui ea gerit spumis conspergat infusis. . Antonomasia est pro nomine, id est vice nominis posita: ut Maia genitus pro Mercurio; qui tropus fit tribus modis: ab animo, ut, magnanimusque Anchisiades; a corpore, ut ipse arduus; extrinsecus, ut: Infelix puer, atque impar congressus Achilli. . Epitheton, Supra nomen, praeponitur enim proprio nomini, ut Alma Ceres, obscenique canes, importunaeque volucres. Inter antonomasiam autem et epitheton hoc differt, quod antonomasia, pro vice nominis ponitur; Epitheton autem nunquam sine nomine est. Quibus duobus tropis, vel vituperamus aliquem, vel ostendimus, vel laudamus. . Synecdoche est Conceptio, cum a parte totum, vel a toto pars intelligitur. Eo enim et per speciem genus et per genus species demonstratur; sed species pars est, genus autem totum. A toto enim pars intelligitur, ut: Quam multae glomerantur aves, ubi frigidus annus Trans pontum fugat. Non enim totus annus est frigidus, sed pars anni, id est, hiems. At contra a parte totum: ut, flammas cum regia puppis extulerat. Ubi non solum puppis, sed navis; et non navis, sed qui in ea; et non omnes, sed unus flammas extulit. . Onomatopoeia, nomen fictum ad imitandum sonum vocis confusae, ut stridor valvarum, hinnitus equorum, mugitus boum, balatus ovium. . Periphrasis est Circumloquium, dum res una plurimis verbis significatur, ut, auras vitales carpit. Significavit enim per copulationem verborum unam rem, hoc est, vivit. Hic autem tropus geminus est; nam aut

veritatem splendide producit, aut foeditatem circuitu evitat. Veritatem splendide producit, sicut: Et jam prima novo spargebat lumine terras, Tithoni croceum linquens aurora cubile. Vult enim dicere, jam lucescebat, aut dies ortus erat. Foeditatem circuitu devitat, sicut: placidumque petivit Conjugis infusus gremio per membra soporem. Hoc enim circuitu evitat obscoenitatem, et decenter ostendit concubitum: . Hyperbaton est Transcensio, cum verbum aut sententia ordine commutatur. Hujus species quinque sunt: Anastrophe, hysteron proteron, parenthesis, tmesis, synchesis. Anastrophe, verborum ordo praeposterus, ut littora circum, pro circum littora. . Hysteron proteron, sententia ordine commutata, ut: Postquam altos tetigit fluctus, et ad aequora venit. Ante enim ad aequora venit, et sic tetigit fluctus. . Parenthesis, ubi interponimus sententiam, qua ex medio remota, integer sermo perdurat, ut, Aeneas (neque enim patrius consistere mentem Passus amor) rapidum ad naves praemittit Achatem. Est enim ordo: Aeneas rapidum praemittit Achatem, nam illud in medio parenthesis est. . Tmesis est sectio unius nominis per interpositionem verborum ut . . . Multo nebulae circum Dea fudit amictu, pro circumfudit. . Synchesis est, ubi ex omni parte confusa sunt verba, ut illud: Juvenes, fortissima frustra pectora, si vobis audentem extrema cupido est certa sequi, quae sit rebus fortuna videtis. Excessere omnes, adytis arisque relictis, dii quibus imperium hoc steterat; sucurritis urbi incensae; moriamur, et in media arma ruamus. Ordo talis est: Juvenes fortissima pectora frustra succurritis urbi incensae, quia excessere dii, quibus hoc imperium steterat. Unde si vobis cupido certa est me sequi audentem extrema, ruamus in media arma, et moriamur. . Hyperbole est excelsitas fidem excedens ultra quam credendum est, ut, sidera verberat unda, et, terram inter fluctus aperit. Hoc enim modo ultra fidem aliquid augetur, nec tamen a tramite significandae veritatis erratur, quamvis verba quibus indicatur excedant, ut voluntas loquentis non fallentis appareat; quo tropo non solum augetur aliquid, sed et minuitur. Augetur, ut, velocior aura; minuitur, ut, mollior pluma, durior saxo. . Allegoria est alieniloquium, aliud enim sonat, aliud intelligitur; ut, tres littore cervos conspicit errantes: ubi tres duces belli Punici, vel tria bella Punica significantur. Et in Bucolicis, Aurea mala decem misi, id est, ad Augustum decem eclogas pastorum. Hujus tropi plures sunt species, ex quibus eminent septem: ironia, antiphrasis, aenigma, charientismos, paroemia, sarcasmos, astysmos . Ironia est sententia per pronuntiationem contrarium habens intellectum. Hoc enim tropo cal lide, aut per accusationem, aut per insultationem aliquid dicitur, ut est illud:. . . . . Vestras, Eure, domos, illa se jactet in aula Aeolus, et clauso ventorum carcere regnet. Et quomodo aula, si carcer est? Solvitur enim pronuntiatione. Nam carcer pronuntiatio est; jactet in aula, ironia est; et totum per contrariam pronuntiationem enuntiatur, per ironiae speciem, quae laudando deridet. . Antiphrasis est sermo e contrario intelligendus, ut lucus, quia caret luce per nimiam nemorum umbram: et manes, id est, mites, et modesti, cum sint terribiles et immanes; et Parcae et Eumenides Furiae, quod nulli parcant, vel benefaciant. Hoc tropo, et nani Atlantes, et caeci videntes, et vulgo Aethiopes argentei appellantur. . Inter ironiam autem, et antiphrasim hoc distat, quod ironia pronuntiatione sola indicat quod intelligi vult, sicut cum dicimus homini agenti male: Bonum est quod facis. Antiphrasis vero non voce pronuntiantis significat contrarium, sed suis tantum verbis, quorum origo contraria est. . Aenigma est quaestio obscura, quae difficile intelligitur, nisi aperiatur, ut est illud: De comedente exivit cibus, et de forti egressa est dulcedo, significans ex ore leonis favum extractum. Inter allegoriam autem et aenigma hoc

interest, quod allegoriae vis gemina est, et sub re alia aliud figuraliter indicat. Aenigma vero tantum sensus obscurus est, et per quasdam imagines adumbratus. . Charientismos est tropus quo dura dictu gratius proferuntur, uti cum interrogantibus nunquid nos quaesierit aliquis, respondetur: Bona fortuna. Unde intelligitur, neminem nos quaesisse. . Paroemia est rebus et temporibus accommodatum proverbium. Rebus, ut, contra stimulum calces, dum significatur adversis resistendum. Temporibus, ut, Lupus est in fabula. Aiunt enim rustici vocem hominem perdere, si eum prior lupus viderit. Unde et subito tacenti dicitur istud proverbium, Lupus in fabula. . Sarcasmos est hostilis irrisio, cum amaritudine, ut: Referes ergo haec, et nuntius ibis Pelidae genitori. Illi mea tristia facta Degeneremque Neoptolemum narrare memento: . Huic contrarius est astysmus, id est, urbanitas sine iracundia, ut illud: Qui Bavium non odit, amet tua carmina, Maevi, Atque idem jungat vulpes, et mulgeat hircos, id est: qui Bavium non odit, pro poena ei contingat ut diligat Maevium. Fuerunt autem Maevius et Bavius poetae pessimi, et inimici Virgilii. Qui hos ergo diligit, faciat quae contra naturam sunt, id est, jungat vulpes, et mulgeat hircos. . Homoeosis est quae Latine interpretatur similitudo; per quam minus notae rei per similitudinem ejus quae magis nota est panditur demonstratio. Hujus species sunt tres; icon, parabola, paradigma, id est, imago, comparatio, exemplum. . Icon est imago, cum figuram rei ex Simili genere conamur exprimere, ut: Omnia Mercurio similis, vocemque coloremque Et crines flavos, et membra decora juventae. Congrua enim est similitudo de specie cujus persona inducitur. . Parabola est comparatio ex dissimilibus rebus, ut, qualis in arvis Aestiferae Libyae viso leo cominus hoste Subsedit; ubi leoni Caesarem comparavit, non ex suo, sed ex alieno genere similitudinem faciens. . Paradigma est exemplum dicti, vel facti alicujus, aut ex simili, aut ex dissimili genere, conveniens ei quam proponimus rei; ita: Tam fortiter periit apud Hipponem Scipio, quam Uticae Cato. . Similitudo autem tribus modis fit: a pari, a majore, a minore. A pari: Ac veluti magno in populo cum saepe coorta est Seditio. A majore ad minus: Qualiter expressum ventis per nubila fulmen; a minore ad majus: Si potuit manes arcessere conjugis Orpheus Threicia fretus cithara fidibusque canoris quasi dicat, re parva et brevi, id est, si ille cithara fretus, ego pietate.

CAPUT XXXVIII. De prosa. . Prosa est producta oratio, et a lege metri soluta. Prosum enim antiqui productum dicebant, et rectum. Unde ait Varro apud Plautum prosis lectis significare rectis; unde etiam quae non est perflexa numero, sed recta, prosa oratio dicitur, in rectum producendo. Alii prosam aiunt dictam ab eo quod sit profusa, vel ab eo quod spatiosius proruat et excurrat, nullo sibi termino praefinito. . Praeterea tam apud Graecos quam apud Latinos longe antiquiorem curam fuisse carminum, quam prosae. Omnia enim prius versibus condebantur, prosae autem studium sero viguit. Primus apud Graecos Pherecy des Syrius soluta oratione scripsit, apud Romanos autem Appius Caecus adversus Pyrrhum solutam orationem primus exercuit. Jam ex hinc, et caeteri prosae eloquentia contenderunt.

CAPUT XXXIX. De metris. . Metra vocata, quia certis pedum mensuris, atque spatiis terminantur, neque ultra dimensionem temporum constitutam procedunt. Mensura enim Graece μέτρον dicitur. . Versus dicti abeo quod, pedibus in ordine suo dispositis, certo fine moderantur per articulos, qui caesa et membra nominantur. Qui ne longius provolverentur quam judicium posset

sustinere, modum statuit ratio unde reverterentur, et ab eo ipso versum vocatum dicunt quod revertatur. . Huic adhaeret rhythmus, qui non est certo fine moderatus, sed tamen rationabiliter ordinatis pedibus currit; qui Latine nihil aliud quam numerus dicitur. De quo est illud: . . . . . Numeros memini, si verba tenerem. . Carmen vocatur quidquid pedibus continetur; cui datum nomen existimant, seu quod carptim pronuntiaretur (unde hodie lanam quam purgantes discerpunt, carmiuare dicimus), seu quod qui illa canerent carere mente existimabantur. . Metra, vel a pedibus nuncupata, vel a rebus quae scribuntur, vel ab inventoribus, vel a frequentatoribus, vel a numero syllabarum. . A pedibus metra vocata, ut dactylica, iambica, trochaica. A trocheo enim trochaicum metrum nascitur; a dactylo dactylicum, sic et alia a suis pedibus. A numero vero hexametrum, pentametrum, trimetrum. Nam senarios versus nos ex numero pedum vocamus; hos Graeci quia geminos feriunt, trimetros dicunt. Hexametros autem Latinos primum fecisse Ennius traditur, eosque longos vocat. . Ab inventoribus metra appellata dicuntur, ut, Anacreonticum, Saphicum, Archilochium. Nam Anacreontica metra Anacreon composuit, Saphica Sapho mulier edidit, Archilochia Archilochus quidam scripsit, Colophonia Colophonius quidam exercuit; Sotadeorum quoque repertor est Sotades genere Cretensis; Simonidia quoque metra Simonides poeta lyricus composuit. . A frequentatoribus, ut Asclepiadea. Non enim ea Asclepius invenit, sed proinde ita vocata sunt, quod eis idem frequentissime et elegantissime usu sit. . A rebus quae scribuntur, ut heroicum, elegiacum, bucolicum. Heroicum enim carmen dictum, quod eo virorum fortium res et facta narrentur. Nam heroes appellantur viri quasi aerei, et coelo digni propter sapientiam et fortitudinem; quod metrum auctoritate caetera metra praecedit, unum ex omnibus tam maximis operibus aptum quam parvis, suavitatis et dulcedinis aeque capax. . Quibus virtutibus nomen solum obtinuit, ut Heroicum vocaretur ad memorandas scilicet heroum res. Nam, et prae caeteris simplicissimum habetur, constatque duobus pedibus, dactylo et spondeo; ac saepe pene, vel ex hoc, vel ex illo, nisi quod temperantius fit utriusque mistura, quam si instruatur a singulis. . Omnibus quoque metris prius est. Hoc primum Moyses in cantico Deuteronomii, longe ante Pherecydem et Homerum cecinisse probat. Unde et apparet antiquius fuisse apud Hebraeos studium carminum quam apud gentiles. Siquidem et Job, Moysi temporibus adaequatus, hexametro versu, dactylo spondeoque decurrit. . Hoc apud Graecos Hecataeus Milesius fertur primus composuisse; vel, ut alii putant, Pherecydes Syrius, quod metrum ante Homerum Pythium dictum est, post Homerum Heroicum nominatum. . Pythium autem vocatum volunt, eo quod hoc genere metri oracula Apollinis sint edita. Nam cum in Parnasso monte Pythonem serpentem in vindictam matris sagittis insequeretur, accolae Delphici hoc illum metro hortati sunt, ut ait Terentianus: ἰὴ Παιάν, ἰὴ Παιάν. . Elegiacum autem dictum, eo quod modulatio ejusdem carminis conveniat miseris. Terentianus: Hos elegos dixere, solet quod clausula talis Tristibus, ut tradunt, aptior esse modis. . Hoc autem vix omnino constat a quo sit inventum, nisi quia apud nos Ennius eo prior usus est. Nam apud Graecos sic adhuc lis grammaticorum pendet, ut sub judice res relicta sit. Nam quidam eorum Colophonium quemdam, quidam Archilochium auctorem atque inventorem volunt. . Bucolicum, id est, pastorale carmen plerique Syracusis primum compositum a pastoribus opinantur, nonnulli Lacedaemone. Namque transeunte in Graeciam Xerxe rege Persarum, cum Spartanae virgines, sub hostili metu, neque egredi urbem auderent, neque pompam chorumque agrestem Dianae de more exercerent, turba pastorum, ne religio praeteriret, eumdem inconditis cantibus celebrarunt. Appellatur autem

Bucolicum a bubus, de majore parte, quamvis opilionum caprariorumque sermones in iis et cantica inserantur. . Hymnos primum David propheta in laudem Dei composuisse ac cecinisse manifestum est. Deinde apud gentiles prima Mnemia Timothoe fecit in Apollinem et Musas, quae fuit temporibus Ennii longe post David. Hymni autem ex Graeco in Latinum laudes interpretantur. . Epithalamia sunt carmina nubentium, quae decantantur a scholasticis in honorem sponsi et sponsae. Haec primum Salomon edidit in laudem Ecclesiae et Christi. Ex quo gentiles sibi epithalamium vindicarunt, et istius generis carmen assumptum est. Quod genus primum a gentilibus in scenis celebrabantur, postea tantum in nuptiis haesit. Vocatur autem epithalamium, eo quod in thalamis decantetur. . Threnos, quod Latine lamentum vocamus, primus Jeremias versu composuit super Urbem Jerusalem quando subversa est, et populus Israel captivus ductus est. Post hunc apud Graecos Simonides poeta Lyricus. Adhibebantur autem funeribus atque lamentis; similiter et nunc. . Epitaphium Graece, Latine supra tumulum. Est enim titulus mortuorum, qui in dormitione eorum fit qui jam defuncti sunt. Scribuntur enim ibi vita, mores et aetas eorum. . Poesis dicitur Graeco nomine opus multorum librorum; poema, unius. Idylion, paucorum versuum; distichon, duorum; monostichon, unius. . Epigramma est titulus quod in Latinum superscriptio interpretatur: ἐπὶ enim super, γραμμὴ littera vel scriptio dicitur. . Epodon in poemate clausula brevis est. Dictum autem epodon quod accinatur ad speciem elegiaci, ubi praemisso uno longiori, alter brevior componitur, atque ita in singulis quibusque majoribus sequentes minores quasi clausulae recinunt. . Clausulas autem Lyrici appellant, quasi praecisos versus integris subjectos, ut est apud Horatium: Beatus ille qui procul negotiis, deinde sequitur praecisus: Ut prisca gens mortalium. Sic et deinceps alterni, quibus aliqua pars deest, et ipsi praecedentibus similes, sed minores. . Centones apud grammaticos vocari solent, qui de carminibus Homeri, vel Virgilii, ad propria opera, more centonario, ex multis hinc inde compositis in unum sarciunt corpus, ad facultatem cujusque materiae. . Denique Proba, uxor Adelphi, centonem ex Virgilio, de Fabrica mundi et Evangeliis plenissime expressit, materia composita secundum versus, et versibus secundum materiam concinnatis. Sic quoque, et quidam Pomponius ex eodem poeta inter caetera styli sui otia Tityrum in Christi honorem composuit; similiter et de Aeneide.

CAPUT XL. De fabula. . Fabulas poetae a fando nominaverunt, quia non sunt res factae, sed tantum loquendo fictae. Quae ideo sunt inductae, ut ficto mutorum animalium inter se colloquio imago quaedam vitae hominum nosceretur. Has primus invenisse traditur Alcmaeon Crotoniensis, appellanturque Aesopicae, quia is apud Phrygas in hac re polluit. . Sunt autem fabulae, aut Aesopicae, aut Lybisticae. Aesopicae sunt, cum animalia muta inter se sermocinasse finguntur, vel quae animam non habent, ut urbes, arbores, montes, petrae, flumina. Lybisticae autem, dum hominum cum bestiis, aut bestiarum cum hominibus fingitur vocis esse commercium. . Fabulas poetae quasdam delectandi causa finxerunt, quasdam ad naturam rerum, nonnullas ad mores hominum interpretati sunt. Delectandi causa fictae, ut eae quas vulgo dicunt, vel quales Plautus et Terentius composuerunt. . Ad naturam rerum fabulas fingunt, ut Vulcanus claudus, quia per naturam nunquam rectus est ignis; ut illa triformis bestia, prima leo, postrema draco, media ipsa chimera, id est, caprea, aetates hominum per eam volentes distinguere, quarum ferox et horrens prima adolescentia, ut leo, dimidium vitae tempus

lucidissimum, ut caprea, eo quod acutissime videat, tum fit senectus casibus inflexis, draco. . Sic et Hippocentauri fabulam esse confictam, id est, hominem equo mistum, ad exprimendam humanae vitae velocitatem, quia equum constat esse velocissimum. . Ad mores, ut apud Horatium mus loquitur muri, mustella vulpeculae, ut per narrationem fictam ad id quod agitur verax significatio referatur. Unde et Aesopi tales fabulae sunt ad morum finem relatae; vel sicut in libro Judicum ligna sibi regem requirunt, et loquuntur ad oleam, et ad ficum, et ad vitem, et ad rubum: quod totum utique ad mores fingitur, ut ad rem quae intenditur, ficta quidem narratione, sed veraci significatione, veniatur. . Sic et Demosthenes orator fabula usus est adversus Philippum, qui cum ab Atheniensibus postularet ut sibi decem oratores darentur, et discederet, finxit ille fabulam, qua dissuaderet dicens: lupos aliquando pastoribus, quorum diligentiam decipere voluissent, suasisse ut in amicitiam convenirent, ea tamen conditione, si canes, in quibus erat causa jurgiorum, jure illis traderentur; annuisse pastores, et in spem securitatis dedisse canes, quos ovium suarum vigilantissimos custodes habebant. Tunc lupi, adempta omni formidine, omne quod in gregibus illis erat, non pro satietate tantum, verum etiam pro libidine laceraverunt: Philippum quoque principes populi postulare, quo facilius posset opprimere spoliatam custodibus urbem.

CAPUT XLI. De historia. . Historia est narratio rei gestae, per quam ea quae in praeterito facta sunt dignoscuntur. Dicta autem Graece historia, ἀπὸ τοῦ ἱστορεῖν, id est, à videre, vel cognoscere. Apud veteres enim nemo conscribebat historiam, nisi is qui interfuisset, et ea quae conscribenda essent vidisset. Melius enim oculis quae fiunt deprehendimus, quam quae auditione colligimus. . Quae enim videntur sine mendacio proferuntur. Haec disciplina ad grammaticam pertinet, quia quidquid dignum memoria est, litteris mandatur. Historiae autem ideo monumenta dicuntur, quod memoriam tribuunt rerum gestarum. Series autem dicta per translationem a sertis factorum invicem comprehensorum.

CAPUT XLII. De primis auctoribus historiarum. . Historiam autem primus apud nos Moyses de initio mundi conscripsit. Apud gentiles vero primus Dares Phrygius de Graecis et Trojanis historiam edidit, quam in foliis palmarum ab eo conscriptam esse ferunt . Post Daretem autem in Graecia Herodotus primus historicus habitus est. Post quem Pherecydes claruit iis temporibus quibus Esdras legem scripsit.

CAPUT XLIII. De utilitate historiae. . Historiae gentium non impediunt legentes in iis quae utilia dixerunt. Multi enim sapientes praeterita hominum gesta ad institutionem praesentium historiis indiderunt. . Si quidem et per historiam summa retro temporum annorumque supputatio comprehenditur, et per consulum regumque successum multa necessaria perscrutantur.

CAPUT XLIV. De generibus historiae. . Genus Historiae triplex est. Ephemeris namque appellatur unius diei gestio. Hoc apud nos diarium vocatur. Nam quod Latini diarium, Graeci ephemerida dicunt. . Kalendaria appellantur quae in menses singulos digeruntur. . Annales sunt res singulorum annorum. Quaecunque enim digna memoriae domi militiaeque, mari ac terra, per annos in commentariis acta sunt, ab anniversariis gestis annales nominaverunt. . Historia autem multorum annorum vel temporum est; cujus diligentia annui commentarii in libris delati

sunt. Inter historiam autem et annales hoc interest, quod historia est eorum temporum quae vidimus, annales vero sunt eorum annorum quos aetas nostra non novit. Unde Sallustius ex historia; Livius, Eusebius et Hieronymus ex annalibus et historia constant. . Inter historiam, et argumentum, et fabulam interest. Nam historiae sunt res verae, quae factae sunt. Argumenta sunt quae, etsi facta non sunt, fieri tamen possunt. Fabulae vero sunt quae nec facta sunt, nec fieri possunt, quia contra naturam sunt.

LIBER SECUNDUS, DE RHETORICA ET DIALECTICA.

CAPUT PRIMUM. De rhetorica ejusque nomine. . Rhetorica est bene dicendi scientia, in civilibus quaestionibus eloquentiae copia ad persuadendum justa et bona. Dicta autem rhetorica Graeca appellatione ἀπὸ τοῦ ῥητορίζειν, id est, a copia locutionis; ῥῆσις enim apud Graecos locutio dicitur, ρήτωρ orator. . Conjuncta est autem grammaticae arti rhetorica. In grammatica enim scientiam recte loquendi discimus. In rhetorica vero percipimus qualiter, ea quae didicimus, proferamus. CAPUT II. De inventoribus rhetoricae artis. . Haec autem disciplina a Graecis inventa est a Gorgia, Aristotele, Hermagora, et translata in latinum a Tullio, videlicet, et Quintiliano, sed ita copiose, ita varie, ut eam lectori admirari in promptu sit, comprehendere impossibile. . Nam membranis retentis, quasi adhaerescit memoriae series dictionis; ac mox repositis, recordatio omnis elabitur. Hujus disciplinae perfecta cognitio oratorem facit.

CAPUT III. De nomine oratoris et partibus rhetoricae. . Orator est igitur vir bonus dicendi peritus. Vir bonus consistit natura, moribus, artibus. Dicendi peritus consistit artificiosa eloquentia, quae constat partibus quinque: inventione, dispositione, elocutione, memoria, pronuntiatione, et fine officii, quod est aliquid persuadere. . Ipsa autem peritia dicendi in tribus rebus consistit, natura, doctrina, usu; natura, ingenio; doctrina, scientia; usus, assiduitate. Haec sunt enim quae non solum in oratore, sed in unoquoque homine artifice spectantur ut aliquid efficiat.

CAPUT IV. De tribus generibus causarum. . Genera causarum tria sunt: deliberativum, demonstrativum, judiciale: deliberativum genus est in quo de quibuslibet utilitatibus vitae, quid aut debeat aut non debeat fieri, tractatur; demonstrativum in quo laudabilis persona aut reprehensibilis ostenditur. . Judiciale in quo de ipsius personae facto, aut poenae, aut praemii sententia datur. Dictum autem judiciale, eo quod judicet hominem, et sententia sua ostendat utrum laudabilis praemio dignus sit, aut certe reus condemnari liberarique supplicio. . Deliberativum genus vocatur, eo quod de unaquaque re in eo deliberatur. Hujus genus duplex est, suasio et dissuasio, id est, de expetendo et fugiendo, de faciendo et non faciendo. . Suasoria autem in tribus locis dividitur: honesto, utili et possibili. Haec differt aliquid a deliberativa, quia suasoria eget altera persona, deliberativa interdum et apud se agit. In suasoria autem duae sunt quae plus valent: spes et metus. . Demonstrativum dictum, quod unamquamque rem aut laudando aut vituperando demonstrat; quod genus duas habet species: laudem et vituperationem. Laudis ordo tribus temporibus distinguitur: ante ipsum, in ipsum, post ipsum. . Ante ipsum, ut: Quae te tam laeta tulerunt saecula. In ipsum, ut: O sola infandos Trojae miserata labores. Post ipsum, ut: In freta dum fluvii current, dum montibus umbrae Lustrabunt, convexa

polus dum sidera pascet, Semper honos, nomenque tuum, laudesque manebunt. . Pari ordine, e contrario, et in vituperatione hominis haec forma servanda est, ante hominem, in hominem, post hominem. Locus communis ad demonstrativum vituperationis genus pertinet, quod tamen ab eo in aliquo differt. Nam vituperatio, quae contraria est laudi, specialiter in certam facientis personam adhibetur. . Communis vero locus generaliter in facti crimine praeponitur; unde, et communis locus dicitur, quia absente persona non tam in hominem quam in ipsum crimen exponitur. Omne enim vitium non in uno tantum, sed etiam commune in plurimis invenitur.

CAPUT V. De gemino statu causarum. . Status causarum apud rhetores dicitur ea res in qua causa consistit, id est, constitutio. Graeci autem statum, a contentione, στάσιν, dicunt. Latini autem non solum a pugna, per quam expugnent propositionem adversarii, sed quod in eo pars utraque consistat. Fit autem ex intentione et depulsione. . Status autem causarum duo sunt, rationalis et legalis. De rationali oriuntur conjectura, finis, qualitas, translatio. De fine juridicialis et negotialis. De juridiciali absoluta et assumptiva. De assumptiva, concessio, remotio criminis, relatio criminis, comparatio. De concessione, purgatio et deprecatio. . Conjecturalis status est, cum factum quod alii objicitur ab alio pernegatur. Definitivus status est, cum id quod objicitur, non hoc esse contenditur, sed quid illud sit, adhibitis definitionibus, approbatur. Qualitas est, dum qualis sit res quaeritur; et quia de vi et genere negotii controversia agitur, constitutio generalis appellatur. . Translatio est, cum causa ex eo pendet, quod aut non is agere videtur quem oportet, aut non apud quos, quo tempore, qua lege, quo crimine, qua poena oporteat. Translativa constitutio dicitur, quod actio translationis et commutationis indigere videtur. . Juridicialis est, in qua aequi et recti natura, et praemii aut poenae ratio quaeritur. Negotialis est, in qua quid juris ex civili more et aequitate sit consideratur. Assumptiva est, quae ipsa ex se nihil dat firmi ad recusationem, foris autem aliquid defensionis assumit. . Concessio est, cum reus non id quod factum est, defendit, sed ut ignoscatur postulat, quod nos ad poenitentes probavimus pertinere. Remotio criminis est, cum id crimen quod infertur, a se, et a sua culpa, vi et potestate in alium reus dimovere conatur. . Relatio criminis est, cum ideo jure factum dicitur, quod alius ante injuria lacessierit. Comparatio est, cum aliud aliquod alterius factum honestum aut utile contenditur, quod ut fieret, illud quod arguitur, dicitur esse commissum. . Purgatio est, cum factum quidem conceditur, sed culpa removetur. Haec partes habet tres: imprudentiam, casum, necessitatem. Deprecatio est, cum et peccasse se et consulto peccasse reus confitetur, et tamen ut ignoscatur postulat, quod genus perraro potest accidere. . Item ex legali statu haec oriuntur, id est, scriptum et voluntas, leges contrariae, ambiguitas, collectio, sive ratiocinatio et definitio legalis. Scriptum et voluntas est, quando verba ipsa videntur cum sententia scriptoris dissidere. Legis contrariae status est, quando inter se duae leges, aut plures discrepare noscuntur. . Ambiguitas est, cum id quod scriptum est duas aut plures res significare videtur. Collectio vel ratiocinatio est, quando ex eo quod scriptum est aliud quoque quod non scriptum est invenitur. Definitio legalis est, cum vis verbi, quasi in definitiva constitutione, in quo posita sit quaeritur. . Status ergo tam rationales quam legales a quibusdam certius decem et octo connumerati sunt; caeterum secundum rhetoricos Tullii undeviginti reperiuntur, propterea quia translationem inter rationales principaliter affixit status. Inde se ipse etiam Cicero reprehendens, translationem legalibus statibus applicavit. CAPUT VI. De tripartita controversia. . Tripartita controversia, juxta

Ciceronem, aut simplex est, aut conjuncta. Et si conjuncta erit, considerandum est utrum sit ex pluribus quaestionibus juncta, an ex aliqua comparatione. Controversia simplex est quae absolutam continet unam quaestionem, hoc modo: Corinthiis bellum indicamus, an non? . Conjuncta, est ex pluribus quaestionibus, in qua plura quaeruntur hoc pacto: Utrum Carthago diruatur, an Carthaginiensibus reddatur, an eo colonia deducatur? Ex comparatione, in qua per contentionem utrum potius aut quid potissimum quaeritur, ad hunc modum: Utrum exercitus in Macedoniam contra Philippum mittantur, qui sociis sit auxilio; an teneatur in Italia, ut quam maximae contra Annibalem copiae sint?

CAPUT VII. De quatuor partibus orationis. . Partes orationis in rhetorica arte quatuor sunt: exordium, narratio, argumentatio, conclusio. Harum prima auditoris animum provocat; secunda res gestas explicat; tertia fidem assertionibus facit; quarta finem totius orationis complectitur. . Inchoandum est itaque taliter, ut benivolum, docilem, vel attentum auditorem faciamus: benivolum, precando; docilem, instruendo; attentum, excitando. Narrandum est ita, ut breviter atque aperte loquamur. Argumentandum ita, ut primum nostra firmemus, dehinc adversa confringamus. Concludendum ita, ut concitemus animum audientis implere quae dicimus. CAPUT VIII. De quinque modis causarum. . Species causarum sunt quinque: honestum, admirabile, humile, anceps, obscurum. Honestum causae genus, est cui statim sine oratione nostra favet animus auditoris; admirabile, a quo est alienatus animus eorum qui audituri sunt; humile, est quod negligitur ab auditore. . Anceps, est in quo aut judicatio dubia est, aut causa honestitatis et turpitudinis particeps, ut et benivolentiam pariat et offensionem; obscurum, in quo aut tardi auditores sunt, aut difficilioribus ad cognoscendum negotiis causa cernitur implicata. CAPUT IX. De syllogismis. . Syllogismus Graece, Latine argumentatio appellatur. Argumentatio autem dicta est, quasi argutae mentis oratio, qua inventum probabile exsequimur. Syllogismus igitur est propositionis, et assumptionis, confirmationisque extrema conclusio, aut ex ambigentis incerto, aut ex fiducia comprobantis. . Constat enim tribus partibus: propositione, assumptione, conclusione. Propositione, ut puta: Quod bonum est, turpem usum habere non potest. Consentit audiens; assumit ille: Pecunia turpem usum habet; concluditur: Ergo pecunia bonum non est. . Syllogismis autem non solum rhetores, sed maxime dialectici utuntur, licet Apostolus saepe proponat, assumat, confirmet, atque concludat, quae, ut diximus, propria artis dialecticae, atque rhetoricae sunt. . Syllogismorum apud rhetores principalia genera duo sunt: inductio, et ratiocinatio. Inductionis membra tria sunt: prima propositio, secunda illatio, quae et assumptio dicitur, tertia conclusio. . Inductio est quae rebus non dubiis captat assensionem ejus cui instituta est, sive inter philosophos, sive inter rhetores, sive inter sermocinantes. Propositio inductionis est quae similitudines concedendae rei necessario unius inducit, aut plurium. . Illatio inductionis est, quae et assumptio dicitur, quae rem de qua contenditur et cujus causa similitudines habitae sunt introducit. Conclusio inductionis est quae aut concessionem illationis confirmat, aut quid ex ea conficiatur declarat. Ratiocinatio est oratio qua id de quo est quaestio comprobatur. . Euthymema igitur Latine interpretatur mentis conceptio, quem imperfectum syllogismum solent artigraphi nuncupare. Nam in duabus partibus ejus argumenti forma consistit, quando eo quod ad fidem pertinet faciendam utitur, syllogismorum lege praeterita, ut est illud: Si tempestas vitanda est, non est igitur navigandum. Ex sola enim propositione constat esse perfectum; unde

magis rhetoribus quam dialecticis convenire judicatum est. . Ratiocinationis duo sunt modi. Primus enthymema, qui est imperfectus syllogismus, atque rhetoricus. Secundus epicherema, qui est in rhetoricis latior syllogismus. . Enthymematis membra sunt quinque: primum convincibile, secundum ostentabile, tertium sententiale, quartum exemplabile, quintum collectivum. . Convincibile est quod evidenti ratione convincit, sicut fecit Cicero pro Milone: Ejus igitur mortis sedetis ultores, cujus vitam, si putaretis per vos restitui posse, nolletis. . Ostentabile est quod certa rei demonstratione constringit, sicut Cicero in Catilinam: Hic tamen vivit, vivit, imo etiam in senatum venit. Sententiale est quod sententia generalis addicit, ut apud Terentium: Obsequium amicos, veritas odium parit. . Exemplabile est quod alicujus exempli comparatione eventum similem comminatur, sicut Cicero in Philippic.: Te miror, Antoni, quarum exempla imitaris, eorum exitus non pertimescere. . Collectivum est cum in unum quae argumentata sunt colliguntur, sicut ait Cicero pro Milone: Quem igitur cum gratia noluit, hunc voluit cum aliquorum querela. Quem jure, quem loco, quem tempore non est ausus, hunc injuria, alieno tempore, cum periculo capitis non dubitavit occidere! . Praeterea secundum Victorinum enthymematis est altera definitio ex sola propositione, sicut jam dictum est, quae ita constat: Si tempestas vitanda est, non est navigatio requirenda. Ex sola assumptione, ut est illud: Sunt autem qui mundum dicunt sine divina administratione discurrere. . Ex sola conclusione, ut est illud: Vera est igitur divina sententia. Ex propositione et assumptione, ut est illud: Si inimicus est, occidit; inimicus autem est. Et quia illi deest conclusio, enthymema vocatur. . Sequitur epicherema, descendens de ratiocinatione, latior et exsecutior rhetoricus syllogismus, latitudine distans, et productione sermonis a dialecticis syllogismis, propter quod rhetoribus datur. Hic autem constat modis tribus: primus modus tripartitus est, secundus quadripartitus, tertius quinque partitus. . Tripartitus epicherematicus syllogismus est qui constat membris tribus, id est, propositione, assumptione, conclusione. Quadripartitus est qui constat ex membris quatuor: prima propositione, secunda assumptione, et una propositionis sive assumptionis conjuncta; tertia probatione, et quarta conclusione. . Quinquepartitus est qui constat ex membris quinque, id est: prima propositione, secunda ejus probatione, tertia assumptione, quarta ejus probatione, quinta conclusione. Hunc Cicero ita facit in Arte Rhetorica: Si deliberatio et demonstratio genera sunt causarum, non possunt recte partes alicujus generis causae putari; eadem enim res, alii genus, alii pars esse potest: eidem genus et pars non potest, et caetera, quousque syllogismi hujus membra claudantur. CAPUT X. De lege. . Lex est constitutio populi, quam majores natu cum plebibus sanxerunt. Nam quod rex aut imperator edicit, constitutio vel edictum vocatur. Institutio aequitatis duplex est, nunc in legibus, nunc in moribus. Inter legem autem et mores hoc interest, quod lex scripta est; mos vero est vetustate probata consuetudo, sive, lex non scripta; nam lex a legendo vocata, quia scripta est. . Mos autem longa consuetudo est de moribus tracta tantumdem. Consuetudo autem est jus quoddam moribus institutum, quod pro lege suscipitur cum deficit lex; nec differt, scriptura an ratione consistat, quando et legem ratio commendat. . Porro si ratione lex constat, lex erit omne jam quod ratione constiterit, duntaxat quod religioni congruat, quod disciplinae conveniat, quod saluti proficiat. Vocata autem consuetudo, quia in communi est usu. . Omnis autem lex, aut permittit aliquid, ut vir fortis petat praemium; aut vetat, ut sacrarum virginum nuptias nulli petere liceat; aut punit, ut qui caedem fecerit capite plectatur. . Factae sunt autem leges ut earum metu humana coerceatur audacia, tutaque sit

inter improbos innocentia, et in ipsis improbis formidato supplicio refrenetur nocendi facultas. Legis enim praemio aut poena vita moderatur humana. . Erit autem lex honesta, justa, possibilis, secundum naturam, secundum consuetudinem patriae, loco temporique couveniens, necessaria, utilis, manifesta quoque, ne aliquid per obscuritatem in captionem contineat, nullo privato commodo, sed pro communi civium utilitate conscripta. CAPUT XI. De sententia. . Sententia est dictum impersonale, ut: Obsequium amicos veritas odium parit. Huic si persona fuerit adjecta, chria erit, ita: Offendit Achilles Agamemnonem, vera dicendo; Metrophanes promeruit gratiam Mithridatis obsequendo. . Nam inter chriam et sententiam hoc interest, quod sententia sine persona profertur, chria sine persona nunquam dicitur. Unde, si sententiae persona adjiciatur, fit chria; si detrahatur, fit sententia. CAPUT XII. De catasceve et anasceve. . Catasceve est confirmatio propositae rei, anasceve autem contraria superiori est; revincit enim non fuisse, aut non esse, quod natum, aut factum, aut dictum esse proponitur, ut si quis Chimeram neget fuisse, aut fuisse confirmet. . Inter has et thesin hoc interest, quod tnesis quamvis et ipsa habeat disputationem in utramque partem, tamen incertae rei, quasi quaedam liberatio vel coarctatio est; catasceve autem et anasceve in his rebus quae verisimiles non sunt, sed pro veris proponuntur, plerumque versantur. . Anascevae prima divisio est, in inconveniens, et mendacium. Inconvenientis species sunt: quod inhonestum est et quod inutile. Item inhonestum tractatur, aut in dictis, aut in factis. In dictis, ut si quis indecora et non respondentia auctoritati dixisse dicatur, velut si aliquis infamet Catonem illum Censorium juventutem ad nequitiam et luxuriam cohortatum. . In factis, ut si quis abhorrens aliquid a sanctimonia et nomine suo fecisse dicatur, ut est fabula de adulterio Martis et Veneris. Mendacium autem tres habet species: incredibile, quod factum non esse credatur, ut adolescentem de Siculo littore egredientes Africa classes videre. . Impossibile est: « ut Clodius insidias Miloni fecerit, et idem occisus sit a Milone. » Contrarium est: « Nam si insidias fecit, occidit. Occisus est, non fecit insidias. » Haec distributio in contrarium reformata catascevae proderit. Oportebit tamen principia sic ordinare, ut aut credendum esse veterum auctoritati, aut fabulis fidem non habendam esse dicamus. . Et ad id postremum in anasceve recurramus, ne quid aliud significare voluerint qui ista finxerunt, ut si Scyllam non marinam, sed maritimam feminam, nec succinctam canibus, sed rapacem aliquam et inhospitalem venientibus exstitisse. CAPUT XIII. De Prosopopoeia. . Prosopopoeia est cum inanimalium et persona et sermo fingitur. Cicero in Catilinam: Etenim si mecum patria mea, quae mihi vita mea multo est charior, loqueretur, dicens, etc. . Sic et montes, et flumina, vel arbores loquentes inducimus, personam imponentes rei quae non habet naturam loquendi, quod et in tragoediis usitatum est et in orationibus frequentissime invenitur. CAPUT XIV. De ethopoeia. . Ethopoeiam vero illam vocamus in qua hominis personam fingimus, pro exprimendis affectibus, aetatis, studii, fortunae, laetitiae, sexus, moeroris, audaciae. Nam cum piratae persona suscipitur, audax, abrupta, temeraria erit oratio; cum feminae sermo simulatur, sexui convenire debet oratio; jam vero adolescentis, et senis, et militis, et imperatoris, et parasiti, et rustici, et philosophi, diversa ratio ducenda est. . Aliter enim loquitur gaudio affectus, aliter vulneratus. In quo genere dictionis illa sunt maxime cogitanda: quis loquatur, et apud quem, et de quo, et ubi, et quo tempore; quid egerit, quid acturus sit, aut quid pati possit, si haec consulta neglexerit. CAPUT XV. De generibus quaestionum. . Genera questionum duo sunt: quorum unum est finitum, alterum infinitum. Finitum hypothesis Graece,

Latine causa dicitur, ubi cum certa persona controversia est. . Infinitum quod Graece thesis, Latine propositum nominatur. Hoc personam non habet certam, nec inest ei aliqua certa circumstantia, id est, nec locus, nec tempus. In causa vero certa omnia sunt, unde quasi pars causae est propositum. CAPUT XVI. De elocutione. . Jam vero in elocutionibus illa uti oportebit, ut res, locus, tempus, persona audientis efflagitat, ne profana religiosis, ne inverecunda castis, ne levia gravibus, ne lasciva seriis, ne ridicula tristibus misceantur. . Latine autem et perspicue loquendum. Latine autem loquitur qui verba rerum vera et naturalia persequitur, nec a sermone atque cultu praesentis temporis discrepat. Huic non sit satis videre quid dicat, nisi id quoque aperte et suaviter dicere; ne id quidem tantum, nisi id quod dicat et facete dicat. CAPUT XVII. De trimodo dicendi genere. . Dicenda sunt quoque submissa leviter, incitata graviter, inflexa moderate. Hoc est enim illud trimodum genus dicendi: humile, medium, grandiloquum. Cum enim magna dicimus, granditer proferenda sunt; cum parva, subtiliter; cum mediocria, temperate. . Nam in parvis causis nihil grande, nihil sublime dicendum est, sed leni ac pedestri more loquendum. In causis autem majoribus, ubi de Deo, vel hominum salute referimus, plus magnificentiae et fulgoris est exhibendum. . In temperatis vero causis ubi nihil agitur ut agat, sed tantummodo ut delectetur auditor, inter utrumque est moderate dicendum; sed et quamvis de magnis rebus quisque dicat, non tamen semper granditer dicere debet, sed submisse cum docet, temperate cum aliquid laudat vel vituperat, granditer cum ad conversionem aversos animos provocat. Utenda tamen verba in submisso genere sufficientia, in temperato splendentia, in grandi vehementia. CAPUT XVIII. De colo, commate et periodo. . Componitur autem, instruiturque omnis oratio commate, colo et periodo. Comma particula est sententiae; colon, membrum; periodus, ambitus vel circuitus. Fit autem ex conjunctione verborum comma, ex commate colon, ex colis periodus. . Comma est juncturae finitio, ut puta, et si vereor, judices, ecce unum comma; sequitur et aliud comma, ne turpe sit pro fortissimo viro dicere incipientem timere; et factum est colon, id est, membrum, quod intellectum sensui praestat, sed adhuc pendet oratio; sicque deinde ex pluribus membris fit periodus, id est, extrema sententiae clausula, ita: veterem judiciorum morem requirunt. Periodus autem longior esse non debet, quam ut uno spiritu proferatur CAPUT XIX. De vitiis litterarum, et verborum, et sententiarum cavendis. . Praeterea purum et honestum oratoris eloquium carere debet omnibus vitiis, tam in litteris quam in verbis, quam etiam in sententiis. . In litteris, ut junctura apta et conveniens sit, et sic observandum, ne praecedentis verbi extrema vocalis in eamdem vocalem primam incidat verbi sequentis, ut feminae Aegyptiae; quae structura melior fit, si consonantes vocalibus applicantur; triumque consonantium, quae in se incidentes stridere et quasi rixari videntur, vitanda junctura est, id est, r, s, x, ut: Ars studiorum, Rex Xerxes, Error Romuli. Fugienda est et consonans m, illisa vocalibus: ut, verum enim. CAPUT XX. De juncturis verborum. . In verbis quoque cavenda sunt vitia, ut non impropria verba ponantur, quam Graeci acyrologiam vocant. Amanda est ergo proprietas, sic tamen, ut aliquando propter humilitatem sordidi, aut spurci vocabuli, translatis nominibus sit utendum; non tamen longe accitis, sed ut veris proxima et cognata videantur. . Fugienda etiam hyperbata longiora, quae fieri sine aliorum sensuum confusione non possunt. Ambiguitas quoque et vitium illud cavendum, cum quidam, jactatione eloquentiae ducti, quod uno aut duobus verbis significare poterant, interpositis inanibus vocibus, longa et circumflexa ambage concludunt, quod vitium perissologia vocatur. . Cui contrarium

vitium est, brevitatis studio, etiam necessaria verba furari. Fugienda sunt quoque sicut in litteris et verbis, quae inter prima grammaticorum studia cognoscuntur, ita et in sententiis vitia. . Sunt autem cacophaton, tautologia, eclipsis, acyrologia, macrologia, perissologia, pleonasmos, et his similia. At contra orationem extollit et exornat energia, tum emphasis, quae plus quiddam quam dixerit intelligi facit, ut si dicas, ad gloriam Scipionis ascendet; et Virgilius, demissum lapsi per funem. Cum enim dicit tapsi, altitudinem suggerit. Huic contraria virtus est verbis minuere quae natura sua magna sunt. CAPUT XXI. De figuris verborum et sententiarum. . Augetur et ornatur oratio, etiam figuris verborum ac sententiarum. Nam quia directa, et perpetua oratio fatigationem atque fastidium tam dicendi quam audiendi creat, flectenda est, et in alias versanda formas, ut et dicentem reficiat et ornatior fiat, et judicem diverso vultu audituque deflectat. E quibus plurimae superius a Donato in schematibus Artis Grammaticae annotatae sunt. . Unde tantum illa hic interponi oportuit, quae in poemate, aut nunquam, aut difficulter fiunt, in oratione autem libere. Anadiplosis est congeminatio verborum, ut, hic tamen vivit! vivit! imo etiam in senatum venit. . Climax est gradatio, cum ab eo verbo quo sensus superior terminatur inferior incipit, ac dehinc quasi per gradus dicendi ordo servatur, ut est illud Africani: Ex innocentia nascitur dignitas, ex dignitate honor, ex honore imperium, ex imperio libertas. . Hanc figuram nonnulli catenam appellant, propterea quod aliud in alio quasi nectitur nomine, atque ita res plures in geminatione verborum trahuntur. Fit autem hoc schema non solum in singulis verbis, sed etiam in contextione verborum, ut apud Gracchum: Pueritia tua adolescentiae tuae inhonestamentum fuit, adolescentia senectuti dedecoramentum, senectus reipublicae flagitium. . Sic et apud Scipionem: Vi atque ingratiis coactus cum illo sponsionem feci, facta sponsione ad judicem adduxi, adductum primo coetu damnavi, damnatum ex voluntate dimisi. . Antitheta, quae Latine contraposita appellantur, quae dum ex adverso ponuntur sententiae pulchritudinem faciunt, et in ornamento locutionis decentissima existunt, ut, Cicero: Ex hac parte pudor pugnat, illinc petulantia; hinc pudicitia, illic stuprum; hinc fides, illinc fraudatio; hinc pietas, illinc scelus; hinc constantia, illinc furor; hinc honestas, illinc turpitudo; hinc continentia, illinc libido; hinc denique aequitas, temperantia, fortitudo, prudentia, virtutes omnes cum vitiis omnibus certant: cum iniquitate luxuria; ignavia cum temeritate, postremo copia cum egestate, bona ratio cum perdita, mens sana cum amentia; bona denique spes cum omnium rerum desperatione confligit. . Hujusmodi locutionis ornamento Liber Ecclesiasticus usus est, dicens: Contra malum bonum, et contra mortem vita; sic contra pium peccator, et sic intuere in omnia opera Altissimi, bina et bina, unum contra unum. . Synonymia est quoties in connexa oratione pluribus verbis unam rem significamus, ut ait Cicero: Nihil agis, nihil moliris, nihil cogitas. Item, non feram, non patiar, non sinam. . Epanodos, quam regressionem nostri vocant: Principum dignitas erat pene par, non par fortasse eorum qui sequebantur. . Antapodosis, quoties media primis et ultimis conveniunt, ut: Vestrum hic factum reprehenditur, patres conscripti, non meum, ac pulcherrimum quidem factum; verum, ut dixi, non meum, sed vestrum. . Paradiastole est quoties id quod dicimus interpretatione discernimus, cum te pro astuto sapientem appellas, pro inconsiderato fortem, pro inliberali diligentem. . Antanaclasis est quae eodem verbo contrarium exprimit sensum. Querebatur quidam de filio, cum mortem suam exspectaret, respondente: Non exspecto: Imo peto, inquit, ut exspectes. . Antimetabole est conversio verborum quae ordine mutato contrarium efficit sensum: Non ut edam vivo, sed, ut

*vivam edo. Et illud: Si consul Antonius, Brutus hostis; si conservator reipublicae Brutus, hostis Antonius. . Exoche: * Quis eos appellavit? Appius; quis produxit? Appius. . Nunc figuras sententiarum quas operae pretium est cognoscere persequamur. . Sententia est dictum impersonale, ut: Obsequium amicos, veritas odium parit. Huic si persona fuerit adjecta, chria erit, ita: Offendit Achilles Agamemnonem vera dicendo. Metrophanes promeruit gratiam Mithridatis, obsequendo. Nam inter chriam et sententiam hoc interest, quod sententia sine persona profertur, chria sine persona nunquam dicitur. Unde si sententiae persona adjiciatur, fit chria; si detrahatur, fit sententia. . Sententiarum species multae sunt; aliae enim indicativae, aliae pronuntiativae, ut: . . . . Tantae ne animis coelestibus irae! . Aliae comparativae, ut: Si vinco, et pereo, quid ibi me vincere praestat? Aliae superlativae, quae cum aliquo motu animi et indignatione promuntur: . . . . Quid non mortalia pectora cogis Auri sacra fames? . Aliae interrogativae, ut: Qui genus, unde domo? pacemne huc fertis, an arma? . . . . juvenes quae causa subegit Ignotas tentare vias? . Aliae responsivae, ut illinc, istinc. Aliae deprecativae, ut, eripe me his invicte malis. Aliae promissivae, ut: Parce metu, Cytherea, manent immota tuorum Fata tibi. Aliae concessivae, quae cum impulsione prohibeant, ut: I, sequere Italiam ventis pete regna per undas; quae tamen ne non intellecta sit persuasio, permista sunt aliqua, quae vetant latenter, ut, ventis per undas. Aliae demonstrativae, ut, en, ecce. Aliae optativae, ut: O mihi praeteritos referat si Jupiter annos! . Aliae derogativae, ut, nequaquam. Aliae, quae cum exclamatione proferuntur, ut: Quis furor, o cives, pacem convertit in arma? Et Cicero: O dii immortales, ubinam gentium sumus? . Aliae exhortativae, cum ad sententiam provocamus, ut: Aude, hospes, contemnere opes. . Aliae dehortativae, cum a contrario vitio peccatoque reducimus. Sunt et affirmativae, ut, quidni, quippe. . Praeceptivae, ut: Nudus ara, sere nudus, habebis frigore messes. . Vetativae, ut: Neve inter vites corylum sere, neve flagella Summa pete. . Negativae, ut, non, minime. Sunt et mirativae, ut: Papae! vivere non licet, et fornicari libet! . Dolentis, ut: Hei mihi quod nullis amor est sanabilis herbis! Flentis . . . . . . Similitudinis sic: Ut quondam Creta fertur labyrinthus in alta. Admonentis . . . . Irridentis . . . . Gementis . . . . Exhortativae . . . . . . Consolativae . . . . . . Commiserantis . . . . . Quorum quot sunt figurae, tot et in pronuntiando voces. . Sunt et amphidoxae, quarum pars honesta est, pars inhonesta, ut: . . . . Non est tua tuta veluntas: Magna petis Phaeton. . Sunt, et aliae, procatalepses, cum id quod vobis objici poterat, ante praesumimus ad diluendum, ut: Si quis vestrum, judices, aut eorum qui adsunt forte miratur. Sunt, et aporiae, dubitatio simulantis nescire se quae scit, aut quomodo dicatur. . Coenonesis autem dicitur communicatio consilii cum judicibus, aut adversariis, ut si dicas: Vos consulo, judices, aut, vos adversarii, quid me facere convenit, aut quid vos facturi fuissetis. . Paradoxon est, cum dicimus inopinatum aliquid accidisse, ut pro Flacco Cicero: Cujus laudis praedicator esse debuerit, ejus periculi deprecatorem esse factum. . Epitrope, id est permissio, cum aliqua ipsis judicibus, aut adversariis permittimus aestimanda, ut Calvus in Vatinium: Perfrica frontem, et dic te digniorem qui praetor fieres quam Catonem. . Parrhesia est oratio libertatis et fiduciae plena: Occidi, occidi non Spurium Melium, etc. Qua figura caute utendum est, ut Cicero, praemisit enim rationem. . Ethopoeia est cum sermonem ex aliena persona inducimus, ut, pro Caelio Tullius facit Appium caecum cum Clodia loquentem. Energia est rerum gestarum aut quasi gestarum sub oculis inductio, de qua locuti jam sumus. . Metathesis est quae mittit animos judicum in res praeteritas, aut futuras, hoc modo: Revocate mentes ad spectaculum expugnatae miserae*

civitatis, et videre vos credite incendia, caedes, rapinas, direptiones, liberorum corporum injurias, captivitates matronarum, trucidationes senum. In futurum autem anticipatio eorum quae dicturus est adversarius, ut Tullius pro Milone, cum mittit animos judicum in eum reipublicae statum qui futurus esset, si, occiso Milone, Clodius viveret. . Aposiopesis est cum id quod dicturi videbamur silentio intercipimus: Quos ego, sed motos praestat componere fluctus. . Epanalepsis est digressio: Tulit calor me dicendi, et dignitas rerum paulo longius quam volebam, sed redeo ad causam. . Anamnesis est commemoratio ejus rei quam oblitos fuisse nos fingimus. Apaetesis est cum id quod in animos judicum quasi deposueramus opportune reposcimus. . Aetiologia est cum proponimus aliquid ejusque causam et rationem reddimus. . Characterismus est descriptio figurae alicujus expressa, ut: Omnia Mercurio similis, vocemque, coloremque, Et crines flavos, et membra decora juventae. . Epitrochasmus, cum plures sensus breviter expeditos in unum locum coacervat, et cum quadam festinatione decurrit, ut Cicero: Rempublicam, Quirites, vitamque omnium vestrum, bona, fortunas, conjuges, liberosque vestros, etc. . Ironia est cum per simulationem diversum quam dicit intelligi cupit. Fit autem, aut cum laudamus eum quem vituperare volumus, aut vituperamus quem laudare volumus. Utriusque exemplum erit si dicas: Amatorem reipublicae Catilinam, hostem reipublicae Scipionem. . Diasyrmos ea quae magna sunt verbis minuit, aut minima extollit. . Epimone est quoties in eodem sensu diutius immoramur: Cui tandem pepercit? Cujus amicitiae fidem custodivit? Cui bono inimicus non fuit? Quando non, aut accusavit aliquem, aut verberavit, aut prodidit? . Epangelia est promissio qua judicem attentum facimus, pollicentes nos aliqua magna aut minima dicturos. . Prosopopoeia est cum inanimalium et persona, et sermo fingitur. Cicero in Catilinam: Etenim, si mecum patria mea, quae mihi vita mea multo est charior, loqueretur, dicens, etc. . Parathesis est cum quasi deponimus aliquid imperfectum apud memoriam judicum repetituros nos dicentes cum opportunum fuerit. . Peusis, id est soliloquium, cum ad interrogata ipsi nobis respondemus. . Synchoresis est cum differimus aliquid petentes, ut aliud interim nos permittant dicere. CAPUT XXII. De dialectica. . Dialectica est disciplina ad discernendas rerum causas inventa. Ipsa est philosophiae species, quae logica dicitur, id est, rationalis, definiendi, quaerendi, et disserendi potens. Docet enim in pluribus generibus quaestionum quemadmodum disputando vera et falsa dijudicentur. . Hanc quidem primi philosophi in suis dictionibus habuerunt, non tamen ad artis redegere peritiam. Post hos Aristoteles ad regulas quasdam hujus doctrinae argumenta perduxit, et dialecticam nuncupavit pro eo quod in ea de dictis disputatur; nam λεκτὸν dictio dicitur. Ideo autem post rhetoricam disciplinam dialectica sequitur, quia in multis utrique communia existunt. CAPUT XXIII. De differentia dialecticae et rhetoricae artis. . Dialecticam vero et rhetoricam Varro in IX Disciplinarum libris tali similitudine definivit: Dialectica et rhetorica est quod in manu hominis pugnus astrictus, et palma distensa, illa verba contrahens, ista distendens. . Dialectica siquidem ad disserendas res acutior; rhetorica ad illa quae nititur docenda facundior. Illa ad scholas nonnunquam venit, ista jugiter procedit in forum. Illa requirit rarissimos studiosos, haec frequenter et populos. . Solent autem philosophi antequam ad isagogen veniant exponendam, definitionem philosophiae ostendere, quo facilius ea quae adeam pertinent demonstrentur. CAPUT XXIV. De definitione philosophiae. . Philosophia est rerum humanarum divinarumque cognitio, cum studio bene vivendi conjuncta. Haec duabus ex rebus constare videtur, scientia et opinatione. . Scientia est cum res aliqua certa ratione

percipitur; opinatio autem cum adhuc incerta res latet, et nulla ratione firma videtur, ut puta, sol utrumne tantus quantus videtur, an major sit quam omnis terra; item, luna globosa sit, an concava; et stellae utrumne adhaereant coelo, an per aerem libero curus ferantur; coelum ipsum, qua magnitudine, quave materia constat, utrum quietum sit et immobile, an incredibili celeritate volvatur; quanta sit terrae crassitudo, aut quibus fundamentis librata, et suspensa permaneat. . Ipsum autem nomen Latine interpretatum, amorem sapientiae profitetur. Nam Graeci φίλον amorem, σοφίαν sapientiam dicunt. Philosophiae species tripertita est: una naturalis, quae Graece physica appellatur, in qua de naturae inquisitione disseritur; altera moralis, quae Graece ethica dicitur, in qua de moribus agitur; tertia rationalis, quae Graeco vocabulo logica appellatur, in qua disputatur quemadmodum in rerum causis, vel vitae moribus veritas ipsa quaeratur. . In physica igitur causa quaerendi; in ethica ordo vivendi; in logica ratio intelligendi versatur. Physicam apud Graecos primus perscrutatus est Thales Milesius, unus ex septem illis sapientibus. Hic enim ante alios caeli causas atque vim rerum naturalium, contemplata ratione, suspexit, quam postmodum Plato in quatuor definitiones distribuit, id est, arithmeticam, geometriam, musicam et astronomiam. . Ethicam Socrates primus ad corrigendos componendosque mores instituit, atque omne studium ejus ad bene vivendi disputationem perduxit, dividens eam in quatuor virtutes animae, id est, prudentiam, justitiam, fortitudinem et temperantiam. . Prudentia est in rebus, qua discernuntur a bonis mala. Fortitudo, qua adversa aequanimiter tolerantur. Temperantia, qua libido, concupiscentiaque rerum frenatur. Justitia, qua recte judicando sua cuique distribuuntur. . Logicam, quae rationalis vocatur, Plato subjunxit, per quam, discussis rerum morumque causis, vim earum rationabiliter perscrutatus est, dividens eam in dialecticam et rhetoricam. Dicta autem logica, id est rationalis, λόγος enim apud Graecos, et sermonem significat, et rationem. . In his quippe tribus generibus philosophiae etiam eloquia divina consistunt. Nam, aut de natura disputare solent, ut in Genesi et Ecclesiaste; aut de moribus, ut in Proverbiis et in omnibus sparsim libris; aut de logica, pro qua nostri theoricam sibi vindicant, ut in Cantico canticorum et Evangeliis. . Item aliqui doctorum philosophiam in nomine et partibus suis ita definierunt: Philosophia est divinarum humanarumque rerum, in quantum homini possibile est, probabilis scientia. Aliter: Philosophia est ars artium, et disciplina disciplinarum. Rursus: Philosophia est meditatio mortis, quod magis convenit Christianis, qui, saeculi ambitione calcata, conversatione disciplinabili, similitudine futurae patriae vivunt. . Alii definierunt philosophiae rationem in duabus consistere partibus, quarum prior inspectiva est, secunda actualis. Inspectiva dividitur in naturalem, doctrinalem et divinalem. Doctrinalis dividitur in quatuor partes, in arithmeticam, musicam, geometriam et astronomiam. . Actualis dividitur in moralem, dispensativam et civilem. Inspectiva dicitur, qua supergressi visibilia, de divinis aliquid et coelestibus contemplamur, eaque corporeum mente solummodo inspicimus, quoniam supergrediuntur obtutum. . Naturalis dicitur, ubi uniuscujusque rei natura discutitur, quia nihil contra naturam generatur in vita, sed unumquodque iis usibus deputatur quibus a Creatore definitum est, nisi forte cum voluntate Dei aliquod miraculum provenire monstratur. . Divinalis dicitur, quando aut ineffabilem naturam Dei, aut spiritales creaturas ex aliqua parte profundissima qualitate disserimus. . Doctrinalis dicitur scientia quae abstractam considerat quantitatem. Abstracta enim quantitas dicitur quam, intellectu a materia separantes, vel ab aliis accidentibus, ut est par, impar, vel alia hujuscemodi, in sola ratiocinatione tractamus. Cujus

species sunt quatuor, arithmetica, geometria, musica, astronomia. . Arithmetica est disciplina quantitatis numerabilis secundum se. Geometria est disciplina magnitudinis immobilis et formarum. Musica est disciplina quae de numeris loquitur qui ad aliquid sunt his qui inveniuntur in sonis. Astronomia est disciplina quae cursus coelestium siderumque figuras contemplatur omnes, et habitudines stellarum circa se et circa terram indagabili ratione percurrit. . Porro actualis dicitur quae res propositas operationibus suis explicat, cujus partes sunt tres, moralis, dispensativa et civilis. Moralis dicitur, per quam vivendi mos honestus appetitur et instituta ad virtutem tendentia praeparantur. Dispensativa dicitur, cum domesticarum rerum sapienter ordo disponitur. Civilis dicitur per quam totius civitatis utilitas administratur.

CAPUT XXV. De isagogis Porphyrii. . Post philosophiae definitiones, in quibus generaliter omnia continentur, nunc isagogas Porphyrii expediamus. Isagoga quippe Graece, Latine introductio dicitur, eorum scilicet qui philosophiam incipiunt, continens in se demonstrationem primarum rationum, de qualibet re quid sit, suaque certa ac substantiali definitione declaratur. . Nam posito primo genere, deinde species, et alia quae vicina esse possunt subjungimus, ac discretis communionibus separamus, tandiu interponentes differentias, quousque ad proprium ejus de quo quaerimus signata ejus expressione perveniamus, ut puta: Homo est animal rationale, mortale, terrenum, bipes, risus capax. . Genus animal cum dictum est, substantia hominis declarata est. Est enim ad hominem genus animal, sed quia late patebat, adjecta est species, terrenum, et jam exclusum est id quod aut aethereum, aut humidum. Differentia vero, ut bipes, quae propter animalia posita est quae multis pedibus innituntur. Item rationale, propter illa quae ratione egent; mortale autem propter id quod angelus non est. . Postea discretis atque seclusis communionibus adjectum est proprium in parte postrema, est enim solum hominis quod ridet; sic perfecta est omnis ex parte definitio ad hominem declarandum. Cujus disciplinae definitionem plenam existimarunt Aristoteles et Tullius ex genere et differentiis consistere. . Quidam postea pleniores in docendo ejus perfectam substantialem definitionem in quinque partibus, velut in membris suis diviserunt. Quarum prima est de genere, secunda de specie, tertia de differentia, quarta de proprio, quinta de accidente. . Genus, ut animal. Est enim vocabulum generale et commune omnium animam habentium. Species, ut homo. Est enim specialitas, qua separatur a caeteris animantibus. Differentia, ut rationale, mortale. His enim duobus differt homo a caeteris. . Cum enim dicitur rationale, discernitur ab irrationabilibus mutis, quae non habent rationem. Cum mortale, discernitur ab angelis, qui nesciunt mortem. Proprium, ut risibile. Homo est enim, qui ridet, et hoc praeter hominem nullius animalis est. Accidens, ut color in corpore, doctrina in animo. . Haec enim temporum varietate et accidunt et mutantur; et est ex omnibus his quinque partibus oratio plenae sententiae, ita: Homo est animal rationale, mortale, risibile, boni malique capax; sic etiam in omni oratione substantiali tandiu interponere debemus species et differentias, quandiu, seclusis omnibus quae hoc idem possunt esse, ad id perveniatur, ut proprietas jam certa teneatur. . Isagogas autem ex Graeco in Latinum transtulit Victorinus orator, commentumque ejus quinque libris Booethius edidit.

CAPUT XXVI. De categoriis Aristotelis. . Sequuntur Aristotelis categoriae, quae Latine praedicamenta dicuntur, quibus per varias significationes omnis sermo conclusus est. .

Instrumenta categoriarum sunt tria, id est, prima aequivoca, secunda univoca, tertia denominativa. Aequivoca sunt, quando multarum rerum nomen unum est, sed non eadem definitio, ut leo. Nam quantum ad nomen pertinet, et verus, et pictus, et coelestis leo dicitur. Quantum ad definitionem pertinet, aliter verus definitur, aliter pictus, et aliter coelestis. . Univoca sunt, quando duarum aut plurium rerum unum nomen est, et definitio, ut vestis; nam, et birrus, et tunica nomen vestis possunt accipere et ejus definitionem. Ergo hoc univocum in generibus esse intelligitur, quia et nomen, et definitionem dat formis suis. . Denominativa dicuntur, quaecunque ab aliquo solo differentiae casu secundum nomen habent appellationem, ut a bonitate bonus, a malitia malus. . Categoriarum autem species decem sunt, id est, substantia, quantitas, qualitas, relatio, situs, locus, tempus, habitus, agere et pati. . Substantia, quae proprie et principaliter dicitur, est quae neque de subjecto praedicatur, neque in subjecto est, ut aliquis homo, aliquis equus. Secundae autem substantiae dicuntur, in quibus speciebus illae quae principaliter substantiae primo dictae sunt insunt atque clauduntur, ut in homine Cicero. . Quantitas est mensura per quam aliquid vel magnum vel minus ostenditur, ut longus, brevis. Qualitas est, ut qualis sit orator, aut rusticus, niger, aut candidus. Relatio est quae refertur ad aliquid. Cum enim dicitur filius, demonstratur, et pater. Haec relativa simul incipiunt; nam servus et dominus uno tempore exordium nominis sumunt, nec aliquando invenitur dominus prior servo, nec servus domino. Alterum enim alteri praeesse non potest. . Porro situs a positione dictus, ut quis, aut stet, aut sedeat, aut jaceat. Locus est ubi sit, in foro, in platea. Loci autem motus habet sex partes, dexteram et sinistram, ante et retro, sursum atque deorsum. Partes quoque istae sex duo habent, longe et prope. Tempus, ut, hodie, heri. . Habitus ab habendo aliquid dictus, ut habere scientiam in mente, virtutem in corpore; circa corpus, vestimentum et caetera quae ad habendi modum designato a doctoribus numero comprehenduntur. . Jam vero agere, et pati ab agentis et patientis significatione consistunt. Nam scribo vocis actum habet, quoniam facientis rem indicat. Scribor patientis est, quoniam pati se ostendit. In his enim novem generibus, quorum exempli gratia quaedam posita sunt, vel in ipso substantiae genere, quod est οὐσία, innumerabilia reperiuntur; nam et ea quae intellectu capimus, ea ad alterum horum decem praedicamentorum sermone vulgamus. . Plena enim sententia de his ita est: Augustinus magnus orator, filius illius, stans in templo, hodie infulatus, disputando fatigatur. Usiae autem, id est substantiae, proprium est, quod caeteris subjacet, reliqua novem accidentia sunt. Substantia autem dicitur ab eo quod omnis res ad seipsam subsistit. Corpus enim subsistit, et ideo substantia est. . Illa vero accidentia quae in subsistente atque subjecto sunt, substantiae non sunt, quia non subsistunt, sed mutantur, ut color, vel forma. De subjecto autem, et in subjecto quasi de ipso et in ipso. Ubi enim dicitur de subjecto, substantia est, quasi dicatur de substantia. Ubi autem dicitur in subjecto, accidentia sunt, id est quae accidunt in substantia, ut quantitas, qualitas, vel figura. . De subjecto igitur genera, et species, in subjecto accidentia sunt. Ex his novem accidentibus tria intra usiam sunt, quantitas, qualitas et situs. Haec enim sine usia esse non possunt. Extra usiam vero sunt locus, tempus et habitus; intra et extra usiam relatio, facere et pati. . Appellatas autem categorias constat, quia non possunt nisi ex subjectis agnosci. Quis enim quid sit homo possit agnoscere, nisi aliquem hominem sibi ponat ante oculos, quasi subjectum homini? . Hoc opus Aristotelis intente legendum est, quoniam, sicut dictum est, quidquid homo loquitur, inter decem praedicamenta

habetur. Proficiet etiam ad libros intelligendos, qui sive rhetoribus, sive dialecticis applicantur. CAPUT XXVII. De perihermeniis. . Sequitur dehinc liber perihermenias subtilissimus nimis, et per varias formas iterationesque cautissimus, de quo dicitur: Aristoteles quando perihermenias scriptitabat, calamum in mente tingebat. Praefatio perihermeniarum. . Omnis quippe res quae una est, et uno significatur sermone, aut per nomen significatur, aut per verbum, quae duae partes orationis interpretantur totum quidquid concepit mens ad eloquendum. Omnis enim elocutio conceptae rei mentis interpres est. . Hanc Aristoteles vir in rerum expressione et faciendis sermonibus pertissimus, hermeniam nominat, quam interpretationem nos appellamus, scilicet quod res mente conceptas prolatis sermonibus interpretatur per cataphasin et apophasin, id est per affirmationem et negationem. Per affirmationem, ut homo currit; per negationem, ut homo non currit. . In his itaque perihermeniis supradictus philosophus de septem speciebus tractat, id est, de nomine, de verbo, de oratione, de enuntiatione, de affirmatione, de negatione, de contradictione. . Nomen est vox significativa secundum placitum, sine tempore, cujus nulla pars significativa separata, ut Socrates. Verbum est quod significat tempus, cujus pars nihil extra significat, sed semper eorum quae de altero dicuntur nota est, ut cogitat, disputat. Oratio est vox significativa, cujus partium aliquid separatum significativum est, ut Socrates disputat. Enuntiativa oratio est vox significativa de eo quod est aliquid, vel non est, ut Socrates est, Socrates non est. . Affirmatio est enuntiatio alicujus de aliquo, ut Socrates est; negatio est alicujus ab aliquo, ut Socrates non est. Contradictio est affirmationis et negationis oppositio, ut Socrates disputat, Socrates non disputat. . Haec omnia in libro perihermeniarum minutissime divisa et subdivisa tractantur, quarum rerum definitiones hic breviter sufficiat intimasse, quando in ipso competens explanatio reperitur. Utilitas perihermeniarum haec est, quod ex his interpretamentis syllogismi fiunt. Unde et analytica pertractantur.

CAPUT XXVIII. De syllogismis dialecticis. . Sequuntur dehinc dialectici syllogismi, ubi totius ejus artis utilitas et virtus ostenditur, quorum conclusio plurimum lectorem adjuvat ad veritatem investigandam, tantum ut absit ille error decipiendi adversarium per sophismata falsarum conclusionum. . Formulae categoricorum, id est, praedicativorum syllogismorum sunt tres. Primae formulae modi sunt novem. . Primus modus est qui conducit, id est, qui colligit ex universalibus dedicativis dedicativum universale directim, ut: Omne justum honestum, omne honestum bonum, omne igitur justum bonum. . Secundus modus est qui conducit ex universalibus dedicativis et abdicativis abdicativum universale directim, ut: Omne justum honestum, nullum honestum turpe, nullum igitur justum turpe. . Tertius modus est qui conducit ex dedicativis particulari et universali dedicativum particulare directim, ut: Quoddam justum honestum, omne honestum utile, quoddam igitur justum utile. . Quartus modus est qui conducit ex particular dedicativa et universali abdicativa abdicativum particulare directim, ut: Quoddam honestum justum, nullum honestum turpe, quoddam igitur justum non est turpe. . Quintus modus est qui conducit ex universalibus dedicativis particulare dedicativum per reflexionem, ut: Omne justum honestum, omne honestum bonum, quoddam igitur bonum justum. . Sextus modus est qui conducit ex universali dedicativa et universali abdicativa abdicativum universale per reflexionem, ut: Omne justum honestum, nullum honestum turpe, nullum igitur turpe justum. . Septimus modus est qui conducit ex particulari et universali dedicativis dedicativum particulare

per reflexionem, ut: Quoddam justum honestum, omne honestum utile, quoddam igitur utile justum. . Octavus modus est qui conducit ex universalibus abdicativo et dedicativo particulare abdicativum per reflexionem, ut: Nullum turpe honestum, omne honestum justum, quoddam igitur turpe non est justum. . Nonus modus est qui conducit ex universali abdicativo et particulari dedicativo abdicativum particulare per reflexionem, ut: Nullum turpe honestum, quoddam honestum justum, quoddam igitur justum non est turpe. . Formulae secundae modi sunt quatuor. Primus modus est qui conducit ex universalibus dedicativo et abdicativo abdicativum universale directim, ut: Omne justum honestum, nullum turpe honestum, nullum igitur justum turpe. . Secundus modus est qui conducit ex universalibus abdicativo et dedicativo abdicativum universale directim, ut: Nullum turpe honestum, omne justum honestum, nullum igitur turpe justum. . Tertius modus est qui conducit ex particulari dedicativo et universali abdicativo particulare abdicativum directim, ut: Quoddam justum honestum, nullum turpe honestum, quoddam igitur justum non est turpe. . Quartus modus est qui conducit ex particulari abdicativo et universali dedicativo abdicativum particulare directim, ut: Quoddam justum non est turpe, omne malum turpe, quoddam igitur justum non est malum. . Formulae tertiae modi sunt sex. Primus modus, qui conducit ex dedicativis universalibus dedicativum particulare, tam directim quam reflexim, ut: Omne justum honestum, omne justum bonum, quoddam igitur honestum bonum, vel sic, quoddam igitur bonum honestum. . Secundus modus est qui conducit ex dedicativis particulari et universali dedicativum particulare directim, ut: Quoddam justum honestum, omne justum bonum, quoddam igitur honestum bonum. . Tertius modus est qui conducit ex dedicativis universali et particulari dedicativum particulare directim, ut: Omne justum honestum, quoddam justum bonum, quoddam igitur bonum honestum. . Quartus modus est qui conducit ex universalibus dedicativa et abdicativa abdicativum particulare directim, ut: Omne justum honestum, nullum justum malum, quoddam igitur honestum non est malum. . Quintus modus est qui conducit ex dedicativo particulari et abdicativo universali abdicativum particulare directim, ut: Quoddam justum honestum, nullum justum malum, quoddam igitur honestum non est malum. . Sextus modus est qui conducit ex dedicativo universali et abdicativo particulari abdicativum particulare directim, ut: Omne justum honestum, quoddam justum non est malum, quoddam igitur honestum non est malum. . Has formulas categoricorum syllogismorum qui plene nosse desiderat, librum legat qui inscribitur Perihermenias Apuleii, et quae subtilius sunt tractata cognoscet. Distincta enim atque considerata ad magnas intelligentiae vias lectorem, praestante Domino, utiliter introducunt. Nunc ad hypotheticos syllogismos ordine sequenti veniamus. . Modi syllogismorum hypotheticorum, qui fiunt cum aliqua conclusione, sunt septem. Primus modus est: Si dies est, lucet; est autem dies, lucet igitur. Secundus modus est: Si dies est, lucet; non autem lucet, non est igitur dies. Tertius modus est ita: Non et dies est, et non lucet; atqui dies est, lucet igitur. . Quartus modus est ita: Aut dies est, aut nox; atqui dies est, nox igitur non est. Quintus modus est ita: Aut dies est, aut nox; atqui nox non est, dies igitur est. Sextus modus est ita: Non, et dies est, et nox; dies autem est, nox igitur non est. . Septimus modus est ita: Non est dies et nox; atqui nox non est, dies igitur est. Modos autem syllogismorum hypotheticorum si quis plenius nosse desiderat, librum legat Marii Victorini, qui inscribitur De syllogismis hypotheticis. . Hinc ad dialecticas definitionum species accedamus, quae tanta dignitate praecellunt, ut possint jure dici orationum apertae

manifestationes, et quaedam indicia dictionum.

CAPUT XXIX. De divisione definitionum ex Marii Victorini libro abbreviata. . Definitio philosophorum est, quae in rebus exprimendis explicat quid res ipsa sit, non qualis sit, et quemadmodum membris suis constare debeat. Est enim oratio brevis uniuscujusque rei naturam a communione divisam propria significatione concludens. Divisio definitionum in partes quindecim habetur. . Prima species definitionis est οὐσιώδης, id est substantialis, quae proprie et vere dicitur definitio, ut: Est homo animal rationale, mortale, risus disciplinaeque capax. Haec enim definitio per species et differentias descendens venit ad proprium, et designat plenissime quid sit homo. . Secunda species definitionis est quae Graece ἐννοηματικὴ dicitur, Latine notio nuncupatur; quam notionem communi, non proprio nomine, possumus dicere. Haec isto modo semper efficitur: Homo est, quod rationali conceptione, et exercitio praeest animalibus cunctis. Non hic dixit quid sit homo, sed dicendo quid agat, quasi quodam signo in notitiam devocat. In isto enim et in reliquis notitia rei profertur, non substantialis explicatio declaratur, quia illa substantialis definitionum omnium obtinet principatum. . Tertia species definitionis est quae Graece ποίοδης dicitur, Latine qualitativa vocatur, quia ex qualitate nomen accepit, pro eo quod quale sit id quod sit evidenter ostendit. Cujus exemplum tale est: Homo est, qui ingenio valet, artibus pollet, et cognitione rerum, aut quid agere debeat eligit, aut animadversione quid inutile sit contemnit. His enim qualitatibus expressus ac definitus est homo. . Quarta species definitionis est quae Graece ὑπογραφικὴ, Latine a Tullio descriptio nuncupatur: quae, adhibita circuitione dictorum factorumque, quid quaeque res sit descriptione declarat. Quaeritur enim quid sit avarus, quid crudelis, quid luxuriosus, et universa luxuriosi, avari et crudelis natura describitur; ut si luxuriosum volumus definire, dicimus: Luxuriosus est victus non necessarii, sed sumptuosi et onerosi, appetens, in deliciis affluens, in libidinem pronus. Haec et alia definiunt luxuriosum, sed per descriptionem definiunt. Quae species definitionis oratoribus magis apta est quam dialecticis, quia latitudines habet, quae simili modo in bonis rebus ponitur et in malis. . Quinta species definitionis est quam Graece κατ' ἀντίλεξιν, Latine ad verbum dicimus. Haec vocem illam de cujus re quaeritur alio sermone designat, uno, et singulari, et quodam modo, quid illud sit in uno verbo positum, uno verbo alio declarat, ut, contiscere est tacere. Item cum terminum dicimus finem, aut populatas interpretamur esse vastatas. . Sexta species definitionis est quam Graeci κατὰ διαφορὰν, nos per differentiam dicimus. Scriptores vero artium de eodem, et de altero nominant, ut cum quaeritur quid intersit inter regem et tyrannum, adjecta differentia quid uterque sit definitur, id est: Rex est modestus et temperans; tyrannus vero impius et immitis. . Septima species definitionis est quam Graeci κατὰ μεταφορὰν, Latini per translationem dicunt, ut Cicero in Top.: Littus est, qua fluctus eludit. Haec varie tractari potest: modo enim ut moneat, modo ut designet, modo ut laudet ac vituperet. Ut moneat: Nobilitas est virtus majorum apud posteros sarcina. Ut designet: Caput est ars corporis. Ut laudet: Adolescentia est flos aetatis. Ut vituperet: Divitiae sunt brevis vitae longum viaticum. . Octava species definitionis est, quam Graeci κατ' ἀφαίρεσιν τοῦ ἐναντίου, Latini per privantiam contrarii ejus quod definitur, dicunt: Bonum est quod malum non est. Justum est quod injustum non est, et his similia. Hoc autem genere definitionis uti debemus cum contrarium est notum, ut: Si bonum est quod prodest cum honestate, id quod tale non est malum est. . Nona species definitionis est quam Graeci καθ'

ὑποτύπωσιν, Latini per quamdam imaginationem dicunt, ut: Aeneas est Veneris et Anchisae filius. Haec semper in individuis versatur quae Graeci ἄτομα appellant. . Decima species definitionis est quam Graeci ὡς τύπος, Latini exemplum appellant, ut si quaeratur quid sit animal, respondetur: Ut homo. Rem enim quaesitam praedictum declaravit exemplum. Hoc est autem proprium definitionis, quid sit illud quod quaeritur declarare. . Undecima species definitionis est quam Graeci κατ' ἐλλειπὲς πλήρους ὁμοίου γένους, Latini per indigentiam pleni ex eodem genere dicunt. Ut si quaeratur quid sit triens, respondeatur: Cui bes deest ut sit assis. . Duodecima species definitionis est quam Graeci κατ' ἐπαίνον vocant, id est per laudem, ut Tullius pro Cluentio: Lex est mens, et consilium, et animus, et sententia civitatis; et aliter: Pax est tranquilla libertas. Fit et per vituperationem, quam Graeci φόγον vocant, ut: Servitus est postremum omnium malorum, non modo bello sed morte quoque repellenda. . Tertia decima species definitionis est quam Graeci κατ' ἀναλογίαν, Latini juxta rationem dicunt. Sed hoc contingit cum majoris rei nomine res definitur inferior, ut est illud: Homo minor mundus. Cicero hac definitione sic usus est: Edictum legem annuam dicunt esse. . Quarta decima species definitionis est quam Graeci κατὰ τὸ πρός τι, Latini ad aliquid vocant, ut est illud: Pater est cui est filius, dominus est cui est servus. Cicero in Rhetorica: Genus est quod plures amplectitur partes. Item pars est quae subest generi. . Quinta decima species definitionis est quam Graeci κατ' αἰτιολόγιαν, Latini secundum rei rationem vocant, ut: Dies est sol supra terras, nox est sol sub terris. Scire autem debemus praedictas species definitionum topicis merito esse sociatas, quoniam inter quaedam argumenta sunt posita, et nonnullis locis commemorantur in topicis. Nunc autem ad topica veniamus, quae sunt argumentorum sedes, fontes sensuum, et origines dictionum. CAPUT XXX. De topicis. . Topica est disciplina inveniendorum argumentorum. Divisio topicorum sive locorum ex quibus argumenta ducuntur triplex est. Nam alia in eo ipso de quo agitur haerent; alia, quae dicuntur affecta, quae quodammodo ex rebus aliis tracta noscuntur; alia quae assumuntur extrinsecus. Argumenta quae in eo ipso de quo agitur haerent, in tribus divisa sunt. Prima, a toto; secunda, a parte; tertia, a nota. . Argumentum a toto, cum definitio adhibetur ad id quod quaeritur, sicut ait Cicero: Gloria est laus recte factorum, magnorumque in rempublicam fama meritorum. . A partibus est argumentum, cum is qui se defendit, aut negat factum, aut factum esse jure defendit. . A nota est argumentum, cum ex vi nominis argumentum aliquod elicitur, ut Cicero: Consulem, inquit, quaerebam, quem in isto majali invenire non poteram. . Affecta argumenta sunt quae quodammodo ex rebus aliis tracta noscuntur. Sunt autem numero quatuordecim, id est: primum a conjugatis argumentum est, cum declinatur a nomine, et fit verbum, ut Cicero Verrem dicit everrisse provinciam; vel nomen a verbo, cum latrocinari dicitur latro. Nomen est a nomine; Terentius: Inceptio est amentium, haud amantium, dummodo distet unius appellationis postremitas in aliam vocis declinationem formata. . Secundum argumentum a genere est, cum de eodem genere sententia dicitur, ut Virgilius: Varium et mutabile semper femina. . Tertium a specie argumentum est, cum generali quaestioni fidem species facit, ut: At non sic Phrygius penetrat Lacedaemona pastor. A simili argumentum est, quando rebus aliquibus similia proferuntur: Suggere tela mihi, non ullum dextera frustra Torserit in Rutulos, steterunt quae in corpore Grajum Iliacis campis. . A differentia argumentum est quando per differentiam aliqua separantur, ut Virgilius: Non Diomedis equos, nec currum cernis Achillis. A contrariis argumentum ducitur, quando res discrepantes sibimet

opponuntur, ut Virgilius: Mortaline manu factae immortale carinae Fas habeant, certusque incerta pericula lustret Aeneas? . A consequentibus argumentum ducitur, quando positam rem aliquid in evitabiliter consequitur, ut Virgilius: Non ea vis animo, nec tanta superbia victis. Ab antecedentibus argumentum est quando aliqua ex iis quae prius gesta sunt comprobantur, ut Cicero pro Milone: Cum non dubitaverit aperire quid cogitaverit, vos potestis dubitare quid fecerit? . A repugnantibus argumentum est quando illud quod objicitur aliqua contrarietate destruitur, ut Cicero: Is igitur non modo de tali periculo liberatus, sed honore amplissimo ditatus domi te interficere voluisset? . A conjunctis argumentum est cum probabiliter ostenditur quid sit exre quaque venturum, ut Virgilius: . . . . . Nos si pellant, nihil abfore credunt Quin omnem Hesperiam penitus sua sub juga mittant. . A causi sargumentum est, quando consuetudine communi res quaeque tractatur, ut Terent.: Ego nonnihil veritus sum dudum abs te, Dave, Ne faceres quod vulgus servorum solet, dolis, Ut me deluderes Ab effectis argumentum est cum ex iis quae facta sunt aliquid approbatur, ut Virgilius: Degeneres animos timor arguit. . A comparatione argumentum est quando per collationem personarum, sive causarum, sententiae ratio sub imputatione formatur, ut Virg.: Tu potes Aeneam manibus subducere Grajum, Nos aliquid contra Rutulos juvisse nefandum est? . Item argumenta quae ducuntur extrinsecus, quae Graeci ἄτεχνα, id est artis expertia vocant, ut est testimonium. Testimonium omne est quod ab aliqua externa re sumitur ad faciendam fidem. . Haec dividitur quinque modis, id est: primo ex persona; secundo ex naturae auctoritate; tertio ex temporibus; quarto ex dictis factisque majorum; quinto ex tormentis. Persona non qualiscunque est, quae testimonii pondus habet ad faciendam fidem, sed morum probitate debet esse laudabilis. . Naturae auctoritas est, quae maxime in virtute consistit. Temporibus multa sunt quae afferunt auctoritatem, id est, ingenium, opes, aetas, fortuna, ars, usus, necessitas, et concursio rerum fortuitarum. A dictis factisque majorum petitur fides, cum priscorum dicta factaque memorantur. A tormentis fides praebetur, post quae nemo creditur velle mentiri. . Ea vero quae tractantur in tempore, quia suis nominibus plana sunt, definitione non indigent. Memoriae quoque condendum est topica oratoribus, dialecticis, poetis et jurisperitis communiter quidem argumenta praestare; sed quando aliquid specialiter probant, ad rhetores, poetas jurisperitosque pertinet; quando vero generaliter disputant, ad philosophos attinere manifestum est. . Mirabile plane genus operis, in unum potuisse colligi quidquid mobilitas ac variet as humanae mentis in sensibus exquirendis per diversas causas poterat invenire: conclusum liberum ac voluntarium intellectum. Nam quocunque se verterit, quascunque cogitationes intraverit, in aliquid eorum quae praedicta sunt necesse est cadat ingenium.

CAPUT XXXI. De oppositis. . Contrariorum genera quatuor sunt, quae Aristoteles ἀντικείμενα, id est opposita vocat, propterea quod sibi velut ex adverso videntur obsistere, ut contraria. Nec tamen omnia quae sibi opponuntur contraria sunt, sed omnia contraria opposita sunt. Primum genus est contrariorum, quod, juxta Ciceronem adversum vocatur, pro eo quod tantum contrarie sibi opponuntur, ut non eorum sint quibus opponuntur, ut sapientia, stultitia. . Quod genus intres species dividitur. Nam sunt quaedam ex eis quae medium habent; et sunt quaedam quae sine medio sunt; et quaedam sunt quae habent medium, et tamen sine nomine sunt, nisi utrumque ei vocabulum creet. Candidus et niger medium habent, quia inter eos saepe color

pallidus vel fuscus invenitur. . Sine medio sunt quoties unum de duobus accidit, ut sanitas vel infirmitas. Horum nihil est medium. Ea autem quorum media sine nomine sunt, ut felix, infelix, medium habent non felix. Secundum genus est relativorum, quae ita sibi opponuntur, ut ad se conferantur, sicut duplum, simplum. . Hoc solum oppositorum genus ad se refertur. Non enim est majus, nisi referatur ad minus, et simplum nisi ad duplum. Nam relativum relativo ita opponitur, ut hoc ipsum quod opponitur, aut ejus sit cui opponitur, aut ad id quocunque modo referatur. Dimidium enim opponitur duplo, ejusque dupli medium est; sed ita illi opponitur, ut ejus sit cui opponitur. . Sic et parvum opponitur magno, ita, ut ipsum parvum ad magnum cui opponitur sit parvum. Nam superiora, quae dicuntur contraria, ita sibi opponuntur, ut eorum non sint quibus opponuntur, nec ad ea quocunque modo referantur. Siquidem iniquitas justitiae ita contraria est, ut non ejusdem justitiae iniquitas sit, aut ad illam sit iniquitas. . Tertium genus oppositorum est habitus, vel orbatio. Quod genus Cicero privationem vocat, quia ostendit aliquid quempiam habuisse unde privatus est. Cujus species sunt tres, quarum prima est in re, secunda in loco, tertia in tempore congruo. In re, ut caecitas, et visio. In loco, ut: « Caecitatis et visionis in oculis locus est. » In tempore congruo, ut: « Infantem non dicere sine dentibus eum cui dentes aetas adhuc parva negavit; » non enim est privatus dentibus quos nondum habuit. . « Quartum vero genus ex affirmatione et negatione opponitur, ut: Socrates disputat, Socrates non disputat. Haec a superioribus ideo differunt, quod illa singulatim dici possunt, haec nisi connexe dici non possunt. Quod genus quartum apud dialecticos multum habet conflictum, et appellatur ab eis valde oppositum, siquidem et tertium non recipit. . Nam ex illis quaedam habere tertium possunt, ut in contrariis candidum et nigrum; tertium ejus nec candidum nec nigrum, sed fuscum, vel pallidum. In relativis quoque, ut multa, et pauca, tertium ejus nec multa nec pauca, sed mediocria. In habitu, vel orbatione, ut visio et caecitas; tertium ejus nec caecitas nec visio, sed lippitudo. Hoc ergo: legit, non legit, tertium nihil habet.

LIBER TERTIUS. DE QUATUOR DISCIPLINIS MATHEMATICIS.

PRAEFATIO. . Mathematica Latine dicitur doctrinalis scientia, quae abstractam considerat quantitatem. Abstracta enim quantitas est, quam intellectu a materia separantes, vel ab aliis accidentibus, ut est, par, impar, vel ab aliis hujusmodi, in sola ratiocinatione tractamus. Cujus species sunt quatuor, id est, arithmetica, geometria, musica et astronomia. Arithmetica est disciplina quantitatis numerabilis secundum se. Geometria est disciplina magnitudinis formarum. Musica et est disciplina quae de numeris loquitur qui inveniuntur in sonis. Astronomia est disciplina quae cursus coelestium siderum atque figuras contemplatur, atque omnes habitudines stellarum. Quas disciplinas deinceps paulo latius indicabimus, ut earam causae competenter possint ostendi.

CAPUT PRIMUM. De vocabulo arithmeticae disciplinae. . Arithmetica est disciplina numerorum. Graeci enim numerum ἀριθμὸν dicunt. Quam scriptores saecularium litterarum inter disciplinas mathematicas ideo primam esse voluerunt, quoniam ipsa, ut sit, nulla alia indiget disciplina. . Musica autem, et geometria, et astronomia, quae sequuntur, ut sint atque subsistant istius

egent auxilio.

CAPUT II. De auctoribus ejus. . Numeri disciplinam apud Graecos primum Pythagoram autumant conscripsisse, ac deinde a Nicomacho diffusius esse dispositam, quam apud Latinos primus Apuleius, deinde Booethius transtulerunt. CAPUT III. Quid sit numerus. . Numerus autem est multitudo ex unitatibus constituta; nam unum semen numeri esse, non numerum. Numero nummus nomen dedit, et a sui frequentatione vocabulum indidit. Unus ex Graeco nomen trahit. Graeci enim unum ἕνα dicunt: sic duo, tria, quos illi δύο et τρία appellant. . Quatuor vero a figura quadrata nomen sumpserunt. Quinque autem non secundum naturam, sed secundum placitum voluntatis vocabulum acceperunt ab eo qui numeris nomina indidit. Sex autem et septem a Graeco veniunt. . In multis enim nominibus, quae in Graeco aspirationem habent, nos pro aspiratione s ponimus. Inde pro ἓξ sex, pro ἑπτὰ septem, sicut pro herpillo herba serpillum. Octo vero per translationem, sicut illi et nos: illi ἐννέα, nos novem; illi δέκα, nos decem. . Dicti autem decem a Graeca etymologia, eo quod ligent et conjungant infra jacentes numeros. Nam δεσμεύειν, conjungere, vel ligare apud eos dicitur. Porro viginti dicti, quod sint decem bis geniti, v, pro b littera posita. Triginta, quod a ternario denario gignantur, sic usque ad nonaginta. . Centum vero vocatia cantho, quod est circulus, ducenti a duo, et centum, sic et reliqui usque ad mille. Mille autem a multitudine, unde et militia, quasi multitia; inde et milia, quae Graeci mutata littera μυρία vocant.

CAPUT IV. Quid praestent numeri. . Ratio numeri contemnenda non est; in multis enim sanctarum Scripturarum locis quantum mysterium habeant elucet. Non enim frustra in laudibus Dei dictum est: Omnia in mensura, et numero, et pondere fecisti. . Senarius namque, qui partibus suis perfectus est, perfectionem mundi quadam numeri sui significatione declarat. Similiter et quadraginta dies, quibus Moyses, et Elias, et ipse Dominus, jejunaverunt, sine numerorum cognitione non intelliguntur. . Sic et alii in Scripturis sacris numeri existunt quorum figuras non nisi noti hujus artis scienter solvere possunt. Datum est etiam nobis ex magna parte sub numerorum consistere disciplina, quando horas per eam discimus, quando mensium curricula supputamus, quando anni spatium redeuntis agnoscimus. Per numerum siquidem, ne confundamur, instruimur. Tolle numerum rebus omnibus, et omnia pereunt. Adime saeculo computum, et cuncta ignorantia caeca complectitur, nec differri potest a caeteris animalibus qui calculi nescit rationem.

CAPUT V. De prima divisione parium et imparium. . Numerus dividitur in paribus et in imparibus. Par numerus dividitur in his: pariter par, et pariter impar, et impariter par, et impariter impar. Impar numerus dividitur in iis: primum et simplicem, secundum et compositum, tertium mediocrem, qui quodammodo primus et incompositus; alio vero modo secundus et compositus est. . Par numerus est qui in duabus aequis partibus dividi potest ut II, IV, VIII. Impar vero numerus est qui dividi aequis partibus nequit, uno medio, vel deficiente, vel superante, ut III, V, VII, IX et reliqui. . Pariter par numerus est qui secundum parem numerum pariter dividitur, quousque ad indivisibilem perveniat unitatem, ut puta LXIV habet medietatem XXXII, hic autem XVI: XVI vero VIII; VIII, IV; IV, II; II, I, qui singularis indivisibilis est. . Pariter impar est qui in partes aequas recipit sectionem, sed partes ejus mox indissecabiles permanent: ut VI, X, XVIII, XXX et L.

Mox enim ut hunc numerum diviseris, incurris in numerum quem secare non possis. . Impariter par numerus est cujus partes etiam dividi possunt, sed usque ad unitatem non perveniunt, ut XXIV. Hi enim in medietatem divisi, faciunt XII, rursumque in aliam medietatem VI, deinde in aliam III; et ultra divisionem non recipit sectio illa, sed ante unitatem invenitur terminus quem secare non possis. . Impariter impar est qui ab impari numero impariter mensuratur: ut XXV, XLIX; qui dum sint impares numeri, ab imparibus etiam partibus dividuntur, ut septies septem, XLIX, et quinquies quini XXV. Imparium numerorum alii simplices sunt, alii compositi, alii mediocres. . Simplices sunt, qui nullam aliam partem habent nisi solam unitatem, ut ternarius solam tertiam, et quinarius solam quintam, et septenarius solam septimam. His enim una pars sola est. Compositi sunt, qui non solum unitate metiuntur, sed etiam alieno numero procreantur, ut IX, XV, XXI et XXV. Dicimus enim ter terni IX, et septies terni XXI, ter quini XV, et quinquies quini XXV. . Mediocres numeri sunt qui quodam modo simplices et incompositi esse videntur, alio vero modo secundi et compositi. Verbi gratia, IX ad XXV, dum comparatus fuerit, primus est et incompositus, quia non habet communem numerum, nisi solum monadicum. Ad XV vero si comparatus fuerit, secundus est et compositus, quoniam inest illi communis numerus praeter monadicum, id est ternarius numerus, quia novem mensurat ter terni, et quindecim ter quini. . Item parium numerorum alii sunt superflui, alii diminuti, alii perfecti. Superflui sunt quorum partes simul ductae plenitudinem suam excedunt, ut puta duodenarius; habet enim partes quinque: duodecimam, quod est unum; sextam, quod duo; quartam quod tria; tertiam, quod quatuor; dimidiam, quod sex; unum enim, et duo, et tria, et quatuor, et sex simul ducta faciunt XVI, et longe a duodenario excedunt; sic et alii similes plurimi, ut duodevicesimus, etmulti tales. . Diminuti numeri sunt qui partibus suis computati, minorem summam efficiunt, ut puta denarius, cujus partes sunt tres: decima, quod est unum; quinta, quod duo; dimidia, quod quinque. Unum enim, et duo, et quinque simul ductae octonarium faciunt, longe a denario minorem. Similis est huic octonarius, vel alii plurimi, qui in partes redacti infra consistunt. . Perfectus numerus est qui suis partibus adimpletur, ut senarius, habet enim tres partes, sextam, tertiam, et dimidiam; sexta enim ejus est unum, tertia duo, dimidia tres. Hae partes in summam ductae, id est, unum, et duo, et tria, simul eumdem consummant perficiuntque senarium. Sunt autem perfecti numeri intra denarium VI, intra centenarium XXVIII, intra millenarium CCCCXCVI.

CAPUT VI. De secunda divisione totius numeri. . Omnis numerus, aut secundum se consideratur, aut ad aliquid. Iste dividitur sic: alii enim sunt aequales, alii inaequales. Iste dividitur sic: alii sunt majores, alii sunt minores. Majores dividuntur sic: in multiplices, superparticulares, superpartientes, multiplices superparticulares, multiplices superpartientes. Minores dividuntur sic: submultiplices, subsuperparticulares, subsuperpartientes, submultiplices subsuperparticulares, submultiplices subsuperpartientes. . Per se numerus est qui sine relatione aliqua elicitur, ut III, IV, V, VI, et caeteri similes. Ad aliquid est numerus qui relative ad alios comparatur: verbi gratia, quatuor ad II dum comparatus fuerit duplex dicitur et multiplex; sex ad III, octo ad IV, decem ad V, et iterum tres ad I triplex, sex ad II, novem ad III, etc. . Aequales numeri dicuntur, qui secundum quantitatem aequales sunt, verbi gratia: II ad II, III ad III, X ad X, C ad C. Inaequales numeri sunt qui ad invicem comparati inaequalitatem demonstrant, ut III ad II, IV ad III, V ad IV, X ad VI, et universaliter major minori, aut minor majori, hujuscemodi dum

comparatus fuerit inaequalis dicitur. . Major numerus est qui habet in se illum minorem numerum ad quem comparatur, et aliquid plus, ut, verbi gratia: quinarius numerus ternario numero fortior est, eo quod quinarius numerus habet in se ternarium, et alias partes ejus duas, et reliqui tales. . Minor numerus est qui continetur a majore ad quem comparatur cum aliqua parte sui, ut ternarius ad quinarium, continetur enim ab eo cum duabus partibus suis. Multiplex numerus est qui habet in se minorem numerum bis, aut ter, aut quater, aut multipliciter, verbi gratia: II ad unum dum comparati fuerint, duplex est; III ad unum, triplex; IV, quadruplex, et reliqui. . E contra, submultiplex numerus est qui intra multiplicem continetur bis, aut ter, aut quater, aut multipliciter, verbi gratia: unum a duobus bis continetur, a tribus ter, a quatuor quater, et ab aliis multipliciter. Superparticularis numerus est dum fortior continet intra se inferiorem numerum circa quem comparatur, similiter et unam partem ejus. . Verbi gratia: III ad II dum comparati fuerint continent intra se duos et alium unum, qui media pars est duorum; IV ad III dum comparati fuerint continent in se tres et alium unum, qui est tertia pars trium. Item V ad IV dum comparati fuerint habent in se quaternarium numerum, et alium unum, qui est quarta pars dicti quaternarii numeri, et caeteri tales. . Superpartiens numerus est qui in se inferiorem numerum totum continet, et super hoc alteras partes ejus duas, aut tertias, aut quartas, aut quintas, aut alias, verbi gratia: V ad III dum comparati fuerint, habent in se quinarius numerus ternarium, et super hoc alias partes ejus duas; VII ad IV dum comparati fuerint, habent in se quatuor, et alias tres partes ejus; IX ad V dum comparati fuerint habent in se quinque, et alias quatuor partes ejus. . Subsuperparticularis numerus est minor qui continetur in fortiori numero cum aliqua parte sua, aut media, aut tertia, autquarta, aut quinta, verbi gratia: II ad III, III ad IV, IV ad V, et caeteri similes. . Subsuperpartiens numerus est qui continetur in numero superpartienti cum aliquibus partibus suis duabus, aut tribus, aut pluribus, verbi gratia: III continentur a V cum aliis duabus partibus suis; V a IX cum quatuor partibus suis. . Multiplex superparticularis numerus est qui dum comparatus fuerit ad numerum sibi inferiorem, continet in se totum inferiorem numerum multipliciter, cum aliqua parte ejus, verbi gratia: V ad II dum comparati fuerint continent in se bis binos, et unam partem ejus; IX ad IV dum comparati fuerint continent in se bis quaternos, et unam partem ejus. . Multiplex superpartiens numerus est qui dum comparatus ad inferiorem sibi numerum fuerit, continet eum multipliciter cum aliis partibus ejus, verbi gratia: VIII ad III dum comparati fuerint continent in se bis ternos, cum aliis duabus partibus ejus; XIV ad VI dum comparati fuerint continent in se bis senos cum aliis duabus partibus ejus; XVI ad VII dum comparati fuerint continent inter se bis septenos, cum aliis duabus partibus ejus; XXI ad IX dum comparati fuerint continent intra se bis nonos, cum aliis tribus partibus ejus. . Submultiplex subsuperparticularis est qui dum ad fortiorem comparatus fuerit continetur ab eo multipliciter cum aliqua parte sua, ut III ad VII, et IV ad IX. . Submultiplex subsuperpartiens numerus est qui dum ad fortiorem sibi comparatus fuerit, continetur ab eo multipliciter cum aliquibus partibus suis, verbi gratia: III ad VIII continentur bis cum duabus partibus ejus, IV ad XI continentur bis cum tribus partibus suis. CAPUT VII. De tertia divisione totius numeri. . Numeri, aut discreti sunt, aut continentes. Iste dividitur sic, primus linealis, secundus superficialis, tertius solidus. Discretus numerus est qui discretis monadibus continetur. Verbi gratia, III, IV, V, VI, et reliqui. . Continens numerus est qui conjunctis monadibus continetur, ut, verbi gratia, ternarius numerus, si in magnitudine intelligatur, linea, aut spatio, aut solido

dicitur continens. Similiter quaternarius et quinarius numeri. . Linealis numerus est qui inchoans a monade linealiter scribitur usque ad infinitum. Unde alpha ponitur pro designatione linearum, quoniam haec littera unum significat apud Graecos. . Superficialis numerus est qui non solum longitudine, sed et latitudine continetur, ut trigonus, quadratus, quinquangulus, vel circulares numeri, et caeteri qui semper in plano pede, id est superficie, continentur. . Circularis dum sibimet multiplicatus fuerit, a se inchoans ad se convertitur. Verbi gratia: quinquies quini vicies quinque. Solidus numerus est qui longitudine, latitudine et altitudine continetur, ut sunt pyramides, qui in modum flammae consurgunt. . Cubus sunt tesserae. Sphaerae quibus est aequalis undique rotunditas. Sphaericus autem numerus est qui circulato numero multiplicatus a se inchoat, et in se convertitur, ut quinquies quini, viginti quinque. Hic circulus dum seipso multiplicatus fuerit, facit sphaeram, id est, quinquies XXV, CXXV. CAPUT VIII. De differentia arithmeticae, geometriae et musicae. . Inter arithmeticam autem, et geometriam, et musicam hoc interest, ut media invenias. In arithmetica primo sic quaeris. Conjungis extrema, et dividis, et facis medium, ut puta: fac extrema esse VI et XII, simul jungis, et faciunt XVIII; partiris media, et facis IX, quod est analogicum arithmeticae, ut medius quod monadibus superat primum, iis superetur ab extremo. Superant enim IX VI, tribus monadibus, iis superantur a XII. . Secundum vero geometriam ita quaeris. Extrema multiplicata tantum faciunt quantum et media multiplicata, ut puta, VI et XII multiplicata facient LXXII; media, VIII et IX multiplicata tantumdem faciunt. . Secundum musicam ita: qua parte superat medius primum, eadem parte superatur medius ab extremo, ut puta VI a VIII duabus monadibus superantur, quae duae pars sunt tertia eademque media VIII superantur ab ultima, quae est XII. CAPUT IX. Quod numeri infiniti existunt. . Numeros autem infinitos esse certissimum est, quoniam in quocunque numero finem faciendum putaveris, idem ipse non dico uno addito augeri, sed quamlibet sit magnus, et quamlibet ingentem multitudinem continens, in ipsa ratione, atque scientiam numerorum, non solum duplicari, verum etiam multiplicari potest. . Ita vero suis quisque numerus proprietatibus terminatur, ut nullus eorum par esse cuicunque alteri possit. Ergo, et dispares inter se atque diversi sunt, et singuli quique finiti sunt, et omnes infiniti sunt. DE GEOMETRIA. CAPUT X. De geometriae inventoribus, et vocabulo ejus. . Geometriae disciplina primum ab Aegyptiis reperta dicitur, quia inundante Nilo, et omnium possessionibus limo obductis, initium terrae dividendae per lineas et mensuras nomen arti dedit. Quae deinde longius acumine sapientum provecta, et maris, et coeli, et aeris spatia metitur. . Nam provocati studiosi coeperunt post terrae dimensionem et coeli spatia quaerere: quanto intervallo luna a terris, a luna sol ipse distaret, et usque ad verticem coeli quanta se mensura distenderet, sicque intervalla ipsa coeli orbisque ambitum per numerum stadiorum ratione probabili distinxerunt. . Sed quia ex terrae dimensione haec disciplina coepit, ex initio sui, et nomen servavit; nam geometria de terra, et de mensura nuncupata est. Terra enim Graece γῆ vocatur, μέτρον mensura. Hujus disciplinae ars continet in se lineamenta, intervalla, magnitudines, et figuras, et in figuris dimensiones et numeros. CAPUT XI. De quadripertita divisione geometriae. . Geometriae quadripertita divisio est in figuras planas, in magnitudinem numerabilem, in magnitudinem rationalem, et in figuras solidas. . Planae figurae sunt, quae longitudine et latitudine continentur. Numerabilis magnitudo est quae numeris arithmeticae dividi potest. . Magnitudines rationales sunt quarum mensuram scire possumus, irrationales vero, quarum mensurae quantitas cognita non habetur. . Figurae solidae

sunt quae longitudine et latitudine et altitudine continentur, quae sunt juxta Platonem numero quinque.

CAPUT XII. De figuris geometriae. . In plano figurarum prima circulus est, figura plana, et circumducta, cujus in medio punctus est, quo cuncta convergunt, quod centrum geometrae vocant, Latini punctum circuli nuncupant. . Quadrilatera figura est in plano, quae sub quatuor lineis rectis jacet. Dianatheton grammon figura plana, etc. Orthogonium triangulum est figura plana, quae habet angulum rectum. Isopleuros figura est plana, etc . Sphaera est figura in rotundum formata partibus cunctis aequalis. Cubus est figura solida, quae longitudine, et latitudine et altitudine continetur. . Cylindrus est figura quadrata habens superius semicirculum insolidum. . Conon, figura solida, quae ab amplo in angustum finit, sicut orthogonium. . Pyramis est figura solida, quae in modum ignis ab amplo in acumen consurgit. Ignis enim apud Graecos πῦρ appellatur. . Sicut autem intra decem omnis est numerus, ita intra circulum omnium figurarum concluditur ambitus.

CAPUT XIII. De principiis geometriae. . Principia hujus artis punctus est, cujus pars nulla est. Linea est praeter latitudinem longitudo. Recta linea est quae ex aequo in suis punctis jacet. Superficies vero, quae longitudines et latitudines solas habet. . Superficiei vero fines lineae sunt, quorum formae ideo in superioribus figuris positae non sunt, quia intra eas inveniuntur.

CAPUT XIV. De numeris geometriae. . Numeros autem secundum geometriam ita quaeris: extrema quippe ejus multiplicata, tantum faciunt quantum et media multiplicata, ut puta, VI et XII multiplicata faciunt LXXII; media VIII et IX multiplicata tantumdem faciunt. DE MUSICA. CAPUT XV. De musica et ejus nomine. . Musica est peritia modulationis sono cantuque consistens; et dicta musica per derivationem a Musis. Musae autem appellatae ἀπὸ τοῦ μῶσθαι, id est a quaerendo, quod per eas, sicut antiqui voluerunt, vis carminum et vocis modulatio quaereretur. . Quarum sonus quia sensibilis res est praeterfluit in praeteritum tempus, imprimiturque memoriae, inde a poetis Jovis et Memoriae filias Musas esse confictum est. Nisi enim ab homine memoria teneantur soni, pereunt, quia scribi non possunt.

CAPUT XVI. De inventoribus ejus. . Moyses dicit repertorem musicae artis fuisse Jubal, qui fuit de stirpe Cain ante diluvium. Graeci vero Pythagoram dicunt hujus artis invenisse primordia, ex malleorum sonitu, et cordarum extensione percussa. Alii Linum Thebaeum, et Zethum, et Amphiona in arte musica primos claruisse ferunt. . Post quos paulatim directa est praecipue haec disciplina, et aucta multis modis; eratque tam turpe musicam nescire quam litteras. Interponebatur autem non modo sacris, sed et omnibus solemnibus, omnibusque laetis, vel tristioribus rebus. . Ut enim in veneratione divina hymni, ita in nuptiis hymenaei, et in funeribus threni, et lamenta ad tibias canebantur. In conviviis vero lyra, vel cithara circumferebatur, et accubantibus singulis ordinabatur conviviale genus canticorum.

CAPUT XVII. Quid possit musica. . Itaque sine musica nulla disciplina potest esse perfecta, nihil enim est sine illa. Nam et ipse mundus quadam harmonia sonorum fertur esse compositus, et coelum ipsum sub harmoniae modulatione revolvitur. Musica movet affectus, provocat in

diversum habitum sensus. . In praeliis quoque tubae concentus pugnantes accendit; et quanto vehementior fuerit clangor, tanto fit fortior ad certamen animus. Siquidem et remiges cantus hortatur. Ad tolerandos quoque labores musica animum mulcet, et singulorum operum fatigationem modulatio vocis solatur. . Excitos quoque animos musica sedat, sicut legitur de David, qui a spiritu immundo Saulem arte modulationis eripuit. Ipsas quoque bestias, necnon et serpentes, volucres, atque delphinas, ad auditum suae modulationis musica provocat. Sed et quidquid loquimur, vel intrinsecus venarum pulsibus commovemur, per musicos rhythmos harmoniae virtutibus probatur esse sociatum.

CAPUT XVIII. De tribus partibus musicae. . Musicae partes sunt tres, id est, harmonica, rhythmica, metrica. Harmonica est quae discernit in sonis acutum et gravem. Rhythmica est quae requirit incursionem verborum, utrum bene sonus an male cohaereat. . Metrica est quae mensuram diversorum metrorum probabili ratione cognoscit, ut, verbi gratia, heroicum, iambicum, elegiacum, etc.

CAPUT XIX. De triformi musicae divisione. . At omnem sonum, qui materies cantilenarum est, triformem constat esse natura. Prima est harmonica, quae ex vocum cantibus constat. Secunda organica, quae ex flatu consistit. Tertia rhythmica, quae pulsu digitorum numeros recipit. . Nam aut voce editur sonus, sicut per fauces; aut flatu, sicut per tubam, vel tibiam; aut pulsu, sicut per cytharam; aut per quodlibet aliud, quod percutiendo canorum est.

CAPUT XX. De prima divisione musicae, quae harmonica dicitur. . Prima divisio musicae, quae harmonica dicitur, id est modulatio vocis, pertinet ad comoedos, tragoedos, vel choros, vel ad omnes qui voce propria canunt. Haec ex animo et corpore motum facit, et ex motu sonum, ex quo colligitur musica, quae in homine vox appellatur. . Vox est aer spiritu verberatus, unde et verba sunt nuncupata. Proprie autem vox hominum est, seu irrationabilium animantium. Nam in aliis abusive non proprie sonitus vox vocatur, ut: Vox tubae infremuit, fractasque ad littora voces. Nam proprium est ut littorei resonent scopuli, et: At tuba terribilem sonitum procul aere canoro. Harmonia est modulatio vocis, et concordantia plurimorum sonorum, vel coaptatio. . Symphonia est modulationis temperamentum ex gravi et acuto concordantibus sonis, sive in voce, sive in flatu, sive in pulsu. Per hanc quippe voces acutiores gravioresque concordant, ita ut quisquis ab ea dissonuerit sensum auditus offendat. Cujus contraria est diaphonia, id est voces discrepantes, vel dissonae. . Euphonia est suavitas vocis. Haec et melos a suavitate, et melle dicta. . Diastema est vocis spatium, ex duobus vel pluribus sonis aptatum. . Diesis est spatia quaedam, et deductiones modulandi, atque vergendi de uno in alterum sonum. . Tonus est acuta enuntiatio vocis; est enim harmoniae differentia, et quantitas, quae in vocis accentu vel tenore consistit; cujus genera in quindecim partibus musici diviserunt, ex quibus hyperlydius novissimus et acutissimus, hypodorius omnium gravissimus est. . Cantus est inflexio vocis, nam sonus directus est, praecedit autem sonus cantum. . Arsis est vocis elevatio, id est initium. Thesis vocis positio, hoc est finis. . Suaves voces sunt subtiles, et spissae, clarae, atque acutae. Perspicuae voces sunt quae longius protrahuntur, ita ut omnem impleant continuum locum, sicut clangor tubarum. . Subtiles voces sunt quibus non est spiritus, qualis est infantium, vel mulierum, vel aegrotantium, sicut in nervis. Quae enim subtilissimae chordae sunt, subtiles ac tenues sonos

emittunt. . Pingues sunt voces, quando spiritus multus simul egreditur, sicut virorum. Acuta vox est tenuis, et alta, sicut in chordis videmus. Dura vox est, quae violenter emittit sonos, sicut tonitruum, sicut incudis sonus, quoties in durum malleus percutitur ferrum. . Aspera vox est rauca, et quae dispergitur per minutos et in dissimiles pulsus. Caeca vox est quae mox ut emissa fuerit conticescit, atque suffocata nequaquam longius producitur, sicut est in fictilibus. Vinnola vox, est mollis atque flexibilis. Et vinnola dicta a vinno, hoc est cincinno molliter flexo. . Perfecta autem vox est alta, suavis et clara. Alta, ut in sublimi sufficiat; clara, ut aures impleat; suavis, ut animis audientium blandiatur. Si ex his aliquid defuerit, vox perfecta non erit.

CAPUT XXI. De secunda divisione, quae organica dicitur. . Secunda divisio organica est in iis quae, spiritu reflante completa, in sonum vocis animantur, ut sunt tubae, calami, fistulae, organa, pandura, et iis similia instrumenta. . Organum vocabulum est generale vasorum omnium musicorum. Hoc autem cui folles adhibentur, alio Graeci nomine appellant. Ut autem organum dicatur, magis ea vulgaris est consuetudo. . Tuba primum a Tyrrhenis inventa, de quibus Virg.: Tyrrhenusque tubae mugire per aethera clangor. Adhibebatur autem non solum in praeliis, sed et in omnibus festis diebus propter laudes vel gaudii claritatem. Unde et in Psalterio dicitur: Canite initio mensis tuba in die insigni solemnitatis vestrae. Praeceptum enim fuerat Judaeis ut initio novae lunae tuba clangerent, quod etiam huc usque faciunt. . Tibias excogitatas in Phrygia ferunt, has quidem diu funeribus tantum adhibitas, mox et sacris gentilium. Tibias autem appellatas putant, quod primum de cervinis tibiis cruribusque hinnulorum fierent; deinde per abusionem ita coeptas vocari, etiam quae non de cruribus ossibusve essent; hinc et tibicen, quasi tibiarum cantor. . Calamus nomen est arboris proprium, a calendo, id est fundendo voces, vocatus. . Fistulam quidam putant a Mercurio inventam; alii a Fauno quem Graeci vocant Pana. Nonnulli eam ab Idi pastore Agrigentino ex Sicilia. Fistula autem dicta, quod vocem emittat. Nam Graece PHOS vox, STOLA missa appellatur. . Sambuca in Musicis species est symphoniarum. Est enim genus ligni fragilis, unde et tibiae componuntur. . Pandura ab inventore vocata; de qua Virg.: Pan primus calamos cera conjungere plures Instituit, Pan curat oves, oviumque magistros. Fuit enim apud gentiles deus pastoralis, qui primus dispares calamos ad cantum aptavit, et studiosa arte composuit.

CAPUT XXII. De tertia divisione, quae Rhythmica nuncupatur. . Tertia est divisio rhythmica pertinens ad nervos et pulsum, cui dantur species cithararum diversarum, tympanum, et cymbalum, sistrum, acitabula aenea, et argentea, vel alia, quae metallico rigore percussa reddunt cum suavitate tinnitum, et caetera hujusmodi. . Citharae ac Psalterii repertor Jubal, ut praedictum est, perhibetur. Juxta opinionem autem Graecorum citharae usus repertus fuisse ab Apolline creditur. Forma citharae initio similis fuisse traditur pectori humano, quod uti vox de pectore, ita ex ipsa cantus ederetur, appellataque eadem de causa. Nam pectus Dorica lingua κιθάρα vocatur. . Paulatim autem plures ejus species exstiterunt, ut psalteria, lyrae, barbiti, phoenices, et pectides, et quae dicuntur indicae, et feriuntur a duobus simul. Item aliae, atque aliae, et quadrata forma, et trigonali. . Chordarum etiam numerus multiplicatus est, et commutatum genus. Veteres autem citharam fidiculam vel fidem nominaverunt, quia tam concinunt inter se chordae ejus, quam bene conveniunt inter quos fides sit. Antiqua autem

cithara septem chordis erat; unde Virgilius: Septem discrimina vocum. . Discrimina autem ideo, quod nulla chorda vicinae chordae similem sonum reddat, sed ideo septem chordae, vel quia totam vocem implent, vel quod septem motibus sonat coelum. . Chordas autem dictas a corde, quia sicut pulsus est cordis in pectore, ita pulsus chordae in cithara. Has primus Mercurius excogitavit; idemque prior nervos in sonum strinxit. . Psalterium, quod vulgo canticum dicitur, a psallendo nominatum, quod ad ejus vocem chorus consonando respondeat. Est autem similitudo citharae barbaricae in modum Δ litterae. Sed psalterii et citharae haec est differentia, quod psalterium lignum illud concavum unde sonus redditur superius habet, et deorsum feriuntur chordae, et desuper sonant. Cithara vero concavitatem ligni inferius habet. Psalterio autem Hebraei decachordo usi sunt propter numerum decalogum legis. . Lyra dicta ἀπὸ τοῦ λυρεῖν, a varietate vocum, quod diversos sonos efficiat. Lyram primum a Mercurio dicunt inventam fuisse, hoc modo. Cum regrediens Nilus in suos meatus varia in campis reliquisset animalia, relicta etiam testudo est, quae cum esset putrefacta, et nervi ejus remansissent extenti intra corium, percussa a Mercurio sonitum dedit, ad cujus speciem Mercurius lyram fecit, et Orpheo tradidit, qui erat hujus rei maxime studiosus. . Unde et aestimatur eadem arte non feras tantum, sed et saxa atque silvas cantus modulatione allicuisse. Hanc musici propter studii amorem, et carminis laudem, etiam inter sidera suarum fabularum commentis collocatam esse finxerunt. . Tympanum est pellis, vel corium ligno ex una parte extentum. Est enim pars media symphoniae in similitudinem cribri. Tympanum autem dictum, quod medium est. Unde, et margaritum medium tympanum dicitur, et ipsum ut symphonia ad virgulam percutitur. . Cymbala acitabula quaedam sunt, quae percussa invicem se tangunt, et sonum faciunt, Dicta autem cymbala, quia cum ballematia simul percutiuntur. Ita enim Graeci dicunt cymbala ballematica. . Sistrum ab inventrice vocatum. Isis enim Aegyptiorum regina id genus invenisse probatur. Juvenalis: Isis, et irato feriat mea lumina sistro. Inde et hoc mulieres percutiunt, quia inventrix hujus generis mulier. Unde, et apud Amazonas sistro ad bellum feminarum exercitus vocabatur. . Tintinnabulum de sono vocis nomen habet, sicut et plausus manuum, stridor valvarum. . Symphoniam vulgo appellatur lignum cavum, ex utraque parte, pelle extenta, quam virgulis hinc et inde musici feriunt. Fitque in ea ex concordia gravis, et acuti suavissimus cantus. CAPUT XXIII. De musicis numeris. . Numeros autem secundum musicam ita quaeris. Positis extremis, ut puta VI et XII, vides quot monadibus superetur VI a XII, et est VI monadibus; ducis per quadratum: sexies seni faciunt XXXVI. Conjungis extrema illa prima VI ac XII, simul efficiunt XVIII. Partiris XXXVI per XVIII, efficitur dipondius. Hos jungis cum summa minore, scilicet VI, erunt VIII, et erit medium inter VI et XII. Propterea quod VIII superant VI duabus monadibus, id est, tertia de sex, et superantur VIII a XII quatuor monadibus, tertia portione. Qua parte ergo superat, eadem superatur. . Sed haec ratio quemadmodum in mundo est, ex volubilitate circulorum, ita et in microcosmo in tantum praeter vocem valet, ut sine ipsius perfectione etiam homo symphoniis carens non consistat. Ejusdem musicae perfectione etiam metra consistunt, in arsi, et thesi, id est, elevatione et positione.

DE ASTRONOMIA. CAPUT XXIV. De astronomiae nomine. . Astronomia est astrorum lex, quae cursus siderum, et figuras, et habitudines stellarum, circa se et circa terram indagabili ratione percurrit.

CAPUT XXV. De inventoribus ejus. . Astronomiam primi Aegyptii invenerunt. Astrologiam vero et nativitatis observantiam Chaldaei primi docuerunt. Abraham autem instituisse Aegyptios astrologiam Josephus auctor asseverat. Graeci autem dicunt hanc artem ab Atlante prius excogitatam; ideoque dictus est sustinuisse coelum. . Quisquis autem ille fuit, motu coeli et ratione animae excitatus, per temporum vices, per astrorum ratos definitosque cursus, per intervallorum spatia moderata, consideravit dimensiones quasdam, et numeros, quae definiendo, ac secernendo in ordinem nectens astrologiam reperit.

CAPUT XVI. De institutoribus ejus. . In utraque autem lingua diversorum quidem sunt de astronomia scripta volumina, inter quos tamen Ptolemaeus apud Graecos habetur praecipuus, hic etiam, et canones instituit, quibus cursus astrorum inveniantur.

CAPUT XXVII. De differentia astronomiae et astrologiae. . Inter astronomiam et astrologiam aliquid differt. Nam astronomia conversionem coeli, ortus, obitus, motusque siderum continet, vel qua ex causa ita vocentur. Astrologia vero partim naturalis, partim superstitiosa est. . Naturalis, dum exsequitur solis et lunae cursus, vel stellarum, certasque temporum stationes. Superstitiosa vero est illa quam mathematici sequuntur, qui in stellis augurantur, quique etiam duodecim signa per singula animae vel corporis membra disponunt, siderumque cursu nativitates hominum et mores praedicere conantur.

CAPUT XXVIII. De astronomiae ratione. . Astronomiae ratio modis plurimis constat. Definit enim quid sit mundus, quid coelum, quid sphaerae situs, et cursus, et quid axis coeli et poli, quae sint climata coeli, qui cursus solis et lunae, atque astrorum, etc.

CAPUT XXIX. De mundo et ejus nomine. . Mundus est is qui constat ex coelo et terra, mari cunctisque sideribus. Qui idcirco mundus est appellatus, quia semper in motu est; nulla enim requies ejus elementis concessa est.

CAPUT XXX. De forma mundi. . Formatio mundi ita demonstratur. Nam quemadmodum erigitur mundus in septentrionalem plagam, ita declinatur in Australem. Caput autem ejus, et quasi facies, orientalis regio est, ultima pars septentrionalis est.

CAPUT XXXI. De coelo et ejus nomine. . Coelum philosophi rotundum, volubile, atque ardens esse dixerunt, vocatumque hoc nomine, eo quod tanquam vas coelatum impressa habeat signa stellarum. . Distinxit enim id Deus claris luminibus, et implevit solis scilicet et lunae orbe fulgenti, et astrorum micantium splendentibus signis adornavit. Hic autem Graece οὐρανὸς dicitur ἀπὸ τοῦ ὁρᾶσθαι, id est, à videndo, eo quod aer perspicuus sit, et ad speculandum purior.

CAPUT XXXII. De situ sphaerae coelestis. . Sphaera coeli est species quaedam in rotundum formata, cujus centrum terra est ex omnibus partibus aequaliter conclusa. Hanc sphaeram nec principium habere (dicunt), nec terminum, ideo quod in rotundum quasi circulus, unde incipiat, vel ubi desinat, non facile comprehenditur. . Philosophi autem mundi septem coelos, id est, planetas globorum consono motu introduxerunt, quorum orbibus connexa memorant omnia, quos sibi innexos et velut insertos versari retro et e contrario certis motibus ferri arbitrantur.

CAPUT XXXIII. De motu ejusdem. . Sphaerae motus duobus axibus volvitur quorum unus est septentrionalis, qui nunquam occidit appellaturque Boreus; alter australis, qui nunquam videtur, et Austronotius dicitur. . His duobus polis moveri sphaeram coeli dicunt, et cum motu ejus sidera in ea fixa ab Oriente, usque ad Occidentem circumire, Septentrionibus breviores gyros juxta cardinem peragentibus.

CAPUT XXXIV. De cursu ejusdem sphaerae. . Sphaera coeli ab Oriente in Occidentem semel in die, et nocte vertitur XXIV horarum spatiis, quibus sol cursum suum supra terras et sub terra sua volubilitate concludit.

CAPUT XXXV. De celeritate coeli. . Tanta celeritate coeli sphaera dicitur currere, ut nisi adversus praecipitem ejus cursum astra currerent, quae eam remorarentur, mundi ruinam facerent.

CAPUT XXXVI. De axe coeli. . Axis est septentrionalis linea recta, quae per mediam pilam sphaerae tendit, et dictus axis, quod in eo sphaera ut rota volvitur, vel quia ibi plaustrum est.

CAPUT XXXVII. De coelestibus polis. . Poli sunt circuli qui currunt per axem. Horum alter est septentrionalis, qui nunquam occidit, appellaturque Boreus; alter australis, qui nunquam videtur, et Austronotius dicitur. . Et dicti poli, quod sint axium cycli ex usu plaustrorum, a poliendo scilicet nominati, sed polus Boreus semper videtur, Austronotius nunquam, quia dextra coeli altiora sunt, pressa Austri.

CAPUT XXXVIII. De cardinibus coeli. . Cardines coeli extremae partes sunt axis. Et dicti cardines, eo quod per eos vertitur coelum, vel quia sicut cor volvuntur. CAPUT XXXIX. De convexis coeli. . Convexa autem coeli, extrema ejus sunt a curvitate dicta, unde est illud: Convexum quoties claudit nox humida coelum. Convexum enim curvum est, seu inclinatum, et in modum circuli flexum.

CAPUT XL. De janluis coeli. . Januae coeli duae sunt, Oriens et Occasus. Nam una porta sol procedit, alia se recipit.

CAPUT XLI. De gemina facie coeli. . Facies coeli, vel caput, orientalis regio; ultima septentrionalis. De qua Lucanus: Sic mundi pars ima facet, quam zona nivalis, Perpetuaeque premunt hiemes.

CAPUT XLII. De quatuor partibus coeli. . Climata coeli, id est, plagae, vel partes quatuor sunt, ex quibus prima pars orientalis est, unde aliquae stellae oriuntur. Secunda occidentalis, ubi nobis aliquae stellae occidunt. Tertia septentrionalis, ubi sol pervenit in diebus majoribus. Quarta australis, ubi sol pervenit noctibus majoribus. . Oriens autem ab oxortu solis est nuncupatus. Occidens, quod diem faciat occidere, et interire. Abscondit enim lumen mundo, et tenebras superinducit, Septentrio autem a septem stellis axis vocatur quae in ipso revolutae rotantur. Hic proprie et vertex dicitur, eo quod vertitur. . Meridies autem vocatur, vel quod ibi sol facit medium diem, quasi medidies, vel quia tunc purius micat aether. Merum enim purum dicitur. . Sunt et alia septem climata coeli, quasi septem lineae ab Oriente in Occidentem, sub quibus et mores hominum dispares, atque animalia specialiter diversa nascuntur; quae vocata sunt a locis quibusdam famosis, quorum primus est Meroe, secundus Siene, tertius Catachoras, id est,

Aphrica, quartus Rhodus, quintus Hellespontus, sextus Mesopontus, septimus Boristhenes.

CAPUT XLIII. De hemisphaeriis. . Hemisphaerium dimidia pars sphaerae est; hemisphaerium supra terras, est ea pars coeli quae a nobis tota videtur; haemisphaerium sub terra, est quae videri non potest, quandiu sub terra fuerit.

CAPUT XLIV. De quinque circulis coeli. . Zonae coeli quinque sunt, quarum distinctionibus quaedam partes temperie sua incoluntur, quaedam immanitate frigoris aut caloris inhabitabiles existunt. Quae ideo, et zonae, vel circuli appellantur, eo quod in circumductione sphaerae existunt. . Quorum primus circulus ideo Arcticus appellatur, eo quod intra eum Arctorum signa inclusa perspiciuntur. Secundus circulus ex eo θερινὸς τροπικὸς dicitur, quia in eo circulo sol Aquilonis finibus aestatem faciens ultra eum circulum non transit, sed statim revertitur, et inde tropicus appellatus. . Tertius circulus ἰσημερινὸς, qui a Latinis ideo aequinoctialis appellatur, eo quod sol cum ad eum orbem pervenerit, aequinoctium facit (ἰσημερινὸς enim Latine dies dicitur aequinox) quo circulo dimidia sphaerae pars constituta perspicitur. Quartus circulus Antarcticus vocatur, eo quod contrarius sit circulo quem Arcticum nominamus. . Quintus circulus χειμερινὸς τροπικὸς, qui a Latinis hiemalis, sive brumalis appellatur, ideo quia sol cum ad eum circulum pervenerit, hiemem iis qui ad Aquilonem sunt facit, aestatem autem iis qui in Austri partibus commorantur.

CAPUT XLV. De circulo zodiaco. . Zodiacus autem circulus est qui ex linearum quinque angulis et ex una linea constat.

CAPUT XLVI. De candido circulo. . Lacteus circulus via est quae in sphaera videtur, a candore dicta, quia alba est, quam aliqui dicunt viam esse qua circuit sol, et ex splendoris ipsius transitu ita lucere.

CAPUT XLVII. De magnitudine solis. . Magnitudo solis fortior est terra, unde, et eodem momento quo oritur, et Orienti simul, et Occidenti aequaliter apparet. Quia vero tanquam cubitalis nobis videtur, considerare oportet quantum sol distat a terris, quae longitudo facit ut parvus videatur nobis.

CAPUT XLVIII. De magnitudine lunae. . Magnitudo quoque lunae minor fertur esse quam solis. Nam dum sol superior sit a luna, et tamen a nobis major quam luna videatur, jam si prope nos accessisset, multo major quam luna conspiceretur. Sicut autem fortior est sol terra, ita terra fortior luna per aliquam quantitatem.

CAPUT XLIX. De natura solis. . Sol dum igneus sit, prae nimio motu conversionis suae amplius incalescit. Cujus ignem dicunt philosophi aqua nutriri, et e contrario elemento virtutem luminis et caloris accipere. Unde videmus eum saepius madidum, atque rorantem.

CAPUT L. De cursu solis. . Solem per seipsum moveri, non cum mundo verti dicunt. Nam si fixus coelo maneret, omnes dies et noctes aequales existerent; sed quoniam alio loco cras occasurum, alio occidisse hesterno videmus, apparet eum per seipsum moveri, non cum mundo verti. Spatiis enim inaequalibus orbes annuos conficit propter temporum mutationes. . Nam vadens longius

ad meridiem, hiemem facit, ut hibernis humoribus, ac pruinis terra pinguescat. Accedens propius ad Septentrionem, aestatem reddit, ut fruges maturitate durentur, et quae sunt in humidis incocta, fervefacta mitescant:

CAPUT LI. De effectu solis. . Sol oriens diem facit, occidens noctem inducit; nam dies est sol super terras, nox est sol sub terris. Ex ipso enim sunt horae; ex ipso dies, cum ascenderit; ex ipso etiam nox cum occiderit; ex ipso menses, et anni numerantur; ex ipso vicissitudines fiunt temporum. . Quando autem per meridiem currit, vicinior est terrae; quando vero juxta Septentrionem, sublimis attollitur. Cui ideo Deus diversos cursus constituit, loca, et tempora, ne dum semper eisdem moraretur locis, quotidiano vapore ejus universa consumerentur, sicut Clemens ait: Cursus diversos accipit, quibus aeris temperies pro ratione temporum dispensatur, et ordo vicissitudinum permutationumque servatur. Nam dum ad superiora conscenderit, ver temperat; ubi autem ad summum coeli venerit, aestivos accendit calores; descendens rursus autumno temperiem reddit. Ubi vero ad inferiorem reddit circulum, ex glaciali compage coeli rigorem nobis hiberni frigoris derelinquit.

CAPUT LII. De itinere solis. . Sol oriens per meridiem iter habet, qui postquam ad occasum venerit, et Oceano se tinxerit, per incognitas sub terra vias vadit, et rursus ad orientem recurrit.

CAPUT LIII. De lumine lunae. . Lunam quidam philosophi dicunt proprium lumen habere, globique ejus unam partem esse lucifluam, aliam vero obscuram, et paulatim se vertendo diversas formas efficere. Alii e contra aiunt lunam non suum lumen habere, sed solis radiis illuminari. Unde et eclipsim patitur, si inter ipsam et solem umbra terrae se interponat.

CAPUT LIV. De formis lunae. . Prima figura lunae bicornis est, secunda sectilis, tertia dimidia, quarta plena, quinta iterum dimidia ex majore, sexta iterum sectilis, septima bicornis. . Septima iterum semis et vicesima secunda semis in suo orbe mediae sunt; caeterae proportionales sunt.

CAPUT LV. De interlunio lunae. . Interlunium lunae est tempus illud inter deficientem et nascentem lunam. Est autem tricesima dies qua luna non lucet. Quae ideo tunc videri non potest, quia soli conjuncta obscuratur; sed eodem momento renascens paulatim ab eo recedendo videtur.

CAPUT LVI. De cursu lunae. . Luna amissi ac recepti luminis vicibus menstrua spatia moderatur. Quae ideo obliquo et non recto incedit cursu ut sol, ne incidat in centrum terrae, et frequenter patiatur eclipsim. Vicinus est enim circulus ejus terrae. Crescens autem orientem cornibus spectat; decrescens occidentem; merito, quia occasura et amissura est lumen.

CAPUT LVII. De vicinitate lunae ad terras. . Luna terris vicinior est quam sol. Inde et breviori orbe celerius peragit cursum suum. Nam iter quod sol in diebus CCCLXV peragit, ista per triginta dies percurrit. Unde et antiqui menses in luna, annos autem in solis cursu posuerunt.

CAPUT LVIII. De eclipsi solis. . Eclipsis solis est quoties luna tricesima ad eamdem lineam qua sol vehitur pervenit, eique se objiciens solem obscurat. Nam deficere nobis sol videtur, dum illi orbis lunae opponitur

CAPUT LIX. De eclipsi lunae. . Eclipsis lunae est quoties in umbram terrae luna incurrit. Non enim suum lumen habere, sed a sole illuminari putatur, unde et defectum patitur, si inter ipsam et solem umbra terrae interveniat. . Patitur autem hoc decima quinta luna eousque quandiu centrum atque umbram obstantis terrae exeat, videatque solem, vel a sole videatur.

CAPUT LX. De differentia stellarum, siderum et astrorum. . Stellae et sidera, et astra inter se differunt. Nam stella est quaelibet singularis. Sidera vero sunt stellis plurimis facta, ut Hyades, Pleiades. . Astra autem sunt stellae grandes, ut Orion, Bootes. Sed haec nomina scriptores confundunt, et astra pro stellis, et stellas pro sideribus ponunt.

CAPUT LXI. De lumine stellarum. . Stellae non habere proprium lumen, sed a sole illuminari dicuntur, sicut et luna.

CAPUT LXII. De stellarum situ. . Stellae immobiles sunt, et cum coelo fixae perpetuo motu feruntur, neque cadunt per diem, sed solis splendore obscurantur. CAPUT LXIII. De cursu stellarum. . Sidera, aut feruntur, aut moventur. Feruutur quae coelo fixa sunt, et cum coelo volvuntur. Moventur vero quaedam, sicut planetae, id est, erraticae, quae cursus suos vagos certa tamen definitione conficiunt.

CAPUT LXIV. De vario cursu stellarum. . Stellae pro eo quod per diversos orbes coelestium planetarum feruntur, quaedam celerius exortae serius occidunt, quaedam tardius exortae citius ad occasum perveniunt. . Aliae pariter oriuntur et non simul occidunt, omnes autem suo tempore ad cursum proprium revertuntur.

CAPUT LXV. De intervallis stellarum. . Stellae inter se diversis intervallis distant a terra, propterea dispari claritate magis, minusve nostris oculis apparent; nam multae majores sunt iis quas videmus conspicuas, sed longius positae parvae videntur a nobis.

CAPUT LXVI. De numero circulari stellarum. . Numerus circularis stellarum est, per quem cognosci dicitur in quanto tempore circulum suum unaquaeque stella percurrat, sive per longitudinem, sive per latitudinem. . Nam luna octo annis fertur explere circulum suum, Mercurius annis viginti, Lucifer annis novem, sol annis decem et novem, Pyrois quindecim, Phaeton duodecim, Saturnus triginta. Quibus peractis ad reversionem circuli sui iisdem signis et partibus revertuntur. . Quaedam sidera radiis solis praepedita anomala fiunt, aut retrograda, aut stationaria, juxta quod et poeta meminit dicens: Sol tempora dividit aevi; Mutat nocte diem, radiisque potentibus astra Ire vetat, cursusque vagos statione moratur.

CAPUT LXVII. De stellis planetis. . Quaedam stellae ideo planetae dicuntur, id est, errantes, quia per totum mundum vario motu discurrunt. Unde pro eo quod errant retrogradae dicuntur, vel anomalae efficiuntur, id est, quando particulas addunt et detrahunt. Caeterum quando tantum detrahunt, retrogradae dicuntur, stationem autem faciunt quando stant.

CAPUT LXVIII. De praecedentia et antegradatione stellarum. . Praecedentia vel antegradatio stellarum est, dum stella motum suum consuetum agere videtur, et aliquid praeter consuetudinem praecedit.

CAPUT LXIX. De remotione vel retrogradatione stellarum. . Remotio vel retrogradatio stellarum est, quando stella, dum motum suum agit, simul et retrorsum moveri videtur.

CAPUT LXX. De statu stellarum. . Status stellarum est, quia dum stella semper movetur, tamen in aliquibus locis stare videtur.

CAPUT LXXI. De nominibus stellarum, quibus ex causis nomina acceperunt. . Sol appellatus, eo quod solus appareat, obscuratis fulgore suo cunctis sideribus. . Luna dicta quasi Lucina, ablata media syllaba, de qua Virg.: Casta fave Lucina. Sumpsit autem nomen per derivationem a solis luce, eo quod ab eo lumen accipiat, acceptumque reddat. . Stellae dictae a stando, quia semper fixae stant in coelo, nec cadunt. Nam quod videmus de coelo stellas quasi labi, non sunt stellae, sed igniculi ab aethere lapsi, qui fiunt dum ventus altiora petens aethereum ignem secum trahit, qui tractu suo imitatur stellas cadentes. Nam stellae cadere non possunt; immobiles enim (ut praedictum est) sunt, et cum coelo fixae feruntur. . Sidera dicta, quod ea navigantes considerando dirigunt ad cursum consilium, ne fallacibus undis aut ventis alio deducantur. Quaedam autem stellae idcirco signa dicuntur, quia eas nautae observant in gubernandis remigiis, contemplantes aciem, fulgoremque earum, quibus rebus status coeli futurus ostenditur. . Sed et omnes homines ea intendunt ad praevidendas aeris qualitates per aestatem, et hiemem, vernalemque temperiem. Ortu enim vel occasu suo certis stationibus temporum qualitates significant. . Signorum primus Arctos, qui in axe fixus septem stellis in se revolutis rotatur. Nomen est Graecum, quod Latine Ursa dicitur; quae quia in modum plaustri vertitur, nostri eam Septentrionem dixerunt. . Triones enim proprie sunt boves aratorii, dicti eo quod terram terant, quasi teriones. Septentriones autem non occidere axis vicinitas facit, quia ineo sunt. . Arctophylax dicitur, quod Arcton, id est, Helicem Ursam sequitur. Eumdem et Booten dixerunt, eo quod plaustro haeret: signum multis inspectabile stellis, inter quas Arcturus est. . Arcturus est sidus post caudam majoris Ursae positum in signo Bootae. Unde et Arcturus dictus est, quasi ἄρκτου οὐρὰ, quia Bootae praecordiis collocata est. Oritur autem autumnali tempore. . Orion astrum ante Tauri vestigia fulget; et dictus Orion ab urina, id est, ab inundatione aquarum. Tempore enim hiemis obortus, mare et terras aquis et tempestatibus turbat. . Hunc Latini Jugulam vocant, quod sit armatus, ut gladio, et stellarum luce terribilis, atque clarissimus; in quo si effulgent omnia, serenitas portenditur; si obscuratur hic acies, tempestas cernitur imminere. . Hyades dictae ἀπὸ τοῦ ὕειν, id est, a succo, et pluviis. Nam pluvia Graece ὑετὸς dicitur. Ortu quippe suo efficiunt pluvias, unde et eas Latini succulas appellaverunt, quia quando nascuntur, pluviarum signa monstrantur, de quibus Virgilius: Arcturum pluviasque Hyadas. Sunt autem septem in fronte Tauri, et oriuntur tempore vernali. . Pleiades a pluralitate dictae, quia pluralitatem Graeci πλειότητα appellant. Sunt autem stellae septem ante genua Tauri, ex quibus sex videntur, nam latet una. Has Latini Vergilias dicunt, a temporis significatione, quod est ver, quando exoriuntur. Nam occasu suo hiemem, ortu aestatem, primaeque navigationis tempus ostendunt. . Canicula stella quae et Sirius dicitur, aestivis mensibus in medio centro coeli est, et dum sol ad eam ascenderit, conjuncta cum sole, duplicatur calor ipsius, et dissolvuntur corpora, et vaporantur. Unde et ex ipsa stella dies caniculares dicuntur, quando et molestae sunt purgationes. . Canis autem vocatur propterea, quod corpora morbo afficiat. Sirius

propter flammae candorem, quod ejusmodi sit, ut prae caeteris lucere videatur. Itaque quo magis eam cognoscerent, Sirion appellasse. . Cometes stella dicta est, eo quod comas luminis fundat ex se. Quod genus sideris quando apparuerit, aut pestilentiam, aut famem, aut bella significat. . Cometae autem Latine crinitae appellantur, quod in modum crinium flammas spargunt, quas Stoici dicunt esse ultra XXX, quarum nomina et effectus quidam astrologi scripserunt. . Lucifer dictus, eo quod inter omnia sidera plus lucem ferat; est autem unus ex planetis. Hic proprie et jubar dicitur, eo quod jubas lucis effundat, sed et splendor solis et lunae, ac stellarum, jubas vocatur, quod in modum jubae radii ipsorum extendantur. . Hesperus stella occidentalis, quam cognominatam perhibent ab Hespero Hispaniae rege. Est autem, et ipsa ex quinque stellis planetis, noctem ducens, et solem sequens. Fertur autem quod haec stella oriens Luciferum, occidens vesperum facit, de qua Statius: . . . . et alterno deperditur unus in ortu. . Planetae stellae sunt quae non sunt fixae in coelo, ut reliquae, sed in aere feruntur. Dictae autem planetae ἀπὸ τῆς πλάνης, id est, ab errore. Nam interdum in Austrum, interdum in Septentrionem, plerumque contra mundum, nonnunquam cum mundo feruntur. Quarum nomina Graeca sunt Phaeton, Phaenon, Pyrois, Hesperus, Stilbon. . Hos Romani nominibus deorum suorum, id est, Jovis, Saturni, Martis, Veneris atque Mercurii sacraverunt. Decepti enim, et decipere volentes, in eorum adulationem qui sibi aliquid secundum amorem saeculi praestitissent, sidera ostendebant in coelo, dicentes quod Jovis esset illud sidus, et illud Mercurii, et concepta est opinio vanitatis. Hanc opinionem erroris diabolus confirmavit, Christus evertit. . Jam vero illa quae ab ipsis gentilibus signa dicuntur, in quibus et animantium imago de stellis formatur, ut Arctos, Aries, Taurus, Libra, et hujusmodi alia, ii qui sidera praeviderunt in numerum stellarum, speciem corporis superstitiosa vanitate permoti, finxerunt, ex causis quibusdam deorum suorum et imagines et nomina conformantes. . Nam Arietem primum signum, cui, ut Librae, mediam mundi lineam tradunt, propter Ammonem, Jovem ideo vocaverunt, in cujus capite qui simulacra faciunt Arietis cornua figunt. . Quod signum gentiles ideo inter signa primum constituerunt, quia in mense Martio, qui est anni principium, solem in signo illo cursum agere dicunt, sed et Taurum in ter sidera collocant, et ipsum in honorem Jovis, eo quod in bovem sit fabulose conversus, quando Europam transvexit. . Castorem quoque et Pollucem post mortem inter notissima sidera constituerunt, quod signum Gemini dicunt. . Cancrum quoque inde dixerunt, eo quod ad id signum mense Junio sol dum venerit retrograditur in modum cancri, brevioresque facit dies; hoc enim animal incertam habet primam partem, denique ad utramque partem gressum dirigit, ita ut prior pars sit posterior, et posterior prior. . Leonem ingentem Hercules in Graecia occidit, et propter virtutem suam hunc inter duodecim signa constituit. Hoc signum sol cum attigerit, nimium calorem mundo reddit, et annuos flatus Etesias facit. . Virginis etiam signum idcirco intra astra collocaverunt, propter quod eisdem diebus in quibus sol per illud decurrit, terra exusta solis ardore nihil pariat, est enim hoc tempus canicularium dierum. . Libram autem vocaverunt ab aequalitate mensis ipsius, quia octavo Kal. Octobris sol per illud signum currens aequinoctium facit. Unde et Lucanus: Ad juxtae pondera Librae. . Scorpium quoque et Sagittarium propter fulgura mensis ipsius appellaverunt. Sagittarius vir equinis cruribus deformatus, cui sagittam et arcum adjungunt, ut ex eo mensis ipsius fulmina demonstrentur. Unde et Sagittarius est vocatus. . Capricorni figuram ideo inter sidera finxerunt, propter capram Jovis nutricem, cujus posteriorem partem corporis in effigiem

piscis ideo formaverunt, ut pluvias ejusdem temporis designarent, quas solet idem mensis plerumque in extremis habere. . Porro Aquarium et Pisces, ab imbribus temporum vocaverunt, quod hieme, quando in his signis sol vertitur, majores pluviae profunduntur. Et miranda gentilium dementia, qui non solum pisces, sed etiam arietes, et hircos, et tauros, ursas, et canes, cancros, et scorpiones in coelum transtulerunt; nam et aquilam et cygnum propter Jovis fabulas inter coeli astra ejus memoriae causa collocaverunt. . Perseum quoque, et uxorem ejus Andromedam, posteaquam sunt mortui in coelum receptos esse crediderunt, ita ut imagines eorum stellis designarent, eorumque appellare nominibus non erubescerent. . Aurigam, etiam Ericthonium, inter coeli astra collocaverunt, propter quod vidissent eum primum quadrigas junxisse. Mirati sunt enim ingenium ejus ad imitationem solis accessisse, et propter hoc nomen ejus post mortem inter sidera posuerunt. . Sic Calisto, Lycaonis regis filia, dum a Jove compressa, et fabulose a Junone in ursae fuisset speciem versa, quae Graece ἄρκτος appellatur, post interfectionem ipsius nomen ejus Jovis cum filio in stellis septentrionalibus transtulit, eamque Arcton, filium autem ejus Arctophylaca appellavit. . Sic lyra pro Mercurio in coelum locata. Sic Centaurus Chiron, propter quod nutrierit Aesculapium et Achillem, inter astra dinumeratus est. . Sed quolibet modo superstitionis haec ab hominibus nuncupentur, sunt tamen sidera, quae Deus in mundi principio condidit, ac certo motu distinguere tempora ordinavit. . Horum igitur signorum observationes, vel geneses, vel caetera superstitiosa, quae se ad cognitionem siderum conjungunt, id est, ad notitiam fatorum, et fidei nostrae sine dubitatione contraria sunt; sic ignorari debent a Christianis ut nec scripta esse videantur. . Sed nonnulli, siderum pulchritudine et claritate pellecti, in lapsus stellarum caecatis mentibus corruerunt, ita ut per supputationes noxias, quae mathesis dicitur, eventus rerum praescire posse conentur; quos non solum Christianae religionis doctores, sed etiam gentilium, Plato, Aristoteles, atque alii, rerum veritate commoti, concordi sententia damnaverunt, dicentes confusionem rerum potius de tali persuasione generari. . Nam si (ut dicunt) genus humanum ad varios actus nascendi necessitate premitur, cur, aut laudem mereantur boni, aut mali||legum percipiant ultionem? Et quamvis ipsi non fuerint coelesti sapientiae dediti, veritatis tamen testimonio, errores eorum merito pertulerunt. . Ordo autem iste septem saecularium disciplinarum ideo a philosophis usque ad astra perductus est, scilicet, ut animos saeculari sapientia implicatos a terrenis rebus abduceret, et in superna contemplatione collocaret.

LIBER QUARTUS. DE MEDICINA

CAPUT PRIMUM. De medicina. . Medicina est quae corporis vel tuetur vel restaurat salutem, cujus materia versatur in morbis et vulneribus . Ad hanc itaque pertinent, non ea tantum quae ars eorum exhibet qui proprie medici nominantur, sed etiam cibus, et potus, et tegumen; defensio denique omnis, atque munitio, qua corpus nostrum adversus externos ictus casusque servatur.

CAPUT II. De nomine ejus. . Nomen autem medicinae a modo, id est, temperamento impositum aestimatur, ut non satis, sed paulatim adhibeatur. Nam in multo constristatur natura, mediocri

autem gaudet; unde et qui pigmenta et antidota satis vel assidue biberint, vexantur. Immoderatio enim omnis, non salutem, sed periculum affert.

CAPUT III. De inventoribus medicinae. . Medicinae autem artis auctor ac repertor apud Graecos perhibetur Apollo. Hanc filius ejus Aesculapius laude vel opere ampliavit. . Sed postquam fulminis ictu Aesculapius interiit, interdicta fertur medendi cura, et ars simul cum auctore defecit, latuitque per annos pene quingentos, usque ad tempus Artaxerxis regis Persarum. Tunc eam revocavit in lucem Hippocrates, Asclepio patre genitus in insula Coo.

CAPUT IV. De tribus haeresibus medicorum. . Hi itaque tres viri totidem haereses invenerunt. Prima, Methodica, inventa est ab Apolline, quae remedia sectatur et carmina. Secunda, Empirica, id est, experientissima, inventa est ab Aesculapio, quae non indiciorum signis, sed solis constat experimentis. Tertia, Logica, id est rationalis, inventa ab Hippocrate. . Iste enim, discussis aetatum, regionum vel aegritudinum qualitatibus, artis curam rationabiliter perscrutatus est. Empirici enim experientiam solam sectantur; logici experientiae rationem adjungunt; methodici, nec elementorum rationem observant, nec tempora, nec aetates, nec causas, sed solas morborum substantias.

CAPUT V. De quatuor humoribus corporis. . Sanitas est integritas corporis, et temperantia naturae ex calido et humido, quod est sanguis; unde et sanitas dicta est, quasi sanguinis status. . Morbi generali vocabulo omnes passiones corporis continentur, quod inde veteres morbum nominaverunt, ut ipsa appellatione mortis vim quae ex eo nascitur demonstrarent. Inter sanitatem autem et morbum media est curatio, quae nisi morbo congruat, non perducit ad sanitatem. . Morbi autem omnes ex quatuor nascuntur humoribus, id est, ex sanguine, et felle, melancholia, et phlegmate. Sicut autem quatuor elementa, sic et quatuor humores, et unusquisque humor suum elementum imitatur: sanguis aerem, cholera ignem, melancholia terram, phlegma aquam. Et sunt quatuor humores, sicut quatuor elementa, quae conservant corpora nostra. . Sanguis ex Graeca etymologia vocabulum sumpsit, quod vegetet, et sustentet, et vivat. Choleram Graeci vocaverunt, quod unius diei spatio terminetur, unde et cholera, id est, fellicula nominata est, hoc est, fellis effusio; Graeci enim fel χολὴν dicunt. . Melancholia dicta eo quod ex nigri sanguinis fece admista sit abundantia fellis. Graeci enim μέλαν nigrum vocant, fel autem χολὴν appellant. . Sanguis Latine vocatus, quod sit suavis; unde et homines quibus dominatur sanguis, dulces et blandi sunt. . Phlegma autem dixerunt, quod sit frigidum. Graeci enim rigorem φλέγμονα appellant. Ex his quatuor humoribus reguntur sani, ex his laeduntur infirmi. Dum enim amplius extra cursum naturae creverint, aegritudines faciunt. . Ex sanguine autem et felle acutae passiones nascuntur, quas Graeci ὀξέα vocant. Ex phlegmate vero et melancholia veteres causae procedunt, quas Graeci χρόνια dicunt.

CAPUT VI. De acutis morbis. . Oxea est acutus morbus, qui aut cito transit, aut celerius interficit, ut pleurisis, phrenesis; ὀξὺ enim acutum apud Graecos, et velocem significat. Χρόνια est prolixus corporis morbus, qui multis temporibus remoratur, ut podagra, phthisis; χρόνος enim apud Graecos tempus dicitur. Quaedam autem passiones ex propriis causis nomina acceperunt. . Febris a fervore dicta est, est enim abundantia caloris. . Phrenesis appellata, sive ab

impedimento mentis, quia Graeci mentem φρένας vocant, seu quod dentibus infrendant, nam frendere est dentes concutere. Est autem perturbatio cum exagitatione et dementia ex cholerica vi effecta. . Cardiace vocabulum a corde sumpsit, dum ex aliquo timore, aut dolore afficitur. Cor enim Graeci καρδίαν vocant. Est enim cordis passio cum formidabili metu. . Lethargia a somno vocata. Est enim oppressio cerebri, cum oblivione, et somno jugi, veluti stertentis. . Synanche a continentia spiritus et praefocatione dicta. Graeci enim συνάγχειν continere dicunt; qui enim hoc vitio laborant, dolore faucium praefocantur. . Phlegmone est fervor stomachi cum extensione et dolore. Nam cum coeperit fieri, inquietudo et febris consequitur. Unde et dicta est φλεγμονὴ ἀπὸ τοῦ φλέγειν, id est, inflammare; sic enim sentitur, et inde nomen accepit. . Pleurisis est dolor lateris acutus, cum febre et sputo sanguinolento. Latus enim Graece πλεῦρον dicitur, unde et pleuritica passio nomen accepit. . Peripneumonia est pulmonis vitium, cum dolore vehementi et suspirio; Graeci enim pulmonem πνεύμονα vocant, unde et aegritudo dicta est. . Apoplexia est subita effusio sanguinis, qua suffocati intereunt. Dicta autem apoplexia, quod ex lethali percussu repentinus casus fiat. Graeci enim percussionem ἀπόπληξιν vocant. . Spasmus Latine contractio subita partium aut nervorum, cum dolore vehementi. Quam passionem a corde nominatam dixerunt, quod in nobis principatum vigoris habet. Fit autem duobus modis, aut ex repletione, aut ex inanitione. . Tetanus majorum est contractio nervorum a cervice ad dorsum. . Telum, lateris dolor est, dictum est autem ita a medicis, quod dolore corpus transverberet, quasi gladius. . Ileos, dolor intestinorum, unde et ilia dicta sunt; Graece enim εἰλεῖν obvolvere dicitur: quod se intestina prae dolore involvant. Hi et torminosi dicuntur ab intestinorum tormento. . Hydrophobia, id est, aquae metus; Graeci enim ὕδωρ aquam vocant, φόβον timorem dicunt; unde et Latini hunc morbum ob aquae metum lymphaticum vocant. Fit autem, vel ex canis rabidi morsu, aut ex ejus spuma in terram projecta, quam si homo, vel bestia tetigerit, aut dementia repletur, aut in rabiem vertitur. . Carbunculus dictus, quod in ortu suo rubens sit, ut ignis, postea niger, ut carbo exstinctus. . Pestilentia est contagium, quod dum unum apprehenderit, celeriter ad plures transit. Gignitur autem ex corrupto aere, et in visceribus penetrando innititur. Haec etsi plerumque per aereas potestates fiat, tamen sine arbitrio Omnipotentis Dei omnino non fit. . Dicta autem pestilentia, quasi pastulentia, quod veluti incendium depascat, Et toto descendat corpore pestis. Idem et contagium a contingendo, quia quemque tetigerit, polluit. . Ipsa et inguinaria ab inguinum percussione. Eadem et lues a labe, et luctu vocata, quae tanto acuta est, ut non habeat spatium temporis, quo aut vita speretur, aut mors, sed repentinus languor simul cum morte venit.

CAPUT VII. De chronicis morbis. . Chronia est prolixus morbus, qui multis temporibus remoratur, ut podagra, phthisis, χρόνος enim, apud Graecos tempus dicitur. . Cephalea ex causa vocabulum habet, capitis enim passio est; Graeci enim caput κεφαλὴν vocant. . Scotoma ab accidenti nomen sumpsit, quod repentinas tenebras ingerat oculis, cum vertigine capitis. Vertigo autem est, quotiescunque ventus consurgit, et terram in circuitum mittit. . Sic et in vertice hominis arteriae et venae ventositatem ex resoluta humectatione gignunt, et in oculis gyrum faciunt, unde et vertigo nuncupata est. . Epilepsia vocabulum sumpsit, quod mentem apprehendens pariter, etiam corpus possideat; Graeci enim apprehensionem ἐπιληψίαν appellant. Fit autem ex melancholico humore, quoties exuberavit et ad cerebrum conversus fuerit. Haec passio et caduca

vocatur, eo quod cadens aeger spasmos patiatur. . Hos etiam vulgus lunaticos vocat, quod pro lunae cursu comitetur eos insania; eadem et larvatio. Ipse est et morbus comitialis idem major, et divinus, quo caduci tenentur. Cujus tanta vis est, ut homo valens concidat spumetque. . Comitialis autem dictus, quod apud gentiles, cum comitiorum die cuiquam accidisset, comitia dimittebantur. Erat autem apud Romanos comitiorum dies solemnis III Kal. Januar. . Mania ab insania vel furore vocata. Nam Graecorum vetustas furorem μαντικὴν appellabat, sive ab inanitate, quam Graeci μανίαν vocaverunt, sive a divinatione, quia divinare Graece μανεῖν dicitur. . Melancholia dicta est a nigro felle; Graeci enim nigrum μέλαν vocant, fel autem χολὴν appellant. Epilepsia autem in phantasia fit, melancholia in ratione, mania in memoria. . Typi sunt frigidae febres, quia τύπος Latine forma, atque status dicitur; est enim accessionum vel recessionum revolutio per statuta temporum intervalla. . Rheuma Graece, Latine eruptio, sive fluor appellatur. Catarrhus est fluor rheumae jugis ex naribus, quae dum ad fauces venerit βράγχος vocatur, dum ad thoracem, vel pulmonem πτύσις, dicitur. . Coryza est quoties influxio capitis in ossa venerit narium, et provocationem fecerit, cum sternutatione; unde, et coryza nomen accepit. . Branchos est praefocatio faucium a frigido humore. Graeci enim guttur βράγχος dicunt, circa quod fauces sunt, quas nos corrupte branchias dicimus. . Raucedo, amputatio vocis. Haec et arteriasis vocatur, eo quod vocem raucam et clausam reddat ab arteriarum injuria. Suspirium nomen sumpsit, quia inspirationis difficultas est, quam Graeci δύσπνοιαν dicunt, id est, praefocationem. . Peripneumonia a pulmonibus nomen accepit. Est enim pulmonis tumor, cum spumarum sanguincarum effusione. . Haemoptois, emissio sanguinis per os, unde et nomen sumpsit, αἷμα enim sanguis dicitur. . Phthisis est ulceratio, et tumor in pulmonibus, qui juvenibus facilius evenire solet; φθίσις autem apud Graecos dicta, quod sit totius corporis consumptio. . Tussis Graece ab altitudine vocatur, quod a profundo pectoris veniat, cujus contraria est superior in faucibus ubi uva distillat. . Apostema a collectione nomen accepit; nam collectiones Graeci apostemata vocant. . Empye dicta est apostema intrinsecus, vel in latere, vel in stomacho, eum dolore, et febribus, et tussi, et abundantibus sputis, et purulentiis. . Hepaticus morbus a jecoris passione nomen accepit, Graeci enim jecur ἧπαρ vocant. . Lienosis a splene vocabulum sumpsit. Graeci σπλὴν lien vocant. . Hydrops nomen sumpsit ab aquoso humore cutis, nam Graeci ὕδωρ aquam vocaverunt, est enim humor subcutaneus, cum inflatione turgente, et anhelitu fetido. . Nephritis a renum languore nomen accepit, Renes enim Graeci νεφροὺς dicunt. . Paralysis dicta a corporis impensatione, facta ex multa infrigidatione, aut in toto corpore, aut in parte. . Cachexia nomen sumpsit a corporis malo habitu; καχεξίαν enim Graeci malam vexationem vocaverunt. Fit autem haec passio ex intemperantia aegrotantis, vel curatione mala medicantis, aut post aegritudinem tarda resumptione. . Atrophia nomen accepit a diminutione corporis; nam Graeci nutrimenti cessationem ἀτροφίαν dicunt. Est enim tenuitas corporis ex causis latentibus, et paulatim convalescentibus. . Sarcia est superfluum carnis incrementum, quo ultra modum corpora saginantur; Graeci enim carnem σάρκα vocant. . Ischias, vocata a parte corporis quam vexat. Nam vertebrorum ossa, quorum summitas iliorum initio terminatur, Graeci ἰσχία vocant. Fit autem de phlegmate quoties descenderit in recta ossa, et efficitur ibi glutinatio. . Podagram Graeci a retentione pedum dicunt nominatam, vel a ferali dolore, siquidem omne quod immite fuerit abusive agreste vocamus. . Arthriticus morbus ab articulorum passione vocabulum

sumpsit. . Calculus petra est quae in vesica fit, unde et nomen accepit. Gignitur autem ex materia phlegmatica. . Stranguria dicta est, eo quod stringat urinarum difficultate. . Satyriasis, juge desiderium veneris cum extensione naturalium locorum, dicta passio a Satyris. . Diarrhoea, jugis ventris fluxus sine vomitu. . Dysenteria est divisio continuationis, id est, ulceratio intestini, Δὺς enim divisio est, ἔντερα intestina. Fit autem antecedente fluore, quam Graeci Διάῤῥοιαν vocant. . Lienteria dicta, quod cibum tanquam per laevia intestina nullis obstantibus faciat prolabi. . Colica passio nomen sumpsit ab intestino quod Graeci κῶλον appellant. . Ragades Al. Ragadiae dicuntur, eo quod fissurae sint rugis collectae circa orificium. Hae et haemorrhoides a sanguinis fluore dictae. Graeci enim sanguinem αἶμα dicunt.

CAPUT VIII. De morbis qui in superficie corporis videntur. . Alopecia est capillorum fluor circumscriptis pilis fulvis aeris qualitatem habentibus: vocata hoc nomine a similitudine animalis vulpeculae, quam Graeci ἀλώπεκα vocant. . Parotides sunt duritiae, vel collectiones, quae ex febribus, vel aliquo alio nascuntur in aurium vicinitate; unde et παρωτίδες sunt appellatae, ὦτα enim Graece auriculae dicuntur. . Lentigo, vestigia macularum parvula in rotunditatem formata, a specie lenticulae dicta. . Erysipelas est quam Latini sacrum ignem appellant, id est, exsecrandum per antiphrasim. Siquidem in superficie rubore flammeo cutis rubescit. Tunc moto rubore quasi ab igne vicina invaduntur loca, ita ut etiam febris excitetur. . Serpedo est rubor cutis cum pustularum exstantia, et nomen sumpsit a serpendo, eo quod serpat per membra. . Impetigo est sicca scabies, prominens a corpore, cum asperitate et rotunditate formae. Hanc vulgus sarnam appellat. . Prurigo vocata a perurendo et ardendo. . Nyctalmus est passio qua per diem visus patentibus oculis denegatur, et nocturnis irruentibus tenebris redhibetur, aut, versa vice (ut plerique volunt), die redditur, nocte negatur. . Verrucae aliud sunt, satyriasis aliud. Verrucae singulatim sunt, satyriasis vero una fortior, ac circa ipsam plures inveniuntur. . Scabies et lepra, utraque passio, asperitas cutis cum pruritu, et squammatione; sed scabies tenuis asperitas et squammatio est. Hinc denique nomen accepit, quae ita veluti purgamenta amittat. Nam scabies quasi squammies. . Lepra vero cutis asperitas squammosa lepidi similis, unde et nomen sumpsit, cujus color nunc in nigredinem vertitur, nunc in alborem, nunc in ruborem. In corpore hominis ita lepra dignoscitur, si variatim inter sanas cutis partes color diversus appareat, aut si ita se ubique diffundat, ut omnia unius coloris quamvis adulterini faciat. . Elephantiacus morbus dicitur ex similitudine elephantis, cujus naturaliter dura et aspera pellis nomen morbo in hominibus dedit, quia corporis superficiem similem facit elephantorum cuti, sive quia ingens passio est, sicut animal ipsum, ex quo derivatum ducit nomen. . Icteris Graece appellatur a cujusdam animalis nomine, quod sit coloris fellis. Hunc morbum Latini arcuatum appellant ad similitudinem coelestis arcus. Auruginem vero Varro appellari ait a colore auri. Regium autem morbum inde aestimant dictum, quod vino bono et regalibus cibis facilius curetur. . Cancer a similitudine maritimi animalis vocatum vulnus (sicut medici dicunt) nullis medicamentis sanabile. Aut ergo praecidi solet a corpore membrum ubi nascitur, ut aliquanto diutius vivat, tamen inde mortem quamlibet tardius affuturam. . Furunculus est tumor in acutum surgens, dictus quod ferveat, quasi fervunculus; unde et Graece ἄνθραξ dicitur, quod sit ignitus. . Ordeolus est parvissima, et purulenta collectio in capillis palpebrarum constituta, in medio lata, et ex utroque conducta, hordei granum similans; unde et nomen accepit. . Oscedo est qua infantum ora

exulcerantur, dicta ex languore oscitantium. . Frenusculi ulcera circa rictum oris, similia his quae fiunt jumentis asperitate frenorum. . Ulcus putredo ipsa, vulnus quod ferro fit quasi vi. Et ulcus, quod olet quasi olcus. . Pustula est in superficie corporis turgida, veluti collectio. . Papula est parvissima cutis erectio, circumscripta cum rubore, et ideo papula dicta, quasi pupula. Sirimpio . . . . . . Sanies dicta, quia ex sanguine nascitur, excitato enim calore vulneris, sanguis in saniem vertitur. Nam sanies non fit in quocunque loco, nisi ubi sanguis advenerit, quia omne quod putrescit, nisi calidum, et humidum fuerit, quod est sanguis, putrefieri non potest. Sanies autem, et tabes sibi differunt. Fluere enim sanie vivorum est, tabe mortuorum. . Cicatrix est obductio vulneris, naturalem colorem partibus servans, dicta, quod obducat vulnera, atque obcaecet.

CAPUT IX. De remediis et medicaminibus. . Medicinae curatio spernenda non est. Meminimus enim et Isaiam Ezechiae languenti aliquid medicinale mandasse, et Paulus apostolus Timothaeo modicum vinum prodesse dixit. . Curatio autem morborum tribus generibus constat: pharmacia, quam Latini medicamina vocant; chirurgia, quam Latini manuum operationem appellant, manus enim apud Graecos χεὶρ vocatur; diaeta, quam Latini regulam nuncupant, est enim observatio legis et vitae. . Sunt autem omnium curationum species tres: primum genus diaeticum; secundum pharmaceuticum; tertium chirurgicum. Diaeta est observatio legis et vitae. Pharmacia est medicamentorum curatio. Chirurgia est ferramentorum incisio; nam ferro exciduntur quae medicamentorum non senserint medicinam. . Antiquior autem medicina herbis tantum et succis erat. Talis namque medendi usus coepit; deinde ferro et caeteris medicamentis. . Omnis autem curatio, aut ex contrariis, aut ex similibus adhibetur. Ex contrariis, ut frigidum calido, vel siccum humido, sicut et in homine superbia sanari non potest, nisi humilitate sanetur. . Ex similibus vero, sicut ligamentum vel rotundo vulneri rotundum, vel oblongo oblongum apponitur. Ligatura enim ipsa non eadem membris et vulneribus omnibus, sed similis simili coaptatur, quae duo etiam ipsa adjutoria nominibus suis significant. . Nam antidotum Graece, Latine ex contrario datum dicitur. Contraria enim contrariis medicinae ratione curantur. At contra ex simili, ut πικρὰ, quod interpretatur amara, quia gustus ejus amarus est. Ex convenienti enim nomen accepit, quia amaritudo morbi amaritudine solvi solet. . Omnia autem medicamenta ex propriis causis habent vocabula. Hiera enim dicta quasi divina. Arteriaca, quod apta sint gutturis meatui, et tumores faucium et arteriarum leniant. Theriaca est antidotum serpentinum, quo venena pelluntur, ut pestis peste solvatur. Cathartica Graece, Latine purgatoria dicuntur. . Catapotia, eo quod modicum potetur, seu inglutiatur. Diamoron a succo mori nomen sumpsit, ex quo conficitur; sicut diacodion, quia ἐκ τῆς κωδείας, id est, ex papavere fit; sicut diaspermaton, quia ex seminibus componitur. . Electarium vocatum, eo quod molle sorbeatur. Trochiscus dictus, quia in modum rotulae deformatur, τροχὸς enim Graece rota dicitur. Collyria, Latine sonant, quod vitia oculorum detergant. Epithema, eo quod superponatur, aliis adjutoriis praecedentibus. . Cataplasma, eo quod inductio sola sit. Emplastrum, eo quod inducatur. Malagma, eo quod sine igne maceretur et comprehendatur. Enema Graece, Latine relaxatio dicitur. Pessaria dicta, quod intus injiciantur. . Medicinam jumentorum Chiron quidam Graecus invenit; inde pingitur dimidia parte homo, dimidia equus. Dictus autem Chiron ἀπὸ τοῦ χειρίζειν, quia chirurgus fuit. . Criticos dies medici vocant, quibus, credo, ex judicio infirmitatis illud nomen impositum est, quod quasi

judicent hominem, et sententia sua, aut puniant, aut liberent

CAPUT X. De libris medicinalibus. . Aphorismus est sermo brevis, integrum sensum propositae rei scribens. . Prognostica praevisio aegritudinum, a praenoscendo vocata. Oportet enim medicum et praeterita agnoscere, et praesentia scire, et futura praevidere. . Dynamidia potestas herbarum, id est, vis et possibilitas. Nam in herbarum cura vis ipsa δύναμις dicitur. Unde et Dynamidia nuncupatur, ubi eorum medicinae scribuntur. . Botanicum herbarium dicitur, quod ibi herbae notentur.

CAPUT XI. De instrumentis Medicorum. . Enchiridion dictum, quod manu astringatur, dum plurima contineat ferramenta. χείρ enim Graece manus vocatur. . Phlebotomum ab incisione vocatum. Nam incisio Graece τομὴ dicitur. . Simile . . . Angistrum . . . Spatomele . . . . Guva, quae a Latinis a similitudine cucurbita, a suspirio ventosa vocatur. Denique animata spiritu per igniculum, dehinc praeciso corpori superposita, omne quod intra cutem vel altius aestuat, sive humorem, sive sanguinem evocat in superficiem. Clyster . . . . Pila a pinsendis seminibus, id est, terendis. Hinc et pigmenta, eo quod in pila et pilo aguntur, quasi pilagmenta. Est enim pila vas concavum, et medicorum aptum usui, in qua proprie ptisanae fieri et pigmenta concidi solent. . Varro autem refert Pilumnum quemdam in Italia fuisse, qui pinsendis praefuit arvis, unde et pilumni, et pistores. Ab hoc ergo pilum et pila inventa, quibus far pinsitur, et ex ejus nomine ita appellata. Pilum autem est unde contunditur quidquid in pilam mittitur. . Mortarium, quod ibi jam semina in pulverem redacta et mortua condiantur. . Coticula est, in qua circumducta collyria resolvuntur, erit enim lenis. Nam aspera frangi potius quam resolvi collyrium facit. CAPUT XII. De odoribus et unguentis. . Odor vocatus ab aere. . Thymiama lingua Graeca vocatur, quod sit odorabile. Nam thymus dicitur flos, qui odorem refert, de quo Virgilius: . . . . redolentque thymo fragrantia mella. . Incensum dictum, quia igne consumitur dum offertur. . Tetraidos, formulae incensi in longitudinem porrectae, quae fiunt ex quatuor pigmentis. Quatuor enim Graece τέτταρα, formula εἶδος dicitur. . Stacte est incensum quod ex pressura manat, dictum a Graecis ἀπὸ τοῦ στάζειν, quod est manare, et distillare. . Myrobalanum, quia fit ex glande adorata, de quo Horatius: Et pressa tuis balanus capillis. Oleum est purum, nullique rei admistum. Unguentum vero est omne quod ex communi oleo confectum, aliarum specierum commistione augetur, odoris jucunditatem sumens, et longius redolens. . Unguenta autem quaedam dicuntur a locis, ut Telinum, cujus Julius Caesar meminit, dicens: Corpusque suavi Telino unguimus. Hoc conficiebatur in insula Telo, quae est una ex Cycladibus. . Sunt et quaedam ab inventorum nomine, ut Amaracinum. Nam quidam tradunt regium quemdam puerum, Amaracum nomine, complura unguentorum genera ferentem casu prolapsum esse, et majorem ex commistione odorem creasse. Unde nunc optima unguenta Amaracina dicuntur, sunt autem ex genere florum. . Item alia quae a materiae suae qualitate dicuntur, ut rosaceum a rosa; Cyprinum a flore Cypri; unde et propriae materiae odorem referunt. . Ex his quaedam simplicia unguenta sunt, quae ex una tantum specie existunt, unde et sui nominis referunt odoratum, ut Anethinum; est enim sincerum ex oleo et anetho tantum. Composita autem sunt, quae pluribus admistis fiunt; unde et nominis sui odorem non habent; quia obtinentibus aliis quae admiscentur, incertum odorem ducunt. . Cerotum . . . . Chalasticum . . . . Martiatum . . . .

CAPUT XIII. De initio medicinae. . Quaeritur a quibusdam, quare inter caeteras Ne percuncteris fundus meus, optime Quincti, Arvo pascat herum, an baccis opulentet olivae, liberales disciplinas medicinae ars non contineatur. Propterea, quia illae singulares continent causas, ista vero omnium. Nam et grammaticam medicus scire jubetur, ut intelligere vel exponere possit quae legit. . Similiter et rhetoricam, ut veracibus argumentis valeat definire quae tractat. Nec non et dialecticam propter infirmitatum causas ratione adhibita perscrutandas atque curandas. Sic et arithmeticam propter numerum horarum in accessionibus et periodis dierum. . Non aliter et geometriam propter qualitates regionum et locorum situs in quibus doceat quid quis observare debeat. Porro musica incognita illi non erit, nam multa sunt quae in aegris hominibus per hanc disciplinam facta leguntur, sicut de David legitur, quia a spiritu immundo Saulem arte modulationis eripuit. Asclepiades quoque medicus phreneticum quemdam per symphoniam pristinae sanitati restituit. . Postremo et astronomiam notam habebit, per quam contempletur rationem astrorum, et mutationem temporum, nam sicut ait quidam medicorum, cum ipsorum qualitatibus et nostra corpora commutantur. . Hinc est quod medicina secunda philosophia dicitur. Utraque enim disciplina totum sibi hominem vindicat. Nam sicut per illam anima, ita per hanc corpus curatur.

LIBER QUINTUS. DE LEGIBUS ET TEMPORIBUS.

CAPUT PRIMUM. De auctoribus legum. . Moyses genti Hebraicae primus omnium divinas leges sacris Litteris explicavit. Phoroneus rex Graecis primus leges judiciaque constituit. . Mercurius Trismegistus primus leges Aegyptiis tradidit. Solon primus leges Atheniensibus dedit. Lycurgus primus Lacedaemoniis jura ex Apollinis auctoritate confinxit. . Numa Pompilius, qui Romulo successit in regnum, primus leges Romanis edidit; deinde cum populos seditiosos magistratus ferre non posset, decemviros legibus scribendis creavit, qui leges ex libris Solonis in Latinum sermonem translatas XII tabulis exposuerunt. . Fuerunt autem hi: Appius Claudius, T. Genutius, P. Sextius, Spur. Veturius, C. Julius, A. Manlius, Ser. Sulpitius, P. Curiatius, T. Romilius, Sp. Postumius. Hi decemviri legum conscribendarum electi sunt. . Leges autem redigere in libris primus consul Pompeius instituere voluit, sed non perseveravit, obtrectatorum metu; deinde Caesar coepit id facere, sed ante interfectus est. . Paulatim autem antiquae leges vetustate atque incuria exoluerunt; quarum etsi nullus jam usus est, notitia tamen necessaria videtur. . Novae a Constantino Caesare coeperunt, et reliquis succedentibus; erantque permistae, et inordinatae. Postea Theodosius minor Augustus ad similitudinem Gregoriani et Hermogeniani Codicem factum constitutionum a Constantini temporibus, sub proprio cujusque imperatoris titulo, disposuit, quem a suo nomine Theodosianum vocavit.

CAPUT II. De legibus divinis et humanis. . Omnes autem leges, aut divinae sunt, aut humanae. Divinae natura, humanae moribus constant; ideoque hae discrepant, quoniam aliae aliis gentibus placent. . Fas lex divina est; jus lex humana. Transire per alienum fas est, jus non est.

CAPUT III. Quid differant inter se jus, leges et mores. . Jus generale nomen est, lex autem juris est species. Jus autem dictum, quia justum. Omne autem jus legibus et moribus constat. . Lex est

constitutio scripta. Mos est vetustate probata consuetudo, sive lex non scripta. Nam lex a legendo vocata, quia scripta est. . Mos autem longa consuetudo est de moribus tracta tantumdem. Consuetudo autem est jus quoddam moribus institutum, quod pro lege suscipitur, cum deficit lex. Nec differt, scriptura an ratione consistat, quando et legem ratio commendat. . Porro si ratione lex constat, lex erit omne jam quod ratione constiterit, duntaxat, quod religioni congruat, quod disciplinae conveniat, quod saluti proficiat. Vocata autem consuetudo, quia in communi est usu.

CAPUT IV. Quid sit jus naturale. . Jus, aut naturale est, aut civile, aut gentium. Jus naturale est commune omnium nationum, et quod ubique instinctu naturae, non constitutione aliqua habeatur, ut: viri et feminae conjunctio, liberorum susceptio et educatio, communis omnium possessio, et omnium una libertas, acquisitio eorum quae coelo, terra marique capiuntur. . Item depositae rei vel commodatae restitutio, violentiae per vim repulsio. Nam hoc, aut si quid huic simile est, nunquam injustum, sed naturale, aequumque habetur.

CAPUT V. Quid sit jus civile. . Jus civile est, quod quisque populus, vel civitas sibi proprium, humana divinaque causa constituit.

CAPUT VI. Quid sit jus gentium. . Jus gentium est sedium occupatio, aedificatio, munitio, bella, captivitates, servitutes, postliminia, foedera, paces, induciae, legatorum non violandorum religio, connubia inter alienigenas prohibita; et inde jus gentium, quod eo jure omnes fere gentes utuntur.

CAPUT VII. Quid sit jus militare. . Jus militare est belli inferendi solemnitas, foederis faciendi nexus, signo dato egressio in hostem, vel pugnae commissio. Item signo dato receptio; item flagitii militaris disciplina, si locus deseratur; item stipendiorum modus, dignitatum gradus, praemiorum honor, veluti cum corona vel torques donantur. . Item praedae decisio, et pro personarum qualitatibus et laboribus justa divisio, item principis portio.

CAPUT VIII. Quid sit jus publicum. . Jus publicum est in sacris, et sacerdotibus, et in magistratibus.

CAPUT IX. Quid sit jus Quiritium. . Jus Quiritium est proprie Romanorum, quo nulli tenentur nisi Quirites, id est, Romani, tanquam de legitimis haereditatibus, de cretionibus, de tutelis, de usucapionibus; quae jura apud nullum alium populum reperiuntur, sed propria sunt Romanorum, et in eosdem solos constituta. . Constat autem jus Quiritium ex legibus, et plebiscitis, senatusconsultis, constitutionibus principum, et edictis, sive prudentum responsis.

CAPUT X. Quid lex. . Lex est constitutio populi, qua majores natu simul cum plebibus aliquid sanxerunt.

CAPUT XI. Quid scita plebium. . Scita sunt quae plebes tantum constituunt; et vocata scita, quod ea plebs sciat, vel quod sciscit ita uti rogata fuit.

CAPUT XII. Quid senatusconsultum. . Senatusconsultum, quod tantum senatores populis

consulendo decernunt.

CAPUT XIII. Quid constitutio et edictum. . Constitutio, vel edictum, quod rex, vel imperator constituit, vel edicit.

CAPUT XIV. Quid responsa prudentum. . Responsa sunt, quae jurisconsulti respondere dicuntur consulentibus; unde et responsa Pauli dicta. Fuerunt enim quidam prudentes, et arbitri aequitatis, qui institutiones civilis juris compositas ediderunt, quibus dissidentium lites contentionesque sopirent.

CAPUT XV. De legibus consularibus, et tribunitiis. . Quaedam etiam leges dicuntur ab iis qui condiderunt, ut consulares, tribunitiae, Juliae, Corneliae. Nam et sub Octaviano Caesare suffecti consules Papius et Poppaeus legem tulerunt, quae a nominibus eorum appellatur Papia, Poppaea, continens patrum praemia pro suscipiendis liberis. . Sub eodem quoque imperatore Falcidius tribunus plebis legem fecit, ne quis plus testamento legaret quam ut quarta pars superesset haeredibus. Ex cujus nomine lex Falcidia nuncupata est. Aquilius quoque legem condidit, quae hactenus Aquilia nuncupatur.

CAPUT XVI. De lege satyra. . Satyra vero lex est quae de pluribus rebus simul eloquitur, dicta a copia rerum, et quasi a saturitate; unde, et satyram scribere est poemata varia condere, ut Horatii, Juvenalis et Persii. CAPUT XVII. De legibus Rhodiis. . Rhodiae leges navalium commerciorum sunt, ab Insula Rhodo cognominatae, in qua antiquitus mercatorum usus fuit. CAPUT XVIII. De privilegiis. . Privilegia autem sunt leges privatorum, quasi privatae leges. Nam privilegium inde dictum, quod in privato feratur.

CAPUT XIX. Quid possit lex. . Omnis autem lex, aut permittit aliquid, ut vir fortis petat praemium; aut vetat, ut, Sacrarum virginum nuptias nulli petere liceat; aut punit, ut, Qui caedem fecerit capite plectatur; ejus enim praemio, aut poena vita moderatur humana. CAPUT XX. Quare facta sit lex. . Factae sunt leges ut earum metu humana coerceatur audacia, tutaque sit inter improbos innocentia, et in ipsis improbis, formidato supplicio, refrenetur nocendi facultas.

CAPUT XXI. Qualis debeat fieri lex . Erit autem lex honesta, justa, possibilis, secundum naturam, secundum patriae consuetudinem, loco, temporique conveniens, necessaria, utilis, manifesta quoque, ne aliquid per obscuritatem in captionem contineat, nullo privato commodo, sed pro communi civium utilitate conscripta.

CAPUT XXII. De causis. . Pragma Graecum est, quod Latine dicitur causa; unde et pragmata negotia dicuntur, et actor causarum et negotiorum pragmaticus nuncupatur.

CAPUT XXIII. De Testibus. . Testes quisque ante judicium, sibi placitis alligat, ne cui sit postea liberum, aut dissimulare, aut subtrahere se; unde et alligati appellantur. . Item testes dicti, quod testamento adhiberi solent, sicut signatores, quod testamenta signant.

CAPUT XXIV. De instrumentis legalibus. . Voluntas generale nomen omnium legalium instrumentorum, quae quia non vi, sed voluntate procedit, ideo tale nomen accepit. .

Testamentum vocatum, quia nisi testator mortuus fuerit, nec confirmari potest, nec sciri quod in eo scriptum sit, quia clausum et obsignatum est; et inde dictum testamentum, quia non valet nisi post testatoris monumentum; unde Apostolus: Testamentum, inquit, in mortuis confirmatur. . Testamentum sane in Scripturis sanctis non hoc solum dicitur, quod non valet, nisi testatoribus mortuis, sed omne pactum et placitum, testamentum vocabant; nam Laban et Jacob testamentum fecerunt, quod utique etiam inter vivos valeret. Et in Psalmis legitur: Adversum te testamentum disposuerunt, hoc est, pactum; et innumerabilia talia. . Tabulae testamenti ideo appellatae sunt, quia ante chartae et membranarum usum in tabulis dolatis non solum testamentum, sed etiam epistolarum alloquia scribebantur; unde et portitores earum tabellarii vocantur. . Testamentum juris civilis est quinque testium subscriptione firmatum. . Testamentum juris praetorii est septem testium signis signatum; sed illud apud cives fit inde civile, istud apud praetores, inde juris praetorii. Testamentum autem signare, notare est, ut notum sit quod scriptum est. . Holographum testamentum est manu auctoris totum conscriptum, atque subscriptum; unde et nomen accepit. Graeci enim ὅλον totum, γραφὴν litteram dicunt. . Irritum testamentum est, si is qui testatus est capite diminutus est, aut si non rite factum sit. . Inofficiosum testamentum est, quod, frustra liberis exhaeredatis, sine officio naturalis pietatis in extraneas personas redactum est. . Ruptum testamentum, inde vocatur, eo quod nascente posthumo, neque exhaeredato nominatim, neque haerede instituto, disrumpitur. . Suppressum testamentum, est quod in fraudem haeredum, vel legatariorum, seu libertorum non est palam prolatum: quod si non latet, tamen si praedictis personis non proferatur, supprimi tamen videtur. . Nuncupatio est cum in tabulis cerisque testator recitat, dicens: Haec, ut in his tabulis cerisque scripta sunt, ita do, ita lego; itaque vos, cives Romani, testimonium mihi praebetote, et hoc dicitur nuncupatio; nuncupare enim est palam nominare, et confirmare. . Jus liberorum est conjugum sine liberis invicem loco pignorum haereditatis alterna conscriptio. . Codicillum, ut veteres aiunt, sine dubio ab auctore dictum, qui hoc scripturae genus instituit. Est autem scriptura nulla indigens solemnitate verborum, sed sola testatoris voluntate qualicunque scripturae significatione expressa; cujus beneficio voluntatibus defunctorum constat esse subventum propter legalium verborum difficultatem, aut certe propter necessitatem adhibendorum solemnium, ita ut qui titulum scribit ejusdem scripturae, codicillum vocet; sicut autem codicillus fit vice testamenti, ita epistola vice codicillorum. . Cretio est certus dierum numerus, in quo institutus haeres, aut addit haereditatem, aut finito tempore cretionis excluditur, nec liberum est illi ultra capiendae haereditatis. . Cretio autem appellata est quasi decretio, id est, decernere, vel constituere, ut puta: Ille mihi haeres esto; additurque: Cernitoque intra dies tot. Adeundarum autem haereditatum centesimus statutus erat dies, quibus non esset cretio addita. . Fideicommissum dictum, ut fiat quod a defuncto committitur. Nam fides dicta, eo quod fiat: quod tamen non directis verbis, sed precativis exposcitur. . Pactum dicitur inter partes ex pace conveniens scriptura, legibus ac moribus comprobata; et dictum pactum, quasi ex pace factum, ab eo quod est pango, unde et pepigit. . Placitum quoque similiter ab eo quod placet. Alii dicunt Pactum esse quod volens quisque facit; ad Placitum vero etiam nolens compellitur, veluti quando quisque paratus sit in judicio ad respondendum; quod nemo potest dicere pactum, sed placitum. . Mandatum dictum, quod olim in commisso negotio alter alteri manum dabat. . Ratum vero quasi rationabile et rectum; unde, et qui pollicetur dicit: Ratum esse

profiteor, hoc est, firmum atque perpetuum. . Rite autem esse F. est non recte, sed, ex more. Chirographum . . . . . Cautio . . . . . . Emptio et venditio est rerum commutatio, atque contractus ex convenientia veniens. . Emptio autem dicta, quod a me tibi sit; venditio quasi venundinatio, id est, a nundinis. . Donatio est cujuslibet rei transactio. Dictam autem dicunt donatiouem, quasi doni actionem; et dotem, quasi do item. Praecedente enim in nuptiis donatione, dos sequitur. . Nam antiquus nuptiarum erat ritus, quod se maritus et uxor invicem emebant, ne videretur uxor ancilla, sicut habemus in jure. Inde est, quod praecedente donatione viri, sequitur dos uxoris. . Donatio usufructuaria ideo dicitur, quia donator ex ea usumfructum adhuc retinet, servato cui donatum est jure. . Donatio directa ideo nuncupatur, quia et jure et usu statim transit in alterum, nec ultra inde aliquid ad jus donatoris retorquetur. . Conditiones testium sunt proprie, et dictae conditiones a condicendo, quasi condictiones, quia non ibi testis unus jurat, sed vel duo, vel plures. Non enim in unius ore, sed in duorum aut trium testium stat omne verbum. Item conditiones, quod inter se conveniat sermo testium, quasi condictiones. . Stipulatio est promissio, vel sponsio; unde et promissores stipulatores vocantur; dicta autem stipulatio a stipula. Veteres enim quando sibi aliquid promittebant, stipulam tenentes frangebant: quam iterum jungentes, sponsiones suas agnoscebant. Sive quod stipulum juxta Paulum juridicum firmum appellaverunt. . Sacramentum est pignus sponsionis, vocatum autem sacramentum, quia violare quod quisque promittit, perfidiae est.

CAPUT XXV. De rebus. . Haereditas est res quae morte alicujus ad quempiam pervenit, nec legata testamento, nec possessione retenta. Dicta autem haereditas a rebus additis, sive ab aere, quia qui possidet agrum, et censum solvit; inde haeres. . Res sunt quae in nostro jure consistunt. Jura autem sunt quae a nobis juste possidentur, nec aliena sunt. . Dicta autem res a recte habendo, jus a juste possidendo. Hoc enim jure possidetur quod juste, hoc juste quod bene. Quod autem male possidetur alienum est. Male autem possidet, qui vel sua male utitur, vel aliena praesumit. Possidet autem juste, qui non irretitur cupiditate. Qui autem cupiditate tenetur, possessus est, non possessor. . Bona sunt honestorum, seu nobilium, quae proinde bona dicuntur, ut non habeant turpem usum, sed ea homines ad res bonas utantur. . Peculium proprie minorum est personarum, sive servorum. Nam peculium est, quod pater, vel dominus filium suum, vel servum pro suo tractare patitur. Peculium autem a pecudibus dictum, in quibus veterum constabat universa substantia. . Bonorum possessio est jus possessionis certo ordine, certoque titulo acquisita. . Intestata haereditas est, quae testamento scripta non est, aut si scripta sit, jure tamen nequaquam est addita. . Caduca inde dicitur, quia ejus haeredes ceciderunt. . Familia herciscunda est divisio haereditatis inter haeredes. Herciscunda enim apud veteres divisio nuncupatur. . Communi dividendo, est inter eos quibus communis res est; quae actio jubet postulantibus iis arbitrium dari, cujus arbitratu res dividatur. . Finium regundorum actio dicta, eo quod per eam regantur fines utrique, ne dissipentur, dummodo non angustiore quinque pedum loco ea controversia sit. . Locatio est res ad usum data cum definitione mercedis. . Conductio est res in usum accepta, cum constituta mercede. . Res credita est quae in obligationem ita deducta est, ut ex tempore quo contrahebatur certum sit eam deberi. . Usura est incrementum fenoris, ab usu aeris crediti nuncupata. . Commodatum est id quod nostri juris est, et ad alterum temporaliter translatum est cum modo temporis, quandiu apud eum sit; unde et commodatum

dictum est. . Precarium est, dum prece creditor rogatus permittit debitorem in possessione fundi sibi obligati demorari, et ex eo fructus capere. Et dictum precarium, quia prece additur, quasi prece adium, r pro d littera commutata. . Mutuum appellatum est, quia id quod a me tibi datur ex meo tuum fit. . Depositum est pignus commendatum ad tempus, quasi diu positum. Deponere autem quis videtur, cum aliquid metu furti, incendii, naufragii, apud alium custodiae causa deponit. . Interest autem in loquendi usu inter pignus et arrham. Nam pignus est quod datur propter rem creditam, quae dum redditur, statim pignus aufertur. Arrha vero est quae primum pro re bonae fidei contractu empta, ex parte datur, et postea completur. . Est enim arrha complenda, non auferenda, unde, qui habet arrham non reddet sicut pignus, sed desiderat plenitudinem, et dicta arrha a re pro qua traditur. Item inter pignus et fiduciam, et hypothecam, hoc interest: . Pignus est enim quod propter rem creditam obligatur, cujus rei possessionem solam ad tempus consequitur creditor. Caeterum dominium penes debitorem est. . Fiducia est cum res aliqua sumendae mutuae pecuniae gratia, vel mancipatur, vel in jure ceditur. . Hypotheca est cum res commodatur sine depositione pignoris, pactione, vel cautione sola interveniente. . Momentum dictum a temporis brevitate, ut quam cito, quam statim salvo negotio reformetur, nec in ullam moram produci debeat, quod repetitur; sicut nec ullum spatium est momenti, cujus tam brevis est temporis punctus, ut in aliquam moram nullo modo producatur. . Instrumentum est unde aliquid construimus, ut culter, calamus, ascia. . Instructum, quod per instrumentum efficitur, ut baculus, codex, tabula. . Usus, quo in re instructa utimur, ut in baculo inniti, in Codice legere, in tabula ludere, sed, et ipse fructus agrorum, quia eo utimur, usus vocatur. Haec sunt illa tria . . . . . Ususfructus autem vocatus, quia solo usu habetur ejus fructus, manente apud alium jure. . Usucapio est adeptio dominii per continuationem justae possessionis, vel biennii, vel alicujus temporis. . Mancipatio dicta est, quia res manu capitur. Unde oportet eum qui mancipio accipit comprehendere idipsum quod ei mancipio datur. . Cessio est propriae rei concessio, sicut est illud: Cedo jure propinquitatis. Cedere enim dicimus, quasi concedere, id est, quae propria sunt; nam aliena restituimus, non cedimus. Nam cedere proprie dicitur, qui contra veritatem alteri consentit, ut Cicero: Cessit, inquit, amplissimi viri auctoritati, vel potius paruit. . Interdictum est quod a judice non in perpetuum, sed pro reformando momento ad tempus interim dicitur, salva propositione actionis ejus. . Pretium vocatum, eo quod prius illud damus, ut pro ejus vice rem quam appetimus possidere debeamus. . Commercium dictum a mercibus, quo nomine res venales appellamus. Unde et mercatus dicitur coetus multorum hominum, qui res vendere vel emere solent. . Integri restitutio est causae vel rei reparatio. . Causa redintegratur, quae vi potestatis expleta non est. Res redintegratur, quae vi potestatis ablata atque extorta est.

CAPUT XXVI. De criminibus in lege conscriptis. . Crimen a carendo nominatur, ut furtum, falsilas, etc., quae non occidunt, sed infamant. . Facinus dictum a faciendo malum, quod noceat alteri. . Flagitium a flagitando corruptelam libidinis, qua noceat sibi. Haec duo sunt genera omnium peccatorum. . Vis est virtus potestatis, per quam causa, sive res, vel aufertur, vel extorquetur. . Vis privata est, si quisquam ante judicium armatis hominibus quemquam a suo dejecerit vel expugnaverit. . Vis publica est, si quis civem ante populum, vel judicem, vel regem appellantem necaverit, aut torserit, sive verberaverit, vel vinxerit. . Dolus est mentis calliditas, ab eo quod

deludat; aliud enim agit, et aliud simulat. Petronius aliter existimat dicens: Quid est, judices, dolus? Nimirum ubi aliquid factum est quod legi dolet; habetis dolum, accipite nunc malum. . Calumnia est jurgium alienae litis, a calvendo, id est, decipiendo dicta. . Falsitas, appellata a fando aliud quam verum est. . Injuria est injustitia; hinc est apud Comicos injurius qui audet aliquid contra ordinem juris. . Seditio dicitur dissensio civium, quod seorsum alii ad alios eunt. Nam hi maxime turbatione rerum et tumultu gaudent. . Sacrilegium proprie est sacrarum rerum furtum; postea, et in idolorum cultu haesit hoc nomen. . Adulterium est illusio alieni conjugii, quod quia alter alterius torum commaculavit, adulterii nomen accepit. . Stuprum . . . . . . Raptus proprie est illicitus coitus, a corrumpendo dictus, unde Virgilius: Rapto potitur, id est, stupro fruitur. . Homicidii vocabulum compositum est ex homine, et caede; qui enim caedem in hominem fecisse compertus erat, homicidam veteres appellabant. . Parricidii actio non solum in eum dabatur qui parentem, id est, qui patrem, vel matrem interemisset, sed et in eum qui fratrem occiderat, et dictum parricidium, quasi parentis caedes. . Internecivi judicium in eum dabatur qui falsum testamentum fecerat, et ob id hominem occiderat. Accusatorem ejus possessio bonorum sequebatur. Internecivi autem significatio est, quasi hominis quaedam enecatio; nam praepositionem inter ponebant antiqui pro e. Naevius: Mare INTER- bibere. Et Plautus: INTER luere mare, id est, ebihere, et eluere. . Furtum est rei alienae clandestina contrectatio, a furvo, id est fusco vocatum, quia in obscura fit. Furtum autem capitale crimen apud majores fuit ante poenam quadrupli. . Pervasio est rei alienae manifesta praesumptio. Furtum autem earum rerum fit, quae de loco in locum transferri possunt, pervasio autem et earum quae transferuntur, et earum quae immobiles sunt. . Inficiatio est negatio debitae rei cum a creditore deposcitur. Idem et abjuratio, id est, rei creditae abnegatio. . Ambitus judicium in eum est, qui largitione honorem capit, et ambit, amissurus dignitatem quam munere invadit. . Peculatus judicium in eos datur, qui fraudem aerario faciunt, pecuniamque publicam intervertunt; nam a pecunia peculatus est dictus. Non autem sic judicatur furtum publicae rei, sicut rei privatae; nam ille sic judicatur ut sacrilegus, quia fur est sacrorum. . Repetundarum accusatur, qui pecunias a sociis coepit. In hoc judicio reus si ante moriatur, in bona ejus judicium redditur. . Incesti judicium in virgines sacratas vel propinquas sanguine constitutum est; qui enim talibus miscentur, incesti, id est, incasti habentur. . Majestatis reatu tenentur ii qui regiam majestatem laeserunt, vel violaverunt, vel qui rempublicam prodiderunt, vel cum hostibus consenserunt. . Piaculum dictum, quod expiari potest; Commissa sunt enim quae erant quoquo ordine expianda.

CAPUT XXVII. De poenis in legibus constitutis. . Dupliciter malum appellatur: unum quod homo facit, alterum quod patitur. Quod facit, peccatum est, quod patitur poena. Malum autem tunc plenum est, cum et praeteritum est, et impendet, ut sit et dolor et metus. . Poena dicta quod puniat. Est autem epithetum necessarium, et sine adjectione non habet plenum sensum, adjicis poena carceris, poena exsilii, poena mortis, et imples sensum. . Supplicium proprie dicitur, non quo quis quoquo modo punitur, sed cum ita damnatur, ut bona ejus consecrentur, et in publico redigantur; nam supplicia dicebantur supplicamenta. Et supplicium dicitur de cujus damnatione delibatur aliquid Deo, unde et supplicare. . Octo genera poenarum in legibus contineri Tullius scribit: damnum, vincula, verbera, talionem, ignominium, exsilium, servitutem, et mortem; his

namque poenis vindicatur omne perpetratum peccatum. . Damnum a diminutione rei vocatum. . Vincula a vinciendo, id est, arctando dicta, eo quod constringant, atque retineant, vel quia vi ligant. . Compedes dictae, quia continent pedes. . Pedicae sunt laquei quibus pedes illaqueantur, dictae a pedibus capiendis. . Catenae autem quod accipiendo teneant utraque vestigia, ne progrediantur. Item catenae, quod se capiendo teneant plurimis nodis. . Manicae sunt vincula quibus manus capiuntur' licet et manicae tunicarum sint. . Nervus . . . . . . Boia est torques damnatorum, quasi jugum in bove; ex genere vinculorum est. . Carcer in quo custodiuntur noxii. Et dictus carcer, quod eo homines coerceantur, includanturque quasi arcer, ab arcendo scilicet. Locum autem in quo servantur noxii carcerem dicimus numero tantum singulari; unde vero emittuntur quadrigae carceres vocamus numero tantum plurali. . Verbera dicta, quia cum agitantur, aerem verberant. Hinc flagra, et plagae, et flagella, quia cum flatu, et strepitu in corpore sonant. Nam plagae quasi flagae; sed plagae et flagra primae positionis sunt; flagella autem per diminutionem dicta. . Anguilla est, qua coercentur in scholis pueri, quae vulgo scutica dicitur. . Fustes sunt quibus pro criminibus juvenes feriuntur, appellati quod praefixi in fossis stent, quos palos rustici vocant. . Vectes dicti, quod manibus vectentur; unde ostia saxaque velluntur, sed hi ad poenas legum non pertinent. . Virgae sunt summitates frondium arborumque dictae, quod virides sunt, vel quod vim habeant arguendi: quae si lenis fuerit, virga est; si certe nodosa, vel aculeata, scorpio rectissimo nomine, quia arcuato vulnere in corpus infigitur. . Ictus proprie flagellorum sunt ab agitando vocati. . Ungulae dictae, quod effodiant; hae et fidiculae, quia iis rei in equuleo torquentur, ut fides inveniatur. . Equuleus autem dictus, quod extendat. . Tormenta vero, quod torquendo mentem inveniant. . Est et latomia supplicii genus (. . . . ad verberandum aptum) inventum a Tarquinio Superbo ad poenam sceleratorum. Iste enim prior latomias, tormenta, fustes, metalla, atque exsilia adinvenit, et ipse prior ex regibus exsilium meruit. . Talio est similitudo vindictae, ut taliter quis patiatur ut fecit. Hoc enim et natura et lege est institutum, ut laedentem similis vindicta sequatur. Unde et illud est legis: Oculum pro oculo, dentem pro dente. Talio autem non solum ad injuriam referendam, sed etiam pro beneficio reddendo ponitur. Est enim communis sermo et injuriae et beneficentiae. . Ignominium dictum, eo quod desinat habere honestatis nomen is qui in aliquo crimine deprehenditur. Dictum autem ignominium quasi sine nomine, sicut IGNARUS sine scientia, sicut IGNOBILIS sine nobilitate. . Hoc quoque et infamium, quasi sine bona fama; fama autem dicta, quia fando, id est, loquendo, pervagatur per traduces linguarum et aurium serpens. Est autem nomen et bonarum rerum, et malarum. Nam fama felicitatis interdum est, ut illud est: Illustris fama, quod laus est; malarum, ut Virgilius: Fama malum, qua non aliud velocius ullum. . Famae autem nomen certi locum non habet, quia plurimum mendax est, adjiciens multa, vel demutans de veritate; quae tandiu vivit, quandiu non probatur. At ubi probaveris, esse cessat, et exinde res nominatur, non fama. . Exsilium dictum quasi extra solum. Nam exsul dicitur, qui extra solum est. (. . . . Unde postliminium redeuntibus, hoc est de exsilio reducendis, qui sunt ejecti injuria extra limen patriae.) Dividitur autem exsilium in relegatis et deportatis. . Relegatus est quem bona sua sequuntur; deportatus, quem non sequuntur. . Proscriptio exsilii procul damnatio, quasi porro scriptio. Item proscriptus, quia palam scriptus. . Metallum est ubi exsules deputantur ad eruendam venam marmoraque secanda in crustis. . Servitus a servando vocata. Apud antiquos enim qui in bello a morte servabantur, SERVI vocabantur. Haec est sola malorum omnium

postrema, quae liberis omni supplicio gravior est, nam ubi libertas periit, una ibi perierunt et omnia. . Mortium vero diversi casus, ex quibus crux, vel patibulum, in quo homines appensi cruciantur, vel patiuntur, unde et nomina habent. . Patibulum enim vulgo furca dicitur, quasi ferens caput, suspensum enim et strangulatum ex eo exanimat; sed patibuli minor poena quam crucis. Nam patibulum appensos statim exanimat, crux autem suffixos diu cruciat, unde et in Evangelio latronibus, ut morerentur, et de ligno ante Sabbatum deponerentur, crura confracta sunt, quia ligno suspensi cito mori non poterant. . In ipso quoque genere necis differt. Crudelius est enim in aqua spiritum torquente exstingui, ignibus uri, frigore, et fame necari, canibus, et bestiis exponi. Nam ferro mori aetas quoque major optavit. Gladius enim sine majori cruciatu compendiosa morte vitam finire novit. . Culleus est parricidale vasculum ab occulendo, id est, claudendo dictum. Est autem uter ex corio factus, in quo parricidae cum simia, et gallo, et serpente inclusi, in mare praecipitantur; omnium autem istarum mortium genus animadversio nominatur. . Animadversio enim est quando judex reum punit, et dicitur animadvertere, id est, animum illuc advertere, intendere utique ad puniendum reum, quia judex est. . Ideo autem Romani aqua et igni interdicebant quibusdam damnatis, quia aer et aqua cunctis patet, et omnibus data sunt, ut illi non fruerentur, quod omnibus per naturam concessum est..

CAPUT XXVIII. De Temporibus. De chronicae vocabulo. . Chronica Graece dicitur, quae Latine temporum series appellatur, qualem apud Graecos Eusebius Caesariensis episcopus edidit, et Hieronymus presbyter in Latinam linguam convertit: χρόνος enim Graece, Latine tempus interpretatur.

CAPUT XXIX. De momentis et horis. . Tempora autem momentis, horis, diebus, mensibus, annis, lustris, saeculis, aetatibus dividuntur. Momentum est minimum atque angustissimum tempus, a motu siderum dictum. . Est enim extremitas horae in brevibus intervallis, cum aliquid sibi cedit atque succedit. Hora Graecum est nomen, et tamen Latinum sonat. Hora enim finis est temporis, sicut et horae sunt fines maris, fluviorum et vestimentorum.

CAPUT XXX. De diebus. . Dies est praesentia solis, sive sol supra terras, sicut nox sol sub terris: ut enim dies aut nox sit causa est, aut supra terram sol, aut sub terris. Dies legitimus viginti quatuor horarum est, usquedum dies, et nox spatia sui cursus ab Oriente usque ad alium Orientem solem coeli volubilitate concludat. Abusive autem dies unus est spatium ab Oriente sole usque ad Occidentem. . Sunt autem diei spatia duo: interdianum atque nocturnum, et est dies quidem horarum viginti quatuor, spatium autem horarum duodecim. . Vocatus autem dies a parte meliore; unde et in usu est ut sine commemoratione noctis numerum dicamus dierum, sicut et in lege divina scriptum est: Factum est vespere et mane dies unus. . Dies secundum Egyptios inchoat ab occasu solis; secundum Persas, ab ortu solis; secundum Athenienses, a sexta hora diei; secundum Romanos a media nocte. Unde et tunc gallicinium est, id est gallorum cantus, quorum vox diei ostendit praeconium, quando et mesonyctius afflatus fit. . Dies dicti a diis, quorum nomina Romani quibusdam sideribus sacraverunt. Primum enim diem a Sole appellaverunt, qui princeps est omnium siderum, sicut et idem dies caput est cunctorum dierum. . Secundum a Luna, quae soli et splendore et magnitudine proxima est, et ex eo mutuat lumen. Tertium a stella Martis, quae Pyrois vocatur. Quartum a stella Mercurii, quem quidam Stilbonta

dicunt. . Quintum a stella Jovis, quam Phaetontem aiunt; sextum a Veneris stella, quam Luciferum asserunt, quae inter omnia sidera plus lucis habet; septimum a stella Saturni, quae septimo coelo locata XXX annis fertur explere cursum suum. . Proinde autem ex his septem stellis nomina diebus gentiles dederunt, eo quod per easdem aliquid sibi effici existimarent, dicentes habere a Sole spiritum, a Luna corpus, a Mercurio ingenium et linguam, a Venere voluptatem, a Marte sanguinem, a Jove temperantiam, a Saturno humorem: talis quippe exstitit gentilium stultitia, qui sibi finxerunt tam ridiculosa figmenta. . Apud Hebraeos autem dies prima una Sabbati dicitur, quae apud nos dies Dominicus est, quem gentiles Soli dicaverunt; secunda Sabbati, secunda feria, quem saeculares diem Lunae vocant; tertia Sabbati, tertia feria, quem illi diem Martis vocant; quarta Sabbati, quarta feria, qui Mercurii dies dicitur a paganis. . Quinta Sabbati, quinta feria est, id est, quintus a die Dominico, qui apud gentiles Jovis vocatur; sexta Sabbati, sexta feria est, quae apud eosdem paganos Veneris nuncupatur; Sabbatum autem septimus a Dominico die est, quem gentiles Saturno dicaverunt, et Saturni nominaverunt. Sabbatum autem ex Hebraeo in Latinum requies interpretatur, eo quod Deus in eo requievisset ab omnibus operibus suis. . Melius autem in vocabulis dierum de ore Christiano ritus loquendi ecclesiasticus procedit: tamen si quem forte consuetudo traxerit, ut illud exeat ex ore, quod improbat corde, intelligat illos omnes, de quorum nominibus appellati sunt hi dies, homines fuisse, et propter beneficia quaedam mortalia, quia plurimum potuerunt, et eminuerunt in hoc saeculo, delati sunt eis ab amatoribus suis divini honores et in diebus, et in sideribus, sed prius a nominibus hominum sidera nuncupata, et a sideribus dies sunt appellati. . A fando autem feriae nuncupatae sunt, quod in eis nobis sit tempus dictionis, id est, in divino, vel humano officio fari; sed ex iis festi dies hominum causa instituti sunt, feriati causa divinorum sacrorum. . Partes diei tres sunt: mane, meridies et suprema. . Mane, lux matura et plena; nec jam crepusculum. Et dictum mane a mano: manum enim antiqui bonum dicebant. Quid enim melius luce? Alii mane existimant vocari a manibus, quorum conversatio a luna ad terram est. Alii putant ab aere, quia manus, id est, rarus est, atque perspicuus. . Meridies dictus quasi medidies, hoc est, medius dies, vel quia tunc purior dies est. Merum enim purum dicitur. In toto enim die nihil clarius meridie, quando sol e medio coelo rutilat, et omnem orbem pari claritate illustrat. . Suprema est postrema pars diei, quando sol cursum suum in Occasum vertit, dicta quod superest ad partem ultimam diei. . Serum vocatum a clausis seris, quando jam nox venit, ut unusquisque somno tutior sit. . Hodie, quasi hoc die, et quotidie, non cotidie, ut sit quot diebus. . Cras, quod est postea. . Hesternum est pridie, et dictum hesternum ab eo quod jam dies ipse sit a nobis extraneus, et praetereundo alienus. . Pridie autem, quasi priori die. . Perendie, id est, per ante diem, vel in antecessum, id est, prius.

CAPUT XXXI. De nocte. . Nox a nocendo dicta, eo quod oculis noceat. Quae idcirco lunae ac siderum lucem habet, ne indecora esset, et ut consolaretur omnes nocte operantes, et ut quibusdam animantibus quae lucem solis ferre non possunt ad sufficientiam temperaretur. . Noctis autem et diei alternatio propter vicissitudinem dormiendi et vigilandi effecta est, et ut operis diurni laborem noctis requies temperaret. . Noctem autem fieri, aut quia longo itinere lassatur sol, et cum ad ultimum coeli spatium pervenit elanguescit, ac labefactos efflat suos ignes; aut quia eadem vi sub terras cogitur, qua super terras pertulit lumen, et sic umbra terrae

noctem facit. Unde et Virgilius: Ruit Oceano nox, Involvens umbra magna terramque polumque. . Noctis partes septem sunt: vesper, crepusculum, conticinium, intempestum, gallicinium, matutinum, diluculum. . Vesper a stella occidentali vocatur, quae solem occiduum sequitur, et tenebras sequentes praecedit. De qua Virgilius: Ante diem clauso componet Vesper Olympo. . Tenebrae autem dictae, quod teneant umbras. . Crepusculum est dubia lux. Nam creperum dubium dicimus, hoc est inter lucem et tenebras. . Conticinium est, quando omnia silent. Conticescere enim silere est. . Intempestum est medium et inactuosum noctis tempus, quando agi nihil potest, et omnia sopore quieta sunt. Nam tempus per se non intelligitur, nisi per actus humanos; medium autem noctis actu caret . Ergo intempesta, inactuosa, quasi sine tempore, hoc est sine actu, per quem dignoscitur tempus; unde est, intempestive venisti. Ergo intempesta dicitur, quia caret tempore, id est, actu. . Gallicinium propter gallos lucis praenuntios dictum. . Matutinum est inter abscessum tenebrarum el aurorae adventum; et dictum matutinum, quod hoc tempore inchoante mane sit. . Diluculum quasi jam incipiens parva diei lux. Haec et aurora, quae solem praecedit. . Est autem aurora diei clarescentis exordium, et primus splendor aeris, qui Graece ἠὼς dicitur, quam nos per derivationem auroram vocamus, quasi eororam. Unde est illud: Laetus Eois Eurus equis, et: Eoasque acies. CAPUT XXXII. De hebdomada. . Hebdomada dicta a numero septem dierum quorum repetitione, et menses, et anni, et saecula peraguntur; ἑπτὰ enim Graeci septem dicunt. Hanc nos septimanam vocamus, quasi septem luces. Nam MANE lux est. Octavus autem dies, idem primus est, ad quem reditur, et a quo rursus hebdomadis series orditur.

CAPUT XXXIII. De mensibus. . Mensis nomen est Graecum de lunae nomine tractum. Luna enim μήνη Graeco sermone vocatur, unde et apud Hebraeos menses legitimi, non ex solis circulo, sed ex lunae cursu enumerantur, qui est de nova ad novam. . Aegyptii autem primi propter lunae velociorem cursum, et ne error computationis ejus velocitate accideret, ex solis cursu diem mensis adinvenerunt, quoniam tardior solis motus facilius poterat comprehendi. . Januarius mensis a Jano dictus, cui fuit a gentilibus consecratus, vel quia limen et janua sit anni. Unde, et bifrons idem Janus pingitur ut introitus anni et exitus demonstretur. . Februarius nuncupatur a Februo, id est, Plutone cui eo mense sacrificabatur. Nam Januarium diis superis, Februarium diis Manibus Romani consecraverunt. Ergo Februarius a Februo, id est, a Plutone, non a febre, id est, aegritudine, nominatus. . Martius appellatur propter Martem, Romanae gentis auctorem, vel quod eo tempore cuncta animantia ad marem agantur, et ad concumbendi voluptatem. . Idem appellatur et mensis novorum, quia anni initium mensis est Martius. Idem et novum ver, ab indiciis, scilicet, germinum, quia in eo, viridantibus fructibus novis, transactorum probatur occasus. . Aprilis pro Venere dicitur, quasi Aphrodis. Graece enim Ἀφροδίτη Venus dicitur, vel quia hoc mense omnia aperiuntur in florem, quasi aperilis. . Maius dictus a Maia, matre Mercurii, vel a majoribus natu, qui erant principes reipublicae. Nam hunc mensem majoribus, sequentem vero minoribus Romani consecraverunt. . Unde et Junius dicitur. Ante enim populus in centurias seniorum et juniorum divisus erat. . Julius vero, et Augustus de honoribus hominum Julii et Augusti Caesarum nuncupati sunt. Nam prius Quintilis et Sextilis vocabantur: Quintilis, quia quintus erat a Martio, quem principem anni testantur esse Romani; Sextilis similiter, quod sextus. . September nomen habet a numero, et imbre, quia septimus est a Martio, et imbres

habet. Sic et October, November atque December ex numero et imbribus acceperunt vocabula: quem numerum decurrentem December finit, pro eo quod denarius numerus praecedentes numeros claudit. . Kalendas autem, Nonas et Idus propter festos dies Romani instituerunt, vel propter officia magistratuum. In iis enim diebus conveniebatur in urbibus. . Quidam autem Kalendas a colendo appellari existimant. Apud veteres enim omnium mensium principia colebantur, sicut et apud Hebraeos. Idus autem plerique Latinorum ab edendo dictas putant, quod ii dies apud veteres epularum essent. . Nonae a nundinis vocatae, nundinae enim sunt publicae conventiones, sive mercimonia.

CAPUT XXXIV. De solstitiis et aequinoctiis. . Solstitium dictum, quasi solis statio, quod tunc, sole stante, crescant dies, vel noctes. Aequinoctium appellatum, quod tunc dies et nox horarum spatio aequali consistunt. . Duo autem sunt solstitia: unum aestivum octavo Kalendarum Juliarum, de quo tempore remeare sol ad inferiores incipit circulos, aliud hiemale, octavo Kal. Januar., quo tempore sol altiores incipit circulos petere. Unde et hiemalis solstitii dies minimus, sicut aestivi maximus invenitur. . Item duo sunt aequinoctia: unum vernale, et aliud autumnale, quae Graeci ἰσημερίας vocant. Sunt autem haec aequinoctia die octava Kalend. April. et octavo Kalend. Octob., quia annus olim in duas partes tantum dividebatur, hoc est, in aestivum et in hiemale solstitium, et in duo hemisphaeria.

CAPUT XXXV. De temporibus anni. . Tempora anni quatuor sunt: ver, aestas, autumnus et hiems; dicta sunt autem tempora a communionis temperamento, quod invicem se humore, siccitate, calore et frigore temperent. Haec et curricula dicuntur, quia non stant, sed currunt. . Constat autem post factum mundum ex qualitate cursu solis tempora in ternos menses fuisse divisa. Quorum temporum talem veteres faciunt discretionem, ut primo mense ver novum dicatur, secundo adultum, tertio praeceps. . Sic et aestas in suis tribus mensibus nova, adulta et praeceps; sic et autumnus novus, adultus et praeceps; item hiems nova, adulta et praeceps, sive extrema. Unde est illud: Extremae sub casum hiemis. Ver autem dictum, quod viret. Tunc enim post hiemem vestitur tellus herbis, et in florem cuncta rumpuntur. . Aestas dicitur ab aestu, id est, calore; et aestas quasi usta, id est, exusta et arida. Nam calor aridus est. . Autumnus a tempestate vocatur, quando et folia arborum cadunt, et omnia maturescunt. . Hiemem autem ratio hemisphaerii nuncupavit, quia tunc breviori sol volvitur circulo. Unde et hoc tempus bruma dicitur, quasi βραχὺς ἡμέρα, id est, brevis, vel a cibo, quod major tunc sit vescendi appetitus. Edacitas enim Graece βρῶμα appellatur; unde et imbrumari dicuntur quibus fastidium est ciborum. . Hibernus autem inter hiemem et vernum est, quasi hiemevernus, qui plerumque a parte totam hiemem significat. Haec tempora singulis etiam coeli partibus ascribuntur. . Ver quippe Orienti datur, quia tunc ex terris omnia oriuntur; aestas vero Meridiano, eo quod pars ejus calore flagrantior sit; hiems Septentrioni, eo quod frigoribus et perpetuo gelu torpeat; autumnus Occiduo, eo quod graves morbos habet; unde et tunc folia arborum defluunt. Ut autem autumnus abundet morbis, facit hoc confinium frigoris et caloris, et compugnantia inter se contrariorum aerum.

CAPUT XXXVI. De annis. . Annus est solis anfractus, cum, peractis CCCLXV diebus ad eadem loca siderum redit. Annus autem dictus, quia mensibus in se recurrentibus volvitur. Unde et annulus,

quasi annuus, id est, circulus, quod in se redeat. Virgilius: Atque in se sua per vestigia volvitur annus. . Sic enim et apud Aegyptios indicabatur ante inventas litteras, picto dracone caudam suam mordente, quia in se recurrit. Alii annum dicunt, ἀπὸ τοῦ ἀνανεοῦσθαι, id est, ab innovatione, renovatur enim semper. . Tria sunt autem genera annorum. Aut enim lunaris annus est triginta dierum, aut solstitialis, qui XII continet menses; aut magnus, omnibus planetis in eumdem locum recurrentibus, qui fit post annos solstitiales plurimos. . Aera singulorum annorum constituta est a Caesare Augusto, quando primum censum exegit, ac Romanum orbem descripsit. Dicta autem aera ex eo quod omnis orbis aes reddere professus est reipublicae. CAPUT XXXVII. De olympiadibus, et lustris, et jubileis. . Olympias apud Graecos constituta apud Elidem Graeciae civitatem. Eliis agentibus agonem, et quinquennale certamen, quatuor mediis annis vacantibus; et ob hoc Elidum certaminis tempus olympiadem vocaverunt, quadriennio in una olympiade supputato. . Lustrum vero est πεντετηρὶς, id est, quinquennium, quod quinto anno dicitur condi propter olympiadas a Romanis; adhuc enim consules, adhuc aera nondum erant. Est enim quinquennale tempus. Ideo vero sic vocatur eo quod censu per quinquennium in republica peracto, urbs Roma lustrabatur. . Jubilaeus interpretatur remissionis annus. Est enim Hebraicus, et sermo, et numerus, qui septenis annorum hebdomadibus, id est, quadraginta novem annis texitur, in quo clangebatur tubis, et ad omnes revertebatur antiqua possessio, debita absolvebantur, confirmabantur libertates. . Hunc numerum etiam in diebus Pentecostes et ipsi celebramus post Domini Resurrectionem, remissa culpa, et totius debiti chirographo evacuato, ab omni nexu liberi suscipientes advenientem in nos gratiam Spiritus sancti.

CAPUT XXXVIII. De saeculis et aetatibus. . Saecula generationibus constant, et inde saecula, quod sequantur. Abeuntibus enim aliis alia succedunt. Hunc quidam quinquagesimum annum dicunt quem Hebraei jubilaeum vocant. . Ob hanc causam, et ille Hebraeus, qui, propter uxorem et liberos amans dominum suum, aure pertusa, servitio subjugatur, servire jubetur in saeculum, hoc est, usque ad annum quinquagesimum. . Aetas plerumque dicitur et pro uno anno, ut in annalibus; et pro septem, ut hominis; et pro centum, et pro quovis tempore. Unde et aetas tempus quod de multis saeculis instruitur. Et dicta aetas quasi aevitas, id est, similitudo aevi. . Nam aevum est aetas perpetua, cujus neque initium neque extremum noscitur, quod Graeci αἰῶνας vocant; quod aliquando apud eos pro saeculo, aliquando pro aeterno ponitur. Unde et apud Latinos est derivatum. . Aetas autem proprie duobus modis dicitur; aut enim hominis, sicut infantia, juventus, senectus; aut mundi, cujus prima aetas est ab Adam usque ad Noe; secunda a Noe usque ad Abraham; tertia ab Abraham usque ad David; quarta a David usque ad transmigrationem Judae in Babyloniam; quinta deinde usque ad adventum Salvatoris in carne; sexta, quae nunc agitur, usque quo mundus iste finiatur. . Quarum decursus per generationes et regna primus ex nostris Julius Africanus sub imperatore Marco Aurelio Antonino, simplicis historiae stylo elicuit. Dehinc Eusebius episcopus Caesariensis, atque sanctae memoriae Hieronymus presbyter, chronicorum canonum multiplicem ediderunt historiam regnis simul et temporibus ordinatam. . Dehinc alii atque alii inter quos praecipue Victor Tununensis Ecclesiae episcopus, recensitis priorum historiis, gesta sequentium aetatum usque ad consulatum Justini junioris imperatoris explevit. . Horum nos temporum summam ab exordio mundi ad Augusti Heraclii imperatorem, vel Suinthilanis regis Gothorum, quanta potuimus brevitate, notavimus,

adjacente e latere descendente linea temporum, cujus indicio summa praeterita saeculi cognoscatur.

CAPUT XXXIX. De discretione temporum. . Prima aetas continet in exordio sui creationem mundi. Primo enim die, Deus in lucis nomine condidit angelos; secundo, in firmamenti appellatione coelos; tertio, in discretionis vocabulo speciem aquarum, et terrae; quarto, luminaria coeli; quinto, animantia ex aquis; sexto, animantia ex terra, et hominem, quem appellavit Adam. . Adam, anno CCXXX, genuit Seth, a quo filii Dei, CCXXX. Seth, anno CCV, genuit Enos, qui coepit invocare nomen Domini, CCCCXXXV. Enos, an. CLXXXX, genuit Cainan, DCXXV. Cainan, an. CLXX, genuit Malaleel, DCCXV. Secunda aetas. Arphaxad, an. CXXXV, genuit Sala, a quo Samaritae et . Malaleel, an. CLXV, genuit Jared, DCCCCLX. Jared, an. CLXXII, genuit Enoch, qui translatus est, M. CXXII. Enoch, an. CLXV, genuit Mathusalem, M.CCLXXXVII. . Mathusalem, an. CLXVII, genuit Lamech, M.CCCCLIV. Lamech, an. CLXXXVIII, genuit Noe. Arca aedificatur, M.DCXLIII. Noe autem, an. DC, factum est diluvium, II M.CCXLII. . Sem post diluvium, anno II, genuit Arphaxad, a quo Chaldaei, II M.CCXLIV. Indi fuerunt, II M.CCCLXXIX. Sala, an. CXXX, genuit Heber, a quo Hebraei, II M. DIX. . Heber, ann. CXXXXIV, genuit Phaleg. Turris aedificatur, II M.DCXLIII. Phaleg., an. CXXX, genuit Ragau. Dii primum adorantur, II M.DCCLXXIII. Ragau, an. CXXXII, genuit Seruch. Regnum inchoat Scytharum, II M. DCCCCV. . Seruch, an. CXXX, genuit Nachor. Regnum Aegyptiorum nascitur, III M. XXXV. Nachor, an. LXXIX, genuit Tharam. Regnum Assyriorum et Sycioniorum exoritur, III M. CXIV. Thara, an. LXX, genuit Abraham. Zoroastes magicam reperit. III M.CLXXXIV. Tertia aetas. . Abrahum, anno C, genuit Isaac. Nam prius et Ismahel, a quo et Ismahelitae, III M.CCLXXXIV. Isaac, an. sexagesimo, genuit Jacob. Argivorum regnum inchoat, III M.CCCXLIV. Jacob, an. XCI, genuit Joseph. Phoroneus Graeciae leges dedit, III M. CCCCXXXV. . Joseph, an. CX vixit. Graecia segetes habere coepit, IIIM.DXLV. Hebraeorum servitus in Aegypto an. CXLIV. Atlas astrologiam invenit, IIIM.DCLXXXIX. Moyses, an. XL, rexit populum in eremo. Hebraei legem et litteras habere coeperunt, III.M. DCCXXIX. . Josue, an. XXVII, Erichthonius in Graecia primus quadrigam junxit, IIIM.DCCLVI. Othoniel, an. XL, Cadmus litteras Graecis dedit, IIIM. DCCXCVI. Aoth, an. LXXX. Fabulae fictae sunt, IIIM.DCCCLXXVI. Debbora, an. LX. Apollo medicinae artem invenit, et citharam reperit, IIIM.DCCCCXVI. . Gedeon, an. XL. Mercurius lyram condidit, IIIM.DCCCCLVI. Quarta aetas. Abimelech, an. III. Chorus in Graecia inventus, IIIM.DCCCCLIX. Thola, an. XXIII. Priamus regnavit in Troja, III M.DCCCCLXXXII. Jair, an. XXII. Carmentis Latinas Litteras reperit, IVM. IV. Jephte, an. VI. Hercules se flammis injecit, IVM.X. Abesan, an. VII. Alexander Helenam rapuit, IVM. XVII. . Abdon, an. VIII. Troja capta est, IVM.XXV. Samson, an. XX. Ascanius Albam condidit, IVM.XLV. Heli sacerdos, an. XL. Arca Testamenti capitur, IVM.LXXXV. Samuel, an. XL. Homerus fuisse putatur. IVM.CXXV. . David, annis XL. Carthago a Didone conditur. Gad, Nathan et Asaph prophetaverunt, IVM.CLXV. Salomon, an. XL. Templum Hierosolymis aedificatur, IVM. CCV. . Roboam, an. XVII. Regnum Israel, et Juda dividitur, IVM. CCXXII. Abia, an. III, sub quo Abimelech pontifex fuit, IVM. CCXXV. Asa, an. XLI. Achias, Amos, Jehu, Johel et Azarias prophetaverunt, IVM.CCLXVI. . Josaphat, an. XXV. Prophetavit Elias, Abdias et Michaeas. IVM.CCXCI. Joram, an. VIII. Prophetavit Elias et Eliseus, IVM. CCXCIX. Ochozias, an. I. Elias rapitur, IVM.CCC. Athalia, an. VII. Jonadab sacerdos claruit, IVM. CCCVII. . Joas, an. XL. Eliseus moritur, IVM.CCCXLVII. Amasias, an. XXIX. Carthago condita,

IVM.CCCLXXVI. Ozias, an. LII. Olympias a Graecis instituitur, IVM. CCCCXXVIII. Joathan, an. XVI. Romulus nascitur, IVM.CCCCXLIV. . Achaz, an. XVI, Roma conditur, IVM.CCCCLX. Ezechias, an. XXIX. Senatus Romae fit, IVM.CCCCLXXXIX. Quinta aetas. Manasses, an. LV. Sibylla Samia claruit, IVM.DXLIV. Amon, an. XII. Census primum agitur, IVM.DLVI. . Josias, an. XXXII. Thales philosophus agnoscitur, IVM.DLXXXVIII. Joachim, an. XI Nabuchodonosor Judaeam capit, IVM. DXCIX. Sedechias, an. XI. Templum Hierosolymis incensum. Sapho mulier diverso poemate claruit, IVM. DCX. . Hebraeorum captivitas, annis LXX. Judith historia scribitur, IVM.DCLXXX. Darius, an. XXXIV. Judaeorum captivitas solvitur, IVM. DCCXIV. Xerxes. an. XX. Sophocles et Euripides tragoedi celebrantur, IVM. DCCXXXIV. . Artaxerxes, an. XL. Esdras incensam legem renovat, IVM.DCCLXXIV. Darius, qui et Nothus, an. XIX. Haec aetas habuit Platonem et Gorgiam primum rhetorum, IVM. DCCXCIII. Artaxerxes, an. XL. Hester historia expletur, IVM. DCCCXXXIII. . Artaxerxes (qui et Ochus), an. XXVI. Demosthenes et Aristoteles praedicantur, IVM.DCCCLIX. Xerxes, an. IV. Xenocrates illustris habetur, IVM.DCCCLXIII. Darius, an VI. Alexander Hierosolymam coepit, IVM.DCCCLXIX. . Evergetes, an. XXIX. Brutus Hispaniam subegit, . Alexander Macedo, an. V. Asiam obtinuit, IVM.DCCCLXXIV. Ptolemaeus, an. XL. Machabaeorum liber inchoat primus, IVM. DCCCCXIV. Philadelphus. an. XXXVIII. Septuaginta interpretes agnoscuntur, IVM.DCCCCLII. Evergetes, an. XXVI. Jesus Sapientiae librum componit, IVM.DCCCCLXXVIII. . Philopator, an. XVII. Machabaeorum, secundi libri historia componitur, IVM.DCCCCXCV. Epiphanes, an. XXIV. Romani Graecos obtinuerunt, VM. XIX. Philometor, an. XXXV. Scipio Africam vicit, VM.LIV. Sexta aetas. VM.LXXXIII. Soler, an. XVII. Thraces Romanis subjiciuntur, VM.C. Alexander, an. X. Syria Romanis subjecta est, VM.CX. . Ptolemaeus, an. VIII. Rhetoricae ars Romae coepit, VM. CXVIII. Dionysius, an. XXX. Pompeius Judaeam capit, VM.CXLVIII. Cleopatra, an. II. Aegyptus Romanis subditur, VM.CL. Julius Caesar, an. V. Hic primus monarchiam tenuit, VM.CLV. . Octavianus, annis LVI. Christus nascitur, VM. CCXI. Tiberius, an. XXIII. Christus crucifigitur, VM. CCXXXIV. Caius Caligula, an. IV. Matthaeus Evangelium scripsit, VM. CCXXXIII. . Claudius, an. XIV. Marcus Evangelium edidit, DM.CCLII. Nero, an. XIV. Petrus et Paulus necantur, VM.CCLXVI. Vespasianus, an. X. Hierosolyma a Tito subvertitur, VM.CCLXXVI. . Titus, an. II. Hic facundus et pius fuit, VM.CCLXXVIII. Domitianus, an XVI. Joannes in Pathmos relegatur, VM. CCXCIV. Nerva, an. I. Joannes Ephesum redit, VM.CCXCV. . Antoninus Caracalla, an. VII. Quinta Editio Hierosolymis Trojanus, an. XVIV. Joannes Apostolus requiescit, VM. CCCXIV. . Adrianus, an. XXI. Aquila interpretes habetur, VM. CCCXXXV. Antoninus Pius, an. XXII. Valentinus et Marcion agnoscuntur, VM.CCCLVII, Antoninus, an. XIX. Cataphrygarum haeresis oritur, VM.CCCLXXVI. . Commodus, an. XIII. Theodotion interpres habetur, VM.CCCLXXXIX. . Aelius pertinax, an. I. Nihil habet historiae, VM. CCCXC. Severus, an. XVIII. Symmachus interpres habetur, VM. CCCCVII. invenitur, VM.CCCCXV. Macrinus, an. I. Hujus brevitas vitae nihil gestorum habet, VM.CCCCXVI. Aurelius Antoninus, an. IV. Sabellii haeresis oritur, VM. CCCCXX. . Alexander, an. XIII. Origenes insignis habetur, VM. CCCCXXXIII. Maximus, an. III. Iste Germanos vicit, VM. CCCCXXXVI. Gordianus, an. VII. Iste de Parthis et Persis triumphavit, VM.CCCCXLIII. . Philippus, an VII. Hic primus Christianus imperator fuit, VM.CCCCL. Decius, an. I. Antonius monachus claruit, VM.CCCCLI. Gallus, an. II. Novatus haeresim condit, VM.CCCCLIII. Valerianus, an. XV. Cyprianus martyrio coronatur, VM.CCCCLXVIII. . Claudius, an. II. Iste Gotthos ab Illyrico expulit, VM.CCCCLXX. Aurelianus, an. V. Iste Christianos persequitur, VM.CCCCLXXV. Tacitus, an.

I. Hujus brevitas vitae praenotatione caret, VM.CCCCLXXVI. . Jovianus, an. I. Iste iterum Christianus effectus . Probus, an. VI. Manichaeorum haeresis orta est, VM.CCCCLXXXII. Carus, an II. Iste de Persis triumphavit, VM.CCCCLXXXIV. Diocletianus, an. XX. Iste divinis libris adustis martyria facit, VM.DIV. Galerius, an. II. Hujus brevitas vitae nihil dignum historiae contulit, VM.DVI. . Constantinus, an. XXX. Nicaena synodus congregatur, VM. DXXXVI. Constantius, an. XXIV. Anthropomorphitarum haeresis oritur, VM.DLX. Julianus, an. II. Hic ex Christiano paganus effectus est, VM.DLXII. est, VM.DLXIII. Valens, an. XIV. Gothi haeretici efficiuntur, VM.DLXXVII. Gratianus, an VI. Priscilianus agnoscitur, VM.DLXXXIII. Valentinianus, an. VII. Hieronymis in Bethleem praedicatur, VM. DXC. Theodosius, an III. Joannes anachoreta claruit, VM. DXCIII. . Arcadius, an. XIII. Joannes Chrysostomus floruit, VM. DCVI. Honorius, an. XV. Augustinus episcopus claruit, VM. DCXXI. Theodosius, an. XXVII. Nestorius haeresiarcha exstitit, VM.DCXLVIII. . Tiberius, an. VII. Longobardi Italiam capiunt, . Martianus, an. VI. Chalcedonensis synodus agitur, VM.DCLIV. Leo major, an XVI. Aegyptus errore Dioscori latrat, VM.DCLXX. Zenon, an. XVII. Acephalorum haeresis orta est, VM.DCLXXXVII. . Anasthasius, an. XXVII. Fulgentius episcopus praedicatur, VM.DCCXIV. Justinus, an. VIII. Acephalorum haeresis abdicatur, VM. DCCXXII. Justinianus, an. XXXIX. Vandali in Africa exstinguuntur, VM.DCCLXI. Justinus, an. XI. Armenii fidem Christi suscipiunt, VM.DCCLXXII. VM.DCCLXXIX. Mauritius, an. XXI. Gotthi catholici effecti sunt, VM. DCCC. Phocas, an VIII. Romani caeduntur a Persis, VM. DCCCVIII. . Eraclius XVII nunc agit imperii annum; Judaei Hispania Christiani efficiuntur. Residuum sextae in aetatis soli Deo est cognitum.

LIBER SEXTUS. DE LIBRIS ET OFFICIIS ECCLESIASTICIS.

CAPUT PRIMUM. De Veteri et Novo Testamento. . Vetus Testamentum ideo dicitur, quia veniente Novo cessavit, de quo Apostolus meminit, dicens: Vetera transierunt et ecce facta sunt omnia nova. . Testamentum autem Novum ideo nuncupatur, quia innovat. Non enim illud discunt nisi homines renovati ex vetustate per gratiam, et pertinentes jam ad Testamentum Novum, quod est regnum coelorum. . Hebraei autem Veteris Testamenti, Esdra auctore, juxta numerum litterarum suarum, viginti duos libros accipiunt, dividentes eos in tres ordines, Legis scilicet, et Prophetarum, et Hagiographorum. . Primus ordo Legis, in quinque libris accipitur, quorum primus est Beresith, quod est Genesis; secundus Veelle Semoth, quod est Exodus; tertius Vaicra, quod est Leviticus; quartus Vajedabber, quod est Numeri; quintus Elleaddebarim, quod est Deuteronomium. . Hi sunt quinque lib. Moysi, quos Hebraei thora, Latini legem appellant. Proprie autem Lex appellatur, quae per Moysen data est. . Secundus ordo est Prophetarum, in quo continentur libri octo, quorum primus Josue Ben-Nun, qui Latine Jesu Nave dicitur; secundus Sophtin, quod est Judicum; tertius Samuel, qui est Regum primus; quartus Melachim, qui est Regum secundus; quintus Isaias, sextus Jeremias; septimus Ezechiel; octavus Thereazar, qui dicitur Duodecim prophetarum; qui libri, quia sibi pro brevitate adjuncti sunt, pro uno accipiuntur. . Tertius est ordo Hagiographorum, id est, sancta scribentium, in quo sunt libri novem, quorum primus Job; secundus Psalterium; tertius Misse, quod est Proverbia Salomonis; quartus Coheleth, quod est Ecclesiastes; quintus Sir hassirim, quod est Cantica canticorum; sextus Daniel; septimus Dibrehajamim, quod est Verba dierum, hoc est Paralipomenon; octavus

Esdras; nonus Esther, qui simul omnes V, VIII et IX, fiunt XXII, sicut superius comprehensi sunt. . Quidam autem Ruth et Cinoth, quod Latine dicitur Lamentatio Jeremiae, hagiographis adjiciunt, et XXIV volumina Testamenti Veteris faciunt, juxta viginti quatuor seniores, qui ante conspectum Domini assistunt. . Quartus est apud nos ordo Veteris Testamenti eorum librorum qui in canone Hebraico non sunt. Quorum primus Sapientiae liber est; secundus Ecclesiasticus; tertius Thobias; quartus Judith; quintus et sextus Machabaeorum, quos licet Judaei inter apocrypha separent, Ecclesia tamen Christi inter divinos libros, et honorat et praedicat. . In Novo autem Testamento duo sunt ordines: primus Evangelicus, in quo sunt Matthaeus, Marcus, Lucas et Joannes; secundus apostolicus, in quo sunt Paulus in quatuordecim Epistolis, Petrus in duabus, Joannes in tribus, Jacobus et Judas in singulis. Actus apostolorum et Apocalypsis Joannis. . Summa autem utriusque Testamenti trifarie distinguitur, id est, in historia, in moribus, in allegoria. Rursus ista tria multifarie dividuntur, id est, quid a Deo, quid ab angelis, vel hominibus gestum dictumque sit, quid a prophetis praenuntiatum de Christo et corpore ejus; quid de diabolo et membris ipsius; quid de veteri et novo populo; quid de praesenti saeculo, et futuro regno, atque judicio.

CAPUT II. De scriptoribus et vocabulis sanctorum librorum. . Veteris Testamenti secundum Hebraeorum traditionem hi perhibentur auctores. Primus Moyses Divinae Historiae cosmographiam in quinque voluminibus edidit, quod Pentateuchum nominatur. . Pentateuchum autem a quinque voluminibus dicitur: πέντε enim Graece quinque, τεῦχος volumen vocatur. . Genesis liber inde appellatur, eo quod exordium mundi et generatio saeculi in eo contineatur. . Exodus vero exitum ab Aegypto vel egressum populi Israel digerit, et ex ea causa nomen accepit. . Leviticus appellatur, eo quod Levitarum ministeria et diversitatem victimarum exsequitur, totusque in eo ordo Leviticus annotatur. . Numerorum liber vocatur, eo quod in eo egressae de Aegypto tribus dinumerantur, et quadraginta duarum per eremum mansionum in eo descriptio continetur. . Deuteronomium Graeco sermone appellatur, quod Latine interpretatur secunda lex, id est, repetitio, et evangelicae legis praefiguratio, quae sic ea habet quae priora sunt, ut tamen nova sint omnia quae in eo replicantur. . Josue liber nomen accepit a Jesu filio Nave, cujus historiam continet, scriptorem vero ejus eumdem Josue Hebraei asseverant, in cujus textu post Jordanis transitum regna hostium subvertuntur, terra populo dividitur, et per singulas urbes, viculos, montes atque confinia Ecclesiae coelestisque Jerusalem, spiritualia regna praefigurantur. . Judicum nominatur a principibus populi, qui praefuerunt in Israel post Moysen et Josue, antequam David et caeteri reges existerent. Hunc librum et Ruth edidisse creditur Samuel. Liber Samuel ejusdem Samuelis nativitatem, et sacerdotium, et gesta describit, idcirco et ab eo nomen accepit. . Et quamvis hic liber Saul et David historiam contineat, utrique tamen ad Samuel referuntur, quia ipse unxit Saul in regnum, ipse David in regem futurum. Cujus libri primam partem conscripsit idem Samuel, sequentia vero ejus usque ad calcem scripsit David. . Melachim proinde appellatur, eo quod reges Judae et Israeliticae gentis, gestaque eorum, per ordinem digerat temporum. Melachim enim Hebraice, Latine regum interpretatur. Hunc librum Jeremias primus in unum volumen coegit. Nam antea sparsus erat per singulorum regum historias. . Paralipomenon Graece dicitur, quod nos praetermissorum, vel reliquorum dicere possumus, quia ea quae in lege vel in Regum libris, vel omissa, vel non plene relata sunt, in isto

summatim et breviter explicantur. . Librum Job quidam Moysen scripsisse arbitrantur; alii unum ex prophetis; nonnulli vero eumdem Job post plagam suae passionis scriptorem fuisse existimant, arbitrantes ut qui certamina specialis pugnae sustinuit, ipse narraret quas victorias expedivit. . Principia autem et fines libri Job apud Hebraeos prosa oratione contexta sunt; media autem ipsius ab eo loco in quo ait: Pereat dies in qua natus sum, usque ad eum locum: Idcirco ego me reprehendo, et ago poenitentiam, omnia heroico metro discurrunt. . Psalmorum liber, Graece psalterium, Hebraice nebel, Latine organum dicitur. Vocatus autem Psalmorum quod uno propheta canente ad psalterium, chorus consonando responderet. Titulus autem in Psalmis Hebraicus Thehilim quod interpretatur Volumen hymnorum. . Auctores autem psalmorum sunt qui ponuntur in titulis: Moyses, scilicet, et David, et Salomon, Asaph, Ethan, Idithun, et filii Core Eman Ezraithae, et reliquorum, quos Esdras uno volumine comprehendit. . Omnes autem psalmos apud Hebraeos metrico carmine constat esse compositos. Nam in morem Romani Flacci, et Graeci Pindari, nunc alii iambo currunt, nunc Alcaico personant; nunc Saphico nitent, trimetro, vel tetrametro pede incedentes. . Salomon, filius David, rex Israel, juxta numerum vocabulorum suorum tria volumina edidit, quorum primus est Hebraice Misle, quem Graeci Parabolas, Latini proverbiorum nominant, eo quod in ipso sub comparativa similitudine figuras verborum et imagines veritatis ostenderit. . Ipsam autem veritatem ad intelligendum legentibus reservavit. Secundum librum Coheleth vocavit, qui Graece Ecclesiastes dicitur, Latine Concionator, eo quod sermo ejus non specialiter ad unum, sicut in Proverbiis, sed ad universos generaliter dirigatur, docens omnia quae in mundo cernimus caduca esse et brevia, et ob hoc minime appetenda. . Tertium librum Sir hassirim praenotavit, qui in Latinam linguam vertitur Canticum canticorum; ubi per epithalamium carmen conjunctionem Christi et Ecclesiae mystice canit. Dictum autem Canticum canticorum, eo quod omnibus canticis praeferatur, quae in Scripturis sacris habentur, sicut quaedam in lege dicuntur sancta, quibus majora sunt sancta sanctorum. . Horum autem trium librorum carmina hexametris et pentametris versibus apud suos composita perhibentur, ut Josephus, Hieronymusque scribunt. . Isaias, evangelista potius quam propheta, edidit librum suum, cujus omnis textus eloquentia prosa incedit. Canticum vero hexametro, et pentametro versu discurrit. . Jeremias similiter edidit librum suum cum threnis ejus, quos nos lamenta vocamus, eo quod in tristioribus rebus funeribusque adhibeantur, in quibus quadruplex diverso metro composuit alphabetum, quorum duo prima quasi Saphico metro scripta sunt, quia tres versiculos, qui sibi nexi sunt, et ab una tantum littera incipiunt, heroicum comma concludit. . Tertium alphabetum trimetro scriptum est, et a ternis litteris iidem versus terni incipiunt. Quartum alphabetum simile primo et secundo habetur. . Ezechiel et Daniel a viris quibusdam sapientibus scripti esse perhibentur, quorum Ezechiel principia et fines multis habet obscuritatibus involuta. Daniel vero claro sermone regna orbis pronuntiat, et tempus adventus Christi manifestissima praedicatione adnotat. . Hi sunt quatuor prophetae qui Majores vocantur, quia prolixa volumina condiderunt. Liber duodecim prophetarum auctorum suorum nominibus praenotatur, qui propterea dicuntur Minores, quia sermones eorum breves sunt. . Unde et connexi sibimet invicem in uno volumine continentur, quorum nomina sunt: Osee, Joel, Amos, Abdias, Jonas, Michaeas, Nahum, Habacuc, Sophonias, Aggaeus, Zacharias et Malachias. . Esdrae liber auctoris sui titulo praenotatur, in cujus textu ejusdem Esdrae, Nehemiaeque sermones pariter continentur. Nec quemquam moveat quod unus Esdrae dicitur liber, quia

secundus, tertius et quartus non habentur apud Hebraeos, sed inter apocryphos deputantur. . Esther librum Esdras creditur conscripsisse, in quo eadem regina sub figura Ecclesiae Dei populum a servitute et morte eripuisse scribitur, atque, interfecto Aman, qui interpretatur iniquitas, diei celebritas in posteros mittitur. . Liber Sapientiae apud Hebraeos nusquam est, unde et ipse stylus Graecam magis eloquentiam redolet. Hunc Judaei Philonis esse affirmant, qui proinde Sapientiae nominatur, quia in eo Christi adventus, qui est sapientia Patris, et passio ejus evidenter exprimitur. . Librum autem Ecclesiasticum certissime Jesus, filius Sirac, Hierosolymita, nepos Jesu sacerdotis magni, composuit, de quo meminit Zacharias; qui liber apud Latinos propter eloquii similitudinem Salomonis titulo praenotatur. . Dictus autem Ecclesiasticus, eo quod de totius Ecclesiae disciplina religiosae conversationis magna cura et ratione sit editus. Hic et apud Hebraeos reperitur, sed inter apocryphos habetur. . Judith vero et Tobias, sive Machabaeorum libri, quibus auctoribus scripti sint minime constat. Habent autem vocabula ex eorum nominibus quorum gesta scribuntur. . Quatuor libros Evangeliorum quatuor evangelistae singulariter conscripserunt. . Primus Matthaeus conscripsit Evangelium litteris Hebraicis, et sermonibus in Judaea, initians evangelizare ab humana Christi nativitate, dicens: Liber generationis Jesu Christi filii David, filii Abraham, significans descendisse corporaliter ex semine patriarcharum Christum, sicut promissum erat in prophetis per Spiritum sanctum. . Secundus Marcus plenus Spiritu sancto scripsit Evangelium Christi eloquio Graeco, in Italia secutus Petrum, ut discipulus. Is initium a spiritu prophetali fecit, dicens: Vox clamantis in deserto: Parate viam Domino, ut ostenderet Christum post assumptionem carnis Evangelium praedicasse in mundo. Ipse enim Christus et propheta dictus est, sicut scriptum est: Et prophetam in gentibus posui te. . Tertius Lucas, inter omnes evangelistas Graeci sermonis eruditissimus, quippe ut medicus in Graecia, Evangelium scripsit Theophilo episcopo, initians a sacerdotali spiritu, dicens: Fuit in diebus Herodis regis Judaeae sacerdos quidam nomine Zacharias, ut manifestaret Christum, post nativitatem carnis et praedicationem Evangelii, hostiam fuisse effectum pro salute mundi. . Ipse est enim Sacerdos de quo dictum est in Psalmis: Tu es Sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedech. Ubi enim Christus advenit, sacerdotium Judaeorum obmutuit, lex et prophetia cessavit. . Quartus Joannes scripsit Evangelium ultimus in Asia, incipiens a Verbo, ut ostenderet eumdem Salvatorem qui pro nobis dignatus est nasci et pati, ipsum ante saecula Dei Verbum esse, ipsum a coelo venisse, et post mortem ad coelum iterum remeasse. . Hi sunt quatuor evangelistae, quos per Ezechielem Spiritus sanctus significavit in quatuor animalibus. Propterea autem quatuor animalia, quia per quatuor mundi partes fides Christianae religionis eorum praedicatione disseminata est. . Animalia autem dicta sunt quoniam propter animam hominis praedicatur Evangelium Christi. Nam et oculis plena erant intus, et foris, quoniam pervident quae dicta sunt a prophetis, et quae promissa erant impleri. . Crura autem eorum recta, quia nihil pravum in Evangeliis. Et alas senas tegentes crura, et facies suas, revelata sunt enim quae tegebantur in adventu Christi. . Evangelium autem interpretatur bona annuntiatio. Graece enim εὖ bene, ἀγγελία dicitur annuntiatio. Unde, et angelus nuntius interpretatur. . Paulus apostolus suas scripsit Epistolas quatuordecim, ex quibus novem septem Ecclesiis scripsit, reliquas discipulis suis Timotheo, Tito et Philemoni. Ad Hebraeos autem Epistola a plerisque Latinis ejus esse incerta est propter dissonantiam sermonis, eamdemque alii Barnabam conscripsisse, alii a Clemente scriptam fuisse suspicantur. . Petrus scripsit duas nominis sui

Epistolas, quae Catholicae ideo nominantur, quia non uni tantum populo, vel civitati, sed universis gentibus generaliter scriptae sunt. . Jacobus, et Joannes, et Judas, suas scripserunt Epistolas. . Actus apostolorum primordia fidei Christianae in gentibus, et nascentis Ecclesiae historiam digerit. Actuum apostolorum scriptorem Lucam esse (constat) evangelistam; in quo opere nascentis Ecclesiae infantia texitur, et apostolorum historia retinetur. Unde et Actus apostolorum dicitur. . Apocalypsim librum Joannes evangelista scripsit, eo tempore quo ob Evangelii praedicationem in insula Pathmos traditur relegatus. Apocalypsis autem ex Graeco in Latinum revelatio interpretatur. Revelatio enim dicitur manifestatio eorum quae abscondita erant, juxta quod et ipse Joannes dicit: Apocalypsis Jesu Christi, quam dedit illi Deus palam facere servis suis. . Hi sunt scriptores sacrorum librorum, qui, per Spiritum sanctum loquentes ad eruditionem nostram, et praecepta vivendi et credendi regulam conscripserunt . Praeter haec et alia volumina apocrypha nuncupantur. Apocrypha autem dicta, id est, secreta, quia in dubium veniunt. Est enim eorum occulta origo, nec patet Patribus, ex quibus usque ad nos auctoritas veracium scripturarum certissima et notissima successione pervenit. In iis apocryphis, etsi invenitur aliqua veritas, tamen propter multa falsa nulla est in eis canonica auctoritas, quae recte a prudentibus judicantur non esse eorum credenda quibus ascribuntur. . Nam multa, et sub nominibus prophetarum, et recentiora sub nominibus apostolorum ab haereticis proferuntur, quae omnia sub nomine apocryphorum auctoritate canonica diligenti examinatione remota sunt.

CAPUT III. De bibliothecis. . Bibliotheca a Graeco nomen accepit, eo quod ibi recondantur libri. Nam βιβλίων librorum ϑήκη repositio interpretatur. . Bibliothecam Veteris Testamenti Esdras scriba post incensam legem a Chaldaeis, dum Judaei regressi fuissent in Jerusalem, divino afflatus Spiritu, reparavit; cunctaque legis ac prophetarum volumina, quae fuerant a gentibus corrupta, correxit, totumque Vetus Testamentum in viginti duos libros constituit, ut tot libri essent in lege quot habebantur et litterae. . Apud Graecos autem bibliothecam primus instituisse Pisistratus creditur, Atheniensium tyrannus; quam deinceps ab Atheniensibus auctam Xerxes, incensis Athenis, avexit in Persas, longoque post tempore Seleucus Nicanor rursus in Graeciam retulit. . Hinc studium regibus urbibusque caeteris natum est comparandi volumina diversarum gentium, et per interpretes in Graecam linguam vertendi. . Dehinc magnus Alexander, vel successores ejus, instruendis omnium librorum bibliothecis animum intenderunt, maxime Ptolemaeus cognomento Philadelphus, omnis litteraturae sagacissimus, cum studio bibliothecarum Pisistratum aemularetur, non solum gentium scripturas, sed etiam et divinas litteras in bibliothecam suam contulit. Nam septuaginta miliia librorum hujus temporibus Alexandriae inventa sunt.

CAPUT IV. De interpretibus. . Hic etiam, et ab Eleazaro pontifice petens Scripturas Veteris Testamenti, in Graecam vocem ex Hebraica lingua per septuaginta interpretes transferre curavit, quas in Alexandrina bibliotheca habuit. . Siquidem singuli in singulis cellulis separati, ita omnia per Spiritum sanctum interpretati sunt, ut nihil in alicujus eorum codice inventum esset quod in caeteris, vel in verborum ordine, discreparet . Fuerunt et alii interpretes, qui ex Hebraea lingua in Graecam sacra eloquia transtulerunt, sicut Aquila Symmachus et Theodotion, sicut etiam et

vulgaris illa interpretatio, cujus auctor non apparet, et ob hoc sine nomine interpretis. Quinta Editio nuncupatur. . Praeterea sextam et septimam Editionem Origenes miro labore reperit, et cum caeteris Editionibus comparavit. . Presbyter quoque Hieronymus, trium linguarum peritus, ex Hebraeo in Latinum eloquium easdem Scripturas convertit, eloquenterque transfudit, cujus interpretatio merito caeteris antefertur. Nam est, et verborum tenacior, et perspicuitate sententiae clarior, atque, utpote a Christiano interprete, verior.

CAPUT V. De eo qui primum Romam libros advexit . Romam primus librorum copiam advexi Aemilius Paulus, Perse Macedonum rege devicto; deinde Lucullus e Pontica praeda. Post hos Caesar dedit Marco Varroni negotium quam maximae bibliothecae construendae. . Primum autem Romae bibliothecas publicavit Pollio, Graecas simul atque Latinas, additis auctorum imaginibus in atrio quod de manubiis magnificentissimum instruxerat.

CAPUT VI. Qui apud nos bibliothecas instituerunt. . Apud nos quoque Pamphilus martyr, cujus Vitam Eusebius Caesariensis conscripsit, Pisistratum in sacrae bibliothecae studio primus adaequare contendit. Hic enim in bibliotheca sua prope triginta voluminum millia habuit. . Hieronymus quoque atque Gennadius Ecclesiasticos scriptores toto orbe quaerentes ordine persecuti sunt, eorumque studia in uno voluminis indiculo comprehenderunt.

CAPUT VII. Qui multa scripserunt. . Marcus Terentius Varro apud Latinos innumerabiles libros scripsit. Apud Graecos quoque Chalcenterus miris attollitur laudibus, quod tantos libros ediderit quantos quisque nostrum alienos scribere propria manu vix possit. . De nostris quoque apud Graecos Origenes, in Scripturarum labore, tam Graecos quam Latinos operum suorum numero superavit. Denique Hieronymus sex millia librorum ejus selegisse fatetur. . Horum tamen omnium studia Augustinus ingenio vel scientia sua vicit. Nam tanta scripsit, ut diebus ac noctibus non solum scribere libros ejus quisquam, sed nec legere quidem occurrat.

CAPUT VIII. De generibus opusculorum. . Opusculorum genera sunt tria. Primum genus excerpta sunt, quae Graece scholiam nuncupantur; in quibus ea quae videntur obscura vel difficilia, summatim ac breviter praestringuntur. . Secundum genus homiliae sunt, quas Latini verba appellant quae proferuntur in populis. Tertium, tomi, quos nos libros vel volumina nuncupamus. Homiliae autem ad vulgus loquuntur; tomi vero, id est, libri, majoris sunt disputationis. Dialogus est collatio duorum, vel plurimorum, quam Latini sermonem dicunt. Nam quos Graeci dialogos vocant nos sermones vocamus. . Sermo autem dictus, quia inter utrumque seritur. Unde et in Virgilio; Multa inter sese vario sermone serebant. Tractatus est unius rei multiplex expositio, eo quod trahat sensum in multa. sententiam contrectando secum. . Differt autem sermo, tractatus et verbum. Sermo enim altera eget persona, tractatus specialiter ad se ipsum est, verbum autem ad omnes. Unde et dicitur: Verbum fecit ad populum. . Commentaria dicta quasi cum mente. Sunt enim interpretationes, ut commenta juris, commenta Evangelii. . Apologeticum est excusatio, in quo solent quidam accusantibus respondere. In defensione enim aut negatione sola positum est, et est nomen Graecum. . Panegyricum est licentiosum, et laciniosum genus dicendi in laudibus regum, in cujus compositione homines multis mendaciis adulantur. Quod malum a Graecis exortum est, quorum levitas instructa dicendi facultate et copia incredibili multas

mendaciorum nebulas suscitavit . Fastorum libri sunt in quibus reges vel consules scribuntur, a fascibus dicti, id est, potestatibus. Unde et ob id libri Fastorum dicuntur, quia de regibus et consulibus editi sunt. . Prooemium est initium dicendi. Sunt enim prooemia principia librorum, quae ante causae narrationem ad instruendas audientium aures coaptantur. Cujus nomen plerique Latinitatis periti sine translatione posuerunt; hoc autem vocabulum apud nos interpretatum praefatio nuncupatur, quasi praelocutio. . Praecepta sunt quae aut quid faciendum, aut quid non faciendum sit, docent. Quid faciendum, ut: Dilige Deum tuum, et honora patrem tuum, et matrem tuam. Quid non faciendum, ut: Non maechaberis; non furtum facies. . Similiter et gentilium praecepta vel jubent, vel vetant. Jubent faciendum, ut: Nudus ara, sere nudus. Vetant, ut: Neve inter vites corylum sere, neve flagella Summa pete. . Primus autem praecepta apud Hebraeos Moyses scripsit, apud Latinos Martius vates primus praecepta composuit. Ex quibus est illud: Postremus dicas, primus taceas. . Parabolae et problemata nominibus suis indicant altius se perscrutari oportere, Parabola quippe alicujus rei similitudinem per se gerit, quod licet sit vocabulum Graecum, jam tamen pro Latino usurpatur. Et notum est quod in parabolis, quae dicuntur rerum similitudines, rebus de quibus agitur comparantur. . Problemata autem, quae Latine appellantur propositiones, quaestiones sunt habentes aliquid quod disputatione solvendum sit. . Quaestio autem est quaesitio, cum quaeritur an sit, quid sit, quale sit. . Argumentum vero dictum quasi argutum, vel quasi argute inventum, ad comprobandas res. . Epistolam proprie Graeci vocant quod interpretatur Latine missa. . Ante chartae et membranarum usum, in dedolatis ex ligno codicillis epistolarum alloquia scribebantur. Unde et portitores earum tabellarios vocaverunt.

CAPUT IX. De ceris. . Cerae litterarum materies, parvulorum nutrices, ipsae . . . Dant ingenium pueris primordia sensus, quarum studium primi Graeci tradidisse produntur. Graeci autem et Thusci primum ferro in ceris scripserunt, postea Romani jusserunt ne graphium ferreum quis haberet. . Unde et apud scribas dicebatur: Ceram ferro ne caedito. Postea institutum est ut ceram ossibus scriberent, sicut indicat Atta in satyra dicens: Vertamus vomerem in ceram, mucroneque aremus Osseo . . . . . Graphium autem Graece, Latine scriptorium dicitur. Nam γραφὴ scriptura est.

CAPUT X. De chartis. . Chartarum usum primum Aegyptus ministravit coeptum apud Memphiticam urbem; Memphis enim civitas Aegyptiorum est, ubi chartae usus inventus est primum, sicut ait Lucanus: Conficitur bibula Memphitis charta papyro. Bibulani autem papyrum dixit, quod humorem bibat. . Charta autem dicta, quod carptim papyri tegmen decerptum glutinatur. Cujus genera quam plura sunt. Prima, et praecipua Augustaea, regia, et majoris formae, in honorem Octavii Augusti appellata. . Secunda Liviana ob honorem Liviae; tertia hieratica dicta, eo quod ad sacros libros eligebatur, similis Augustaeae, sed subcolorata. . Quarta Taeniotica, a loco Alexandriae, qui ita vocatur, ubi fiebat; quinta Saitica ab oppido Sai. . Sexta Corneliana, a Cornelio Gallo, praefecto Aegypti, primum confecta; septima emporetica, quod ea merces involvuntur, cum sit scripturis minus idonea.

CAPUT XI. De pergamenis. . Pergameni reges cum charta indigerent, membrana primi excogitaverunt. Unde et pergamenarum nomen hucusque tradente sibi posteritate servatum

est. Haec membrana dicuntur, quia ex membris pecudum detrahuntur. . Fiebant autem primum coloris lutei, id est, crocei, postea vero Romae candida membrana reperta sunt, quod apparuit inhabile esse, quod, et facile sordescant, aciemque legentium laedant. Cum peritiores architecti neque aurea lacunaria ponenda in bibliothecis putent, neque pavimenta alia quam e Carysteo marmore, quod auri fulgor hebetet, et Carysti viriditas reficiat oculos. . Nam et qui nummulariam discunt, denariorum formis myrteos pannos subjiciunt, et gemmarum sculptores scarabeorum terga, quibus nihil est viridius, subinde respiciunt, et pictores idem faciunt, ut laborem visus eorum viriditate recreent. . Membrana autem aut candida, aut lutea, aut purpurea sunt. Candida naturaliter existunt. Luteum membranum bicolor est, quod a confectore una tingitur parte, id est crocatur, de quo Persius: Jam liber, et positis bicolor membrana capillis. . Purpurea vero inficiuntur colore purpureo, in quibus aurum et argentum liquescens patescat in litteras.

CAPUT XII. De libris conficiendis. . Quaedam genera librorum apud gentiles certis modulis conficiebantur. Breviore forma, carmina atque epistolae. At vero historiae majori modulo scribebantur, et non solum in charta, vel membranis, sed etiam, et in omentis elephantinis, textilibusque malvarum foliis, atque palmarum. . Cujus generis Cinna sic meminit: Haec tibi Arataeis multum invigilata lucernis Carmina, queis ignes novimus aerios, Levis in aridulo malvae descripta libello Prusiaca vexi munera navicula. . Circumcidi libros Siciliae primum increbuit. Nam initio pumicabantur. Unde et ait Catullus: Cui dono lepidum novum libellum Arido modo pumice expolitum?

CAPUT XIII. De librorum vocabulis. . Codex multorum librorum est, liber unius voluminis. Et dictus Codex per translationem a caudicibus arborum, seu vitium, quasi caudex, quod in se multitudinem librorum quasi ramorum contineat. . Volumen liber est a volvendo dictus, sicut apud Hebraeos volumen legis, volumina prophetarum. . Liber est interior tunica corticis quae ligno cohaeret. De quo Virgilius: Alta liberaret in ulmo. Unde et liber dicitur in quo scribimus, quia ante usum chartae vel membranorum de libris arborum volumina fiebant, id est, compaginabantur. Unde et scriptores a libris arborum librarios vocaverunt. CAPUT XIV. De librariis, et eorum instrumentis. . Librarios (constat) ante bibliopolas dictos. Librum enim Graeci βίβλον vocant. Librarii autem idem et antiquarii vocantur; sed librarii sunt qui et nova et vetera scribunt, antiquarii qui tantummodo vetera, unde et nomen sumpserunt. . A scribendo autem scriba nomen accepit, officium exprimens vocabuli qualitate. . Instrumenta scribae calamus et penna. Ex his enim verba paginis infiguntur, sed calamus arboris est, penna avis, cujus acumen in duo dividitur, in toto corpore unitate servata (credo) propter mysterium, ut in duobus apicibus Vetus et Novum Testamentum signaretur, quibus exprimitur verbi sacramentum sanguine passionis effusum. . Dictus autem calamus quod liquorem ponat. Unde et apud nautas CALARE ponere dicitur. . Penna autem a pendendo vocata, id est, volando. Est enim, ut diximus, avium. . Folia autem librorum appellata, sive ex similitudine foliorum arborum, seu quia ex follibus fiunt, id est, ex pellibus quae de occisis pecudibus detrahi solent, cujus partes paginae dicuntur, eo quod sibi invicem compingantur. . Versus autem vulgo vocati, quia sic scribebant antiqui sicut aratur terra. A sinistra enim ad dexteram primum deducebant stylum; deinde

convertebantur ad inferiora et rursum ad dexteram versus, quos hodieque rustici versus vocant. . Scheda est, quod adhuc emendatur, et necdum in libris redactum est, et est nomen Graecum, sicut et tomus.

CAPUT XV. De canonibus Evangeliorum. . Canones Evangeliorum Ammonius, Alexandriae episcopus, primus excogitavit, quem postea Eusebius Caesariensis secutus, plenius composuit. Qui ideo facti sunt, ut per eos invenire et scire possimus qui reliquorum evangelistarum similia aut propria dixerunt. . Sunt autem numero decem, quorum primus continet numeros in quibus quatuor eadem dixerunt: Matthaeus, Marcus, Lucas, et Joannes; secundus, in quibus tres, Matthaeus, Marcus, Lucas; tertius, in quibus tres, Matthaeus, Lucas, Joannes; quartus, in quibus tres, Matthaeus, Marcus, Joannes. . Quintus, in quibus duo, Matthaeus, Lucas; sextus, in quibus duo, Matthaeus, Marcus; septimus, in quibus duo, Matthaeus, Joannes; octavus, in quibus duo, Marcus, Lucas; nonus, in quibus duo, Lucas, Joannes. . Decimus, in quibus singuli eorum propria quaedam dixerunt, quorum expositio haec est. Per singulos enim evangelistas numerus quidam capitulis affixus adjacet, quibus numeris subdita est aera quaedam minio notata, quae indicat in quoto canone positus sit numerus cui subjecta est aera. . Verbi gratia: si est aera prima, in primo canone; si secunda, in secundo; si tertia, in tertio, et sic per ordinem usque ad decimum perveniens. . Si igitur, aperto quolibet Evangelio, placuerit scire qui reliquorum evangelistarum similia dixerunt, assumes adjacentem numerum capituli, et requires ipsum numerum in suo canone quem indicat, ibique invenies quot et qui dixerint, et ita demum in corpore inquisita loca quae ex ipsis numeris indicantur per singula Evangelia de iisdem dixisse invenies.

CAPUT XVI. De canonibus conciliorum. . Canon autem Graece, Latine regula nuncupatur. Regula autem dicta, quod recte ducit, nec aliquando aliorsum trahit. Alii dixerunt regulam dictam vel quod regat, vel quod normam recte vivendi praebeat, vel quod distortum pravumque quid corrigat. . Canones autem generalium conciliorum a temporibus Constantini coeperunt. In praecedentibus namque annis, persecutione fervente, docendarum plebium minime dabatur facultas. . Inde Christianitas in diversas haereses est scissa, quia non erat licentia episcopis in unum convenire, nisi tempore supradicti imperatoris. Ipse namque dedit facultatem Christianis libere congregari. . Sub hoc etiam sancti Patres in concilio Nicaeno de omni orbe terrarum convenientes, juxta fidem evangelicam et apostolicam, secundum post apostolos symbolum tradiderunt. . Inter caetera autem concilia quatuor esse (scimus) venerabiles synodos, quae totam principaliter fidem complectuntur, quasi quatuor Evangelia, vel totidem paradisi flumina. . Harum prima Nicaena synodus trecentorum octodecim episcoporum Constantino Augusto imperante peracta est. In qua Arianae perfidiae damnata blasphemia, quam de inaequalitate sanctae Trinitatis idem Arius asserebat; consubstantialem Deo Patri, Deum Filium eadem sancta synodus per symbolum definivit. . Secunda synodus centum quinquaginta Patrum sub Theodosio seniore Constantinopoli congregata est, quae Macedonium, Spiritum Sanctum Deum esse negantem, condemnans, consubstantialem Patri et Filio sanctum Spiritum demonstravit, dans symboli formam, quam tota Graecorum et Latinorum confessio in Ecclesiis praedicat. . Tertia synodus Ephesina prima, ducentorum episcoporum sub juniore Theodosio Augusto edita, quae Nestorium duas personas in Christo asserentem justo anathemate condemnavit, ostendens

manere in duabus naturis unam Domini Jesu Christi personam. . Quarta synodus Chalcedonensis sexcentorum triginta sacerdotum sub Martiano principe habita est, in qua Euthychem Constantinopolitanum abbatem Verbi Dei et carnis unam naturam pronuntiantem, et ejus defensorem Dioscorum quemdam Alexandrinum episcopum, et ipsum rursum Nestorium cum reliquis haereticis una Patrum sententia praedamnavit, praedicans eadem synodus Christum Dominum de Virgine sic natum, ut in eo substantiam et divinae et humanae confiteamur naturae. . Quatuor hae sunt synodi principales, fidei doctrinam plenissime praedicantes; sed et si qua sunt concilia quae sancti Patres spiritu Dei pleni sanxerunt, post istorum quatuor auctoritatem omni manent stabilita vigore, quorum gesta in hoc corpore condita continentur. . Synodus autem ex Graeco interpretatur comitatus, vel coetus. . Concilii vero nomen tractum est ex more Romano. Tempore enim quo causae agebantur, conveniebant omnes in unum, communique intentione tractabant. Unde et concilium a communi intentione dictum, quasi communicilium. Nam cilia oculorum sunt. Unde, et CONSIDIUM, consilium, d in l litteram transeunte. . Coetus vero conventus est, vel congregatio, a coeundo, id est, conveniendo in unum. Unde et conventus est nuncupatus; sicut conventus coetus, vel concilium a societate multorum in unum.

CAPUT XVII. De cyclo paschali. . Paschalem cyclum Hippolytus episcopus temporibus Alexandri imperatoris primus conscripsit. Post quem probatissimi auctores Eusebius Caesariensis, Theophilus Alexandrinus, Prosper quoque natione Aquitanus, atque Victorius, amplificatis ejusdem festivitatis rationibus, multiplices circulos ediderunt. . Cujus quidem rationem beatissimus Cyrillus Alexandrinae urbis episcopus in XCV annos per quinquies decem novies calculans, quoto Kalendas, vel luna debeat paschalis solemnitas celebrari, summa brevitate notavit. . Cyclus autem vocatus, eo quod in orbem digestus sit, et quasi in circulo dispositum ordinem complectatur annorum sine varietate et sine ulla arte. . Unde factum est ut cujusque materiae carmina simplici formitate facta cyclica vocarentur. Hinc et laterculum dictum, quod ordinem habeat stratum annorum. . Primus cyclus decemnovenatis. Lunae. XX XVI XVII XX XV XVI XIX XX XV XVIII XIX XV XVII XVIII XXI XVII XVII . Secundus cyclus lunae. XX XXI XVIII XX XXI XVII XX XX XVI XVII XX XV XVI . Tertius Cyclus lunae. XIX XV XV XVIII XXI XV XVII XVIII XV XVIII XVIII XXI XVII XVIII XX XVI XXII XX XX XVI XIX XX XV XVIII XVIII . Quartus cyclus lunae. XIX XV XIX XV XVI XVIII XXI XV XVIII XVIII XXI XVII XVIII XX . Quintus cyclus lunae. XVI XVI XX XV XVI XIX XX XVI XIX XX XVI XVII XIX B. Com. an. II Idus April.XV C. VI Kal. April.XVI Em. XVI Kal. MaiiXVIII C. VI Idus. April.XXI B. C. IX Kal. April.XV E. II Idus. April.XVIII C. II Non. April.XX E. VIII Kal. MaiiXXI B. C. V Idus April.XVII C. II Kal. April.XX E. XII Kal. MaiiXX C. Non. April.XVI B. C. V Kal. April.XVI . Post cujus expletionem ad primum exordium recurrendum. Antiquitus Ecclesia Pascha decima quarta luna cum Judaeis celebrabat, quocunque die occurreret: quem ritum sancti Patres in Nicaena synodo prohibuerunt, constituentes non solum lunam paschalem et mensem inquirere, sed etiam et diem Resurrectionis dominicae observare, et ob hoc Pascha a quarta decima luna usque ad vigesimam primam extenderunt, ut dies Dominicus non omitteretur. . Paschae autem vocabulum non Graecum, sed Hebraeum est; nec a passione, quoniam πάσχειν Graece dicitur pati, sed a transitu Hebraeo verbo Pascha appellatum est, eo quod tunc populus Dei ex Aegypto transierit. Unde et in Evangelio: Cum vidisset, inquit, Jesus, quia venit hora ut transiret de mundo ad

Patrem. . Cujus nox ideo pervigil ducitur, propter adventum Regis ac Dei nostri, ut tempus resurrectionis ejus nos non dormientes, sed vigilantes inveniat. Cujus noctis duplex ratio est, sive quod in ea vitam tunc recepit cum passus est; sive quod postea eadem hora qua resurrexit ad judicandum venturus est. . Eo autem modo agimus Pascha, ut non solum mortem et resurrectionem Christi in memoriam revocemus, sed etiam caetera (quae circa eum attestantur) ad sacramentorum significationem inspiciamus. . Propter initium enim novae vitae, et propter novum hominem, quem jubemur induere, et exuere veterem, expurgantes vetus fermentum, ut simus nova conspersio, quoniam Pascha nostrum immolatus est Christus; propter hanc ergo vitae novitate primus mensis in anni mensibus celebrationi paschali mystice attributus est. . Quod vero tertiae hebdomadae die Pascha celebratur, id est qui dies occurrit a quarta decima in vicesimam primam, hoc significat quia in toto tempore saeculi, quod septenario dierum numero agitur, nunc tertium tempus hoc sacramentum aperuit. . Primum enim tempus est ante legem, secundum sub lege, tertium sub gratia. Ubi jam manifestatum est sacramentum prius occultum in prophetico aenigmate, ideo et propter haec tria saeculi tempora resurrectio Domini triduana est. . Quod vero a quarta decima luna usque ad vigesimam primam per dies septem paschalis dies quaeritur, hoc fit propter ipsum numerum septenarium, quo universitatis significatio saepe figuratur, qui etiam ipsi Ecclesiae tribuitur propter instar universitatis, unde et Joannes apostolus, in Apoc., ad septem scribit Ecclesias. . Ecclesia vero in ista adhuc mortalitate carnis constituta, propter ipsam mutabilitatem, lunae nomine in Scripturis significatur. . Varia autem observantia opinionum paschalis festivitatis interdum errorem gignit. Latini namque a tertio Nonas Martii, usque in tertium Nonas Aprilis primi mensis lunam inquirunt, et si quarta decima luna die Dominico provenerit, in alio die Dominico Pascha protrahunt. . Graeci primi mensis lunam ab octavo Idus Martias usque in diem Non. April. observant, et si quinta decima luna die Dominico incurrerit, sanctum Pascha celebrant. Hujusmodi igitur dissensio inter utrosque Paschalem regulam turbat. . Communis annus dicitur qui duodecim tantum lunas, hoc est, dies CCCLIV habet. Dictus autem communis, quia saepe duo ita conjuncti incedunt, ut invicem se in Paschali solemnitate sequantur; nam embolismus annus semper solus est. . Embolismus annus est qui tredecim menses lunares, id est, CCCLXXXIV dies habere monstratur. Ipse est annus sancto Moysi divinitus revelatus, in quo jubentur ii qui longius habitabant in secundo mense Pascha celebrare. . Embolismus autem nomen Graecum est, quod interpretatur Latine superaugmentum, eo quod expleat numerum annorum communium, quibus undecim lunares dies deesse cernuntur. . Embolismi autem anni et communes sic inveniuntur. Si enim a quarta decima luna Paschae praecedentis, usque ad quartam decimam sequentis CCCLXXXIV dies fuerint, embolismalis annus est; si CCCLIV, communis. . Bissextus est post annos quatuor unus dies adjectus. Crescit enim per singulos annos quarta pars assis. At ubi quarto anno assem compleverit, bissextum unum facit. . Dictus autem bissextus, quia bis sexies ductus assem facit, quod est unus dies; sicut quadrantem propter quater ductum, quod est bissextus, quem super dierum cursum in anno sol facit; sive quod nequeat annus subintroduci, nisi bissexto Kal. Mart. computaveris, hoc est, et prima die sexta Kal. Martias, et addito bissexto alio die sexto Kal. Martias iteraveris. . A sexto autem Kal. Martias usque in diem pridie Kalendas Januarias, in lunae cursu bissextus apponitur, atque inde detrahitur. . Intercalares autem dies idcirco vocantur, quia interponuntur, ut ratio lunae solisque conveniant. Calare enim ponere dicitur; intercalare, interponere. . Epactas Graeci

vocant, Latini adjectiones annuas lunares, quae per undenarium numerum usque ad tricenarium in se revolvuntur. Quas ideo Aegyptii adjiciunt, ut lunaris emensio rationi solis aequetur. . Luna enim juxta cursum viginti novem semis dies lucere dignoscitur, et fiunt in annum lunarem dies CCCLIV. Remanent ad cursum anni solaris dies undecim, quos Aegyptii adjiciunt. . Unde et adjectiones vocantur: absque his non invenies lunam quota sit in quolibet anno, et mense, et die. Istae epactae semper XI Kal. April. reperiuntur in eadem luna quae fuerit eo die. . Continentur autem circulo decemnovenali: sed cum ad XXIX Epactas pervenerit, qui est circulus decemnovenalis, jam sequenti anno non addes super viginti novem, undecim, ut decem annunties detractis triginta, sed inde reverteris, ut undecim pronunties.

CAPUT XVIII. De reliquis festivitatibus. . Festivitas dicta a festis diebus, quasi festiditas, eo quod in eis sola res divina fit. Quibus contrarii sunt fasti, in quibus jus fatur, id est, dicitur. Solemnitas a sacris dicitur, ita suscepta, ut mutari ob religionem non debeat a solo, id est, firmo, atque solido nominata. . Celebritas autem nominatur, quod non ibi terrena, sed coelestia tantum agantur. . Pascha festivitatum omnium prima est, de cujus vocabulo jam superius dictum est. . Pentecoste sicut et Pascha apud Hebraeos celebris dies erat, quae post quinque decadas Paschae celebratur; unde et vocabulum sumpsit. Πέντε enim Graece quinque, in quo die secundum legem panes propositionis de novis frugibus offerebantur. . Cujus figuram annus jubilaeus in Testamento veteri gessit; quae nunc iterum per figuram repromissionis aeternam requiem praefigurat. . Epiphania Graece, Latine apparitio, sive manifestatio vocatur. Eo enim die Christus sideris indicio magis apparuit adorandus. Quod fuit figura primitiae credentium gentium. . Quo die et dominici baptismatis sacramentum, et permutatae in vinum aquae, factorum per Dominum signorum principia exstiterunt. . Duae sunt autem Epiphaniae: prima in qua natus Christus pastoribus Hebraeorum angelo nuntiante apparuit; secunda, ex qua in gentium populis stella indice praesepis cunabula magis adoraturis exhibuit. . Scenopegia solemnitas Hebraeorum, de Graeco in Latinum, tabernaculorum dedicatio interpretatur, quae celebrabatur a Judaeis in memoriam expeditionis, cum ab Aegypto promoti, in tabernaculis agebant, et ex eo Scenopegia; σκήνη enim Graece tabernaculum dicitur. Quae solemnitas apud Hebraeos Septembri mense celebrabatur. . Neomenia, apud nos Kalendae; apud Hebraeos autem (quia secundum lunarem cursum menses supputantur), et Graece μήνη luna appellatur; inde Neomenia, id est, nova luna. . Erant enim apud Hebraeos ipsi dies Kalendarum ex legali institutione solemnes, de quibus dicitur in psalmo: Canite initio mensis tuba, in die insigni solemnitatis vestrae. . Encaenia autem est nova templi dedicatio. Graece enim καινὸν dicitur novum. Quando enim aliquid novum dedicatur, encaenia dicitur. Hanc dedicationis templi solemnitatem Judaei Octobri mense celebrant. . Dies Palmarum ideo dicitur, quia in eo Dominus et Salvator noster, sicut propheta cecinit, Jerusalem tendens asellum sedisse perhibetur. Tunc gradiens cum ramis palmarum multitudo plebium obviam ei clamaverunt: Osanna, benedictus qui venit in nomine Domini, Rex Israel. . Vulgus autem ideo eum diem Capitilavium vocant, quia tunc moris est lavandi capita infantium, qui ungendi sunt, ne observatione quadragesimae sordidata ad unctionem accederent. . Hoc autem die symbolum competentibus traditur propter confinem dominicae Paschae solemnitatem: ut qui jam ad Dei gratiam percipiendam festinant fidem, quam confiteantur agnoscant. . Coena dominica dicta est, eo quod in illo die Salvator

Pascha cum discipulis suis fecerit; quod hodie, sicut est traditum, celebratur, sanctamque in eo chrisma conficitur, atque initium novi, et veteris cessatio Testamenti declaratur. . Sabbatum ab Hebraeis ex interpretatione vocabuli sui requies nominatur, quod Deus in ipso, perfecto mundo, requievisset. . Siquidem et eo die requievit in sepulcro Dominus, ut quietis illius mysterium confirmaret, quod Judaeis observandum in umbra futuri praeceptum est. Sed postquam Christus in sepultura sua ejus figuram adimplevit, observatio ejus quievit. . Dominicus dies proinde vocatur, quia in eo resurrectionis Domini nostri gaudium celebratur. Qui dies non Judaeis, sed Christianis in resurrectionem Domini declaratus est, et ex illo habere coepit festivitatem suam. . Illis enim solum celebrandum Sabbatum traditum est, quia erat ante requies mortuorum; resurrectio autem nullius erat qui resurgens a mortuis non moreretur. . Postquam autem facta est talis resurrectio in corpore Domini, ut praeiret in capite Ecclesiae quod corpus Ecclesiae speraret in fine, jam dies Dominicus, id est, octavus, qui et primus, celebrari coepit. CAPUT XIX. De officiis. . Officiorum plurima sunt genera, sed praecipuum illud quod in sacris divinisque rebus habetur. Officium autem ab efficiendo dictum, quasi efficium propter decorem sermonis una mutata littera, vel certe ut quisque illa agat quae nulli officiant, sed prosint omnibus. . Vespertinum officium est in noctis initio vocatum, a stella Vespere, quae surgit oriente nocte. . Matutinum vero officium est in lucis initio, a stella Lucifero appellatum, quae inchoante mane oritur. Quorum duorum temporum significatione ostenditur ut die ac nocte semper Deus laudetur. . Missa, tempore sacrificii, est quando catechumeni foras mittuntur, clamante levita: Si quis catechumenus remansit, exeat foras, et inde missa, quia sacramentis altaris interesse non possunt qui nondum regenerati noscuntur. . Chorus est multitudo in sacris collecta, et dictus chorus, quod initio in modum coronae circum aras starent, et ita psallerent. Alii chorum dixerunt a concordia, quae in charitate consistit, quia si charitatem non habeat, respondere convenienter non potest. . Cum autem unus canit, Graece monodia, Latine sincinnium dicitur; cum vero duo canunt, bicinium appellatur: cum multi, chorus. Nam chorea ludicrum cantilenae, vel saltationes classium sunt. . Antiphona ex Graeco interpretatur vox reciproca, duobus scilicet choris alternatim psallentibus ordine commutato, sive de uno ad unum, quod genus psallendi Graeci invenisse traduntur. . Responsorios Itali tradiderunt, quod inde responsorios cantus vocant, quod alio desinente, id alter respondeat. Inter responsorios autem et antiphonas hoc differt, quod in responsoriis unus versum dicit, in antiphonis autem versibus alternant chori. . Lectio dicitur, quia non cantatur, ut psalmus, vel hymnus, sed legitur tantum. Illic enim modulatio, hic sola pronuntiatio quaeritur. . Canticum est vox cantantis in laetitiam. . Psalmus autem dicitur qui cantatur ad psalterium, quo usum esse David prophetam in magno mysterio prodit historia. Haec autem duo in quibusdam psalmorum titulis juxta musicam artem alternatim sibi apponuntur. . Nam canticum psalmi est cum id quod organum modulatur vox postea cantantis eloquitur. Psalmus vero cantici cum quod humana vox praeloquitur ars organi modulantis imitatur. Psalmus autem a psalterio dicitur, unde nec mos est ex alio opere eum componi. . Tres autem gradus sunt in cantando: primus succentoris, secundus incentoris, tertius accentoris. . Diapsalma Hebraeum verbum quidam esse volunt, quo significatur semper, id est, quod illa quibus hoc interponitur sempiterna esse confirment. . Quidam vero Graecum verbum existimant, quo significatur intervallum psallendi, ut psalma sit quod psallitur; diapsalma vero interpositum in psallendo silentium, ut quemadmodum sympsalma dicitur vocum copulatio in cantando, ita

diapsalma disjunctio earum, ubi quaedam requies disjunctae continuationis ostenditur. . Unde illud probabile est non conjungendas sententias in psallendo, ubi diapsalma interpositum fuerit, quia ideo interponitur, ut conversio sensuum vel personarum esse noscatur. . Hymnus est canticum laudantium, quod de Graeco in Latinum laus interpretatur, pro eo quod sit carmen laetitiae et laudis. Proprie autem hymni sunt cantus continentes laudem Dei. Si ergo sit laus, et non sit Dei, non est hymnus; si sit et laus, et Dei laus, et non cantetur, non est hymnus. Si ergo et in laudem, et Dei, et cantatur, tunc est hymnus. . Cui contrarius est threnus, quod est lamenti carmen et funeris . Alleluia duorum verborum interpretatio est, hoc est, laus Dei, et est Hebraeum. Ia enim unum est de decem nominibus quibus apud Hebraeos Deus vocatur. . Amen significat vere, sive fideliter, quod et ipsum Hebraeum est. Quae duo verba amen et alleluia, nec Graecis, nec Latinis, nec barbaris, licet in suam linguam omnino transferre, vel alia lingua enuntiare. Nam quamvis interpretari possint, propter sanctiorem tamen auctoritatem servata est ab apostolis in iis propriae linguae antiquitas. . Tanto enim sacra sunt nomina, ut etiam Joannes in Apocalypsi referat se, Spiritu revelante, vidisse et audivisse vocem coelestis exercitus tanquam vocem aquarum multarum, et tonitruum validorum dicentium amen et alleluia; ac per hoc sic oportet in terris utraque dici sicut in coelo resonant. . Osianna in alterius linguae interpretationem in toto transire non potest. Osi enim salvifica interpretatur; anna interjectio est, motum animi significans sub deprecantis affectu. . Integre autem dicitur osianna, quod nos, corrupta media vocabuli littera, et elisa, dicimus osanna, sicut fit in versibus cum scandimus. Littera enim prima verbi sequentis extremam prioris verbi veniens excludit, et dicitur Hebraice osianna, quod interpretatur salvifica, subaudiendo vel populum tuum, vel totum mundum. . Offertorium tali ex causa sumpsit vocabulum. Fertum enim dicitur oblatio quae altari offertur et sacrificatur a pontificibus, a quo offertorium nominatur, quasi propter fertum. . Oblatio vocatur, quia offertur. . Dona proprie divina dicuntur munera hominum. . Nam munera dicuntur obsequia quae pauperes divitibus loco munerum solvunt; itaque munus homini datur, donum Deo; unde etiam in templis donaria dicimus. Munera autem vocantur, quia manibus vel accipiuntur, vel dantur. . Duo autem sunt quae offeruntur: donum et sacrificium. . Donum dicitur quidquid auro argentoque, aut qualibet alia specie, efficitur. . Sacrificium autem est victima, et quaecunque cremantur in ara, seu ponuntur. Omne autem quod Deo datur, aut dedicatur, aut consecratur. Quod dedicatur, dicendo datur, unde et appellatur. Unde errant qui dedicationem consecrationem putant significare. . Immolatio ab antiquis dicta eo quod in mole altaris posita victima caederetur, unde et mactatio post immolationem est. Nunc autem immolatio pani et calici convenit, libatio autem tantummodo calicis oblatio est. . Hinc est illud: Et libavit de sanguine uvae, sic et saecularium quidam poetarum: Nunc pateras libate Jovi . . . . Libare enim proprie fundere est, sumptumque nomen de Libero quodam, qui in Graecia usum reperit vitis. . Hostiae apud veteres dicebantur sacrificia, quae fiebant antequam ad hostem pergerent. . Victimae vero sacrificia quae post victoriam, devictis hostibus, immolabantur; et erant victimae majora sacrificia quam hostiae. Alii victimam dictam putaverunt, quia ictu percussa cadebat, vel quia vincta ad aras ducebatur. . Holocaustum illud est ubi totum igne consumitur quod offertur. Antiqui enim cum maxima sacrificia administrarent, solebant totas hostias in sacrorum consumere flamma, et ipsa erant holocaustomata. Ὅλον enim Graece totum dicitur, καῦσις incensio, et holocaustum totum incensum. . Ceremoniae apud Latinos dicuntur sacra omnia quae

apud Graecos orgia vocantur. Proprie autem visum est doctoribus a carendo appellari ceremonias, quasi carimonias, eo quod iis quae in sacris divinis offeruntur, in suo usu carerent homines; quod etiam nomen in usu est litterarum sanctarum. . Alii ceremonias proprie in observationibus Judaeorum credunt: abstinentiam scilicet quarumdam escarum secundum veterem legem, eo quod observantes careant his rebus quibus se abstinuerint. . Sacrificium dictum, quasi sacrum factum, quia prece mystica consacratur in memoriam pro nobis dominicae passionis; unde hoc eo jubente corpus Christi et sanguinem dicimus, quod, dum sit ex fructibus terrae, sanctificatur, et fit sacramentum, operante visibiliter Spiritu Dei, cujus panis et calicis sacramentum Graeci Eucharistiam dicunt, quod Latine bona gratia interpretatur. Et quid melius corpore et sanguine Christi? . Sacramentum est in aliqua celebratione, cum res gesta ita fit ut aliquid significare intelligatur, quod sancte accipiendum est. Sunt autem sacramenta baptismus et chrisma, corpus et sanguis. . Quae ob id sacramenta dicuntur, quia sub tegumento corporalium rerum virtus divina secretius salutem eorumdem sacramentorum operatur, unde et a secretis virtutibus, vel a sacris sacramenta dicuntur. . Quae ideo fructuose penes Ecclesiam fiunt, quia sanctus in ea manens Spiritus eumdem sacramentorum latenter operatur effectum. . Unde seu per bonos seu per malos ministros intra Dei Ecclesiam dispensentur, tamen quia Spiritus sanctus mystice illa vivificat, qui quondam apostolico in tempore visibilibus apparebat operibus, nec bonorum meritis dispensatorum amplificantur haec dona, nec malorum attenuantur, quia neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus; unde et Graece mysterium dicitur quod secretam et reconditam habeat dispositionem. . Baptismus Graece, Latine tinctio interpretatur, quae idcirco tinctio dicitur, quia ibi homo spiritu gratiae in melius immutatur, et longe aliud quam erat efficitur. . Prius enim deformitate peccatorum foedi eramus, in ipsa tinctione reddimur pulchri dealbatione virtutum, unde in Canticis scribitur canticorum: Quae est ista quae ascendit dealbata? . Cujus mysterium non aliter nisi sub Trinitatis designatione, id est, Patris, et Filii, et Spiritus sancti cognominatione completur, dicente Domino ad apostolos: Ite, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. . Sicut enim in tribus testibus stat omne verbum, ita hoc sacramentum confirmat ternarius numerus nominum divinorum. . Quod autem per aquam baptismus datur, haec ratio est. Voluit enim Dominus ut res illa invisibilis, per congruens, sed profecto contrectabile et visibile, impenderetur elementum, super quod etiam in principio ferebatur Spiritus sanctus. . Nam sicut aqua purgatur exterius corpus, ita latenter ejus mysterio per Spiritum sanctum purificatur et animus. Cujus sanctificatio ita est. . Invocato enim Deo descendit Spiritus sanctus de coelis, et medicatis aquis, sanctificat eas de semetipso; et accipiunt vim purgationis, ut in eis, ut caro, et anima delictis inquinata mundetur. . Chrisma Graece, Latine unctio nominatur, ex cujus nomine, et Christus dicitur, et homo post lavacrum sanctificatur. . Nam sicut in baptismo peccatorum remissio datur, ita per unctionem sanctificatio spiritus adhibetur, et hoc de pristina disciplina, qua ungi in sacerdotium et in regnum solebant, ex quo et Aaron a Moyse unctus est. . Quae dum carnaliter fit, spiritualiter proficit; quomodo et in ipsa baptismi gratia visibilis actus est quod in aqua mergimur, sed spiritalis effectus quod delictis mundamur. . Hoc significat illud unguentum quod peccatrix mulier super pedes, et ea quae dicitur non fuisse peccatrix super caput Jesu fudisse scribuntur. . Manus impositio ideo fit, ut per benedictionem advocatus invitetur Spiritus sanctus. Tunc enim ille Paracletus, post mundata et

benedicta corpora, libens a Patre descendit, et quasi super baptismi aquam, tanquam super pristinam, sedem recognoscens, quiescit. Nam legitur quod in principio aquis superferebatur Spiritus sanctus . Exorcismus Graece, Latine conjuratio, sive sermo increpationis est adversus diabolum, ut discedat, sicut est in Zacharia: Et ostendit mihi Jesum sacerdotem magnum stantem coram angelo Domini, et Satan stabat a dextris ejus, ut adversaretur ei, et dixit Dominus ad Satan: Increpet Dominus in te, qui elegit Jerusalem. . Hoc est exorcismus, increpare et conjurare adversus diabolum; unde sciendum quod non creatura Dei in infantibus exorcizatur, aut exsufflatur, sed ille sub quo sunt omnes qui cum peccato nascuntur. Est enim princeps peccatorum. . Symbolum per linguam Graecam signum, vel collatio interpretatur. Discessuri enim apostoli ad evangelizandum in gentibus, hoc sibi praedicationis signum, vel indicium posuerunt. . Continet autem confessionem Trinitatis, et unitatem Ecclesiae, et omne Christiani dogmatis sacramentum. Quod symbolum fidei et spei nostrae non scribitur in charta et atramento, sed in tabulis cordis carnalibus. . Oratio petitio dicitur. Nam orare est petere, sicut EXORARE impetrare. Constat autem oratio loco et tempore. Loco, quia non ubique, cum prohibeamur a Christo orare in publico, sed ubi opportunitas dederit, aut necessitas importaverit. Neque enim contra praeceptum reputatur ab apostolis factum, qui in carcere audientibus custodibus orabant, et canebant Deo. . De tempore vero dictum est: Sine intermissione orate, sed hoc singularibus. Nam est observatio quarumdam horarum communium, quae diei inter spatia signant, tertia, sexta, et nona; similiter et noctis. . Sed ideo orandi hae horae divisae sunt, ut si forte aliquo fuerimus opere detenti, ipsum nos ad officium tempus admoneat, quae tempora in Scripturis inveniuntur. . Primum enim sanctus Spiritus, congregatis discipulis, hora tertia infusus est. Petrus, qua die visionem communicationis in illo vasculo expertus est, sexta hora orandi gratia ascenderat. Idem etiam cum Joanne hora nona templum adiit, quando paralyticum sanitati reformavit. . Sed et Danielem legimus haec tempora in oratione observasse, et utique ex Israelis disciplina, ut ne minus quam ter die adoremus. Debitores enim sumus trium personarum, Patris, et Filii, et Spiritus sancti, exceptis utique et aliis legitimis orationibus, quae sine ulla admonitione debentur in ingressu lucis ac noctis, sive vigiliarum; sed et cibum non prius sumere quam interposita oratione. . Priora enim habenda sunt spiritus refrigeria, quia priora coelestia quam terrena. Qui autem vult orationem suam volare ad Dominum, faciat illi duas alas, jejunium et eleemosynam, et ascendet celeriter, et exaudietur. . Jejunium est parcimonia victus, abstinentiaque ciborum, cui nomen est inditum ex quadam parte viscerum tenui semper et vacua, quod vulgo jejunum vocatur. Unde jejunii nomen creditur derivatum, quod sui inedia viscera vacua et exinanita existunt. . Jejunium autem et statio dicitur. Statio autem de militari exemplo nomen accepit, pro eo quod nulla laetitia, sive tristitia, obveniens castris stationem militum rescindat. Nam laetitia libentius, tristitia sollicitius administrat disciplinam; unde et milites nunquam immemores sacramenti magis stationibus parent. . Discernunt autem quidam inter jejunium et stationem. Nam jejunium est indifferenter cujuslibet diei abstinentia, non secundum legem, sed secundum propriam voluntatem, statio autem est observatio statutorum dierum, vel temporum. . Dierum, ut quartae feriae et sextae jejunium ex veteri lege praeceptum, de qua statione in Evangelio dixit ille: Jejuno bis in Sabbato, id est, quarta et sexta Sabbati. . Temporum autem, quae legalibus ac propheticis institutionibus terminatis temporibus statuta sunt ut jejunium quarti, quinti, septimi et decimi; vel, sicut in

Evangelio, dies illi in quibus ablatus est sponsus; vel sicut observatio quadragesimae, quae in universo orbe institutione apostolica observatur circa confinium dominicae passionis. . His tertium genus quidam adjiciunt, quam xerophagiam dicunt, abstinentiam scilicet humentium ciborum. Unde, et nomen hoc datum, eo quod siccis quidam escis utantur. . Poenitentia appellata, quasi punitentia, eo quod ipse homo in se puniat poenitendo quod male admisit; nam nihil aliud agunt, quos veraciter poenitet, nisi ut id quod male fecerunt impunitum esse non sinant. Eo quippe modo sibi non parcentibus ille parcit, cujus altum justumque judicium nullus contemptor evadit. . Perfecta est autem poenitentia, praeterita deflere, et futura non admittere. Haec secunda in similitudinem fontis purgatio est, ut si forte, impugnante diabolo, aliquod peccatum irrepserit, hujus satisfactione purgetur. . Satisfactio autem est causas peccatorum, et suggestiones excludere, et ultra peccatum non iterare. . Reconciliatio vero est quae post complementum poenitentiae adhibetur; nam sicut conciliamur Deo quando primum a gentilitate convertimur, ita reconciliamur, quando post peccatum poenitendo regredimur. . Exomologesis Graeco vocabulo dicitur, quod Latine confessio interpretatur, cujus nominis duplex significatio est. Aut enim in laude intelligitur confessio, sicut est: Confiteor tibi, Pater, Domine caeli, et terrae. Aut dum quisque confitetur sua peccata ab eo indulgenda, cujus indeficiens est misericordia. . Ex hoc igitur Graeco vocabulo exprimitur et frequentatur exomologesis, qua delictum nostrum Domino confitemur, non quidem ut ignaro, cujus cognitioni nihil occultum est, sed confessio est rei, scilicet, ejus quae ignoratur professa cognitio. . Utile enim sibi ac jucundum quisquam esse existimaverat, rapere, adulterari, furari; sed ubi haec aeternae damnationi obnoxia esse cognovit, cognitis iis, confitetur errorem. . Confessio autem erroris professio est desinendi; desinendum ergo a peccatis, dum confessio est. Confessio autem antecedit, remissio sequitur; caeterum extra veniam est qui peccatum cognoscit, nec cognitum confitetur. . Itaque exomologesis prosternendi et humilificandi hominis disciplina est, habitu atque victu, sacco et cineri incubare, corpus sordibus obscurare, animum moeroribus dejicere, illa quae peccavit tristi tractatione mutare. . Litaniae autem Graeco nomine appellantur, quae Latine dicuntur rogationes. Inter litaniam vero et exomologesin hoc differt, quod exomologeses pro sola confessione peccatorum aguntur; litaniae vero indicuntur propter rogandum Dominum, et impetrandum in aliquo misericordiam ejus. . Sed nunc jam utrumque vocabulum sub una designatione habetur, nec distat vulgo utrum litaniae an exomologeses dicantur. Supplicationis autem nomen quodammodo nunc ex gentilitate retinetur. . Nam feriae, aut legitimae erant apud eos, aut indictae. Indictae autem, quia paupertas antiqua Romanorum ex collatione sacrificabat, aut certe de bonis damnatorum. Unde supplicia dicuntur supplicationes, quae fiebant de bonis passorum supplicia. Sacrae enim res de rebus exsecrandorum fiebant.

LIBER SEPTIMUS. DE DEO, ANGELIS, ET FIDELIUM ORDINIBUS.

CAPUT PRIMUM. De Deo. . Beatissimus Hieronymus, vir eruditissimus et linguarum multarum peritus, Hebraeorum nominum interpretationem primus in Latinam linguam convertit. Ex quibus, pro brevitate, praetermissis multis, quaedam huic operi, adjectis interpretationibus, interponenda studui. . Vocabulorum enim expositio satis indicat quid velint intelligi. Habent enim quaedam ex propriis causis nominum rationem. In principio autem decem nomina ponimus,

quibus apud Hebraeos Deus vocatur. . Primum apud Hebraeos Dei nomen El dicitur, quod alii Deum, alii etymologiam ejus exprimentes, ἰσχυρὸν, id est, fortem, interpretati sunt, ideo quod nulla infirmitate opprimitur, sed fortis est, et sufficiens ad omnia perpetranda. . Secundum nomen Eloïm. . Tertium Eloe, quod utrumque in Latinum Deus dicitur. Est autem nomen in Latinum ex Graeca appellatione translatum. Nam Deus Graece Θεὸς dicitur, quasi δέος, id est, timor; unde tractum est nomen Deus, quod eum colentibus sit timori. . Deus autem proprie nomen est Trinitatis pertinens ad Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum. Ad quam Trinitatem etiam reliqua quae in Deo infra sunt posita vocabula referuntur. . Quartum nomen Dei dicitur Sabaoth, quod vertitur in Latinum, exercituum, sive virtutum, de quo in psalmo ab angelis dicitur: Quis est iste Rex gloriae? Dominus virtutum. . Sunt enim in hujusmodi ordinatione virtutes multae, ut angeli, archangeli, principatus et potestates, cunctique coelestis militiae ordines, quorum tamen ille Dominus est. Omnes enim sub ipso sunt, ejusque dominatui subjacent. . Quintum Elion, quod interpretatur in Latinum excelsus, quia supra coelos est, sicut scriptum est de eo: Excelsus Dominus, supra coelos gloria ejus. Excelsus autem dictus, pro valde celsus. Ex enim pro valde ponitur, sicut eximius, quasi valde eminens. . Sextum nomen Eie, id est, qui est. Deus enim solus, quia aeternus est, hoc est, quia exordium non habet, essentiae nomen vere tenet. Hoc enim nomen ad sanctum Moysen per angelum est delatum. . Quaerenti enim quod esset nomen ejus qui eum pergere praecipiebat ad populum ex Aegypto liberandum, respondit: Ego sum qui sum, et dices filiis Israel: Qui est misit me ad vos; tanquam in ejus comparatione, qui vere est, quia incommutabilis est, ea quae mutabilia facta sunt quasi non sint. . Quod enim dicitur fuit, non est: et quod dicitur erit, nondum est. Deus autem esse tantum novit, fuisse et futurum esse non novit. . Solus enim Pater cum Filio et Spiritu sancto veraciter est, cujus essentiae comparatum esse nostrum non esse est. Unde et in communi eloquio dicimus: Vivit Deus, quia essentia vita vivit, quam mors non habet. . Septimum Adonai, quod generaliter Dominus interpretatur, quod dominetur creaturae cunctae, vel quod creatura omnis dominatui ejus deserviat. Dominus ergo et Deus, vel quod dominetur omnibus, vel quod timeatur a cunctis. . Octavum Ia, quod in Deo tantum ponitur, quod etiam in alleluia in novissima syllaba sonat. . Nonum Tetragrammaton, hoc est, quatuor litterarum, quod proprie apud Hebraeos in Deo ponitur, id est, duabus ia, ia, quae duplicata ineffabile illud et gloriosum nomen Dei efficiunt; dicitur autem ineffabilis, non quia dici non potest, sed quia finiri sensu et intellectu humano nullatenus potest, et ideo quia de eo nihil digne dici potest, ineffabilis est. . Decimum Saddai, id est, Omnipotens. Vocatus autem Omnipotens eo quod omnia potest, sed a faciendo quod vult, non a patiendo quod non vult. Quod si ei accideret, nequaquam esset Omnipotens; facit enim quidquid vult, et inde Omnipotens. . Item Omnipotens, quia ipsius sunt omnia quae ubique sunt. Solus enim totius mundi habet imperium. Dicuntur autem et alia quaedam in Deum substantialiter nomina, ut Immortalis, Incorruptibilis, Incommutabilis, Aeternus. Unde et merito cunctae praeponitur creaturae. . Immortalis, sicut de eo scriptum est: Qui solus habet immortalitatem, quia in ejus natura nulla est commutatio. Nam omnis mutabilitas non inconvenienter mortalitas dicitur, secundum quam et anima mori dicitur, non quia in corpus, vel in aliquam alteram substantiam mutatur et vertitur, sed in ipsa sua substantia quidquid alio modo nunc est aut fuit, secundum id quod destitit esse quod erat, mortalis utique deprehenditur, ac per hoc solus Deus dicitur Immortalis, quia solus incommutabilis. . Incorruptibilis appellatur,

quia corrumpi et dissolvi non posset, nec dividi. Quidquid enim capit divisionem, et interitum capit. Ille nec dividi potest, nec interire; inde incorruptibilis est. . Incommutabilis est, quia semper manet, et mutari nescit; nec proficit, quia perfectus est; nec deficit, quia aeternus est. . Aeternus est, quia sine tempore est. Non enim habet initium, neque finem. Hinc et sempiternus, eo quod sit semper aeternus. A quibusdam autem Aeternus ab aethere creditur dictus, quoniam coelum sedes ejus habetur: unde est illud: Coelum coeli Domino; et haec ista quatuor unum significant, nam una eademque res dicitur, sive dicatur aeternus Deus, sive immortalis, sive incorruptibilis, sive immutabilis. . Invisibilis, quia nunquam per substantiam suam apparuit oculis mortalium Trinitas, nisi per speciem subjectae creaturae, ejusdemque corporeae; nam nemo potest ipsam manifestationem essentiae Dei videre, et vivere, sicut et dictum est Moysi. Unde et Joannes in Epistola sua dicit: Deum nemo vidit unquam Res est enim invisibilis, ideoque non oculo, sed corde quaerendus est. . Impassibilis est, quia nullis perturbationibus afficitur quibus fragilitas humana succumbit. Non enim attingunt eum ullae passiones, ut libido, iracundia, cupiditas, timor, moeror, invidia, et caetera quibus humana mens turbatur. . Sed cum dicitur Deum irasci, aut zelare, aut dolere, nostro usu dicitur. Apud Deum enim perturbatio nulla est, apud quem tranquillitas summa est. . Simplex autem dicitur, sive non amittendo quod habet, seu quia non aliud est ipse, et aliud quod in ipso est sicut in homine, cujus aliud est esse, aliud sapere. . Nam et esse potest, et sapiens non esse; Deus autem habet essentiam, habet et sapientiam; sed quod habet, hoc et est, et omnia unus est; ac proinde simplex est, quia non in eo aliquid accidentis est, sed et quod est, et quod in ipso est, essentialiter est, excepto quod relative ad quamcunque personam est. . Summe bonus, quia incommutabilis est. Creatura vero bonum, sed non summum est, quia mutabilis est. Et dum sit quidem bonum, non tamen esse potest et summum. . Incorporeus autem, vel incorporalis ideo dicitur Deus, ut spiritus credatur, vel intelligatur esse non corpus. Nam dum dicitur spiritus, ejus significatur substantia. . Immensus, quia cuncta concludit, ipse a nullo concluditur, sed omnia intra ejus omnipotentiam coarctantur. . Perfectus dicitur, quia nihil ei possit adjici. Attamen de consummatione alicujus facti perfectio dicitur. Deus autem, qui non est factus, quomodo est perfectus? Sed hoc vocabulum de usu nostro sumpsit humana inopia, sicut et reliqua verba quatenus id quod ineffabile est utcunque dici possit, quoniam de Deo nihil digne humanus sermo dicit, sicut sunt et alia. . Creator dictus pro totius mundi rebus ab ipso creatis; nihil enim est quod non originem a Deo traxerit. Ipse et unus, quia dividi non potest, vel quia nihil esse aliud potest, quod tantumdem capiat potestatis. . Haec igitur, quae de Deo dicta sunt, ad totam pertinent Trinitatem, propter unam et coaeternam substantiam, sive in Patre, sive in Filio ejus Unigenito in forma Dei, sive in Spiritu sancto, qui unus est spiritus Dei Patris, et Filii ejus Unigeniti. . Sunt et quaedam vocabula ex usu nostro ad Deum sumpta, de membris nostris, sive de inferioribus, et quia in propria natura invisibilis, et incorporeus est, pro efficientiis tamen causarum in ipso rerum species ascribuntur, ut more locutionis nostrae facilius seipsum insinuet, ut quia omnia videt, dicatur oculus; propter quod audit omnia, dicatur auris; pro eo autem quod avertitur, ambulat; pro eo quod spectat, stat. . Sic, et in caeteris horum similibus ab humanis mentibus trahitur similitudo ad Deum, sicut et obliviscens, et memorans. Hinc est quod et propheta dicit: Juravit Dominus exercituum per animam suam; non quod Deus animam habeat, sed hoc nostro narrat affectu. . Nam et facies Dei in Scripturis sanctis non caro, sed divina cognitio intelligitur eadem ratione qua per faciem

conspectam quisque cognoscitur. Hoc enim in oratione dicitur Deo: Ostende nobis faciem tuam, ac si dicitur: Da nobis cognitionem tuam. . Sic et vestigia Dei dicuntur, quia nunc Deus per speculum agnoscitur; ad perfectum vero Omnipotens reperietur, dum in futurum facie ad faciem quibusque electis praesentabitur, ut ipsam speciem contemplentur, cujus nunc vestigia comprehendere conantur, hoc est, quem videre per speculum dicuntur. . Nam, et situs, et habitus, et locus, et tempus in Deum non proprie, sed per similitudinem translate dicuntur, quippe sedere super cherubim dicitur, quod est ad situm; et abyssus, tanquam vestimentum, amictus ejus, quod est ad habitum; et, Anni tui non deficient, quod ad tempus pertinet; et, Si ascendero in coelum, tu ibi es, quod ad locum. . Nam et in propheta, plaustri portantis fenum species ad Deum dicitur. Et haec omnia per figuram Deus, quia nihil est horum ad proprietatem substantiae ejus. CAPUT II. De Filio Dei. . Multis etiam modis Christus appellari in Scripturis invenitur divinis. Nam ipse Dei Patris Unigenitus Filius, dum esset aequalis Patri, propter salutem nostram formam servi accepit. Proinde quaedam nomina in illo ex divinitatis substantia, quaedam ex dispensatione susceptae humanitatis assumpta sunt. . Christus namque a chrismate est appellatus, hoc est, unctus. Praeceptum enim fuerat Judaeis ut sacrum conficerent unguentum quo perungi possent ii qui vocabantur ad sacerdotium, vel ad regnum; et sicut nunc regibus indumentum purpurae insigne est regiae dignitatis, sic illis unctio sacri unguenti nomen ac potestatem regiam conferebat, et inde christi dicti a chrismate, quod est unctio. . Nam chrisma Graece, Latine unctio nuncupatur, quae etiam Domino nomen accommodavit facta spiritualis, quia spiritu unctus est a Deo Patre, sicut dicitur in Actibus apostolorum: Collecti sunt enim in hac civitate, adversus sanctum Filium tuum, quem unxisti; non utique oleo visibili, sed gratiae dono, quod visibili significatur unguento. . Non est autem Salvatoris proprium nomen Christus, sed communis nuncupatio potestatis; dum enim dicitur Christus, commune dignitatis nomen est; dum Jesus Christus, proprium est vocabulum Salvatoris. . Christi autem nomen nusquam alibi omnino, nec in aliqua gente fuit, nisi tantum in illo regno ubi Christus prophetabatur, et unde venturus erat. . Messias autem Hebraice dicitur, Graece Christus, Latina autem locutione unctus. . Jesus Hebraice, Graece Σωτὴρ, Latine autem Salutaris, sive Salvator interpretatur, pro eo quod cunctis gentibus salutifer venit. . Etymologiam enim nominis hujus etiam evangelista significat, dicens: Vocabis nomen ejus Jesum, quia ipse salvum faciet populum suum. Sicut enim Christus significat Regem, ita Jesus significat Salvatorem. . Non itaque nos salvos facit quicunque rex, sed rex Salvator. Quod verbum Latina lingua antea non habebat, sed habere poterat, sicut potuit, quando voluit. . Emmanuel ex Hebraeo in Latinum significat nobiscum Deus, scilicet quia per Virginem natus Deus hominibus in carne mortali apparuit, ut terrenis viam salutis ad coelum aperiret. Ad divinitatis substantiam quae pertinent ista sunt, Deus, Dominus. . Deus autem dictus, propter unicam cum Patre substantiam. Dominus, propter servientem creaturam. . Deus autem et homo, quia verbum et caro. Unde, et bis genitus dicitur, sive quia Pater eum genuit sine Matre in aeternitate, sive quia Mater sine Patre in tempore. . Unigenitus autem vocatur secundum divinitatis excellentiam, quia sine fratribus; Primogenitus secundum susceptionem hominis, in qua per adoptionem gratiae fratres habere dignatus est, quibus esset primogenitus. . Homousios Patri ab unitate substantiae appellatur. Substantia enim, vel essentia Graece οὐσία dicitur, ὅμος unum. Utrumque igitur conjunctum sonat una substantia. Hoc enim vocatur homousion, quod est: Ego et Pater unum sumus, hoc est, ejusdem cum Patre substantiae. . Quod nomen, etsi

scriptum in sanctis Litteris non inveniatur, in assertione tamen totius Trinitatis defenditur, quia datur ratio, unde recte dici ostendatur; sicut et Pater in illis libris nusquam Ingenitus legitur, sed tamen dicendus esse atque credendus non dubitatur. . Omoeusios similis substantiae, quia qualis Deus, talis est et imago ejus. Invisibilis Deus, et imago invisibilis. . Principium, eo quod ab ipso sint omnia, et quia ante eum nihil. . Finis, vel quia dignatus est in fine temporum humiliter in carne nasci, et mori, et judicium novissimum ipse suscipere, vel quia quidquid agimus ad illum referimus; et cum ad eum pervenerimus, ultra quod quaeramus non habemus. . Os Dei est, quia Verbum ejus est. Nam sicut pro verbis, quae per linguam fiunt, saepe dicimus, illa, et illa lingua, ita, et pro Dei verbo os ponitur, quia mos est ut ore verba formentur. . Verbum autem ideo dicitur, quia per eum Pater omnia condidit, sive jussit. . Veritas, quia non fallit, sed tribuit, quod promisit. Vita, quia creavit. Imago dicitur propter parem similitudinem Patris. . Figura est, quia suscipiens formam servi, operum virtutumque similitudine Patris in se imaginem atque immensam magnitudinem designavit. . Manus Dei est, quod omnia per ipsum facta sunt. Hinc et dextera propter effectum operis totius creaturae, quae per ipsum formata est. Brachium, quia ab ipso omnia continentur. . Virtus, pro eo quod omnem potestatem Patris in semetipso habeat; et omnem coeli terraeque creaturam gubernet, contineat atque regat. . Sapientia, pro eo quod ipse revelet mysteria scientiae et arcana sapientiae. Sed tamen cum sit Pater, et Spiritus sanctus sapientia, et virtus, etlumen, et lux, proprie tamen iis nominibus Filius nuncupatur. . Splendor autem appellatur, propter quod manifestat. Lumen, quia illuminat. Lux, quia ad veritatem contemplandam cordisoculos reserat. Sol, quia illuminator. . Oriens, quia luminis fons, et illustrator est rerum, et quod oriri nos faciat ad vitam aeternam. . Fons, quia rerum origo est, vel quod satiat sitientes. Ipse quoque A, et Ω; alpha enim litteram nulla praecedit; prima est enim litterarum, sicut et Filius Dei; ipse enim se principium Judaeis interrogantibus esse respondit. Unde et Joannes, in Apocalypsi, proprie ipsam litteram ponens ait: Ego sum A, et Ω, primus et novissimus (Apoc. XXII,). Primus, quia ante eum nihil est: novissimus, quia judicium novissimum ipse suscipiet. . Mediator, quia inter Deum et hominem medius constitutus est, ut hominem ad Deum perduceret, unde et illum Graeci μεσίτην vocant. . Paracletus, id est, advocatus, quia pro nobis intercedit apud Patrem; sicut et de eo dicit Joannes: Advocatum habemus apud Patrem Jesum Christum Justum (I Joan. II,). . Paracletus autem Graecum est, quod Latine dicitur advocatus. Quod nomen et Filio, et Spiritui sancto ascribitur, juxta quod et Dominus in Evangelio ait: Rogabo Patrem, et alium Paracletum dabit vobis (Joan. XIV,). . Intercessor autem idem vocatur, quia pro culpa nostra removenda curam gerit, et pro abluendis nostris criminibus curam impendit. . Sponsus, quia descendens e coelo, adhaesit Ecclesiae, ut pace Novi Testamenti essent duo in carneuna. . Angelus dicitur propter annuntiationem paternae, ac suae voluntatis. Unde, et apud prophetam magni consilii angelus legitur, dum sit Deus, et Dominus angelorum. . Missus dicitur, eo quod apparuit huic mundo Verbum caro factum, unde et idem dicit: Ego a Patre exivi, et veni in hunc mundum (Joan. XVI,). . Homo autem dicitur, quia natus est. Propheta, quia futura revelavit. Sacerdos, quia pro nobis se hostiam obtulit. Pastor, quia custos. Magister, quia ostensor. Nazaraeus, vero a loco. Nazaraeus a merito, id est, Sanctus, sive mundus, quia peccatum non fecit. . Siquidem et de aliis inferioribus rebus nominum species ad se trahit Christus, ut facilius intelligatur. . Dicitur enim Panis, quia caro. Vitis, quia sanguine ipsius redempti sumus. Flos, quia electus. Via, quia per ipsum ad Deum imus.

Ostium, quia per ipsum ad Deum ingredimur. Mons, quia fortis. Petra, quia firmitas est credentium. . Lapis angularis, vel quia duos parietes e diverso, id est, de circumcisione et praeputio venientes in unam fabricam Ecclesiae jungit; vel quod pacem in se angelis et hominibus facit. . Lapis offensionis, quia veniens humilis, offenderunt in eum increduli homines; et factus est petra scandali, sicut dicit Apostolus: Judaeis quidem scandalum. . Fundamentum autem ideo vocatur, quia fides in eo firmissima est, vel quia super eum catholica Ecclesia constructa est. . Nam et Christus Agnus pro innocentia. Ovis, propter patientiam. Aries, propter principatum. Haedus, propter similitudinem carnis peccati. . Vitulus, pro eo quod pro nobis est immolatus. Leo, pro regno et fortitudine. Serpens, pro morte et sapientia. Idem et vermis, quia resurrexit. . Aquila, propter quod post resurrectionem ad astra remeavit. Nec mirum si vilibus significationibus figuretur, qui usque ad nostrarum passionum, seu carnis contumelias descendisse cognoscitur. . Qui cum sit coaeternus Dei Patris ante saecula Filius, postquam venit plenitudo temporis, propter salutem nostram formam servi accepit, et factus est hominis filius. . Inde quaedam de illo in Scripturis secundum formam Dei, quaedam secundum formam servi dicuntur. Quorum, exempli gratia, duo quaedam commemorantur, ut singula ad singula referantur. Secundum formam enim Dei de seipso dixit: Ego et Pater unum sumus; secundum formam servi: Quoniam Pater major me est. . Homines autem minus intelligentes quid pro quo dicatur, ea quae propter formam servi dicta sunt volunt transferre ad formam Dei: et rursus ea quae dicta sunt ut ad se invicem personae referantur, volunt nomina esse naturae atque substantiae, et faciunt errorem in fide. . Sic autem Dei Filio conjuncta est humana natura, ut ex duabus substantiis fieret una per sona. Solus igitur homo pertulit crucem, sed propter unitatem personae et Deus dicitur pertulisse. . Hinc est quod scribitur: Si enim cognovissent, nunquam Dominum gloriae cruci fixissent (I Cor. II,). Filium ergo Dei crucifixum fatemur, non ex virtute divinitatis, sed ex infirmitate humanitatis; non ex suae naturae permansione, sed ex nostrae susceptione. CAPUT III. De Spiritu sancto. . Spiritus sanctus ideo praedicatur Deus, quia ex Patre Filioque procedit, et substantiam eorum habet. Neque enim aliud de Patre procedere potuit, quam quod ipse est Pater. . Spiritus autem dictus secundum id quod ad aliquid refertur; et spirans utique spiritu inspirans est, et ex eo appellatus Spiritus est. Proprio autem modo quodam dicitur Spiritus sanctus secundum quod refertur ad Patrem, et Filium, quod eorum Spiritus sit. . Nam et hoc nomen, quod Spiritus dicitur, non semper secundum id quod refertur ad aliquid, sed secundum id quod aliquam naturam significat. . Omnis enim incorporea natura spiritus in Scripturis sacris appellatur. Unde non tantum Patri et Filio et Spiritui sancto, sed omni rationali creaturae, et animae hoc vocabulum congruit. . Ideo igitur spiritus Dei sanctus vocatur, quia Patris et Filii sanctitas est. Nam cum sit et Pater Spiritus, et Filius spiritus, et Pater sanctus et Filius sanctus, proprie tamen ipse vocatur Spiritus sanctus, tanquam sanctitas coessentialis et consubstantialis amborum. . Spiritus sanctus ideo non dicitur genitus, ne duo in Trinitate Filii suspicentur. Ideo non praedicatur ingenitus, ne duo Patres in ipsa Trinitate credantur. . Procedens autem dicitur, testimonio Domini dicentis: Multa adhuc habeo, quae vobis loquar, sed non potestis illa modo audire. Veniet autem Spiritus veritatis, qui a Patre procedit, et de meo accipiet, ille vobis indicabit omnia (Joan. XVI, ,). Hic autem non solum natura procedit, sed semper ad peragenda Trinitatis opera indesinenter procedit. . Hoc autem interest inter nascentem Filium et procedentem Spiritum sanctum, quod Filius ex uno nascitur; Spiritus sanctus

ex utroque procedit, et ideo dicit Apostolus: Qui autem Spiritum Christi non habet, hic non est ejus (Ad Rom. VIII,). . Spiritus sanctus ex opere etiam et angelus intelligitur; dictum est enim de illo: Et quae ventura sunt annuntiabit vobis (Joan. XVI,); et utique angelus Graece, Latine nuntius interpretatur. Unde et duo angeli apparuerunt Loth, in quibus Dominus singulariter appellatur, quos intelligimus Filium et Spiritum sanctum; nam Pater nunquam legitur missus. . Spiritus sanctus, quod dicitur Paracletus, a consolatione dicitur; παράκλησις enim Graece, Latine consolatio appellatur. Christus enim eum apostolis lugentibus misit, postquam ab eorum oculis ipse in coelum ascendit. . Consolator enim tristibus mittitur, secundum illam ejusdem Domini sententiam: Beati lugentes, quoniam ipsi consolabuntur (Matth. V,), ipse etiam dixit: Tunc lugebunt filii sponsi, cum ablatus ab eis fuerit sponsus (Id. IX,). . Item Paracletus pro eo quod consolationem praestet animabus quae gaudium temporale amittunt. Alii Paracletum Latine oratorem, vel advocatum interpretantur. Ipse enim Spiritus sanctus dicit, ipse docet, per ipsum datur sermo sapientiae, ab ipso sancta Scriptura inspirata est. . Spiritus sanctus ideo septiformis nuncupatur propter dona, quae de unita ejus plenitudine particulatim quique, ut digni sunt, consequi promerentur. Ipse enim Spiritus Sapientiae et intellectus, Spiritus consilii et fortitudinis, Spiritus scientiae et pietatis, Spiritus timoris Domini. . Spiritus autem principalis in psalmo quinquagesimo legitur, ubi quia tertio Spiritus repetitur, nonnulli Trinitatem intellexerunt, ideo quia scriptum est: Deus Spiritus est. Quod enim non est corpus, et tamen est, videtur restare ut spiritus sit. Intelligunt ergo ibi nonnulli Trinitatem significari: in Spiritu principali Patrem, in Spiritu recto Filium, in Spiritu sancto Spiritum sanctum. . Spiritus sanctus ideo donum dicitur, eo quod datur. A dando enim donum est nuncupatum. Notissimum est enim Dominum Jesum Christum, cum post resurrectionem a mortuis ascendisset in coelum, dedisse Spiritum sanctum, quo credentes impleti, linguis omnium gentium loquebantur. . In tantum autem donum Dei est, in quantum datur eis qui per eum diligunt Deum. Apud se autem Deus est, apud nos autem donum est, sed sempiterne Spiritus sanctus donum est, distribuens singulis gratiarum dona, prout vult. . Nam et prophetias quibus vult impertit, et peccata quibus vult dimittit. Nam peccata sine Spiritu sancto non donantur. . Spiritus sanctus inde proprie charitas nuncupatur, vel quia naturaliter eos a quibus procedit conjungit, et se unum cum eis esse ostendit, vel quia in nobis id agit, ut in Deo maneamus, et ipse in nobis. . Unde, et in donis Dei nihil majus est charitate, et nullum majus est donum Dei quam Spiritus sanctus. . Ipse est et gratia, quae, quia non meritis nostris, sed voluntate divina gratis datur, inde gratia nuncupatur. Sicut autem unicum Dei Verbum proprie vocamus nomine Sapientiae, cum sit universaliter et Spiritus sanctus et Pater ipse sapientia, ita Spiritus sanctus proprie nuncupatur vocabulo Charitatis, cum sit et Pater, et Filius universaliter charitas. . Spiritus sanctus Digitus Dei esse in libris Evangelii apertissime declaratur. Cum enim unus evangelista dixisset: In digito Dei ejicio daemonia, alius hoc idem ita dixit: In Spiritu Dei ejicio daemonia. Unde et digito Dei scripta lex est, data die quinquagesimo ab occisione agni; et die quinquagesimo a passione Domini Jesu Christi venit Spiritus sanctus. . Ideo autem Digitus Dei dicitur, ut ejus operatoria virtus cum Patre et Filio significetur. Unde et Paulus ait: Haec autem omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult (I Cor. XII,). Sicut autem per baptismum in Christo morimur, et renascimur, ita spiritu signamur, qui est Digitus Dei et spirituale signaculum. Spiritus sanctus idcirco in Columbae specie venisse scribitur, ut natura ejus per avem simplicitatis et innocentiae

declaretur. Unde, et Dominus: Estote, inquit, simplices sicut columbae (Matth. X,). Haec enim avis corporaliter ipso felle caret, habens tantum innocentiam et amorem. . Spiritus sanctus inde nomine Ignis appellatur, propter quod in Actibus apostolorum per divisionem linguarum, ut ignis apparuit, qui, et insedit super unumquemque eorum. . Propterea autem diversarum linguarum gratiam apostolis dedit, ut idonei efficerentur fidelium eruditioni populorum. . Quod vero supra singulos sedisse memoratur, id causae est, ut intelligatur per plures non fuisse divisus, sed mansisse in singulis totus, sicut fere ignibus mos est. . Hanc enim naturam habet ignis accensus, ut quanti ad eum, quanti ad crinem purpurei splendoris aspexerint, tantis visum suae lucis impertiat, tantis ministerium sui muneris tribuat, et ipse nihilominus in sui integritate permaneat. . Spiritus sanctus nomine Aquae appellatur in Evangelio, Domino clamante et dicente: Si quis sitit, veniat ad me, et bibat. Qui credit in me, flumina aquae vivae fluent de ventre ejus. Evangelista autem exposuit unde diceret. Secutus enim ait: Hoc autem dicebat de Spiritu, quem accepturi erant credentes in eum (Joan. VII,) . Sed aliud est aqua sacramenti, aliud aqua, quae significat Spiritum Dei. Aqua enim sacramenti visi bilis est; aqua Spiritus invisibilis est. Ista abluit corpus, et significat quod fit in anima; per illum autem Spiritum sanctum ipsa anima mundatur et saginatur. . Spiritus sanctus ideo unctio dicitur, Joanne testante apostolo, quia sicut oleum naturali pondere superfertur omni liquori, ita in principio superferebatur Spiritus sanctus aquis. Unde et Dominus oleo exsultationis, hoc est, Spiritu sancto fuisse legitur unctus. . Sed et Joannes apostolus Spiritum sanctum unctionem vocat, dicens: Et vos, inquit, unctionem, quam accepistis ab eo, permaneat in vobis; et necesse non habetis, ut aliquis doceat vos, sed sicut unctio ejus docet vos de omni re (I Joan. II,). Ipse enim Spiritus sanctus unctio est invisibilis.

CAPUT IV. De eadem Trinitate. . Trinitas appellata, quod fiat totum unum ex quibusdam tribus, quasi Triunitas, ut memoria, intelligentia et voluntas, in quibus mens habet in se quamdam imaginem divinae Trinitatis. Nam dum tria sint, unum sunt, quia et singula in se manent, et omnia in omnibus. . Pater igitur, et Filius, et Spiritus sanctus, Trinitas et unitas. Idem enim unum, idem et tria. In natura unum, in personis tria. Unum propter Majestatis communionem, tria propter personarum proprietatem. . Nam alius Pater, alius Filius, alius Spiritus sanctus; sed alius quidem, non aliud, quia pariter simplex, pariterque incommutabile bonum et coaeternum. . Pater solus, non est de alio, ideo solus appellatur ingenitus. Filius solus de Patre est natus, ideo solus dicitur genitus. Spiritus sanctus solus de Patre et Filio procedit, ideo solus amborum nuncupatur Spiritus. . In hac Trinitate, alia appellativa nomina, alia propria sunt. Propria sunt essentialia, ut Deus, Dominus, Omnipotens, Immutabilis, Immortalis. Et inde propria, quia ipsam substantiam significant, qua unum sunt. . Appellativa vero Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, Ingenitus, et Genitus, et Procedens. Eadem et relativa, quia ad se invicem referuntur. Cum enim dicitur Deus, essentia est, quia ad seipsum dicitur. Cum vero dicitur Pater, et Filius, et Spiritus sanctus relative dicuntur, quia ad se invicem referuntur. . Nam Pater non ad seipsum, sed ad Filium relative dicitur, quia est ei Filius; sic et Filius relative dicitur, quia est ei Pater; sic et Spiritus sanctus, quia est Patris Filiique Spiritus. . His enim appellationibus hoc significatur, quod ad se invicem referuntur, non ipsa substantia, qua unum sunt. Proinde Trinitas in relativis personarum nominibus est; deitas non triplicatur, sed in singularitate est; quia si triplicatur,

deorum inducimus pluralitatem. . Nomen autem deorum in angelis et sanctis hominibus ideo pluraliter dicitur, propter quod non sint aequales. . De quibus psalmus: Ego dixi: Dii estis. De Patre autem, et Filio, et Spiritu sancto, propter unam et aequalem divinitatem non nomen Deorum, sed Dei esse ostenditur, sicut ait Apostolus: Nobis tamen unus Deus, vel sicut voce divina dicitur: Audi, Israel, Dominus Deus tuus, Deus unus est, scilicet, ut, et Trinitas sit, et unus Dominus Deus sit. . Fides apud Graecos de Trinitate hoc modo est: una οὐσία, ac si dicatur una natura, aut una essentia; tres hypostases, quod resonat in Latinum, vel tres personas, vel tres substantias. . Nam Latinitas proprie non dicit de Deo, nisi essentiam; substantiam substantiam vero non proprie dicit, sed abusive, quoniam vere substantia apud Graecos persona intelligitur, non natura.

CAPUT V. De angelis. . Angeli Graece vocantur, Hebraice dicuntur melachim : Latine vero nuntii interpretantur, ab eo quod Domini voluntatem populis nuntient. . Angelorum autem vocabulum officii nomen est, non naturae; semper enim spiritus sunt, sed cum mittuntur, vocantur angeli. . Quibus ideo pictorum licentia pennas facit, ut celerem eorum in cuncta discursum significent, sicut et juxta fabulas poetarum venti pennas habere dicuntur, propter velocitatem, scilicet. Unde Scriptura sacra dicit: Qui ambulat super pennas ventorum (Ps. CIII,). . Novem autem ordines esse angelorum sacrae Scripturae testantur, id est, angeli, archangeli, throni, dominationes, virtutes, principatus, potestates, cherubim et seraphim: quorum officiorum vocabula, cur ita dicta sint interpretando exsequemur. . Angeli vocantur, propter quod de coelis ad annuntiandum hominibus mittuntur; angelus enim Graece, Latine nuntius dicitur. . Archangeli Graeca lingua, Latina summi nuntii interpretantur; qui enim parva vel minima annuntiant, angeli; qui vero summa, archangeli nuncupantur, archangeli dicti, quod primatum teneant inter angelos; ἀρχὸς enim Graece, Latine princeps interpretatur. Sunt enim duces et principes, sub quorum ordine unicuique angelorum officia deputata sunt. . Nam quia archangeli angelis praesunt, Zacharias propheta testatur, dicens: Et ecce angelus, qui loquebatur in me egrediebatur, et angelus alius egrediebatur in occursum ejus, et dixit ad eum: Curre et loquere ad puerum istum, dicens: Absque muro habitabitur Jerusalem (Zac. II,). . Si enim in ipsis officiis angelorum nequaquam potestates superiores inferiores disponerent, nullo modo hoc, quod homini diceret angelus, ab angelo cognovisset. . Quidam autem archangelorum privatis nominibus appellantur, ut per vocabula ipsa in opere suo, quid valeant designetur. . Gabriel Hebraice in linguam nostram vertitur fortitudo Dei. Ubi enim potentia divina vel fortitudo manifestatur, Gabriel mittitur. . Unde et eo tempore quo erat Dominus nasciturus, et triumphaturus de mundo, Gabriel venit ad Mariam, ut illum annuntiaret, qui ad debellandas aereas potestates humilis venire dignatus est. . Michael interpretatur quis ut Deus? Quando enim aliquid in mundo mirae virtutis fit, hic archangelus mittitur. Et ex ipso opere nomen est ejus, quia nemo valet facere quod facere praevalet Deus. . Raphael interpretatur curatio, vel medicina Dei; ubicunque enim curandi et medendi opus necessarium est, hic archangelus a Deo mittitur, et inde medicina Dei vocatur. . Unde et ad Tobiam idem archangelus missus oculis ejus curationem adhibuit, et caecitate detersa visum restituit; nominis enim interpretatione et angeli officium designatur. . Uriel interpretatur Ignis Dei, sicut legimus apparuisse ignem in rubo. Legimus etiam ignem missum desuper, et implesse quod praeceptum est. . Throni autem, et dominationes, et principatus, et

potestates, et virtutes, quibus universam coelestem societatem Apostolus complectitur, ordines angelorum et dignitates intelliguntur, et pro hac ipsa distributione officiorum alii throni, alii dominationes, alii principatus, alii potestates dicuntur, pro certis dignitatibus quibus invicem distinguuntur. . Virtutes angelica quaedam ministeria perhibentur, per quae signa et miracula in mundo fiunt, propter quod et virtutes dicuntur. . Potestates sunt quibus virtutes adversae subjectae sunt, et inde potestatum nomine nuncupantur, quia maligni spiritus eorum potestate coercentur, ne tantum mundo noceant quantum cupiunt. . Principatus sunt hi qui angelorum agminibus praesunt. Qui pro eo quod subditos angelos ad explendum ministerium divinum disponunt, principatus vocabulum acceperunt. Nam alii sunt qui administrant, alii qui assistunt, sicut per Danielem dicitur: Millia millium ministrabant ei, et decies millies centena millia assistebant ei (Dan. VII,). . Dominationes sunt ii qui etiam virtutibus et principatibus praeeminent, qui pro eo quod caeteris angelorum agminibus dominantur, dominationes vocantur. . Throni sunt agmina angelorum qui latino eloquio sedes dicuntur; et vocati throni, quia illis conditor praesidet, et per eos judicia sua disponit. . Cherubim autem, et ipsae sublimes coelorum potestates et angelica ministeria perhibentur: qui ex Hebraeo in linguam nostram interpretantur scientiae multitudo. Sunt enim sublimiora agmina angelorum, qui pro eo quod vicinius positi divina scientia caeteris amplius pleni sunt, cherubim, hoc est, plenitudo scientiae appellantur. . Ipsa sunt duo illa animalia super propitiatorium arcae ficta ex metallo, propter significandam angelorum praesentiam, in quorum medio ostenditur Deus. . Seraphim quoque similiter multitudo est angelorum qui ex Hebraeo in Latinum ardentes, vel incendentes interpretantur, qui idcirco ardentes vocantur, quia inter eos et Deum nulli angeli consistunt et ideo quanto vicinius coram eo consistunt, tanto magis claritate divini luminis inflammantur. . Unde et ipsi velant faciem et pedes sedentis in throno Dei, et idcirco caetera angelorum turba videre Dei essentiam plene non valet quoniam seraphim eam tegit. . Haec igitur vocabula agminum angelorum ita sunt specialia ordinum singulorum, ut tamen sint ex parte communia omnium. Nam dum throni sedes Dei in quorumdam angelorum ordine specialiter designentur, tamen per Psalmistam, Qui sedes super cherubim (Ps. LXXIX,), dicitur. . Sed ideo isti ordines angelorum privatis nominibus appellantur, quia hoc ipsum officium in proprio ordine plenius acceperunt. Et cum sint omnibus communia, propria tamen haec nomina suis ordinibus deputantur. . Unicuique enim, sicut praedictum est, propria officia sunt injuncta, quae promeruisse eos in mundi constat exordio. Nam quia angeli et locis et hominibus praesunt, per prophetam testatur angelus dicens: Princeps regni Persarum restitit mihi (Dan. X,). . Unde apparet nullum esse locum cui angeli non praesint. Praesunt enim et auspiciis operum omnium. . Hic est ordo vel distinctio angelorum, qui post lapsum malorum in coelesti vigore steterunt. Nam post quam apostatae angeli ceciderunt, hi in perseverantia aeternae beatitudinis solidati sunt. Unde et post coeli creationem in principio repetitur: Fiat firmamentum, et vocatum est firmamentum coelum (Gen. I, et). . Nimirum ostendens, quod post ruinam angelorum malorum, hi qui permanserunt, firmitatem aeternae perseverantiae consecuti sunt, nullo jam lapsu aversi, nulla superbia cadentes, sed firmiter in Dei amore et contemplatione manentes, nihil aliud dulce habent, nisi eum a quo creati sunt. . Quod autem duo seraphim in Isaia leguntur, figuraliter veteris, et novi Testamenti significationem ostendunt. Quod vero faciem et pedes Dei operiunt, quia praeterita ante mundum, et futura post mundum scire non possumus, sed media

tantum, eorum testimonio contemplamur. . Singuli senas alas habent, quia de fabrica tantum mundi, quae in sex diebus facta sunt, in praesenti saeculo novimus. Quod clamant ter Sanctus alter ad alterum, Trinitatis in una divinitate demonstrant mysterium.

CAPUT VI. De hominibus, qui quodam praesagio nomen acceperunt. . Plerique primorum hominum ex propriis causis originem nominum habent. Quibus ita prophetice indita sunt vocabula; ut aut futuris, aut praecedentibus eorum causis conveniant. . In quibus tamen manente spirituali sacramento, nunc tantum ad litteram intellectum historiae persequemur. Ubi autem etymologiae interpretationem non attigimus, solam ipsam etymologiam in Latinum posuimus. . Quod autem unum nomen Hebraicum aliter, atque aliter interpretatur, hoc secundum accentuum et litterarum evenit diversitatem, ut in variis significationibus nomina commutentur. . Adam, sicut beatus Hieronymus tradidit, homo, sive terrenus, sive terra rubra interpretatur. Ex terra enim facta est caro, et humus hominis faciendi materies fuit. . Heva interpretatur vita, sive calamitas, sive, vae: Vita, quia origo fuit nascendi; calamitas et vae, quia per praevaricationem causa exstitit moriendi. A cadendo enim nomen sumpsit calamitas. . Alii autem dicunt ob hoc etiam Hevam vitam et calamitatem appellatam, quia saepe mulier viro causa salutis est, saepe calamitatis, et mortis, quod est vae. . CAIN possessio interpretatur; unde etymologiam ipsius exprimens pater ejus ait: Cain, id est, possedi hominem per Deum. Idem et lamentatio, eo quod pro interfecto Abel interfectus sit, et poenam sui sceleris dederit. . ABEL luctus interpretatur, quo nomine praefigurabatur occidendus. Idem et vanitas, quia cito solutus est, atque subtractus. . Seth interpretatur resurrectio, eo quod post fratris interfectionem natus sit, quasi resurrectionem fratris ex mortuis suscitaret. Idem, et positio, quia posuit eum Deus pro Abel. . Enos juxta propriae linguae varietatem, homo, vel vir dicitur. Et congrue hoc vocabulum habuit. De eo enim scriptum est: Tunc initium fuit invocandi nomen Domini. Licet plerique Hebraeorum arbitrentur quod tunc primum in nomine Domini et similitudine ejus fabricata sunt idola. . ENOCH dedicatio. In ipsius enim nomine civitatem postea aedificavit Cain. . CAINAM lamentatio, vel possessio eorum; sicut enim CAIN possessio, ita derivatum nomen, quod est Cainam, facit possessio eorum. . Mathusalem interpretatur mortuus est. Evidens etymologia nominis. Quidam enim cum patre translatum fuisse, et diluvium praeteriisse putaverunt. Ob hoc signanter transfertur mortuus est, ut ostenderetur non vixisse eum post diluvium, sed in eodem cataclysmo fuisse defunctum. Soli enim octo homines in Arca diluvium evaserunt. . LAMECH percutiens. Iste enim percussit et interfecit Cain; quod etiam ipse postea perpetrasse uxoribus confitetur. . NOE requies interpretatur, pro eo, quod sub illo omnia retro opera quieverunt per diluvium. Unde et pater ejus vocans nomen ejus Noe, dixit: Iste requiescere nos faciet ab omnibus operibus nostris (Gen. V,). . Sem dicitur nominatus, quod nomen ex praesagio posteritatis accepit. Ex ipso enim patriarchae et prophetae, et apostoli, et populus Dei, ex ejus quoque stirpe et Christus, cujus ab ortu solis, usque ad occasum magnum est nomen in gentibus. . CHAM, calidus, et ipse ex praesagio futuri cognominatus est. Posteritas enim ejus eam terrae partem possedit, quae vicino sole calentior est. Unde et Aegyptus usque hodie Aegyptiorum lingua Cham dicitur. . JAPHETH latitudo. Ex eo enim populus gentium nascitur, et quia lata est ex gentibus multitudo credentium ab eadem latitudine, Japheth dictus est. . Chanaan, filius Cham, interpretatur motus eorum. Quod quid est aliud, nisi opus eorum? Pro motu enim patris, id est,

pro opere ejus, maledictus est. . ARFAXAT sanans depopulationem. . Chus Hebraice Aethiops interpretatur, a posteritate sui generis nomen sortitus. Ab ipso enim sunt progeniti Aethiopes. . Nembrod interpretatur tyrannus. Iste enim prior arripuit insuetam in populos tyrannidem, et ipse aggressus est adversus Deum impietatis aedificare turrem. . HEBER transitus. Etymologia ejus mystica est, quod ab ejus stirpe transiret Deus, nec perseveraret in eis translata in gentibus gratia. Ex ipso enim sunt exorti Hebraei. . PHALEG divisio, cui pater propterea tale nomen imposuit, quia tunc natus est, quando per linguas terra divisa est. THARA Exploratio ascensionis. . MELCHISEDECH rex justus. Rex, quia ipse postea imperavit Salem; justus, pro eo quod discernens sacramenta Legis et Evangelii, non pecudum victimas, sed oblationem panis et calicis in sacrificium obtulit. . LOTH declinans. Factis enim Sodomorum non consensit, sed eorum illicita carnis incendia declinavit. . MOAB ex patre, et totum nomen etymologiam habet. Concepit enim eum primogenita filia de patre. . Ammon, cujus causa nominis redditur filius populi mei, sic derivatur, ut ex parte sensus nominis, ex parte ipse sit sermo. Ammi enim, a quo dicti sunt Ammonitae, vocatur populus meus. . Sarai interpretatur princeps mea, eo quod esset unius tantummodo domus materfamilias. Postea causa nominis immutata, ablata de fine i littera, dicitur Sara, id est, princeps. Omnium quippe gentium futura princeps erat, sicut et Dominus pollicitus fuerat Abraham: Dabo tibi ex Sara filium, et benedicam ei, et erit in gentes; sed et reges populorum erunt ex ea (Gen. XVII,). . AGAR advena, vel conversa. Fuit enim Aegyptia, complexui Abrahae advena causa generandi data, quae post contemptum, angelo increpante, conversa est ad Saram. . CETURA thymiama. . Ismael interpretatur auditio Dei; sic enim scriptum est: Et vocavit nomen ejus Ismael, quia exaudivit eum Deus (Gen. XVI,). . Esau trinomius est, et ex propriis causis varie nuncupatur. Dicitur enim Esau, id est, rufus, ob coctionem rufae lentis ita appellatus, cujus edulio primogenita perdidit. Edom autem ob ruborem corporis dictus est, quod Latine sanguineus dicitur. Seir vero, quod fuerit hispidus et pilosus; quando enim natus est, totus, sicut pellis, pilosus erat. . Atque ideo tribus nominibus appellatur, ESAU, id est, rufus; EDOM, id est, sanguineus; SEIR, id est, pilosus, quia non habuit lenitatem. . REBECCA patientia, sive, quae multum acceperit. . LIA laboriosa, utique generando. Plurimos enim dolores quam Rachel fecunditate pariendi experta est. . Rachel interpretatur ovis, pro ea enim Jacob pavit oves Laban. . ZELPHA os hians. BALA inveterata. Dina transfertur in causam, jurgii enim in Sichimis causa exstitit. . THAMAR amaritudo pro viris mortuis. Eadem, et commutans. Mutavit enim se in habitum meretricis, quando cum socero suo concubuit. . PHARES divisio, ab eo quod diviserit membranulam secundinarum, divisionis, id est, Phares sortitus est nomen. Unde et Pharisaei, qui se quasi justos a populo separabant, divisi appellabantur. . Zara frater ejus, in cujus manu erat coccinum, interpretatur oriens: sive quia primus apparuit, sive quod plurimi ex eo justi nati sunt, ut in Libro Paralipomenon continetur, Zara, id est, oriens, appellatus est. . Job in Latinum vertitur dolens, et recte, propter percussionem carnis et passiones dolorum. Calamitates enim suas nominis etymologia praefiguravit. . Pharao nomen est non hominis, sed honoris; sic enim et apud nos Augusti appellantur reges cum propriis nominibus censeantur. Exprimitur autem in Latinum PHARAO denudans eum, utique Deum, sive dissipator ejus, populi enim Dei fuit afflictor. . JANNES marinus, sive ubi est signum. Cessit et defecit signum ejus coram signis Moysi: unde, et dixerunt magi: Hic digitus Dei est. . MAMBRES, mare pelliceum sive mare in capite. . Moyses interpretatur sumptus ex aqua. Invenit enim eum ad ripam fluminis expositum filia

Pharaonis, quem colligens adoptavit sibi; vocavitque nomen ejus Moyses, eo quod de aqua sumpsisset eum. . AARON mons fortitudinis interpretatur, propter quod thuribulum accipiens in medio superstitum et interemptorum obviam stetit, et ruinam mortis quasi quidam mons fortis exclusit. . ELEAZAR, Dei adjutorium. BALAC, praecipitans, sive devorans. BALAAM, vanus populus. . PHINEES, ori parcens, transfixit enim pugione Zambri, cum scorto Madianitide, et Domini furorem placavit, ut parceret. . ZAMBRI, iste lacessens, vel amaricans. Proprie enim nomen ab amaritudine praefiguratum, quod peccando amaricaverit populum. . RAAB, latitudo, vel fames, sive impetus. Josue interpretatur salvator. Ipse enim in figura Christi populum a deserto salvavit, et in terram repromissionis induxit. . CALEB, quasi cor, aut canis. OTHONIEL, tempus ejus Deus, vel responsio Dei. AOTH, gloriosus. BARACH, fulgurans . DEBBORA, apis, vel loquax. Apis, quia fuit ad bellum promptissima, dimicans adversus Sisaram; quo perempto, cecinit canticum, inde loquax. JAHEL, ascensio. . GEDEON, experimentum iniquitatis eorum. Frequentibus enim documentis informatus est quali praesagio contra hostes futuram victoriam expediret, ex quo futuro experimento etymologiam nominis sumpsit. . ABIMELECH, pater meus rex. THOLAH, vermiculus, vel coccinum. JAIR, illuminans. JEPHTE, aperiens, vel apertus. HESEBON, cogitatio, sive vinculum moeroris. ABDO, servus ejus. . SAMSON sol eorum, vel solis fortitudo. Fuit enim virtute clarus, et liberavit Israel de hostibus. DALILA, paupercula, vel situla. BOOZ, in fortitudine, sive in quo robur. . Noemi, quam interpretari possumus consolatam, eo quod, marito et liberis peregre mortuis, nurum Moabitidem in consolationem suam tenuit. . Ruth, interpretatur festinans. Alienigena enim erat ex populo gentili, quae relicta patria festinavit transire in terram Israel, dicens socrui suae: Quocunque perrexeris, pergam. . ANNA gratia ejus interpretatur, quia dum esset prius sterilis natura, postremo Dei gratia fecundata est. HELI, Deus meus. . OPHNI, discalciatus. Filius enim fuit Heli electus in ministerium sacerdotii, cujus amissionem suo expressit vocabulo. Apostolus enim ait: Calciati pedes in praeparationem Evangelii pacis. . Et propheta: Quam speciosi pedes qui annuntiant pacem. Iste ergo discalciatus interpretatur, ut ejus nomine veteris Testamenti sacerdotium a veteri populo significaretur ablatum. . Phinees, frater Ophni, os mutum interpretatur, quo significatur sacerdotii veteris et doctrinae silentium. SAMUEL, nomen ejus Deus. JESSAI, insulae sacrificium, vel incensum. . SAUL petitio interpretatur; notum est enim quomodo Hebraeorum populus eum sibi regem petierit, et accepit non secundum Deum, sed secundum suam voluntatem. . DAVID, fortis manu, utique, quia fortissimus in praeliis fuit. Ipse et desiderabilis, in stirpe scilicet sua, de qua praedixerat propheta: Veniet Desideratus cunctis gentibus. . Salomon trinomius fuisse perhibetur. Primum vocabulum ejus Salomon dicitur, id est, pacificus, eo quod in regno ejus pax fuerit. Secundum nomen Idida, eo quod fuerit dilectus, et amabilis Domino. Tertium vocabulum ejus Coheleth, quod Graece appellatur ecclesiastes, Latine concionator, quod ad populum loqueretur. . JONATHAS, columbae donum. . ABSALOM, patris pax per antiphrasin, eo quod bellum adversus patrem gessisset, sive quod in ipso bello David placatus fuisse legitur filio, adeo ut etiam magno cum dolore exstinctum plangeret. . ROBOAM, latitudo populi, et ipsum per antiphrasin, quod decem tribubus ab eo separatis, duae tantum ei relictae sint. . ABIA, pater dominus, vel pater fuit. ASA, tollens, sive sustollens. JOSAPHAT, Domini judicium. JORAM, qui est excelsus. ACHAZIAS, apprehendens Dominum. . ATHALIA, tempus Domini. JOAS, spirans, vel Domini robur. AMASIAS, populum tollens. OZIAS, fortitudo Domini. AZARIAS, auxilium Domini. . Ozias, autem

ipse est qui et Azarias, duplici nomine. Ipse est qui illicitum sibi sacerdotium vendicare conatus, lepra in fronte percussus est. . Joathan est perfectus. Pulchram etymologiam nominis habet; fecit enim rectum in conspectu Domini, et portam templi aedificavit excelsam. . ACHAZ, apprehendens. EZECHIAS, fortis Dominus. MANASSES, obliviosus. Per multa enim scelera et sacrilegia reliquerat et oblitus fuerat Dei, sive quod oblitus est Deus peccatorum illius. . AMON, fidelis vel onustus. JOSIAS, ubi est incensum Domini, propria etymologia nominis. Iste est enim qui simulacra combussit. . JOACHAZ, robustus. JOACHIM, ubi est praeparatio. ELIACHIM, Dei resurrectio. JECHONIAS, praeparatio Domini. SEDECHIAS, justus Domini. . JEROBOAM, judicatio, sive causa populi, vel, ut quidam aiunt, divisio interpretatur, pro eo quod in regno ejus divisus sit populus Israel, et praecisus a regno stirpis David. Divisionis enim populi causa iste exstitit. . ZAMBRI, Psalmus, vel Canticum meum. OMRI, crispans meus. ACHAB, frater patris. . JEZABEL, fluxus sanguinis, vel fluens sanguinem, sed melius, ubi est sterquilinium. Praecipitata enim deorsum, comederunt carnes ejus canes, sicut praedixerat Elias: Et erunt, inquit, carnes Jezabel sicut stercus super faciem terrae. . OCHOZIAS, apprehendens Deum. JEHU, ipse, vel est. JOATHA, rebustus. SELLA, umbra ejus, vel petitio MANAHEM, consolans. PHACEAS, aperiens. . NABUCHODONOSOR, prophetia laguncular angustae, sive prophetans istiusmodi signum, per somnium scilicet futurorum, quod vidisse narratur, et Daniel interpretatus est; sive, sessio in agnitione angustiae pro iis qui in captivitatem ab eo ducti sunt. . Zorobabel, apud Hebraeos ex tribus integris nominibus traditur esse compositus. Zo, iste; RO, magister; BABEL proprie Babylonium sonat; et efficitur nomen ZOROBABEL, iste magister de Babylone, in Babylone enim ortus est, ubi et princeps gentis Judaeae exstitit.

CAPUT VII. De patriarchis. . Quorumdam patriarcharum etymologiae notandae sunt, ut sciamus quid in suo vocabulo resonent. Nam plerique eorum ex causis propriis nomina acceperunt. Patriarcha interpretatur patrum princeps. Ἄρχος enim Graece princeps est. . Abram primum vocatus est pater videns populum, propter Israel, scilicet, tantum; postea appellatus Abraham, quod transfertur pater multarum gentium, quod erat adhuc per fidem futurum. Gentium autem non habetur in nomine, sed subauditur, juxta illud: Erit nomen tuum Abraham, quia patrem multarum gentium posui te. . Isaac, ex risu nomen accepit. Riserat enim pater quando ei promissus est, admirans in gaudio. Risit et mater, quando per illos tres viros promissus est, dubitans in gaudio. Ex hac ergo causa nomen accepit Isaac, interpretatur enim risus. . Sciendum autem quod quatuor in veteri Testamento absque ullo velamine nominibus suis, antequam nascerentur, vocati sunt; Ismael, Isaac, Salomon, et Josias. Lege Scripturas. . JACOB, supplantator interpretatur, sive quod in ortu plantam nascentis fratris apprehenderit, sive quod postea fratrem arte deceperit. Unde et Esau dixit: Juste vocatum est nomen ejus Jacob, supplantavit enim me ecce secundo. . ISRAEL, vir videns Deum. Tunc enim hoc nomen accepit, quando tota nocte luctatus vicit in certamine angelum, et oriente lucifero benedictus est. Inde propter visionem Dei Israel appellatus est, sicut et ipse ait: Vidi Dominum, et salva facta est anima mea. . Ruben, interpretatur visionis filius. Sic enim quando eum peperit Lia vocavit nomen ejus Ruben dicens: Quia vidit Deus humilitatem meam. . Simeon, interpretatur auditio. Sic enim dixit Lia quando peperit eum: Quia exaudivit me Deus. . LEVI, additus. Dixit enim Lia quando peperit eum, non ambigens de amore viri: Nunc mecum erit vir meus, quia peperi ei tres filios. .

JUDAS confessio dicitur. Quando enim peperit cum Lia, laudem Domino retulit dicens: Nunc super hoc confitebor Domino; et ob id vocatus est Judas. A confessione itaque nomen ejus est dictum, quod est gratiarum actio. . Issachar interpretatur, est merces. IE quippe dicitur est, SACHAR merces. Hoc autem ideo, quia mandragoris filii Ruben introitum viri, qui Racheli debebatur, ad se emerat Lia. Unde et dum natus est, dixit Lia: Dedit Deus mercedem meam. . ZABULON interpretatur habitaculum. Sextum enim hunc filium genuerat Lia; propterea jam secura dixit: Habitavit mecum vir meus. Unde, et filius ejus vocatus est habitaculum. . Nephthalim de conversione, sive comparatione causa nominis ejus est. Unde et dixit Rachel, cum eum peperisset ancilla ejus Bala: Habitare me fecit Deus habitationem cum sorore mea. . Dan interpretatur judicium. Bala enim dum eum peperisset, dixit Rachel domina ejus: Judicavit me Dominus, et exaudiens dedit mihi filium. Causam nominis expressit, ut ab eo quod judicasset se Dominus, filio ancillae judicii nomen imponeret. . Gad ab eventu, sive procinctu vocatus est. Quando enim peperit eum Zelpha, dixit domina ejus Lia: In fortuna, id est quod dicitur, in procinctu, vel eventu. . ASER beatus dicitur, dum enim peperisset eum Zelpha, dixit Lia: Beata ego, et beatificant me mulieres; et ab eo quod beata dicatur, ex etymologia nominis Beatum vocavit. . Joseph, ab eo quod sibi alium addi mater optaverat, vocavit augmentum. Hunc Pharao Zaphanath Phaaneca appellavit, quod Hebraice absconditorum repertorem sonat, pro eo quod obscura somnia revelavit, et sterilitatem praedixit. . Tamen, quia hoc nomen ab Aegyptio ponitur, ipsius linguae debet habere rationem. Interpretatur ergo Zaphanath Phaaneca Aegyptio sermone Salvator mundi, eo quod orbem terrae ab imminente famis excidio liberarit. . Benjamin interpretatur filius dextrae, quod est virtutis. Dextra enim appellatur Jamin. Mater quippe ejus moriens vocaverat nomen ejus Benoni, id est, filius doloris mei. Pater hoc mutavit, filium dextrae nominans. . Manasses dictus ab eo quod sit pater ejus oblitus laborum suorum. Ita enim Hebraice vocatur oblivio. . Ephraim, eo quod auxerit eum Deus, et ex hoc vocabulo in linguam nostram transfertur augmentum.

CAPUT VIII. De prophetis. . Quos gentilitas vates appellat, hos nostri prophetas vocant, quasi praefatores, quia porro fantur, et de futuris vera praedicunt. Qui autem a nobis prophetae, in veteri Testamento videntes appellabantur, quia videbant ea quae caeteri non videbant, et praespiciebant ea quae in mysterio abscondita erant. . Hinc est quod scriptum est in Samuele: Eamus ad videntem. Hinc Isaias: Vidi, inquit, Dominum sedentem super solium excelsum, et elevatum. Et Ezechiel: Aperti sunt coeli, et vidi visiones Dei. . Quorumdam autem prophetarum nominum etymologiae annotandae sunt. Vocabula enim eorum satis ostendunt quid in futurum factis dictisque suis praenuntiassent. . Elias interpretatur Dominus Deus. Ex futuri igitur praesagio sic vocatur. Nam dum altercaretur in sacrificio cum quadringentis sacerdotibus Baal, invocato nomine Domini, descendit de coelo ignis super holocaustum. Quod cum vidisset omnis populus, cecidit in faciem suam, et ait: Dominus ipse est Deus (III Reg. XVIII,). . Ex hac igitur causa tale prius nomen accepit pro eo quod per eum postea cognoverit populus Dominum Deum. Idem et fortis Domini interpretatur, vel propter quod interfecit eosdem sacerdotes, vel propter quod Achab adversitatem toleravit. . ELISAEUS Domini salus interpretatur, vocabulum autem idem ex futuri praesagio accepit. Denique et multas virtutes fecit, et famem pellens populum a morte salvavit. . NATHAN, dedit, sive dantis. Isaias interpretatur Salvator Domini. Et merito;

Salvatorem enim universarum gentium, ejusque sacramenta amplius quam caeteri praedicat. . JEREMIAS excelsus Domini, pro eo quod dictum est ei: Constitui te super gentes et regna (Jer I,). . EZECHIEL, fortitudo Dei. DANIEL, judicium Dei, sive quia in presbyterorum judicio sententiam divinae examinationis exhibuit, dum, reperta eorum falsitate Susannam ab interitu liberavit; sive quod visiones et somnia, quibus per signa forte sigla quaedam et aenigmata futura monstrabantur, sagaci mente discernens aperuit. Hic, et desideriorum vir appellatus est, quia panem desiderii non manducavit, et vinum concupiscentiae non bibit. . OSEE, salvator, aut salvans. Dum enim iram Dei in populum Israel ob crimen idololatriae prophetasset, domui Judae salutem praenuntiavit. Propter quod Ezechias rex Juda, sublatis idolis quae praecedentes reges consecraverant, templum Domini purgasse ac purificasse monstratur. . JOEL, Dominus Deus, sive incipiens Deo, vel fuit Dei. Haec enim ejus vocabulum resonat etymologia incerta. . AMOS, populus avulsus. Prophetia enim ejus ad populum fuit Israel, quia jam avulsus erat a Domino, et aureis vitulis serviebat, sive avulsus a regno stirpis David. . NAHUM, gemens, sive consolator. Increpat enim civitatem sanguinum, et post eversionem illius consolatur Sion dicens: Ecce super montes pedes evangelizantis et annuntiantis pacem (Isa. XLII,). . HABACUC amplexans, quia, vel ex eo quod amabilis Domini fuit, vocatur amplexatio, vel quod in certamen cum Deo congreditur, amplexantis, id est, luctantis sortitus est nomen. Nullus enim tam audaci voce ausus est Deum ad disceptationem justitiae provocare, cur in rebus humanis, et mundi istius πολιτεία tanta rerum versatur iniquitas. . MICHEAS, quis hic, vel quis iste? Comminatur enim Samariae ob causam simulacrorum illo modo, quo de Eliu dicitur: Quis est iste involvens sententias (Job, XXXVIII,) ? . SOPHONIAS, specula, vel arcanum Domini interpretatur, utrumque ad prophetam convenit. Ipsi enim sciunt mysteria Dei. Unde ad Ezechielem dicitur: Speculatorem te posuit domui Israel (Ezec. III,). Et alibi: Non faciet Dominus quidquam, nisi revelaverit servis suis prophetis (Amos, III,). . ABDIAS, servus Domini. Sicut enim Moyses famulus Domini, et apostolus servus Christi, ita iste legatus ad gentes missus videt, et praedicat, quae prophetali digna sunt ministerio, et servitute, inde servus Domini. . Jonas interpretatur columba, sive dolens. Columba pro gemitu, quando in ventre ceti triduo fuit. Dolens autem, vel propter tristitiam, quam habuit de salute Ninivitarum, vel propter hederam subito arescentem, cujus umbraculo tegebatur contra solis ardorem. . Ipse est, et Amathi Sareptanae viduae filius, ut Judaei affirmant, quem resuscitavit Elias, matre postea ad eum dicente: Nunc cognovi quoniam vir Dei es tu, et verbum Dei in ore tuo verum est (III Reg. XVII,). Ob hanc causam ipsum puerum Amathi vocitatum. Amathi enim ex Hebraeo in Latinam linguam veritas dicitur, et ex eo quod verum Elias locutus est, ille, qui suscitatus est, filius nuncupatus est veritatis. . ZACHARIAS, memoria Domini. Septuagesimo enim anno desolationis templi completo, Zacharia praedicante, memoratus est Dominus populi sui; jussuque Darii reversus est Dei populus, et reaedificata est, et Urbs, et templum. . Aggeus in Latinum festivus et laetus resonat. Destructum enim templum aedificandum prophetat, et post luctum captivitatis regressionis laetitiam praedicat. . Malachias interpretatur angelus Domini, id est, nuntius; quidquid enim loquebatur, quasi a Domino essent mandata, ita credebantur, et inde ita nomen ejus Septuaginta transtulerunt, dicentes: Assumptio Verbi Domini super Israel in manu angeli ejus (Malach I,). . ESDRAS, adjutor. NEHEMIAS, consolator a Domino. Quodam enim praesagio futurorum nomina ista sortiti sunt. Fuerunt enim in adjutorium et consolationem omni illi populo redeunti ad patriam. Nam et

templum Domini idem reaedificaverunt, et murorum ac turrium opus ipsi restauraverunt. . ANANIAS, gratia Dei. Idem, et Sidrac lingua Chaldaea, quod interpretatur decorus meus. . AZARIAS, auxilium Domini. Idem et Abdenago, quod in Latinum vertitur serviens taceo. . MISAEL, quae palus Domini; ipse, et Misach, quod interpretatur risus, vel gaudium. . AHIA, frater ejus. SEMEIA, audiens Dominum. ASAPH, congregans. ETHAN, robustus, sive accensus. . IDHITUM, transiliens eos, sive saliens eos. Quosdam enim inhaerentes humo, curvatos in terram, et ea quae in imo sunt cogitantes, et in rebus transeuntibus spem ponentes transilivit canendo iste qui vocatur transiliens. . EMAN, accipiens, vel formido eorum. BARACHIA, benedictus Dominus, vel benedictus Domini. OLDA, distritio, sive diverticulum. JUDITH, laudans, vel confitens. ESTHER, absconsa. . ZACHARIAS, memoria Domini, ob hoc, quia canit: . . . . Memorari testamenti sui Sancti (Luc, I,). . JOANNES BAPTISTA, Domini gratia, eo quod sit limes prophetiae, praenuntius gratiae, sive initium baptismatis, per quod gratia ministratur. . Hi sunt prophetae Veteris, Novique Testamenti, quorum finis Christus, cui dicitur a Patre: Et prophetam in gentibus posui te (Jer. I,). . Prophetiae autem genera septem sunt: Primum genus, Ecstasis, quod est mentis excessus, sicut vidit Petrus vas illud submissum de coelo in stupore mentis cum variis animalibus. . Secundum genus, visio sicut apud Isaiam dicentem: Vidi Dominum sedentem super solium excelsum (Isa VI,). Tertium genus, somnium, sicut Jacob subnixam in coelo scalam dormiens vidit. Quartum genus, per nubem, sicut ad Moysen, et ad Job post plagam loquitur Deus. . Quintum genus, vox de coelo, sicut ad Abraham sonuit dicens: Ne injicias manum tuam in puerum, (Gen XXII,). Et ad Saulum in via: Saule, Saule, quid me persequeris (Act IX,)? . Sextum genus, accepta parabola, sicut apud Salomonem in Proverbiis, et apud Balaam, cum evocaretur a Balac. Septimum genus, repletio sancti Spiritus, sicut pene apud omnes prophetas. . Alii tria genera visionum esse dixerunt. Unum secundum oculos corporis, sicut vidit Abraham tres viros sub ilice Mambre, et Moyses ignem in rubo, et discipuli transfiguratum Dominum in monte inter Moysen, et Eliam, et caetera hujusmodi. . Alterum secundum spiritum, quod imaginamur ea quae per corpus sentimus, sicut vidit Petrus, discum illum submitti de coelo cum variis animalibus, et sicut Isaias Dominum in sede altissima non corporaliter, sed spiritualiter vidit. . Non enim Deum forma corporea circumterminat, sed quemadmodum figurate, non proprie multa dicuntur, ita etiam figurate multa monstrantur. . Tertium autem genus visionis est, quod neque corporeis sensibus, neque illa parte animae, qua corporalium rerum imagines capiuntur, sed per intuitum mentis, quo intellecta conspicitur veritas, sicut Daniel hoc praeditus mente vidit, quod Balthasar viderat corpore, sine quo genere illa duo, vel infructuosa sunt, vel etiam in errorem mittunt. Omnia tamen haec genera Spiritus sanctus moderatur. . Habere autem Prophetiam, non solum bonus, sed etiam malus potest; nam invenimus Saulem regem prophetasse. Persequebatur enim sanctum David, et impletus Spiritu prophetare coepit.

CAPUT IX. De apostolis. . Apostoli missi interpretantur: hoc enim eorum nomen indicat. Nam sicut Graece ἄγγελοι, Latine nuntii vocantur, ita Graece apostoli, Latine missi appellantur. Ipsos enim misit Christus evangelizare per universum mundum, ita ut quidam Persas, Indosque penetrarent, docentes gentes, et facientes in nomine Christi magna et incredibilia miracula, ut, attestantibus signis et prodigiis crederetur illis in iis quae dicebant et viderant. Habent autem plerique ex iis causas suorum vocabulorum. . Petrus a petra nomen accepit, hoc est, a Christo

super quem est fundata Ecclesia. Non enim a Petro petra, sed Petrus a petra nomen sortitus est, sicut non Christus a Christiano, sed Christianus a Christo vocatur, ideoque ait Dominus: Tu es Petrus, et super hanc petram, etc., quia dixerat Petrus: Tu es Christus Filius Dei vivi; deinde ei Dominus: Super hanc, inquit, petram, quam confessus es, aedificabo Ecclesiam meam. Petra enim erat Christus, super quod fundamentum etiam ipse aedificatus est Petrus. . Cephas dictus, eo quod in capite sit constitutus apostolorum; κεφαλὴ enim Graece caput dicitur, et ipsum nomen in Petro Syrum est. . Simon Barjona in linguam nostram sonat filius columbae, et est nomen Syrum pariter et Hebraeum. BAR quippe Syra lingua filius, JONA columba, utroque sermone, dicitur. . Alii simpliciter accipiunt, quod Simon, id est, Petrus filius sit Joannis, juxta illam interrogationem: Simon Joannis, diligis me? et volunt Scriptorum vitio depravatum, ut pro Barjoanna, hoc est, filius Joannis, Barjona scriptum sit, una detracta syllaba. Joanna autem interpretatur Domini gratia. . Et fuisse constat Petrum trinomium: Petrum, Cepham, et Simonem Barjona; Simon autem Hebraice interpretatur obediens. . Saulus Hebraico sermone tentatio dictus, eo quod prius in tentatione Ecclesiae sit versatus. Persecutor enim erat, et inde nomen habebat istud, quando persequebatur Christianos. . Postea, mutato nomine, de Saulo factus est Paulus, quod interpretatur mirabilis, sive electus. Mirabilis, vel quia multa signa fecit, vel quia ab Oriente usque ad Occasum Evangelium Christi in omnibus gentibus praedicavit. . Electus, sicut in Actibus apostolorum Spiritus sanctus dicit: Segregate mihi Barnabam, et Saulum ad opus, ad quod elegi eos (Act. XIII,). Latino autem sermone Paulus a modico dictus; unde et ipse ait: Ego sum minimus apostolorum omnium (I Cor. XV,). Quando enim Saulus, superbus, elatus; quando Paulus, humilis et modicus. . Ideo sic loquimur: Paulo post videbo te, id est, post modicum. Nam quia modicus factus est, ipse dicit: Ego enim sum novissimus apostolorum; et: Mihi minimo omnium sanctorum (Eph. III,). Cephas autem et Saulus ideo mutato nomine sunt vocati, ut essent etiam ipso nomine novi, sicut Abraham et Sara. . Andraeas, frater Petri carne, et cohaeres gratiae, secundum Hebraeam etymologiam, interpretatur decorus, sive respondens, sermone autem Graeco a viro virilis appellatur. . Joannes, quodam vaticinio ex merito nomen accepit; interpretatur enim in quo est gratia, vel Domini gratia. Amplius enim eum caeteris apostolis dilexit Jesus. . Jacobus Zebedaei a patre cognominatur, quem relinquens, cum Joanne verum Patrem secuti sunt. Hi sunt filii tonitrui, qui etiam Boanerges ex firmitate et magnitudine fidei nominati sunt. Hic est Jacobus filius Zebedaei, frater Joannis, qui post Ascensionem Domini ab Herode manifestatur occisus. . Jacobus Alphaei ob distinctionem prioris cognominatus qui dicitur filius Zebedaei, sicut iste filius Alphaei: cognomentum igitur ambo a patre sumpserunt. . Iste est Jacobus minor, qui in Evangelio frater Domini nominatur, quia Maria uxor Alphaei, soror fuit Matris Domini, quam Mariam Cleophae Joannes evangelista cognominat, a patre, sive a gentilitate familiae, aut quacunque alia causa ei nomen imponens. Alphaeus autem Hebraeo sermone in Latinum exprimitur, millesimus, sive doctus. . PHILIPPUS, os lampadarum vel os manuum. THOMAS, abyssus, vel geminus, unde Graece Didymus appellatur. BARTHOLOMAEUS, filius suspendentis aquas, vel filius suspendentis me. Syrum est, non Hebraeum. . Matthaeus, in Hebraeo donatus exprimitur. Idem et appellatus Levi ex tribu a qua ortus fuit. In Latino autem ex opere Publicam nomen accepit, quia ex Publicanis fuit electus, et in apostolatum translatus. . Simon Cananaeus, ad distinctionem Simonis Petri, de vico Galilaeae Cana; ubi aquas Dominus mutavit in vinum: ipse est qui in alio evangelista scribitur Zelotes, Cana quippe zelus

interpretatur. . Judas Jacobi, qui alibi appellatur Lebbaeus, figuratum nomen habet a corde, quod nos diminutive corculum possumus appellare: ipse in alio evangelista Thaddaeus scribitur, quem ecclesiastica tradit Historia missum Edessam ad Abagarum regem. . Judas Iscariotes, vel a vico, in quo ortus est, vel ex tribu Issachar vocabulum sumpsit, quodam praesagio futuri in condemnationem sui. Issachar enim interpretatur merces, ut significaretur pretium proditoris, quo vendidit Dominum, sicut scriptum est: Et acceperunt mercedem meam, triginta argenteos, pretium quo appretiatus sum ab eis (Matth. XXVII,). . Matthias, qui inter apostolos sine cognomine solus habetur, interpretatur donatus, ut subaudiatur pro Juda; iste enim in locum ejus electus est ab apostolis, cum pro duobus sors mitteretur. . MARCUS excelsus mandato, utique propter Evangelium Altissimi, quod praedicavit. . LUCAS, ipse consurgens sive ipse elevans, eo quod elevaverit praedicationem Evangelii post alios. . BARNABAS, filius Prophetae, vel filius consolationis. CAPUT X. De reliquis in Evangelio nominibus. . MARIA, illuminatrix, sive stella maris; genuit enim Lumen mundi. Sermone autem Syro MARIA Domina nuncupatur, et pulchre, quia Dominum genuit. . ELISABETH, Dei mei saturitas, vel Dei mei juramentum. . MAGDALENA, turris. MARTHA, irritans, aut provocans; sermone autem Syro interpretatur dominans. . NATHANAEL, donum Dei, quia dolus, id est, simulatio, dono Dei, in eo non fuit. . ZEBEDAEUS, donatus, sive fluens iste. ZACCHAEUS, justus, sive justificatus, sive justificandus: Syrum est nomen, non Hebraeum. . LAZARUS, adjutus, eo quod sit a morte resuscitatus. HERODES, pelliceus, gloriosus, clara etymologia. . CAIPHAS, investigator, aut sagax, aut vomens ore; iniquo enim ore suo justum condemnavit, quamvis hoc mysterio prophetali annuntiasset. . PONTIUS, declinans consilium, utique Judaeorum; accepta enim aqua lavit manus suas, dicens: Innocens ego sum a sanguine hujus Justi (Matth. XVII,). . PILATUS, os malleatoris, quia dum Christum ore suo, et justificat, et condemnat, more malleatoris utraque ferit. . BARRABA, filius magistri, eorum absque dubio Judaeorum magistri, qui est diabolus, homicidiorum auctor, qui usque hodie regnat in eis.

CAPUT XI. De martyribus. . Martyres Graeca lingua Latine testes dicuntur, unde, et testimonia Graece martyria nuncupantur. Testes autem ideo vocati sunt, quia propter testimonium Christi passiones sustinuerunt, et usque ad mortem pro veritate certaverunt. . Quod vero non testes (quod Latine utique possemus), sed Graece martyres appellamus, familiarius Ecclesiae auribus hoc Graecum verbum sonat, sicut multa Graeca nomina, quae pro Latinis utimur. . Martyrum primus in Novo Testamento Stephanus fuit qui sermone Hebraeo interpretatur norma, quod prior fuerit in martyrio ad imitationem fidelium: idem autem ex Graeco sermone in Latinum vertitur coronatus, et hoc prophetice, ut quod sequeretur in re, vaticinio quodam futuri prius in vocabulo resonaret; passus est enim, et quod vocabatur accepit. Stephanus enim corona dicitur, humiliter lapidatus, sed sublimiter coronatus. . Duo autem sunt martyrii genera, unum in aperta passione, alterum in occulta animi virtute. Nam multi hostis insidias tolerantes, et cunctis carnalibus desideriis resistentes, per hoc quod se Omnipotenti Deo in corde mactaverunt, etiam pacis tempore martyres facti sunt, qui etiam, si persecutionis tempore existerent, martyres esse potuerunt. CAPUT XII. De clericis. . Cleros et clericos hinc appellatos (credimus) quia Matthias sorte electus est, quem primum per apostolos legimus ordinatum, κλῆρος enim Graece, sors, vel haereditas dicitur. . Propterea ergo dicti clerici, quod de sorte sunt Domini, vel quia Dominum

partem habent. Generaliter autem clerici nuncupantur omnes qui in Ecclesia Christi deserviunt, quorum gradus et nomina haec sunt: . Ostiarius, psalmista, lector, exorcista, acolythus, subdiaconus, diaconus, presbyter et episcopus. . Ordo episcoporum quadripertitus est, id est, in patriarchis, archiepiscopis, metropolitis atque episcopis. . Patriarcha Graeca lingua summus Patrum interpretatur, quia primum, id est, apostolicum retinet locum, et ideo quia summo honore fungitur, tali nomine censetur, sicut Romanus, Antiochenus et Alexandrinus. . Archiepiscopus Graeco vocabulo, quod sit summus episcoporum, tenet enim vicem apostolicam, et praesidet, tam metropolitanis quam episcopis caeteris. (Metropolitani autem a mensura civitatum vocati.) . Singulis enim provinciis praeeminent, quorum auctoritati et doctrinae caeteri sacerdotes subjecti sunt, sine quibus nihil reliquos episcopos agere licet, sollicitudo enim totius provinciae ipsis commissa est. . Omnes autem superius designati ordines uno eodemque vocabulo episcopi nominantur, sed ideo privato nomine quidam utuntur propter distinctionem potestatis, quam singulariter acceperunt. . PATRIARCHA, patrum princeps; Αρχος enim princeps. . ARCHIEPISCOPUS, princeps episcoporum, sicut metropolitanus a mensura civitatum. . Episcopatus autem vocabulum inde ductum, quod ille qui superefficitur superintendat, curam scilicet subditorum gerens, σκοπεῖν enim Graece, Latine intendere dicitur. . Episcopi autem Graece, Latine speculatores interpretantur; nam speculator est praepositus in Ecclesia, dictus, eo quod speculetur, atque prospiciat populorum infra se positorum mores et vitam. . PONTIFEX, princeps sacerdotum est, quasi via sequentium, ipse et summus sacerdos, ipse et pontifex maximus nuncupatur; ipse enim efficit sacerdotes atque levitas, ipse omnes ordines ecclesiastices disponit, ipse quid unusquisque facere debeat ostendit. . Antea autem pontifices et reges erant; nam majorum haec erat consuetudo, ut rex esset etiam sacerdos et pontifex. Unde et romani imperatores pontifices dicebantur. . Vates a vi mentis appellatus, cujus significatio multiplex est; nam modo sacerdotem, modo prophetam significat, modo poetam. . ANTISTES sacerdos dictus, ab eo quod ante stat, primus est enim in ordine Ecclesiae, et supra se nullum habet. . Sacerdos autem nomen habet compositum ex Graeco et Latino, quasi sacrum dans, sicut enim rex a regendo, ita sacerdos, a sanctificando vocatus est; consecrat enim, et sanctificat. . Sacerdotes autem gentilium flamines dicebantur. Hi in capite habebant pileum, in quo erat brevis virga desuper, habens lanae aliquid. Quod cum per aestum ferre non possent, filo tantum capita religare coeperunt. . Nam nudis penitus eos capitibus incedere nefas erat: unde a filo, quo utebantur, flamines dicti sunt, quasi filamines. Verum festis diebus filo deposito, pileum imponebant pro sacerdotii eminentia. . Presbyter Graece, Latine senior interpretatur non modo pro aetate, vel decrepita senectute, sed propter honorem et dignitatem, quam acceperunt, presbyteri nominantur: unde et apud veteres idem episcopi et presbyteri fuerunt, quia illud nomen dignitatis est, hoc aetatis. . Ideo autem et PRESBYTERI sacerdotes vocantur quia sacrum dant, sicut et episcopi; qui licet sint sacerdotes, tamen pontificatus apicem non habent, quia nec chrismate frontem signant, nec Paracletum Spiritum dant, quod solis deberi episcopis lectio Actuum apostolorum demonstrat. . Levitae ex nomine auctoris vocati; de Levi enim Levitae exorti sunt, a quibus in templo Dei mystici sacramenti ministeria explebantur. Hi Graece diaconi, Latine ministri dicuntur, quia sicut in sacerdote consecratio, ita in diacono mysterii dispensatio habetur. . Hypodiaconi Graece, quos nos subdiaconos dicimus, qui ideo sic appellantur, quia subjacent praeceptis et officiis levitarum. Oblationes enim in templo Dei a fidelibus ipsi

suscipiunt, et levitis superponendas altaribus deferunt: hi apud Hebraeos Nathinaei vocantur. . Lectores a legendo; PSALMISTAE, a psalmis canendis vocati; illi enim praedicant populis quid sequantur; isti canunt ut excitent ad compunctionem animos audientium, licet et quidam lectores ita miseranter pronuntient, ut quosdam ad luctum lamentationemque compellant. . Iidem etiam pronuntiatores vocantur, quod porro annuntient; tanta enim, et tam clara erit eorum vox, ut quamvis longe positorum aures adimpleant. . Cantor autem vocatus, quia vocem modulatur in cantu. Hujus duo genera dicuntur in arte musica, sicut ea docti homines Latine dicere potuerunt, praecentor, et succentor. . Praecentor, qui vocem praemittit in cantu. Succentor autem, qui subsequenter canendo respondet. . Concentor autem dicitur, quia consonat; qui autem non consonat, nec concinit, nec concentor erit. . Acolythi Graece, Latine ceroferarii dicuntur, a deportandis cereis quando legendum Evangelium est, aut sacrificium offerendum. . Tunc enim accenduntur luminaria ab eis, et deportantur, non ad effugandas tenebras, dum sol eodem tempore rutilet, sed ad signum laetitiae demonstrandum, ut sub typo luminis corporalis illa lux ostendatur de qua in Evangelio legitur: Erat lux vera, quae illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. . Exorcistae ex Graeco in Latinum adjurantes, sive increpantes vocantur. Invocant enim super energumenos, vel super eos qui habent spiritum immundum, nomen Domini Jesu, adjurantes per eum ut egrediatur ab eis. . Ostiarii, iidem et janitores, qui in veteri Testamento electi sunt ad custodiam templi, ut non ingrederetur illud immundus in omni re: dicti autem ostiarii, quod praesint ostiis templi. Ipsi enim tenentes clavem, omnia intus extraque custodiunt, atque inter bonos et malos habentes judicium, fideles recipiunt, respuunt infideles.

CAPUT XIII. De monachis. . Monachus Graeca etymologia vocatus, eo quod sit singularis; μονὰς enim Graece singularitas dicitur. Ergo si solitarius interpretatur vocabulum monachi, quid facit in turba qui solus est? Plura sunt autem genera monachorum. . Coenobitae, quos nos in commune viventes possumus appellare. Coenobium enim plurimorum est. . Anachoritae sunt qui post coenobialem vitam deserta petunt, et soli habitant per deserta; et ab eo quod procul ab hominibus recesserunt, tali nomine nuncupantur; sed anachoritae Eliam et Joannem, coenobitae apostolos imitantur. . Eremitae ii sunt qui et anachoritae, ab hominum conspectu remoti, eremum et desertas solitudines appetentes. Nam eremum dicitur quasi remotum. . Abba autem Syrum nomen, significat in Latinum pater, quod Paulus Romanis scribens exposuit, dicens: In quo clamamus: Abba, pater, in uno nomine duabus usus linguis. Dicit enim abba Syro nomine patrem, et rursus Latine nominat itidem patrem.

CAPUT XIV. De caeteris fidelibus. . Christianus, quantum interpretatio ostendit, de unctione deducitur, sive de nomine Auctoris et Creatoris. A Christo enim Christiani sunt cognominati, sicut a JUDA Judaei. De Magistri quippe nomine cognomen sectatoribus datum est. . Christiani autem olim a Judaeis, quasi opprobrio, Nazaraei vocabantur, pro eo quod Dominus noster atque Salvator a vico quodam Galilaeae Nazaraeus sit appellatus. . Non se autem glorietur Christianum, qui nomen habet, et facta non habet. Ubi autem nomen secutum fuerit opus, certissime ille est Christianus, quia se factis ostendit Christianum, ambulans sicut et ille ambulavit, a quo et nomen traxit. . CATHOLICUS universalis, sive generalis interpretatur; nam

Graeci universale καθολικὸν vocant. . Orthodoxus est recte credens, et ut credit vivens; ὀρθῶς enim Graece recte dicitur δόξα gloria: hoc est, vir rectae gloriae. Quo nomine non potest vocari qui aliter vivit quam credit. . Neophytus Graece, Latine novellus, et rudis, fidelis, vel nuper renatus interpretari potest. . Catechumenus dictus pro eo quod adhuc doctrinam fidei audit, nec dum tamen baptismum percepit, nam κατηχούμενος Graece auditor dicitur. . Competens vocatur qui post instructionem fidei competit gratiam Christi, inde et a petendo competentes vocati. . LAICUS, popularis; λαὸς enim Graece populus dicitur. . Proselytus, id est, advena, et circumcisus, qui miscebatur populo Dei, Graecum est.

LIBER OCTAVUS. DE ECCLESIA ET SECTIS DIVERSIS.

CAPUT PRIMUM. De Ecclesia et Synagoga. . Ecclesia Graecum est, quod in Latinum vertitur convocatio, propter quod omnes ad se vocet. CATHOLICA, universalis ἄπὸ τοῦ καθ' ὅλον, id est, secundum totum; non enim, sicut conventicula haereticorum, in aliquibus regionum partibus coarctatur, sed per totum orbem terrarum dilatata diffunditur. . Quod etiam Apostolus approbat ad Romanum dicens: Gratias ago Deo meo pro omnibus vobis, quia fides vestra annuntiatur in universo mundo (Epist. ad Rom. I,): hinc, et universitas ab uno cognominata est, propter quod in unitatem colligitur. Unde Dominus in Evangelio: Qui mecum non colligit, spargit (Luc., XI,). . Cur autem Ecclesia, cum una sit, a Joanne septem scribuntur, nisi ut una catholica septiformi plena Spiritu designetur? Sicut et de Domino novimus dixisse Salomonem: Sapientia aedificavit sibi domum, et excidit columnas septem (Prov. IX,), quae tamen septem una esse non ambigitur, dicente Apostolo: Ecclesia Dei vivi, quae est columna et firmamentum veritatis (I Tim. III,). . Inchoavit autem Ecclesia a loco, ubi venit de coelo Spiritus sanctus, et implevit uno loco sedentes. . Pro peregrinatione autem praesenti Ecclesia Sion dicitur, eo quod ab hujus peregrinationis longitudine promissionem rerum coelestium speculatur; et idcirco Sion, id est, speculatio nomen accepit. . Pro futura vero patriae pace Jerusalem vocatur, nam JERUSALEM visio pacis interpretatur. Ibi enim absorpta omni adversitate, pacem, quae est Christus, praesenti possidebit obtutu. . Synagoga Graece congregatio dicitur, quod proprium nomen Judaeorum populus tenuit. Ipsorum enim proprie Synagoga dici solet, quamvis et Ecclesia dicta sit. . Nostram vero apostoli nunquam Synagogam dixerunt, sed semper Ecclesiam: sive discernendi causa, sive quod inter congregationem, unde, Synagoga, et convocationem, unde Ecclesia nomen accepit, distet aliquid, quod, scilicet, congregari et pecora solent, quorum et greges proprie dicimus: convocari autem magis est utentium ratione, sicut sunt homines.

CAPUT II. De religione et fide. . Dogma a putando philosophi nominaverunt, id est, hoc puto esse bonum, hoc puto esse verum. . Religio appellata, quod per eam uni Deo religamus animas nostras ad cultum divinum vinculo serviendi. Quod verbum compositum est a religendo, id est, eligendo, ut ita Latinum videatur religo, sicut eligo. . Tria sunt autem quae in religionis cultu ad coendum Deum in hominibus perquiruntur, id est, fides, spes, charitas. In fide quid credendum, in spe quid sperandum, in charitate quid sit amandum. . Fides est, qua veraciter credimus id quod nequaquam videre valemus. Nam credere jam non possumus quod videmus. Proprie autem nomen fidei inde est dictum, si omnino fiat quod dictum est aut promissum. Et inde fides vocata ab eo quod sit illud quod inter utrosque placitum est, quasi inter Deum et hominem, hinc et

foedus. . Spes vocata, quod sit pes progrediendi, quasi est pes. Unde e contrario DESPERATIO, deest enim ibi pes, nullaque progrediendi facultas est, quia dum quisque peccatum amat, futuram gloriam non sperat. . Charitas Graece, Latine dilectio interpretatur, quod duos in se illiget. Nam dilectio a duobus incipit, quod est amor Dei et proximi, de qua Apostolus: Plenitudo, inquit, legis, dilectio (Ad Rom. XIII,). . Major est autem haec omnibus, quia qui diligit, et credit, et sperat. Qui autem non diligit, quamvis multa bona faciat, frustra laborat. Omnis autem dilectio carnalis, non dilectio, sed magis amor dici solet. Dilectionis autem nomen tantum in melioribus rebus accipi solet.

CAPUT III. De haeresi et schismate. . Haeresis Graece ab electione vocatur, quod, scilicet, unusquisque id sibi eligat quod melius sibi esse videtur, ut philosophi Peripatetici, Academici, Epicurei, et Stoici, vel sicut alii, qui, perversum dogma cogitantes, arbitrio suo de Ecclesia recesserunt. . Inde ergo haeresis dicta Graeca voce, ex interpretatione electionis, qua quisque arbitrio suo ad instituenda, sive ad suscipienda quaelibet ipse sibi eligit. Nobis vero nihil nostro ex arbitrio inducere licet, sed nec eligere quod aliquis de arbitrio suo induxerit. . Apostolos Dei habemus auctores, qui nec ipsi quidquam ex suo arbitrio, quod inducerent elegerunt, sed acceptam a Christo disciplinam fideliter nationibus assignaverunt. Itaque etiam si angelus de coelis aliter evangelizaverit, anathema vocabitur. . Secta a sequendo, et tenendo nominata. Nam sectas dicimus habitus animorum ac instituta circa disciplinam, vel propositum, quod tenendo sequuntur, longe alia in religionis cultu opinantes quam caeteri. . Schisma a scissura animorum vocatum. Eodem enim cultu, eodemque ritu credit, ut caeteri, solo congregationis delectatur dissidio. Fit autem schisma, cum dicunt homines: Nos justi sumus, nos sanctificamus immundos, et caetera similia. . Superstitio dicta, eo quod sit superflua, aut superinstituta observatio. Alii dicunt a senibus, quia multis annis superstites per aetatem delirant, et errant superstitione quadam, nescientes quae vetera colant, aut quae veterum ignari asciscant. . Lucretius autem superstitionem dicit superstantium rerum, id est, coelestium et divinarum, quae super nos stant, sed male dicit. Haereticorum autem dogmata, ut facile possint agnosci, causas eorum vel nomina demonstrare oportuit. CAPUT IV. De haeresibus Judaeorum. . JUDAEI confessores interpretantur. Multos enim ex iis sequitur confessio, quos antea perfidia possidebat. . HEBRAEI transitores dicuntur, quo nomine admonentur ut de pejoribus ad meliora transeant, et pristinos errores relinquant. . Pharisaei, et Sadducaei inter se contrarii sunt; nam Pharisaei ex Hebraeo in Latinum interpretantur divisi, eo quod traditionum et observationum, quas illi δευτερώσεις vocant, justitiam praeferunt. Unde et divisi vocantur a populo, quasi per justitiam. . Sadducaei interpretantur justi; vendicant enim sibi quod non sunt, corporis resurrectionem negant, et animam interire cum corpore praedicant. Hi quinque tantum libros legis recipiunt, prophetarum vaticinia respuunt. . Esseni dicunt ipsum esse Christum qui docuit illos omnem abstinentiam. . Masbothaei dicunt ipsum esse Christum qui docuit illos in omni re sabbatizare. . Genistaei dicti, eo quod de genere Abrahae esse se gloriantur; nam cum in Babyloniam venisset populus Dei, plerique, relinquentes uxores suas, Babylonicis mulieribus adhaeserunt; quidam autem Israeliticis tantum conjugiis contenti, vel ex eis geniti, dum reversi essent de Babylonia, diviserunt se ab omni populo, et assumpserunt sibi hoc nomen jactantiae. . Meristaei appellati, eo quod separant scripturas, non credentes omnibus prophetis, dicentes aliis

et aliis sipiritibus illos prophetasse; μέρος enim Graece, Latine pars dicitur. . Samaritae dicti, quod legem solam custodiunt, nam prophetas non recipiunt. . Hemerobaptistae, eo quod quotidie vestimenta sua et corpora lavent.

CAPUT V. De haeresibus Christianorum. . Quidam etiam haeretici de Ecclesia recesserunt, et ex nomine auctorum suorum nuncupantur; quidam vero ex causis quas eligentes instituerunt. . Simoniani dicti a Simone magicae disciplinae perito, cui Petrus in Actibus apostolorum maledixit, pro eo quod ab apostolis Spiritus sancti gratiam pecunia emere voluisset: hi dicunt creaturam non a Deo, sed a virtute quadam superna creatam. . Menandriani a Menandro mago discipulo Simonis nuncupati, qui mundum non a Deo, sed ab angelis factum esse asseruit. . Basilidiani a Basilide appellati, qui, inter reliquas blasphemias, passum Jesum abnegavit. . Nicolaitae dicti a Nicolao diacono Ecclesiae Hierosolymorum, qui cum Stephano et caeteris constitutus est a Petro; qui propter pulchritudinem relinquens uxorem, ut qui vellet ea uteretur, versa est in stuprum talis consuetudo, ut invicem conjugia commutarentur: quos Joannes in Apocalypsi improbat, dicens: Sed hoc habes, quia odisti facta Nicolaitarum. . Gnostici propter excellentiam scientiae se ita appellare voluerunt. Animam naturam Dei esse dicunt, bonum et malum Deum suis dogmatibus fingunt. . Carpocratiani a Carpocrate quodam vocantur, qui dixit Christum hominem fuisse tantum, et de utroque sexu progenitum. . Cerinthiani a Cerintho quodam nuncupati. Hi inter caetera circumcisionem observant, mille annos post resurrectionem in voluptate carnis futuros praedicant: unde et Graece Chiliastae, Latine Millenarii sunt appellati. . Nazaraei dicti, qui dum Christum, qui a vico Nazaraeus est appellatus, Filium Dei confiteantur, omnia tamen veteris Legis custodiunt. . Ophitae a colubro nominati sunt. Coluber enim Graece ὄφις dicitur. Colunt enim serpentem, dicentes ipsum in paradisum induxisse virtutis cognitionem. . Valentiniani a Valentino quodam Platonicae sectatore vocati, qui αἰῶνας, id est, saecula quaedam in originem Dei Creatoris induxit: Christum quoque de Virgine nihil corporis assumpsisse, sed per eam quasi per fistulam transisse asseruit. . Apellitae, quorum Apelles princeps fuit, qui creatorem angelum nescio quem gloriosum superioris Dei faciens Deum legis et Israelis, illum igneum affirmans, dixit Christum non Deum in veritate, sed hominem in phantasia apparuisse. . Archontiaci a principibus appellantur, qui universitatem quam Deus condidit opera esse archangelorum defendunt. . Adamiani vocati, quod Adae imitentur nuditatem; unde et nudi orant, et nudi inter se mares feminaeque conveniunt. . Cainani proinde sic appellati, quoniam Cain adorant. . Sethiani nomen acceperunt a filio Adam, qui vocatus est Seth, dicentes eumdem esse Christum. . Melchisedechiani vocati pro eo quod Melchisedech sacerdotem Dei, non hominem fuisse, sed virtutem Dei esse arbitrantur. . Angelici vocati, quia angelos colunt. . Apostolici hoc sibi nomen ideo praesumpserunt, quod nihil possidentes proprium, nequaquam recipiant eos qui aliquid in hoc mundo utuntur. . Cerdoniani a Cerdone quodam nominati, qui duo contraria principia asseruit. . Marcionistae a Marcione stoico philosopho appellati, qui, Cerdonis dogma secutus, alterum bonum, alterum justum Deum asseruit, tanquam duo principia creationis et bonitatis. . Artotyritae ab oblatione vocati. Panem enim et caseum offerunt, dicentes primis hominibus oblationem a fructibus terrae et a fructibus ovium fuisse celebratam. . Aquarii appellati, eo quod aquam solam offerunt in calice sacramenti. . Severiani a Severo exorti, vinum non bibunt, Vetus Testamentum et resurrectionem non recipiunt. . Tatiani a Tatiano

quodam vocati, qui et Encratitae dicti, quia carnes abominantur. . Alogii vocantur tanquam sine Verbo; λόγος enim Graece Verbum dicitur. Deum enim Verbum non credunt, respuentes Joannis Evangelium et Apocalypsim. . Cataphrygiis nomen provincia Phrygia dedit, quia ibi exstiterunt auctores eorum Montanus, Prisca et Maximilla: hi adventum Spiritus sancti non in apostolis, sed in se traditum asserunt. . Cathari propter munditiam ita se nominaverunt. Gloriantes enim de suis meritis, negant poenitentibus veniam peccatorum: viduas si nupserint, tanquam adulteras damnant; mundiores se caeteris praedicant. Qui nomen suum si cognoscere vellent, mundanos se potius quam mundos vocarent. . Pauliani a Paulo Samosateno exorti sunt, qui dixit non semper fuisse Christum, sed a Maria sumpsisse initium. . Hermogeniani ab Hermogene quodam vocati, qui materiam non natam introducens, Deo non nato eam comparavit, matremque elementorum et deam asseruit; quos Apostolus improbat, elementis servientes. . Manichaei a quodam Persa exstiterunt, qui vocatus est Manes. Hic duas naturas et substantias introduxit, id est, bonam et malam, et animas ex Deo, quasi ex aliquo fonte manare asseruit. Testamentum Vetus respuunt, Novum ex parte recipiunt. . Anthropomorphitae dicti pro eo quod, simplicitate rustica, Deum habere humana membra quae in divinis libris scripta sunt, arbitrantur. Ἄνθρωπος enim Graece, Latine homo interpretatur, ignorantes vocem Domini, qui ait: Spiritus est Deus; incorporeus est enim, nec membris distinguitur, nec corporis mole censetur. . Hierachitae ab Hieracha auctore exorti: monachos tantum recipiunt, conjugia respuunt, regna coelorum parvulos habere non credunt. . Novatiani a Novatiano Romae urbis presbytero exorti, qui adversus Cornelium cathedram sacerdotalem conatus invadere, haeresim instituit, nolens apostatas suscipere, et rebaptizans baptizatos. . Montani haeretici dicti, quod tempore persecutionis in montibus latuerunt, qua occasione se a catholicae Ecclesiae corpore diviserunt. . Ebionitae ab Ebione dicti, sive a paupertate; Christum enim, per profectum solum, virum justum putant effectum. Unde competenter Ebionitae pro paupertate intelligentiae compellati sunt. Hi semijudaei sunt, et ita tenent Evangelium, ut Legem carnaliter servent, adversus quos Apostolus ad Galatas scribens invehitur. . Photiniani a Photino Gallograeciae Sirmiae episcopo nuncupati, qui Ebionitarum haeresim suscitans, asseruit Christum a Maria per Joseph nuptiali coitu fuisse conceptum. . Aeriani ab Aerio, quodam nuncupati sunt: hi offerre sacrificium pro defunctis spernunt. . Aetiani ab Aetio sunt vocati, iidemque Eunomiani, ab Eunomio quodam dialectico Aetii discipulo, ex cujus nomine magis innotuerunt, dissimilem Patri asserentes Filium, et Filio Spiritum sanctum. Dicunt etiam nullum imputari peccatum in fide manentium. . Origeniani ab Origene auctore exorti sunt, dicentes quod non possit Filius videre Patrem, nec Spiritus sanctus Filium. Animas quoque in mundi principio dicunt peccasse, et, pro diversitate peccatorum, a coelis usque ad terras diversa corpora, quasi vincula, meruisse, eaque causa factum fuisse mundum. . Noetiani a quodam Noeto vocati, qui dicebat Christum eumdem esse, et Patrem, et Spiritum sanctum; ipsamque Trinitatem in officiorum nominibus non in personis accipiunt. Unde et Patripassiani vocantur, quia Patrem passum dicunt. . Sabelliani ab eodem Noeto pullulasse dicuntur, cujus discipulum perhibent fuisse Sabellium, ex cujus nomine maxime innotuerunt; unde, et Sabelliani vocati sunt. Hi unam personam Patris, et Filii, et Spiritus sancti astruunt. . Ariani ab Ario Alexandrino presbytero orti sunt, qui coaeternum Patri Filium non agnoscens, diversas in Trinitate substantias asseruit, contra illud quod ait Dominus: Ego et Pater unum sumus. . Macedoniani a Macedonio Constantinopolitano episcopo dicti sunt, negantes

Deum esse Spiritum sanctum. . Apollinaristae ab Apollinare vocati sunt, dicentes Christum corpus tantummodo sine anima suscepisse. . Antidicomaritae appellati sunt, pro eo quod Mariae virginitati contradicunt, asserentes eam post Christum natum viro suo fuisse commistam. . Metangismonitae, ideo tale nomen acceperunt, quia ἄγγος Graece vas dicitur. Asserunt enim sic esse in Patre Filium, tanquam vas minus, intra vas majus. . Patritiani a quodam Patritio nuncupati sunt, qui substantiam humanae carnis a diabolo conditam dicunt. . Coluthiani a quodam Colutho nominati, qui dicunt Deum non facere mala, contra illud quod scriptum est: Ego Dominus creans mala. . Floriani a Florino, qui e contrario dicunt Deum creasse mala, contra id quod scriptum est: Fecit Deus omnia bona. . Donatistae a Donato quodam Afro nuncupati, qui de Numidia veniens totam pene Africam sua persuasione decepit, asserens minorem Patre Filium, et minorem Filio Spiritum sanctum, et rebaptizans Catholicos. . Bonosiaci a Bonoso quodam episcopo exorti produntur, qui Christum Filium Dei adoptivum, non proprium asserunt. . Circumcelliones dicti, eo quod agrestes sunt, quos Cotopitas vocant, supradictae haeresis habentes doctrinam. Hi amore martyrii semetipsos perimunt, ut violenter de hac vita discedentes martyres nominentur. . Priscillianistae a Priscilliano vocati, qui in Hispania ex errore Gnosticorum et Manichaeorum permistum dogma composuit. . Luciferiani a Lucifero Sardiniae episcopo orti, qui episcopos catholicos qui, Constantii persecutione, perfidiae Arianorum consentientes erant, et postea correcti redire in catholicam delegerunt, damnantes sive quod crediderant, sive quod se credidisse simulaverant, quos Ecclesia catholica materno recepit sinu, tanquam Petrum post fletum negationis, hanc illi Matris charitatem superbe accipientes, eosque recipere nolentes, ab Ecclesiae communione recesserunt, et cum ipso Lucifero auctore suo, qui mane oriebatur, cadere meruerunt. . Jovinianistae a Joviniano, quodam monacho dicti, asserentes nullam nuptiarum et virginum esse distantiam, nullumque inter abstinentes et simpliciter epulantes esse discrimen. . Elvidiani ab Elvidio nominati, qui dicunt post natum Christum, alios Mariam filios de viro Joseph peperisse. . Paterniani a Paterno quodam exorti; inferiores corporis partes a diabolo factas opinantur. . Arabici nuncupati, eo quod in Arabia exorti sunt, dicentes animam cum corpore mori, atque in novissimo utrumque resurgere. . Tertullianistae dicti a Tertulliano presbytero Africanae provinciae, civitatis Carthaginensis, animam immortalem esse, sed corpoream praedicantes, et animas hominum peccatorum post mortem in daemones verti putantes. . Tessares Caedecatitae dicti, quod, quarta decima luna, Pascha cum Judaeis observandum contendunt; nam τέσσαρες quatuor, δέκα decem significat. . Nyctages a somno nuncupati, quod vigilias noctis respuant, superstitionem esse dicentes jura temerari divina, qui noctem ad requiem tribuit. . Pelagiani a Pelagio monacho exorti: hi liberum arbitrium divinae gratiae anteponunt, dicentes sufficere voluntatem ad implenda jussa divina. . Nestoriani a Nestorio Constantinopolitano episcopo nuncupati, qui beatam virginem Mariam, non Dei, sed hominis tantummodo asseruit Genitricem, ut aliam personam carnis, aliam faceret Deitatis; neque unum Christum in verbo Dei, et carne credidit, sed separatim, atque sejunctim alterum Filium Dei, alterum hominis praedicavit. . Eutychiani dicti ab Eutyche Constantinopolitano abbate, qui Christum post humanam assumptionem negavit existere de duabus naturis, sed solam in eo divinam asseruit esse naturam. . Acephali dicti, id est, sine capite; nullus enim eorum reperitur auctor, a quo exorti sint. Hi trium Chalcedonensium capitulorum impugnatores, duarum in Christo substantiarum proprietatem negant, et unam in

ejus persona naturam praedicant. . Theodosiani et Gaianitae appellati, a Theodosio et Gaiano, qui, temporibus Justiniani principis, in Alexandria populi perversi electione uno die sunt ordinati episcopi. Hi, errores Eutychetis et Dioscori sequentes, Chalcedonense concilium respuunt, ex duabus unam in Christo naturam asserunt, quam Theodosiani corruptam, Gaianitae incorruptam contendunt. . Agnoitae et Tritheitae a Theodosianis exorti sunt, ex quibus Agnoitae ab ignorantia dicti, quia perversitati a qua exorti sunt, id adjiciunt, quod Christi divinitas ignoret futura quae sunt scripta de die et hora novissima, non recordantes Christi personam in Isaia loquentis: Dies judicii in corde meo. TRITHEI TAE vero vocati, quod sicut tres personas in Trinitate, ita quoque tres astruunt deos esse, contra illud, quod scriptum est: Audi, Israel, Dominus Deus tuus, Deus unus est. . Sunt et aliae haereses sine auctore et sine nominibus: ex quibus aliae triformem putant Deum esse, aliae Christi divinitatem passibilem dicunt, aliae Christi de Patre nativitati initium temporis dant, aliae liberationem omnium apud inferos factam Christi descensione credunt, aliae animam imaginem Dei negant, aliae animas converti in daemones et in quaecunque animalia existimant, aliae de mundi statu dissentiunt, aliae innumerabiles mundos opinantur, aliae aquam Deo coaeternam faciunt, aliae nudis pedibus ambulant, aliae cum hominibus non manducant. . Hae sunt haereses adversus catholicam fidem exortae, et ab apostolis et sanctis Patribus, vel conciliis praedamnatae: quae dum in se, multis erroribus divisae, invicem sibi dissentiunt, communi tamen nomine adversus Ecclesiam Dei conspirant. Sed et quicunque aliter Scripturam sanctam intelligit, quam sensus Spiritus sancti flagitat, a quo conscripta est, licet de Ecclesia non recesserit, tamen haereticus appellari potest. CAPUT VI. De philosophis gentium. . Philosophi Graeca appellatione vocantur, qui Latine amatores sapientiae interpretantur. Est enim philosophus qui divinarum et humanarum rerum scientiam habet, et omnem bene vivendi tramitem tenet. . Nomen philosophorum primum a Pythagora fertur exortum. Nam dum antea Graeci veteres sophistas, id est, sapientes, aut doctores sapientiae semetipsos jactantius nominarent, iste interrogatus, quid profiteretur? verecundo nomine philosophum, id est, amatorem sapientiae se esse respondit, quoniam sapientem profiteri arrogantissimum videbatur. . Ita deinceps posteris placuit ut quantalibet de rebus ad sapientiam pertinentibus doctrina quisque, vel sibi, vel aliis videretur excellere, non nisi philosophus vocaretur. Iidem autem philosophi triplice genere dividuntur: nam aut physici sunt, aut ethici, aut logici. . Physici dicti, quia de naturis tractant. Natura quippe φύσις Graece vocatur. . Ethici, quia de moribus disputant. Mos enim ἦθος apud Graecos appellatur. . Logici autem quia in naturis et moribus rationem adjungunt. Ratio enim Graece λόγος dicitur. Divisi sunt autem et hi in haeresibus suis, habentes quidam nomina ex auctoribus, ut Platonici, Epicurei, Pythagorici; alii a locis conventiculorum, et stationum suarum, ut Peripathetici, Stoici, Academici. . Platonici a Platone philosopho dicti. Hi animarum creatorem esse Deum, corporum angelos asserunt, post multos annorum circulos in diversa corpora redire animas dicunt. . Stoici a loco dicti. Porticus enim fuit Athenis, quam Pisianactiam et Poecilenstoam appellabant, in qua picta erant gesta sapientium atque virorum fortium historiae. In hac porticu sapientes philosophabantur, ex qua et Stoici dicti sunt. Graece enim porticus στοὰ dicitur. Hanc sectam primus Zeno instituit. . Hi negant sine virtute effici quemquam beatum. Omne peccatum uniforme esse asserunt, dicentes: Sic ille nocens erit qui paleas furatus fuerit, quam qui aurum; qui mergum occiderit quam qui equum; non enim animal crimen, sed animus facit. . Hi etiam animam cum corpore perire dicunt.

Amant quoque virtutem continentiae, affectant gloriam aeternam, cum se fateantur non esse aeternos. . Academici appellati a villa Platonis Academia Athenarum, ubi idem Plato docebat. Hi omnia incerta opinantur; sed sicut fatendum est multa incerta et occulta esse quae voluit Deus excedere intelligentiam hominis, sic tamen plurima esse quae possint et sensibus capi, et ratione comprehendi. . Hanc sectam Arcesilaus Cyrenaicus philosophus reperit; cujus sectator fuit Democritus, qui dixit tanquam in puteo alto, ita ut fundus nullus sit, ita in occulto jacere veritatem. . Peripatetici a deambulatione dicti, eo quod Aristoteles auctor eorum deambulans disputare solitus esset. Hi dicunt quamdam particulam animae esse aeternam, de reliquo magna ex parte mortalem. . Cynici ab immunditia impudentiae nuncupati. Contra humanam enim verecundiam in propatulo coire cum conjugibus eis mos erat: censentes licitum honestumque esse palam cum uxore concumbere, quia conjugium justum est, publice id praedicantes agendum, ut canes in vicis, vel plateis. Unde et a canibus, quorum vitam imitabantur, etiam vocabulum nomenque traxerunt. . Epicurei dicti ab Epicuro, quodam philosopho amatore vanitatis, non sapientiae, quem etiam ipsi philosophi porcum nominaverunt, quia se volutans in coeno carnali, voluptatem corporis summum bonum asseruit, qui etiam dixit nulla providentia divina instructum esse aut regi mundum. . Sed originem rerum atomis, id est, insecabilibus ac solidis corporibus assignavit, quorum fortuitis concursionibus universa nascantur et nata sint. Asseruit autem Deum nihil agere, omnia constare corporibus, animam nihil aliud esse quam corpus. Unde et dixit: Non ero postea quam mortuus fuero. . Gymnosophistae nudi per opacas Indiae solitudines perhibentur philosophari, adhibentes tantum genitalibus tegmina; gymnasium enim eo dictum est, quod juvenes nudi exercentur in campo, ubi pudenda sola tantum operiunt, hi et a generando se cohibent. . Theologi autem idem sunt, qui et Physici: dicti autem Theologi, quoniam in scriptis suis de Deo dixerunt; quorum varia constat opinio, quid Deus esset, dum quaererent. Quidam enim corporeo sensu hunc mundum visibilem ex quatuor elementis Deum esse dixerunt, ut Dionysius Stoicus. Alii vero spiritualiter intellexerunt mentem esse Deum, ut Thales Milesius. . Quidam animum in omnibus commeantem, et lucidum, ut Pythagoras. Quidam Deum sine tempore incommutabilem, ut Plato. Quidam mentem solutam, ut Cicero. Quidam, et spiritum, et mentem ut Maro. Inventum enim solummodo Deum non, ut invenerunt, exposuerunt, quia evanuerunt in cogitationibus suis; dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt. . Platonici quidem Deum curatorem, et arbitrum, et judicem asserunt. Epicurei otiosum et inexercitatum. De mundo autem Platonici affirmant incorporalem, Stoici corporalem, Epicurus ex atomis, Pythagoras ex numeris, Heraclitus ex igne. . Unde et Varro ignem mundi animum dicit, proinde quod in mundo ignis omnia gubernet, sicut animus in nobis. Quam vanissime: Qui cum est, inquit, in nobis, ipsi sumus; cum exit, emorimur. Ergo, et ignis cum de mundo per fulgura proficiscitur, mundus emoritur. . Hi philosophorum errores etiam apud Ecclesiam induxerunt haereses. Inde αἰῶνες, et formae, nescio quae, inde apud Arium Trinitas nominis, et apud Valentinum Platonicus furor. . Inde Marcionis Deus melior de tranquillitate, a Stoicis enim venerat; et ut anima interire dicatur, Epicurus observatur; et ut carnis restitutio negetur, de una omnium philosophorum schola sumitur; et ubi materia cum Deo aequatur, Zenonis disciplina est; et ubi quid de igneo Deo legitur, Heraclitus intervenit. Eadem materia apud haereticos et philosophos volutatur, iidem retractatus implicantur. CAPUT VII. De poetis. . Poetae unde sint dicti, sic ait Tranquillus: « Cum primum homines, exuta feritate, rationem vitae habere

coepissent, seque ac Deos suos nosse, cultum modicum ac sermonem necessarium commenti sibi utriusque magnificentiam ad religionem deorum suorum excogitaverunt. . Igitur, ut templa illis domibus pulchriora, et simulacra corporibus ampliora faciebant, ita eloquio, etiam quasi augustiore honorandos putaverunt, laudesque eorum, et verbis illustrioribus, et jucundioribus numeris extulerunt. » Id genus, quia forma quadam efficitur, quae poesis dicitur, poema vocitatum est, ejusque fictores poetae. . Vates a vi mentis appellatos, Varro auctor est; vel a viendis carminibus, id est, flectendis, hoc est, modulandis; et proinde poetae Latine vates olim, et scripta eorum vaticinia dicebantur, quod vi quadam et quasi vesania in scribendo commoverentur, vel quod modis verba connecterent; viere enim antiquis pro vincire ponebant. Etiam per furorem divini eodem erant nomine, quia et ipsi quoque pleraque versibus efferebant. . Lyrici poetae ἀπὸ τοῦ λυρεῖν, id est a varietate carminum. Unde, et lyra dicta. . Tragici dicti, quod initio canentibus praemium erat hircus, quem Graeci τράγον vocant. Unde et Horatius: Carmine, qui tragico vilem certavit ob hircum. Jam dehinc sequentes tragici multum honorem adepti sunt, excellentes in argumentis fabularum ad veritatis imaginem fictis. . Comici appellati, sive a loco, quia circum pagos agebant, quos Graeci κώμας vocant, sive a comessatione. Solebant enim post cibum homines ad eos audiendos venire. Sed comici privatorum hominum praedicant acta, Tragici vero res publicas, et regum historias; item tragicorum argumenta ex rebus luctuosis sunt, comicorum ex rebus laetis. . Duo sunt autem genera comicorum, id est, veteres et novi. Veteres, qui et joco ridiculares exstiterunt, ut Plautus, Actius, Terentius. Novi, qui et Satyrici a quibus generaliter vitia carpuntur, ut Flaccus, Persius, Juvenalis, et alii; hi enim universorum delicta corripiunt; nec vetabatur eis pessimum quemque describere, nec cujuslibet peccata moresque reprehendere. Unde et nudi pinguntur, eo quod per eos vitia singula denudentur. . Satyrici autem dicti, sive quod pleni sint omni facundia, sive a saturitate, et copia, de pluribus enim simul rebus loquuntur; seu ab illa lance quae referta diversis frugum vel pomorum generibus ad templa gentilium solebat deferri, aut a Satyris nomen tractum, qui inulta habent ea quae per vinolentiam dicuntur. . Quidam autem poetae theologi dicti sunt, quoniam de diis carmina faciebant. . Officium autem poetae in eo est, ut ea quae vere gesta sunt in alias species obliquis figurationibus cum decore aliquo conversa transducat. Unde et Lucanus ideo in numero poetarum non ponitur, quia videtur historiam composuisse, non poema. . Apud poetas autem tres characteres sunt dicendi: unus in quo tantum poeta loquitur, ut est in libris Virgilii Georgicorum. Alius dramaticus, in quo nusquam poeta loquitur, ut est in comoediis et tragoediis. Tertius mistus, ut est in Aeneide. Nam poeta illic et introductae personae loquuntur. CAPUT VIII. De sibyllis. . Sibyllae generaliter dicuntur omnes feminae vates lingua Graeca. Nam Σιὸς Aeolico sermone Deus, βουλὴν Graeci mentem nuncupant, quasi Dei mentem. Proinde igitur, quia divinam voluntatem hominibus interpretari solebant, Sibyllae nominatae sunt. . Sicut enim omnis vir prophetans, vel vates dicitur, vel propheta ita omnis femina prophetans Sibylla vocatur. Quod nomen ex officio, non ex proprietate vocabuli est. . Decem autem Sibyllae a doctissimis auctoribus traduntur fuisse. Quarum prima de Persis fuit. Secunda Lybissa. Tertia Delphica in templo Delphici Apollinis genita, quae ante Trojana bella vaticinata est, cujus plurimos versus operi suo Homerus inseruit. . Quarta Cimmeria in Italia. Quinta Erythraea nomine Herophyla in Babylone orta, quae Graecis Ilium petentibus vaticinata est perituram esse Trojam, et Homerum mendacia scripturum. Dicta autem Erythraea, quia in eadem Insula ejus inventa sunt carmina.

Sexta Samia, quae Phemonoe dicta est a Samo Insula, unde fuit cognominata. . Septima Cumana nomine Amalthaea, quae novem libros attulit Tarquinio Prisco, in quibus erant decreta Romana conscripta. Ipsa est et Cumaea, de qua Virgilius: Ultima Cumaei venit jam carminis aetas. Dicta autem Cumana a civitate Cumis, quae est in Campania, cujus sepulcrum in Sicilia adhuc manet. . Octava Hellespontia in agro Trojano nata, quae scribitur Solonis, et Cyri fuisse temporibus. Nona gria, quae vaticinata est Ancyrae. Decima Tyburtina Phynomine Albunea. . Quarum omnium carmina efferuntur, in quibus de Deo et de Christo, et gentibus multa scripsisse manifestissime comprobantur, celebrior autem inter caeteras ac nobilior Erythraea perhibetur. CAPUT IX. De magis. . Magorum primus Zoroastes rex Bactrianorum, quem Ninus rex Assyriorum praelio interfecit, de quo Aristoteles scribit quod vicies centum millia versuum ab ipso condita indiciis voluminum ejus declarentur. . Hanc artem multa post saecula Democritus ampliavit, quando et Hippocrates medicinae disciplina effloruit. Apud Assyrios autem magicae artes copiosae sunt, testante Lucano: . . . . quis noscere fibra Fata queat, quis prodat aves, quis fulgura coeli Servet et Assyria scrutetur sidera cura. . Itaque haec vanitas magicarum artium ex traditione angelorum malorum in toto terrarum orbe plurimis saeculis valuit, per quamdam scientiam futurorum, et infernorum evocationes. Eorum inventa sunt aruspicia, augurationes, et ipsa quae dicuntur oracula, et necromantia. . Nec mirum de magorum praestigiis, quorum in tantum prodiere maleficiorum artes, ut etiam Moysi simillimis signis resisterent, vertentes virgas in dracones, aquas in sanguinem. . Fertur et quaedam maga famosissima Circe, quae socios Ulyssis mutavit in bestias. Legitur et de sacrificio, quod Arcades deo suo Lycaeo immolabant, ex quo quicunque sumerent, in bestiarum formas convertebantur. . Hinc apparet, non esse in totum dubium quod nobilis ille poeta scripsit de quadam femina quae magicis artibus excellebat: Haec se carminibus promittit solvere mentes, Quas velit, ast aliis duras immittere curas; Sistere aquam fluviis, et vertere sidera retro; Nocturnosque ciet manes, mugire videbis Sub pedibus terram, et descendere montibus ornos. . Quid plura, si credere fas est, de Pythonissa, ut prophetae Samuelis animam de inferni abditis evocaret, et vivorum praesentaret conspectibus, si tamen animam prophetae fuisse credamus, et non aliquam phantasmaticam illusionem Satanae fallacia factam? . Prudentius quoque de Mercurio sic ait: Traditur exstinctas, sumptae moderamine virgae, In lucem revocasse animas . . . . Ast alias damnasse neci . . . . Et post paululum adjecit: Murmure nam magico tenues excire figuras, Atque sepulc ales scite incantare favillas. Vita itidem spoliare alios ars noxia novit. . Magi sunt qui vulgo malefici ob facinorum magnitudinem nuncupantur. Hi et elementa concutiunt, turbant mentes hominum, ac sine ullo veneni haustu violentia tantum carminis interimunt. . Unde et Lucanus: Mens hausti nulla sanie polluta veneni Incantata perit. Daemonibus enim accitis, audent ventilare, ut quisque suos perimat malis artibus inimicos. Hi etiam sanguine utuntur, et victimis, et saepe contingunt, corpora mortuorum. . Necromantii sunt, quorum praecantationibus videntur resuscitati mortui divinare, et ad interrogata respondere. Νεκρὸς enim Graece mortuus, μαντεία divinatio nuncupatur, ad quos sciscitandos cadaveri sanguis adjicitur; nam amare daemones sanguinem dicunt; ideoque, quoties necromantia fit, cruor aqua miscetur, ut colore sanguinis facilius provocentur. . Hydromantii ab aqua dicti. Est enim hydromantia in aquae inspectione umbras daemonum evocare, et imagines vel ludificationes eorum videre, ibique ab eis aliqua audire, ubi adhibito sanguine etiam inferos perhibentur sciscitari. . Quod genus divinationis a Persis dicitur

allatum. Varro dicit divinationis quatuor esse genera, terram, aquam, aerem, ignem. Hinc geomantiam, hydromantiam, aeromantiam, pyromantiam. . Divini dicti, quasi Deo pleni; divinitate enim se plenos assimilant, et astutia quadam fraudulenta hominibus futura conjectant. Duo sunt autem genera divinationis, ars et furor. . Incantatores dicti sunt qui artem verbis peragunt. . Arioli vocati, propter quod circa aras idolorum nefarias preces emittunt, et funesta sacrificia offerunt, iisque celebritatibus daemonum responsa accipiunt. . Aruspices nuncupati, quasi horarum inspectores (dies enim, et horas in agendis negotiis operibusque custodiunt, et quid per singula tempora observare debeat homo intendunt). Hi etiam exta pecudum inspiciunt, et ex eis futura praedicunt. . Augures sunt qui volatus avium et voces intendunt, aliaque signa rerum vel observationes improvisas hominibus occurrentes; iidem et auspices. Nam auspicia sunt, quae iter facientes observant. . Dicta sunt autem auspicia, quasi avium aspicia; et auguria, quasi avium garria, hoc est, avium voces et linguae, Item augurium, quasi avigerium, quod aves gerunt. . Duo sunt autem genera auspiciorum: unum ad oculos, alterum ad aures pertinens. Ad oculos, scilicet, volatus; ad aures, vox avium. . Pythones a Pythio Apolline dicti, quod is auctor fuerit divinandi. . Astrologi dicti, eo quod in astris augurantur. . Genethliaci appellati propter natalium considerationes dierum. Geneses enim hominum per duodecim coeli signa describunt, siderumque cursu nascentium mores, actus et ventus praedicere conantur, id est, quis quali signo fuerit natus, aut quem effectum habeat vitae, qui nascitur. . Hi sunt qui vulgo mathematici vocantur; cujus superstitionis genus constellationes Latini vocant, id est, notationes siderum, quomodo se habeant cum quisque nascitur. . Primum autem iidem stellarum interpretes magi nuncupabantur, sicut de his legitur qui in Evangelio natum Christum annuntiaverunt; postea hoc nomine soli mathematici. . Cujus artis scientia usque ad Evangelium fuit concessa, ut Christo edito nemo exinde nativitatem alicujus de coelo interpretaretur. . Horoscopi dicti, quod horas nativitatis hominum speculantur dissimili, et diverso fato. . Sortilegi sunt qui sub nomine fictae religionis per quasdam, quas sanctorum sortes vocant, divinationis scientiam profitentur, aut quarumcunque scripturarum inspectione futura promittunt. . Salisatores vocati sunt, quia dum eis membrorum quaecunque partes salierint, aliquid sibi exinde prosperum seu triste significare praedicunt. . Ad haec omnia pertinent et ligaturae exsecrabilium remediorum quae ars medicorum condemnat, sive in praecantationibus, sive in characteribus, vel in quibuscunque rebus suspendendis atque ligandis. . In quibus omnibus ars daemonum est ex quadam pestifera societate hominum, et angelorum malorum exorta. Unde cuncta vitanda sunt a Christiano, et omni penitus exsecratione repudianda atque damnanda. . Auguria autem avium Phryges primi invenerunt. . Praestigium vero Mercurius primus dicitur invenisse. Dictum autem praestigium, quod praestingat aciem oculorum. . Aruspicinae artem primus Etruscis tradidisse dicitur quidam Tages. Hic ex oris aruspicinam dictavit, et postea non apparuit. . Nam dicitur fabulose, arante quodam rustico, subito hunc ex glebis exsiluisse, et aruspicinam dictasse, qua die et mortuus est. Quos libros Romani ex Etrusca lingua in propriam mutaverunt. CAPUT X. De paganis. . Pagani ex pagis Atheniensium dicti ubi exorti sunt. Ibi enim in locis agrestibus et pagis gentiles lucos idolaque statuerunt, et a tali initio vocabulum pagani sortiti sunt. . Gentiles sunt qui sine lege sunt, et nondum crediderunt. Dicti autem gentiles, quia ita sunt ut fuerunt geniti, id est, sicut in carne descenderunt sub peccato, scilicet, idolis servientes, et necdum regenerati. . Proinde gentiles primitus nuncupantur: ipsi dicuntur Graece ethnici; ETHNICI enim

ex Graeco in Latinum interpretantur gentiles, ἔθνος enim Graece gens dicitur. . Post fidem autem non debent vocari gentes, sive gentiles, hi qui ex gentibus credunt; sicut post fidem dici jam non potest Judaeus, testante Paulo apostolo, et dicente jam Christianis: Quoniam cum gentes essetis, hoc est, infideles. . Apostatae dicuntur qui, post baptismum Christi susceptum ad idolorum, cultum et sacrificiorum contaminationes revertuntur. Est autem nomen Graecum. CAPUT XI. De diis gentium. . Quos pagani deos asserunt, homines olim fuisse produntur, et pro uniuscujusque vita vel meritis, coli apud suos post mortem coeperunt, ut apud Aegyptum Isis, apud Cretam Jovis, apud Mauros Juba, apud Latinos Faunus, apud Romanos Quirinus. . Eodem quoque modo, apud Athenas Minerva, apud Samum Juno, apud Paphos Venus, apud Lemnos Vulcanus, apud Naxos Liber, apud Delphos Apollo; in quorum etiam laudibus accesserunt poetae, et, compositis carminibus, in coelum eos sustulerunt. . Nam quarumdam adinventiones artium cultum peperisse dicuntur, ut Aesculapio medicina, Vulcano fabrica. Ab actibus autem vocantur, ut Mercurius, quod mercibus praeest; Liber a libertate. . Fuerunt etiam et quidam viri fortes, aut urbium conditores, quibus mortuis, homines qui eos dilexerunt simulacra finxerunt, ut haberent aliquod ex imaginum contemplatione solatium, sed paulatim hunc errorem, persuadentibus daemonibus, ita in posteris constat irrepsisse, ut quos illi pro sola nominis memoria honoraverunt successores deos existimarent, atque colerent. . Simulacrorum usus exortus est cum ex desiderio mortuorum constituerentur imagines, vel effigies, tanquam in coelum receptis, pro quibus se in terris daemones colendos supposuerunt, et sibi sacrificari a deceptis, et perditis persuaserunt. . Simulacra autem a similitudine nuncupata, eo quod manu artificis ex lapide aliave materia eorum vultus imitantur in quorum honorem finguntur. Ergo simulacra, vel pro eo, quod sunt similia, vel pro eo, quod simulata, atque conficta, unde et falsa sunt. . Et notandum quod Latinus sermo sit in Hebraeis. Apud eos enim IDOLUM, sive SIMULACRUM selem dicitur. Judaei dicunt, quod Ismael primus simulacrum luto fecerit. . Gentiles autem primum Prometheum simulacra hominum de luto finxisse perhibent, ab eoque natam esse artem simulacra et statuas fingendi. Unde, et poetae ab eo homines primum factos esse confingunt figurate propter effigies. . Apud Graecos autem Cecrops sub quo primum in arce oliva orta est, et Atheniensium urbs ex Minervae appellatione nomen sortita est. . Hic primus omnium Jovem appellavit, simulacra reperit, aras statuit, victimas immolavit, nequaquam istius modi rebus in Graecia unquam visis. . IDOLOLATRIA idolorum servitus, sive cultura interpretatur. Nam λατρεία Graece, Latine servitus dicitur, quae quantum ad veram religionem attinet, non nisi uni et soli Deo debetur. . Hanc sicut impia superbia, sive hominum, sive daemonum, sibi exhiberi, vel jubet, vel cupit, ita pia humilitas, vel hominum, vel angelorum sanctorum, sibi oblatam recusat, et cui debetur ostendit. . Idolum autem est simulacrum quod humana effigie factum et consecratum est, juxta vocabuli interpretationem, εἶδος enim Graece formam sonat, ab eo per diminutionem idolum deductum, aeque apud nos formulam facit. . Igitur omnis forma vel formula idolum se dici exposcit. Inde idololatria omnis circa idolum famulatus et servitus. Quidam vero Latini ignorantes Graece imperite dicunt idolum ex dolo sumpsisse nomen, quod diabolus creaturae cultum divini nominis invexit. . Daemonas a Graecis dictos aiunt, quasi δαήμονας, id est, peritos, ac rerum scios. Praesciunt enim futura multa, unde et solent responsa aliqua dare. . Inest enim illis cognitio rerum plusquam infirmitati humanae, partim subtilioris sensus acumine, partim experientia longissimae vitae, partim per Dei jussum, angelica revelatione, hi corporum

aereorum natura vigent. . Ante transgressionem quidem coelestia corpora gerebant. Lapsi vero in aeream qualitatem conversi sunt, nec aeris illius puriora spatia, sed ista caliginosa tenere permissi sunt, qui eis quasi carcer est, usque ad tempus judicii. Hi sunt praevaricatores angeli, quorum princeps diabolus est. . Diabolus Hebraice dicitur deorsum fluens, quia quietus in coeli culmine stare contempsit, sed superbiae pondere deorsum corruens cecidit. Graece vero DIABOLUS criminator vocatur, vel quod crimina in quae ipse inlicit ad Deum referat, vel quia electorum innocentiam criminibus fictis accuset; unde et in Apocalypsi voce angelica dicitur: Projectus est accusator fratrum nostrorum, qui accusabat illos in conspectu Dei nostri die, ac nocte. . SATANAS in Latinum sonat adversarius, sive transgressor; ipse enim est adversarius, qui est veritatis inimicus, et semper sanctorum virtutibus contraire nititur; ipse et transgressor, quia praevaricator effectus in veritate qua conditus est non stetit; idem, et tentator, quia tentandam justorum innocentiam postulat, sicut in Job scribitur. . Antichristus appellatur, quia contra Christum venturus est. Non quomodo quidam simplices intelligunt, Antichristum ideo dictum, quod ante Christum venturus sit, id est, post eum veniat Christus; non sic, sed Antichristus Graece dicitur, quod est Latine contrarius Christo; ἀντὶ enim Graece in Latinum contra significat. . Christum enim se mentietur, dum venerit, et contra eum dimicabit, et adversabitur sacramentis Christi, ut veritatis ejus Evangelium solvat. . Nam et templum Hierosolymis reparare, et omnes veteris legis caeremonias restaurare tentabit; sed et ille Antichristus est qui negat esse Deum Christum, contrarius enim Christo est; omnes enim qui exeunt de Ecclesia, et ab unitate fidei praeciduntur, et ipsi Antichristi sunt. . Bel, idolum Babylonium est, quod interpretatur vetus; fuit enim hic Belus pater Nini primus rex Assyriorum, quem quidam Saturnum appellant, quod nomen et apud Assyrios, et apud Afros postea cultum est, unde et lingua Punica Bal DEUS dicitur. Apud Assyrios autem Bel vocatur, quadam sacrorum suorum ratione, et Saturnus, et Sol. . Beelphegor interpretatur simulacrum ignominiae; idolum enim fuit Moab, cognomento Baal, super montem Phegor, quem Latini Priapum vocant, deum hortorum. . Fuit enim de Lampsaco civitate Hellesponti, de qua pulsus est, et propter virilis membri magnitudinem in numerum deorum suorum eum Graeci transtulerunt, et in numen sacraverunt hortorum, unde et dicitur praeesse hortis propter eorum fecunditatem. . Beelzebub idolum fuit Accaron, quod interpretatur vir muscarum; ZEBUB enim musca vocatur. Spurcissimum igitur idolum ideo vir muscarum vocatur, propter sordes idololatriae, sive propter immunditiam. Belial . . . . . Behemoth ex Hebraea voce in Latinam linguam animal sonat, propter quod de excelsis ad terrena cecidit, et pro merito suo ut animal brutum effectus sit. Ipse est et Leviathan, id est, serpens de aquis, quia in hujus saeculi mari volubili versatur astutia. . Leviathan autem interpretatur additamentum eorum, quorum, scilicet, nisi hominum, quibus in paradiso semel culpam praevaricationis intulit, et hanc usque ad aeternam mortem quotidie persuadendo adjicit, vel extendit. . Quaedam autem nomina deorum suorum gentiles per vanas fabulas ad rationes physicas conantur traducere, eaque in causis elementorum composita esse interpretantur, sed hoc a poetis totum fictum est, ut deos suos ornarent aliquibus figuris, quos perditos ac decoris infamia plenos fuisse historiae confitentur; omnino enim fingendi locus vacat, ubi veritas cessat. . Saturnus origo deorum, et totius posteritatis a paganis designatur, hunc Latini a satu appellatum ferunt, quasi ad ipsum satio omnium pertineat rerum, vel a temporis longitudine, quod saturetur annis. . Unde eum Graeci Κρόνος nomen habere dicunt, quasi

Χρόνος, id est, tempus, quod filios suos fertur devorasse, hoc est, annos quos tempus produxerit in se revolvit, vel eo quod semina unde oriuntur iterum redeunt. . Hunc Coeli patris abscidisse genitalia dicunt quia nihil in coelo de seminibus nascitur. Falcem tenet, inquiunt, propter agriculturam significandam, vel propter annos et tempora quod in se redeant, vel propter sapientiam quod intus acuta sit. . In aliquibus autem civitatibus Saturno liberos suos gentiles immolabant, quod Saturnum poetae liberos suos devorasse solitum tradiderunt . Jovis fertur a juvando dictus, et Jupiter quasi juvans pater, hoc est, omnibus praestans. Hunc et privato titulo Jovem optimum dixerunt, dum fuisset incestus in suis, impudicus in extraneis. . Quem modo taurum fingunt propter Europae raptum, fuit enim in navi cujus insigne erat taurus; modo Danaes per imbrem aureum appetiisse concubitum, ubi intelligitur pudicitiam mulieris ab auro fuisse corruptam; modo in similitudinem aquilae, propter quod puerum ad stuprum rapuerit; modo serpentem, quia reptaverit, et cygnum, quia cantaverit. . Et ideo non figurae istae sunt, sed plane de veritate scelera, unde turpe erat tales deos credi, quales homines esse non debeant. . Janum dicunt, quasi mundi, vel coeli, vel mensium januam: duas Jani facies faciunt, propter Orientem et Occidentem. Cum vero faciunt eum quadrifrontem, et Janum geminum appellant, ad quatuor mundi partes hoc referunt, vel ad quatuor elementa, sive tempora. Sed dum hoc fingunt, monstrum non deum faciunt. . Neptunum aquas mundi praedicant, et dictus ab eis Neptunus, quasi nube tonans. . Vulcanum volunt ignem, et dictus Vulcanus, quasi volans candor, vel quasi volicanus, quod per aerem volet, ignis enim de nubibus nascitur. . Unde etiam Homerus dicit eum praecipitatum de aere in terras, quod omne fulmen de aere cadit. Idcirco autem Vulcanus de femore Junonis fingitur natus, quod fulmina de imo aere nascuntur. . Claudus autem dicitur Vulcanus, quia per naturam nunquam est rectus ignis, sed quasi claudus ejusmodi speciem motumque habet. Ideo autem in fabrorum fornace eumdem Vulcanum auctorem dicunt, quia sine igne nullum metalli genus fundi extendique potest. . Pluton Graece, Latine Diespiter, vel Ditis pater, quem alii Orcum vocant, quasi receptorem mortium. Unde et orca nuncupatur vas quod recipit aquas. Ipse et Graece Charon. . Liberum a liberamento appellatum volunt, quod quasi mares in coeundo per ejus beneficium emissis seminibus liberentur. Quod idem Liber muliebri et delicato corpore pingitur; dicunt enim mulieres ei attributas, et vinum propter excitandam libidinem. . Unde et frons ejus pampino cingitur; sed ideo coronam viteam et cornu habet, quia cum grate et moderate vinum bibitur, laetitiam praestat; cum ultra modum, excitat lites, id est, quasi cornua dat. Idem autem et Lyaeus ἀπὸ τοῦ λύειν, quod multo vino membra solvantur. Iste et Graece Διόνυσος monte Indiae Nyso, ubi dicitur esse nutritus. Caeterum est Nysa civitas, in qua colitur idem Liber, unde et Nysaeus dictus est. . MERCURIUM sermonem interpretantur. Nam ideo Mercurius, quasi medius currens dicitur appellatus, quod sermo currat inter homines medius. Ideo et ἕρμῆς Graece, quod sermo, vel interpretatio, quae ad sermonem utique pertinet, ἑρμηνεία dicitur. . Ideo et mercibus praeesse, quia inter vendentes et ementes sermo fit medius. Qui ideo fingitur habere pennas, quia citius verba discurrunt. Unde et velox et errans inducitur; alas enim ejus in capite, et in pedibus, significare volucrem fieri per aera sermonem. . Nuntium dictum, quoniam per sermonem omnia cogitata enuntiantur. Ideo autem hunc furti magistrum dicunt, quia sermo animos audientium fallit. Virgam tenet, qua serpentes dividit, id est, venena. . Nam bellantes ac dissidentes interpretum oratione sedantur; unde et secundum Livium legati pacis caduceatores dicuntur. Sicut enim per faeciales bella indicebantur,

ita pax per caduceatores fiebat. . Hermes autem Graece dicitur ἀπὸ τῆς ἑρμηνείας, Latine interpres, qui ob virtutem multarumque artium scientiam Trismegistus, id est, ter maximus nominatus est. Cum autem eum capite canino fingunt, haec ratio dicitur, quod inter omnia animalia canis sagacissimum genus et perspicax habeatur. . Martem deum belli esse dicunt, et Martem appellatum, quia per viros pugnatur, ut sit MARS, maris ars, licet et tria sint genera consuetudinum, sicut Scytharum ubi et feminae et viri in pugnam eunt; Amazonum, ubi solae feminae; Romanorum aliarumque gentium, ubi soli mares. . Item Martem dicunt, quasi effectorem mortium. Nam a MARTE mors nuncupatur. Hunc, et adulterum dicunt, quia belligerantibus incertus est. . Quod vero nudo pectore stat, ut bello se quisque sine formidine cordis objiciat. Mars autem apud Thracas Gradivus dicitur, eo quod in bello gradum inferant qui pugnant, aut quod impigre gradiantur. . Apollinem quamvis divinatorem et medicum vellent, ipsum tamen etiam Solem dixerunt, quasi solum; ipsum Titan, quasi unum ex Titanis qui adversum Jovem non fecit. . Ipsum Phoebum, quasi Ephaebum, hoc est, adolescentem; unde, et Sol puer pingitur, eo quod quotidie oriatur, et nova luce nascatur. Pythium quoque eumdem Apollinem vocari aiunt, a Pythone immensae molis serpente, cujus non magis venena quam magnitudo terrebat. . Hunc Apollo sagittarum ictibus sternens, nominis quoque spolia reportavit, ut Pythius vocaretur; unde et ob insigne victoriae Pythia sacra celebranda constituit. . Dianam quoque germanam ejus similiter Lunam, et viarum praesidem aiunt. Unde et virginem volunt, quod via nihil pariat. Et ideo ambo sagittas habere finguntur, quod ipsa duo sidera de coelo radios usque ad terras emittant, Dianam autem vocatam, quasi Duanam, quod luna die ac nocte appareat. . Ipsam et Lucinam asseverant, eo quod luceat. Eamdem et Triviam, quod tribus fingatur figuris. De qua Virgilius: . . . . Tria virginis ora Dianae, quia eadem Luna, eadem Diana, eadem Proserpina vocatur. . Sed cum Luna fingitur: . . . . Sublustri splendet amictu. Cum succincta jacit calamos, Latonia virgo est: Cum subnuxa sedet solio, Plutonia conjux. Latonia autem Diana, eo quod Latoniae fuerit filia. . Cererem, id est, terram, a creandis frugibus asserunt dictam, appellantes eam nominibus plurimis. Dicunt etiam eam et opem, quod opere melior fiat terra. . Proserpinam, quod ex eo proserpant fruges. . Vestam, quod herbis, vel variis vestita sit rebus, vel a vi sua stando. Eamdem et Tellurem, et Matrem magnam fingunt turritam, cum tympano, et gallis, et strepitu cymbalorum. Matrem vocatam, quod plurima pariat; magnam, quod cibum gignat; almam, quia universa animalia fructibus suis alit. Est enim alimentorum nutrix terra. . Quod simulacrum ejus cum clavi fingitur, quia tellus hieme clauditur, vere aperitur, ut fruges nascantur. Quod tympanum habet, significari volunt orbem terrae. . Quod curru vehi dicitur, quia ipsa est terra, quae pendet in aere. Quod sustinetur rotis, quia mundus rotatur, et volubilis est. Quod leones illi subjiciunt mansuetos, ut ostendant nullum genus esse terrae tam ferum quod non subigi possit aut superari ab ea. . Quod in capite turritam gestat coronam, ostendit superpositas terrae civitates, quas insignitas turribus constat. Quod sedes finguntur circa eam, quia cum omnia moveantur, ipsam non moveri. . Quod corybantes ejus ministri cum strictis gladiis esse finguntur, ut significetur omnes pro terra sua debere pugnare. Quod gallos, huic deae ut servirent fecerunt, significant qui semine indigeant terram sequi oportere, in ea quippe omnia reperiri. . Quod se apud eam jactant, praecipitur, inquiunt, ut qui terram colunt ne sedeant, semper enim esse quod agant. Cymbalorum autem aereorum sonitus, ferramentorum crepitus in colendis agris; et ideo aere, quod terram antiqui colebant

aere, prius quam ferrum esset inventum. . Eamdem Vestam et ignem esse perhibent, quia terram ignem habere non dubium est ut ex Aetna Vulcanoque datur intelligi. Et ideo virginem putant, quia ignis inviolabile sit elementum, nihilque nasci possit ex eo, quippe qui omnia quae arripuerit absumat. . Ovidius in Fastis: Nec tu aliud vestam, quam vivam intellige flammam; Nataque de flamma corpora nulla vides; propterea, et virgines ei servire dicuntur, eo quod sicut de virgine, ita nihil ex igne nascatur. . Junonem dicunt, quasi janonem, id est, januam pro purgationibus feminarum, et quod quasi portas matrum natis, et naturas pandat nubentium maritis. Sed hoc philosophi. Poetae autem Junonem Jovis asserunt sororem et conjugem; ignem enim et aerem Jovem, aquam et terram Junonem interpretantur, quorum duorum permistione universa gignuntur. . Et sororem dicunt, quod mundi pars est; conjugem, quod commista concordat, unde et Virg. Tum pater omnipotens fecundis imbribus aether Conjugis in gremium laetae descendit . . . . Minerva apud Graecos ἀθήνη dicitur, id est, femina. Apud Latinos autem Minervam vocatam, quasi Deam et munus artium variarum. Hanc enim inventricem multorum ingeniorum perhibent, et inde eam artem et rationem interpretantur, quia sine ratione nihil potest contineri. . Quae ratio, quia ex solo animo nascitur, animumque putant esse in capite et cerebro, ideo eam dicunt de capite Jovis esse natam, quia sensus sapientis, qui invenit omnia in capite est. . In cujus pectore ideo caput Gorgonis fingitur, quod illic est omnis prudentia, quae confundit alios, et imperitos ac saxeos comprobat, quod, et in antiquis imperatorum statuis cernimus in medio pectore loricae, propter insinuandam sapientiam et virtutem. . Haec Minerva, et Tritonia dicitur. Triton enim Africae palus est, circa quam fertur virginali apparuisse aetate, propter quod Tritonia nuncupata est. Unde et tanto proclivius dea credita, quanto minus origo ejus innotuit. . Pallas autem dicta, vel ab insula Pallene in Thracia, in qua nutrita est; vel ἀπὸ τοῦ πάλλειν τὸ δόρυ, id est, ab hastae concussione, vel, quod Pallantem gigantem occiderit. . Venerem exinde dicunt nuncupatam, quod sine vi femina virgo esse non desinat. Hanc Graeci ἀφροδίτην vocant, propter spumam sanguinis generantem, ἄφρος enim Graece spuma vocatur. . Quod autem fingunt Saturnum Coelo patri genitalia abscidisse, et sanguinem fluxisse in mare, et quod ex spuma maris concreta Venus nata est, illud, aiunt, quod per coitum salsi humoris substantia est; et inde ἀφροδίτην Venerem dici, quia coitu spuma est sanguinis, quae ex succo viscerum liquido salsoque constat. . Ideo autem Venerem Vulcani dicunt uxorem, quia Venereum officium non nisi calore consistitur, unde est: Frigidus in Venerem senior. . Nam, quod Saturnus dicitur patri Coelo virilia amputasse, quae in mare cadentia Venerem creaverunt, ideo fingitur, quia nisi humor de Coelo in terram descenderit, nihil creatur. . Cupidinem vocatum ferunt propter amorem: est enim daemon fornicationis. Qui ideo alatus pingitur, quia nihil amantibus levius, nihil mutabilius invenitur. Puer pingitur, quia stultus est et irrationabilis amor. Sagittam et facem tenere fingitur; sagittam, quia amor cor vulnerat; facem, quia inflammat. . Pan dicunt Graeci, Latini Silvanum: deum rusticorum, quem in naturae similitudinem formaverunt; unde et Pan dictus est, id est, omne. Fingunt enim eum ex universali elementorum specie. . Habet enim cornua in similitudinem radiorum Solis et Lunae. Distinctam maculis habet pellem, propter coeli sidera. Rubet ejus facies ad similitudinem aetheris. Fistulam septem calamorum gestat, propter harmoniam coeli, in qua septem sunt soni, et septem discrimina vocum. . Villosus est, quia tellus est convestita, et agitata ventis. Pars ejus inferior foeda est, propter arbores, et feras, et pecudes. Caprinas ungulas habet, ut soliditatem terrae ostendat, quem volunt rerum et totius

naturae Deum; unde Pan, quasi omnia dicunt. . Isis lingua Aegyptiorum terra appellatur, quam Isim volunt esse. Fuit autem Isis regina Aegyptiorum, Inachi regis filia, quae de Graecia veniens Aegyptios litteras docuit, et terras colere instituit, propter quod et terram ejus nomine appellaverunt. . Serapis omnium maximus Aegyptiorum deus. Ipse est Apis rex Argivorum, qui navibus transvectus in Aegyptum, cum ibidem mortuus fuisset, Serapis appellatus est; propterea, quia arca in qua mortuus ponitur, quam sarcophagum vocant, σορὸς dicitur Graece, et ibi eum venerari sepultum coeperunt, priusquam templum ejus esset instructum; velut σορὸς Apis: SORAPIS primo, deinde, et littera commutata, Serapis dictus est. . Apis fuit apud Aegyptios taurus Serapi consecratus, et ab eo ita cognominatus, quem Aegyptus instar numinis colebat, eo quod de futuris daret quaedam manifesta signa; apparebat enim in Memphi. Quem centum antistites prosequebantur, et repente velut lymphatici praecinebant: hujus capitis imaginem sibi in eremo Judaei fecerunt. . Fauni a fando, velut ἀπὸ τῆς φωνῆς dicti, quod voce non signis ostendere viderentur futura; in lucis enim consulebantur a paganis, et responsa illis non signis, sed vocibus dabant. . Genium autem dicunt, quod quasi vim habeat omnium rerum gignendarum, seu a gignendis liberis; unde et geniales lecti dicebantur a gentibus, qui novo marito sternebantur. . Haec et alia sunt gentilium fabulosa figmenta, quae interpretata sic habent, ut ea non intellecta damnabiliter tamen adorentur. . Fatum autem dicunt esse quidquid dii fantur; quidquid Jupiter fatur: a fando igitur fatum dicunt, id est, a loquendo. Quod nisi hoc nomen jam in alia re soleret intelligi, quo corda hominum nolumus inclinare, rationabiliter possemus a fando FATUM appellare. . Non enim abnuere possumus esse scriptum in litteris sanctis: Semel locutus est Deus, duo haec audivi, etc. Quod enim dictum est, semel locutus est, intelligitur immobiliter, hoc est, incommutabiliter est locutus, sicut novit incommutabiliter omnia, quae futura sunt, et quae ipse facturus est. . Tria autem fata fingunt in colo, et fuso, digitisque fila ex lana torquentibus, propter tria tempora: praeteritum, quod in fuso jam netum atque involutum est; praesens, quod inter digitos neentis trajicitur; futurum, in lana, quae colo implicata est, et quod adhuc per digitos neentis ad fusum, tanquam praesens ad praeteritum trajiciendum est. . Parcas dicunt κατ' ἀντίφρασιν appellatas, quod minime parcant. Quas tres esse voluerunt, unam, quae vitam hominis ordiatur: alteram, quae contexat; tertiam, quae rumpat. Incipimus enim cum nascimur; sumus, cum vivimus; desinimus, cum interimus. . Fortunam a fortuitis nomen habere dicunt, quasi deam quamdam res humanas variis casibus et fortuitis illudentem, unde et caecam appellant, eo quod passim in quolibet incurrens sine ullo examine meritorum, et ad bonos, et ad malos venit. Fatum autem a Fortuna separant, et Fortunam, quasi sit in his quae fortuitu veniunt, nulla palam causa; Fatum vero appositum singulis et statutum aiunt. . Aiunt et tres Furias feminas crinitas serpentibus, propter tres affectus, qui in animis hominum multas perturbationes gignunt, et interdum cogunt ita delinquere, ut nec famae, nec periculi sui respectum habere permittant. Ira, quae vindictam cupit; cupiditas, quae desiderat opes; libido, quae appetit voluptates. Quae ideo Furiae appellantur, quod stimulis suis mentem feriant, quietam esse non sinant. . Nymphas deas aquarum putant dictas a nubibus; nam ex nubibus aquae, unde derivatum est; nymphas aquarum deas, quasi numina lympharum. Ipsas autem dicunt et Musas, quas et nymphas, nec immerito, nam aquae motus musicem efficit. . Nympharum apud gentiles varia sunt vocabula, Nymphas quippe montium Oreades dicunt, silvarum Dryades, camporum Hamadryades, fontium Naiades, maris Nereides. . Heroas dicunt a

Junone traxisse nomen, Graece enim Juno ἥρη appellatur, et ideo nescio quis filius ejus, secundum Graecorum fabulam,Ἥρως fuit nuncupatus? Hoc videlicet, velut mysticum significante fabula, quod aer Junoni deputetur, ubi volunt Heroas habitare. Quo nomine appellant alicujus meriti animas defunctorum, quasi ἀηρῶας, id est, viros aerios, et coelo dignos propter sapientiam et fortitudinem. . Penates gentiles dicebant omnes deos quos domi colebant. Et penates dicti, quod essent in penetralibus, id est, in secretis. Hi dii qui vocabantur, vel quae nomina habuerint, ignoratur. . Manes dicunt deos mortuorum, quorum potestatem inter lunam et terram asserunt: a quibus et mane dictum existimant, quos putant ab aere, qui manus, id est rarus est, Manes dictos, sive quia late manant per auras; sive quia mites sunt immanibus, contrario nomine hoc appellantur. Apuleius autem ait eos κατ' ἀντίφρασιν dici Manes (hoc est, mites, ac modestos, cum sint terribiles, et immanes), ut Parcas et Eumenides. . Larvas ex hominibus factos daemones aiunt, qui meriti mali fuerint. Quarum natura esse dicitur terrere parvulos, et in angulis garrire tenebrosis. . Lamias, quas fabulae tradunt infantes corripere, ac laniare solitas, a laniando specialiter dictas. . Pilosi, qui Graece Panitae, Latine Incubi appellantur; sive Invi ab ineundo passim cum animalibus: unde, et Incubi dicuntur ab incumbendo, hoc est, stuprando. Saepe enim improbi existunt, etiam mulieribus, et earum peragunt concubitum, quos daemones Galli Dusios nuncupant, quia assidue hanc peragunt immunditiam. . Quem autem vulgo Incubonem vocant, hunc Romani Faunum Ficarium dicunt, ad quem Horatius dicit: Faune Nympharum fugientum amator, Per meos fines, et aprica rura Lenis incedas.

LIBER NONUS. DE LINGUIS, GENTIBUS, REGNIS, MILITIA, CIVIBUS, AFFINITATIBUS.

CAPUT PRIMUM. De linguis gentium. . Linguarum diversitas exorta est in aedificatione turris post diluvium; nam prius quam superbia turris illius in diversos signorum sonos humanam divideret societatem, una omnium nationum lingua fuit, quae Hebraea vocatur, qua patriarchae et prophetae usi sunt, non solum in sermonibus suis, verum etiam in litteris sacris: initio autem quot gentes, tot linguae fuerunt, deinde plures gentes quam linguae, quia ex una lingua multae gentes sunt exortae. . Linguae autem dictae in hoc loco pro verbis quae per linguam fiunt, genere locutionis illo quo is qui efficit per id quod efficitur nominatur: sicut os dici solet pro verbis, sicut manus pro litteris. . Tres autem sunt linguae sacrae: Hebraea, Graeca, Latina, quae toto orbe maxime excellunt. His namque tribus linguis super crucem Domini a Pilato fuit causa ejus scripta. Unde et propter obscuritatem sanctarum Scripturarum harum trium linguarum cognitio necessaria est, ut ad alteram recurratur, si quam dubitationem nominis, vel interpretationis sermo unius linguae attulerit. . Graeca autem lingua inter caeteras gentium clarior habetur. Est enim et Latinis et omnibus linguis sonantior, cujus varietas in quinque partibus discernitur: quarum prima dicitur κοινὴ, id est, mista, sive communis, qua omnes utuntur. . Secunda Attica, videlicet, Atheniensis, quasi usi sunt omnes Graeciae auctores. Tertia Dorica, quam habent Aegyptii, et Siculi. Quarta Ionica. Quinta Aeolica, qua sunt Aeoles locuti, et sunt in observatione Graecae linguae ejusmodi certa discrimina; sermo enim eorum ita est dispertitus. . Latinas autem linguas quatuor esse quidam dixerunt, id est, Priscam, Latinam, Romanam, Mistam. Prisca est, qua vetustissimi Italiae sub Jano et Saturno sunt usi, incondita ut

se habent carmina Saliorum. Latina, quam sub Latino et regibus Tusciae caeteri in Latio sunt locuti, ex qua fuerunt duodecim tabulae scriptae. . Romana, quae post reges exactos a populo Romano coepta est, qua Naevius, Plautus, Ennius, Virgilius poetae; ex oratoribus, Gracchus et Cato, et Cicero, vel caeteri, sua scripta effuderunt. Mista, quae post imperium latius promotum simul cum moribus et hominibus in Romanam civitatem irrupit, integritatem verbi per soloecismos et barbarismos corrumpens. . Omnes autem Orientis gentes in gutture linguam et verba collidunt, sicut Hebraei et Syri. Omnes mediterraneae gentes in palato sermones feriunt, sicut Graeci et Asiani. Omnes Occidentis gentes verba in dentibus frangunt, sicut Itali et Hispani. . Syrus et Chaldaeus vicinus Hebraeo est in sermone, consonans in plerisque, et litterarum sono. Quidam autem arbitrantur linguam Hebraeam ipsam esse chaldaeam, quia Abraham de Chaldeis fuit; quod si hoc recipitur, quomodo in Daniele Hebraeipueri linguam quam noverant doceri jubentur? . Omnem autem linguam unusquisque hominum, sive Graecam, sive Latinam, sive caeterarum gentium, aut audiendo potest tenere, aut legendo ex praeceptore accipere. Cum autem omnium linguarum scientia difficilis cuiquam sit, nemo tamen tam desidiosus est, ut in sua gente positus suae gentis linguam nesciat. Nam quid aliud putandus est nisi animalibus brutis deterior? Illa enim propriae vocis clamorem exprimunt, iste deterior, qui propriae linguae caret notitia. . Cujusmodi autem lingua locutus est Deus in principio mundi cum diceret Fiat lux invenire difficile est; nondum enim erant linguae. Item qua lingua insonuit postea exterioribus hominum auribus, maxime ad primum hominem loquens, vel ad prophetas, vel dum corporaliter sonuit vox dicentis Dei: Tu es Filius meus dilectus, ubi a quibusdam creditur illa lingua una et sola, quae fuit antequam esset linguarum diversitas; in diversis autem gentibus creditur quod eadem illis lingua Deus loquatur qua ipsi homines utuntur, ut ab eis intelligatur. . Loquitur autem Deus hominibus non per substantiam invisibilem, sed per creaturam corporalem, per quam, et hominibus apparere voluit quando locutus est. Dicit etiam Apostolus: Si linguis hominum loquar et angelorum. Ubi quaeritur: Qua lingua angeli loquantur, non quod angelorum aliquae sint linguae, sed hoc per exaggerationem dicitur. . Item quaeritur qua lingua in futurum homines loquantur, nusquam reperitur. Nam dicit Apostolus: Sive linguae cessabunt. . Ideo autem prius de linguis, ac deinde de gentibus posuimus, quia ex linguis gentes, non ex gentibus linguae exortae sunt. CAPUT II. De gentium vocabulis. . Gens est multitudo ab uno principio orta, sive ab alia natione secundum propriam collectionem distincta, ut Graeciae, Asiae; hinc et gentilitas dicitur. Gens autem appellata propter generationes familiarum, id est, a gignendo, sicut natio a nascendo. . Gentes autem a quibus divisa est terra LXXIII. Quindecim de Japhet, triginta et una de Cham, viginti septem de Sem, quae fiunt septuaginta tres, vel potius, ut ratio declarat, septuaginta duae, totidemque linguae per terras esse coeperunt; quae crescendo provincias et insulas impleverunt. . Filii Sem quinque singulariter gentes singulas pro Quorum primus Elam, a quo Elamitae principes Persidis; secundus Assur, a quo Assyriorum pullulavit imperium; tertius Arphaxat, a quo Chaldaeorum gens exorta est; quartus Ludi, a quo Lydii; quintus Aram, a quo Syri, quorum metropolis fuit Damascus. . Filii Aram, nepotes Sem, quatuor: Hus, et Ul, et Gether, et Mes. Hus Traconitidis conditor, qui inter Palaestinam et Coelesyriam tenuit principatum, unde fuit Job secundum quod scriptum est: Vir erat in terra Hus nomine Job; secundus Ul, a quo Armenii; tertius Gether, a quo Acarnanii, seu Curiae; quartus Mes, a quo sunt ii qui vocantur Moeones. . Posteritas Arphaxat, filii Sem, Heber nepos Arphaxat, a quo Hebraei. JECTAM filius

Heber, a quo Indorum gens orta est. Sale filius Jectam, a quo Bactriani, licet eos alii Scytharum exsules suspicentur. . Ismael filius Abraham, a quo Ismaelitae, qui nunc corrupto nomine Sarraceni, quasi a Sara, et Agareni, ab Agar. . Nabajoth filius Ismael, a quo Nabathaei, qui ab Euphrate in mare Rubrum habitant. . Moab, et Ammom filii Loth, a quibus Moabitae, et Ammonitae. . Edom filius Esau, a quo Idumaei: hae sunt gentes quae de Sem stirpe descendunt, possidentes terram Meridianam, ab ortu solis, usque ad Phoenices . Filii Cham quatuor, a quibus ortae sunt gentes hae. Chus, a quo Aethiopes progeniti. Mesraim, a quo Aegyptii perhibentur exorti. . Phut, a quo Lybii; unde et Mauritaniae fluvius usque in praesens dicitur Phut, omnisque circa eum regio Phuthensis. . Chanaam, a quo Afri, et Phoenices, et Chananaeorum decem gentes. . Item ex nepotibus Cham filii Chus nepotes Cham sex. Filii Chus, Saba, Hevila, Sabatha, Rhegma Sabathaca. . Saba, a quo progeniti et appellati Sabaei, de quibus Virg.: Solis est thuraea virga Sabaeis. . Hevila, a quo Getuli in parte remotioris Africae eremo cohaerentes. . Sabatha, a quo Sabatheni, qui nunc Astabari nominantur. . Rhegma vero et Sabathaca paulatim antiqua vocabula perdiderunt, et quae nunc pro veteribus habeant ignoratur. . Filii Rhegma, Saba et Dadan. Hic Saba per litteram scribitur in Hebraeo; ille autem superior Saba per , a quo appellantur Sabaei, interpretatur autem nunc SABA Arabia. . Dadan, a quo gens est Aethiopiae in occidentali plaga. Filii Mesraim Labaim, a quo Libyes, qu quondam Phuthaei vocabantur. . Casloim, a quo Philistiim, quos veteres Ἀλλοφύλους, nos modo corrupte Palaestinos vocamus. . Caeterae sex gentes ignotae sunt, quia bello Aethiopico subversae, usque ad oblivionem praeteritorum nominum pervenerunt. . Filii Chanaam undecim, ex quo Chananaeorum decem gentes, quorum terram, iis expulsis, Judaei possederunt. Quorum primogenitus Sidon, aquo Sidones; unde et urbs eorum in Phoenice Sidon vocatur. . Secundus Cheth, a quo Chetaei. Tertius Jebus, a quo Jebusaei, quorum fuit Jerusalem. Quartus Amorrhaeus, a quo Amorrhaei. Quintus Gergesaeus, a quo Gergesaei; Sextus Hevaeus, a quo Hevaei; ipsi sunt Gabaonitae a civitate eorum Gabaon, qui supplices venerunt ad Jesum . Septimus Aracaeus, qui arcas condidit oppidum contra Tripolim in radicibus Libani situm. Octavus Sinaeus, a quo Sinaei. Nonus Aradius, a quo Aradii, qui Aradum insulam possederunt angusto freto a Phoenices littore separatam. . Decimus Samaraeus, a quo Edessa Syriae nobilis civitas, quae vocatur Coeles. Undecimus Amathaeus. Hae sunt gentes de stirpe Cham, quae a Sidone usque ad Gaditanum fretum omnem meridianam partem tenent. . Filii Japhet septem nominantur: Gomer, ex quo Galatae, id est, Galli. . Magog, a quo quidam arbitrantur Scythas et Gothos traxisse originem. . Madai, a quo Meaos existere putant. Javan, a quo Iones, qui et Graeci, unde et mare Ionium. . Thubal, a quo Iberi, qui et Hispani, licet quidam ex eo et Italos suspicentur. . Mosoch, ex quo Cappadoces sunt; unde et urbs apud eos usque hodie Mazaca dicitur. . Thiras, a quo Thraces, quorum non satis immutatum vocabulum est quasi Tiraces. . Filii Gomer nepotes Japhet. Aschanaz, a quo Sarmatae, quos Graeci Reginos vocant. . Riphath, a quo sunt Paphlagones. Thogorma, a quo sunt Phryges. . Filii Javan Elisa, a quibus Graeci Elisaei, qui vocantur Aeolides, unde et lingua quinta Graeciae Aeolis appellatur . Tharsis, a quo Cilices, ut Josephus arbitratur; unde metropolis civitas eorum Tharsus dicitur. . Cethim, a quo Citii, id est, Cyprii, a quibus hodieque urbs Citium nominatur. Dodanim, a quo Rhodii. . Hae sunt gentes de stirpe Japhet, quae a Tauro monte ad Aquilonem mediam partem Asiae et omnem Europam, usque ad Oceanum Britannicum possident, nomina et locis et gentibus relinquentes, de quibus postea immutata sunt plurima,

caetera permanent ut fuerunt. Nam multarum gentium vocabula partim manserunt, ita ut hodieque appareat unde fuerant derivata, sicut ex Assur Assyrii, ex Heber Hebraei; partim vero temporis vetustate ita mutata sunt, ut vix homines doctissimi antiquissimas historias perscrutantes, nec omnium, sed aliquarum ex istis origines gentium potuerint reperire. . Nam quod ex filio Cham, qui vocabatur Mesraim, Aegyptii sunt exorti, nulla hoc resonat origo vocabuli, sicut nec Aethiopum, qui dicuntur ad eum filium Cham pertinere qui Chus appellatus est. Et si omnia considerentur, plura tamen gentium mutata quam manentia vocabula apparent: quibus postea nomina diversa, diversa dedit ratio. Namque Indi ab Indo flumine dicti sunt, qui ab Occidentali parte eos includit. . Seres a proprio oppido nomen sortiti sunt, gens ad Orientem sita, apud quos de arboribus lana contexitur, de quibus est illud: Ignoti facie, sed non et vellere Seres. . Gangaridae populi sunt inter Assyrios, Indosque inhabitantes circa Gangem fluvium; unde etiam Gangaridae nuncupati sunt. . Hyrcani dicti sunt a silva Hyrcana, ubi sunt plurimae tigres. . Bactriani Scythae fuerunt, qui suorum factione a sedibus suis pulsi juxta Bactron Orientis fluvium consederunt, ex cujus vocabulo et nomen sortiti sunt. Hujus gentis rex fuit Zoroastes inventor magicae artis. . Parthi quoque, et ipsi a Scythis originem trahunt. Fuerunt enim eorum exsules, quod etiam eorum vocabulo manifestatur; nam Scythico sermone EXSULES Parthi dicuntur. Hi similiter, ut Bactriani, domesticis seditionibus, Scythia pulsi, solitudines juxta Hyrcaniam primum furtim occupaverunt, deinde pleraque finium, etiam virtute obtinuerunt. . Assyrii ab Assur filio Sem vocati, gens potentissima, quae ab Euphrate usque ad Indorum fines omnem in medio tenuit regionem. . Medi a rege suo cognominati putantur; namque Jason, Peliaci regis frater, a Peliae filiis Thessalia pulsus est, cum Medea uxore sua, cujus fuit privignus Medus rex Atheniensium: qui post mortem Jasonis Orientis plagam perdomuit, ibique Mediam urbem condidit, gentemque Medorum nomine suo appellavit. Sed invenimus in Genesi quod Madai auctor gentis Medorum fuit, a quo et cognominati, ut superius dictum est. . Persae a Perseo rege sunt vocati, qui, e Graecia in Asiam transiens, ibi barbaras gentes gravi diuturnoque bello perdomuit: novissime victor nomen subjectae genti dedit. Persae autem ante Cyrum ignobiles fuerunt, et nullius inter gentes loci habebantur. Medi semper potentissimi fuerunt. . Chasdim, qui nunc Chaldaei vocantur, a Chased filio Nachor fratris Abrahae cognominati sunt. . Sabaei dicti ἀπὸ τοῦ σέβεσθαι, quod est supplicare, et venerari, quia divinitatem per ipsorum thura veneramur: ipsi sunt et Arabes, qui in montibus Arabiae sunt, qui vocantur Libanus et Antilibanus, ubi thura colliguntur. . Syri ab Assurim vocati perhibentur, qui fuit nepos Abraham ex Cethura, quos autem veteres Assyrios, nunc nos vocamus Syros, a parte totum appellantes. . Hebraei vocati sunt ab Heber, qui pronepos fuit Sem. . Israelitae vero ab Israel filio Isaac. Nam patriarcham Hebraeorum constat fuisse Israel, a quo duodecim tribus Judaeorum Israelis vocabulum sortitae sunt. Judaeis autem scissura decem tribuum nomen imposuit. Nam antea Hebraei, sive Israelitae nuncupabantur. . Ex quo autem in duo regna Dei populus divisus est, tunc duae tribus, quae de stirpe Juda reges habebant, Judaeorum nomen sortitae sunt. Reliqua pars decem tribuum, quae in Samaria sibi regem constituit, ob populi magnitudinem, pristinum nomen retinuit Israel. . Samaritanorum gens sumpsit exordium ab Assyriis, qui transmigrati habitaverunt in Samaria, qui Latine interpretantur custodes, eo quod, captivato Israel, isti in terra regionis eorum ad custodiam collocati sunt. . Phoenix, Cadmi frater, de Thebis Aegyptiorum in Syriam profectus, apud Sidonem regnavit, eosque populos ex suo nomine Phoenices, eamque

Provinciam Phoeniciam nuncupavit. . Sidones autem a civitate quae vocatur Sidon traxisse vocabulum perhibentur. . Saraceni dicti, vel quia ex Sara genitos se praedicent; vel, sicut gentiles aiunt, quod ex origine Syrorum sint, quasi Syrigenae. Hi peramplam habitant solitudinem. Ipsi sunt et Ismaelitae, ut liber Geneseos docet, quod sint ex Ismaele. Ipsi Cedar a filio Ismaelis. Ipsi Agaraeni ab Agar, qui, ut diximus, perverso nomine Saraceni vocantur, quia ex Sara se genitos gloriantur. . Philistaei ipsi sunt Palaestini, quia p litteram sermo Hebraeus non habet; sed pro eo φ Graeco utuntur. Inde Philistaei pro Palaestinis dicuntur a civitate utique sua. Iidem et Allophyli, id est, alienigenae, ob hoc, quia semper fuerunt inimici Israel, et longe ab eorum genere et societate separati. . Chananaei appellati de Chanaam filio Cham, quorum terram Judaei possederunt. Ex cujus origine fuit Emor pater Sichem, a quo Amorrhaei sunt nuncupati. . Aegyptii ab Aegypto quodam suo rege vocati sunt. Nam antea Aerii dicebantur. Interpretantur autem lingua Hebraica AEGYPTII affligentes, eo quod afflixerint Dei populum, priusquam divino auxilio liberaretur. . Armenius ex Thessalia unus de numero ducum Jasonis qui ad Colchos profecti sunt: recollecta multitudine, quae amisso rege Jasone passim vagabatur, Armeniam condidit, gentique ex suo vocabulo nomen dedit. . Limes est Persicus qui Scythas ab eis dividit, Scytha cognominatus, a quo limite Scythae a quibusdam perhibentur vocati, gens antiquissima semper habita. Hi Parthos Bactrianosque, feminae autem eorum Amazonum regna condiderunt. . Massagetae ex Scytharum origine sunt. Et dicti Massagetae, quasi graves, id est, fortes Getae. Nam sic Livius argentum grave dicit, id est, massas. Hi sunt qui inter Scythas atque Albanos septentrionalibus jugis inhabitant. . Amazones dictae sunt, seu quod simul viverent sine viris, quasi ἅμα ζῶσαι, sive quod adustis dexterioribus mammis essent, ne sagittarum jactus impediretur, quasi ἄνευ μαζοῦ. Nudabant enim quam adusserant mammam. Has Titianus unimammas dicit. Nam hoc est Amazon, quasi ἀνευ μαζοῦ, id est, sine mamma. Has jam non esse constat, quod earum partim ab Hercule, partim ab Achille, vel ab Alexandro usque ad internecionem deletae sunt. . In parte Asiaticae Scythiae gentes quae posteros se Jasonis credunt albo crine nascuntur ab assiduis nivibus, et ipsius capilli color genti nomen dedit, et inde dicuntur Albani. Horum glauca oculis, id est, picta inest pupilla, adeo ut nocte plusquam die cernant. Albani autem vicinae Amazonibus fuerunt. . Ugnos antea Hunnos vocatos, postremo a rege suo Abares appellatos dicunt, qui prius in ultima Maeotide inter glacialem Tanaim et Massagetarum immanes populos habitaverunt. Deinde pernicibus equis Caucasi rupibus, ubi feras gentes Alexandri claustra cohibent, eruperunt, et Orientem viginti annis tenuerunt captivum, et ab Aegyptiis atque Aethiopibus annuum vectigal exegerunt. . Trojanorum gens antea Dardana, a Dardano nominata. Nam Dardanus et Jasius fratres e Graecia profecti: ex iis Jasius ad Thraciam, Dardanus ad Phrygiam pervenit, ibique primus regnavit. Post quem filius ejus Ericthonius, deinde nepos ejus Tros, a quo Trojani nuncupati sunt. . GALATAE Galli esse noscuntur, qui, in auxilium a rege Bithyniae evocati, regnum cum eo parta victoria diviserunt; sicque deinde Graecis admisti, primum Gallograeci, nunc ex antiquo Gallorum nomine Galatae nuncupantur. . Graeci ante Thessali a Thessalo, postea a Graeco rege Graeci sunt nuncupati. Nam Graeci proprie Thessali sunt. . Lapithas autem gentem Thessaliae fuisse aiunt circa Peneum amnem olim inhabitantem, a Lapitha, Apollinis filia, nuncupatos. . Sicyonii Graeci sunt nuncupati, a Sicyonio rege. Hi primum Aegialaei vocabantur, a rege Aegialeo, qui primus Sicyoniis imperavit, a quo, et Aegialaea nuncupata est, quae nunc Peloponesus a Pelope rege suo vocatur. Ipsi sunt et Arcades ab Arcade

rege, Jovis et Calystonis filio, dicti. . Danai a Danao rege vocati. Iidem et Argivi ab Argo conditore cognominati. Postquam autem Graecorum rex Apis mortuus est, huic filius Argus successit in regnum, et ex eo Argivi appellati sunt, qui etiam ab eis post obitum ut deus haberi coepit, templo et sacrificio honoratus. . Achaei, qui et Achivi ab Achaeo, Jovis filio, dicti. . Pelasgi nominati quia cum velis passis verno tempore advenisse Italiam visi sunt, ut aves. Primos enim eos Varro Italiam appulisse commemorat. Graeci vero Pelasgos a Pelasgo, Jovis et Larissae filio, perhibent dictos. . Myrmidones fuerunt Achillis socii; Dolopes Pyrrhi, dicti autem Myrmidones propter astutiam, quasi μύρμηκες, id est, formicae. Eratosthenes autem dicit dictos Myrmidones a Myrmidone duce, Jovis et Eurimedusae, filio . Cecropi Atheniensium regi successit Cranaus, cujus filia Atthis nomen et regioni et genti dedit. Et ex ea Attici cognominati, qui sunt Athenienses. . Ion, vir fortis, ex suo nomine eosdem Athenienses vocavit Iones. . Macedones a nomine Emathionis regis antea Emathii nuncupati sunt; postea Macedones dicti a Macedone rege, Deucalionis materno nepote. . Epirotae a Pyrrho Achillis filio prius Pyrrhidae, postea vero a Pyrrho rege ad Italiam transire praesumpserunt. . Dorus Neptum et Ellepis filius fuit, unde Dori et originem et nomen ducunt. Sunt autem pars Graeciae gentis, ex quibus etiam cognominata est tertia lingua Graecorum, quae Dorica appellatur. . Lacedaemones a Lacedaemone, Semelae filio, dicti. Hi diu perseverantes in bello contra Messenios, veriti ne diuturnitate praelii spem prolis amitterent, praeceperunt ut virgines eorum cum juvenibus domi relictis concumberent, sicque ex pro miscuo virginum et maritorum concubitu juvenes de incertis parentibus nati sunt, et ex nota materni pudoris Parthenii vocati sunt. Nam ipsos esse Spartanos quos et Lacedaemones. Spartanos vero propter repentinos adversus Cadmum quasi de terra contractus, et ex omnia parte conflictus, ita vocatos. . Thraces ex filio Japhet, qui vocatus est Thiras, et orti et cognominati, ut superius dictum est, perhibentur, licet gentiles eos ex moribus ita dictos existiment, quod sint truces. Saevissimi enim omnium gentium fuerunt; unde et multa de eis fabulosa memorantur: quod captivos diis suis litarent, et humanum sanguinem in ossibus capitum essent soliti potare. De quibus Virgilius: Heu fuge crudeles terras, fuge littus avarum, quasi crudelium et avarorum . Istrorum gens originem a Colchis ducit, qui missi ad Argonautas persequendos; ut a Ponto intraverunt Istrum fluvium, a vocabulo amnis, quo a mari concesserant, appellati sunt. . Romani a Romuli nomine nuncupati, qui urbem Romam condidit, gentique et civitati nomen dedit. Hi ante a Saturno SATURNII, a Latino LATINI vocati sunt. Nam Latinus Italiae rex fuit, qui ex suo nomine Latinos appellavit, qui postea Romani nuncupati sunt. Hi et Quirites dicti, quia Quirinus dictus est Romulus, quod semper hasta utebatur, quae Sabinorum lingua Quiris dicitur. . Italus quoque, et Sabinus, et Sicanus fratres fuerunt, et quibus nomina populis imposita et regionibus sunt. Nam ab Italo ITALI, a Sabino SABINI, a Sicano SICANI, qui et Siculi cognominati sunt, idem et Sicilienses. . Thusci Italiae gens est a frequentia sacrorum et thuris vocata, id est, ἀπὸ τοῦ θύειν. . Umbri Italiae gens est, sed Gallorum veterum propago, qui Apenninum montem incolunt. De quibus historiae perhibent quod tempore aquosae cladis imbribus superfuerint, et ob hoc ὀμβρίους Graece nominatos. . Marsi, gens Italiae dicta a comite Liberi Marsya, qui usum illis vitium ostendit, et ob hoc illi statuam fecerunt, quam postea Romani victis Marsis tulerunt. Marsos autem Graeci Uscos vocant, quasi ὀφιύχους, quod multos serpentes habeant, et οφις serpens dicatur; illaesos autem esse carminum maleficiis; inhabitant autem plagam Apennini montis simul cum Umbris. . Gothi a Magog filio Japhet nominati

putantur, de similitudine ultimae syllabae, quos veteres magis Getas quam Gothos vocaverunt, gens fortis et potentissima, corporum mole ardua, armorum genere terribilis, de quibus Lucanus: Hinc Dacus premat, inde Getes occurrat Iberis. . Daci autem Getarum suboles fuerunt, et dictos putant Dacos, quasi Dagos, quia de Gothorum stirpe creati sunt. De quibus ille: Ibis Arctoos procul, usque Dacos. . Bessi barbari fuerunt, qui a multitudine boum sic vocati creduntur. De quibus quidam: Qui colit terrae medio, vel ille divitis multo bove pileatus accola ripae. . Gipedes pedestri praelio magis, quam equestri sunt usi, et ex hac causa ita vocati. . Sarmatae patentibus campis armati inequitabant, priusquam eos Lentulus Danubio prohiberet, atque inde ob studium armorum Sarmatae nuncupati existimantur. . Lanus fluvius fertur ultra Danubium, a quo Alani dicti sunt, sicut et populi inhabitantes juxta Lemannum fluvium Alemani vocantur. De quibus Lucanus: Deseruere cavo tentoria fixa Lemanno. . Longobardos vulgo ferunt, nominatos a prolixa barba et nunquam tonsa. . Vindilicus amnis ab extremis Galliae erumpens, juxta quem fluvium habitasse et ex eo traxisse nomen Vandali perhibentur. . Germaniae gentes dictae, quod sint immania corpora, immanesque nationes saevissimis duratae frigoribus, qui mores ex ipso coeli rigore traxerunt, ferocis animi et semper indomiti, raptu venatuque viventes. Horum plurimae gentes variae armis, discolores habitu, linguis dissonae, et origine vocabulorum incertae; ut Tolosates, Angrivari, Quadi, Tungrii, Marcomani, Bructeri, Chamavi, Wangiones, Tubantes, quorum immanitas barbariae etiam in ipsis vocabulis horrorem quemdam significat. . Suevi pars Germanorum fuerunt in fine Septentrionis, de quibus Lucanus: Fundit ab extremo flavos Aquilone Suevos Quorum fuisse centum pagos et populos multi prodiderunt. Dicti autem Suevi putantur a monte Suevo, qui ab ortu initium Germaniae facit, cujus loca incoluerunt. . Burgundiones quondam, a Romanis subacta interiore Germania, per castrorum limites positi a Tiberio Caesare, in magnam coaluerunt gentem, atque ita nomen ex locis sumpserunt: quia crebra per limites habitacula constituta Burgos vulgo vocant. Hi postea rebelles Romanis effecti, plusquam octoginta millia armatorum ripae Rheni fluminis insederunt, et nomen gentis obtinuerunt. . Saxonum gens in Oceani littoribus et paludibus inviis sita, virtute atque agilitate habilis. Unde et appellata, quod sit durum et validissimum genus hominum, et praestans caeteris piraticis. . Franci a quodam proprio duce vocati putantur. Alii eos a feritate morum nuncupatos existimant. Sunt enim in illis mores inconditi, naturalis ferocitas animorum. . Britones quidam Latine nominatos suspicantur, eo quod bruti sint, gens inter Oceanum, interfuso mari, quasi extra orbem posita. De quibus Virgilius: Toto divisos orbe Britannos. . Scoti propria lingua nomen habent a picto corpore, eo quod aculeis ferreis cum atramento variarum figurarum stigmate annotentur . Galli a candore corporis nuncupati sunt, γάλα enim Graece lac dicitur. Unde et Virgilius sic eos appellat, cum ait de iis: Tum lactea colla Auro innectuntur. . Secundum diversitatem enim coeli et facies hominum, et colores, et corporum quantitates, et animorum diversitates existunt. Inde Romanos graves, Graecos leves, Afros versipelles, Gallos natura feroces atque acriores ingenio pervidemus, quod natura climatum facit. . Galli autem Senones antiquitus Xenones dicebantur, quod Liberum hospitio recepissent, postea x in s litteram commutata est. . Vacca oppidum fuit juxta Pyrenaeum, a quo sunt cognominati Vaccaei, de quibus creditur dixisse poeta: Lateque vagantes Vaccaei. Hi Pyrenaei jugis peramplam montis habitant solitudinem. Idem et Vascones, quasi Vaccones, c in s litteram demutata. . Quos Cn. Pompeius, edomita Hispania, et ad triumphum redire festinans, de Pyrenaei jugis deposuit, et in

unum oppidum congregavit. Unde et Convenarum urbs nomen accepit. . Hispani ab Ibero amne primum Iberi, postea ab Hispalo HISPANI cognominati sunt. . Galleci a candore dicti, unde et Galli. Reliquis enim Hispaniae populis candidiores existunt. Hi Graecam sibi originem asserunt. Unde et naturali ingenio callent. . Siquidem post finem Trojani belli, Teucrum morte Ajacis fratris invisum patri Telamoni, cum non reciperetur in Regnum, Cyprum concessisse, ibique urbem nomine antiquae patriae Salaminam condidisse (ferunt), inde ad Galleciam profectum, et positis sedibus ex loco genti nomen dedisse. . Austures, gens Hispaniae, vocati eo quod circa Asturam flumen septi montibus silvisque crebris inhabitent. . Cantabri, gens Hispaniae, a vocabulo urbis et Iberi amnis cui insidunt appellati. Horum animus pertinax, et magis ad latrocinandum et ad bellandum, vel ad perpetiendum verbera semper parati. . Celtiberi ex Gallis Celticis fuerunt, quorum ex nomine appellata est regio Celtiberia. Nam ex flumine Hispaniae Ibero, ubi consederant, et ex Gallis, qui Celtici dicebantur, misto utroque vocabulo Celtiberi nuncupati sunt. . Afri appellati ab uno ex posteris Abrahae, qui vocabatur Afer: qui dicitur duxisse adversus Libyam exercitum, et ibi victis hostibus consedisse, ejusque posteros ex nomine Atavi et Afros et Africam nuncupasse. . Poeni autem Carthaginenses sunt a Phoenicibus nuncupati, qui cum Didone profecti sunt. . Tyrii vero a Tyria urbe Phoenicum nominati, de qua profecti sunt, et in Africae littus venerunt. . GETULI Getae dicuntur fuisse, qui ingenti agmine a locis suis navibus conscendentes, loca Syrtium in Libya occupaverunt; et quia ex Getis venerant, derivato nomine Getuli cognominati sunt. Unde et opinio est apud Gothos, ab antiqua cognatione Mauros consanguinitate propinquos sibi vocare. . Africam autem initio habuere Libyes, deinde Afri, post haec Getuli, postremum Mauri et Numidae. . Mauri et Numidae, ut Afri putant, sic sumpserunt exordium et vocabulum. Nam postquam in Hispania Hercules interiit, et exercitus ejus compositus ex variis gentibus, amisso duce, passim sibi sedes quaerebant, ex eo numero Medi, et Persae, et Armeni navibus in Africam transvecti proxima maris loca occupavere. . Sed Persae, dum materiam in agris pro construendis domiciliis non invenirent, et ignara lingua commercium prohiberet, per patentes agros, et diversas solitudines vagabantur, et a pabulationibus vagabundis semetipsos propria lingua Numidas appellaverunt, id est, sine oppido vagos et errantes. . Medi autem cum Libyis se miscuerunt, qui proxime Hispaniam inhabitabant, quorum nomen paulatim Libyes corruperunt, barbara lingua Mauros pro Medis appellantes, licet Mauri ob colorem a Graecis vocentur. Graeci enim nigrum μαυρὸν vocant, aestifero quippe calore afflati atri coloris speciem ducunt. . Massylia civitas Africae est, non longe ab Atlante, et hortis Hesperidum; a qua civitate Massylii vocati sunt, quos nos corrupte Massulos vocamus, de quibus Virgilius: Hinc mihi Massylae gentis monstrata sacerdos. . Gaulalum gentes sunt a meridie usque Oceanum Hesperium pervagantes. His nomen Gauloe insula dedit, quae est juxta Aethiopiam, ubi nec serpens nascitur, nec vivit. . Garamantes populi Africae prope Cyrenas inhabitantes a Garamante rege, Apollinis filio, nominati, qui ibi ex suo nomine Garama oppidum condidit. Sunt autem proximi gentibus Aethiopum, de quibus Virgilius extremi Garamantes. Extremi autem, quia saevi, et a consortio humanitatis remoti. . Hesperii vero sunt qui circa Hispaniam commorantur. Nam Hispania HESPERIA . Aethiopes dicti a filio Cham, qui vocatus est Chus, a quo originem trahunt. Chus enim Hebraica Aethiops interpretatur. . Hi quondam, ab Indo flumine consurgentes, juxta Aegyptum, inter Nilum et Oceanum, in meridie, sub ipsa solis vicinitate insederunt, quorum tres sunt populi: Hesperii Garamantes et Indi: Hesperii sunt

Occidentis, Garamantes Tripolis, Indi Orientis. . Troglodytae gens Aethiopum; ideo nuncupati, quod tanta celeritate pollent, ut feras cursu pedum assequantur. . Pamphagi, et hi in Aethiopia sunt: quibus esca est quidquid mandi potest, et omnia fortuitu gignentia, unde et appellati. . Ichthyophagi, quod venando in mari valeant, et piscibus tantum alantur. Hi post Indos montanas regiones tenent, quos subactos Alexander Magnus piscibus vesci prohibuit. . Anthropophagi gens asperrima sub regione Serum sita. Qui quia humanis carnibus vescuntur, ideo Anthropophagi nominantur. Itaque sicut his, ita et caeteris gentibus per saecula, aut a regibus, aut a locis, aut a moribus, aut ex quibuslibet aliis causis immutata vocabula sunt, ita ut prima origo nominis eorum temporum vetustate non pateat. . Jam vero hi qui Antipodes dicuntur, eo quod contrarii esse vestigiis nostris putantur, ut quasi sub terris positi adversa pedibus nostris calcent vestigia, nulla ratione credendum est, quia nec soliditas patitur, nec centrum terrae; sed neque hoc ulla historiae cognitione firmatur, sed hoc poetae, quasi ratiocinando, conjectant. . Titanas autem quosdam in Graecia ferunt fuisse robustos et excellentes viribus populos, quos ferunt fabulae ab irata contra deos terra ad ejus ultionem creatos. . Unde et Titanes dicti sunt ἀπὸ τῆς τίσεως, id est, ab ultione, quod quasi ulciscendae matris terrae causa in deos armati exstiterint; quos fabulae a Jove bello fuisse superatos atque exstinctos fingunt, propter quod e coelo jactis fulminibus interierunt. CAPUT III. De regnis et militiae vocabulis. . Regnum a regibus dictum, nam sicut reges a regendo vocati, ita regnum a regibus. . Regnum universae nationes suis quaeque temporibus habuere, ut Assyrii, Medi, Persae, Aegyptii, Graeci, quorum vices sors temporum ita volutavit ut alterum ab altero solveretur. Inter omnia autem regna terrarum duo regna caeteris gloriosiora traduntur, Assyriorum primo, deinde Romanorum, ut temporibus et locis inter se ordinata atque distincta. . Nam sicut illud prius, et hoc posterius, ita illud in Occidente exortum est; denique in illius fine hujus initium confestim fuit. Regna caetera caeterique reges velut appendices istorum habentur. . Reges a regendo vocati, sicut enim sacerdos a sanctificando, ita et rex a regendo; non autem regit, qui non corrigit. Recte igitur faciendo regis nomen tenetur, peccando amittitur. Unde et apud veteres tale erat proverbium. Rex eris si recte facies, si non facias, non eris. . Regiae virtutes praecipuae duae, justitia et pietas, plus autem in regibus laudatur pietas; nam justitia per se severa est. . Consules appellati a consulendo, sicut reges a regendo, et sicut leges a legendo; nam cum Romani regum superbam dominationem non ferrent, annua imperia binosque consules sibi fecerunt; nam fastus regius non benevolentia consulentis, sed superbia dominantis erat: hinc igitur consules appellati, vel a consulendo civibus, vel a regendo cuncta consilio. . Quos tamen ideo mutandos per annos singulos instituerunt, ut nec insolens diu maneret, et moderatior cito succurreret. Inde autem duo pares, quia unus rem civilem, alter rem militarem administrabat. Regnaverunt autem annis CCCCLXIIII . Proconsules subjecti erant consulibus, et dicti proconsules, eo quod vicem consulis fungerentur, sicut procurator curatoris, id est, actoris. . Exconsules autem dicti, quod jam a consulatu exierint, sive discesserint, peracto vicis suae anno. . Dictatores nono anno post reges expulsos Romani sibi creaverunt, dum gener Tarquinii, ad injuriam soceri vindicandam, ingentem adversus Romam collegisset exercitum. . Hi quinquenii temporis imperio utebantur; plus enim erant honore, quam consules, quia annuas potestates tenebant. Et dicti dictatores, quasi principes, et praeceptores; unde et magistri populi nominabantur. Unde et dicta dicuntur. . Caesarum nomen a Julio coepit, qui bello civili commoto

primus Romanorum singularem obtinuit principatum. Caesar autem dictus, quod caeso mortuae matris utero prolatus eductusque fuerit; vel quod cum caesarie natus sit, a quo et imperatores sequentes Caesares dicti (eo quod comati essent). Qui enim ex secto utero eximebantur, Caesones et Caesares appellabantur. . Julius autem dictus, quia ab Iulo Aeneae filio, originem duxit, ut confirmat Virgilius: Julius a magno demissum nomen Iulo. . Imperatorum autem nomen apud Romanos eorum tantum fuit prius apud quos summa rei militaris consisteret, et ideo imperatores dicti ab imperando exercitui; sed dum diu duces titulis imperatoriis fungerentur, senatus censuit ut Augusti Caesaris hoc tantum nomen esset, eo quod is distingueretur a caeteris gentium regibus, quod et sequentes Caesares hactenus usurpaverunt. . Solet enim fieri ut primi regis nomen etiam reliqui possideant, sicut apud Albanos, ex Silvii nomine, omnes reges Albanorum Silvii appellati sunt; sicut et apud Persas Arsacidae; apud Aegyptios Ptolomaei; apud Athenienses Cecropidae. . Augustus ideo apud Romanos nomen imperii est, eo quod olim augerent rempublicam amplificando. Quod nomen primo senatus Octaviano Caesari tradidit, ut quia auxerat terras, ipso nomine et titulo consecraretur. . Dum autem idem Octavianus jam Caesar et imperator appellaretur, vel Augustus, postea vero dum ludos spectaret, et pronuntiatum esset illi a populo ut vocaretur et Dominus, statim manu vultuque averso, indecoras adulationes repressit, et Domini appellationem, ut omen, declinavit, atque insequenti die omnem populum gravissimo edicto corripuit, Dominumque se post haec appellari, ne a liberis quidem suis permisit. Fuit enim filius Attiae, quae nata est de sorore Julii Caesaris. . Reges autem ob hanc causam apud Graecos Βασιλεῖς vocantur, quod tanquam bases populum sustinent; unde et bases coronas habent. Quanto enim quisque magis praeponitur, tanto amplius pondere laborum gravatur . Tyranni Graece dicuntur, iidem Latine et reges; nam apud veteres inter regem et tyrannum nulla discretio erat, ut: Pars mihi pacis erit dextram tetigisse tyranni. Fortes enim reges tyranni vocabantur; nam TIRO fortis, de quibus Dominus loquitur: Per me reges regnant, et tyranni per me tenent terram. . Jam postea in usum accidit tyrannos vocari pessimos atque improbos reges, luxuriosae dominationis cupiditatem, et crudelissimam dominationem in populis exercentes. . Princeps et dignitatis modo significatur, et ordinis, sicut est illud Virgilianum: Princeps ardentem conjecit lampada Turnus, pro primus. Dictus autem princeps a capiendi significatione, quod primum capiat, sicut municeps ab eo quod munia capiat. . Dux dictus, eo quod sit ductor exercitus; sed non statim quicunque principes, vel duces sunt, etiam reges dici possunt. In bello autem melius ducem nominari quam regem; nam hoc nomen exprimit in proelio ducentem; unde Virg.: Ducis Evandri, Sallust.: Quo cupidius in ore Ducis sese quisque bonum. Non dixit in ore Consulis. . Monarchae sunt qui singularem possident principatum, qualis fuit Alexander apud Graecos, et Julius apud Romanos. Hinc et monarchia dicitur, Μονὰς quippe singularitas Graeco nomine, ἀρχὴ principatus est. . Tetrarchae sunt quartam partem regni tenentes. Nam τέτταρα quatuor sunt, qualis fuit apud Judaeam Philippus. . Patricii inde vocati sunt, pro eo quod sicut patres filiis, ita provideant reipublicae. . Praefecti dicti, quod praetoria potestate praesint. . Praetores iidem qui et praefecti, quasi praepositores. . Praesides vero dicti, quia alicujus loci tutelam praesidialiter tenent. . Tribuni vocati, quod militibus, sive plebibus jura tribuunt. . Chiliarchae sunt qui mille praesunt, quos nos millenarios nuncupamus, et est nomen Graecum. . Centuriones dicti, eo quod centum praesunt militibus, sicut quinquagenarii, qui in capite sunt quinquaginta militum, sicut decani ab eo quod

militibus decem praeferuntur. . Miles dictus, quia mille erant ante in numero uno, vel quia unus est ex mille electus. Romulus autem primus ex populo milites sumpsit, et appellavit. Liber vero primus militiae ordinem docuit. . Miles, aut ordinarius dicitur, aut extraordinarius. Ordinarius est qui per ordinem militat, nec adhuc aliquem consecutus est gradum honoris; est enim gregarius, id est, humilis militiae. Extraordinarius vero, qui ob virtutem promovetur ex ordine. . Emeriti dicuntur veterani solutique militia, qui jam in usu praelii non sunt, quia MERERI militare dicitur, a stipendiis, scilicet, quae merentur. Iidem et veterani dicuntur quia jam in usu praelii non sunt, sed post multos militiae labores quietis suffragium consequuntur. . Equestres milites dicti, eo quod equo sedeant. Item militat ille in equestri ordine. . Tirones dicuntur fortes pueri, qui ad militiam deliguntur, atque armis gerendis habiles existunt. Hi enim non ex sola professione nativitatis, sed ex aspectu et valitudine corporis existimantur. Unde et tirones dicti, qui antequam sacramento rogati sint, milites non sunt. . Romanae autem militiae mos fuit puberes primo exerceri armis. Nam decimo sexto anno tirones militabant, quo etiam solo sub custodibus agebant, de quibus Virgilius: Et primaevo flore juventus. . Servos sane nunquam militasse constat, nisi servitute deposita, excepto Annibalis tempore, cum post Cannense praelium in tanta necessitate fuissent Romani, ut ne liberandorum quidem servorum daretur facultas. . Desertores vocati, eo quod, desertis militaribus officiis, evagantur. Hi in alios numeros militiae nomen dare prohibentur, sed si non magni temporis culpam contraxerint, caesi numeris suis restituuntur. Sed et qui deserunt exercitum ad hostes transeuntes, et ipsi desertores vocantur. . Conscripti milites dicuntur, quia in tabulis conferuntur ab eo qui eos ducturus est; sicut transcripti vocantur, cum de alia in aliam legionem transeunt, et inde transcripti, quia nomina dant ut transcribantur. . Optiones dicti, quod sint electi. Nam OPTARE eligere est, sicut est illud: Optavitque locum regno, id est elegit. . Excubitores dicuntur, pro eo quod excubias semper agunt. Sunt enim ex numero militum, et in porticibus excubant propter regalem custodiam. Excubiae autem diurnae sunt vigiliae nocturnae, unde et vigiles. . Velites erant apud Romanos genus militiae, a volitando vocati. Lecti enim agilitate juvenes, cum armis suis post terga equitum considebant, et mox cum ad hostes ventum esset, equis desiliebant, et continuo pedites ipsi ex alia parte, equitibus per quos advecti fuerant dimicantibus, hostem perturbabant. Ab his ergo velitibus elephanti quondam Annibalis retro acti, cum regi jam a suis non possent, fabrili scalpro inter aures adacto, necabantur. . Castra sunt ubi miles steterit; dicta autem castra, quasi casta, eo quod illic castraretur libido. Nam nunquam iis intererat mulier. . Militia autem a milibus dicta, aut a multis, quasi multitia, quasi negotium multorum, aut a mole rerum, quasi moletia. . Legio sex millium armatorum est a delectu vocata, quasi lecti, id est, armis electi. Proprie autem Macedonum phalanx, Gallorum caterva, nostra legio dicitur. . Legio habet sexaginta centurias, manipulos triginta, cohortes duodecim, turmas ducentas. . Centuria est pars exercitus in centenos milites divisa. Unde et qui iis praesunt centuriones dicunt. . Succenturiati sunt, non qui in prima, sed qui in secunda centuria sunt, quasi sub prima centuria, tamen stricti etiam ipsi, et in speculis positi in bello sunt, ut si prima defecerit, isti, quos sub se diximus, laborantibus primis subveniant. Unde et ad insidiandum ponitur succenturiatus, quasi armis dolosis instructus. . Manipulus ducentorum est militum; manipuli autem dicti sunt milites, sive quia bellum primo manu incipiebant, sive quod antequam signa essent, manipulos sibi, id est, fasciculos stipulae, vel herbae alicujus, pro signis faciebant, a quo signo manipulares milites cognominati sunt. De

quibus Lucanus: Convocat armatos extemplo ad signa maniplos. . Turma triginta equites sunt. Romani enim equites in una tribu trecenti fuerunt. De singulis enim centuriis decem dabantur, et fiebat turma. Cohors quingentos milites habet . Tria sunt militiae genera, sacramentum, evocatio, conjuratio. . Sacramentum, in quo post electionem jurat unusquisque miles se non recedere a militia, nisi post completa stipendia, id est, militiae tempora, et hi sunt qui habent plenam militiam. Nam viginti quinque annis tenentur. . Evocatio, dum ad subitum bellum non solum milites, sed et caeteri evocantur. Unde etiam consul solebat dicere: Qui rempublicam salvam esse vult, me sequatur. . Conjuratio, quae fit tumultu, quando vicinum urbis periculum singulos jurare non patitur, sed repente colligitur multitudo, et tumultuosa in ira conflatur. Haec et tumultuatio dicitur. . In acie autem istae fere formae sunt: Exercitus, classis, nodus, cuneus, alae, cornua, agmen, quae formas et nomina ab ipsis rebus de quibus translata sunt mutuantur. . Acies dicta, quod ferro armata sit, et acumine gladiorum. . Exercitus, multitudo ex uno genere, ab exercitatione belli vocata. . Classes dictae propter divisionem exercitus, qui postea manipuli dicti sunt. Unde et Virgilius: Classibus hic locus, hic acies certare solebant. Jam postea et classis navium dicta. . Nodus proprie est densa peditum multitudo, sicut turma equitum. Nodus autem dictus, pro difficultate, quod vix possit resolvi. . Cuneus est collecta in unum militum multitudo. Unde propter quod in unum coit, ipsa coitio in unum cuneus nominatus est, quasi couneus, eo quod in unum omnes coguntur. . Alae in exercitu triginta equites esse dicuntur; Alae autem equites ob hoc dicti, quia tegunt pedites alarum vice. . Cornua vocantur extremitas exercitus, quod intorta sit. . Agmen dicitur cum exercitus iter facit, ab agendo vocatum, id est, eundo. Plautus: Quo te agis ipse? Est enim exercitus ambulans. Nam agmen dicitur quod in longitudine directum est, quale solet esse cum exercitus portis procedit; quidquid fuerit aliud, abusive dicitur. CAPUT IV. De civibus. . De imperiis militiaeque vocabulis ex parte dictum est, deinceps civium nomina summatim subjungimus. . Cives vocati, quod in unum coeuntes vivant, ut vita communis et ornatior fiat et tutior. . Domus unius familiae habitaculum est, sicut urbs unius populi, sicut orbis domicilium totius generis humani. Est autem domus genus, familia, sive conjunctio viri et uxoris. Incipit autem a duobus, et est nomen Graecum. Nam δώματα Graeci tecta vocant. Familia est liberi ex liberis legibus suscepti, a femore. . Genus autem a gignendo et progenerando dictum, aut a definitione certorum prognatorum, ut nationes, quae propriis cognationibus terminatae, gentes appellantur. . Populus est coetus humanae multitudinis, juris consensu et concordi communione sociatus. Populus autem eo distat a plebibus, quod populus universi cives sunt, connumeratis senioribus civitatis; plebs autem reliquum vulgus sine senioribus civitatis. . Populus ergo tota civitas; vulgus vero plebs est. Plebs autem dicta a pluralitate; major est enim numerus minorum quam seniorum. Populus vero συχνὸς δῆμος dicitur, id est, Κοιτὸς πολὺς. Unde et populus dictus est. Graece autem populus dicitur λαὸς a lapidibus. Vulgus est passim inhabitans multitudo, quasi quisque quo vult. . Tribus dicuntur tanquam curiae et congregationes distinctae populorum, et vocatae tribus ab eo quod in principio, Romani trifarie fuerunt a Romulo dispertiti, in senatoribus, militibus et plebibus. Quae tamen tribus nunc multiplicatae nomen pristinum retinent. . Senatui nomen aetas dedit, quod seniores essent. Alii a sinendo dictos accipiunt senatores; ipsi enim agendi facultatem dabant. . Senatusconsultus a consulendo, et tractando est dictus, quod sic fit, ut consulat, et nocere non possit. . Patres autem, ut dicit Sallustius, a curae similitudine vocati sunt. Nam sicut patres filios

suos, ita illi rempublicam habebant. . Patres conscripti, quia dum Romulus decem curias senatorum elegisset nomina eorum, praesente populo, in tabulas aureas contulit, atque inde Patres conscripti vocati. . Primi ordines senatorum dicuntur illustres, secundi spectabiles, tertii clarissimi. Jam inferius quartum aliquod genus non est. Quamvis autem senatoria quisque origine esset, usque ad legitimos annos eques Romanus erat, deinde accipiebat honorem senatoriae dignitatis. . Censores apud veteres Romanos erant. Est enim nomen censoris dignitas judicialis. Censere enim judicare est. Item censores sunt patrimoniorum judices, a censu aeris appellati. . Judices dicti, quasi jus dicentes populo, sive quod jure disceptent. Jure autem disceptare est juste judicare. Non est autem judex, si non in eo est justitia. . Praesides rectores sunt provinciae, dicti eo quod praesunt. . Praetores autem, quasi praeceptores civitatis, et principes. Iidem, et quaestores, quasi quaesitores, eo quod quaestionibus praesunt, consilium enim et causa apud eos est. . Proceres sunt principes civitatis, quasi procedes, quod ante omnes honore praecedant. Unde et capita trabium, quae eminent extra parietes, proceres dicuntur, eo quod primo procedant. Hinc autem ad primores facta translatio, quod a caetera multitudine praeeminent. . Tribuni dicti, quod plebi jura, vel opem tribuunt. Constituti sunt autem decimo sexto anno post reges exactos. Dum enim plebs a senatu et consulibus premeretur, tunc ipsa sibi tribunos, quasi proprios judices et defensores creavit, qui eorum libertatem tuerentur, et eos adversus injuriam nobilitatis defenderent, unde et defensores dicti, eo quod sibi plebem commissam contra insolentiam improborum defendant. At contra nunc quidam eversores, non defensores existunt. . Numerarii vocati sunt qui publicum nummum aerariis inferunt. . Functi, ab eo quod fungantur honore et officio aliquo dicti. Hinc et defunctos mortuos dicimus, qui compleverunt vitae officia, nihil enim jam faciunt. . Municipes sunt in eodem municipio nati, ab officio munerum dicti, eo quod publica munia accipiunt. Munia enim officia sunt; unde et immunes dicuntur, qui nullum gerunt officium. . Municipales originales cives, et in locum officium gerentes. . Decuriones dicti, quod sint de ordine curiae. Officium enim curiae administrant. Unde non est decurio, qui summam non intulit, vel curiam non participavit. . Curiales autem iidem et decuriones. Et dicti curiales, quia civilia munera procurant et exsequuntur. . Principales magistratus et duumvirales curialium officiorum ordinis sunt. Principales dicti quod primi sint magistratibus. . Magistratus vero, quod majores sint reliquis officiis. Duumvirales . . . . . Tabellio vocatus, eo quod sit portitor tabellarum. Idem exceptor, idem et scriba publicus, quia ea tantum quae gestis publicantur scribit. . Burgarii a burgis dicti, quia crebra per limites habitacula constituta burgos vulgo vocant. Unde et Burgundionum genti nomen inhaesit, quos quondam, subacta Germania, Romani per castra disposuerunt, atque ita ex locis nomen sumpserunt. . Collegiati dicuntur, quod ex eorum collegio custodiisque deputentur qui facinus aliquod commiserunt. Est enim sordidissimum genus hominum patre incerto progenitum. . Privati sunt extranei ab officiis publicis. Est enim nomen magistratum habenti contrarium; et dicti privati, quod sint ab officiis curiae absoluti. . Mercenarii sunt qui serviunt accepta mercede; iidem et barones Graeco nomine, quod sint fortes in laboribus; Βαρὺς enim dicitur gravis, quod sit fortis. Cui contrarius est levis, id est, infirmus. . Publicani appellantur conductores vectigalium fisci, vel rerum publicarum, sive qui vectigalia publica exigunt, vel qui per negotia saeculi lucra sectantur. Unde et cognominati sunt. . Villicus proprie villae gubernator est. Unde et a villa VILLICUS nomen accepit. Interdum autem villicus non gubernationem villae,

sed dispensationem universae domus, Tullio interpretante, significat, quod est universarum possessionum et villarum dispensatorem. . Actores iidem et curatores ab agendo, et curando vocati. . Procuratores vero, eo quod vicem curatoris fungantur, quasi propter curatores, sicut PROCONSUL pro consule. . Coloni sunt cultores advenae dicti a cultura agri. Sunt enim aliunde venientes, atque alienum agrum locatum colentes, ac debentes conditionem genitali solo propter agriculturam sub dominio possessoris, pro eo quod iis locatus est fundus. Coloni autem quatuor modis dicuntur. Nam coloni, aut Romani sunt, aut coloni Latini, aut coloni auxiliares, aut coloni ruris privati. . Inquilini vocati, quasi incolentes aliena, non enim habent propriam sedem, sed in terra aliena inhabitant. . Differt autem inter inquilinum, et advenam. Inquilini enim sunt, qui emigrant, et non perpetuo permanent. Advenae autem, vel incolae adventitii perhibentur, sed permanentes; et inde incolae, quia jam habitatores sunt, ab incolendo. . Indigenae sunt inde geniti, et in eodem loco nati, ubi inhabitant. . Incola autem non indigenam, sed advenam indicat. . Peregrini dicti, eo quod ignorantur eorum parentes, quibus orti existunt; sunt enim de longinqua regione. . Urbani vocabantur, qui Romae habitabant, qui vero in caeteris locis oppidani. Nam sola urbs Roma, caetera oppida. . Famuli sunt ex propria servorum familia orti. Servi autem vocabulum inde traxerunt, quod hi qui jure belli possent occidi a victoribus, conservabantur, et servi fiebant, a servando, scilicet servi appellati. . Ancillae a sustentaculo vocatae, ἀγκὼν enim Graece cubitus dicitur, unde, et anconem dicimus. . Mancipium est quidquid manu capi, subdique potest, ut homo, equus, ovis. Haec enim animalia statim, ut nata sunt, mancipium esse putantur; nam et ea quae in bestiarum numero sunt, tunc videntur mancipium esse, quando capi, sive domari coeperint. . Ingenui dicti, qui in genere habent libertatem, non in facto, sicut liberti. Unde et eos Graeci εὐγενεῖς vocant, quod sint boni generis. . Libertus autem vocatus, quasi liberatus. Erat enim prius jugo servitutis addictus. Libertorum autem filii apud antiquos libertini appellabantur, quasi de libertis nati, nunc vero libertinus, aut a liberto factus, aut possessus. . Manumissus dicitur, quasi manu emissus. Apud veteres enim quoties manu mittebant, alapa percussos circumagebant, et liberos confirmabant; unde et manumissi dicti, eo quod manu emitterentur. . Dedititii primum a deditione sunt nuncupati. Deditio enim dicitur quando se vincti aut vinciendi hostes victoribus tradunt, quibus haec origo nominis fuit. Dum quondam adversus populum Romanum servi armis sumptis dimicassent, vincti se dederunt, comprehensique varia turpitudine affecti sunt. . Ex his quidam postea a dominis manumissi propter suppliciorum notas, quas manifeste perpessi sunt, ad dignitatem civium Romanorum non pervenerunt. . Latini liberti (ante Romam conditam apud Latinos fiebant) nunquam per testamentum, sed per epistolam libertatem sumentes. Inde quia per testamentum non fiebant, nec ex testamento aliquid capere, nec suos haeredes facere poterant, cives Romani postea sub consulibus per testamenta in urbe Romana effecti sunt. . Dicti autem cives Romani, quia testamento liberi effecti in numerum Romanorum civium rediguntur. His primum aditus erat in urbe Roma commorari, caeteris autem libertis prohibebatur, ne vel in urbe Roma, vel intra septimum ab urbe milliarium commanerent. CAPUT V. De affinitatibus et gradibus. . Haeredis nomen imposuit census aeris, solvit enim tributum auctoris. In hoc enim vocabulo prima successio est haereditatis et generis, ut sunt filii et nepotes. . Prohaeres est qui loco haeredis fungitur, quasi pro haerede; est enim, aut institutus, aut substitutus. . Pater est a quo nascitur initium generis; itaque is paterfamilias vocitatur. Pater autem dictus, eo quod

patratione peracta, filium procreet. Patratio enim est rei venereae consummatio. Lucret.: Et bene parta patrant. . Genitores autem a gignendo, et parentes, quasi parientes. . Iidem et creatores. Crementum enim est semen masculi, unde animalium et hominum corpora concipiuntur. Hinc creatores parentes dicuntur. . Mater dicitur, quod exinde efficiatur aliquid; mater enim quasi materia, nam causa pater est. . Paterfamilias autem dictus, quod omnibus in familia sua positis servis, tanquam pater filiis, patria dilectione consulit, servorumque conditionem a filiorum affectu non discernit, sed quasi unum membrum amplectitur; hinc enim exortum est nomen Patrisfamilias. Qui autem inique dominantur in servis, hoc se nomine nequaquam reputent appellari. . Materfamilias inde vocatur, quia per quamdam juris solemnitatem in familiam transit mariti. Tabulae enim matrimoniales instrumenta emptionis suae sunt   Alias sicut matrona est mater primi pueri, id est quasi mater nati; ita materfamilias illa est quae plures enixa est. Nam familia ex duobus esse incipit. . Avus patris pater est, ab aevo dictus, id est, ab antiquitate. Proavus avi pater est, quasi prope avum. Abavus proavi pater, jam longe ab avo. Atavus abavi pater. . Tritavus atavi pater, quasi tetravus, id est, quartus supra avum. Sed tritavus ultimum cognationis nomen est. Familia enim oritur a patre, terminatur in tritavo. . Filius et filia a familia dicti, ipsi enim primi in ordine nascentium existunt; unde et Cornelia familia stirps ipsa omnis a Cornelio orta. . Familia autem a femore. Femore enim genus et stirps ostenditur. Nam familia pro servis abusive, non proprie dicitur. . Stirps ex longa generis significatione vocatur. Gnatus dictus, quia generatus. Unde et per g scribitur. Suboles, eo quod substitutio sit generis. . Quadripertitus est autem ordo filiorum, ita: Unigenitus, primogenitus, medius, novissimus. Unigenitus post quem nullus. Primogenitus ante quem nullus. Medius, inter omnes. Novissimus, post omnes. Idem et minimus a monade. NOVISSIMUS autem propter quod novus, quia caeteri praecedendo antiquiores existunt. . Quatuor etiam modis filii appellantur, natura, imitatione, adoptione, doctrina Natura, veluti cum dicuntur filii Abrahae Judaei. Imitatione, ut ipsius Abrahae fidem imitantes ex gentibus, dicente Evangelio: Potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahae, vel sicut eosdem Judaeos Dominus filios esse dicit diaboli, a quo non nati, sed quem fuerant imitati. . Adoptione quoque, quod humana consuetudine nulli licet nescire, vel sicut nos Deo non natura, sed adoptione dicimus; Pater noster, qui es in Coelis. Doctrina, sicut Apostolus filios suos appellat eos quibus Evangelium praedicavit. . Filii autem ideo in legibus liberi appellantur, ut isto vocabulo secernantur a servis, quia sicut servus in potestate est domini, sic filius in potestate est patris. Inde etiam filio fit emancipatio, ut sit liber a patre, sicut fit servo manumissio, ut sit liberatus a domino. . Item liberi dicti, quia ex libero sunt matrimonio orti. Nam filii ex libero et ancilla servilis conditionis sunt. Semper enim qui nascitur deteriorem parentis statum sumit. . Naturales autem dicuntur ingenuarum concubinarum filii, quos sola natura genuit, non honestas conjugii. Iidem et pueri, a pube. . Adoptivus filius est, qui aut a patre justo, aut avo, aut proavo, in cujus potestate est, per emancipationem est traditus in alienam potestatem, qui utriusque fert nomen, ut Fabius Aemilius, vel Scipio Paulus. . Gemini sunt, non duo tantum simul nati, sed etiam plures. De geminis autem, uno aborto, alter qui legitime natus fuerit vopiscus nominatur. . Posthumus vocatur, eo quod post humationem patris nascitur, id est, post obitum. Iste et defuncti nomen accipit; sic enim lex voluit ut qui de defuncto nascitur defuncti nomine appelletur.   . Nothus dicitur qui de patre nobili et matre ignobili gignitur, sicut ex concubina. Est autem hoc nomen

Graecum, et in Latinitate deficit. . Huic contrarius est spurius, qui de matre nobili, et patre ignobili nascitur. Item spurius patre incerto, matre vidua genitus, velut tantum spurii filius, quia muliebrem naturam veteres σπόριον vocabant, velut ἀπὸ τοῦ σπόρου, hoc est, seminis, non patris nomine. . Eosdem et favonios appellabant, quia quaedam animalia, favonio spiritu hausto, concipere existimantur. Unde et ii qui non sunt de legitimo matrimonio, matrem potius quam patrem sequuntur. Latine autem spurii, quasi extra puritatem, id est, quasi immundi. . Nepos est, qui ex filio natus est. Dictus autem nepos, quasi natus post. Primum enim filius nascitur, deinde nepos. Gradus enim substitutionis est. Hinc et posteritas, quasi postera aetas. Nepos autem utriusque sexus est. Nam, ut neptis dicamus in jure est propter discretionem successionis admissum. . Pronepos est qui ex nepote conceptus natusque est. Et dictus pronepos, quasi natus porro post. Ex hoc quoque gradu incipit vocari et progenies, quasi porro post geniti. Nam filii et nepotes non sunt progenies, quia non est in eis longa posteritas. . Sicut autem inferius longe editi progenies dicuntur, ita superius proavi, atavique progenitores appellantur, quasi porro generantes. PRONEPOS dictus, quia prope nepotem. . Abnepos, quia sejungitur a nepote. Est enim inter illum et nepotem pronepos. Adnepos, abnepotis filius. . Trinepos, adnepotis filius, quia post nepotem quartus in ordine est, quasi tetranepos. . Minores autem non dicimus, nisi quoties graduum deficit nomen, ut puta filius, nepos, pronepos, abnepos, adnepos, trinepos. Ubi isti gradus defecerint, merito jam dicimus minores, sicut et majores dicimus post patris, avi, proavi, abavi, atavi, tritavique vocabulum. CAPUT VI. De agnatis et cognatis. . Agnati dicti, eo quod accedant pro natis, dum desunt filii. Qui ideo prius in gente agnoscuntur quia veniunt per virilis sexus personas, veluti frater eodem patre natus, vel fratris filius, neposve ex eo, item patruus. . Cognati dicti, quia sunt et ipsi propinquitate cognationis conjuncti. Qui inde post agnatos habentur, quia per feminini sexus personas veniunt, nec sunt agnati, sed alias naturali jure cognati. . Proximus propter proximitatem sanguinis appellatus. . Consanguinei vocati, eo quod ex uno sanguine, id est, ex uno patris semine nati sunt; nam semen viri spuma est sanguinis, ad instar aquae in scopulos collisae, quae spumam candidam facit, vel sicut vinum nigrum, quod in calice agitatum spumam albentem reddit. . Fratres dicti, eo quod sunt ex eodem fructu, id est, ex eodem semine nati. . Germani vero de eadem genitrice manantes; non, ut multi dicunt, de eodem germine, qui tantum fratres vocantur. Ergo fratres ex eodem fructu, germani ex eadem genitrice manantes. . Uterini vocati, eo quod sint ex diversis patribus, et uno utero editi; nam uterus tantum mulieris est. . Quatuor autem modis fratres dicuntur in divinis Scripturis: natura, gente, cognatione, affectu. Natura, ut Esau et Jacob. Andreas et Petrus, Jacobus et Joannes. Gente, ut omnes Judaei fratres inter se vocantur, ut in Deuteronomio: Si autem emeris fratrem, qui est Hebraeus (Deut. XV,). Et Apostolus: Optabam, inquit, ego anathema esse a Christo pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundum carnem qui sunt israelitae (Rom. IX,). . Porro cognatione fratres vocantur qui sunt de una familia, id est, patria, quas Latini paternitates interpretantur, cum ex una radice multa generis turba diffunditur, ut in Genesi dixit Abraham ad Loth: Non sit rixa inter me, et te, et inter pastores tuos, et pastores meos, quia omnes fratres nos sumus (Gen. XIII,). Et certe Loth non erat frater Abrahae, sed filius fratris ejus Aram. . Quarto modo affectu fratres dicti, qui in duo scinduntur; spiritale et commune. Spiritale, quo omnes Christiani fratres vocantur, ut: Ecce quam bonum, et quam jucundum habitare fratres in unum (Psal. CXXXII,). Commune, cum omnes homines ex uno patre nati pari

inter nos germanitate conjungimur, Scriptura loquente: Dicite iis qui oderunt vos. Fratres nostri vos estis . Germana ita intelligitur, ut germanus, eadem genitrice manans. . Soror autem, ut frater; nam soror est ex eodem semine dicta, quod sola cum fratribus in sorte agnationis habeatur. . Fratres patrueles dicti, eo quod patres eorum germani fratres inter se fuerunt. . Consubrini vero vocati, qui, aut ex sorore, et fratre, aut ex duabus sororibus sunt nati, quasi consororini . Fratrueles autem materterae filii sunt. Subrini consubrinorum filii. Thius Graecum nomen est. . Patruus frater patris est, quasi pater alius; unde, et decedente patre, pupillum prior patruus suscipit, et quasi filium lege tuetur. . Avunculus est matris frater, cujus nomen formam diminutivi habere videtur, quia ab avo venire monstratur. . Amita est soror patris, quasi alia mater. Matertera est soror matris, quasi altera mater. Socer est, qui filiam dedit. . Gener est qui filiam duxit; gener autem dictus, quod asciscatur ad augendum genus. Socer autem et socrus, quod generum vel nurum sibi associavit . Vitricus autem qui uxorem ex alio viro filium aut filiam habentem duxit; et dictus vitricus, quasi novitricus, quod a matre superducatur novus. . Privignus est qui ex alio patre natus est, et privignus dici putatur, quasi privigenus, vel quasi prius genitus; unde et vulgo antenatus. . Vocabula autem a gente haec videntur declinata: genitor, genitrix; agnati, agnatae; cognati, cognatae; progenitores, progenitrices; germani, germanae. Item de praedictis affinitatibus. . Auctor mei generis pater mihi est, ego illi filius, aut filia. Patris mei pater mihi avus est, ego illi nepos, aut neptis. Patris mei avus mihi proavus est, ego illi pronepos, aut proneptis. Patris mei proavus mihi abavus est, ego illi abnepos, aut abneptis. Patris mei abavus mihi atavus est, ego ille adnepos, aut adneptis. Patris mei atavus mihi tritavus est, ego illi trinepos, aut trineptis. De patruis. . Patris mei frater mihi patruus est, ego illi fratris filius, aut filia. Patrui mei pater mihi pater magnus est, ego illi filii fratris filius, aut filia. Patrui mei avus mihi propatruus est, ego illi filii, aut filiae nepos, aut neptis. Patrui mei proavus, mihi adpatruus est, ego illi nepotis, aut neptis filius, aut filia. De amitis. . Patris mei soror mihi amita est, ego illi fratris filius, aut filia. Amitae meae mater mihi amita magna est, ego illi filiae fratris filius, aut filia. Amitae meae avia mihi proamita est, ego illi neptis filius, aut filia. Amitae meae proavia mihi ab amita est, ego illi nepotis, aut neptis filius, aut filia. De avunculis. . Matris meae frater mihi avunculus est, ego illi sororis filius, aut filia. Avunculi mei pater mihi avunculus magnus est, ego illi filii sororis filius, aut filia. Avunculi mei avus mihi proavunculus est, ego illi filii nepos, aut neptis. Avunculi mei proavus mihi abavunculus est, ego illi neptis filius, aut filia. De materteris. . Matris meae soror mihi matertera est, ego illi sororis filius, aut filia. Materterae meae soror mihi matertera magna est, ego illi sororis nepos, aut neptis. Aviae meae soror mihi abmatertera est, ego illi pronepos sororis, aut proneptis. Proaviae meae soror mihi promatertera est, ego illi neptis filius, aut filia. . Stemmata dicuntur ramusculi, quos advocati faciunt in genere, cum gradus cognationum partiuntur, ut puta: ille filius, ille pater, ille avus, ille agnatus, et cognatus, et caeteri, quorum figurae hae sunt. STEMMATA STIRPIS HUMANAE. . Haec consanguinitas dum se paulatim propaginum ordinibus dirimens, usque ad ultimum gradum subtraxerit, et propinquitas esse desierit, eam rursus lex haec matrimonii vinculo repetit, et quodam modo revocat fugientem (Ex XV de Civit., cap.). Ideo autem usque ad sextum generis gradum consanguinitas constituta est (Vid. Rabani epist. ad Humbert. episc.), ut sicut sex aetatibus mundi generatio, et hominis status finitur, ita propinquitas generis tot gradibus terminaretur. CAPUT VII. De conjugiis. . Vir sexum significat, non conjugium, nisi adjeceris vir

ejus. . Maritus vero etiam sine adjectione conjugem sonat, et a mare MARITUS, quasi mas. Est enim nomen primae positionis, quod facit in diminutione masculus, in derivatione maritus. . Sponsus a spondendo vocatus. Nam ante usum tabellarum matrimonii cautiones sibi invicem emittebant, in quibus spondebant se invicem consentire in jura matrimonii, et fidejussores dabant. . Unde et admissum est ut sponsum dicamus virum, a spondendo, et sponsam similiter. Caeterum proprie SPONDERE velle est. Ergo sponsus non quia promittitur, sed quia spondet et sponsores dat. . Arrabo dicta, quasi arrha bona. Quod enim datur pro conjugio, bene datur, quia conjugium bonum est. Quod vero causa fornicationis, aut adulterii malum est, idcirco arrabo non est. . Dicta autem arrha a re pro qua traditur. Est autem arrha, non solum sponsio conjugalis, sed etiam pro qualibet promissa re data, ut compleatur. . Proci, nuptiarum petitores, a procando, id est, petendo dicti. . Pronuba dicta, eo quod nubentibus praeest, quaeque nubentem viro conjungit: ipsa est et paranympha, nam nympha sponsa in nuptiis, et nympha pro lavationis officio, quod ad nomen nubentis alludit. . Conjuges appellati propter jugum quod imponitur matrimonio conjungendis. Jugo enim nubentes subjici solent, propter futuram concordiam, ne separentur. Conjuges autem verius appellantur a prima desponsationis fide, quamvis adhuc inter eos ignoretur conjugalis concubitus, sicut Maria Joseph conjux vocatur, inter quos nec fuerat, nec futura erat carnis ulla commistio. . Nuptae dictae, quod vultus suos velent: translatum nomen a nubibus quibus tegitur coelum. Unde, et nuptiae dicuntur, quod ibi primum nubentium capita velantur. Obnubere enim cooperire est. . Cui contraria Innuba, hoc est, innupta, quae adhuc vultum suum non velat. . Uxores vocatae, quasi unxores. Moris enim erat antiquitus ut nubentes puellae simul venirent ad limen mariti, et postes antequam ingrederentur ornarent laneis vittis, et oleo ungerent. Et inde uxores dictae, quasi unxores, quae ideo vetabantur limina calcare, quod illic januae et coeant et separentur. . Matrona est quae jam nupsit, et dicta matrona, quasi mater nati, vel quia jam mater fieri potest, unde et matrimonium dictum. Distinguitur autem inter matronam matrem, et matremfamilias. Nam matronae, quia jam in matrimonium convenerunt; matres, quia genuerunt; matresfamiliae, quia jam per quamdam juris solemnitatem in familiam mariti transierunt. . Monogamus dictus, quia uni tantum nupsit. Μόνον enim apud Graecos unum dicitur, γάμος nuptiae interpretantur. . Bigamus autem, trigamus a numero uxorum vocatus, quasi duabus, vel tribus maritus. . Vidua vocata, quod cum viro duo fuerint, nec circa consortium alterius viri post mortem primi conjugis, adhaeserit. Nam quae alteri post mortem prioris viri nupserint, viduae non dicuntur. Item vidua dicta, quod sola sit, nec circa consortium viri conjugalia jura custodiat. . Fratris uxor fratrissa vocatur. Mariti frater levir dicitur. Duorum inter se fratrum uxores janitrices vocantur, quasi eamdem januam terentes, vel per eamdem januam iter habentes. Viri soror glos appellatur. . Sororis vir speciale nomen non habet, nec uxoris frater. . Matrimonium est nobilium justa conventio et conditio. . Conjugium est legitimarum personarum inter se coeundi et copulandi nuptiae. Conjugium dictum, quia conjuncti sunt, vel a jugo, quo in nuptiis copulantur, nec resolvi, aut separari possint. . Connubium autem non a nupta, sed a nubendo formatum. Dicitur autem connubium, cum aequales in nuptias coeunt, ut puta cives Romani, pari utique dignitate. Connubium autem non est, cum civis Romanus cum Latina jungitur. Quoties autem connubium non est, filii patrem non sequuntur. . Hymenaeus dicitur a quodam Hymenaeo, qui primus prospere usus est nuptiis, vel ἀπὸ τοῦ ὑμένος, quod membranae virginitatis est claustrum. . Contubernium est ad tempus

coeundi conventio; unde et tabernaculum, quod modo huc, modo illuc praefigitur. . Repudium est quod sub testimonio testium, vel praesenti, vel absenti mittitur. . Divortium est quoties, dissoluto matrimonio, alter eorum alteras nuptias sequitur. Divortium autem dictum a flexu viarum, hoc est, viae in diversa tendentes. . Frivolum est cum eo animo separantur, ut rursum ad se invicem revertantur. Nam frivolum est velut quassae mentis, et effluxae, nec stabilis. Proprie autem frivola vocantur fictilia vasa inutilia. . Tres autem ob causas ducitur uxor: prima est causa prolis, de qua legitur in Genesi: Et benedixit eis, dicens: Crescite, et multiplicamini (Gen. I,); secunda causa adjutorii, de qua ibi in Genesi dicitur: Non est bonum esse hominem solum, faciamus ei adjutorium simile (Id. II,); tertia causa incontinentiae; unde dicit Apostolus ut qui se non continet, nubat. . In eligendo marito quatuor spectari solent: virtus, genus, pulchritudo, sapientia. Ex his sapientia potentior est ad amoris affectum. Refert haec quatuor Virgilius de Aenea, quod his Dido impulsa est in amorem ejus. Pulchritudine: Quem sese ore ferens Virtute: Quam forti pectore, et armis. Oratione: . . . . . Heu! quibus ille Jactatus fatis, quae bella exhausta canebat! Genere: Credo equidem, nec vana fides, genus esse deorum. . Item in eligenda uxore, quatuor res impellunt hominem ad amorem: pulchritudo, genus, divitiae, mores. Melius tamen est, si in ea mores quaerantur quam pulchritudo. Nunc autem illae quaeruntur, quas, aut divitiae, aut forma, non quas probitas morum commendat. . Ideo autem feminae sub viri potestate consistunt, quia levitate animi plerumque decipiuntur. Unde et aequum erat eas viri auctoritate reprimi. Proinde et veteres voluerunt feminas innuptas, quamvis perfectae aetatis essent, propter ipsam animi levitatem in tutela consistere.

LIBER DECIMUS. VOCUM CERTARUM ALPHABETUM.

. Licet origo nominum unde veniat a philosophis, eam teneat rationem, ut HOMO ab humanitate, SAPIENS a sapientia nominetur, quia prius sapientia, deinde sapiens, tamen claret alia specialis in origine quorumdam nominum causa, sicut homo ab humo, unde proprie homo est appellatus. Ex quibus exempli gratia quaedam in hoc opere posuimus. A . Aeros, vir fortis et sapiens. Auctor ab augendo dictus. Auctorem autem feminino genere dici non posse existimant. Nam quaedam sunt quae in feminino flecti non possunt, ut cursor. Actor, ab agendo. . Alumnus, ab alendo vocatus: licet et qui alit et qui alitur, alumnus dici potest, id est, et qui nutrit, et qui nutritur, sed melius tamen qui nutrit. . Amicus per derivationem quasi animi custos; dictus autem proprie amicus ab hamo, id est, catena charitatis; unde et hami, quod teneant. . Amator turpitudinis, quia amore torquentur libidinis. Amabilis autem, quod sit amore dignus. Amasius, eo quod sit pronus ad amorem. . Astutus ab astu vocatus, quod est callidi et cauti hominis, qui possit sine periculo fortiter aliquid facere. Argutus, quia argumentum cito invenit in loquendo Acer, in unamquamque formam vegetus ac nimius. Alacer, a velocitate, et cursu, quasi diceret aliger. Armiger, quod arma gerat. Alacris, laetus, alacriter gestiens, et nullius rei novitate turbatus. Agilis, ab agendo aliquid celeriter, sicut docilis. . Aemulus, ejusdem rei studiosus, quasi imitator et amabilis; alias inimicus invenitur. Aequus, est secundum naturam justus dictus, ab aequalitate, hoc est ab eo quod sit aequalis; unde et aequitas appellata ab aequalitate quadam scilicet. Aequaevus, ab eo quod sit alteri aequalis aevo, id est, coaetaneus. Arrogans, eo quod multum rogetur, et ille fastidiosus sit. Audax, proprie pro arrogante ponitur. Animosus, quod sit animis et

viribus plenus. Animatus, quasi animo auctus, et quasi animo firmatus. . Elatus, pro eo quod seipsum super mensuram suam elevet, dum magnus sibi videtur de his quae agit. Attollens, quod se elevet et erigat. Ambitiosus, quod honores ambiat. . Avidus dictus ab avendo, avere enim cupere est. Hinc et avarus. Nam quid est avarum esse? progredi ultra quam sufficit. Avarus ex eo dictus, quod sit avidus auri, et nunquam opibus expleatur, et quantum plus habuerit, tantum plus cupiat, Flacci super hoc concordante sententia, qui ait: Semper avarus eget . . . , et Sallustii: Quod avaritia neque copia, neque inopia minuitur. . Amarus, a sapore translatum nomen habet. Est enim insuavis, nec novit quemquam ad consortium suum aliqua invitare dulcedine. Adulter, violator maritalis pudoris, eo quod alterius thorum polluat. . Anceps, huc illucque fluctuans, ac dubius, istud an illud capiat, et in quam partem declinet anxius. Atrox, quod sit tetris moribus. Abstemius, a temeto, id est, vino, quasi abstinens a vino. Ablactatus, quod sit a lacte ablatus. . Aeger, quod agatur infirmitate, vel tristitia ad tempus. Aegrotus, quod sit aeger frequentius, sicut iratus et iracundus. Aerumnosus a rumine dictus, quod per inopiam miser factus, esurit et sitiat. . Auspex, eo quod avium auspicia intendat, sicut auceps, quod aves capiat. Astrosus, ab astro dictus, quasi malo sidere natus. . Enormis, eo quod normam et mensuram excedat. Abactor, est fur jumentorum et pecorum, quem vulgo abigeum vocant, ab abigendo scilicet. . Atratus, et albatus: ille a veste nigra, iste ab alba. Advena, eo quod aliunde adveniat. Alienigena, qui ex alia gente genitus est, et non ex ea ubi est. Item alienigena quod alienae regionis sit, et non ejus ubi est. . Accola, eo quod adveniens terram colat. Agricola, a colendo agro, sicut silvicola. Assecla, eo quod sequatur aliquem lucri causa. Assiduus dicebatur apud antiquos, qui assibus ad aerarii expensam conferendis erat, et in negotiis quoque publicis frequens; unde, et per s, non per d scribendus est. . Apparitor nominatus, quod appareat, et videatur, et praesto sit ad obsequium. Attentus, ut aliquid audiens teneat. . Attonitus, veluti furore quodam instinctus, atque stupefactus; dictus autem attonitus a tonitrui strepitu, quasi tonitruo stupefactus, et vicino fulgori, aut tactu proximus. . Allectus, quod sit palam electus. Abactus, quod sit ab actu remotus. Abortivus, eo quod non oriatur, sed aboriatur, et excidat. Adoptivus, quia est palam optatus in filium. . Ambo ab eo quod est ἄμφω, nomen de Graeco Latinum factum, littera tertia demutata. Alius de multis dicitur, alter vero de duobus. Aequimanus appellatus qui utraque manu gladio incunctanter utitur. B . Beatus dictus, quasi bene auctus, scilicet ab habendo quod velit, et nihil patiendo quod nolit. Ille autem vere beatus est, qui et habet omnia quae vult bona, et nihil vult male. Ex his enim duobus beatus homo efficitur. . Bonus a venustate corporis creditur dictus, postea et ad animum translatum nomen. Eum autem dicimus bonum, cui non praevalet malum; eumque optimum, qui peccat minimum. . Benignus est vir sponte ad benefaciendum paratus, et dulcis alloquio; non autem multum distat benignus a bono, quia, et ipse ad benefaciendum videtur expositus. Sed in eo differt, quia potest bonus esse, et tristior, et bene quidem facere, et praestare quod poscitur, non tamen suavis esse novit consortio. Benignus autem sua cunctos novit invitare dulcedine. . Beneficus a benefaciendo alteri dictus; unde et beneficentia vocatur, quae proximo prodest. . Benivolus, quia bene vult. Non tamen dicimus benevolus, sicut nec malevolus. Saepe enim ex duabus partibus compositum nomen, aut priorem, aut sequentem litteram corrumpit; nam benevolentia absurdum sonat. . Blandus, dulcis et invitans ad familiaritatem sui. . Brutus, quasi obrutus, quia sensu caret. Est enim sine ratione, sine prudentia. Unde et ille Junius Brutus ex sorore Tarquinii superbi genitus, cum eumdem casum timeret quem

frater inciderat, qui ob divitias et prudentiam ab avunculo fuerat occisus, utilem temporis simulavit stultitiam. Unde etiam Brutus est cognominatus, dum vocaretur Junius. . Balbus, a balando potius quam loquendo dictus; verba enim non explicat. Inde et blesus, quia verba frangit. . Bucco, garrulus, quod caeteros oris loquacitate, non sensu, exsuperet. Biliosus, quod semper sit tristis, ab humore nigro, qui bilis vocatur. . Baburrus, stultus, ineptus. Biothanatus, quod est vi mortuus; θάνατος enim Graeco sermone mors dicitur. C . Clarus a coelo, quod splendeat; unde et clara dies, pro splendore coeli. Celsus a coelo dictus, quod sit sublimis, et altus, quasi coelestis. . Castus, primum a castratione nuncupatus; postea placuit veteribus etiam eos sic nominari qui perpetuam libidinis abstinentiam pollicebantur. . Coeles dictus, quia iter sibi facit ad coelum. Coelebs, connubii expers, qualia sunt numina in coelo, quae absque conjugiis sunt. Et coelebs dicitur, quasi coelo beatus. Caelicola, eo quod coelum colat, est enim angelus. . Continens, non solum in castitate dicitur, sed et in cibo et potu; in ira quoque, et vexatione mentis, et detrahendi libidine. Et continens, quod se a multis malis abstineat. . Clemens, misericors ab eo quod cluat, id est, protegat, et tueatur, sicut solet patronus clientem. . Concors a conjunctione cordis appellatus; nam sicut consors dicitur qui sortem jungit, ita ille concors dicitur qui corde jungitur. . Concionator, multitudinis allocutor. Consolator, unius allocutor; et inde dictus consolator, quod soli se applicat cui loquitur, et solitudinem levat alloquio suo: hinc et solatium. . Consultus est qui consulitur, cui contrarius est inconsultus, qui non accipit consilium. . Constans dictus, quod undique stat, nec in aliquam partem declinari potest. Confidens, quod sit in cunctis fiducia plenus. Unde et Coecilius: Si confidentiam habes, confide omnia. . Cautus a cavendo dictus. Callidus, fraudulentus, quia celare novit, et male peritus. Callidum autem veteres non pro astuto tantum, sed etiam pro astute docto ponebant. Hunc, et versutum, ab eo quod animum cito vertat. . Cupidus a capiendo multum, id est, accipiendo vocatus. Clamosus, quasi calamosus a calamo, scilicet, quod sonet. Calumniator, falsi criminis accusator a caluendo, id est, frustrando et decipiendo, dictus. . Calculator, a calculis, id est, lapillis minutis, quos antiqui in manu tenentes numeros componebant. . Compilator, qui aliena dicta suis permiscet, sicut solent pigmentarii in pila diversa mista contundere. Hoc scelere quondam accusabatur Mantuanus ille vates, cum quosdam versus Homeri transferens suis permiscuisset, et cum compilator veterum ab aemulis diceretur, ille respondit: Magnarum esse virium clavam Herculi extorquere de manu. . Contumax, ab eo quod contemnat. Chromaticus, quia non confunditur, nec colorem mutat; Graece enim χρῶμα color vocatur. . Contumeliosus, quia velox est et tumet in verbis injuriae. Contentiosus, ab intentione vocatus, qui non ratione aliquid, sed sola pertinacia vindicat. . Contemptibilis, vel quia contemptui habilis, vel quia contemptus, et vilis, id est, sine honore. . Crudelis, hoc est, crudus, quem Graeci ὤμον appellant per translationem, quasi non coctus, nec esui habilis; est enim asper et durus. . Carnifex, quod carnem efficiat. Cruciarius, eo quod sit cruce dignus. Collega, a colligatione societatis et amicitiae complexu dictus. Coaetaneus, quasi compar aetatis. . Complex, qui uno peccato, vel crimine alteri est applicatus ad malum; ad bonum vero nunquam dicimus complicem. . Consors, eo quod ad eum pars pertinet bonorum; nam sortem veteres pro parte ponebant. Consors ergo, quod sit communis sorte, sicut dissors dissimilis sortis. . Celer appellatus a celeritate, quia quod usus exigit velocius facit. Confinalis, ab eo quod sit genere vel loco affinis. Colonus a colonia, vel ab agro colendo dictus. . Curator, quod curam ferat pueris, qui adhuc ejus aetatis sunt ut negotia

sua satis administrare non possint. Cognitor, a cognoscendo causam dictus. Clientes, prius colentes dicebantur, a colendis patronis. . Captus . . . . . Captivus dicitur quasi capite diminutus, ingenuitatis enim fortuna ab eo excidit, unde, et a jurisperitis capite diminutus dicitur. . Colomis, a columna vocatus, eo quod erectus et firmissimus sit. . Comptus, a coma dictus, quod sit formosus capillis, vel quia comam nutrit. . Calamistratus a calamistro, id est, acu ferreo in calami similitudine facto, in quo crines obtorquentur, ut crispi sint, quem in cinere calefacere solent qui capillos crispant, ut calamistrati sint. . Corpulentus, quod sit corpore validus, et lentis carnibus. Crassus, a sagina corporis, a creando carnes. Comessor, a comedendo satis. Est enim gulae ac ventri immoderate deditus. Caupo pessimus, de vino aquam faciens. . Candidus: canus dictus a candore, et candidus quasi candor datus; studio enim accedit candor. Nam album vocari, naturae est. . Clodus . . . . Curvus . . . Crispus . . . . Caecus appellatus, quod careat visu. Est enim luminibus amissis. Caecus est, qui utroque oculo non videt. . Caducus a cadendo dictus, idem lunaticus, eo quod certo lunae tempore patiatur. Confusus, a confusione sceleris appellatus, inde et confusio. . Convulsus dicitur, cui sua, vi aliqua adimuntur. Unde et convulsa navis, cujus eminentia vi tempestatis adimuntur; unde et Virgilius: Vix septem convulsae undis, quasi mutilatae. . Consumptus, totus sumptus, et dovoratus. Conciliatrix, ob societatem flagitiosae consensionis dicta, eo quod intercurrat, alienumque nundinet corpus. Hanc etiam et laenam vocant. . Circumforanus, qui advocationum causa circum fora et conventus vagatur. Collegiatus . . . . Carpentarius . . . . . Dominus per derivationem dictus, quod domui praesit. Disertus, doctus, a disserendo dictus, disposite enim disserit. . Doctus a docendo, inde et doctor. Docilis, non quod sit doctus, sed quia doceri potest; est enim ingeniosus, et ad discendum aptus. Discipulus a disciplina dictus, disciplina autem a discendo vocata. . Dispensator vocatur, cui ereditur administratio pecuniarum. Et ideo dispensator, quia prius qui dabant pecuniam, non numerabant eam, sed appendebant. . Dives ab aere vocatus. Decorus, perfectus, a decem. Dulcis . . . . Decens, compositus, a numero decem dictus. Hinc et decorus, et decibilis. . Directus, eo quod in rectum vadit. Dilectus a diligentia. Haec sunt enim signa diligendi. . Delibutus, de oleo unctus, ut athletae solent, vel in ceromate pueri. Hinc, et delibutum gaudio, id est, perfusum, vel plenum. Delicatus, quod sit deliciis pastus, vivens in epulis, et nitore corporis. . Defessus, semper infirmus, quasi diu fessus. Debilis, quod per bilem factus sit fragilis. Bilis enim humor est afficiens corpus. Decolor, quod desit illi color. . Desperatus, vulgo vocatur malus, ac perditus, nec jam ullius prosperae spei. Dicitur autem per similitudinem aegrorum, qui affecti et sine spe deponuntur. Consuetudo autem erat apud veteres ut desperati ante januas suas collocarentur, vel ut extremum spiritum redderent terrae, vel ut possent a transeuntibus forte curari, qui aliquando simili laboraverant morbo. . Degener, aut ignobilis, aut quod sit impari genere, aut si dum sit optimo genere natus, inhoneste tamen vivit. . Decrepitus, quod morti sit propior, et quasi ad mortis tenebras vertat, sicut crepusculum tempus noctis. Alii dicunt decrepitum, non qui senectute avulsus est, sed qui jam crepare desierit, id est, loqui cessaverit. . Depretiatus, ab eo quod sit vilis, nec aliquo pretio dignus. Dirus, praeparcus, et teter, quasi divina ira in id actus. Nam dirum dicitur quod divina infertur ira. Alias DIRUS, magnus. . Dehiscens, valde hiscens. Hic enim de au gentis est, ut de amare, de sidere. Despiciens, eo quod deorsum aspiciat, vel contemptui habeat. Dolosus, insidiosus, vel malignus, ab eo quod deludat. Ut enim decipiat, occultam malitiam blandis sermonibus ornat. . Dubius, incertus, quasi duarum viarum. Delator,

dictus, eo quod detegat quod latebat. Dilator, quia differt ad proferendum. Desidiosus, tardus, piger, a desidendo vocatus, id est, valde sedendo (idem et reses, a residendo); de enim hic augentis est. . Delirus mente defectus per aetatem, ἀπὸ τοῦ ληρεῖν, vel quod a recto ordine et quasi a lira aberret. Lira enim est arationis genus cum agricolae facta semente dirigunt sulcos, in quos omnis seges decurrit. . Demens, idem qui amens, id est, sine mente, vel quod diminutionem habeat mentis. Desipiens, eo quod minus sapere incipit quam solebat. . Damnatus, et damnabilis, quorum prior jam addictus est, sequens potest addici. Degulator, quod gulae sit deditus. E. . Elatus pro eo quod seipsum supra mensuram suam elevet, dum magnus sibi videtur de his quae agit. Enormis, eo quod normam, et mensuram excedat. . Eloquens, profusus eloquio. Exertus, in loquendo expeditus. Exerere enim proferre vel expedire est. Eruditus, quia non rudis, sed jam doctus. . Expertus, multum peritus; ex enim hic pro valde ponitur. Expers vero, qui est extra peritiam et intellectum. Exornatus, valde ornatus; ex enim pro valde ponitur, sicut excelsus, quasi valde celsus. . Eximius, quasi valdee minens. Efficax dictus, quia nullam difficultatem habet in qualibet re facienda; hinc, et efficiens a faciendo dictus. Exspes, quod sine spe. Expers, quia extra partem, caruit enim parte. Exsors, quia extra sortem est. . Exsul, quia extra solum suum est, quasi trans solum missus, aut extra solum vagus. Nam exsulare dicuntur qui extra solum eunt. . Extorris, quia extra terram suam est, quasi ex terris. Sed proprie extorris, cum vi expulsus, et cum terrore solo patrio ejectus; et extorris, ex terra sua pulsus. . Extorris, extra terram: aut extra terminos suos, quia exterretur. . Exterminator, non ille, qui vulgo dicitur ἀφανὴς εἶναι, sed qui dejicit et expellit a terminis civitatis. Exterminatus, ab eo quod sit extra terminos suos ejectus; sic et externus, eo quod sit alienae terrae. . Egens, et egenus, sine gente, et sine genere, indigens. Exiguus, multum egens. Ex enim pro valde ponitur. Exilis, tenuis, quod possit quamvis per angustum exire (sive sine illis). Exesus, quasi percomesus. Est enim aridus, tenuis et exilis. Exhaustus, quia consumptus est, et inanis effectus. Exsanguis, quod sit extra sanguinem. . Exanimis, est mortuus. Exanimis autem et exanimus dicimus, sicut unanimus, et unanimis, inermus, inermis, et hoc nostro arbitrio subjacet. . Exustus dicitur, de quo nihil superest, quasi valde ustus. Ex enim pro valde ponitur. Exosus ab odio dictus; nam antiqui, et odi dicebant, et osus sum; hinc est exosus, quo utimur, licet jam osus non dicamus. . Effractor, quod sit expugnator claustrorum. Exitiosus, eo quod multis exitio sit. Exsecutor, ab exsequendo; idem et exactor. Efferatus, mente ferina effectus, et ultra humanum modum excedens. Effrenatus, ab eo quod sit praeceps, et pronus, et sine freno rationis. . Eunuchus, Graecum nomen est, quod est spado. Horum quidam coeunt, sed tamen virtus in semine nulla est. Liquorem enim habent, et emittunt, sed ad gignendum inanem atque invalidum. . Effeta ab eo quod sit frequenti fetu exhausta; partus enim eam assiduus debilem reddidit. F. . Facundus dictus, quia facile fari possit. Facetus, qui jocos et lusus gestis et factis commendat, a faciendo dictus. Frugalis, a fruge nominatus, id est, a fructu, ve parcimonia, sive, ut alii volunt, a modestia et temperantia. . Fenerator, qui pecuniam deponit apud debitorem, quasi fenoris actor; nam fenus pecunia est. Fenerator autem Latine dicitur et qui dat mutuum, et qui accipit. Flamines, pontifices idolorum. . Felix dicitur qui felicitatem dat; felix qui accipit; et felix, per quem datur felicitas, ut felix tempus, felix locus. . Fidelis, pro eo quod fit ab eo id quod dicit, vel quod promittit bonum. Facilis, a faciendo, nec tardus. Firmus, unde et formosus. Fortis, quia fert adversa, vel quaecunque acciderint; sive a ferro, quod sit durus, nec molliatur. . Formosus a formo dictus. Formum enim

veteres calidum et fervens dixerunt. Fervor enim sanguinem movet, sanguis pulchritudinem. . Foedus nomen habet ab hirco, et haedo, f littera addita. Hunc veteres in gravi significatione ponebant, ut: Sanguine foedantem, quos ipse sacraverat ignes. Fragilis dictus, eo quod facile frangi possit. . Fessus, quasi fissus; nec jam integer salute: est autem generale. Dicimus enim fessus animo, ut ter fessus valle resedit; et fessus corpore, quod magis est proprium; et fessus rerum a casu venientium. Fatigatus, quasi fatis agitatus. . Formidolosus a formo, id est, sanguine dictus, cum se a cute ad praecordia fugiens contrahit sanguis; nam timor sanguinem gelat, qui coactus gignit formidinem, unde est illud: Gelidusque coit formidine sanguis. Formidolosus autem cum sit timidus, et timendum significat. . Fatuus ideo existimatur dictus, quia neque quod fatur ipse, neque quod alii dicunt, intelligit. Fatuus originem ducere quidam putant a miratoribus Fatuae Fauni uxoris fatidicae, eosque primum fatuos appellatos, quod praeter modum obstupefacti sunt vaticiniis illius, usque ad amentiam. . Fautor, ab eo quod faveat et consentiat. Fictor, appellatus a fingendo, et componendo aliquid, sicut qui capillos mulierum lenit et pertractat, ungit et nitidat. Fallax, quod fando, id est, loquendo decipiat. . Fervidus, iracundus, ira enim inflammat. Frendens, quod minando frangat dentes, et comprimat. Fremens . . . . Ferox, ab eo quod feritatem exerceat, ut bestia. . Fur a furvo dictus est, id est, a fusco; nam noctis utitur tempore. Factiosus, inter opprobria, cum seditiosum accipi volumus; cum vero gratiosum, ac potentem, quasi magnae factionis. . Facinorosus, a facti commisso nominatus; facit enim quod alteri noceat. Femellarius, feminis deditus, quem antiqui mulierarium appellabant. Flagitiosus, eo quod frequentius flagitet atque appetat libidinem. . Furcifer dicebatur olim, qui ob leve delictum cogebatur a dominis, ignominiae magis, quam supplicii causa, furcam circa viam ferre, praedicans peccatum suum, et monere caeteros, ne quid simile peccarent. . Futilis, vanus, superfluus, loquax, et est metaphora a vasis fictilibus, quae quassa et rimosa non tenent quae injeceris. . Fornicarius . . . . . Fornicatrix est cujus corpus publicum et vulgare est. Hae sub arcuatis prostabant, quae loca fornices dicuntur; unde et fornicariae. Virgilius: Atque adverso fornice. Fecunda, a fetu dicta, quasi fetu abundans: est enim partu frequens. Feta . . . . . Flens, quasi lacrymis fluens. Fugitivus nemo recte dicitur, nisi qui dominum fugit; nam si parvulus puer a nutrice, vel a schola discesserit, fugitivus non est. G . Gloriosus a frequentia claritatis dictus, g pro c littera commutata. Gloriosus a laurea dictus, quae datur victoribus. Gnarus, sciens, cui contrarius; ignarus, nesciens. Gravis, venerabilis; unde et contemptibiles leves dicimus. Gravis pro consilio et constantia dictus, quia non levi motu dissilit, sed fixa constantiae gravitate consistit. . Grandis . . . . . Gracilis . . . . . Grandaevus, quod sit grandis aevo. Gratus, gratiam servans; sed gratus tantum animo, gratissimus et animo et corpore dicitur. Gratificus, ab eo quod gratis faciat bonum. Gratiosus, qui plus unicuique quam meretur tribuit. . Garrulus proprie dicitur, qui vulgo verbosus appellatus, accedente laetitia, nec valens, nec volens tacere. Sumptum nomen a graculis avibus, qui importuna loquacitate semper strepunt, nec unquam quiescunt. Ganeo, luxuriosus, et tanquam in occultis locis, et subterraneis, quae ganea Graeci vocant. Glutto, a gula, id est, gulosus. H . Heros vir sapiens, et fortis. Humilis, quasi humo acclinis. Honorabilis, quasi honori habilis, hoc est, aptus. . Honestus, quod nihil habeat turpitudinis nam quid honestas, nisi honor perpetuus, id est, quasi honoris status? Humanus, quod habeat circa homines amorem et miserationis affectum; unde et humanitas, qua nos invicem tuemur. Habilis, quod sit ad habendum commodus, atque aptus. Honorosus, plus est quam honoratus, sicut

scelerosus, quam sceleratus. Hirsutus, ab eo quod sit hirtus, et pilis horridus. . Hypocrita, e Graeco sermone in Latinum simulator interpretatur. Qui dum intus malus sit, bonum se palam ostendit; ὑπὸ enim falsum, κρίσις judicium interpretatur. . Nomen autem hypocritae tractum est a specie eorum qui in spectaculis contecta facie incedunt, distinguentes vultum ceruleo minioque colore, et caeteris pigmentis, habentes simulacra oris lintea gypsata, et vario colore distincta, nonnunquam, et colla, et manus creta perungentes, ut ad personae colorem pervenirent, et populum, dum in ludis agerent, fallerent, modo in specie viri, modo in feminae, modo tonsi, modo criniti, anili, et virginali, caeteraque specie, aetate, sexuque diverso, ut fallant populum, dum in ludis agunt. . Quae species argumenti translata est in iis qui falso vultu incedunt, et simulant quod non sunt; nam hypocritae dici non possunt ex quo foras exierint. . Humatus, quod sit humo tectus, id est, sepultus. Hilaris, Graecum est nomen. I . Ingeniosus, quod intus vim habeat gignendi quamlibet artem. Inventor dictus quod in ea quae quaerit venit; unde et ipsa quae appellatur inventio, si verbi originem retractemus, quid aliud resonat, nisi quia invenire est in id venire quod quaeritur? . Interpres, quod inter partes medius sit duarum linguarum dum transfert. Sed et qui inter Deum, quem interpretatur, et homines, quibus divina indicat mysteria, interpres vocatur. . Juridicus, quia legum jura dicit. Indoles, proprie est imago quaedam futurae virtutis. Justus dictus, quia jura custodit, et secundum legem vivit. . Innox, quod non noceat. Innocuus, cui nocitum non sit, sed apud veteres utrumque indifferens est. Jocundus, eo quod si semper jocis aptus, et hilaritati, a frequentia, sicut iracundus. JOCOSUS, jocis usus. . Inclytus, Graecum nomen est. Nam κλυτὸν Graeci gloriosum vocant. Illustris, nomen notitiae est, quod clareat multis, splendore generis, vel sapientiae, vel virtutis, cui contrarius est obscure natus. Idoneus. . . . . . Incolumis, a columna nomen habet, quasi erectus, fortis et stabilis. Immarcescibilis, incorruptus, et sempiternus, quod sit sine marcore et languore. Intemeratus, incorruptus, et nulla temeritate violatus. . Infirmus, quia sine formo, id est, sine calore. Imbecillis, quasi sine baculo, fragilis, et inconstans. Inanis, levis. . Inconstans, quia non est stabilis, sed quod placet ei rursus displicet. Jactans, vel arrogans est, qui majorum institutis non acquiescit, sed propriam quamdam viam justitiae et sanctitatis inquirit. Iracundus dictus, qui accenso sanguine in furorem compellitur, ut enim flamma dicitur, et ira inflammat. . Incentor, ab eo quod incendat, atque inflammet. Incentor, quia prava suggestione ad vitia cor aliorum succendit, et persuadendo inflammat. . Inexpiabilis, quod nunquam expietur, nunquam purgetur. Inlaudabilis, non quia laudatus non sit, sed quia laudari non meruerit. Iratus, ira actus. . Impius, quia sine pietate religionis est. Iniquus proprie dictus, quia non est aequus, sed inaequalis. Inter impium autem et iniquum hoc distare nonnunquam solet, quia omnis impius iniquus, non tamen omnis iniquus est impius. Impius namque pro infideli ponitur; et dictus impius, quod sit a pietate religionis alienus. Iniquus vero dicitur, pro eo quod non est aequus, sed pravis operibus maculatur, vel si Christianitatis nomine censeatur. . Inimicus, quia non amicus, sed adversarius. Duae autem res inimicos faciunt: fraus et terror. Terror, quod timent; fraus, mali quod passi sunt. . Invidus, dictus ab intuendo felicitatem alterius. Invidiosus est, quia ab alio patitur invidiam. Invisus, odiosus, ab invidia et zelo dictus. . Intestabilis, cujus testimonium non valet, et quod dixerit irritum improbatumque sit. Infamis, non bonae famae. Improbus dictus, quod instat etiam prohibenti. . Importunus, inquietus, quia non habet portum, id est, quietem. Unde et importuni, quia in naufragium cito feruntur. Infrenis est qui frenis non regitur, ut Numidae

infreni. . Infrendens, proprie est inter se comprimens dentes. Nam et frendere significat dentibus frangere; unde nefrendes infantes, qui necdum dentes habent. Ingluviosus, a gula et voracitate dictus. . Inglorius, quod sit sine gloria, id est sine triumphis. Item inglorius, immemor gloriae. Informis, ingens, non quod non habeat formam, sed quod ultra formam magni udinem habeat. . Inveterator, eo quod sit multi veterisque usus in malitia. Immanis, quia non bonus, sed crudelis, et terribilis. Manum enim bonum dicitur. Unde κατ' ἀντίφρασιν dii manes, minime boni. . Immunis, minime munificus, ut est in proverbio veteri: Immunem cives odere sui. Item immunis, qui non facit munia, id est officio non fungitur, est enim omni privilegio vacuus. . Indemnis, eo quod sine damno vivat, et sine ulla culpa, atque periculo. Iners, sine arte, et ob hoc ne operi quidem ulli aptus. Inermis, vel sine armis, vel sine viribus. Nam semper arma pro viribus. . Ignavus, ignarus viae, id est rationis et vitae. Ignarus, non gnarus, id est, inscius, vel sine naribus. Olfecisse enim veteres, scisse dicebant. Ignarus autem duo significat, vel qui ignorat vel qui ignoratur. . Immemor, qui oblitus est, perdidit enim memoriam. Inscius, quia sine scientia est. Idiota, imperitus. Graecum est. Imperitus, sine peritia. . Inconsultus, ab eo quod non accipiat consilium. Item inconsultus, quia est sine consilio, et inscius rerum, atque ignarus. Ineptus, apto contrarius est quasi inaptus. . Inops, qui sine terra est; opem enim terram intelligimus, quia opem fert fructificando. Alii inopem intelligunt, non sepultum, inhumatum, cui nec inanis absenti surrexit tumulus. . Ignobilis, eo quod sit ignotus, et vilis, et obscuri generis, cujus ne nomen quidem scitur. Ircosus, quia sudore corporis fetido putet. Ignotus, ignobilis, vel ex improviso veniens. . Improvisus dictus, eo quod subito sit, et non porro ante visus. Index, proditor, ab indicando. Indigena, vocatus, quod inde genitus sit, id est in eodem loco natus. . Impudens, eo quod ab eo pudor, et pudicitia procul abest. Impudicus, a paedore vocatus. Paedorem enim fetorem dicunt. Incestus, propter illicitam commistionem vocatus, quasi incastus, sicut qui virginem sacram vel affinitati suae proximam stupra verit. . Internicida est qui falsum testamentum fecit et ob id hominem occidit. Inficiator, negator, quia non fatetur, sed contra veritatem mendacio innititur. Impostor . . . . . . Interceptus, proprie dicitur, qui inter duos de medio tollitur. . Insidiosus, quod insideat; nam proprie insidere est dolose aliquem exspectare. Unde et insidiae nominatae sunt. Incincta, id est, sine cinctu, quia praecingi fortiter uterus non permittit. . Investis, id est, sine veste, nondum enim habet stolam, quod est signum maritalis dignitatis. Iscurra vocatur, quia causa escae quemlibet consectatur. K . Katholicus, universalis, Graecum est. Karus, Graecum nomen est; sicut, et karitas; unde et karistia, karismata gratiae. L . Luculentus ab eo quod sit lingua clarus, et sermone splendidus. Lector, dicitur a legendo, id est, percurrendo. Unde et navis dicitur legere quidquid transit. Nam legit, transit, praeterit, ut: . . . . . Crebris legimus freta concita terris. Item lector, a colligendo animo quae legit, quasi collector, sicut illud: Qui legitis flores. . Loquax, non est eloquens. Laetus, a latitudine. Locuples, quasi locis plenus, et possessionum plurimarum possessor, quemadmodum docet Tullius in libro II, de Republica: « Multaque ditione ovium et boum, quod tunc res erat in pecore, et in locorum possessionibus; ex quo pecuniosi et locupletes vocabantur. » . Liberalis dictus ab eo quod libenter donet, nec murmuret. Largus . . . . Longus a linea dictus, propter quod sit porrectus. Longaevus, quasi longi aevi et longi temporis. . Longanimis, sive magnanimus, eo quod nullis passionibus perturbatur, sed ad universa sustinenda patiens est. Cui contrarius est pusillanimis, angustus, et in nulla tribulatione subsistens, de quo scribitur: Pusillanimis vehementer insipiens. . Levis, ob

inconstantiam vagationis appellatur, quia levi motu mentis nunc ista, nunc illa desiderat. Lubricus, ab eo quod labitur. Labens, interdum velox, ut: Labere nympha polo, et labere pennis. Cursu enim lapsus celerior est. . Latro, insessor est viarum, a Latendo dictus. Aelius autem: Latro est, inquit, latero, ab latere, insidiator viae. Lanista, gladiator, id est, carnifex Tusca lingua appellatus, a laniando, scilicet corpora. . Lacessitor, per translationem dictus a canibus, vel a feris, quae solent lacerando provocare. Leno, conciliator stupri, eo quod mentes miserorum blandiat, et deliniendo seducat. Libidinosus, ab eo quod facit quodlibet. Libidinosus, a Libero, qui puellari corpore pingitur. Luxuriosus, quasi solutus in voluptates; unde et membra loco mota luxa dicuntur. Lascivus, quod sit laxus, id est, solutus et vanus. . Lymphaticus, quod aquam timeat, quem Graeci ὑδροφόβον vocant. Lymphaticus proprie dicitur qui vitium ex aqua contrahit, cujus vitium est huc atque illuc currere, a fluore aquae sumpto vitio. Sed poetae jam hoc genus nominis pro furiosis usurpant. . Languidus . . . . . Luridus, quod sit pallidus a loro dictus, quod hujusmodi habeat cutem. Leprosus, a pruritu nimio ipsius scabiei dictus; unde per p scribi debet. . Luscus quod lucem ex parte sciat; sicut luscitiosus, qui vespere nihil videt. Luscos coclites dixerunt antiqui; unde et Cyclopas coclites legimus dictos, qui unum oculum habuisse perhibentur. Lotus, lavatus, id est, mundus. Lupa, meretrix, a rapacitate vocata, quod ad se rapiat miseros, et apprehendat. M. . Misericors, a compatiendo alienae miseriae vocabulum sortitus est; et hinc appellata misericordia, quod miserum cor faciat dolentis alienam miseriam. Non autem occurrit ubique haec etymologia; nam est in Deo misericordia sine ulla cordis miseria. . Mactus, magis auctus gloria, et est nomen tractum a sacris. Quoties enim thus aut vinum super victimam fundebatur, dicebant: Mactus est taurus vino, vel thure, hoc est, cumulata est hostia, et magis aucta. . Munificus dictus, vel quia alicui munera multa dat, vel quia munus suum, id est, officium quod debet adimplet; sic et munifex, quia munera fert. . Magnus . . . . . Magnanimus, ab eo quod sit magni animi, et magnae virtutis. Cui contrarius pusillanimis. Magnificus, a magna faciendo vocabulum traxit. . Mansuetus, mitis, vel domitus, quasi manu assuetus. Modestus, a modo dictus, et temperie, nec plus quidquam, nec minus agens. Mitis, lenis, et mansuetus, et cedens improbitatibus, et ad sustinendam injuriam tacens, quasi mutus. . Mutus, quia vox ejus non est sermo, nisi mugitus; vocalem enim spiritum per nares quasi mugiens emittit. Memor, vel qui memoriam tenet, vel qui memoria tenetur. . Magister, major in statione, nam στεῤῥὸν Graece statio dicitur. Minister, minor in statione, sive quia officium debitum manibus exsequitur. . Major . . . . . Minor . . . . . Minimus, a numero monadis, quod post eum non sit alter. Maximus, aut meritis, aut aetate, aut honore, aut facundia, aut virtute, aut omnibus magis eximius. . Modicus, parvus, sed abusive, caeterum rationabilis. Moderatus, a modo, scilicet, et temperamento. Mediocris, quod modicum illi sufficiat. . Miser proprie, eo quod omnem felicitatem amiserit. Secundum autem Ciceronem, proprie mortuus, qui in Tusculanis miseros mortuos vocat, propter quod jam amiserunt vitam. Miserabilis, quod sit miseriae habilis. . Maestus, naturaliter tristis, non casu. Est enim a natura mentis et animi; unde, et moestus. . Mendicus dictus, quia minus habet unde vitam degat, sive quia mos erat apud antiquos os claudere egenum, et manum extendere, quasi manu dicere. Mendax, quod mentem alterius fallat. . Malignus, quia malitiae votum, vel opus peragit. Malus, appellatus a nigro felle, quod Graeci μέλαν dicunt, unde, et melancholici appellantur homines, qui et conversationem humanam refugiunt, et amicorum charorum suspecti sunt. Malitiosus, deterior malo, quia

frequenter malus. A malo autem pejor dicitur, a bono deterior. . Melior dictus, quia mollior, non durus, aut ferreus, nam melius, quasi mollius. Minax, a facie oculorum, quando furiose ardescunt, ut amplius videns pertimescat. Minator est monitor, sed monitor dicitur cum praenuntiat bona, minator cum praenuntiat adversa. . Mulcator, eo quod blandis verbis mulceat ad declinandum animum: translatio a mulso, id est, quod acceptum lenire solet fauces dolentis, aut oppletum sordibus stomachum. . Metatores appellantur, qui castra designant, a metiendo, scilicet Lucanus: Hesperios audax veniat metator in agros. Mollis, quod vigorem sexus enervato corpore dedecoret, et quasi mulier emolliatur. . Macer a Macie; et macies a moechia, eo quod immoderata libido macros faciat, sive a maceratione. Mancus, manu ancus. . Moribundus, morienti similis, sicut vitabundus, vitanti similis. Quando enim dicimus, moriturus est, vere moriturus est; moribundus autem non vere, sed verisimilis morientis est. . Meretrix dicta, eo quod pretium libidinis mereatur. Inde et meritoriae tabernae; nam et milites cum stipendia accipiunt, mereri dicuntur. . Morio, a morte vocatus, eo quod non vigea intellectu. Mulio, dictus a mulis, eo quod praesit eisdem vehiculis. Manifestum dicitur, quod in manu est promptum. N. . Nobilis, NON VILIS, cujus, et nomen, et genus scitur. Nubilis, ad nubendum habilis. Nemo ab homine tractum est, id est, ne homo, quod est pro nullo. Nullus autem, quasi ne ullus. . Nihili, compositum est ex ne et hilo. Hilum autem Varro ait significare medullam ejus ferulae quam Graeci asphodelon vocant; et sic dici apud nos nihilum; quomodo apud Graecos οὐδὲ γρῦ. . Nequam a malo plerique distinguunt, alium perniciosum, alium nugam existimantes, ut ait Monatius: Hic adolescens nequam, non malus, id est, nugas, non perniciosus. Alii confundunt, quasi utrumque unum idemque significet. . Nequaquam, eo quod nec quidquam sit, id est, ex eo quod nihil sit, veteres esse dictum voluerunt. Neuter, neque iste, neque ille, quasi dicat, nec uterque. . Nefarius, non dignus farre, quo primo cibi genere vita hominum sustinebatur. Alias nefarius. Nefandus, id est, ne nominandus quidem. Nutritor, quasi nutu eruditor. Nuntius est qui nuntiat, et quod nuntiatur, id est, ἄγγελος καὶ ἀγγελία; sed nuntius ipse homo genere masculino; id vero, quod nuntiat genere neutro, ut hoc nuntium, et haec nuntia. . Nazaraeus, id est, sanctus Dei. Nazaraeus olim dicebatur qui sanctam comam nutriebat, et nihil contaminatum accipiebat, abstinens se a vino, omnique sicera, quae mentem ab integra sanitate pervertit. . Nugas autem Hebraeum nomen est. Ita enim in prophetis est expositum, ubi dicit Sophonias: Nugas qui a lege recesserunt, ut nosse possimus linguam Hebraicam omnium linguarum esse matrem. . Nugigerulus, appellatus ab eo quod sit turpis nuntius. Negligens, quasi nec legens. . Nepos, dictus a genere quodam scorpionum, qui natos suos consumit, excepto eo qui dorso ejus insederit; nam rursus ipse qui servatus fuerit consumit patrem; unde homines qui bona parentum per luxuriam consumunt nepotes dicuntur. Hinc quoque nepotatio pro luxuria ponitur, qua certe quaeque res consumuntur. . Niger, quasi nubiger, quia non serenus, sed fusco opertus est. Unde et nubilum diem tetrum dicimus. O. . Orthodoxus, rectae gloriae. Orator, ab ore vocatus, a perorando nominatus, id est, dicendo; nam ORARE dicere est. . Obaudiens, ab aure, eo quod audiat imperantem. Ospes, quod inferat ostio pedem. Ospes, facilis, apertus, et ostio patens; unde et ospitalis homo dicitur. . Osor, inimicus, ab odio dictus; sicut amator ab amore, et est generis communis. Odibilis, odio habilis. Obsitus, obsessus, id est, undique insidiis convallatus. . Obscenus, impurae libidinis, a vitio obscuro dictus. Obtunsus, hebetior, et obclusior, quasi ex omni parte tunsus. Obnixus, contra nisus, et conabundus. Obnoxius, quia obligatus est

nexibus culpae. . Oblectator, quasi cum lacte, et fraude, ut Terentius: Nisi me lactasses amantem; unde et oblectare dictum est. Obtrectator, malignus, et qui obstringillando officiendoque non sinat quempiam progredi et augescere. . Orbus, quod liberos non habeat, quasi, oculis amissis. Opifex, quod opus faciat aliquod. Opilio, ovium pastor, ovilio. P. . Prudens, quasi porro videns; perspicax enim est, et incertorum praevidet casus. Patiens, dictus a paviendo, pavire enim ferire est; percutitur enim, et tolerat. . Perfectus, cui jam nihil adjici potest. Huic nomini apud grammaticos comparatio non adjicitur, quia si dixeris: Ille perfectior est, iste perfectus non erit. . Pulcher a specie cutis dictus, quod est (rubens) pellis;   postea transiit hoc nomen in genus. Nam pulchritudo hominis, aut in vultu est, ut: Os, humerosque Deo similis; aut in capillis, ut: Namque ipsa decoram caesariem; aut in oculis, ut: Laetos oculis afflarat honores; aut in candore, ut: Quale manus addunt ebori decus; aut in lineamentis, ut: Te multo plus figura et lineamenta hospitis delectabant; aut in proceritate, ut Turnus: Vertitur in mediis, et toto vertice supra est. . Pellax a pelliciendo. Perspicax, splendidus, eo quod perluceat. Perpetuus . . . . . Perennis, ab eo quod sit perpetuus annis. . Praesul vocatus, quia praeest sollicitudine. Praepositus appellatus, eo quod sit subjectorum ac famulantium ordinator, vel rector. Patroni a patribus dicti sunt, quod hujusmodi affectum clientibus exhibeant, ut quasi patres illos regant. . Paedagogus est qui parvulis assignatur. Graecum nomen est, et est compositum ab eo quod pueros agat, id est, ductet, et lascivientem refrenet aetatem. . Praesens dictus, quod sit prae sensibus, id est, coram oculis, qui sensus sunt corporis. Prior, quod primus sit ordine; et primus, quasi praeeminens. Primus . . . . . Postremus . . . . . . Potens, rebus late patens; unde et potestas, quod pateat illi quaqua velit, et nemo intercludat, nullus obsistere valeat. Praeopimus, prae caeteris opibus copiosus. . Pecuniosos Tullius primum eos dictos refert, qui plurimam habuissent pecuniam, id est, pecora. Ita enim antiqui eos appellabant. Paulatim autem per abusionem nomen in aliud devolutum est. . Pervicax proprie dicitur qui in proposito suo ad victoriam perseverat.   Antiqui enim viciam dicebant, quam nos victoriam; credo quod inde dicatur herba vicia, id est, victorialis. . Pernix a pernitendo tractum est, id est, in conatibus perseverando. Alii pernicem velocem intelligunt pedibus; nam pernicitas pedum est, ut: Pernicibus ignea plantis; sicut celeritas pennarum est, ut: Celerique fuga sub sidera lapsae. . Piger, quasi pedibus aeger. Est enim tardus ad incedendum, quod nomen per usum transiit et ad animum. Pernox, pervigilans nocte. Perseverans . . . . . Pertinax, impudenter tenens, quasi pertinens. . Petulans, nunc quidem pro audace et improbo ponitur; olim autem acerbi flagitatores, et proprie argentariorum coactorum pueri, quod pretia rerum crebrius et asperius exigebant, a petendo PETULANTES vocati. . Procax, proprie idem quod petax. Nam procare est petere; unde et nuptiarum petitores proci dicuntur. . Prodigus, sumptuosus, atque consumptor, qui omnia porro agit, et quasi projicit. Profugus proprie dicitur qui procul a sedibus suis vagatur, quasi porro fugatus. Peregrinus longe a patria positus, sicut alienigena. . Projectus, quasi longe et procul jactatus, sicut et produxit, quasi porro illum duxit, et provocavit, quasi porro illum vocavit. Projectus, quasi porro ejectus, ac projactatus; unde: Projectaque saxa Pachyni, id est, porro jactata. . Proscriptus, cujus bona palam et aperte scribuntur. Praescriptus,   ordinem significat, sicut et praescriptiones apud jurisconsultos. . Procinctus, expeditus et armatus; unde: Et in procinctu, id est, cum belli causa arma sumebant. Praecinctus, eo quod ante se ponat aliquid, quo praecingitur. Unde et de Domino dictum est: Praecinctus linteo, lavit pedes discipulorum

suorum. . Praedo est qui populando alienam invadit provinciam. Praedo ab abigendo praedas dictus, et praedo qui praedam habet. Praedator est cui de praeda debetur aliquid. . Plagiator, ἀπὸ τοῦ πλαγίου, id est, obliquo, quod non certa via gradiatur, sed pelliciendo dolis. Piratae, sunt praedones maritimi ab incendio navium transeuntium quas capiebant dicti. Nam Πῦρ ignis est. . Pugillator, qui de manu in manum nummorum aliquid subtrahit. Peculator, pro eo quod sit pecuniae publicae defraudator. Proditor, pro eo quod detegit. Item proditor, perditor, ut: Unius ob iram prodimur. . Perfidus, quia fraudulentus est, et sine fide, quasi perdens fidem. Perjurus, quia perpere jurat, id est, male jurat. Perjurus autem in verbo r non habet. Nam pejero et dejero dicimus. . Praevaricator, malae fidei advocatus, et qui, vel in accusando nocitura, vel in defendendo profutura praetereat, aut inutiliter dubieque ponat, mercedis gratia, scilicet corruptus. Cicero: Quid enim tam praevarum? id est, valde varum. . Pellax, dolosus, et fallax, a pelle, id est, vultu. Foris enim ut fallat arridet, sed nequitiam intus gerit. Profanus, quasi porro a fano. Sacris enim illi non licet interesse. . Parracida, proprie dicitur interfector parentis, quamvis quidam veteres hunc parenticidam dixerint, quoniam parricidium et homicidium in quocunque intelligi possit, cum sint homines hominibus pares. . Persecutor non semper pro malo intelligitur, unde, persecutus, perfecte secutus. Publicanus est qui vectigalia publica exigit, vel qui per publica negotia saeculi lucra sectatur; unde, et cognominatus est. . Peccator, a pellice, id est, meretrice vocatus, quasi Pellicator, quod nomen apud antiquos tantum flagitiosum significabat, postea transiit hoc vocabulum in appellationem omnium iniquorum. . Prostitutae meretrices, a prosedendo in meritoriis, vel in fornicibus. Pellex, apud Graecos, proprie dicitur a Latinis concuba. Dicta autem a fallacia, id est, versutia, sub dolositate vel mendacio. . Procurvus, quasi, per longum curvus. Pavidus est quem vexat trepidatio mentis (habet enim cordis pulsationem, cordis motum); nam PAVIRE ferire est, unde et pavimentum. . Petrae autem et rupes a duritia saxorum nominantur. Pusillanimis, pusillo animo. Petulcus, dictus ab appetendo, unde etiam et meretrices petulcas vocamus. Pisinus a pusione. Productus, quasi porro ductus. Q . Quaestor, a quaerendo dictus, quasi quaesitor. Quaestuosus, querimoniosus. . Querulus, quia querelam infert. Quietus, quod sit ipse sibi animo securus, neminem tangens. R . Religiosus, ait Cicero, a relegendo appellatur, qui retractat, et tanquam relegit ea quae ad cultum divinum pertineant. Hi sunt dicti religiosi ex religendo, tanquam ex ELIGENDO eligentes, ex DILIGENDO diligentes ex INTELLIGENDO intelligentes. . Rationator dictus, vir magnus, quia de omnibus rebus quas esse mirabiles constat possit reddere rationem. Retractator, repetitor, nam retractare, est repetere quod omiseras. . Resipiscens, eo quod mentem quasi post insaniam recipit, aut quia resipit qui sapere desierat. Castigat enim seipsum dementiae, et confirmat animum suum ad rectius vivendum, cavens ne iterum corruat. . Repentinus, a repente. Repens autem et adverbium et nomen potest esse. Robustus, fortis, validus, a fortitudine roboreae arboris appellatus. Rapidus, velox pedibus. Raptor, eo quod corruptor. Inde et rapta, eo quod corrupta est. . Reus, a re de qua obnoxius est, et reatus a reo est nuncupatus. Reus majestatis, primum dictus qui adversus rempublicam aliquid egisset, aut quicunque hostibus consensisset. Dictus autem reus majestatis, quia majus est laedere patriam quam civem unum. Postea autem et hi rei majestatis dicti sunt qui adversus majestatem principis egisse viderentur, vel qui leges inutiles reipublicae detulerant, vel utiles abrogaverant. . Rixosus, a rictu canino dictus. Semper enim ad contradicendum paratus est, et jurgio delectatur, et provocat contendentem. Rusticus, dictus quod rus operetur, id est,

terram. S . Sapiens, dictus a sapore, quia sicut gustus aptus est ad discretionem saporis ciborum, sic sapiens addinoscentiam rerum atque causarum, quod unum quodque dignoscat, atque sensu veritatem discernat. Cui contrarius est insipiens, quod sit sine sapore, nec alicujus discretionis, vel sensus. . Studiosus, quasi studii curiosus. Sanctus, veteri consuetudine appellatus, eo quod hi qui purificari volebant sanguine hostiae tangebantur, et ex hoc sancti nomen acceperunt. . Sincerus, quasi sine corruptione, cui contrarius est insincerus, vitiatus, corruptus. Supremus, summus, ab eo quod superemineat. Unde et supreme Pater dicimus. Sublimis, ab altitudine vocatus honoris; nam proprie sublime dicitur quod in alto est, ut: Sublimemque feres ad sidera coeli. . Speciosus, a specie, vel aspectu, sicut formosus a forma. Solers, quod sit sollicitus in arte, et utilis. Solers enim apud antiquos dicebatur, qui erat omni bona arte instructus. Terentius: Adolescentem solertem dabo. . Superstitiosos ait Cicero appellatos qui totos dies precabantur, et immolabant, ut sibi sui liberi superstites essent. Sollicitus, quia solers, et citus, atque irrequietus. Sedulus, familiare verbum Terentii, hoc est sine dolo, alias assiduus. . Sodales dicuntur, qui ad symbolum convenire consueverunt, quasi sua edentes, alias quasi sedales, quod simul sedeant. Socii dicuntur propter periculi et operis societatem, quasi in unam caligam et uno vestigio manentes. . Stultus, hebetior corde, sicut quidam ait: Ego me esse stultum existimo, fatuum esse non opinor, id est, obtusis quidem sensibus, non tamen nullis. Stultus est qui per stuporem non movetur injuria: saevitiam enim perfert, nec ultus est, nec ullo ignominiae commovetur dolore. . Segnis, id est, sine igne, ingenio carens (se autem sine significat, ut se dulus, sine dolo, se curus, quasi sine cura), id est, frigidus, per quod inutiles accipimus. . Stupidus, saepius stupens. Superbus dictus, quia super vult videri quam est; qui enim vult supergredi quod est, superbus est. . Susurro, de sono locutionis appellatus, quia non in facie alicujus, sed in aure loquitur de altero detrahendo. . Seditiosus, qui dissensionem animorum facit, et discordias gignit: quam Graeci διάστασιν dicunt. Severus quasi saevus verus, tenet enim sine pietate justitiam. . Simulator, dicitur a simulacro. Gestat enim similitudinem ejus quod non est ipse. Suasor, decipiens, id est, in suam sortem trahens. Studiosus . . . . Scrupulosus, animi minuti, et asperi. Scrupus enim est arena durior. Sacrilegus, dicitur ab eo quod sacra legit, id est, furatur. Sicarius vocatur, qui ad perpetrandum scelus telis armatus est. Sica enim gladius est a secando vocatus. . Scaevus, sinister atque perversus, ἀπὸ τοῦ σκαιοῦ. Est enim pessimi et crudelis animi. Scenicus, qui in theatro agit. Theatrum enim scena est. Scorta, quae a Graecis quoque σκύτεα vocabantur, quo defricantur pelles, quibus corruptela fit. . Spurcus, quod sit impurus. Scelerosus, sceleribus plenus, ut lapidosus locus, et arenosus. Plus est autem scelerosus quam sceleratus. . Sator, seminator, vel pater, a semine. Scurra, qui sectari solet quempiam cibi gratia. A sequendo igitur, inde scurra appellatus. Idem assecla, a sequendo. Satelles, quod adhaereat alteri, sive a lateris custodia. . Suffectus, in loco alterius suppositus, quasi suffactus. Unde et consulem suffectum dicimus eum qui pro alio substituitur. . Secundus, quia secus pedes, et tractus est sermo a sequentibus servis pedisequis. Unde et secunda fortuna dicitur, quod secundum nos est, id est, prope nos. Inde et res secundae, id est, prosperae. Secundae autem a sequendo sunt dictae. . Stipulator, promissor. Stipulare enim promittere est, ex verbis jurisperitorum, qui etiam stipulum firmum appellaverunt. . Sanus, a sanguine, quia sine pallore est. Sospes . . . Salus, a sale nomen accepisse putatur. Subtilis, ab extenuatione dictus. . Sequester dicitur, qui certantibus medius intervenit, qui apud Graecos ὁ μέσος dicitur, apud quem pignora deponi

solent. Quod vocabulum a sequendo factum est, quod ejus qui electus sit utraque pars fidem sequatur. . Sessilis, quod non videtur stare, sed sedere. Surdus, a sordibus humoris aure conceptis; et quamvis multis casibus accidat, nomen tamen aeger ex praedicto vitio retinet. . Siccus, quod sit exsuccatus, sive, per antiphrasin, quod sit sine succo. Sepultus dictus, eo quod sit sine palpatione, vel sine pulsu, id est, sine motu. . Sajo, ab exigendo dictus. Sutor, a suendis pellibus nominatur. Subulcus, porcorum pastor, sicut bubulcus a cura boum. T. . Tutor, qui pupillum tuetur, hoc est, intuetur, de quo in consuetudine vulgari dicitur: Quid me mones? Et tutorem, et paedagogum olim obrui. . Testes dicti, quod testamento adhiberi solent, sicut signatores, quod testamentum signent. . Tetricus, mons in Sabinis asperrimus. Unde et tristes homines tetricos dicimus. Taciturnus, in tacendo diuturnus. . Trutinator, examinator, ex judicii libra perpendens; recta translatione a trutina, quae est gemina ponderum lanx. . Tristis . . . Tenax, nummi cupidior, quod teneat. Interdum, et pertinax. Truculentus . . . . Torvus, terribilis, eo quod sit torto vultu, et turbulento aspectu, ut: Torva leaena; et: Cernimus astantes nequidquam lumine torvo. . Turbidus . . . Terribilis . . . Teter, ab obscura tenebrosaque vita. Teterrimus pro fero nimium. Tetrum enim veteres pro Fero dixerunt, ut Ennius: Tetrosque elephantos. Terribilis, quia timorem habet, et timetur. . Tergiversator, quod animum quasi tergum vertat huc et illuc, nec facile qualis sit intelligitur. Temulentus, a temeto, id est, vino, dictus. . Timidus, quod timeat diu, id est, a sanguine, nam timor sanguinem gelat, qui coactus gignit timorem. . Turpis, quod sit informis, et torpeat. V . Vir, a virtute. Utilis, ab utendo bene sua, vel quod bene quid uti possit, sicut, docilis quod doceri possit. . Verus, a veritate, hinc et verax. Major est veritas quam verus, quia non veritas a vero, sed verus a veritate descendit. Veridicus, quia verum dicit, et veritatis assertor est. Verecundus, quia verum factum erubescit. . Viridis, vi et succo plenus, quasi vi rudis. Venustus, pulcher, a venis, id est, sanguine. Vivens . . . . . Vivus . . . . . . Varius, quasi non unius viae, sed incertae mistaeque sententiae. Versutus, eo quod ejus mens in quolibet actu ad quamlibet fraudem facile vertitur, unde et versutia dicitur contorta sententia. Plautus: Versutior quam rota figularis. . Villis a villa, nullius enim urbanitatis est. Versipellis, eo quod in diversa vultum et mentem vertat. Inde, et versutus, et callidus. Violentus, quia vim infert. . Vecors, mali cordis, et malae conscientiae. Vagus, quia sine via. Vanus, a Venere etymologiam trahit. Item vanus inanis, falsus, eo quod sine memoria evanescat. . Vesanus, non probe sanus. Vinolentus, qui et satis bibit, et difficile inebriatur. Vexatus, id est, portatus, ab eo quod est veho, vexo, vecto, ut vexasse sit portasse. . Veneficus, eo quod venenum mortis causa paravit, aut praestitit, aut vendidit. Vector, quasi vehitor. Est autem vector et qui vehit, et qui vehitur. . Venator, quasi venabulator, a venabulo, scilicet, quo bestias premit. Quatuor autem sunt venatorum officia: vestigatores, indagatores, alatores, pressores. Hic incipit Editionis Arevali tomus IV.

LIBER UNDECIMUS. DE HOMINE ET PORTENTIS.

CAPUT PRIMUM. De homine et partibus ejus. . Natura dicta ab eo quod nasci aliquid faciat. Gignendi enim et faciendi potens est. Hanc quidam Deum esse dixerunt, a quo omnia creata sunt et existunt. . Genus a gignendo dictum, cui derivatum nomen a terra, ex qua omnia gignuntur, γῆ enim Graece terra dicitur. . Vita dicta propter vigorem, vel quod vim teneat nascendi, atque

crescendi. Unde et arbores vitam habere dicuntur, quia gignuntur et crescunt. . Homo dictus, quia ex humo factus est, sicut dicitur in Genesi: Et creavit Deus hominem de humo terrae. Abusive autem pronuntiatur ex utraque substantia totus homo, id est, ex societate animae et corporis. . Nam proprie homo ab humo. Graeci autem hominem ἄνθρωπον appellaverunt, eo quod sursum spectet, sublevatus ab humo ad contemplationem artificis sui. Quod Ovidius poeta designat, cum dicit: Pronaque cum spectent animalia caetera terram, Os homini sublime dedit, coelumque videre Jussit, et erectos ad sidera tollere vultus. Qui ideo erectus coelum aspicit, ut Deum quaerat, non ut terram intendat, veluti pecora, quae natura prona et ventri obedientia finxit. . Duplex est autem homo, interior et exterior. Interior homo, anima; exterior homo, corpus. . Anima autem gentilibus nomen accepit, eo quod ventus sit. Unde et ventus Graece ἄνεμος dicitur, quod ore trahentes aerem vivere videamur. Sed apertissime falsum est, quia multo prius gignitur anima quam concipi ore aer possit, quia jam in genitricis utero vivit. . Non est igitur aer anima, quod quidam putaverunt, qui non potuerunt incorpoream ejus cogitare naturam. . Spiritum idem esse quod animam evangelista pronuntiat dicens: Potestatem habeo ponendi animam meam, et rursus potestatem habeo, sumendi eam. De hac quoque ipsa Domini anima passionis tempore memoratus evangelista ita protulit, dicens: Et inclinato capite emisit spiritum. . Quid est enim emittere spiritum, nisi animam ponere? Sed anima dicta propter quod vivit; spiritus autem, vel pro spirituali natura, vel pro eo quod inspiret in corpore. . Item animum idem esse quod animam. Sed anima vitae est, animus consilii. Unde dicunt philosophi etiam sine animo vitam manere, et sine mente animam durare; unde et amentes; nam mentem vocari, ut sciat; animum, ut velit. . Mens autem vocata, quod emineat in anima, vel quod meminit, unde et immemores amentes. Quapropter non anima, sed quod excellit in anima mens vocatur, tanquam caput ejus, vel oculus. Unde et ipse homo secundum mentem imago Dei dicitur. Ita autem haec omnia adjuncta sunt animae, ut una res sit. Pro efficientiis enim causarum diversa nomina sortita est anima. . Nam et memoria mens est, unde et immemores amentes; dum ergo vivificat corpus, anima est; dum vult, animus est; dum scit, mens est; dum recolit, memoria est; dum rectum judicat, ratio est; dum spirat, spiritus est; dum aliquid sentit, sensus est. Nam inde animus sensus dicitur pro iis quae sentit, unde et sententia nomen accepit. . Corpus dictum, eo quod corruptum perit. Solubile enim atque mortale est, et aliquando solvendum. Caro autem a creando est appellata. . Crementum enim semen est masculi, unde animalium et hominum corpora concipiuntur. Hinc, et parentes creatores vocantur. . Caro autem ex quatuor elementis compacta est. Nam terra in carne est, aer in halitu, humor in sanguine, ignis in calore vitali. Habent enim in nobis elementa suam quaeque partem, quibus quid debetur compage resoluta. . Caro autem et corpus diversa significant. In carne semper corpus est, non semper in corpore caro; nam caro est quae vivit, idem et corpus. Corpus, quod non vivit, idem non caro. Nam corpus dicitur, aut quod post vitam mortuum est, aut sine vita est conditum. Interdum et cum vita corpus, et non caro, ut herba et lignum. . Sensus corporis quinque sunt: visus, auditus, odoratus, gustus et tactus. Ex quibus duo aperiuntur, et clauduntur, duo semper patentes sunt. . Sensus dicti quia per eos anima subtilissime totum corpus agitat vigore sentiendi. Unde et praesentia nuncupantur, quod sint prae sensibus, sicut prae oculis, quae praesto sunt oculis. . Visus est qui a philosophis humor vitreus appellatur. Visum autem fieri quidam asseverant, aut externa aetherea luce, aut interno spiritu lucido per tenues vias a cerebro venientes, atque

penetratis tunicis in aerem exeuntes, et tunc commistione similis materiae visum dantes. . Visus dictus quod vivacior sit caeteris sensibus, ac praestantior, sive velocior, ampliusque vigeat, quantum memoria inter caetera mentis officia. Vicinior est enim cerebro, unde omnia manant, ex quo fit ut ea quae ad alios pertinent sensus videre dicamus, veluti cum dicimus: Vide quomodo sonat, vide quomodo sapit, sic et caetera. . Auditus appellatus, quod voces hauriat, hoc est aere verberato suscipiat sonos. Odoratus, quasi aeris odore attactus. Tacto enim aere sentitur, sic et olfactus, quod odoribus afficiatur. Gustus, a gutture dictus.   . Tactus, eo quod pertractet, et tangat, et per omnia membra vigorem sensus aspergat. Nam tactu probamus quidquid caeteris sensibus judicare non possumus. Duo autem tactus genera sunt: nam aut extrinsecus venit, quod feriat, aut intus in ipso corpore oritur. . Unicuique autem sensui propria natura data est. Nam quod videndum est oculis capitur, quod audiendum auribus, mollia et dura tactu aestimantur, sapor gustu, odor naribus ducitur. . Prima pars corporis caput, datumque illi hoc nomen, eo quod sensus omnes et nervi inde initium capiant, atque ex eo omnis vigendi causa oriatur. Ibi enim omnes sensus apparent. Unde ipsius animae, quae consulit corpori, quodammodo personam gerit. . Vertex est ea pars qua capilli capitis colliguntur, et in qua caesaries vertitur, unde et nuncupatur. . Calvaria, ab ossibus calvis dicta, per defectionem, et neutraliter pronuntiatur. Occipitium, capitis pars posterior, quasi contra capitium, vel quod sit capiti retrorsum. . Capilli vocati, quasi capitis pili, facti ut et decorem praestent, et cerebrum adversus frigus muniant, atque a sole defendant. Pili autem dicti a pelle, e qua prodeunt, sicut et pilum dicitur a pila, ubi pigmentum contunditur. . Caesaries, a caedendo vocata, ideoque tantum virorum est. Virum enim tonsum decet, mulierem non decet.   Comae sunt proprie non caesi capilli, et est Graecus sermo. Nam comas Graeci caimos a secando nominant, unde, et κείρειν tondere dicunt. Unde et cirri vocantur, quod etiam iidem Graeci μαλλὸν vocant. . Crines, proprie mulierum sunt. Dicti autem crines, eo quod vittis discernantur. Unde et discriminalia dicuntur, quibus divisi religantur. . Tempora sunt quae calvariae dextra laevaque subjacent. Quae ideo sic nuncupantur, quia moventur, ipsaque mobilitate, quasi tempora, quibusdam intervallis mutantur. . Facies dicta ab effigie. Ibi est enim tota figura hominis, et uniuscujusque personae cognitio. . Vultus vero dictus, eo quod per eum animi voluntas ostenditur; secundum voluntatem enim in varios motus mutatur. Unde et differunt sibi utraque; nam facies simpliciter accipitur de uniuscujusque naturali aspectu, vultus autem animorum qualitates significat. . Frons, ab oculorum foraminibus nominata est. Haec imago quaedam animi, mentis motum specie sua exprimit, dum, vel laeta, vel tristis est. . Oculi vocati, sive quia eos ciliorum tegmina occulunt, ne qua incidentis injuriae offensione laedantur, sive quia occultum lumen habent, id est, secretum, vel intus positum. Hi inter omnes sensus viciniores animae existunt; in oculis enim omne mentis indicium est, unde et animi perturbatio vel hilaritas in oculis apparet.   Oculi autem iidem et lumina. Et dicta lumina quod ex eis lumen manat, vel quod initio sui clausam teneant lucem, aut extrinsecus acceptam visui proponendam refundant. . Pupilla est medius punctus oculi, in quo vis est videndi, ubi, quia parvae imagines nobis videntur, propterea pupillae appellantur. Nam parvuli pupilli dicuntur. Hanc plerique pupulam vocant; vocatur autem pupilla, quod sit pura, atque impolluta, ut sunt puellae. Physici dicunt easdem pupillas, quas videmus in oculis, morituros ante triduum non habere, quibus non visis certa est desperatio. . Circulus vero quo a pupilla partes albae oculi separantur discreta nigredine, corona dicitur, quod rotunditate sui

ornent ambitum pupillae. Volvos autem quidam appellant ipsos vertices oculorum ex similitudine bolborum. . Palpebrae sunt sinus oculorum, a palpitatione dictae, quia semper moventur. Concurrunt enim invicem, ut assiduo motu reficiant obtutum. Munitae sunt autem vallo capillorum, ut et apertis oculis si quid inciderit repellatur, et somno conniventibus tanquam involuti quiescant latentes. . In summitate autem palpebrarum, locis quibus se utraeque clausae contingunt, exstant adnati ordine servato pili, tutelam oculis ministrantes, ne irruentes facile injurias excipiant, et ex eo noceantur, ut pulveris, vel cujuscunque crassioris materiae arceant contactum, aut ipsum quoque aerem concidendo mitificent, quo tenuem atque serenum faciant visum. . Lacrymas, quidam a laceratione mentis putant dictas, alii existimant ideo quod Graeci δάκρυα vocant. . Cilia, sunt tegmina quibus cooperiuntur oculi, et dicta cilia, quod celent oculos, tegantque tuta custodia. Supercilia dicta, quia superposita sunt ciliis, quae idcirco pilis vestita sunt, ut oculis munimenta praetendant, et sudorem a capite defluentem depellant. Intercilium vero est medium illud inter supercilia, quod sine pilis est. . Genae sunt inferiores oculorum partes, unde barbae inchoant; nam Graece γένειον barbae. Hinc et genae, quod inde incipiant gigni barbae. . Malae sunt eminentes sub oculis partes ad protectionem eorum suppositae. Vocatae autem malae, sive quod infra oculos promineant in rotunditatem, quae Graeci μῆλα appellant, sive quod sint super maxillas. . Maxillae, per diminutionem a malis, sicut paxillus a palo, taxillus a talo. Mandibulae sunt maxillarum partes, ex quo et nomen factum. Barbam veteres vocaverunt, quod virorum sit, non mulierum. . Aurium inditum nomen a vocibus hauriendis, unde et Virg.: Vocemque his auribus hausi. Aut quia vocem ipsam Graeci αὐδὴν vocant, ab auditu. Per immutationem enim litterae aures, quasi audes, nuncupatae sunt. Vox enim repercussa per anfractus earum sonum facit, quo sensum excipiant audiendi. Pinnula, summa pars auris, ab acumine dicta. Pinnum enim antiqui acutum dicebant; unde et bipennis et pinna. . Nares idcirco nominantur, quia per eas, vel odor, vel spiritus nare non desinit; sive quia nos odore admonent, ut norimus aliquid, et sciamus; unde e contra inscii ac rudes ignari dicuntur. Olfecisse enim, veteres scisse dicebant. Terentius: Ac non totis sex mensibus prius olfecissem, quam ille quidquam coeperet. . Narium recta pars, propter quod aequaliter sit in longitudine et rotunditate porrecta, columna vocatur; extremitas ejus pirula, a formula pomi pyri. Quae vero dextra laevaque sunt, pinnulae, ab alarum similitudine, medium autem, interfinium. . Os dictum, quod per ipsum, quasi per ostium, et cibos intus mittimus, et sputum foras projicimus; vel quia inde ingrediuntur cibi, inde egrediuntur sermones. . Labia a lambendo nominata. Quod autem superius est, labium dicimus, quod inferius, eo quod grossius sit, labrum. Alii virorum labra, mulierum labia dicunt. . Linguae a tigando cibum putat Varro nomen impositum. Alii quod per articulatos sonos verba ligat. Sicut enim plectrum cordis, ita lingua illiditur dentibus, et vocalem efficit sonum. . Dentes Graeci ὀδόντας vocant, et inde Latinum nomen trahere videntur. Horum primi Praecisores dicuntur, quia omne quod accipitur ipsi prius incidunt. Sequentes canini vocantur, quorum duo in dextra maxilla, et duo in sinistra sunt. Et dicti canini, quia ad similitudinem caninorum existunt, et canis ex ipsis ossa frangit, sicut et homo, et quod non possunt priores praecidere, illis tradunt, ut confringant. Hos vulgus, pro longitudine et rotunditate, colomellos vocant. Ultimi sunt molares, qui concisa a prioribus atque confracta subigunt et molunt, atque immassant, unde et molares vocati sunt. . Dentium autem numerum discernit qualitas sexus. Nam in viris plures, in feminis pauciores existunt. . Gingivae a

gignendis dentibus nominatae. Factae autem sunt, etiam ad decorem dentium, ne nudi horrori potius quam ornamento existerent. . Palatum nostrum, sicut coelum, est positum, et inde palatum a polo per derivationem. Sed et Graeci similiter palatum οὐρανὸν appellant, eo quod pro sui concavitate coeli similitudinem habeat. . Fauces, a fundendis vocibus nominatae, vel quod per eas famur voces. Arteriae vocatae, sive quod per eas a pulmone aer, hoc est, spiritus fertur; seu quod arctis et angustis meatibus spiritum vitalem retineant, unde vocis sonos emittunt, qui soni uno modo sonarent, nisi linguae motus distantias vocis efficeret. . Tolles Gallica lingua dicuntur, quas vulgo per diminutionem tusillas vocant, quae in faucibus turgescere solent. Mentum dictum, quod inde mandibulae oriantur, vel quod ibi jungantur. . Gurgulio, a gutture nomen trahit, cujus meatus ad os et nares pertendit, habens viam, qua vox ad linguam transmittitur, ut possit verba collidere, unde et garrire dicimus. . Rumen, proximum gurgulioni, quo cibus et potio devoratur. Hinc bestiae quae cibum revocant ac remandunt, ruminare dicuntur. Sublinguium, operculum gurgulionis, quasi parva lingua, quae foramen linguae recludit operitve. . Collum dictum, quod sit rigidum et teres, ut columna bajulans caput, et sustentans, quasi capitolium, cujus anterior pars gula vocatur, posterior cervix. . Cervix autem vocata, quod per eam partem cerebrum ad medullam spinae dirigitur, quasi cerebri via. Veteres autem plurali tantum numero cervices dicebant; primus Hortensius cervicem singulariter dixit. Cervix autem numero singulari membrum ipsum significat (nam pluraliter contumaciam saepe demonstrat). Cic. in Verr.: Praetorem tu accuses, frange cervicem. . Humeri dicti, quasi armi ad distinctionem nominis a pecudibus mutis, ut hi humeros, illi armos habere dicantur, nam proprie armi quadrupedum sunt. Ola, summi humeri pars posterior. . Brachia a fortitudine nominata, βαρὺ enim Graece grave et forte significat. In brachiis enim tori lacertorum sunt, et insigne musculorum robur existit. Hi sunt tori, id est, musculi, et dicti tori, quod illic viscera torta videantur. . Cubitus dictus, quo ad cibos sumendos in ipso cubamus. Ulna, secundum quosdam utriusque manus extensio est, secundum alios cubitus, quod magis verum est, quia Graece ὠλένη cubitus dicitur. . Alae subbrachia sunt appellatae, eo quod ex eis in modum alarum motus brachiorum inchoet, quas quidam ascillas vocant, quod ex his brachia cilluntur, id est, moventur, unde, et oscilla dicta ab eo quod cillantur, id est, moveantur, ora. Nam cillere est movere. Has quidam subhircos vocant, propter quod in plerisque hominibus hircorum fetorem reddant. . Manus dicta, quod sit totius corporis munus. Ipsa enim cibum ori ministrat, ipsa operatur omnia, atque dispensat, per eam accipimus et damus. Abusive autem manus etiam ars, vel artifex, unde et manupretium dicimus. . Dextra vocatur a dando, ipsa enim pignus pacis datur, ipsa fidei testis atque salutis adhibetur, et hoc est illud apud Tullium: Fidem publicam jussu senatus dedi, id est, dextram. Unde et Apostolus: Dextras dederunt, mihi et Barnabae, societatis. . Laeva, quod aptior sit ad levandum. Sinistra autem vocata, quasi sine dextra, sive quod rem fieri sinat. A sinendo enim sinistra est nuncupata. . Palma est manus expansis digitis, sicut contractis, pugnus. Pugnus autem a pugillo dictus, sicut palma ab expansis palmae ramis. . Digiti nuncupati, vel quod decem sunt, vel quia decenter juncti existunt. Nam habent in se et numerum perfectum, et ordinem decentissimum. Primus pollex vocatus, eo quod inter caeteros polleat virtute et potestate. Secundus salutaris, seu demonstratorius, quia eo fere salutamus, atque ostendimus. . Tertius impudicus, quod plerumque per eum probari insectatio exprimitur. Quartus annularis, eo quod in ipso annulus geritur; idem et medicinalis, quod eo trita collyria a medicis colliguntur. Quintus

auricularis, pro eo quod eo aurem scalpimus. . Ungula ex Graeco vocamus; illi enim has ὄνυχας dicunt. Truncus, media pars corporis a collo ad inguina. De quo Nigidius: Caput collo vehitur, truncus sustinetur, coxis, et genibus, cruribusque. . Thorax, a Graecis dicitur anterior pars trunci a collo, usque ad stomachum, quam nos dicimus arcam, eo quod ibi arcanum sit, id est, secretum, quo caeteri arcentur. Unde, et arca, et ara dicta, quasi res secretae, cujus eminentes pulpae mamillae. Inter quas pars illa ossea pectus dicitur, dextra autem laevaque costae. . Pectus vocatum, quod sit pexum inter eminentes mamillarum partes, unde et pectinem dicimus, quod pexos capillos faciat. Mamillae vocatae, quia rotundae sunt, quasi malae, per diminutionem scilicet. . Papillae capita mammarum sunt, quas sugentes comprehendunt. Et dictae papillae, quod eas infantes quasi pappant, dum lac sugunt. Proinde mamilla est omnis eminentia uberis, papilla vero breve illud unde lac trahitur. . Ubera dicta, vel quia lacte uberta, vel quia uvida, humore scilicet lactis in morem uvarum plena. . Lac vim nominis a colore trahit, quod sit albus liquor, λευκὸς enim Graece album dicunt, cujus natura ex sanguine commutatur; nam post partum si quid sanguinis nondum fuerit uteri nutrimento consumptum, naturali meatu fluit in mammas, et earum virtute albescens lactis accipit qualitatem. . Cutis est quae in corpore prima est appellata, quod ipsa corpori superposita incisionem prima patitur, κοπτὴ enim Graece incisio dicitur. Eadem et pellis, quod externas injurias corporis tegendo pellat, pluviasque et ventos solisque ardores perferat. . Pellis autem mox detracta, subacta jam corium dicitur. Corium autem per derivationem caro appellavit, quod eo tegatur; sed hoc in brutis animalibus proprium est. . Pori corporis Graeco nomine appellantur, qui Latine proprie spiramenta dicuntur, eo quod per eos vivificus spiritus exterius ministretur. . Arvina est pinguedo cuti adhaerens. Pulpa est caro sine pinguedine, dicta quod palpitet, resilit enim saepe. Hanc plerique et viscum vocant, propter quod glutinosa sit. . Membra sunt partes corporis. Artus, quibus colligantur membra, ab arctando dicti. . Nervi, Graeca derivatione appellati, quos illi νεῦρα vocant. Alii Latine vocatos nervos putant, eo quod artuum conjunctiones invicem his inhaereant; id est, ab inhaerendo. Maximam autem virium substantiam nervos facere certissimum est: nam quanto fuerint densiores, tanto propensius augescere firmitatem. . Artus dicti, quod colligati invicem nervis arctentur, id est, stringantur, quorum diminutiva sunt articuli. Nam artus dicimus membra majora, ut brachia; articulos minora membra, ut digitos. . Compago, capita sunt ossium, dicta, eo quod sibi compacta nervis, velut glutino quodam adhaereant. . Ossa sunt corporis solidamenta. In his enim positio omnis roburque subsistit. Ossa autem ab usto dicta, propter quod cremarentur ab antiquis, sive, ut alii putant, ab ore, quod ibi pateant, nam ubique cute visceribusque obtecta celantur. . Medullae appellatae, quod madefaciant ossa, irrigant enim, et confortant. Vertibula sunt summae ossium partes nodis crassioribus conglobatae; dicta ita, eo quod ad inflexionem membrorum illa vertantur. . Cartilagines, ossa mollia, et sine medulla, quod genus auriculae, et narium discrimen, et costarum extremitates habent, sive opercula ossium, quae moventur. Et dictae cartilagiues, quod leni attritu carent dolore, dum flectuntur. . Costas appellari quidam putant, quod ab ipsis interiora custodiantur, ut tota mollities ventris vallata salvetur. . Latus quia jacentibus nobis latet. Est enim laeva pars corporis, dextro autem lateri habilior motus est, laevo fortior, et oneri ferendo accommodatior. Unde et laeva nuncupata, quod aptior sit ad levandum aliquid, et portandum. Ipsa enim gestat clypeum, ensem, pharetram, et reliqua onera, ut expedita sit dextera ad agendum. . Dorsum est a cervice usque

ad renes; dictum autem dorsum, quod sit superficies durior corporis, in modum saxi, fortis, et ad portandum, et ad perpetiendum. . Terga, quia in ea supini jacemus interra: quod solus homo potest, nam muta animalia tantum, aut in ventre, aut in latere jacent; unde in animalibus terga abusive dicuntur. . Scapula . . . . . Interscaplium, spatium quod inter scapulas est, unde et nominatum. . Palae, sunt dorsi dextra laevaque eminentia membra, dicta quod in luctando eas premimus, quod Graeci παλαίειν dicunt. . Spina, junctura dorsi, dicta eo quod habeat radiolos acutos, cujus juncturae spondilia appellantur, propter partem cerebri, quae fertur per eos longo tractu ad caeteras corporis partes. . Sacra spina est ima perpetuae spinae, quam Graeci ἱερὸν ὀστοῦν vocant, quoniam primum infante concepto nascitur. Ideoque ex hostia id primum a gentilibus diis suis dabatur, unde et sacra spina dicitur. . Renes, ait Varro, dictos, quod rivi ab his obsceni humoris nascantur. Nam venae et medullae tenuem liquorem desudant in renibus, qui liquor rursus a renibus calore venereo resolutus decurrit. . Lumbi, ob libidinis lasciviam dicti, quia in viris causa corporeae voluptatis in ipsis est, sicut in umbilico feminis, unde, et ad Job in exordio sermonis dictum est: Accinge sicut vir lumbos tuos, ut in iis esset resistendi praeparatio, in quibus libidinis est usitata dominandi occasio. . Umbilicus est medius locus corporis, dictus quod sit umbo iliorum; unde et umbo appellatur locus in medio clypei, a quo pendet. Ex eo enim infans in utero pendet, ex eo etiam et nutritur. . Ilium Graeco sermone appellatum, quod ibi nos obvolvamus; Graece enim εἱλύειν obvolvere dicitur. . Clunes vocatae, quod sint juxta colum, quod est longao. Nates, quod in ipsis innitimur dum sedemus; unde et conglobata est in eis caro, ne prementis corporis mole ossa dolerent. . Genitalia corporis partes (ut nomen ipsum docet), gignendae sobolis acceperunt vocabulum, quod his procreatur et gignitur. Haec et pudenda pro verecundia, sive a pube, unde et indumento operiuntur. Dicuntur autem ista et inhonesta, quia non habent eam speciem decoris, sicut membra, quae in promptu locata sunt. . Idem et veretrum, quia viri est tantum, sive, quod ex eo virus emittitur; nam virus proprie dicitur humor fluens a natura viri. . Testiculi, per diminutionem a testibus dicti, quorum numerus incipit a duobus. Hi semen calamo ministrant quod a spinae medulla et renibus et lumbis suscipiunt ad gratiam procreandi. Viscus est pellis in qua testiculi sunt. . Posteriora vero vocata, quod retro sunt et a vultu aversa, ne dum alvum purgamus, inquinaremus aspectum. Meatus, inde appellatus, quia per eum meant, id est, egeruntur stercora. . Femora dicta sunt, quod ea parte a femina sexus viri discrepet; sunt autem ab inguinibus usque ad genua. Femina autem, per derivationem femorum, partes sunt, quibus in equitando tergis equorum adhaeremus; unde et praeliatores olim sub feminibus equos admisisse dicebantur. . Coxae, quasi, conjunctae axes; in ipsis enim femora moventur, quorum concava vertebra vocantur, quia in eis capita femorum vertuntur. Suffragines, quia subtus franguntur, id est, flectuntur, non supra, sicut in brachiis. . Genua, sunt commissiones femorum et crurum; et dicta genua, eo quod in utero sint genis opposita. Cohaerent enim ibi sibi, et cognata sunt oculis lacrymarum indicibus et misericordiae: nam a genis genua dicuntur. . Denique complicatum gigni formarique hominem (dicunt) ita ut genua sursum sint, quibus oculi formantur, ut cavi, ac reconditi fiant. Ennius: Atque genua comprimit artagena. Inde est quod homines, dum ad genua se prosternunt, statim lacrymantur. Voluit enim eos natura uterum maternum rememorari, ubi quasi in tenebris considebant, antequam venirent ad lucem. . Crura dicta, quia iis currimus, et gressum facimus. Sunt autem sub genibus usque ad suras. Tibiae vocatae, quasi tubae; sunt enim et longitudine et specie similes. . Talus dictus a

tolo; nam tolus est eminens rotunditas, unde et fastigium templi rotundi tolus vocatur. Talus autem sub crure est, sub talo calcanei. . Pedes, ex Graeca etymologia nomen sortiti sunt; hos enim Graeci πόδας dicunt, qui alternis motibus solo fixi incedunt. . Plantae, a planitie nuncupatae, quia non rotundae, ut in quadrupedibus, ne stare non possit bipes homo, sed planae atque longiores formatae sunt, ut stabile corpus efficerent. Sunt autem plantae anteriores partes, quae etiam ex multis ossibus constant. . Calcis, prima pars plantae; a callo illi nomen impositum, quo terram calcamus: hinc, et calcaneus. . Solum, inferior pars pedis, dictum quia eo terrae vestigia imprimimus, sed et solum dicitur omne quod aliquid sustinet, quasi solidum, unde et terra solum, quod cuncta sustineat, et solum pedis, quod totam corporis molem portat. . Viscera, non tantum intestina dicimus, sed quidquid sub corio est, a visco, quod est inter cutem, et carnem. Item viscera, vitalia, id est, circumfusa cordis loca, quasi viscora, eo quod ibi vita, id est, anima contineatur. . Item viscera, capita nervorum ex sanguine et nervis copulata. Eadem lacerti, sive mures, quia sic in singulis membris cordis loco sunt, ut sit in media parte totius corporis cor; appellanturque a nomine similium animalium sub terra delitescentium. Nam inde musculi a murium similitudine. Iidem etiam, et tori, quod illic viscera torta videantur. . Cor, a Graeca appellatione derivatum, quod illi καρδίαν dicunt, sive a cura. In eo enim omnis sollicitudo et scientiae causa manet. Quod ideo pulmoni vicinum est, ut cum ira accenditur, pulmonis humore temperetur. Hujus duae arteriae sunt, e quibus sinistra plus sanguinem habet, dextra plus spiritum; unde et in dextro brachio pulsum inspicimus. . Praecordia vero sunt loca cordi vicina, quibus sensus percipitur; et dicta praecordia, eo quod ibi sit principium cordis et cogitationis. . Pulsus vocatus, quod palpitet, cujus indicio, aut infirmitatem intelligimus, aut salutem. Hujus duplex est motus. Simplex est, qui ex uno saltu constat. Compositus est, qui ex pluribus motibus inordinatus et inaequalis existit. Qui motus certa habent spatia: dactylicum percussum, quandiu sine vitio sunt; si quando vero citatiores sunt, ut δορκαδάζοντες, aut leniores, ut μυρμίζοντες, mortis signa sunt. . Venae dictae, eo quod viae sint natantis sanguinis, atque rivi per corpus omne divisi, quibus universa membra irrigantur. . Sanguis, ex Graeca etymologia nomen duxit, quod vegetetur, et sustentetur, et vivat. Sanguis autem est, dum in corpore est, effusus vero cruor dicitur. Nam cruor vocatus, eo quod effusus decurrit, vel ab eo quod currendo corruat. Alii autem cruorem interpretantur sanguinem corruptum, qui emittitur. Alii aiunt vocatum sanguinem, quod suavis sit. . Sanguis autem non est integer, nisi in juvenibus. Nam dicunt physici minui sanguinem per aetatem, unde in senibus tremor est. Proprie autem sanguis animae possessio est; inde genas lacerare in luctu mulieres solent, unde et purpureae vestes, et flores purpurei mortuis praebentur. . Pulmo, ex Graeco trahit vocabulum. Graeci enim pulmonem πλεύμονα vocant, eo quod cordis flabellum sit, in quo πνεῦμα, id est, spiritus inest, per quod, et agitantur, et moventur, unde et pulmones vocati sunt. Nam Graece πνεῦμα spiritus dicitur, qui flando et agitando aerem admittit et rejicit, a quo moventur pulmones, et palpitant, et aperiendo se, ut flatum capiant, et stringendo, ut ejiciant. Est enim organum corporis. . Jecur, nomen habet eo quod ignis ibi habea sedem, qui in cerebro subvolat. Inde ad oculos caeterosque sensus et membra diffunditur, et calore suo ad se succum ex cibo tractum vertit in sanguinem, quem ad usum pascendi nutriendique singulis membris praebet. In jecore autem consistit voluptas, et concupiscentia, juxta eos qui de physicis disputant. . Fibrae, jecoris sunt extremitates sicut extremae partes foliorum in intybis, sive quasi linguae eminentes. Dictae

autem fibrae, quod apud gentiles in sacris ad Phoebi aras ferebantur ab ariolis, quibus oblatis atque succensis, responsa acciperent. . Splen dictus a supplemento ex contraria parte jecoris, ne vacua existeret, quem quidam etiam risus causa factum existimant; nam splene ridemus, felle irascimur, corde sapimus, jecore amamus. Quibus quatuor elementis constantibus, integrum est animal. . Fel appellatum quod sit folliculus gestans humorem, qui vocatur bilis. Stomachus, Graece os vocatur, eo quod ostium ventris sit, et cibum excipiat, atque in intestina transmittat. . Intestina dicuntur, eo quod corporis interiore parte cohibentur, quae idcirco longis nexibus in circulorum ordinata sunt modum, ut susceptas escas paulatim egerant, et superadditis cibis non impediantur. . Omentum, membranum quod continet intestinorum majorem partem, quod ἐπίπλουν Graeci vocant. Disseptum intestinum, quod discernit ventrem, et caetera intestina a pulmonibus et a corde. . Caecum intestinum, quod sit sine foramine, et exitu, quod Graeci, τυφλὸν ἔντερον dicunt. Jejunum, tenue intestinum, unde et jejunum dicitur. . Venter autem, et alvus, et uterus inter se differunt. Venter est, qui acceptos cibos digerit, et apparet extrinsecus, pertinetque a pectore ad inguina. Et dictus venter, quod per totum corpus vitae alimenta transmittat. . Alvus est, quae cibum recipit, et purgari solet. Sallustius: Simulans sibi alvum purgari. Et vocatur alvus, quod abluatur, id est, purgetur. Ex ipsa enim sordes stercorum defluunt. . Uterum solae mulieres habent, in quo concipiunt, ad similitudinem caliculi. Tamen auctores uterum pro utriuslibet sexus ventre plerumque ponunt, nec poetae tantummodo, sed et caeteri. . Vocatus autem uterus, quod duplex sit, et ab utraque in duas se dividat partes, quae in diversum diffusae ac replexae circumplicantur in modum cornuum arietis, vel quod interius impleatur fetu. Hinc et uter, quod aliquid intrinsecus habuerit, ut membra et viscera. . Aqualiculus autem proprie porci est, hinc ad ventrem translatio. Matrix dicitur, quod fetus in ea generetur, semen enim receptum confovet, confotum corporat, corporatum in membra distinguit. . Vulva vocata, quasi valva, id est, janua ventris, vel quod semen recipiat, vel quod ex ea fetus procedat. Vesica dicta, quia sicut vas aqua, ita de renibus urina collecta completur, et humore distenditur, cujus usus in volucribus non habetur. . Urina autem dicta, sive quod urat, sive quod ex renibus egeritur; cujus indicio, et salus, et aegritudo futura monstratur. Qui humor vulgo lotium dicitur, quod eo lota, id est, munda vestimenta efficiantur. . Semen est quod jactum sumitur, aut a terra, aut ab utero ad gignendum, vel fructus, vel fetus. Est enim liquor ex cibi et corporis decoctione factus, ac diffusus per venas atque medullas, qui inde desudatus in modum sentinae concrescit in renibus, ejectusque per coitum, et in utero mulieris susceptus, calore quodammodo viscerum et menstruali sanguinis irrigatione formatur in corpus. . Menstrua, supervacuus mulierum sanguis. Dicta autem menstrua a circuitu lunaris luminis, quo solet hoc venire profluvium. Luna enim Graece μήνη dicitur, haec et muliebria nuncupantur; nam mulier solum animal menstruale es Cujus cruoris contactu fruges non germinant, acescunt musta moriuntur herbae, amittunt arbores fetus, ferrum rubigo corripit, nigrescunt aera. Si qui canes inde ederint in rabiem efferantur. Glutinum asphalti, quod nec ferro, nec aquis dissolvitur, cruore ipso pollutum sponte dispergitur. . Post plurimos autem dies menstruos deo semen non est germinabile, quia jam non est menstrualis sanguis a quo perfusum irrigetur. Tenue semen locis muliebribus non adhaeret, labitur enim, nec habet vim adhaerendi. Similiter et crassum vim non habet gignendi, quia muliebri sanguini miscere se non potest propter nimiam sui spissitudinem. Hinc et steriles mares et feminas (dicunt) fieri, vel per nimiam seminis, vel sanguinis

crassitudinem, vel propter nimiam raritatem. . Primum autem aiunt cor hominis fingi, quod in eo sit, et vita hominis, et sapientia; deinde quadragesimo die totum opus expleri, quod ex abortionibus, ut fertur, collectum est. Alii fetus a capite sumere dicunt exordium; unde et in avium fetibus primum oculos fingi in ovis videmus. . Fetus autem nominatus, quod adhuc in utero foveatur. Cujus secundae dicuntur folliculus qui simul cum infante nascitur, continetque eum; dictus ita, quia eum, cum editur, sequitur. . Nasci autem patribus similes aiunt, si paternum semenvalidius sit; matribus, si matris; hac ratione similes exprimi vultus. Qui autem utriusque parentis figuram reddunt, aequaliter misto paterno maternoque semine concipiuntur; avorum proavorumque similes fieri, quia sicut in terra multa semina occulta, sic et in nobis semina celantur, figuras parentum redditura. Ex paterno autem semine puellas nasci, et ex materno pueros, quia omnis partus constat duplici semine, cujus pars major cum invaluit, occupat similitudinem sexus. In corpore nostro quaedam tantum utilitatis causa facta sunt, ut viscera; quaedam, et utilitatis, et decoris, ut sensus in facie, et in corpore manus, ac pedes, quorum membrorum et utilitas magna est, et species decentissima. Quaedam tantum decoris, ut mamillae in viris, et in utroque sexu umbilicus. Quaedam discretionis, ut in viris genitalia, barba promissa, pectus amplum; in mulieribus leves genae, et angustum pectus, ad concipiendos autem et portandos fetus renes, et latera dilatata. Quod ad hominem, et ad partes attinet corporis, ex parte dictum est, nunc aetates ejus subjungam.

CAPUT II. De aetatibus hominis. . Gradus aetatis sex sunt, infantia, pueritia, adolescentia, juventus, gravitas, atque senectus. . Prima aetas, infantia, est pueri nascentis ad lucem, quae porrigitur in septem annis. . Secunda aetas, pueritia, id est, pura, et necdum ad generandum apta, tendens usque ad decimum quartum annum. . Tertia, adolescentia, ad gignendum adulta, quae porrigitur usque ad vigesimum octavum annum. . Quarta, juventus, firmissima aetatum omnium, finiens in quinquagesimo anno. . Quinta aetas, senioris, id est, gravitas, quae est declinatio a juventute in senectutem, nondum senectus, sed jam non juventus, quia senioris aetas est quam Graeci πρεσβύτην vocant. Nam senex apud Graecos non presbyter, sed γέρων dicitur. Quae aetas quinquagesimo anno incipiens, septuagesimo terminatur. . Sexta aetas, est senectus, quae nullo annorum tempore finitur, sed post quinque illas aetates quantumcunque vitae est, senectuti deputatur. . Senium autem pars est ultima senectutis, dicta quod sit terminus sextae aetatis. In his igitur sex spatiis philosophi vitam descripserunt humanam, in quibus mutatur, et currit, et ad mortis terminum pervenit. Pergamus ergo breviter per praedictos gradus aetatum etymologias earum in homine demonstrantes. . Infans dicitur homo primae aetatis; dictus autem infans quia adhuc fari nescit, id est, loqui non potest; nondum enim bene ordinatis dentibus, minor est sermonis expressio. . Puer, a puritate vocatus, quia purus est, et necdum lanuginem floremque genarum habens. Hi sunt ephebi, id est, a Phoebo dicti, necdum viri, sed adolescentuli leves. . Puer autem tribus modis dicitur, pro nativitate, ut Esaias: Puer natus est nobis. Pro aetate, ut octennis, decennis. Unde est illud: Jam puerile jugum tenera cervice gerebat. Pro obsequio et fidei puritate, ut Dominus ad prophetam: Puer meus es tu, noli timere, dum jam Jeremias longe pueritiae excessisset annos. . Puella est parvula, quasi pulla; unde et pupillos, non pro conditione, sed pro aetate puerili vocamus. Pupilli autem dicti, quasi, sine oculis, hoc est, a parentibus orbi. Hi autem vere pupilli dicuntur quorum patres ante

*discesserunt quam ab eis nomen acciperent. Caeteri orbi vocantur orphani, iidem qui et pupilli; illud enim nomen Graecum est, hoc Latinum. Nam et in psalmo ubi legitur Pupillo tu eris adjutor, Graecus habet ὀρφάνῳ. . Puberes a pube, id est, a pudendis corporis nuncupati, quod haec loca tunc primum lanuginem ducunt. Quidam autem ex annis pubertatem existimant, id est, eum puberem esse qui quatuordecim annos expleverit, quamvis tardissime pubescat. Certissimum autem puberem esse, qui et ex habitu corporis pubertatem ostendat, et generare jam possit. . Puerperae sunt quae annis puerilibus pariunt. Unde et Horat.: Laudantur simili prole puerperae. Et dictae puerperae, vel quod primo partu gravantur, vel quod primum pueros pariunt. . Adolescens dictus, eo quod sit ad gignendum adultus, sive a crescere et augeri. . Juvenis vocatus, quod juvare posse incipiat, ut in bubus juvenci,   cum a vitulis discesserint. Est enim juvenis in ipso aetatis incremento positus, et ad auxilium praeparatus. Nam juvare hominis est opus aliquod conferentis. Sicut autem triginta perfectae aetatis est annus in hominibus, ita in pecudibus ac jumentis tertius robustissimus. . Vir nuncupatus, quod major in eo vis est, quam in femina. Unde et virtus nomen accepit, sive quod vi agat feminam. . Mulier vero, a mollitie, tanquam mollier, detracta littera, vel mutata, appellata est mulier. . Utrique enim fortitudine et imbecillitate corporum separantur. Sed ideo virtus maxima viri, mulieris minor, ut patiens viro esset, scilicet, ne, feminis repugnantibus, libido cogeret viros aliud appetere, aut in alium sexum proruere. . Dicitur igitur mulier secundum femineum sexum, hoc ex non secundum corruptionem integritatis, ex lingua sacrae Scripturae. Nam Eva statim facta de latere viri sui, nondum contacta a viro, mulier appellata est, dicente Scriptura: Et formavit eam in mulierem. . Virgo a viridiore aetate dicta est, sicut virga et vitula. Alias ab incorruptione, quasi virago, quod ignoret femineam passionem. . Virago vocata, quia virum agit, hoc est, opera virilia facit, et masculini vigoris est. Antiqui enim fortes feminas ita vocabant. Virgo autem non recte virago dicitur, si non viri officio fungatur. Mulier vero si virilia opera facit, recte virago dicitur, ut Amazon. . Quae vero nunc femina, antiquitus vira vocabatur, sicut a servo serva, sicut a famulo famula, ita a viro vira. Hinc et virginis nomen quidam putant. . Femina vero a partibus femorum dicta, ubi sexus species a viro distinguitur. Alii Graeca etymologia feminam ab ignea vi dictam putant, quia vehementer concupiscit. Libidinosiores enim viris feminae sunt, tam in mulieribus quam in animalibus. Unde nimius amor apud antiquos femineus vocabatur. . Senior est adhuc viridior. * Ovidius in VI lib.: Senior, ... inter juvenemque, senemque. Ter.: Quo jure sum usus adolescentior. . Adolescentior non utique magis adolescens, sed minus; ut senior minus senex; ubi comparativus gradus minus significat a positivo. Ergo senior non satis senex, sicut junior intra juvenem, sicut pauperior intra pauperem. . Senes autem dictos quidam putant a sensus diminutione, eo quod jam prae vetustate desipiant. Nam physici dicunt homines stultos esse frigidioris sanguinis, prudentes calidi. Unde et senes in quibus jam friget, et pueri in quibus necdum calet, minus sapiunt; inde est quod convenit sibi infantum aetas et senum. . Senes enim per nimiam aetatem delirant, pueri per lasciviam et infantiam ignorant quid agant. Senex autem tantum masculini generis est, sicut anus feminini; nam anus dicitur sola mulier. Anus autem appellata a multis annis, quasi annosa. Nam si commune esset nomen, cur diceret Terentius senem mulierem? Hinc et vetula, quia vetusta. Sicut autem a sene senectus, ita ab anu anilitas nominata est.   . Canities autem vocata a candore, quasi ties. Unde est illud: Florida juventus, lactea canities, prout diceret, candida. . Senectus autem multa secum et bona affert et mala.*

Bona, quia nos ab impotentissimis dominis liberat, voluptatibus imponit modum, libidinis frangit impetus, auget sapientiam, dat maturiora consilia. Mala autem, quia senium miserrimum est, debilitate et odio. Subeunt enim morbi, tristisque senectus. Nam duo sunt, quibus minuuntur corporis vires: senectus et morbus. . Mors dicta, quod sit amara, vel a Marte, qui est effector mortium. . Tria sunt autem genera mortis: acerba, immatura, naturalis. Acerba infantium, immatura juvenum, matura, id est, naturalis senum. . Mortuus autem ex qua parte orationis declinetur incertum est. Nam, sicut ait Caesar, ab eo quod est morior in participio praeteriti temporis in tus exire debuit, per unum, scilicet, u, non per duo. Nam ubi geminata est littera, nomen est, non participium, ut fatuus, arduus. Convenienter itaque factum ut quemadmodum id quod significat non potest agendo, ita et ipsum nomen non possit loquendo declinari. Omnis autem mortuus, aut funus est, aut cadaver. . Funus est, si sepeliatur. Et dictum funus a funibus accensis, quos ante feretrum papyris cera circumdatis ferebant. . Cadaver autem est, si insepultum jacet. Nam cadaver nominatum a cadendo, quia jam stare non potest. Quod dum portatur, exsequias dicimus; crematum, reliquias; conditum jam, sepultum. CORPUS autem consuetudine dicitur, ut illud: Tunc orpora luce carentum. . Defunctus vocatus, quia complevit vitae officium. Nam dicimus defunctus officio, qui officia debita compleverunt, unde et honoribus functos. Hinc ergo defunctus, quod ab officio sit vitae depositus, sive quod sit diem functus. . Sepultus autem dictus, eo quod jam sine pulsu, et palpitatione est, id est, sine motu. Sepelire autem est condere corpus. Nam humare obruere dicimus, hoc est humum injicere. CAPUT III. De portentis. . Portenta esse ait Varro, quae contra naturam nata videntur; sed non sunt contra naturam, quia divina voluntate fiunt, cum voluntas Creatoris cujusque conditae rei natura sit. Unde et ipsi gentiles Deum modo Naturam, modo Deum appellant. . Portentum ergo fit non contra naturam, sed contra quam est nota natura. Portenta autem, et ostenta, monstra, atque prodigia, ideo nuncupantur, quod portendere, atque ostendere, monstrare, atque praedicere aliqua futura videntur. . Nam portenta dicta perhibentur a portendendo, id est, praeostendendo. Ostenta autem quod ostendere quidquam futurum videantur. Prodigia quod porro dicant, id est, futura praedicant. Monstra vero a monitu dicta, quod aliquid significandum demonstrent, sive quod statim monstrent quid appareat, et hoc proprietatis est; abusione tamen scriptorum plerumque corrumpitur. . Quaedam autem portentorum creationes in significationibus futuris constitutae videntur. Vult enim Deus interdum ventura significare per aliqua nascentium noxia, sicut et per somnos, et per oracula, quibus praemoneat et significet quibusdam vel gentibus, vel hominibus futuram cladem, quod plurimis etiam experimentis probatum est. . Xerxi quippe lepus ex equa creata dissolvi regnum portendit. Alexandro ex muliere monstrum creatum est, quod superiores corporis partes hominis, sed mortuas habuerit, inferiores diversarum bestiarum, sed viventes, significasse repentinam regis interfectionem: supervixerant enim deteriora melioribus. Sed haec monstra, quae in significationibus dantur, non diu vivunt, sed continuo, ut nata fuerint, occidunt. . Inter portentum et portentosum differt. Nam portenta sunt quae transfigurantur, sicut fertur in Umbria mulierem peperisse serpentem. Unde Lucanus: Matremque suus conterruit infans. Portentosa vero levem sumunt mutationem. . Exempli causa, cum ex digitis nati. Portenta igitur, vel portentosa, existunt, alia magnitudine totius corporis ultra communem hominum modum, quantus fuit Tityon in novem jugeribus jacens. Homero testante; alia, parvitate totius corporis, ut nani, vel quos Graeci pygmaeos vocant, eo quod sint

statura cubitales; alii magnitudine partium, veluti capite informi, aut superfluis membrorum partibus, ut bicipites, et trimani, vel cynodontes, quibus gemini procedunt dentes. . Alii a defectu partium, in quibus altera pars plurimum deficit ab altera, ut manus a manu, vel pes a pede. Alii a discissione, ut sine manu aut capite generata, quos Graeci steresios vocant. Alia privimeria, quando solum caput, aut crus nascitur. Alia quae in parte transfigurantur, sicut qui leonis habent vultum vel canis, vel taurinum caput, aut corpus, ut ex Pasiphae memorant genitum Minotaurum, quod Graeci ἑτερομορφίαν vocant. . Alia, quae ex omni parte transfigurantur in alienae creationis portentum, ut ex muliere vitulum dicit historia generatum. Alia, quae sine transfiguratione mutationem habent locorum, ut oculos in pectore, vel in fronte, aures supra tempora, vel sicut Aristoteles tradidit, quemdam in sinistra parte jecur, in dextera splenem habuisse. . Alia secundum connaturationem, ut in alia manu digiti plures connaturati et cohaerentes reperiuntur, in alia minus, sive in pedibus. Alia secundum immaturam et intemperatam creationem, sicut ii qui dentati nascuntur, sive barbati, vel cani. Alia complexu plurimarum differentiarum, sicut illud quod praediximus in Alexandro multiforme portentum. . Alia commistione generis: ut ἀνδρόγυνοι qui, et ἑρμαφροδίται vocantur. Hcrmaphroditae autem nuncupati, eo quod eis uterque sexus appareat. Ἑρμῆς quippe apud Graecos Mercurius est; ἀφροδίτη Venus nuncupatur: hi dextram mamillam virilem, sinistram muliebrem habentes vicissim coeundo, et gignunt, et pariunt. . Sicut autem in singulis gentibus quaedam monstra sunt hominum, ita in universo genere humano quaedam monstra sunt gentium, ut Gigantes, Cynocephali, Cyclopes, etc. . Gigantes dicti juxta Graeci sermonis etymologiam, qui eos γηγενεῖς existimant, id est, terrigenas, eo quod eos fabulose parens terra immensa mole et similes sibi genuerit; γῆ enim terra appellatur; γένος genus, licet et terrae filios vulgus vocet, quorum genus incertum est. . Falso autem opinantur quidam imperiti de Scripturis sanctis, praevaricatores angelos cum filiabus hominum ante diluvium concubuisse, et exinde natos Gigantes, id est, nimium grandes et fortes viros, de quibus terra completa est. . Cynocephali appellantur eo quod canina capita habeant, quosque ipse latratus magis bestias quam homines confitetur: hi in India nascuntur. . Cyclopes quoque eadem India gignit, et dicti Cyclopes, eo quod unum oculum in fronte media habere perhibentur. Hi et ἀγριοφαγίται dicuntur, propter quod solas ferarum carnes edunt. . Blemmyas in Libya credunt truncos sine pite nasci, et os et oculos habere in pectore. Alios sine cervicibus gigni, oculos habentes in humeris. . In ultimo autem Orientis monstrosae gentium facies scribuntur. Aliae sine naribus, aequali totius oris planitie, informes habentes vultus. Aliae labro subteriori adeo prominenti, ut in solis ardoribus totam ex eo faciem contegant dormientes. Aliis concreta ora esse, modico tantum foramine calamis avenarum pastus haurientes. Nonnulli sine linguis esse dicuntur, in vicem sermonis utentes nutu, sive motu. . Panotios apud Scythiam esse ferunt, tam diffusa aurium magnitudine, ut omne corpus ex eis contegant; πᾶν enim Graeco sermone omne, ὦτα aures dicuntur. . Artabalitae in Aethiopia, proni, ut pecora, ambulare dicuntur. Quadragesimum aevi annum nullus supergreditur. . Satyri, homunciones sunt aduncis naribus, cornua in frontibus (habent), et caprarum pedibus similes, qualem in solitudine Antonius sanctus vidit. Qui etiam interrogatus, Dei servo respondisse fertur, dicens: Mortalis ego sum unus ex accolis eremi, quos vario delusa errore gentilitas Faunos Satyrosque colit. . Dicuntur quidam et silvestres homines, quos nonnulli Faunos ficarios vocant. . Sciopodum gens fertur esse in Aethiopia, singulis cruribus, et celeritate mirabili; quos inde

σκιόποδας Graeci vocant, eo quod per aestum in terra resupini jacentes, pedum suorum magnitudine adumbrentur. . Antipodes, in Libya plantas versas habent post crura, et octenos digitos in plantis. . Hippopodes in Scythia sunt, humanam formam et equinos pedes habentes. . In India ferunt esse gentem, quae Μακρόβιοι nuncupantur, octo pedum staturam habentes. Est et gens ibi statura cubitalis, quos Graeci a cubito Pygmaeos vocant, de qua supra diximus. Hi montana Indiae tenent, quibus est vicinus Oceanus. . Perhibent et in eadem India esse gentem feminarum, quae quinquennes concipiunt, et octavum vitae annum non excedunt. . Dicuntur autem et alia hominum fabulosa portenta, quae non sunt, sed ficta; et in causis rerum interpretantur, ut Geryonem Hispaniae regem triplici forma proditum. Fuerunt enim tres fratrestantae concordiae, ut in tribus corporibus quasi una anima esset. . Gorgones quoque meretrices crinitas serpentibus ferunt, quae aspicientes convertebant in lapides, habentes unum oculum quo invicem utebantur. Fuerunt autem tres sorores unius pulchritudinis, quasi unius oculi, quae ita spectatores suos stupescere faciebant, ut vertere eos putarentur in lapides. . Sirenas tres fingunt fuisse ex parte virgines, ex parte volucres, habentes alas, et ungulas; quarum una voce, altera tibiis, tertia lyra canebat. Quae illectos navigantes suo cantu in naufragia trahebant. . Secundum veritatem autem meretrices fuerunt, quae transeuntes quoniam ad egestatem deducebant, iis fictae sunt inferre naufragia. Alas autem habuisse, et ungulas, quia amor et volat et vulnerat. Quae inde in fluctibus commorasse dicuntur, quia fluctus Venerem creaverunt. . Scyllam quoque ferunt feminam capitibus succinctam caninis, cum latratibus magnis, propter fretum Siculi maris, in quo navigantes verticibus in se concurrentium undarum exterriti, latrare existimant undas, quas sorbentis aestus vorago collidit. . Fingunt et monstra quaedam irrationalium animantium, ut Cerberum inferorum canem tria capita habentem, significantes per eum tres aetates per quas mors hominem devorat, id est, infantiam, juvenuttem, et senectutem. Quem quidam ideo dictum Cerberum putant, quasi sit κρεοβόρος, id est, carnem vorans. . Dicunt et Hydram serpentem, cum novem capitibus, quae Latine Excetra dicitur, quod uno caeso, tria capita excrescebant. Sed constat Hydram locum fuisse evomentem aquas, vastantem vicinam civitatem, in quo uno clauso meatu, multi erumpebant. Quod Hercules videns, loca ipsa exussit, et sic aquae clausit meatus. . Nam hydra ab aqua dicta est. Hujus mentionem facit Ambrosius in similitudinem haeresium, dicens: Haeresis enim, velut quaedam hydra fabularum, vulneribus suis crevit; et dum saepe reciditur, pullulat, igni debita, incendioque peritura. . Fingunt et Chimaeram triformem bestiam: ore leonem, postremis partibus draconem, media capream. Quam quidam physiologi non animal, sed Lyciae montem esse aiunt, quibusdam locis leones et capreas nutrientem, quibusdam ardentem, quibusdam plenum serpentibus. Hunc Bellerophontes habitabilem fecit, unde Chimaeram dicitur occidisse. . Centauris autem, id est, hominibus equo mistis, species vocabulum dedit, quos quidam fuisse equites Thessalorum dicunt; sed quod discurrentes in bello, velut unum corpus equorum et hominum viderentur, inde Centauros fictos asseruerunt. . Porro Minotaurum nomen sumpsisse ex tauro et homine, qualem bestiam dicunt fabulose in Labyrintho inclusam fuisse. De qua Ovidius: Semibovemque virum, semivirumque bovem. . Onocentaurus autem vocatur, eo quod media hominis species, media asini esse dicatur, sicut et Hippocentauri, quod equorum hominumque in eis natura conjuncta fuisse putatur.

CAPUT IV. De transformatis. . Scribuntur autem et quaedam monstrosae hominum transformationes et commutationes in bestias, sicut de illa maga famosissima Circe, quae socios quoque Ulyssis mutasse fertur in bestias, et de Arcadibus, qui, sorte ducti, transnatabant quoddam stagnum, atque ibi convertebantur in lupos. . Nam et Diomedis socios in volucres fuisse conversos, non fabuloso mendacio, sed historica affirmatione confirmant. Sed et quidam asserunt strigas ex hominibus fieri. Ad multa enim latrocinia figurae sceleratorum mutantur, et sive magicis cantibus, sive herbarum beneficio, totis corporibus in feras transeunt. . Siquidem et per naturam pleraque mutationem recipiunt, et corrupta in diversas species transformantur, sicut de vitulorum carnibus putridis apes, sicut de equis scarabei, de mulis locustae, de cancris scorpiones. Ovidius: Concava littorei si demas brachia cancri, Scorpius exibit, caudaque minabitur unca.

LIBER DUODECIMUS. DE ANIMALIBUS.

CAPUT PRIMUM. De pecoribus et jumentis. . Omnibus animantibus Adam primum vocabula indidit, appellans unicuique nomen ex praesenti institutione, juxta conditionem naturae cui serviret. . Gentes autem unicuique animalium ex propria lingua dederunt vocabula. Non autem secundum Latinam linguam, atque Graecam, aut quarumlibet gentium barbararum nomina illa imposuit Adam, sed illa lingua quae ante diluvium omnium una fuit, quae Hebraea nuncupatur. . Latine autem animalia, sive animantia dicta, quod animentur vita, et moveantur spiritu. . Quadrupedia vocata, quia quatuor pedibus gradiuntur, quae dum sint similia pecoribus, tamen sub cura humana non sunt, ut cervi, damae, onagri, etc. Sed neque bestiae sunt, ut leones; neque jumenta, ut usus hominum juvare possint. . Pecus dicimus omne, quod humana lingua et effigie caret. Proprie autem pecorum nomen iis animalibus accommodari solet quae sunt, aut ad vescendum apta, ut oves, et aves, aut in usu hominum commoda, ut equi et boves. . Differt autem inter pecora et pecudes; nam veteres communiter in significatione omnium animalium pecora dixerunt; pecudes autem tantum illa animalia, quae eduntur, quasi pecuedes. Generaliter autem omne animal pecus a pascendo vocatur. . Jumenta nomina inde traxerunt, quod nostrum laborem, vel onus suo adjutorio subvectando, vel arando, juvent. Nam bos carpenta trahit, et durissimas terrae glebas vomere vertit. Equus et asinus portant onera, et hominum in gradiendo laborem temperant. Unde et jumenta appellantur ab eo quod juvent homines, sunt enim magnarum virium animalia. . Eadem quoque armenta, vel quod sint apta armis, id est, bello, vel quod his in armis utimur. Alii armenta tantum boves intelligunt, ab arando, quasi aramenta, vel quod sint cornibus armata. Discretio est autem inter armenta et greges; nam armenta equorum et boum sunt, greges vero caprarum et ovium. . Ovis, molle pecus lanis, corpore inerme, animo placidum, ab oblatione dictum, eo quod apud veteres in initio non tauri, sed oves in sacrificio mactarentur. Ex iis quasdam bidentes vocant, eo quod inter octo dentes duos altiores habent, quas maxime gentiles in sacrificium offerebant. . Vervex, vel a viribus dictus, quod caeteris ovibus sit fortior, vel quod sit vir, id est, masculus, vel quod vermem in capite habeant; quorum excitati pruritu, invicem se concutiunt, et pugnantes cum magno impetu feriunt. . Aries, vel ἀπὸ τοῦ ἄρεος, id est, a Marte vocatus, unde apud nos in gregibus masculi

mares dicuntur; sive quod hoc pecus a gentilibus primum aris est immolatum. Aries, quod aris imponeretur. Unde est illud: Aries mactatur ad aram. . Agnum, quanquam et Graeci vocent ἀπὸ τοῦ ἄγνου, quasi pium, Latini tamen ideo hoc nomen habere putant, eo quod prae caeteris animantibus matrem agnoscat; adeo ut etiamsi in magno grege erraverit, statim balatu recognoscat vocem parentis. . Hoedi ab edendo vocati, parvi enim pinguissimi sunt, et saporis jucundi; unde et edere, inde et edulium vocatur. . Hircus, lascivum animal, et petulcum, et fervens semper ad coitum, cujus oculi ob libidinem in transversum aspiciunt, unde et nomen traxit. Nam hirqui sunt oculorum anguli secundum Suetonium, cujus natura adeo calidissima est, ut adamantem lapidem, quem nec ignis, nec ferri domare valet materia, solus hujus cruor dissolvat. Majores hirci Ciniphii dicuntur a fluvio Ciniphe in Libya, ubi grandes nascuntur. . Capros, et capras a carpendis virgultis quidam dixerunt. Alii, quod captent aspera. Nonnulli a crepitu crurum, unde eas crepas vocitatas, quae sunt caprae agrestes, quas Graeci, pro eo quod acutissime videant, ἀπὸ τοῦ ὀξὺ δερκέσθαι dorcadas appellaverunt. . Morantur enim in excelsis montibus, et quamvis de longinquo, vident tamen omnes qui veniunt. Eaedem autem et capreae; eaedem Ibices, quasi avices, eo quod ad instar avium ardua et excelsa teneant, et in sublimi inhabitent, ita ut de sublimitate vix humanis obtutibus pateant. . Unde et meridiana pars Ibices aves vocat, quae Nili fluentis inhabitant. Haec itaque animalia, ut diximus, in petris altissimis commorantur, et si quando ferarum vel hominum adversitatem persenserint, de altissimis saxorum cacuminibus sese praecipitantes in suis se cornibus illaesa suscipiunt. . Cervi dicti ἀπὸ τῶν κεράτων, id est, a coraibus. Κέρατα enim Graece cornua dicuntur. Hi serpentium inimici, cum se gravatos in infirmitate persenserint, spiritu narium eos extrahunt de cavernis, et, superacta pernicie veneni, eorum pabulo reparantur. Dictamnum herbam ipsi prodiderunt. Nam ea pasti excutiunt acceptas sagittas. . Mirantur autem sibilum fistularum. Erectis auribus acute audiunt, submissis nihil. Si quando immensa flumina, vel maria transnatant, capita clunibus praecedentium superponunt, sibique invicem succedentes nullum laborem ponderis sentiunt. . Tragelaphi a Graecis nominati, qui dum eadem specie sint, ut cervi, villosos tamen habent armos, ut hirci, et menta promissis hirta barbis, qui non alibi sunt quam circa Phasidem. . Innuli filii sunt cervorum, ab innuere dicti, quia ad nutum matris absconduntur. . . Damula vocata, quod de manu effugiat: timidum animal et imbelle; de quo Martialis: Dente timetur aper, defendunt cornua cervum. Imbelles damae, quid nisi praeda sumus? . Lepus, quasi levipes, quia velociter currit. Unde et Graece pro cursu λαγὼς dicitur; velox est enim animal, et satis timidum. . Cuniculi, genus agrestium animalium, dicti, quasi caniculi, eo quod canum indagine capiantur, vel excludantur a speluncis. . Sus dicta, quod pascua subigat, id est, terra subacta, escas inquirat. Verres, quod grandes habeat vires. Porcus, quasi spurcus. Ingurgitat enim se coeno, luto immergit, limo illinit. Horatius: Et amica luto sus; hinc etiam spurcitia, vel spurcus, nuncupatur. . Porcorum pilos sectas vocamus, et setas a sue dictas, a quibus et sutores vocantur, quod ex setis suant, id est, consuant pelles. . Aper, a feritate vocatus, ablata f littera, et subrogata p. Unde, et apud Graecos σύαγρος, id est, ferus dicitur. Omne enim quod ferum est et immite, abusive agreste vocamus. . Juvencus dictus, eo quod juvare incipiat hominum usus in excolenda terra, vel quia apud gentiles Jovi semper ubique juvencus immolabatur, nunquam taurus. Nam in victimis etiam aetas considerabatur. . Taurus, Graecum nomen est, sicut et bos. Indicis tauris color fulvus est, volucris pernicitas, pilis in contrarium versis, caput circumflectunt flexibilitate, qua volunt,

tergi duritia omne telum respuunt immiti feritate. . Bovem Graeci βοῦν dicunt. Hunc Latini trionem vocant, eo quod terram terat, quasi terionem Naevius: Trionum hic moderator rusticus. Cujus latitudo pellium a mento ad crura, palearia dicuntur, a pelle ipsa, quasi pellearia, quod est generositatis in bove signum. Boum in sociis eximia pietas. Nam alter alterum inquirit cum quo ducere collo aratra consuevit, et frequenti mugitu pium testatur affectum, si forte defecerit. . Vacca dicta, quasi boacca. Est enim ex qualitate mobilium nominum, sicut leo leaena, draco dracaena. . Vitulus, et vitula, a viriditate vocata sunt, id est, aetate viridi, sicut virgo. Vitula ergo parva est nondum enixa. Nam enixa, juvenca est, aut vacca. . Bubali vocati per derivationem, quod sint similes boum; adeo indomiti, ut prae feritate jugum cervicibus non recipiant. Hos Africa procreat. . Uri, agrestes boves sunt in Germania, habentes cornua in tantum protensa, ut regiis mensis insigni capacitate ex eis gerulae fiant, dicti uri ἀπὸ τῶν ὀρῶν. . Camelis causa nomen dedit, sive quod quando onerantur, ut breviores, et humiles fiant, accubant, quia Graeci χαμαὶ humile, et breve dicunt; sive quia curvus est dorso. Camur enim verbum Graecum curvum significat. Hos licet et aliae regiones mittant, sed Arabia plurimos. Differunt autem sibi. Nam Arabici bina tubera in dorso habent, reliquarum regionum singula. . Dromeda, genus est camelorum, minoris quidem staturae, sed velocioris. Unde et nomen habet. Nam δρὸμος Graece cursus velocitas appellatur. Centum enim et amplius millia uno die pergere solet. Quod animal, sicut bos, et ovis, et camelus ruminat. . Ruminatio autem dicta est a ruma, eminente gutturis parte, per quam dimissus cibus a certis animalibus revocatur. . Asinus et asellus a sedendo dictus, quasi assedus; sed hoc nomen, quod magis equis conveniebat, ideo hoc animal sumpsit, quia priusquam equos caperent homines, huic praesidere coeperunt. Animal quippe tardum, et nulla ratione renitens, statim ut voluit sibi homo substravit. . Onager interpretatur asinus ferus, ὄνον quippe Graeci asinum vocant, ἄγριον ferum. Hos Africa habet magnos et indomitos, et in deserto vagantes. Singuli autem feminarum gregibus praesunt. Nascentibus masculis, zelant, et testiculos eorum morsu detruncant, quod tamen caventes matres eos in secretis locis occultant. . Asini Arcadici dicti, quod ab Arcadia primum vecti sint magni et alti. Minor autem asellus agro plus necessarius est, quia et laborem tolerat, et negligentiam propemodum non recusat. . Equi dicti, eo quod quando quadrigis jungebantur, aequabantur, paresque forma et similes cursu copulabantur. . Caballus a cavando dictus, propter quod gradiens ungula impressa terram concavet, quod reliqua animalia non habent; inde et sonipes quod pedibus sonat. . Vivacitas equorum multa; exsultant enim in campis, odorantur bellum, excitantur sono tubae ad praelium, voce accensi ad cursum provocantur, dolent cum victi fuerint, exsultant cum vicerint. Quidam hostes in bello sentiunt, adeo ut adversarios morsu petant. Aliqui etiam proprios dominos recognoscunt, obliti mansuetudinis, si mutentur; aliqui praeter dominum nullum dorso recipiunt. Interfectis, vel morientibus dominis multi lacrymas effundunt. Solius equi est propter hominem lacrymari, et doloris affectum sentire. Unde et in centauris, equorum et hominum natura permista est. . Solent etiam ex equorum moestitia, vel alacritate eventum futurum dimicaturi colligere. Aetas longaeva equis Persicis, Hunnicis, Epiroticis, ac Siculis, in annis ultra quinquaginta; brevior autem Hispanis, ac Numidis, et Gallicis, frequens opinio est. . In generosis equis, ut aiunt veteres, quatuor spectantur: forma, pulchritudo, meritum, atque color. Forma, ut sit validum corpus, et solidum, robori conveniens altitudo, latitudo, latus longum, venter substrictus, maximae et rotundae clunes, pectus late patens,

corpus omne musculorum densitate nodosum, pes siccus, et cornu concavo solidatus. . Pulchritudo, ut sit exiguum caput, et siccum, pelle prope ossibus adhaerente, aures breves, et argutae, oculi magni, nares patulae, erecta cervix, coma densa, et cauda, ungularum soliditate fixa rotunditas. . Meritum, ut sit animo audax, pedibus alacer, trementibus membris, quod est fortitudinis indicium, quique ex summa quiete facile concitetur, vel ex citata festinatione non difficile teneatur. Motus autem equi in auribus intelligitur, virtus in membris trementibus. . Color hic praecipue spectandus: badius, aureus, roseus, myrteus, cervinus, gilvus, glaucus, scutulatus, canus, candidus, albus, guttatus, niger. Sequenti autem ordine, varius ex nigro, badioque distinctus; reliquus varius color, vel cinereus deterrimus. . Badium autem antiqui vadium dicebant, quod inter caetera animalia fortius vadat. Ipse est et spadix, quem phoenicatum vocant, et dictus spadix a colore palmae, quam Siculi spadicam vocant. . Glaucus vero est, veluti pictos oculos habens, et quodam splendore perfusos; nam glaucum veteres dicebant album. Gilvus autem, mellinus color est subalbidus. Guttatus, albus nigris intervenientibus punctis. . Candidus autem. et albus invicem sibi differunt. Nam albus cum quodam pallore est, candidus vero, niveus, et pura luce perfusus. Canus dictus, quia ex candido colore et nigro est. Scutulatus vocatus propter orbes, quos habet candidos inter purpuras. . Varius, quod vias habeat colorum imparium. Qui autem albos tantum pedes habent, petili appellantur; qui frontem albam, callidi. . Cervinus est, quem vulgo gauranem dicunt. Aeranem idem vulgus vocat, quod in modum aerei sit coloris. Myrteus autem est pressus in purpura. . Dossinus autem dictus, quod sit color ejus de asino, idem, et cinereus. Sunt autem hi de agresti genere orti, quos equiferos dicimus, et proinde ad urbanam dignitatem transire non possunt. . Mauros niger est. Nigrum enim Graeci μαῦρον vocant. Mannus vero, equus brevior est, quem vulgo Buricum vocant. Veredos antiqui dixerunt, quod veherent rhedas, id est, ducerent, vel quod vias publicas currant, per quas et rhedas ire solitum erat. . Equorum tria sunt genera, unum generosum, praeliis, et oneribus aptum; alterum vulgare, atque gregarium ad vehendum, non ad equitandum aptum; tertium ex permistione diversi generis ortum, quod etiam bigenerum dicitur, quia ex diversis nascitur, ut mulus. . Mulus autem a Graeco tractum vocabulum habet, quod jugo pistorum subactus, tardas molendo ducat in gyrum molas. Judaei asserunt quod Ana abnepos Esau equarum greges ab asinis in deserto ipse fecerit primus ascendi, ut mulorum inde nova contra naturam animalia nascerentur. Onagros quoque admissos esse ob hoc ad asinas; et ipsum istiusmodi reperisse concubitum, ut velocissimi ex his asini nascerentur. . Industria quippe humana diversum animal in coitum coegit; sicque adulterina commistio ne genus aliud reperit; sicut, et Jacob contra naturam colorum similitudines procuravit. Nam tales fetus oves illius concipiebant, quales umbras arietum desuper ascendentium in aquarum speculo contemplabantur. . Denique et hoc ipsum in equarum gregibus fieri fertur, ut generosos objiciant equos visibus concipientium, quo eorum similes concipere et creare possint. Nam et columbarum dilectores depictas ponunt pulcherrimas columbas eisdem locis quibus illae versantur, quo, rapiente visu, similes generent. . Inde est quod quidam gravidas mulieres jubent nullos intueri turpissimos animalium vultus, ut cynocephalos, et simios, ne visibus occurrentes similes fetus pariant. Hanc enim feminarum esse naturam, ut quales prospexerint, sive mente conceperint in extremo voluptatis aestu dum concipiunt, talem et sobolem procreent. Etenim anima in usu Venerio formas extrinsecus intus transmittit, eorumque satiata typis, rapit species eorum in propriam qualitatem. . In

animantibus bigenera dicuntur, quae ex diversis nascuntur, ut mulus ex equa et asino; burdo ex equo et asina, hybridae ex apris et porcis, tityrus ex ove et hirco, musmo ex capra et ariete; est autem dux gregis.

CAPUT II. De bestiis. . Bestiarum vocabulum proprie convenit leonibus, pardis, tigribus, lupis, et vulpibus, canibusque et simiis, ac caeteris, quae vel ore, vel unguibus saeviunt, exceptis serpentibus. Bestiae autem dicti a vi qua saeviunt. . Ferae appellatae, eo quod naturali utantur libertate, et pro desiderio suo ferantur. Sunt enim liberae earum voluntates, et huc atque illuc vagantur, et quo animus duxerit, eo feruntur. . Leonis vocabulum ex Graeca origine inflexum est in Latinum. Graece enim λέων vocatur, et est nomen nothum, quia ex parte corruptum. Leaena vero totum Graecum est, sicut, et dracaena. Ut autem leaena lea dicatur usurpatum est a poetis. Leo autem Graece, Latine rex interpretatur, eo quod princeps sit omnium bestiarum. . Cujus genus trifarium dicitur. E quibus breves, et juba crispa, imbelles sunt; longi, et coma simplici, acres. Animos eorum frons et cauda indicat. Virtus eorum in pectore, firmitas in capite. Septi a venatoribus terram contuentur, quo minus conspectis venabulis terreantur. Rotarum timent strepitus, sed ignes magis. . Cum dormierint, vigilant oculi; cum ambulant, cauda sua cooperiunt vestigia sua, ne eos venator inveniat. Cum genuerint catulum, tribus diebus et tribus noctibus catulus dormire fertur; tunc deinde patris fremitu, vel rugitu veluti tremefactus cubilis locus, suscitare dicitur catulum dormientem. . Circa hominem leonum natura est benigna, ut nisi laesi nequeant irasci. Patet enim eorum misericordia exemplis assiduis. Prostratis enim parcunt; captivos obvios repatriare permittunt; hominem non nisi in magna fame interimunt. De quibus Lucretius: Scymnique leonum, etc. . Tigris vocata propter volucrem fugam. Ita enim nominant Persae et Medi sagittam. Est enim bestia variis distincta maculis, virtute et velocitate mirabilis, ex cujus nomine flumen Tigris appellatur, quod is rapidissimus sit omnium fluviorum. Has cretius: magis Hyrcania gignit. . Panther dictus, sive quod omnium animalium amicus sit, excepto dracone; sive quia et sui generis societate gaudet, et ad eamdem similitudinem quidquid accipit reddit. Πᾶν enim Graece omne dicitur. Bestia minutis orbiculis superpicta, ita ut oculatis ex fulvo circulis, nigra, vel alba distinguatur varietate. . Haec semel omnino parturit, cujus causae ratio manifesta est. Nam cum in utero matris coaluere catuli, maturisque ad nascendum viribus pollent, odiunt temporum moras. Itaque oneratam fetibus vulvam tanquam obstantem partui unguibus lacerant, effundit illa partum, seu potius dimittit, dolore cogente. Ita postea corruptis et cicatricosis sedibus genitale semen infusum non haeret acceptum, sed irritum resilit. Nam Plinius dicit animalia cum acutis unguibus frequenter parere non posse. Vitiantur enim intrinsecus se moventibus catulis. . Pardus, secundus post pantherem est, genus varium, et velocissimum, et praeceps ad sanguinem. Saltu enim ad mortem ruit. . Leopardus ex adulterio leaenae, et pardi nascitur, et tertiam originem efficit, sicut et Plinius in naturali historia dicit leonem eum parda, aut pardum cum leaena concumbere, et ex utroque coitu degeneres partus creari, ut mulus et burdo. . Rhinoceros a Graecis vocatus, Latine interpretatur in nare cornu. Idem et monoceros, id est, unicornis, eo quod unum cornu in media fronte habeat pedum quatuor, ita acutum, et validum, ut quidquid impetierit, aut ventilet, aut perforet. Nam et cum elephante saepe certamen habet, et in ventre vulneratum prosternit. . Tantae autem est fortitudinis, ut nulla venantium virtute capiatur; sed, sicut asserunt qui naturas animalium

scripserunt, virgo puella proponitur, quae venienti sinum aperit, in quo ille, omni ferocitate deposita, caput ponit, sicque soporatus, velut inermis capitur. . Elephantem Graeci a magnitudine corporis vocatum putant, quod formam montis praeferat. Graece enim mons λόφος dicitur. Apud Indos autem a voce barrus vocatur. Unde, et vox ejus barritus dicitur, et dentes ebur. Rostrum autem promuscis dicitur, quo ille pabulum ori admovet, et est angui similis, vallo munitus eburno. . Hos boves lucas dictos ab antiquis Romanis: boves, quia nullum animal grandius videbant; lucas, quia in Lucania illos primus Pyrrhus in praelio objecit Romanis. Nam hoc genus animantis in rebus bellicis aptum est. In eis enim Persae, et Indi, ligneis turribus collocatis, tanquam de muro jaculis dimicant. Intellectu autem, et memoria multa vigent. . Gregatim incedunt, motu quo valent salutant, murem fugiunt, aversi coeunt, quando autem parturiunt, in aquis, vel insulis dimittunt fetus propter dracones, quia inimici sunt, et ab eis implicati necantur. Biennio autem portant fetus, nec amplius, quam semel gignunt, nec plures, sed tantum unum. Vivunt annos trecentos. Apud solam Africam et Indiam elephanti prius nascebantur; nunc sola eos India gignit. . Gryphes vocantur, quod sit animal pennatum, et quadrupes. Hoc genus ferarum in Hyperboreis montibus nascitur. Omni parte corporis leones sunt; alis et facie Aquilis similes, et equis vehementer infesti. Nam et homines visos discerpunt. . Cameleon non habet unum colorem, sed diversa varietate conspersus, ut pardus. Dictus autem ita (eo quod cameli similitudinem habet et leonis) hujus cameleonis corpusculum ad colores quos videt facillima conversione variatur, quod aliorum animalium non est ita ad conversionem facilis corpulentia. . Cameleopardus dictus, quod dum sit, ut pardus, albis maculis superaspersus, collo equo similis, pedibus bubulis, capite tamen camelo est similis. Hunc Aethiopia gignit. . Lynx dictus, quia in luporum genere numeratur: bestia maculis terga distincta, ut pardus, sed similis lupo. Unde et ille λύκος, iste lynx. Hujus urinam converti in duritiam pretiosi lapidis dicunt, qui lincurius appellatur, quod et ipsos lynces sentire hoc documento probatur; nam egestum liquorem arenis, in quantum potuerint, contegunt, invidia quadam naturae, ne talis egestio transeat in usum humanum. Lynces dicit Plinius secundus extra unum non admittere. . Castores a castrando dicti sunt. Nam testiculi eorum apti sunt medicaminibus, propter quod cum praesenserint venatorem, ipsi se castrant, et morsibus vires suas amputant. De quibus Cicero in Scauriana: Redimunt se ea parte corporis propter quam maxime expetuntur. Juvenalis: . . . . qui se Eunuchum ipse facit cupiens evadere damno Testiculi. Ipsi sunt et fibri, qui etiam pontici canes vocantur. . Ursus fertur dictus, quod ore suo formet fetus, quasi orsus. Nam aiunt eos informes generare partus, et carnem quamdam nasci, quam mater lambendo in membra componit. Unde est illud: Sic format lingua fetum, cum protulit ursa. Sed hoc immaturitas partus facit; denique tricesimo die generat. Unde evenit ut praecipitata fecunditas informes procreet. Ursorum caput invalidum; vis maxima in brachiis, et in lumbis; unde interdum erecti insistunt. . Lupus Graeca derivatione in linguam nostram transfertur. Lupos enim illi λύκους dicunt, λύκος autem Graece a morsibus appellatur, quod rabie rapacitatis quaeque invenerit trucidet. Alii lupos vocatos aiunt, quasi leopos, quod quasi leoni, ita sit illi virtus in pedibus, unde quidquid pede presserit, non vivit. . Rapax autem bestia, et cruoris appetens, de quo rustici aiunt vocem hominem perdere, si eum prior lupus viderit. Unde et subito tacenti dicitur: Lupus est in fabula. Certe si se praevisum senserit, deponit feritatis audaciam. Lupi toto anno non amplius quam dies duodecim coeunt, famem diu portant, et post longa jejunia multum devorant. Lupos Aethiopia

mittit cervice jubatos, et tantum varios, ut nullum colorem illis dicant abesse. . Canis nomen Latinum Graecam etymologiam videtur habere. Graece enim κύων dicitur; licet eum quidam a canore latratus appellatum aestiment, eo quod insonet, unde et canere. Nihil autem sagacius canibus, plus enim sensus caeteris animalibus habent. . Namque soli sua nomina recognoscunt, dominos suos diligunt; diminorum tecta defendunt; pro dominis suis se morti objiciunt; voluntarie cum domino suo ad praedam currunt; corpus domini sui etiam mortuum non relinquunt. Quorum postremo natura est, extra homines esse non posse. In canibus duo sunt (spectanda) aut fortitudo, aut velocitas. . Catuli abusive dicuntur quarumlibet bestiarum filii; nam catuli proprie canum sunt, per diminutionem dicti. . Lycisci autem dicuntur, ut ait Plinius, canes nati ex lupis et canibus, cum inter se forte miscentur. Solent et Indae feminae canes noctu in silvis alligatae admitti ad bestias tigres, a quibus insiliri, et nasci ex eodem fetu canes adeo acerrimos, et fortes, ut in complexu leones prosternant. . Vulpes dicta, quasi volupes. Est enim volubilis pedibus, et nunquam rectis itineribus, sed tortuosis anfractibus currit, fraudulentum animal, insidiisque decipiens. Nam dum non habuerit escam, fingit mortem, sicque descendentes, quasi ad cadaver, aves rapit, et devorat. . Simiae Graecum est nomen, id est, pressis naribus. Unde et Simias dicimus, quod suppressis naribus sint, et facie foeda, rugis turpiter follicantibus, licet et capellarum sit pressum habere nasum. Alii simias Latino arbitrantur sermone vocatas, eo quod multa in eis similitudo rationis humanae sentitur, sed falsum est. . Hae elementrum sagaces, nova Luna exsultant, media et cava tristantur. Fetus quos amant ante se gestant, neglecti circa matrem haerent. Harum genera quinque sunt, ex quibus cercopitheci caudas habent. Simia enim cum cauda est quam quidam οὐρὰν vocant. . Sphinges, villosae sunt comis, mammis prominentibus, dociles ad feritatis oblivionem. Cynocephali, et ipsi similes simiis, sed facie ad modum canis, unde et nuncupati. . Satyri, facie admodum grata, et gesticulatis motibus inquieti. Callitriches, toto pene aspectu a caeteris distant; sunt enim in facie producta barba, et lata cauda. . Leontophonos, bestia modica, et ex eo ita vocata, quia capta exuritur; ejusque cinere aspersae carnes, et positae per compita semitarum leones necant, si quantulumcunque ex illis sumpserint. . Histrix, animal in Africa erinacii simile, vocatum a stridore spinarum, quas tergo laxatas emittit, ut canes vulneret insequentes. . Enhydros bestiola ex eo nuncupata, quod in aquis versetur, et maxime in Nilo. Quae si invenerit dormientem Crocodilum, volutat se in lutum primum, et intrat per os ejus in ventrem, et carpens omnia interanea ejus, exit viva de visceribus crocodili, ipso mortuo. . Ichneumon Graece vocatus, eo quod odore suo et salubria ciborum et venenosa prodantur. De quo Dracontius ait: Praedicit suillus vim cujuscunque veneni. Suillus autem a setis est nuncupatus. Hic etiam serpentes insequitur, qui cum adversus aspidem pugnat, caudam erigit, quam aspis maxime incipit observare, quasi minantem, ad quam cum vim suam transfert, decepta corripitur. . Musio appellatus, quod muribus infestus sit. Hunc vulgus catum a captura vocant. Alii dicunt quod catat, id est videt. Nam tanto acute cernit, ut fulgore luminis noctis tenebras superet. Unde et a Graeco venit catus, id est, ingeniosus, ἀπὸ τοῦ καίεσϑαι. . Furo a furvo dictus, unde et fur. Tenebrosos enim et occultos cuniculos effodit, et ejicit praedam quam invenerit. . Melo, quod sit rotundissimo membro, vel quod favos petat, et assidue mella captet.

CAPUT III. De minutis animantibus. . Mus pusillum animal, Graecum illi nomen est; quidquid vero

ex eo trahitur Latinum fit. Alii dicunt mures, quod ex humore terrae nascuntur. Nam MUS terra, unde et humus. His in plenilunio jecur crescit, sicut quaedam maritima augentur, quae rursus minuente luna deficiunt. . Sorex, Latinum est, eo quod rodat, et in modum serrae praecidat. Antiqui autem SORICEN sauricen dicebant, sicut et CLODUM claudum. . Mustella dicta, quasi mus longus; nam telum a longitudine dictum. Haec ingenio subdola, in domibus, ubi nutrit catulos suos, transfert mutatque sedem. Serpentes etiam et mures persequitur: duo autem sunt genera mustellarum. Alterum enim silvestre, est distans magnitudine, quod Graeci ἰκτίδας vocant; alterum in domibus oberrans. Falso autem opinantur qui dicunt mustellam ore concipere, aure effundere partum. . Musaraneus . . . . . Aranea . . . . . Est in Sardinia animal perexiguum, araneae forma, quae solifuga dicitur, quod diem fugiat. In metallis argentariis plurima est, occulto reptans, et per imprudentiam supersedentibus pestem facit. . Talpa dicta, quod sit damnata caecitate perpetua, et tenebris. Est etenim absque oculis, semper terram fodit, et humum egerit, atque radices subter frugibus comedit, quam Graeci ἀσφάλακα vocant. . Glires dicti sunt, quia pingues eos efficit somnus. Nam gliscere dicimus crescere. Hieme enim tota dormiunt, et immobiles, quasi mortui jacent, tempore aestivo reviviscunt. . Hericius animal spinis coopertum, quod exinde dicitur nominatum, eo quod subrigit se, quando spinis suis clauditur, quibus undique protectus est contra insidias. Nam statim ut aliquid praesenserit, primum se subrigit atque in globum conversus in sua se arma recolligit. Hujus prudentia quaedam est. Nam dum absciderit uvam de vite, supinus sese volutat super eam, et sic eam exhibet natis suis. . Grillus nomen a sono vocis habet. Hic retro ambulat, terram terebrat, stridet noctibus; venatur eum formica circumligata capillo in cavernam ejus conjecta, afflato prius pulvere, ne se abscondat, ita formicae complexibus trahitur. . Formica dicta, eo quod ferat micas farris, cujus solertia multa. Providet enim in futurum, et praeparat aestate quod hieme comedat. In messe autem elegit triticum, hordeum non tangit. Dum pluit ei super frumentum, totum ejicit. Dicuntur in Aethiopia esse formicae ad canis formam, quae arenas aureas pedibus eruunt, quas custodiunt ne quis auferat, captantesque ad necem persequuntur. . Formicoleon, ob hoc vocatus, quia est, vel formicarum leo, vel certe formica pariter, et leo. Est enim animal parvum, formicis satis infestum, quod se in pulvere abscondit, et formicas frumenta portantes interficit. Proinde autem leo et formica vocatur, quia aliis animalibus ut formica est, formicis autem ut leo est.

CAPUT IV. De serpentibus. . Anguis vocabulum omnium serpentium genus, quod plicari et contorqueri potest. Et inde anguis, quod angulosus sit, et nunquam rectus. Angues autem apud gentiles pro geniis locorum erant habiti semper, unde et Persius: Pinge duos angues, pueri, sacer est locus . . . . Coluber, ab eo dictus, quod colat umbras, vel quod in lubricos tractus flexibus sinuosis labatur. Nam lubricum dicitur quidquid labitur dum tenetur, ut piscis, et serpens. . Serpens autem nomen accepit, quia occultis accessibus serpit; non enim apertis passibus, sed squammarum minutissimis nisibus repit. Illa autem quae quatuor pedibus nituntur, sicut lacerti, et stelliones, non serpentes, sed reptilia nominantur. Serpentes autem reptilia sunt, quia ventre, et pectore reptant; quorum tot venena, quot genera; tot pernicies, quot species; tot dolores, quot colores habentur. . Draco major cunctorum serpentium, sive omnium animantium super terram. Hunc Graeci δράκοντα vocant. Unde et derivatum est in Latinum ut diceretur Draco; qui saepe a speluncis abstractus fertur in aerem, concitaturque propter eum aer. Est autem cristatus,

ore parvo, et arctis fistulis, per quas trahit spiritum, et linguam exerit. Vim autem non in dentibus, sed in cauda habet, et verbere potius quam rictu nocet. . Innoxius autem est a venenis, sed ideo huic ad mortem faciendam venena non esse necessaria, quia si quem ligaverit, occidit. A quo nec elephas tutus est sui corporis magnitudine. Nam circa semitas delitescens, per quas elephanti solito gradiuntur, crura eorum nodis illigat, ac suffocatos perimit. Gignitur autem in Aethiopia, et India in ipso incendio jugis aestus. . Basiliscus Graece, Latine interpretatur regulus, eo quod rex serpentium sit, adeo ut eum videntes fugiant, quia olfactu suo eos necat, nam et hominem, vel si aspiciat, interimit. Siquidem ad ejus aspectum nulla avis volans illaesa transit, sed quamvis procul sit, ejus ore combusta devoratur. . A mustellis tamen vincitur, quas illic homines inferunt cavernis in quibus delitescit. Itaque ea visa fugit, quem illa persequitur, et occidit. Nihil enim parens ille rerum sine remedio constituit. Est autem longitudine semipedalis, albis maculis lineatus. . Reguli autem, sicut scorpiones, arentia quaeque sectantur, et postquam ad aquas venerint, ὑδροφόβους et lymphaticos faciunt. . Sibilus idem est qui et Regulus. Sibilo enim occidit, antequam mordeat, vel exurat. . Vipera dicta, quod vi pariat. Nam cum venter ejus ad partum ingemuerit, catuli non exspectantes naturae maturam solutionem, corrosis ejus lateribus, vi erumpunt cum matris interitu. Lucanus: Viperei coeunt abrupto corpore nodi. . Fertur autem quod masculus, ore inserto viperae, semen exspuat. Illa autem, ex voluptate libidinis, in rabiem versa, caput maris ore receptum praecidat; ita fit ut parens uterque pereat, masculus dum coit, femina dum parturit. Ex vipera autem pastilli fiunt, qui θηριακοὶ vocantur a Graecis. . Aspis vocata, quod morsu venena immittat et spargat; ἰὸς enim Graeci venenum dicunt, et inde aspis, quod morsu venenato interimat. Hujus diversa genera, et species, et dispares effectus ad nocendum: fertur autem aspis, cum coeperit pati incantatorem, qui eam quibusdam carminibus propriis evocat, ut eam de caverna educat, illa cum exire noluerit, unam aurem ad terram premit, alteram cauda obturat et operit; atque ita voces illas magicas non audiens, non exit ad incantantem. . Dipsas, genus aspidis, quae Latine situla dicitur, quia, quem momorderit, siti perit. . Hypnalis, genus aspidis dicta; quod somno necat: hanc sibi Cleopatra apposuit, et ita morte quasi somno soluta est. . Haemorrhois, ASPIS nuncupatur, quod sanguinem sudet, qui ab eo morsus fuerit, ita ut, dissolutis venis, quidquid vitae est per sanguinem evocet. Graece enim sanguis αἷμα dicitur. . Praester, aspis semper ore patenti et vaporante currit. Cujus poeta sic meminit: Oraque distendens avidus fumantia praestet. Hic quem percusserit distenditur, enormique corpulentia necatur; extuberatum enim putredo sequitur. . Seps, tabificus aspis, qui dum momorderit hominem, statim eum consumit, ita ut liquefiat totus in ore serpentis. . Cerastes serpens dictus, eo quod in capite cornua habeat similia arietum, κέρατα enim Graeci cornua vocant: sunt autem illi quadrigemina cornicula, quorum ostentatione, veluti esca illice, sollicitata animalia perimit. Totum enim corpus arenis tegit, nec ullum indicium sui praebet, nisi ex ea parte, qua invitatas aves vel animalia capit. Est autem flexuosus, plus quam alii serpentes, ita ut spinam non habere videatur. . Scytale serpens vocatus, eo quod tanta praefulget tergi varietate, ut notarum gratia aspicientes retardet, et quia reptando pigrior est, quos assequi non valet, miraculo sui stupentes capit. Tanti autem fervoris est, ut etiam hiemis tempore exuvias corporis ferventis exponat. De quo Lucanus: Et scytale sparsis etiam nunc sola pruinis Exuvias positura suas. . Amphisbaena dicta, eo quod duo capita habeat, unum in loco suo, alterum in cauda, currens ex utroque capite, tractu corporis circulato. Haec sola serpentium frigori se

committit, prima omnium procedens. De qua idem Lucanus: Et gravis in geminum vergens caput Amphisbaena. Cujus oculi lucent veluti lucernae. . Enhydris, coluber in aqua vivens. Graeci enim ὕδωρ aquam vocant. . Hydros, aquatilis serpens, a quo icti obturgescunt, cujus quidam morbum Boam dicunt, eo quod fimo bovis remedietur. . Hydra, draco multorum capitum, qualis fuit in Lerna palude provinciae Arcadiae; haec Latine excetra dicitur, quod uno caeso, tria capita excrescebant, sed hoc fabulosum est. Nam constat hydram locum fuisse evomentem aquas vastantes vicinam civitatem, in quo, uno meatu clauso, multi erumpebant. Quod Hercules videns, loca ipsa exussit, et sic aquae clausit meatus. Nam hydra ab aqua dicta est. . Chelydros serpens, qui et chersydros dicitur, quia et in aquis et in terris moratur. Nam χέρσον dicunt Graeci terram, ὕδωρ aquam. Hic per quam labitur terram fumare facit, quem sic Macer describit: Seu terga expirant spumantia virus; Seu terrae fumant, qua teter labitur anguis. Et Lucanus: Tractique via fumante chelydri. . Natrix, serpens aquam veneno inficiens. In quocunque enim fonte fuerit, eum veneno immiscet, de quo Lucanus: Et Natrix violator aquae. . Cenchris, serpens inflexuosus, qui semper iter rectum efficit. De quo Lucanus: Et semper recto lapsurus limite cenchris. Semper enim directus ambulat. Nam si se torserit dum currit, statim crepat. . Parias, serpens, qui semper in cauda ambulat, et sulcum facere videtur. De quo idem Lucanus: Et contentus iter cauda sulcare parias. . Boas, anguis Italiae immensa mole: persequitur greges armentorum, et bubulos; et plurimo lacte irriguis uberibus se innectit, et sugens interimit, atque inde a boum depopulatione boas nomen accepit. . Jaculus serpens volans, de quo Lucanus: Jaculique volucres. Exsiliunt enim in arboribus, et dum aliquod animal obvium fuerit, jactant se super illud, et perimunt; unde et jaculi dicti sunt. In Arabia autem serpentes sunt cum alis, quae sirenae vocantur, quae plus currunt ab equis, sed etiam et volare dicuntur, quorum tantum virus est, ut morsum ante mors insequatur quam dolor. . Ammodytes dicta, quod colorem arenae habeat. De qua poeta: Quam parvis pictus maculis Thebanus Ophites Concolor exustis, atque indiscretus arenis Ammodytes. . Seps, exigua serpens, quae non solum corpus, sed, et ossa veneno consumit. Cujus poeta sic meminit: Ossaque dissolvens cum corpore tabificus seps. . Dipsas, serpens tantae exiguitatis fertur, ut cum calcatur non videatur. Cujus venenum ante exstinguit, quam sentiatur, ut facies praeventa morte, nec tristitiam induat morituri. De quo poeta: Signiferum juvenem Tyrrheni sanguinis Aulum Torta caput retro Dipsas calcata momordit. Vix dolor, aut sensus dentis fuit. . Solpunga, serpens est quae non videtur. Caecula, dicta, eo quod parva sit, et non habeat oculos. Centupeda, a multitudine pedum dicta. . Lacertus, reptilis genus est, vocatus ita, quod brachia habeat. Genera lacertorum plura, ut botrax, salamandra, saura, stellio. . Botrax dicta, quod ranae habeat faciem; nam Graeci ranam βότραχον vocant. . Salamandra vocata, quod contra incendia valeat; cujus inter omnia venena vis maxima est. Caetera enim singulos feriunt: haec plurimos pariter interimit; nam si arbori irrepserit, omnia poma inficit veneno, et eos qui ederint occidit, quin etiam si vel in puteum cadat, vis veneni ejus potantes interficit. Ista contra incendia repugnans, ignes sola animalium exstinguit. Vivit enim in mediis flammis sine dolore et consumptione, et non solum, quia non uritur, sed exstinguit incendium. . Saura, lacertus, qui quando senescit, caecantur oculi ejus, et intrat in foramen parietis aspicientis contra Orientem, et orto sole intendit, et illuminatur. . Stellio, de colore inditum nomen habet. Est enim tergore pictus lucentibus guttis in modum stellarum. De quo Ovidius: . . . . . aptumque colori Nomen habet, variis stellatus corpora guttis. Hic autem scorpionibus adeo contrarius

traditur, ut viso eo pavorem iis afferat, et torporem. . Sunt, et alia serpentium genera, ut ammodytae, elephantiae, chamaedracontes. Postremo quantus nominum, tantus mortium numerus. Omnes autem serpentes natura sua frigidae sunt, nec percutiunt, nisi quando calescunt; nam quando sunt frigidae, nullum tangunt. . Unde et venena eorum plus die quam nocte nocent. Torpent enim noctis algore, et merito, quia frigidi sunt nocturno rore. In se enim adducunt vaporem gelidae pestes et natura frigidae. Unde et hieme in nodos torpent, aestate solvuntur. . Inde est quod dum quicunque serpentium veneno percutitur, primum obstupescit; et postea ubi in illo calefactum ipsum virus exarserit, statim et hominem exstinguit. Venenum autem dictum, eo quod per venas vadit. Infusa enim pestis ejus per venas vegetatione corporis aucta discurrit, et animam exigit. . Unde non potest venenum nocere, nisi hominis tetigerit sanguinem. Lucanus: Noxia serpentum est admisto sanguine pestis. Omne autem venenum frigidum est, et ideo anima, quae ignea est, fugit venenum frigidum. In naturalibus bonis, quae nobis et irrationabilibus animantibus videmus esse communia, vivacitate quadam sensus serpens excellit. . Unde et legitur in Genesi: Serpens autem erat sapientior omnibus pecoribus terrae. Dicit autem Plinius (si creditur) quod serpentis caput, etiam si cum duobus evaserit digitis, nihilominus vivit. Unde et totum corpus objicit pro capite ferientibus. . Anguibus universis hebes visus est. Raro in adversum contuentur, nec frustra, cum oculos non in fronte habeant, sed in temporibus, adeo ut citius audiant quam aspiciant. Nullum autem animal in tanta celeritate linguam movet ut serpens, adeo ut triplicem linguam habere videatur, cum una sit. . Serpentium uda sunt corpora, adeo, ut quacunque eunt, viam humore designent. Vestigia serpentium talia sunt, ut cum pedibus carere videantur, costis tamen, et squammarum nisibus repant, quas a summo gutture, usque ad imam alvum parili modo dispositas habent. Squammis enim, quasi unguibus, costis, quasi cruribus innituntur. . Unde si in qualibet corporis parte, ab alvo usque ad caput, ictu caput aliquo collidatur, debilis reddita cursum habere non possit, quia ubicunque ictus ille inciderit, spinam solvit, per quam costarum pedes et motus corporis agebantur. Serpentes autem diu vivere dicuntur, adeo ut, deposita vetere tunica, senectutem deponere atque in juventam redire perhibeantur. . Tunicae serpentum exuviae nuncupantur, eo quod iis quando senescunt, sese exuunt, quibus exuti in juventam redeunt. Dicuntur autem exuviae et induviae, quia exuuntur et induuntur. . Pythagoras dicit de medulla hominis mortui, quae in spina est, serpentem creari, quod etiam Ovidius in Metamorphosis libris commemorat, dicens: Sunt qui cum clauso putrefacta est spina sepulcro, Mutari credant humanas angue medullas. Quod si creditur, merito evenit ut sicut per serpentem mors hominis, ita per hominis mortem serpens. Fertur autem quod serpens hominem nudum non sit ausus contingere.

CAPUT V. De vermibus. . Vermis est animal, quod plerumque de carne, vel de ligno, vel de quacunque re terrena sine ullo concubitu gignitur, licet, nonnunquam et de ovis nascantur, ut scorpio. Sunt autem vermes, aut terrae, aut aquae, aut aeris, aut carnium, aut frondium, aut lignorum, aut vestimentorum. . Aranea, vermis aeris, ab aeris nutrimento cognominata, quae exiguo corpore longa fila deducit, et telae semper intenta nunquam desinit laborare, perpetuum sustinens in sua arte suspendium. . Sanguisuga, vermis aquatilis, dicta, quia sanguinem sugit. Potantibus enim insidiatur, cumque illabitur faucibus, vel ibi uspiam adhaerescit, sanguinem haurit; et cum nimio cruore maduerit, id evomit quod hausit, ut recentiorem denuo sugat. .

Scorpio, vermis terrenus, qui potius vermibus ascribitur, non serpentibus: animal armatum aculeo, et ex eo Graece vocatum, quod cauda figat, et arcuato vulnere venena diffundat. Proprium autem est scorpioni, quod manus palmam non feriat. . Cantharis, vermis terrenus, qui humano corpori statim ut fuerit applicatus, sui adustione vesicas efficit plenas humore. . Multipes, vermis terrenus, ex multitudine pedum vocatus, qui contactus, in globulum complicatur. Nascitur sub petris ex humore et terra. . Limax, vermis limi dictus, quod in limo, vel de limo nascatur, unde et sordidus semper et immundus habetur. . Bombyx, frondium vermis, ex cujus textura bombycinum conficitur. Appellatur autem hoc nomine, ab eo quod evacuetur, dum fila generat, et aer solus in eo remaneat. . Eruca, frondium vermis, in oleribus, vel pampino involuta, ab erodendo dicta, de qua meminit Plautus: Imitatus nequam bestiam et maleficam involutam in pampino. Implicat se eadem, nec advolat, ut locusta, ut huc illucque discurrens, semipasta dimittat; sed permanet perituris frugibus, et tardo lapsu pigrisque morsibus universa consumit. . Teredonas Graeci vocant lignorum vermes, quod terendo edant. Hos nos termites dicimus. Ita enim apud Latinos ligni vermes vocantur, quos tempore importuno caesae arbores gignunt. . Tinea, vestimentorum vermis, dicta, quod teneat, et eousque insideat, quoad erodat. Inde pertinax eo quod in eamdem rem identidem urgeat. . Vermes carnium, hemicraneus, lumbricus, ascaridae, costi, pediculi, pulices, lendes, tarmus, ricinus, usia, cimex. . Hemicranius, vermis capitis vocatur. Lumbricus, vermis intestinorum, dictus, quasi lubricus, quia labitur, vel quod in lumbis sit. Ascaridae . . . . Costi . . . . . Pediculi, vermes cutis, a pedibus dicti. Unde et pediculos dicuntur, quibus pediculi in corpore effervescunt. . Pulices vero vocati sunt, quod ex pulvere magis nutriantur. Lendes . . . . Tarmus, vermis est lardi. Ricinus, vermis canis, vocatus eo quod haeret in auribus canum, κύων enim Graece canis est. . Usia, vermis est porci, appellata quia urit. Nam ubi momorderit, adeo locus ardet, ut statim ibi vesicae fiant. . Cimex, de similitudine cujusdam herbae vocatus, cujus fetorem habet. . Proprie autem vermis in carne putri nascitur, tinea in vestimentis, eruca in olere, teredo in ligno, tarmus in lardo. . Vermis, non, ut serpens, apertis passibus, vel squammarum nisibus repit, quia non est illi spinae rigor, ut colubro, sed in directum corpusculi sui partes gradatim porrigendo contractas, contrahendo porrectas motum explicat, sicque agitatus perlabitur.

CAPUT VI. De piscibus. . Pisces dicti, unde et pecus, a pascendo, scilicet. . Reptilia ideo dicuntur haec quae natant, eo quod reptandi habeant speciem et naturam; quamvis se in profundum immergant, tamen in natando repunt. Unde et ait David: Hoc mare magnum et spatiosum; illic reptilia, quorum non est numerus. . Amphibia sunt quaedam genera piscium, dicta eo quod ambulandi in terris usum et natandi in aquis officium habeant. Ἀμφὶ etiam Graece utrumque dicitur, id est, quia in aquis, et in terris vivunt, ut phocae, crocoditi, hippopotami, hoc est, equi fluviales. . Pecoribus autem et bestiis, et volatilibus ante homines nomina imposuerunt, quam piscibus, quia prius visa sunt et cognita. Piscium vero postea paulatim, cognitis generibus, nomina instituta sunt, aut ex similitudine terrestrium animalium, aut ex specie propria, sive moribus, seu colore, vel figura, aut sexu. . Ex similitudine terrestrium, ut ranae, leones, et vituli, et nigri merulae, et pavi diverso colore, collo et dorso picti, et turdi albovarii, et caetera quae sibi juxta species terrestrium animalium nomina vindicarunt. Ex moribus terrestrium, ut canes in mari a terrenis canibus nuncupati, quod mordeant. Et lupi, quod improba voracitate alios

persequantur. . A colore, ut umbrae, quia colore umbrae sunt; et auratae, quia in capite auri colorem habent; et varii a varietate, quos vulgo tructas vocat. A figura, ut orbis, quia rotundus est, totusque in capite constat, ut solea, quod sit instar calciamentorum soliis. A sexu, ut musculus, quod sit balenae masculus, ejus enim coitu concipere haec bellua perhibetur. Hinc, et musculi cochlearum, quorum lacte concipiunt ostreae. . Balenae autem sunt immensae magnitudinis bestiae, ab emittendo, et fundendo aquas vocatae. Caeteris enim bestiis maris altius jaciunt undas: βάλλειν enim Graece emittere dicitur. . Cete dicta, τὸ κῆτος, καὶ τὰ κήτη, hoc est, ob immanitatem. Sunt enim ingentia genera belluarum, et aequalia montium corpora, qualis cetus excepit Jonam, cujus alvus tantae magnitudinis fuit, ut instar obtineret inferni, dicente propheta: Exaudivit me de ventre inferni. . Equi marini, quod prima parte equi sunt, postrema solvuntur in piscem. Phocas, dicunt esse boves marinos, quasi boacas. . Caerulei a colore appellati; nam caeruleum est viride cum nigro, ut est mare. . Delphines certum habent vocabulum, quod voces hominum sequantur, vel quod ad symphoniam gregatim conveniant: nihil in mari velocius istis, nam plerumque salientes naves transvolant. Quando autem praeludunt in fluctibus, et undarum se molibus saltu praecipiti feriunt, tempestates significare videntur: hi proprie Simones nominantur. Est et Delphinum genus in Nilo dorso serrato, qui crocodilos, tenera ventrium secantes, interimunt. . Porci marini, qui vulgo vocantur suilli, qui dum escam quaerunt, more suis terram sub aquis fodiunt. Circa guttur enim habent oris officium, et nisi rostrum arenis immergant, pastum non colligunt. . Corvi, a cordis voce dicti, quia grunniunt pectore, suaque voce proditi capiuntur. . Thynni nomen Graecum habent. Hi ingrediuntur veris tempore: intrant dextro latere, laevo exeunt. Hoc inde creduntur facere, quod dextris oculis acutius videant, quam sinistris. . Gladius dicitur, eo quod rostro mucronato sit, et ob hoc naves perfossas mergit. . Serra nuncupata, quia serratam cristam habet, et subternatans navem secat. . Scorpio dictus, quia laedit, dum manu tollitur. Tradunt decem cancris cum ocimi manipulo alligatis, omnes qui ibi sunt scorpiones ad eum locum congregari. . Aranea, genus piscis, dictus quod aure feriat, habet enim stimulos, quibus percutit. . Crocodilus, a creoceo colore dictus, gignitur in Nilo, animal quadrupes in terra, et in aquis valens, longitudine plerumque viginti cubitorum, dentium et unguium immanitate armatum, tantaque cutis duritia, ut quamvis fortium ictus lapidum tergo repercussus non sentiat. . Nocte in aquis, die humi quiescit; ova in terra ovet; masculus et femina vices servant. Hunc, pisces quidam serratam habentes, cristam tenera ventrium desecantes, interimunt. Solus ex animalibus superiorem maxillam movere dicitur. . Hippopotamus vocatus, quod sit equo similis dorso, juba et hinnitu, rostro resupinato, aprinis dentibus, cauda tortuosa (ungulis bifidis). Die in aquis commoratur; nocte segetes depascitur, et hunc Nilus gignit. . Pagrum, quem Graeci φάγρον ideo nuncupant, quod duros dentes habeat, ita ut ostreis in mari alatur. . Dentix, pro multitudine, et granditate dentium dictus. Lepus, a similitudine capitis nuncupatus. . Lupum, ut dictum est, aviditas appellavit, piscem in captura ingeniosum; denique reti circumdatus fertur arenas arare cauda, atque ita conditus transire rete. . Mullus vocatus, quod mollis sit, atque tenerrimus, cujus cibo tradunt libidinem inhiberi, oculorum autem aciem hebetari; homines vero, a quibus saepe pastus est, piscem olent. Mullus in vino necatus iis qui inde biberint taedium vini affert. . Mugilis nomen habet, quod sit multum agilis; nam ubi dispositas senserit piscatorum insidias, confestim retrorsum rediens ita transilit rete, ut volare piscem videas. . Melanurus, eo quod nigram

caudam habeat, et nigras pennas, et in corpore lineas nigras; μέλαν enim Graeci nigrum vocant. . Glaucus a colore dictus, eo quod albus sit Graeci enim album λευκὸν dicunt. Hic aestate raro apparet, nisi tantum in nubilo. . Thymallus ex flore nomen accepit. Thymus quippe flos appellatur, nam dum sit specie gratus, et sapore jucundus, tamen sicut flos fragrat, et corpore odores aspirat. . Scarus dictus, eo quod solus escam ruminare perhibetur, denique alii pisces non ruminant. Tradunt autem hunc ingeniosum esse. Namque inclusum nassis, non fronte erumpere, nec infestis viminibus caput inserere, sed aversum caudae ictibus crebris laxare fores, atque ita retrorsum redire; quem luctatum ejus si forte alius scarus extrinsecus videat, apprehensa mordicus cauda, adjuvare nisus erumpentis. . Sparus a lancea missili traxit nomen, quod ejusdem figurae sit. Terrestria enim prius inventa sunt quam marina; nam sparus est telum rusticanum missile, a spargendo dictum. . Australis piscis, sive quia aquarum undam suo ore suscipit, sive quia tunc hic piscis oritur, quo tempore tendere in occasum pleiades coeperint. . Hamio, saxatilis, dextra sinistraque lateribus virgis puniceis perpetuis, aliisque discoloribus, designatur: dictus hamio, quia non capitur nisi hamo. . Echeneis, parvus et semipedalis pisciculus nomen sumpsit, quod navem adhaerendo retineat. Ruant licet venti, et saeviant procellae, navis tamen, quasi radicata in mari stare videtur, nec moveri, non retinendo, sed tantummodo adhaerendo. Hunc Latini remoram appellaverunt, eo quod cogat stare navigia. . Uranoscopus vocatur ab oculo quem in capite habet, a quo semper supra intendit. . Milvago nominatus, quia evolat super aquam; quoties autem cernitur extra aquam volitans, tempestates mutari (designat). . Squatus dictus, quod sit squammis acutis; unde et ejus cute lignum politur. . Civitas Syriae, quae nunc. Tyrus dicitur, olim Sarra vocabatur a pisce quodam, qui illic abundat, quem lingua sua sar appellant; ex quo derivatum est hujus similitudinis pisciculos sardas sardinasque vocari. . Halec, pisciculus ad liquorem salsamentorum idoneus, unde et nuncupatus. . Aphorus, pisciculus, qui propter exiguitatem hamo capi non potest. . Anguillae similitudo anguis dedit nomen, origo ejus ex limo. Unde et quando capitur adeo lenis est, ut quanto fortius presseris, tanto citius elabatur. Ferunt autem Orientis fluvium Gangem anguillas tricenis pedibus gignere. Anguilla vino necata, qui ex eo biberint, taedium vini habent. . Draco marinus aculeos in branchiis habet ad caudam spectantes, qui dum percusserit, quaqua ferit venenum fundit, unde et vocatus. . Muraenam Graeci μύραιναν vocant, eo quod complicet se in circulos. Hanc feminini tantum sexus esse tradunt, et concipere a serpente, ob id a piscatoribus tanquam a serpente sibilo evocatur et capitur. Ictu autem fustis difficulter interimitur, ferula protinus; animam in cauda habere certum est. Nam capite percusso vix eam interimi, cauda statim exanimari. . Congrus . . . . . Polypus, id est, multipes; plurimos enim nexus habet. Iste ingeniosus hamum appetens brachiis complectitur, non morsu; nec prius dimittit quam escam circumroserit. . Torpedo vocata, eo quod corpus torpescere faciat, si eam quisquam viventem tangat. Narrat Plinius Secundus, « ex Indico mari torpedo etiam procul, et e longinquo, vel si hasta virgaque attingatur, quamvis praevalidos lacertos torpescere, quamlibet ad cursum veloces pedes alligari. » Tanta enim vis ejus est, ut etiam aura corporis sui afficiat membra. . Sepia dicitur, quia sepibus interclusa facilius capitur. In coeundo obscenum genus, ore enim concipit, sicut vipera. Cujus atramenti tanta vis est, ut lucernae addito Aethiopes videri, ablato priori lumine, quidam tradant. . Lulligo, tradunt in Oceano Mauritaniae non procul a Lixo flumine tantam multitudinem lulliginum evolare ex aqua, ut etiam naves demergere possint. . Conchae, et cochleae hac ex

causa vocatae, quia deficiente luna cavantur, id est, evacuantur. Omnium enim clausorum maris animalium atque concharum incremento lunae membra turgescunt, defectu evacuantur. Luna enim cum in augmento fuerit, auget humorem; cum vero in defectum venerit, humores minuuntur; hoc enim physici dicunt. Conchae autem primae positionis nomen, cochleae vero per diminutionem, quasi conchulae. . Concharum multa genera sunt, inter quas, et margaritiferae, quae Celae dicuntur, in quarum carne pretiosus calculus solidatur. De quibus tradunt ii qui de animantium scripsere naturis, quod nocturno tempore littora appetunt, et ex coelesti rore margaritum concipiunt, unde et Celae nominantur. . Murex, cochlea est maris, dicta ab acumine et asperitate, quae alio nomine conchylium nominatur, propter quod circumcisa ferro lachrymas coloris purpurei emittat, ex quibus purpura tingitur, et inde ostrum appellatum, quod haec tinctura ex testae humore elicitur. . Cancri vocantur, quia conchae sunt crura habentes, inimica ostreis animalia; eorum enim carnibus vivunt miro ingenio. Nam quia valida testa ejus aperiri non potest, explorat quando ostrea claustra testarum aperiat; tunc cancer latenter lapillum injicit, atque impedita conclusione ostreae carnes erodit. Tradunt quidam decem cancris cum ocimi manipulo alligatis, omnes qui ibi sunt scorpiones ad eum locum coituros. Duo autem sunt genera cancrorum, fluviatiles et marini. . Ostrea, dicta est a testa, quibus mollities interior carnis munitur. Graeci enim testam ὄστρακα vocant. Ostrea autem neutro, carnes ejus feminino dicuntur genere. . Musculi sunt, ut praediximus, cochleae, a quorum lacte concipiunt ostreae, et dicti musculi, quasi masculi. . Pelorides, a Peloro promontorio Siciliae, ubi abundant, cognominatae sunt. (Unde Virgilius dicit:) Ecce autem Boreas angusta ab sede Pelori. . Ungues, a similitudine humanorum unguium dicti. . Testudo dictus, eo quod tegmine testae sit adopertus in camerae modum. Sunt autem quatuor genera, terrestres, maritimae, lutariae, id est, in coeno et paludibus viventes. Quartum genus fluviatiles, quae in dulci aqua vivunt. Tradunt quidam, quod incredibile est, tardius ire navigia testudinis pedem dextrum vehentia. . Echinus, a terrestri echino nomen traxit, quem vulgus hericium vocat. Hujus testula duplex, spinis aculeata in modum castanearum, quando adhuc opertae de arboribus cadunt. Caro ejus mollis, et minio similis. Et is tribus modis dicitur, ut testudo, ac peloris et conclea; nam et quod edimus, et ubi caro inest, utrumque dicitur peloris. . Ranae, a garrulitate vocatae, eo quod circa genitales strepunt paludes, et sonos vocis importunis clamoribus reddunt. Ex iis quaedam aquaticae dicuntur, quaedam palustres, quaedam rubetae, ob id, quia in vepribus vivunt grandiores cunctarum. Aliae calamitae vocantur, quoniam inter arundines, fruticesque vivunt, minimae omnium, et viridissimae, mutae, et sine voce sunt. . Agredulae, ranae parvae in sicco vel agris morantes, unde et nuncupatae. Negant quidam canes latrare, quibus in offa rana viva fuerit data. . Sfungia, a fingere, id est, nitidare et extergere dicta. Afranius: Accedo ad te, ut tibi cervicem fingam linteo, id est, extergam. Cicero: Effingebatur fungiis sanguis, id est, extergebatur. Animal autem esse docetur cruore inhaerente petris. Unde, et dum abscinditur, sanguinem remittit. Nam alia sunt viventia in aquis, et discurrunt, ut pisces, alia stant fixa, ut ostreae, echini, sfungiae. Ex his alias mares dici, eo quod tenui sunt fistula, spissioresque; alias feminas, quae majoribus fistulis sunt, ac perpetuis: alias duriores, quas Graeci appellant τράγους, et nos hircosas dicere possumus ob asperitatem sui. . Mollissimum genus earum pennicilli vocantur, eo quod aptae sint ad oculorum tumores, et ad extergendas lippitudines utiles. Candidae sfungiae cura fiunt; per aestatem enim ad solem sternuntur, et, sicut cera Punica,

candorem bibunt. . Animalium omnium in aquis viventium nomina CXLIV, Plinius ait, divisa in generibus belluarum, serpentium communium terrae, et aquae, cancrorum, concharum, locustarum, peloridum, polyporum, solearum, lacertorum, et loliginum, et his similia, ex quibus multa, quodam naturae intellectu, temporum suorum ordinem agnoscunt, quaedam vero in suis locis sine mutatione vagantur. . In piscibus autem feminis, aliae commistione masculi concipiunt, et pariunt catulos; aliae ponunt ova sine masculi commistione suscepta, quae idem insequens sui seminis jactu perfundit; et quae hoc munere fuerint afflata, fiunt generabilia; quae vero perfusa non fuerint, sterilia perseverant, aut putrescunt.

CAPUT VII. De avibus. . Unum nomen avium, sed genus diversum. Nam sicut specie sibi differunt, ita et naturae diversitate; nam aliae simplices sunt, ut columbae; aliae astutae, ut perdix; aliae ad manum se subjiciunt, ut accipiter; aliae reformidant, ut garamantes; aliae hominum conversatione delectantur, ut hirundo; aliae in desertis secretam vitam diligunt, ut turtur: aliae solo semine reperto pascuntur, ut anser; aliae carnes edunt, et rapinis intendunt, ut milvus; aliae enchoriae, quae manent in locis semper, ut struthio; aliae adventitiae, quae propriis temporibus revertuntur, ut ciconiae, et hirundines; aliae congregae, id est, gregatim volantes, ut sturni, et coturnices; aliae solivagae, id est, solitariae propter insidias depraedandi, ut aquila, accipiter, et quaecunque ita sunt; aliae vocibus strepunt, ut hirundo; aliae cantus edunt dulcissimos, ut cygnus, et merula, aliae verba et voces hominum imitantur, ut psittacus et pica. . Sed et alia, sicut genere, ita et moribus innumerabilia. Nam volucrum quot genera sint, invenire quisquam non potest. Neque enim omnis Indiae, et Aethiopiae, aut Scythiae, deserta quis penetrare potuit, qui earum genus vel differentias nosset. . Aves dictae, eo quod vias certas non habeant, sed per avia quaeque discurrant. Alites, quod alis alta intendant, et ad sublimia remigio alarum conscendant. . Volucres a volando; nam unde volare, inde et ambulare dicimus. Vola enim dicitur media pars pedis, sive manus, et in avibus vola pars media alarum, quarum motu pennae agitantur, inde et volucres. . Pulli, dicuntur omnium avium nati, sed, et animalium quadrupedum nati pulli dicuntur, et homo parvus pullus. Recentes igitur nati pulli dicuntur, eo quod polluti sunt; unde, et vestis nigra pulla dicta est. . Alae sunt, in quibus pennae per ordinem fixae volandi exhibent usum. Vocatae autem alae, quod iis aves complexos alant et foveant pullos. . Penna a pendendo, id est, a volando, dicta, unde, et pendere; volucres enim pennarum auxilio moventur, quando se aeri mandant. . Pluma, quasi piluma; nam sicut pili in quadrupedum corpore, ita pluma in avibus. . Avium nomina multa a sono vocis constat esse composita, ut grus, corvus, cygnus, pavo, milvus, ulula, cuculus, graculus, etc.; varietas enim vocis eorum docuit homines quid nominarentur. . Aquila, ab acumine oculorum vocata. Tanti enim contuitus esse dicitur, ut cum super maria immobili penna feratur, nec humanis pateat obtutibus, de tanta sublimitate pisciculos natare videat, ac formenti instar descendens raptam praedam pennis ad littus pertrahat. . Nam et contra radium solis fertur obtutum non flectere, unde et pullos suos ungue suspensos radiis solis objicit, et quos viderit immobilem tenere aciem, ut dignos genere conservat, si quos vero inflectere obtutum, quasi degeneres abjicit. . Vultur, a volatu tardo nominata putatur. Magnitudine quippe corporis praepetes volatus non habet: harum quasdam dicunt concubitu non misceri, et sine copula concipere, et generare, natosque earum pene usque ad centum annos procedere. Vultures autem, sicut et aquilae, etiam ultra maria cadavera

sentiunt; altius quippe volantes multa quae montium obscuritate celantur ex alto illae conspiciunt. . Bradypus apud Graecos vocatur, avis apud nos tarda, eo quod gravi volatu detenta, nequaquam, ut caeterae volucres, attollitur velocitate pennarum. . Grues vero nomen de propria voce sumpserunt, tali enim sono susurrant. Hae autem dum properant, unam sequuntur ordine litterato. De quibus Lucanus: Et turbata perit dispersis littera pennis. Excelsa autem petunt, quo facilius videant quas petant terras. . Castigat autem voce quae cogit agmen. At ubi raucescit, succedit alia; nocte autem excubias dividunt, et ordinem vigiliarum per vices faciunt, tenentes lapillos suspensis digitis, quibus somnos arguant, quod cavendum erit clamor indicat. Aetatem in illis color prodit, nam senectute nigrescunt. . Ciconiae vocatae a sono quo crepitant, quasi cicaniae, quem sonum oris potius esse (constat) quam vocis, quia eum quatiente rostro faciunt. Hae veris nuntiae, societatis comites, serpentium hostes, maria transvolant, in Asiam collecto agmine pergunt. Cornices duces eas praecedunt, et ipsae, quasi exercitus, prosequuntur. . Eximia illis circa filios pietas; nam adeo nidos impensius fovent, ut assiduo incubitu plumas exuant. Quantum autem tempus impenderint in fetibus educandis, tantum et ipsae invicem a pullis suis aluntur. . Olor, avis est quam Graeci κύκνον appellant. Olor autem dictus, quod sit totus plumis albus; nullus enim meminit cygnum nigrum; ὅλον enim Graece totum dicitur. Cygnus autem a canendo est appellatus, eo quod carminis dulcedinem modulatis vocibus fundit. Ideo autem suaviter eum canere (dicunt), quia collum longum et inflexum habet, et necesse est eluctantem vocem per longum et flexuosum iter varias reddere modulationes. . Ferunt in Hyperboreis partibus, praecinentibus cytharoedis, olores plurimos advolare, apteque admodum concinere. Olores autem Latinum nomen est; nam Graece cygni dicuntur. Nautae vero sibi hunc bonam prognosin facere dicunt, sicut ait Aemilius: Cygnus in auspiciis semper laetissimus ales. Hunc optant nautae, quia se non mergit in undas. . Struthio Graeco nomine dicitur, quod animal in similitudine avis pennas habere videtur, tamen de terra altius non elevatur. Ova sua fovere negligit, sed projecta tantummodo, fotu pulveris animantur. . Ardea vocata, quasi ardua, id est, propter altos volatus. Lucanus: Quodque ausa volare Ardea. Formidat enim imbres, et super nubes evolat, ut procellas nubium sentire non possit; cum autem altius volaverit, significat tempestatem. Hanc multi tantalum nominant. . Phoenix, Arabiae avis, dicta, quod colorem Phoeniceum habeat, vel quod sit toto orbe singularis, et unica. Nam Arabes singularem, et unicam Phoenicem vocant. Haec quingentis et ultra annis vivens, dum se viderit senuisse, collectis aromatum virgulis, rogum sibi instruit, et conversa ad radium solis alarum plausu voluntarium sibi incendium nutrit, sicque iterum de cineribus suis resurgit. . Cinnamolgus, et ipsa Arabiae avis, proinde ita vocata, quod in excelsis nemoribus texit nidos ex fruticibus cinnami, et quoniam non possunt ibi homines conscendere propter ramorum altitudinem et fragilitatem, eosdem nidos plumbatis appetunt jaculis, ae sic cinnama illa deponunt, et pretiis amplioribus vendunt, eo quod cinnamum illud magis quam alia mercatores probent. . Psittacus, in Indiae littoribus gignitur, colore viridi, torque puniceo, grandi lingua, et caeteris avibus latiore. Unde, et articulata verba exprimit, ita ut si eam non videris, hominem loqui putes. Ex natura autem salutat dicens, ave, vel Χαῖρε, caetera nomina institutione discit. Hinc est illud: Psittacus a vobis aliorum nomina discam; Hoc didici per me dicere: Caesar ave. . Halcyon, pelagi volucris dicta, quasi ales cyanea, eo quod hieme in stagnis Oceani nidos facit, pullosque educit. Qua excubante fertur extento aequore pelagus silentibus ventis continua septem dierum tranquillitate mitescere,

et ejus fetibus educandis obsequium ipsam rerum naturam praebere. . Pellicanus, avis Aegyptia, habitans in solitudine Nili fluminis, unde et nomen sumpsit; nam Canopus Aegyptus dicitur. Fertur, si verum est, eam occidere natos suos, eosque per triduum lugere, deinde seipsam vulnerare, et aspersione sui sanguinis vivificare filios. . Stymphalidae, aves a Stymphadibus insulis appellatae, ubi plurimum abundant, adversus quas Hercules sagittis est usus; sunt enim pelagi volucres in insulis habitantes. . Diomedeas aves a sociis Diomedis appellatas, quos ferunt fabulae in easdem volucres fuisse conversos, forma fulicae similes, magnitudine cygnorum, colore candido, duris et grandibus rostris. Sunt autem circa Apuliam in insula Diomedea inter scopulos littorum, et saxa volitantes, judicant inter suos et advenas. . Nam si Graecus est proprius accedunt, et blandiuntur; si alienigena, morsu impugnant, et vulnerant, lacrymosis quasi vocibus dolentes, vel suam mutationem, vel regis interitum. Nam Diomedes ab Illyris interemptus est. Hae aves diomedeae vocantur, Graeci eas ἡρωδίους dicunt. . Memnonides, aves Aegyptiae, appellatae a loco, ubi Memnon periit. Nam catervatim advolare dicuntur ex Aegypto ad Ilium juxta Memnonias sepulcrum, et proinde eas Ilienses Memnonias vocant. Quinto autem anno ad Ilium veniunt, et cum biduo circumvolaverint, tertia die ineuntes pugnam vicissim se unguibus, rostrisque dilacerant. . Hercyniae aves dictae ab Hercynio saltu Germaniae ubi nascuntur, quarum pennae adeo per obscurum emicant, ut quamvis nox obtenta densis tenebris sit, ad praesidium itineris dirigendi praejactae interluceant, cursusque viae pateat indicio plumarum fulgentium. . Onocrotalon Graeci vocant rostro longo. Quorum duo genera sunt: aliud aquatile, aliud solitudinis. . Ibis, avis Nili fluminis, quae semetipsam purgat, rostro in anum aqua fundens. Haec serpentium ovis vescitur, ex eis escam gratissimam nidis suis deportans. . Meropes, eosdem, et Gaulos, qui parentes suos recondere atque alere dicuntur. Coredulus, genus volatile, quasi cor edens. . Monedula, quasi monetula, quae cum aurum invenit, aufert et occultat. Cic., pro Valer. Flac.: Non plus aurum tibi, quam monedulae, committendum. . Vespertilio, pro tempore nomen accepit; eo quod, lucem fugiens, crepusculo vespertino circumvolat, praecipiti motu acta, et tenuissimis brachiotum membranis suspensa: animal murium simile, non tam voce resonans, quam stridore; specie quoque volatilis, simul et quadrupes, quod in aliis avibus reperiri non solet. . Luscinia avis inde nomen sumpsit, quod cantu suo significare solet diei surgentis exortum, quasi lucinia. Eadem et acredula, de qua Cicer., in Prognosticis: Et matutinos exercet acredula cantus. . Ulula avis, ἀπὸ τοῦ ὀλολύζειν, id est, a planctu et luctu nominata; cum enim clamat, aut fletu mimitatur, aut gemitum; unde et apud augures, si lamentatur, tristitiam; tacens, ostendere fertur prosperitatem. . Bubo, a sono vocis compositum nomen habet, avis feralis, onusta quidem plumis, sed gravi semper detenta pigritie; in sepulcris die noctuque versatur, et semper commorans in cavernis; de qua Ovidius: Foedaque fit volucris venturi nuntia luctus, Ignavus bubo dirum mortalibus omen. Denique apud augures malum portendere fertur; nam cum in urbe visa fuerit, solitudinem significari dicunt. . Noctua dicitur, pro eo quod nocte circumvolat, et per diem non possit videre. Nam exorto splendore solis visus illius habetatur. Hanc autem insula Cretensis non habet, et si veniat aliunde statim moritur. Noctua autem non est bubo, nam bubo major est. . Nycticorax, ipsa est noctua, quia noctem amat; est enim avis lucifuga, et solem videre non patitur. . Strix, nocturna avis habens nomen de sono vocis: quando enim clamat, stridet; de quo Lucanus: Quod trepidus bubo, quod Strix nocturna queruntur. Haec avis vulgo amma dicitur, ab amando parvulos, unde, et lac praebere

fertur nascentibus. . Corvus, sive corax nomen a sono gutturis habet, quod voce coracinet. Fertur haec avis, quod editis pullis escam plene non praebeat, priusquam in eis per pennarum nigredinem similitudinem proprii coloris agnoscat. Postquam vero eos tetros plumis aspexerit, in toto agnitos abundantius pascit. Hic prior in cadaveribus oculum petit. . Cornix, annosa avis, apud Latinos Graeco nomine appellatur, quam aiunt augures hominum curas significationibus augere, insidiarum vias monstrare, futura praedicere. Magnum nefas haec credere, ut Deus consilia sua cornicibus mandet. Huic inter multa auspicia tribuunt etiam pluvias portendere vocibus, unde est illud: Tunc cornix plena pluviam vocat improba voce. . Graculus, a garrulitate nuncupatus, non, ut quidam voluit, pro eo quod gregatim volent, cum sit manifestum ex voce eum nuncupari. Est enim loquacissimum genus et vocibus importunum. . Picae, quasi poetricae, quod verba in discrimine vocis exprimant, ut homo. Per ramos enim arborum pendulae importuna garrulitate sonantes, etsi linguas in sermone nequeunt explicare, sonum tamen humanae vocis imitantur, de qua congrue quidam ait: Pica loquax certa dominum te voce saluto. Si me non videas, esse negabis avem. . Picus, a Pico Saturni filio nomen sumpsit, eo quod ea in auspiciis utebatur. Nam ferunt hanc avem quiddam habere divinum, illo indicio, quod in quacunque arbore nidificaverit, clavus, vel quidquid aliud fixum fuerit, diu haerere non possit, quin statim excidat ubi ea insederit. Iste est picus Martius, nam alia est pica. . Pavo, nomen de sono vocis habet, cujus caro tam dura est, ut putredinem vix sentiat, nec facile coquatur; de quo quidam sic ait: Miraris quoties gemmantes explicat alas, Et potes hunc saevo tradere, dure, coco. . Phasianus, a Phaside insula Graeciae, unde primum asportatus est, appellatur. Testatur id vetus distichon illud: Argiva primo sum transportata carina. Ante mihi notum, nil nisi Phasis erat. . Gallus a castratione vocatus. Inter caeteras enim aves huic soli testiculi adimuntur. Veteres enim abscisos gallos vocabant; sicut autem a leone leaena, et a dracone dracaena, ita a gallo gallina. Cujus membra, ferunt quidam, si auro liquescenti misceantur, consumi. . Anas, ab assiduitate natandi aptum nomen accepit. Ex quo genere quaedam germanae dicuntur, quod plus caeteris nutriant. . Anseri nomen anas dedit per derivationem, vel a similitudine, vel quod et ipse natandi frequentiam habeat. Iste vigilias noctis assiduitate clangoris testatur. Nullum autem animal ita odorem hominis sentit, ut anser, unde et clangore ejus Gallorum ascensus in Capitolio deprehensus est. . Fulica dicta, quod caro ejus leporinam sapiat. Lagos enim lepus dicitur, unde et apud Graecos lagois dicitur. Est enim avis stagnensis, habens nidum in medio aquae, vel in petris, quas aquae circumdant, maritimoque semper delectatur profundo. Quae dum tempestatem persenserit, fugiens in vado ludit. . Mergis ab assiduitate mergendi nomen hoc haesit. Saepe autem demisso in profundum capite aurarum signa sub fluctibus colligunt, et praevidentes aequoris tempestatem cum clamore ad littora tendunt. Nam in pelago jam gravissimam esse tempestatem (constat), cum ad littora mergi confugerint. . Accipiter, avis animo plus armata, quam ungulis, virtutem majorem in minore corpore gestans. Hic ab accipiendo, id est, a capiendo nomen sumpsit. Est enim avis rapiendis aliis avibus avida, ideoque vocatur accipiter, hoc est, raptor; unde et Paulus Apostolus: Sustinetis enim si quis vos accipit, ut enim diceret si quis rapit, dixit si quis accipit. . Fertur autem accipitres circa pullos suos impios esse. Nam dum viderint eos posse tentare volatus, nullas eis praebent escas, sed verberant pennis, et a nido praecipitant, atque a tenero compellunt ad praedam, ne forte adulti pigrescant. . Capys Itala lingua dicitur a capiendo. Hunc nostri falconem vocant, eo quod incurvis

digitis sit. . Milvus, mollis viribus et volatu, quasi mollis avis, unde et nuncupatur, rapacissimus tamen, et semper domesticis avibus insidiatur. . Ossifragus vulgo appellatur avis quae ossa ab alto dimittit, et frangit. Unde et a frangendo ossa nomen accepit. . Turtur de voce vocatur, avis pudica, et semper in montium jugis, et in desertis solitudinibus commorans. Tecta enim hominum, et conversationem fugit, et commoratur in silvis. Quae etiam hieme deplumata in truncis arborum concavis habitare perhibetur. Cujus e contrario columba hospitia humana diligit semper domorum blanda habitatrix. . Columbae dictae, quod earum colla ad singulas conversiones colores mutent, aves mansuetae, et in hominum multitudine conversantes, ac sine felle, quas antiqui venerias nuncupabant, eo quod nidos frequentent, et osculo amorem concipiant. . Palumbes, eo quod sint fartae a pabulo, quas vulgus titos vocant, avis casta ex moribus appellatur, quod comes sit castitatis. Nam dicitur quod amisso corporali consortio solitaria incedat, nec carnalem copulam ultra requirat. . Perdix, de voce nomen habet, avis dolosa atque immunda. Nam masculus in masculum insurgit, et obliviscitur sexum libido praeceps. Adeo autem fraudulenta, ut alteri ova diripiens foveat, sed fraus fructum non habet; denique dum pulli propriae vocem genitricis audierint, naturali quodam instinctu hanc quae fovit relinquunt, et ad eamdem quae genuit revertuntur. . Coturnices, a sono vocis dictae, quas Graeci ὄρτυγας vocant, eo quod primum visae fuerint in Ortygia insula. Hae adveniendi habent tempora. Nam aestate depulsa, maria transmeant. . Ortygometra dicitur, quae gregem ducit, eam terrae propinquantem accipiter videns rapit, ac propterea cura est universis ducem sollicitare externi generis, per quam caveant prima discrimina. Cibos gratissimos habent semina venenorum, quam ob causam iis veteres vesci interdixerunt. Solum enim hoc animal, sicut et homo, caducum patitur morbum. . Upupam Graeci appellant, eo quod stercora humana consideret, et fetenti pascatur fimo, avis spurcissima, cristis exstantibus galeata, semper in sepulcris et humano stercore commorans. Cujus sanguine quisquis se inunxerit, dormitum pergens daemones suffocantes se videbit. . Tucos, quos Hispani cuculos vocant, a propria voce constat nominatos. Hi veniendi tempus habent, milvorum scapulis suscepti, propter breves et parvos volatus, ne per longa aeris spatia fatigati deficiant. Horum salivae cicadas gignunt, ova passeris nido reperta comedit et sua objicit quae ille suscepta et fovet et nutrit. . Passeres vero sunt minuta volatilia, a parvitate vocata, unde, et pusilli et parvi. . Merula antiquitus medula vocabatur, eo quod moduletur. Alii merulam vocatam aiunt, quia sola volat, quasi mera volans. Haec cum in omnibus locis nigra sit, in Achaia candida est. . Hirundo dicta, quod cibos non sumat residens, sed in aere capiat escas, et edat, garrula avis, et per tortuosos orbes et flexuosos circuitus pervolans, et in nidis construendis educandisque fetibus solertissima, habens etiam quiddam praescium, quod lapsura deserat nec appetat culmina, a diris quoque avibus non impetitur, nec unquam praeda est, maria transvolat, ibique hieme commoratur. . Turdi a tarditate dicti, hiemis enimv confinio se referunt. Turdela, quasi major turdus, cujus stercore viscum generari putatur. Unde, et proverbium apud antiquos erat: Malum sibi avem cacare. . Furfurio vocatus, quod prius farre in farinam redacto pasceretur. . Ficedulae dictae, quod ficos magis edant. Quod panditur versiculo veteri illo: Cum me ficus alat, cum pascar dulcibus uvis: Cur potius nomen non dedit uva mihi? . Carduelis, quod spinis, et carduis pascitur, unde etiam apud Graecos ἀκανθὶς dicta est ab ἀκάνθαις, id est, spinis quibus alitur. . Augures autem dicunt, et in gestu, et in motu, et in volatu, et in voce avium signa esse constituta. . Oscines, aves vocant,

quae ore cantuque auspicium faciunt, ut corvus, cornix, picus. . Alites, quae volatu ostendere futura videntur: quae si adversae sunt, inebrae dicuntur, quod inhibeant, id est, vetent; si prosperae, praepetes; et ideo praepetes, quia omnes aves priora petunt volantes. . Tertiam faciunt speciem auguriorum in avibus, quam communem vocant, ex utroque permistam, id est, cum aves ex ore et volatu augur iantur, sed fidem non habet. . Omnium autem genera volucrum bis nascuntur. Primum enim ova gignuntur, inde calore materni corporis formantur et animantur. . Ova autem dicta, ab eo, quod sint uvida. Unde et uva eo quod intrinsecus humore sit plena. Nam humidum est quod exterius humorem habet, uvidum quod interius. Quidam autem putant ovum Graecam habere originem nominis. Isti autem dicunt ὦα, v littera ablata. . Ova autem quaedam inani vento concipiuntur, sed non sunt generabilia, nisi quae fuerint concubitu masculino concepta, et seminali spiritu penetrata. Ovorum vim tantam dicunt, ut lignum perfusum ovo non ardeat, ac ne vestis quidem contacta aduratur. Admista quoque calce glutinare fertur vitri fragmenta.

CAPUT VIII. De minutis volatilibus. . Apes dictae, vel quod se pedibus invicem alligent, vel pro eo quod sine pedibus nascantur. Nam postea, et pedes, et pennas accipiunt. Hae sotertes in generandi mellis officio, assignatas incolunt sedes, domicilia inenarrabili arte componunt, ex variis floribus favum condunt, textisque ceris innumera prole castra replent, exercitum, et reges habent, praelia movent, fumum fugiunt, tumultu exasperantur. . Has plerique experti sunt nasci de boum cadaveribus. Nam pro his creandis, vitulorum occisorum carnes verberantur, ut ex putrefacto cruore vermes creentur, qui postea efficiuntur apes. Proprie autem apes vocantur ortae de bobus, sicut crabrones de equis, fuci de mulis, vespae de asinis. . Costros Graeci appellant, qui in extremis partibus favorum majores creantur, quos aliqui reges putant (dicti quod castra ducant). Fucus est major ape, crabrone minor. Dictus autem fucus, quod alienos labores edat, quasi fagus. Depascitur enim quod non laboravit; de quo Virgilius: Ignavum fucos pecus a praesepibus arcent. . Vespae . . . . Crabrones vocati a cabo, id est, caballo, quod ex his creentur, sicut autem crabrones nascuntur de equorum carnibus putridis, ita ex eis iterum saepe nascuntur scarabaei, unde et cognominati sunt. . Tauri vocantur scarabaei terrestres ricino similes. Buprestis, animal est in Italia parvum, simillimum scarabaeo, longipedi. Fallit inter herbas bovem maxime, unde et nomen habet, devoratumque tacto felle ita inflammat, ut rumpat . Cicendela, scarabaeorum genus est, eo quod gradiens, vel volans, lucet. . Blattae, a colore nuncupatae, siquidem et comprehensae manum tingunt, unde et blatteum colorem dicunt. Hoc autem animal lucem videre non patitur, contrarium muscae; nam musca lucipeta, et blatta lucifuga est, per noctem enim tantum ambulat. . Papiliones, aviculae sunt, quae maxime abundant florentibus malvis, quique vermiculos stercore suo faciunt nasci. . Locusta, quod pedibus sit longis, veluti hasta, unde et eam Graeci, tam maritimam, quam terrestrem, astacon appellant. . Gicadae, ex cuculorum nascuntur sputo, hae in Italia apud Rheginos multae sunt, nec usquam alibi. . Musca ex Graeco venit, sicut et mus: hae, sicut et apes, necatae in aqua, aliquoties post unius horae spatium reviviscunt. . Cynomyia Graece vocatur, id est, musca canina. Nam κύων Graece canis vocatur. . Culex ab aculeo dictus, quod sanguinem sugat; habet enim in ore fistulam in modum stimuli, qua carnem terebrat, ut sanguinem bibat. . Cyniphes, muscae minutissimae sunt, sed aculeis permolestae; qua tertia plaga superbus populus Aegyptiorum

caesus est. . Oestrus, animal armentis aculeis permolestum. Oestrum autem Graecum est, quod Latine asilus, vulgo tabanus vocatur. . Bibiones sunt qui in vino nascuntur, quos vulgo mustiones a musto appellant, unde et Afranius: Ad me cum spectas, fabularique incipis, ex ore in oculos tuos bibiones involant. . Gurgulio dicitur, quia pene nihil aliud est, nisi guttur.

LIBER DECIMUS TERTIUS. DE MUNDO ET PARTIBUS

Praefatio. In hoc libello, quasi in quadam brevi tabella, quasdam coeli causas, situsque terrarum, et maris spatia annotavimus, ut in modico lector ea percurrat, et compendiosa brevitate etymologias eorum causasque cognoscat.

CAPUT PRIMUM. De mundo. . Mundus est coelum, terra, mare, et quae in eis opera Dei, de quo dicitur: Et mundus per eum factus est. Mundus Latine a philosophis dicitur, quod in sempiterno motu sit, ut coelum, sol, luna, aer, maria. Nulla enim requies ejus elementis concessa est, ideoque semper in motu est. . Unde et animalia Varroni videntur elementa, quoniam per semetipsa, inquit, moventur. Graeci vero nomen mundo de ornamento accommodaverunt propter diversitatem elementorum, et pulchritudinem siderum. Appellatur enim apud eos κόσμος, quod significat ornamentum. Nihil enim mundo pulchrius oculis carnis aspicimus. . Quatuor autem esse (constat) climata mundi, id est, plagas: Orientem, Occidentem, Septentrionem et Meridiem. . Oriens, ab exortu solis est nuncupatus. Occidens, quod diem faciat occidere, atque interire. Abscondit enim lumen mundo, et tenebras superinducit. . Septentrio autem a septem stellis axis vocatur, quae in ipso revolutae rotantur. Hic proprie et vertex dicitur, eo quod vertitur, sicut poeta ait: Vertitur interea coelum. . Meridies, vel quia ibi sol faciat medium diem, quasi medidies, vel quia tunc purius micat aether. Merum enim purum dicitur. . Januae coeli duae sunt, Oriens et Occasus; nam una porta sol procedit, alia se recipit. . Cardines autem mundi duo, Septentrio et Meridies, in ipsis enim volvitur coelum.

CAPUT II. De atomis. . Atomos philosophi vocant quasdam in mundo corporum partes tam minutissimas, ut nec visui pateant, nec τομὴν, id est, sectionem recipiant, unde et ἄτομοι dicti sunt. Hi per inane totius mundi irrequietis motibus volitare, et huc atque illuc ferri dicuntur, sicut tenuissimi pulveres, qui infusis per fenestras radiis solis videntur, ex iis arbores, et herbas, et fruges omnes oriri, et ex iis ignem, et aquam, et universa gigni, atque constare quidam philosophi gentium putaverunt. . Sunt autem atomi, aut in corpore, aut in tempore, aut in numero (aut in littera). In corpore, ut lapis. Dividis eum in partes, et partes ipsas dividis in grana, veluti sunt arenae, rursumque ipsa arenae grana divide in minutissimum pulverem, donec, si possis, pervenias ad aliquam minutiam, quae jam non sit, quae dividi vel secari possit. Haec est atomus in corporibus. . In tempore vero, sic intelligitur atomus: annum, verbi gratia, dividis in menses, menses in dies, dies in horas; adhuc partes horarum admittunt divisionem, quousque venias ad tantum temporis punctum, et quamdam momenti stillam, ut per nullam morulam produci possit, et ideo jam dividi non potest. Haec est atomus temporis. . In numeris, ut puta octo dividuntur in quatuor, rursum quatuor in duo, deinde duo in unum. Unus autem atomus est, quia insecabilis est. Sic et in littera; nam orationem dividis in verba, verba autem in syllabas,

syllabam autem in litteras. Littera pars minima atomus est, nec dividi potest. Atomus ergo est, quod dividi non potest, ut punctus in Geometria. Nam τομὴ Graece sectio dicitur ἄτομος indivisio.

CAPUT III. De elementis. . Hylen Graeci rerum quamdam primam materiam dicunt, nullo prorsus modo formatam, sed omnium corporalium formarum capacem, ex qua visibilia haec elementa formata sunt; unde, et ex ejus derivatione vocabulum acceperunt. Hanc hylen Latini materiam appellaverunt, ideo quia omne informe, unde aliquid faciendum est, semper materia nuncupatur. Proinde et eam poetae silvam nominaverunt. Nec incongrue, quia materiae silvarum sunt. . Graeci autem elementa στοιχεῖα nuncupant (eo quod sibi societatis concordia et communione quadam conveniant, nam sic ea inter se naturali quadam ratione juncta dicuntur), modo originem ab igne repetentes usque ad terram, modo a terra usque ad ignem, ut ignis quidem in aera desinat, aer in aquam densetur, aqua in terram crassescat, rursusque terra diluatur in aquam, aqua rarescat in aerem, aer in ignem extenuetur. . Quapropter omnia elementa omnibus inesse, sed unumquodque eorum ex eo quod amplius habet accepisse vocabulum. Sunt autem divina Providentia propriis animantibus distributa, nam coelum angelis; aerem volucribus, mare piscibus, terram hominibus, caeterisque animantibus Creator ipse implevit.

CAPUT IV. De coelo. . Coelum vocatum, eo quod tanquam caelatum vas impressa lumina habeat stellarum veluti signa. Nam caelatum dicitur vas quod signis eminentioribus refulget. Distinxit enim coelum Deus claris luminibus, et implevit, solis scilicet, et lunae orbe fulgenti, et astrorum micantium splendentibus signis adornavit. Alias autem a superiora celando. . Hoc autem Graece οὐρανὸς ἀπὸ τοῦ ὁρᾶσθαι, id est, a videndo, eo quod aer perspicuus sit, et ad speculandum purior. Coelum autem in Scripturis sanctis ideo firmamentum vocatur, quod sit cursu siderum, et ratis legibus, fixisque firmatum. . Interdum et coelum pro aere accipitur, ubi venti et nubes, procellae et turbines fiunt. Lucretius: Coelo, qui dicitur aer. Et psalmus volucres coeli appellat, cum manifestum sit aves in aere volare; et nos in consuetudine hunc aerem coelum appellamus; nam cum de sereno vel nubilo quaerimus, aliquando dicimus: Qualis est aer? Aliquando: Quale est coelum?

CAPUT V. De partibus coeli. . Aether locus est in quo sidera sunt, et significat eum ignem qui a toto mundo in altum separatus est. Sane aether est ipsum elementum; aethra vero splendor aetheris, et est sermo Graecus. . Sphaera coeli dicta, eo quod species ejus in rotundum formata est, sed et quidquid tale est, a volubilitate sphaera a Graecis dicitur, sicut et pilae, quibus ludunt infantes. Nam philosophi dicunt coelum in sphaera figuram undique esse convexum, omnibus partibus aequale, concludens terram in media mundi mole libratam. Hoc moveri dicunt, et cum mora ejus sidera in eo fixa ab Oriente usque ad Occidentem circuire, Septentrionibus breviores gyros juxta cardinem peragentibus. . Axis est Septentrionis linea recta, quae per mediam pilam sphaerae tendit, et dictus axis, quod in ea sphaera, ut rota volvitur, vel quia ibi plaustrum est. . Cardines, extremae partes sunt axis, et dicti cardines, eo quod per eos vertitur coelum. . Poli sunt circuli qui currunt per axem. Horum alter est septentrionalis, qui nunquam occidit, appellaturque Boreus; alter australis, qui nunquam videtur, et Austronotius dicitur. Et dicti poli, quod sint axium cycli ex usu plaustrorum, a poliendo, scilicet nominati, sed polus Boreus semper

videtur, Austronotius nunquam, quia dextra coeli altiora sunt, pressa Austri. . Convexa, extrema coeli sunt, a curvitate dicta; nam convexum curvum est, et inclinatum, et in modum circuli flexum. . Lacteus circulus, via est quae in sphaera videtur, a candore dicta, quia alba est, quam aliqui dicunt viam esse qua circuit sol, et ex splendoris ipsius transitu ita lucere.

CAPUT VI. De circulis coeli. . Habitatio ista coeli circulorum distincta zonis, quasdam partes temperie sua incolere permisit, quasdam negavit, enormitate frigoris, aut caloris. Zonae autem ipsae quinque sunt: quae ideo zonae, vel circuli appellantur, quod in circumductione sphaerae existunt. . Quorum primus circulus ideo Arcticus appellatur, eo quod intra eum Arctorum signa inclusa perspiciuntur, quae a nostris, in ursarum speciem ficta, Septentriones appellantur. . Secundus circulus ex eo τροπικὸς θερινὸς dicitur, quia in eo circulo sol Aquilonis finibus aestatem faciens, ultra eum circulum non transit, sed statim revertitur, et inde Tropicus appellatur. . Tertius circulus ἰσημερινὸς, qui a Latinis ideo Aequinoctialis appellatur, eo quod solcum ad eum orbem pervenerit, aequinoctium facit, ἰσημερινὸς enim Latine dies dicitur aequinox, quo circulo dimidia sphaerae pars constituta perspicitur. . Quartus circulus Antarcticus vocatur, eo quod contrarius sit circulo quem Arcticum nominamus. . Quintus circulus χειμερινὸς τροπικὸς, qui a Latinis Hiemalis, sive Brumalis appellatur, ideo quia sol, cum ad eum circulum pervenit, hiemem iis qui ad Aquilonem sunt facit, aestatem autem iis qui in Austri partibus commorantur. . Zodiacus autem circulus est (qui duodecim continet signa, ἀπὸ τῶν ζώων, id est, animalibus, ita dictus).

CAPUT VII. De aere et nube. . Aer est inanitas plurimum habens admistum raritatis, quam caetera elementa. De quo Virgilius: Longum per inane secutus. Aer dictus ἀπὸ τοῦ αἴρειν, ab eo quod ferat terram, vel ab eo quod feratur. Hic autem partim ad coelestem, partim ad terrenam materiam pertinet; nam ille subtilis, ubi ventosi ac procellosi motus non possunt existere, ad coelestem pertinet partem; iste vero turbulentior, qui exhalationibus humidis corporescit, terrae deputatur, quique ex se multas species reddit: nam commotus ventos facit; vehementius concitatus, ignes et tonitrua; contractus, nubila; conspissatus, pluviam; congelantibus nubilis, nivem; turbulentius congelantibus densioribus nubilis, grandinem; distentus, serenum efficit; nam aerem densum nubem esse constat, nubem rarefactam et solutam aerem. . Nubes dictae ab obnubendo, id est, operiendo coelum, unde, et nuptae, quod vultus suos velent, unde et Neptunus, quod nubat, id est, mare terram tegat. Nubes autem aeris densitas facit. Venti enim aerem conglobant, nubemque faciunt, unde est illud: Atque in nubem cogitur aer.

CAPUT VIII. De tonitruo. . Tonitruum dictum, quod sonus ejus terreat, nam TONUS, sonus. Qui ideo interdum tam graviter concutit omnia, ita ut coelum discidisse videatur, quia cum procella vehementissimi venti nubibus se repente immiserit, turbine invalescente, exitumque quaerente, nubem quam excavavit impetu magno perscindit, ac sic cum horrendo fragore defertur ad aures. . Quod mirari quis non debet, cum vesicula, quamvis parva, magnum tamen sonitum displosa emittat. Cum tonitruo autem simul et fulgura exprimit, sed illud celerius videtur, quia clarum est, hoc autem ad aures tardius pervenit. Lux autem quae apparet ante tonitruum, fulgetra vocatur. Quae, ut diximus, ideo ante videtur, quia clarum est lumen, tonitruum autem ad aures tardius pervenit.

CAPUT IX. De fulminibus. . Fulgur, et fulmen, ictus coelestis jaculi, a feriendo dicti; fulgere enim ferire est, ac percutere. Fulmina autem collisa nubila faciunt; nam omnium rerum collisio ignem creat, ut in lapidibus cernimus, vel attritu rotarum, vel in silvis arborum. Simili modo in nubibus ignis; unde et prius nubila sunt, deinde ignes. . Ex vento autem et igne fulmina (certum est) in nubibus fieri, et impulsu ventorum emitti; ideo autem fulminis ignem vim habere majorem ad penetrandum, quia subtilioribus elementis factus est, quam noster, id est, qui nobis in usu est. Tria sunt autem ejus nomina, fulgur, fulgor, et fulmen. Fulgur, quia tangit; fulgor, quia incendit et urit; fulmen, quia findit; ideo et cum ternis radiis finguntur.

CAPUT X. De arcu et nubium effectibus. . Arcus coelestis dictus a similitudine curvati arcus. Iris huic proprium nomen est. Et dicitur Iris, quasi aeris, id est, quod per aerem ad terras descendit. Hic autem a sole resplendet, dum cavae nubes ex adverso radium solis accipiunt, et arcus speciem fingunt, cui varios colores illa dat res, quia aqua tenuis, aer lucidus, et nubes caligans irradiata, ista varios creant colores. . Pluviae dictae, quod fluant, quasi fluviae. Nascuntur enim de terrae et maris anhelitu, quae cum altius elevatae fuerint, aut solis calore resolutae, aut vie ventorum compressae stillantur in terris. . Nimbus est densitas nubis intempesta, et obscura, et inde nimbus a nube. Sunt autem nimbi repentinae et praecipites pluviae; nam pluvias vocamus lentas, et juges, quasi fluvias, vel quasi fluentes. . Imbres autem, et ad nubes, et ad pluvias pertinent, dicti a Graeco vocabulo, quod terram inebrient ad germinandum. Ex his enim cuncta creantur, unde, et Lucretius: Ex igni terra, atque anima nascuntur et imbri. Est autem nomen Graecum. . Grando appellata, quod forma ejus granorum similitudinem habeat. Haec autem ventorum rigore durantur in nube, ac solidantur in nivem, ruptoque aere solvuntur. . Nix, a nube unde venit. Glacies, a gelu, et aqua, quasi gelaquies, id est, gelata aqua. . Gelu autem, quod eo stringatur tellus, γῆ quippe terra dicitur. Tunc autem majori gelu stringitur terra, cum fuerit nox serena. . Pruina, est matutini temporis frigus; quod inde pruinae nomen accepit, quia sicut ignis urit; πῦρ enim ignis, urere vero et ad solem et ad frigus pertinet. Nam uno sermone duo diversa significantur, pro eo quod unum effectum habent. Similis enim vis est caloris et frigoris, unde et utraque saxa rumpunt. Nam calor urit, ut est: Uritur infelix Dido. Item frigus urit, ut est: aut Boreae penetrabile frigus adurat. . Ros, Graecum est, quod illi δρόσος, dicunt. Alii ros putant dictum, quia rarus est, non spissus, ut pluvia. . Nebula inde dicta unde et nubila, ab obnubendo scilicet, hoc est, operiendo terram, sive quod nubes volans faciat. Exhalant enim valles humidae nebulas, et fiunt nubes, inde nubilum, inde nives. Nebulae autem ima petunt cum serenitas est, summa cum nubilum. . Caligo, umbra est de spissitudine aeris effecta. Et dicta caligo, quod maxime aeris calore gignatur. . Tenebrae dicuntur, quod teneant umbras. Nihil autem sunt tenebrae, sed ipsa lucis absentia tenebrae dicuntur; sicut silentium non aliqua res est, sed ubi sonus non est silentium dicitur; sic tenebrae non aliquid sunt, sed ubi lux non est tenebrae dicuntur. . Umbra est aer carens sole, dicta autem, quod fiat cum solis objicimur radiis. Est autem mobilis, et incerta, et ex solis circuitu, et ex motu ventorum. Namque quoties movetur in sole, nobiscum moveri videtur, quia ubi quoquo loco a radiis solis obstitimus, perinde illi lumen auferimus; sicque ingredi nobiscum umbra, et gestus nostros videtur imitari. . Lux, ipsa substantia; lumen, quod a luce manat, id est, candor lucis. Sed hoc confundunt auctores.

CAPUT XI. De ventis. . Ventus est aer commotus et agitatus, et pro diversis partibus coeli nomina diversa sortitur; dicitur autem ventus quod sit vehemens, et violentus. Vis enim ejus tanta est, ut non solum saxa et arbores evellat, sed etiam coelum terramque conturbet, maria commoveat. . Ventorum quatuor principales spiritus sunt. Quorum primus ab Oriente Subsolanus, a Meridie Auster, ab Occidente Favonius, a Septentrione ejusdem nominis ventus aspirat, habentes geminos hinc inde ventorum spiritus. . Subsolanus a latere dextro Vulturnum habet, a laevo Eurum; Auster a dextris Euroaustrum, a sinistris Austroafricum; Favonius a parte dextra Africum, a laeva Corum. Porro Septentrio a dextris Circium, a sinistris Aquilonem. Hi duodecim venti mundi globum flatibus circumagunt. . Quorum nomina propriis ex causis signata sunt. Nam Subsolanus vocatus, eo quod sub ortu solis nascatur. Eurus, eo quod ab Eoo flat, id est, ab Oriente. Est enim conjunctus Subsolano. . Vulturnus, quod alte tonat; de quo Lucretius: Altitonans Vulturnus, et Auster fulmine pollens. . Auster, ab hauriendo aquas vocatus, unde et crassum aerem facit, et nubila nutrit. Hic Graece νότος appellatur, propter quod interdum corrumpat aerem. Nam pestilentiam quae ex corrupto aere nascitur, Auster flans in reliquas regiones transmittit; sed sicut Auster pestilentiam gignit, sic Aquilo repellit. Euroauster dictus, quod ex una parte habeat Eurum ex altera Austrum. . Austroafricus, quod junctus sit hinc inde Austro et Africo. Ipse, et Libonotus, quod sit ei Libs hinc, et inde Notus. . Zephyrus, Graeco nomine appellatus, eo quod flores, et germina ejus flatu vivificentur. Hic Latine Favonius dicitur, propter quod foveat quae nascuntur. Austro autem flores solvuntur, Zephyro fiunt. . Africus, a propria regione vocatus. In Africa enim initium flandi sumit. . Corus est, qui ab Occidente aestivo flat, et vocatus Corus, quod ipse ventorum circulum claudat, et quasi chorum faciat. Hic antea Caurus dictus, quem plerique Argesten dicunt, non ut imprudens vulgus Agrestem. . Septentrio dictus, eo quod a circulo septem stellarum consurgit, quae vertente se mundo resupinato capite ferri videntur. . Circius dictus, eo quod Coro sit junctus. Hunc Hispani Gallecum vocant, propter quod eis a parte Galleciae flat. . Aquilo dictus, eo quod aquas stringat et nubes dissipet. Est enim gelidus ventus, et siccus. Idem et Boreas, quia ab Hyperboreis montibus flat. Inde enim origo ejusdem venti est, unde et frigidus est. Natura namque omnium septentrionalium ventorum frigida et sicca est, australium humida et calida. . Ex omnibus autem ventis duo cardinales sunt: Septentrio, et Auster. . Etesiae autem, flabra Aquilonis sunt, quibus nomen inditum est, quod certo anni tempore flatus agere incipiunt, ἐνιαυτὸς enim Graece, annus Latine dicitur. Hae autem cursum rectum a Borea in Aegyptum ferunt, quibus Auster contrarius est. . Duo sunt autem extra hos ubique spiritus magis quam venti, Aura et Altanus. . Aura ab aere dicta, quasi aerea, quod lenis sit motus aeris. Agitatus enim aer auram facit, unde et Lucretius: Aereas auras. . Altanus, qui in pelago est per derivationem ab alto, id est mari, vocatus. Nam alter est flatus in ripis, quem diximus Auram. Nam Aura terrae est. . Turbo est volubilitas ventorum, et turbo dictus a terra quoties ventus consurgit, et terram in circuitum mittit. . Tempestas autem pro tempore dicitur, sicut ubique historiographi solent, dum dicunt ea tempestate; aut ab statu coeli, quia magnitudine sua multis diebus oritur. Verno autem, et autumnali tempore, quam maximae fiunt tempestates, quando nec plena est aestas, nec plena hiems, unde medium et confine utriusque temporis ex conjunctione aerum contrariorum efficiunt tempestates. . Fragor, a fractarum rerum nominatus est sonitu, quem sicca quaeque et arida cum franguntur faciunt. . Procella, ab eo quod percellat, id est, percutiat, et evellat. Est enim vis

ventorum cum pluvia. Procellae enim aut de fulminibus, aut de ventis fiunt. Nihil autem velocius ventis, unde et propter celeritatem, tam ventos quam fulmina alata fingunt poetae, ut: alitis Austri.

CAPUT XII De aquis. . Aqua dicta, quod superficies ejus aequalis sit. Hinc, et aequor appellatum, quia aequaliter sursum est. . Duo autem (sunt) validissima vitae humanae elementa, ignis et aqua, unde graviter damnantur, quibus ignis et aqua interdicitur. . Aquarum elementum caeteris omnibus imperat. Aquae enim coelum temperant, terram fecundant, aerem exhalationibus suis incorporant, scandunt in sublime, et coelum sibi vendicant; quid enim mirabilius aquis in coelo stantibus? . Parum sit in tantam pervenisse altitudinem, rapiunt eo secum piscium examina; effusae, omnium in terra nascentium causa fiunt. Fruges gignunt, arbores frutices, herbasque producunt, sordes detergunt, peccata abluunt, potum cunctis animantibus tribuunt.

CAPUT XIII. De diversitate aquarum. . Aquarum naturae multa est diversitas; aliae enim salis, aliae nitri, aliae aluminis, aliae sulphuris, aliae bituminis, aliae curam morborum adhibentes; nam juxta Romam Albulae aquae vulneribus medentur. . In Italia fons Ciceronis oculorum vulnera curat. In Aethiopia lacus est quo perfusa corpora velut oleo nitescunt. Zamae fons in Africa canoras voces facit. Ex Clitorio lacu Italiae, qui biberint, vini taedium habent. . In Chio insula fontem esse, (dicunt) quo hebetes fiunt. In Boeotia duo fontes: alter memoriam, alter oblivionem affert. Cyzici fons amorem Veneris tollit. . Boeotiae lacus furialis est, de quo qui biberit, ardore libidinis exardescit. In Campania sunt aquae, quae sterilitatem feminarum, et virorum insaniam abolere dicuntur. In Aethiopiae fonte rubro, qui biberit, lymphaticus fit. . Linus, fons Arcadiae abortus fieri non patitur. In Sicilia fontes sunt duo, quorum unus sterilem fecundat, alter fecundam sterilem facit. In Thessalia duo sunt flumina: ex uno bibentes oves nigras fieri ferunt; ex altero albas, ex utroque varias. . Clitumnus, lacus in Umbria, maximos boves gignit. Reatinis paludibus jumentorum ungulas indurari dicunt. In Asphaltide lacu Judaeae nihil mergi potest, quidquid animam habet. . In Indiis Siden vocatur stagnum, in quo nihil innatat, sed omnia merguntur. At contra in Africae lacu Apuscidamo omnia fluitant, nihil mergitur. Marsidae fons in Phrygia saxa egerit. In Achaia aqua profluit e saxis, Styx appellata, quod illico potata interficit. . Gelonium stagnum Siciliae tetro odore abigit proximantes. Fons est in Africa circa templum Ammonis, qui humoris nexibus humum stringit. Favillas etiam in cespitem solidat. Fons Job in Idumaea, quater in anno colorem mutare dicitur, id est pulverulentum, sanguineum, viridem, et limpidum, ternis mensibus in anno tenens ex his unum colorem. . In Troglodytis lacus est, ter in die fit amarus, et deinde toties dulcis. Fons Siloa ad radicem montis Sion, non jugibus aquis, sed in certis horis, diebusque ebullit. In Judaea quondam rivus Sabbatis omnibus siccabatur. . In Sardinia fontes calidi oculis medentur, fures arguunt, nam caecitate detegitur eorum facinus, In Epiro esse (ferunt) fontem, in quo faces exstinguuntur accensae, et accenduntur exstinctae. Apud Garamantas fontem esse, (aiunt) ita algentem die, ut non bibatur; ita ardentem nocte, ut non tangatur. . Jam vero in multis locis aquae manant perpetim ferventes, tanta vi, ut balnea calefaciant. Quaedam enim terrae sunt, quae multum sulphuris et aluminis habent; itaque cum per venas calentes aqua frigida venit, vicino sulphuris calore contacta excandescit; nec talis ab origine effluit, sed permutatur dum venit. Sulphur enim, alumenque secum ferunt aquae,

utramque materiam igne plenam, minimisque motibus incalescentem.

CAPUT XIV. De mari. . Mare est aquarum generalis collectio. Omnis enim congregatio aquarum, sive salsae sint, sive dulces, abusive maria nuncupantur, juxta illud: Et congregationes aquarum vocavit maria. Proprie autem mare appellatum, eo quod aquae ejus amarae sint. . Aequor autem vocatum, quia aequaliter sursum est, et quamvis aquae fluctuantes velut montes erigantur, sedatis rursus tempestatibus adaequantur. Altitudo enim maris diversa est, indiscreta tamen dorsi ejus aequalitas. . Ideo autem mare incrementum non capere, cum omnia flumina, et omnes fontes recipiat, haec causa est: partim, quod influentes undas ipsa magnitudo ejus non sentiat; deinde quod amara aqua dulce fluentum consumat, vel quod ipsae nubes multum aquarum ad se attrahant, sive quod illam partim venit auferant, partim sol exsiccet, postremum, quod per occulta quaedam terrae foramina percolatur, et ad caput amnium, fontesque revolutum recurrat. . Maris autem certum non esse colorem, sed pro qualitate ventorum mutari; nam modo flavum est, modo luculentum, modo atrum.

CAPUT XV. De oceano. . Oceanum, et Graeci, et Latini ideo nominant, quod in circuli modo ambiat orbem: sive a celeritate, eo quod ocius currat; item quia, ut coelum, purpureo colore nitet. Oceanus, quasi κυάνεος: iste est qui oras terrarum amplectitur, alternisque aestibus accedit, atque recedit. Respirantibus enim in profundum ventis, aut removet maria, aut resorbet. . Quique a proximis regionibus diversa vocabula sumpsit; ut Gallicus, Germanicus, Scythicus, Caspius, Hyrcanus, Atlanticus, Gaditanus. Nam Gaditanum fretum a Gadibus dictum, ubi primo ab Oceano maris Magni limen aperitur. Unde, et Hercules cum Gadibus pervenisset, columnas ibi posuit, sperans illic esse orbis terrarum finem.

CAPUT XVI. De Mediterraneo mari. . Mare Magnum est, quod ab Occasu ex Oceano fluit, et in Meridiem vergit, deinde ad Septentrionem tendit. Quod inde Magnum appellatur, quia caetera maria in comparatione ejus minora sunt. Istud est, et Mediterraneum, quia per mediam terram usque ad Orientem perfunditur, Europam, et Africam, Asiamque disterminans. . Cujus primae partis sinus, qui in Hispaniis perfunditur, Ibericus, et Balearicus appellatur. Deinde Gallicus, qui Narbonensem provinciam alluit. Mox Ligusticus, qui juxta Genuam urbem est proximus. Post haec Tyrrhenus, qui Italiam attingit, quem Graeci Ionium, Itali Inferum vocant. Inde Siculus, qui a Sicilia usque ad Cretam vadit. Deinde Creticus, qui in Pamphyliam et Aegyptum pertendit. . Inde Hellespontus, qui in Septentrionem retorquens, anfractibus magnis juxta Graecias, et Illyricum in angustias septem stadiorum stringitur, quo Xerxes, ponte navibus facto, in Graeciam commeavit, ibi est Abydos. Inde diffusus aequore patente, rursus stringitur, et facit Propontidem, qui mox in quingentos passus coarctatur, fitque Bosphorus Thracius, quo Darius copias transportavit. . Inde Ponticus sinus amplissimus a tergo Maeotidis paludis, quod mare ex multitudine fluminum dulcius quam caetera, nebulosumque, et brevius est, unde, et Ponticum vocatur, quod sit brevius, atque praeter phocas, et thynnos, atque delphinos, alias belluas majores non patitur. . Sicut autem terra, dum una sit, pro diversis locis variis appellatur vocabulis, ita et pro regionibus hoc mare magnum diversis nominibus nuncupatur: nam Ibericum et Asiaticum a provinciis dictum: ab insulis, Balearicum, Siculum, Creticum, Cyprium, Aegeum, Carpathium: nam inter Tenedum, et Chium, saxum est in mari potius quam insula, quod visentibus procul caprae simile creditur,

quam αἶγα nuncupant, unde, et Aegeum mare est dictum, sic et Carpathium mare inter Aegyptum, et Rhodum ab insula Carpatho illic posita. . A gentibus, Gallicum, Ausonium, Dalmaticum, Ligusticum. Ab oppidis, Argolicum, Corinthium, Tyrium, Adriaticum. Nam Adria quaedam civitas Illyrico mari proxima fuit, quae Adriatico mari nomen dedit. . A positione coeli, ut Superum, et Inferum, quod sit Oriens superior, Occidens inferior, est autem Thuscum, et Adriaticum. A memoria regis, ut Ionium. Ion quippe rex fuit Graeciae, unde iones Athenienses. Hoc mare, et Tyrrhenum dictum; sive quod Thusciam alluit, id est Tyrrheniam, sive a Tyrrhenis nautis, qui se in hoc mare praecipitaverunt. Et sciendum Ionium sinum esse immensum, ab Ionia usque ad Siciliam, et hujus partes esse Adriaticum, Achaicum et Epiroticum. A moribus accolarum Euxinus, AXENOS antea appellatus. . A casibus hominum qui ceciderunt in mare, ut Hellesponticum, Icarium, Myrtoum: nam Myrtoum mare dictum a Myrtili lapsu, quod illic ab Oenomao praecipitatus sit. Icarus vero Cretensis, ut fabulae ferunt, altiora petens, pennis solis calore solutis, mari, in quo cecidit, nomen imposuit. Phrixus quoque cum Helle sorore sua fugiens insidias novercales, conscendit navem signum arietis habentem, qua liberatus est. Helles autem soror ejus perpessa naufragium decidit in mari, et mortua Hellesponto mari dedit nomen. . Ab ordine fluenti, Propontis: nam dicta Propontis, quia pontum praevenit. Item et a transitu, vel angustis meatibus boum, Bosphorus. Aegyptium autem pelagus Asiae datur, Gallicum Europae, Africum Libyae; his, ut quaeque proxima sunt, venerunt in partes partium. . Pelagus autem est latitudo, mare sine littore, et portu. Graeco nomine ἀπὸ τοῦ πλαγίου, hoc est a latitudine dictum, unde et plagia, eo quod sint importuosa.

CAPUT XVII. De sinibus maris. . Sinus dicuntur majores recessus maris, ut in mari Magno Junius, in Oceano, Caspius, Indicus, Persicus, Arabicus, qui et mare Rubrum, qui Oceano ascribitur. . Rubrum autem mare vocatum, eo quod sit roseis undis infectum, non tamen talem naturam habet, qualem videtur ostendere, sed vicinis littoribus vitiatur gurges, atque inficitur, quia omnis terra quae circumstat pelago, rubra est, et sanguineo colori proxima; ideoque inde minium acutissimum excernitur, et alii colores, quibus pictura variatur. . Ergo cum terra hanc habeat naturam, fluctibus subinde diluitur, et quidquid adesum est, in colorem cadit; ob hoc etiam in iis littoribus gemmae rubrae inveniuntur. Lapillus enim hujusmodi humo involutus, cum inter arenas attritus est, et terrae colorem habet et maris. . Hoc mare in duos scinditur sinus: ex iis, qui ab Oriente est, Persicus appellatur, quia oram illius Persae inhabitant. Alter vero Arabicus dicitur, quod sit circa Arabiam.

CAPUT XVIII. De aestibus, et fretis. . Aestus ad Oceanum pertinet, Fretum ad utrumque mare; nam Aestus est maris accessus, vel recessus, id est, inquietudo, unde et aestuaria, per quae mare vicissim tam accedit quam recedit. . Fretum autem appellatum, quod ibi semper mare ferveat; nam fretum est angustum, et quasi fervens mare, ab undarum fervore nominatum, ut Gaditanum, vel Siculum; nam freta dicta Varro ait, quasi fervida, id est, ferventia, et motum fervoris habentia. . Fretum Siciliae, quod Rhegium dicitur, Sallustius ex tali causa vocari scribit, dicens Italiae olim Siciliam conjunctam fuisse, et dum esset una tellus, medium spatium, aut per humilitatem abruptum est aquis, aut per angustiam scissum. Et inde ῥήγιον nominatum, quia Graece abruptum hoc nomine nuncupatur. Est autem arctissimum, trium millium spatio Siciliam

ab Italia dividens, fabulosis infame monstris, quibus hinc inde Scylla et Charybdis ostenditur. . Scyllam, accolae saxum mari imminens appellant simile celebratae formae procul visentibus. Unde et monstrosam speciem fabulae illi dederunt, quasi formam hominis capitibus succinctam caninis, quia collisi ibi fluctus latratus videntur exprimere. . Charybdis dicta quod gurgitibus occultis naves absorbeat. Est enim mare verticosum, et inde ibi laniata naufragia profundo emergunt. Ter autem in die erigit fluctus, et ter absorbet; nam accipit aquas, ut vomat; vomit, ut rursus accipiat. . Syrtes autem sunt arenosa in mari loca. Syrtes autem Sallustius a tractu vocari dicit, quod omnia ad se trahant, et appropinquanti vadoso mari haereant. Hae autem ad mare Aegyptium vicinae sunt, et pariter admiscentur. Vada vero sunt, per quae in mari, vel in fluminibus homines, vel animalia pedibus vadunt; quae Virgilius brevia appellat, Graeci βραχεῖα.

CAPUT XIX. De lacis et stagnis. . Sunt et quaedam maria, quae non miscentur Oceani fluctibus, aut mari Magno, et dicuntur lacus et stagna. . Lacus est receptaculum in quo aqua retinetur, nec miscetur fluctibus, ut lacus Asphalti, lacus Benacus, et Larius, et caeteri quos Graeci λιμένας, id est, stagna vocant. Nam fontes labuntur in fluviis, flumina in freta discurrunt. Lacus stat in loco, nec profluit; et dictus lacus, quasi aquae locus. . Lacus Asphalti idem et mare Mortuum vocatum, propter quod nihil gignit vivum, nihil recipit ex genere viventium. Nam neque pisces habet, neque assuetas aquis et laetas mergendi usu patitur aves; sed et quaecunque viventia mergenda tentaveris, quacunque arte demersa statim resiliunt, et quamvis vehementer illisa confestim excutiuntur; sed neque ventis movetur, resistente turbinibus bitumine, quo aqua omnis stagnatur; neque navigationis patiens est, quia omnia vita carentia in profundum merguntur, nec materiam ullam sustinet, nisi quae bitumine illustratur. . Lucernam accensam ferunt supernatare, exstincto lumine demergi. Hoc et mare Salinarum dicitur, sive lacus Asphalti, id est, bituminis; et est in Judaea inter Jericho et Zoaran. Longitudo ejus, usque ad Zoaras Arabiae, dirigitur stadiis quingentis octoginta; latitudo stadiis centum quinquaginta, usque ad vicina Sodomorum . . . . Lacus Tiberiadis ab oppido Tiberiade vocatus, quod quondam Herodes in honorem Tiberii Caesaris condidit. Est autem in Judaea omnibus lacis salubrior, et ad sanitatem corporum quodammodo efficacior. Circuit stadia . . . . Genesar, lacus amplissimus in Judaea longitudine centum quadraginta extenditur stadiis; latitudine quadraginta diffunditur, crispantibus aquis, auram non ventis, sed de seipso sibi excreans. Unde et Genesar dicitur Graeco vocabulo, quasi generans sibi auram; denique per diffusiora spatia lacus frequentibus auris spirantibus agitatur; unde et purior haustus ejus, et ad potandum dulcis et habilis. . Benacus, lacus Italiae in Venetia, de quo fluvius nascitur Mincius, qui lacus magnitudine sua tempestates imitatur marinas. . Lucrinus, et Avernus lacus Campaniae sunt. Lucrinus autem dictus, quia olim propter copiam piscium vectigalia magna praestabat. Avernus autem lacus vocatus, quia aves ibi supervolare non possent. Nam antea silvarum densitate sic ambiebatur, ut exhalantis inde per angustias aquae sulphureae fetor gravissimus supervolantes aves halitu suo necaret. Quam rem Augustus Caesar intelligens, dejectis silvis, ex pestilentibus amoena reddidit loca. . Lacus autem, idem et stagnum, ubi immensa aqua convenit; nam dictum est stagnum ab eo quod illic aqua stet, nec decurrat.

CAPUT XX. De abysso. . Abyssus, profunditas aquarum impenetrabilis: sive speluncae aquarum

latentium, e quibus fontes et flumina procedunt; vel quae occulte subter erunt, unde et Abyssus dictus. Nam omnes aquae, sive torrentes per occultas venas ad matricem abyssum revertuntur. . Fluctus dicti, quod flatibus fiant. Ventorum enim impulsu agitatae aquae fluctuant. Aqua est stativa, et sine motu aequalis. . Unda vero, eminens liquor, qui semper in motu est. Lucretius: Aerias undas, id est, motus, et corpus illud quod refluctuat. Nam nec unda per se aqua est, sed aqua in motu quodam et agitatione, quasi ab eundo, et redeundo unda vocata. . Latex, proprie liquor fontis est. Et dictus latex, quod in venis terrae lateat. . Gutta est quae stat, stilla, quae cadit. Hinc et stillicidium, quasi stilla cadens; Stiria enim Graecum est, id est, gutta; inde fit diminutivum, ut dicamus stilla; dum autem stat, aut pendet de tectis, vel arboribus, quasi glutinosa, gutta est; dum ceciderit, stilla est. . Spuma dicta, eo quod spuatur, sordes enim sunt undarum; unde et mustum et ea quae coquuntur spuma purgantur. Hinc et sputum.

CAPUT XXI. De fluminibus. . Fluvius est perennis aquarum decursus, a fluendo perpetim dictus. Proprie autem flumen ipsa aqua, fluvius cursus aquae. Prius autem flumen quam fluvius, id est, prior aqua quam decursus. Duo sunt fluminum genera: unum torrens, alterum vivum, de quo Virgilius: Donec me flumine vivo, abluero. . Torrens est aqua veniens cum impetu. Dictus autem torrens, quia pluvia crescit, siccitate torrescit id est, arescit. De quo Pacuvius: Flammeo vapore torrens terrae fetum exusserit. Cui Graeci ab hieme nomen dederunt, nos ab aestate; illi a tempore quo succressit, nos a tempore quo siccatur. . Amnis, fluvius est nemore ac frondibus redimitus, et ex ipsa amoenitate AMNIS vocatur. . Decursus, proprie finis cursus, sive aquarum sit, seu quarumlibet rerum. Rivi dicti, quod deriventur ad irrigandum, id est, inducendum aquas in agros. Nam irrigare inducere est. Gurges, proprie locus altus in flumine. . Puteus est locus defossus, ex quo hauritura qua, a potatione dictus. Fons, caput aquae est nascentis, quasi fundens aquas. . Quidam autem fluviorum propriis ex causis nomina acceperunt, ex quibus nonnulli notandi sunt, qui in historiis celebres memorantur. . Geon, fluvius de paradiso exiens, atque universam Aethiopiam cingens, vocatus hoc nomine, quod incremento suae inundationis terram Aegypti irriget: γῆ enim Graece, Latine terram significat. Hic apud Aegyptios Nilus vocatur propter limum quem trahit, qui efficit fecunditatem. Unde et Nilus dictus est, quasi νέαν ὕλην trahens. Nam antea Nilus Latine Melo dicebatur. Apparet autem in Nilide lacu, de quo in Meridiem versus excipitur Aegypto, ubi Aquilonis flatibus repercussus aquis retroluctantibus intumescit, et inundationem Aegypti facit. . Ganges fluvius, quem Phison Scriptura sacra cognominat, exiens de paradiso pergit ad Indiae regiones. Dictus autem Phison, id est, caterva, quia quindecim fluminibus magnis sibi adjunctis impletur, et efficitur unus. Ganges autem vocatus a Gange rege Indiae. Fertur autem Nili modo exaltari, et super Orientis terras erumpere. . Tigris fluvius Mesopotamiae, de paradiso exsurgens, et pergens contra Assyrios, et post multos circuitus in mare Mortuum influens. Vocatur autem hoc nomine propter velocitatem, instar bestiae nimia pernicitate currentis. . Euphrates fluvius Mesopotamiae, de paradiso exoriens; copiosissimus gemmis, qui per mediam Babyloniam influit; hic a frugibus, vel ab ubertate nomen accepit. Nam Hebraice EPHRATA fertilitas interpretatur; Mesopotamiam enim in quibusdam locis ita irrigat, sicut Nilus Alexandriam. Sallustius autem auctor certissimus asserit Tigrim et Euphratem uno fonte manare in Armenia, qui per diversa euntes longius dividuntur, spatio medio relicto multorum millium, quae tamen terra, quae ab ipsis ambitur,

Mesopotamia dicitur. Ex quo Hieronymus animadvertit aliter de paradisi fluminibus intelligendum. . Indus, fluvius Orientis, qui Rubro mari accipitur. . Hydaspes fuit Medorum rex antiquissimus, ex quo amnis Orientis nomen accepit, qui nunc Hydaspes dicitur, de quo Lucanus: Vastis Indus aquis mistum non sentit Hydaspen. Et, qua Medus Hydaspes Accedit Pelago, Phoebi surgentis ab igne. Qui dum sit fluvius Persarum, dicitur tamen contra Orientem decurrere. . Araris fluvius Germaniae. De quo Virgilius: Aut Ararim Parthus bibet, aut Germania Tigrim. . Bactrus fluvius Orientis, a rege Bactro vocatus fertur, a quo et Bactriani, et urbs eorum. . Choaspis Persarum fluvius, vocatus eorum lingua, quod miram aquae dulcedinem habeat, adeo ut Persici reges, quandiu inter ripas Persidis fluit, sibi ex eo pocula vendicarint. Ex hoc amne quidam Cydnum Ciliciae fluvium derivari existimant. . Araxis amnis Armeniae, qui ab uno monte cum Euphrate diversa specie oritur, dictus quod rapacitate cuncta prosternat. Unde et cum Alexander eum transgredi vellet, ponte fabricato, tanta vi inundavit, ut pontem dirueret. Hic brevibus intervallis ab Euphratis ortu caput tollit, ac deinde Caspium fertur in mare. . Fluvius Syriae, qui vocatur Orontes, juxta Antiochiae muros decurrens, qui a solis ortu oriens non longe ab urbe mari conditur, quem de originis suae tractu Orontem veteres Latine appellaverunt, cujus fluentis ex ipso impetu frigidioribus, et Zephyris assidue ibi spirantibus, tota civitas momentis prope omnibus refrigeratur. . Jordanis Judae fluvius, a duobus fontibus nominatus, quorum alter vocatur Jor, alter Dan. His igitur procul a se distantibus in unum alveum foederatis, Jordanis deinceps appellatur. Nascitur autem sub Libano monte, et dividit Judaeam et Arabiam, qui per multos circuitus juxta Jericho in mare Mortuum influit. . Phasis Caucaseis montibus fusus, cum pluribus aliis in Euxinum se praecipitat mare. Unde et nuncupatur. . Cydnus amnis Ciliciae, a Tauro monte progrediens, miram aquarum habens suavitatem, et quidquid candidum est cydnum gentili lingua Syri dicunt. Unde amni huic nomen datum, quia tumel aestate quando nives solvuntur; reliquis anni temporibus tenuis est, et quietus. . Hylas fluvius Asiae. Pactolus fluvius Asiae, arenas aureas trahens. De quo Virgilius: Pactolusque irrigat auro: quem pro aurato fluore alii Chrysorhoam vocant. . Hermus fluvius Asiae, qui Smyrneos secat campos, et ipse fluctibus aureis et arenis plenus, a quo Smyrna vocata est. . Maeander amnis Asiae flexuosus, qui, recurrentibus ripis inter Cariam et Ioniam, praecipitatur in sinum qui Miletum dividit et Prienen. Maeander autem vocatus, quod sit flexuosus et nunquam currat rectus. De quo Ovidius: Quique recurvatus ludit Maeander in undis. . Tanus fuit rex Scytharum primus, a quo Tanais fertur fluvius nuncupatus, qui ex Riphaeis silvis veniens, dirimit Europam ab Asia, inter duas mundi partes medius currens, atque in Pontum fluens. . Inachus Achaiae amnis, Argolicos irrigans campos, quem rex Inachus a se nominavit, qui exordium Argivae genti primus dedit. Ibi est et Erimanthus ab Erimantho monte demissus. . Padus Italiae fluvius, a jugis Alpium fusus, ex tribus fontibus oritur, ex quibus uni vocabulum est Padus, qui diffusus in modum stagni, amnem sinu dirigit, a quo et Padus est nuncupatus. Hic a Graecis Eridanus cognominatur, ab Eridano Solis filio, quem Phaetontem dicunt, qui fulmine percussus, in eodem fluvio dejectus est, et exstinctus. Augetur autem exortu Canis, liquescentibus nivibus, et cum accessione triginta fluminum circa Ravennam in Adriaticum mare defertur. . Tiberis Italiae fluvius, a Tiberino rege Albanorum dicitur appellatus, qui in hunc fluvium cecidit, et de exitu suo nomen dedit. Nam antea Albula antiquum nomen a colore habuit, quod nivibus albus sit. Ipse est autem Tibris, qui et Tiberis, sed Tiberis in quotidiano sermone, Tibris in versu dicitur. . Danubius Germaniae fluvius,

vocari fertur a nivium copia, quibus magis augetur. Iste est, qui in Europa plus omnibus habet famam. Idem et Ister, quia dum per innumeras vadit gentes, mutat et nomen, et majores sibi ambiendo colligit vires. Oritur a Germanicis jugis, et occidentalibus partibus Barbarorum, pergens contra Orientem, sexaginta in se fluvios recipit, septem ostiis in Pontum influit. . Rhodanus Galliae fluvius ab oppido Rhodo cognominatus, quem coloni Rhodiorum locaverunt, qui rapido concitus cursu, Tyrrheni aequoris freta scindens, non modicum saepe navigantium facit periculum, dum inter se maris fluctus et amnis fluenta decertant. . Rhenus a Rhodani societate fertur vocatus, quoniam cum eodem ex una provincia oritur. Est autem Germaniae fluvius, inter tres Europae maximos fluvios computatus, qui a jugo Alpium usque in Oceani profunda cursus suos dirigit. . Iberus amnis, qui quondam toti Hispaniae nomen dedit. . Minius fluvius Galliciae nomen a colore pigmenti sumpsit, qui in eo plurimus invenitur. . Durius a Graecis, quasi Doricus. Tagum fluvium Carthago Hispaniae nuncupavit, ex qua ortus procedit, fluvius arenis auriferis copiosus, et ob hoc caeteris fluviis Hispaniarum praelatus. . Baetis fluvius, qui et Baeticae provinciae nomen dedit, de quo Martialis: Baetis olivifera crinem redimite corona Aurea, qui nitidis vellera tingis aquis. eo quod ibi lanae pulchro colore tinguntur. Baetis autem dictus, eo quod humili solo decurrat. βαϑὺ enim Graeci humile, vel mersum vocant. . Quaedam autem flumina in diluvio soluta, mole terrarum praeclusa sunt; quaedam vero, quae non erant, abyssi tunc ruptis meatibus eruperunt.

CAPUT XXII. De diluviis. . Diluvium dictum, quod aquarum clade omnia quae inundaverit deleat. . Primum diluvium exstitit sub Noe, quando hominum sceleribus offensus Omnipotens, toto orbe contecto, deletis cunctis, unum spatium coeli fuit, ac pelagi; cujus hactenus indicium videmus in lapidibus, quos, in remotis montibus, conchis et ostreis concretos, saepe etiam cavatos aquis, visere solemus. . Secundum diluvium fuit in Achaia, Jacob patriarchae et Ogygi temporibus, qui Eleusinae conditor et rex fuit, nomenque loco et tempori dedit. . Tertium diluvium in Thessalia, Moysi, vel Amphictyonis temporibus, qui tertius post Cecropem regnavit. Cujus temporibus aquarum ingluvies majorem partem populorum Thessaliae absumpsit, paucis per refugia montium liberatis, maxime in monte Parnaso, in cujus circuitu Deucalion tunc regno potiebatur; qui tunc ad se ratibus confugientes susceptos per gemina Parnasi juga fovit et aluit. A quo propterea genus humanum Graecorum fabulae ex lapidibus reparatum ferunt, propter hominum insitam cordis duritiam. . Sed et flumina cum insolitis aucta imbribus ultra consuetudinem, vel diuturnitatem, vel magnitudinem redundant, multaque prosternunt, et ipsa diluvium dicuntur. Sciendum autem flumina, cum supramodum crescunt, non tantum ad praesens inferre damna, sed etiam et aliqua significare futura.

LIBER DECIMUS QUARTUS, DE TERRA ET PARTIBUS

CAPUT PRIMUM. De terra. . Terra est in media mundi regione posita, omnibus partibus coeli in modum centri aequali intervallo consistens; quae singulari numero totum orbem significat; plurali vero singulas partes; cujus nomina diversa dat ratio: nam terra dicta a superiori parte, qua teritur; humus ab inferiore, velut humida, ut sub mari; tellus autem, quia fructus ejus

tollimus: haec, et ops dicta, eo quod opem fert frugibus. Eadem et arva, ab arando, et colendo vocata. . Proprie autem terra, ad distinctionem aquae, arida nuncupatur, sicut Scriptura ait quod vocaverit Deus terram aridam. Naturalis enim proprietas siccitas est terrae; nam ut humida sit, hoc aquarum affinitate sortitur. Cujus motum alii dicunt ventum esse in concavis ejus, qui motus eam movet. Sallustius: Venti per cava terrae praecipitati rupti aliquot montes tumulique sedere. . Alii aquam dicunt genitalem in terris moveri, et eas simul concutere, sicut vas, ut dicit Lucretius. Alii σφογγοειδῆ terram volunt, cujus plerumque latentes ruinae superposita cuncta concutiunt. Terrae quoque hiatus, aut motu aquae inferioris fit, aut crebris tonitruis, aut de concavis terrae erumpentibus ventis. CAPUT II. De orbe. . Orbis a rotunditate circuli dictus, quia sicut rota est; unde brevis etiam rotella orbiculus appellatur. Undique enim Oceanus circumfluens ejus in circulo ambit fines. Divisus est autem trifarie: ex quibus una pars Asia, altera Europa, tertia Africa nuncupatur. . Quas tres partes orbis veteres non aequaliter diviserunt; nam Asia a Meridie per Orientem usque ad Septentrionem pervenit. Europa vero a Septentrione usque ad Occidentem, atque inde Africa ab Occidente usque ad Meridiem. . Unde evidenter orbem dimidium duae tenent Europa et Africa, alium vero dimidium sola Asia. Sed ideo istae duae partes factae sunt, quia inter utramque ab Oceano mare Magnum ingreditur, quod eas intersecat. Quapropter, si in duas partes Orientis et Occidentis orbem dividas, Asia erit in una, in altera vero Europa et Africa.

CAPUT III. De Asia. . Asia ex nomine cujusdam mulieris est appellata, quae apud antiquos imperium tenuit Orientis. Haec in tertia orbis parte disposita, ab Oriente ortu solis, a Meridie Oceano, ab occiduo nostro mari finitur, a Septentrione Maeotide lacu et Tanai fluvio terminatur. Habet autem provincias multas et regiones, quarum breviter nomina, et situs expediam, sumpto initio a Paradiso. . Paradisus est locus in Orientis partibus constitutus, cujus vocabulum ex Graeco in Latinum vertitur hortus; porro Hebraice Eden dicitur, quod in nostra lingua deliciae interpretatur. Quod utrumque junctum facit hortum deliciarum; est enim omni genere ligni et pomiterarum arborum consitus, habens etiam lignum vitae: non ibi frigus, non aestus, sed perpetua veris temperies. . E cujus medio fons prorumpens totum nemus irrigat, dividiturque in quatuor nascentia flumina, cujus loci post peccatum homini aditus interclusus est. Septus est enim undique romphaea flamma, id est, muro igneo accinctus, ita ut ejus cum coelo pene jungatur incendium. . Cherubin quoque, id est, angelorum praesidium arcendis spiritibus malis super romphaeae flagrantiam ordinatum est, ut homines flammae, angelos vero malos angeli (boni) submoveant, ne cui carni, vel spiritui transgressionis aditus Paradisi pateat. . India vocata ab Indo flumine, quo ex parte occidentali clauditur: haec a Meridiano mari porrecta usque ad ortum solis, et a Septentrione usque ad montem Caucasum pervenit, habens gentes multas, et oppida, insulam quoque Taprobanam elephantis refertam, Chrysen et Argyram auro, argentoque fecundas, Tylen quoque arborum foliis nunquam carentem. . Habet et fluvios Gangen, et Indum, et Hypasin illustrantes Indos. Terra Indiae Favonii spiritu saluberrima, in anno bis metit fruges; vice hiemis Etesiis potitur. Gignit autem tincti coloris homines, elephantes ingentes, monoceron bestiam, psittacum avem, ebenum quoque lignum, et cinnamum, et piper, et calamum aromaticum. . Mittit et ebur, lapides quoque pretiosos, berrillos, chrysoprasos, et adamantem, carbunculos, lychnites, margaritas, et uniones, quibus nobilium feminarum ardet

ambitio. Ibi sunt et montes aurei, quos adire propter dracones, et gryphas, et immensorum hominum monstra impossibile est. . Parthia ab Indiae finibus usque ad Mesopotamiam generaliter nominatur. Propter invictam enim virtutem Parthorum et Assyria et reliquae proximae regiones in ejus nomen transierunt. Sunt enim in ea Arachosia, Parthia, Assyria, Media et Persia: quae regiones invicem sibi conjunctae initium ab Indo flumine sumunt, Tigri clauduntur, locis montuosis et asperioribus sitae, habentes fluvios Hydaspen, et Arbem; sunt enim inter se finibus suis discretae, nomina a propriis auctoribus ita trahentes. . Arachosia ab oppido suo nuncupata. Parthiam Parthi a Scythia venientes occupaverunt, eamque ex suo nomine vocaverunt. Hujus a Meridie Rubrum mare est, a Septentrione Hyrcanum salum, ab occidua solis plaga Media. Regna in ea octodecim sunt, porrecta a Caspio littore usque ad terras Scytharum. . Assyria vocata ab Assur filio Sem, qui eam regionem post diluvium primus incoluit: haec ab Ortu Indiam, a Meridie Mediam tangit, ab Occiduo Tigrim, a Septentrione montem Caucasum, ubi portae Caspiae sunt. In hac regione primus inventus est usus purpurae, inde primum crinium, et corporum unguenta venerunt, ac odores quibus Romanorum atque Graecorum effluxit luxuria. . Media, et Persis, a regibus Medo et Perso cognominatae, qui easdem provincias bellando aggressi sunt. Ex quibus Media ab Occasu transversa Parthia regna amplectitur; a septentrione Armenia circumdatur, ab Ortu Caspios videt, a Meridie Persiam. Hujus terra medicam arborem gignit, quam alia regio minime parturit. Sunt autem Mediae duae major et minor. . Persis tendens ab Ortu usque ad Indos; ab Occasu Rubrum mare habet, ab Aquilone vero Mediam tangit, ab Austro Carmaniam, quae Persidi annectitur, quibus est Susa oppidum nobilissimum. In Persia primum orta est ars magica, ad quam Nemroth Gigas post confusionem linguarum abiit, ibique Persas ignem colere docuit; nam omnes in illis partibus Solem colunt, qui ipsorum lingua El dicitur. . Mesopotamia Graecam etymologiam possidet, quod duobus fluviis ambiatur. Nam ab Oriente Tigrim habet, ab Occiduo Euphratem; incipit autem a Septentrione inter montem Taurum et Caucasum, cujus a Meridie sequitur Babylonia, deinde Chaldea, novissime Arabia εὐδαίμων. . Babyloniae regionis caput Babylon urbs est, a qua nuncupata, tam nobilis, ut Chaldaea, et Assyria, et Mesopotamia in ejus nomen aliquando transierint. . Arabia appellata, id est, sacra. Hoc enim significare interpretatur, eo quod sit regio thurifera, odores creans. Hinc eam Graeci εὐδαίμονα, nostri beatam nominaverunt, in cujus saltibus et myrrha et cynnamum provenit; ibi nascitur avis phoenix; sardonix gemma, iris, malochites, et paederotes ibi inveniuntur. Ipsa est, et Saba appellata, a filio Chus, qui nuncupatus est Saba. Haec autem angusto terrae tractu ad Orientem versus Persicum sinum extenditur, cujus Septentrionalia Chaldaea claudit, Occasum sinus Arabicus. . Syriam Syrus quidam perhibetur indigena a suo vocabulo nuncupasse. Haec ab Oriente, fluvio Euphrate; ab Occasu, mari nostro et Aegypto terminatur: tangens a septentrione Armeniam et Cappadociam, a Meridie sinum Arabicum. Situs ejus porrectus in immensam longitudinem, in lato angustior. . Habet autem in se provincias Commagenam, Phoeniciam, et Palaestinam, cujus pars est Judaea absque Sarracenis, et Nabathaeis. Commagena prima provincia Syriae a vocabulo Commagenae urbis nuncupata, quae quondam ibi metropolis habebatur. Hujus est a Septentrione Armenia, ab ortu Mesopotamia, a Meridie Syria, ab Occasu mare Magnum. . Phoenix Cadmi frater de Thebis Aegyptiorum in Syriam profectus, apud Sidonem regnavit, eamque provinciam ex nomine suo Phoeniciam appellavit. Ipsa est ubi Tyrus est, ad quam Isaias loquitur. Habet autem ad Orientem

Arabiam, a Meridie mare Rubrum. . Palaestina provincia Philistin urbem metropolim habuit, quae nunc dicitur Ascalon, ex qua civitate omnis circa eam regio Palaestina est nuncupata. Hujus ab Oriente mare Rubrum occurrit, a Meridiano latere Judaea excipitur, a septentrionali plaga Tyriorum finibus clauditur, ab Occasu Aegyptio limite terminatur. . Judaea regio Palaestinae ex nomine Judae appellata, ex cujus tribu reges habuit. Haec prius Chanaan dicta, a filio Cham, sive a decem Chananaeorum gentibus, quibus expulsis, eamdem terram Judaei possederunt. Initium longitudinis ejus a vico Arfa usque ad vicum Juliadem porrigitur, in quo Judaeorum pariter, et Tyriorum communis habitatio est. Latitudo autem ejus a monte Libani usque ad Tiberiadis lacum extenditur. . In medio autem Judaeae civitas Hierosolyma est, quasi umbilicus regionis totius. Terra variarum opum dives, frugibus fertilis, aquis illustris, opima balsamis. Unde secundum elementorum gratiam existimaverunt Judaei eam promissam patribus, terram fluentem lacte et melle, cum hinc illis Deus resurrectionis praerogativam polliceretur. . Samaria regio Palaestinae ab oppido quodam nomen accepit, quod vocabatur Samaria, civitas quondam regalis in Israel, quae nunc ab Augusti nomine Sebastia nuncupatur. Haec regio inter Judaeam, et Galilaeam media jacet, incipiens a vico, cui nomen est Eleas, deficiens in terra Agrabat. Situs ejus natura consimili, nec ullo differens a Judaea. . Galilaea regio Palaestinae vocata, quod gignat candidiores homines quam Palaestina. Haec autem duplex est, superior et inferior, sibi tamen connexae, Syriae et Phoeniciae adhaerentes. Terra earum opima, et ferax, et fructibus satis fecunda. . Pentapolis regio in confinio Arabiae et Palaestinae sita. Dicta a quinque civitatibus impiorum, quae coelesti igne consumptae sunt: terra amplius olim a Hierosolymis uberrima, nunc autem deserta atque exusta. Nam pro scelere incolarum de coelo descendit ignis, qui regionem illam in cineres aeternos dissolvit. . Cujus umbra quaedam, et species in favillis, et arboribus ipsis etiam adhuc videtur. Nascuntur enim ibi poma virentia sub tanta specie maturitatis, ut edendi desiderium gignant. Si carpas, fatiscunt, ac resolvuntur in cinerem, fumumque exhalant, quasi adhuc ardeant. . Nabathaea regio, a Nabath filio Ismael nuncupata. Jacet autem inter Judaeam et Arabiam, et surgens ab Euphrate in mare Rubrum porrigitur, et est pars Arabiae. . Aegyptus, quae prius Aeria dicebatur, ab Aegypto Danai fratre, postea ibi regnante, nomen accepit. Haec ab Oriente Syriae, ac Rubro mari conjuncta, ab Occasu Libyam habet, a Septentrione mare Magnum, a Meridie vero introrsus recedit, pertendens usque ad Aethiopes; regio coeli imbribus insueta, et pluviarum ignara. . Nilus solus eam circumfluens irrigat, et inundatione sua fecundat, unde et ferax frugibus, multam partem terrarum frumento alit, caeterorum quoque negotiorum adeo copiosa, ut impleat necessariis mercibus etiam orbem terrarum. Finis Aegypti Canopaea a Canope Menelai gubernatore sepulto in ea insula, quae Libyae principium et ostium Nili facit. . Seres oppidum Orientis, a quo, et genus Sericum, et regio nuncupata est. Haec a Scythico Oceano, et mari Caspio ad Oceanum Orientalem inflectitur; nobilibus fertilis frondibus, a quibus vellera decerpuntur, quae caeterarum gentium commercia abnuentes Seres, ad usum vestium vendunt. . Bactriae regioni proprius amnis Bactrus vocabulum dedit. Partes ejus quae pone sunt, Paropamisi jugis ambiuntur; quae adversae sunt, Indi fluvii fontibus terminantur. Reliqua includit Ochus fluvius. Mittit Bactria fortissimos Camelos nunquam atterentes pedes. . Scythia sicut et Gothia a Magog filio Japhet fertur cognominata; cujus terra olim ingens fuit, nam ab Oriente India, a Septentrione per paludes Moeotides inter Danubium, et Oceanum, usque ad Germaniae fines porrigebatur. Postea vero minor effecta, a dextra Orientis

parte, qua oceanus Sericus tenditur usque ad mare Caspium, quod est ad Occasum; dehinc a Meridie usque ad Caucasi jugum deducta est; cui subjacet Hyrcania, ab Occasu habens pariter gentes multas propter terrarum infecunditatem late vagantes. . Ex quibus quaedam agros incolunt, quaedam portentosae ac truces carnibus humanis et eorum sanguine vivunt. Scythiae plures terrae sunt locupletes; inhabitabiles tamen plures, nam dum in plerisque locis auro et gemmis affluant, gryphorum immanitate accessus hominum rarus est. Smaragdis autem optimis haec patria est. Cyaneus quoque lapis et crystallus purissimus Scythiae est. Habet et flumina magna Moschorum, Phasiden, atque Araxen. . Hyrcania dicta a silva Hircana, quae Scythiae subjacet, habens ab Oriente mare Caspium, a Meridie Armeniam, a Septentrione Albaniam, ab Occasu Iberiam. Est autem silvis aspera, copiosa immanibus feris, tigribus, pantherisque, ac pardis; de qua Virgil.: Hyrcanaeque admorunt ubera tigres. . Albania a colore populi nuncupata, eo quod albo crine nascantur: haec ab Oriente sub mare Caspium surgens, per oram oceani Septentrionalis usque ad Maeotides paludes per deserta et inculta extenditur. Huic terrae canes ingentes sunt, tantaeque feritatis, ut tauros premant, leones perimant. . Armenia nuncupata ab Armeno, Jasonis Thessali comite, qui amisso rege Jasone, collecta multitudine ejus, quae passim vagabatur, Armeniam condidit, et ex suo nomine nuncupavit. Sita est inter Taurum et Caucasum, a Cappadocia usque ad Caspium mare protensa, habens a Septentrione Ceraunios montes, ex cujus collibus Tigris fluvius nascitur; et in cujus montibus arca post diluvium sedisse perhibetur. Duplex est autem Armenia, superior et inferior, sicut duae Pannoniae. . Hiberia regio Asiae est, prope Pontum Armeniae juncta; in hac herbae tincturae utiles nascuntur. . Cappadociam urbs propria nominavit. Haec in capite Syriae sita; ab Oriente Armeniam tangit, ab Occasu Asiam minorem, ab Aquilone mare Cimmericum, et Themiscirios campos, quos habuere Amazones, a Meridie vero Taurum montem, cui subjacet Cilicia et Isauria usque ad Cilicum sinum, qui spectat contra insulam Cyprum. Terra ejus ante alias nutrix equorum. Halys amnis per eam fluit, qui quondam Lydiae regna disjunxit a Persis. . Asia minor ab Oriente Cappadocia attingitur, ab aliis partibus, undique mari circumdatur. Nam a Septentrione Pontum Euxinum habet, ab Occasu Propontidem, a Meridie Aegyptium mare. Habet provincias Bithyniam, Phrygiam, Galatiam, Lydiam, Cariam, Pamphiliam, Isauriam, Lyciam, atque Ciliciam. . Prima Asiae minoris Bithynia in Ponti exordio ad solis orientis partem, adversa Thraciae jacet, multis antea nominibus appellata. Nam prius Bebrycia dicta, deinde Mygdonia, mox a Bithyno rege Bithynia nuncupata, ipsa est et major Phrygia. Nicomedia urbs in ea est, ubi Annibal fugiens veneni haustu animam expiravit. . Galatia dicta a priscis Gallorum gentibus, a quibus exstitit occupata. Nam Galli in auxilium a rege Bithyniae evocati, regnum cum eo, pacta victoria, diviserunt; sicque deinde Graecis admisti, primum Gallo-graeci, nunc ex antiquo Gallorum nomine Galatae dicuntur, et eorum regio Galatia nuncupatur. . Phrygia dicta a Phrygia Aesopi filia. Haec Dardania a Dardano Jovis filio dicta. De quo Homerus ait: Quem primum genuit coelesti Jupiter arce. Hic enim profectus de Corito civitate primus venit in Phrygiam. Est autem regio Troadi superjecta ab Aquilonis parte Galatiae, a Meridiana vicina est Lycaoniae, ab Oriente Lydiae adhaeret, ab Occidente Hellesponto mari terminatur. Hujus regio Troja est, quam ex suo nomine appellavit Tros, Trojanorum rex, Ganymedis pater. Duae sunt autem Phrygiae, major et minor. Major Phrygia Smyrnam habet; Minor vero Ilium. . Lycaonia . . . . Cariam Hermus fluvius discernit a Phrygia. . Lydia sedes antiqua regum, quam Pactoli unda extulit in divitias, torrentibus aureis:

haec antea Maeonia dicebatur, quae dum pro brevitate duos fratres reges Lydum et Tyrrhenum ferre non posset, ex sorte Tyrrhenus cum ingenti multitudine profectus, loca Italiae occupavit, et Tyrrheniam nuncupavit. Lydia autem a Lydo regis fratre, qui in provincia remanserat, cognominata est. Conjungitur ab Occidente minori Phrygiae, ab Ortu Smyrnam urbem habet, quam Meles fluvius cingit, cujus campos Pactolus et Hermus circumfluunt, arenis aureis ditissimi. . Pamphylia . . . . Isauria ex situ loci perhibetur cognominata, quod undique aurarum aperta flatibus pateat. Metropolim urbem Seleuciam habet. . Cilicia a Cilice quodam nomen traxit, quem ortum Phoenice dicunt, et antiquiorem Jove fuisse asserunt. Plurima jacet campis, recipiens ab Occiduo Lyciam, a Meridie mare Issicum, a tergo montis Tauri juga. Hanc Cydnus amnis intersecat, matrem urbium habet Tarsum. In ea et Corycus oppidum est, unde crocum plurimum et optimum venit, spiramine fragrantius, et colore plus aureo. . Lycia nuncupata, quod ab Oriente adjuncta Ciliciae sit. Nam habet ab Ortu Ciliciam, ab Occasu et Meridie mare, a Septentrione Cariam. Ibi est mons Chimaera, qui nocturnis aestibus ignem exhalat, sicut in Sicilia Aetna, et Vesuvius in Campania.

CAPUT IV. De Europa. . Post Asiam ad Europam stylum vertimus. Europa quippe Agenoris regis Libyae filia fuit, quam Jovis ab Africa raptam Cretam advexit, et tertiam partem orbis ex ejus nomine appellavit. Iste autem est Agenor Libyae filius, ex qua, et Libya, id est Africa fertur cognominata. Unde apparet prius Libyam accepisse vocabulum, postea Europam. . Europa autem in tertiam partem orbis divisa, incipit a flumine Tanai, descendens ad Occasum per Septentrionalem oceanum usque ad fines Hispaniae, cujus pars Orientalis et Meridiana a Ponto consurgens, tota mari Magno conjungitur, et in insula Gadibus finitur. . Prima Europae regio Scythia inferior, quae a Maeotidis paludibus incipiens, inter Danubium et oceanum Septentrionalem usque ad Germaniam porrigitur; quae terra generaliter propter barbaras gentes, quibus inhabitatur, Barbaria dicitur. Hujus pars prima Alania est, quae ad Maeotidas paludes pertingit. Post hanc Dacia, ubi et Gothia; deinde Germania, ubi plurimam partem Suevi incoluerunt. . Germania, post Scythiam inferiorem a Danubio inter Rhenum fluvium, Oceanumque conclusa, cingitur a Septentrione et Occasu Oceano, ab Ortu vero Danubio, a Meridie Rheno flumine dirimitur; terra dives virorum ac populis numerosis, et immanibus frequens. Unde et propter fecunditatem gignendorum populorum Germania dicta est; gignit aves Hercynia sylva quarum pennae noctu perlucent. Bisontes quoque feras, et uros atque alces parturit. Mittit et gemmas, crystallum et succinum. Callaicum quoque viridem, et ceraunium candidum. Duae sunt autem Germaniae, Superior juxta septentrionalem oceanum, inferior circa Rhenum. . Provinciarum autem, quas Danubius a Barbarico ad Mediterraneum mare seclusit, prima est Maesia, a messium proventu vocata. Unde eam veteres Cereris horreum nuncupabant. Haec autem ab Oriente ostiis Danubii jungitur; ab Euro vero Thraciae, a Meridie Macedoniae, ab Occasu Histriae copulatur. Post Moesiam autem Pannonia est. Inde Noricus ager frigidus, et parcius fructuosus. Post quae Rheticus ferax frugibus, qui excipit Galliam Belgicam. . Thraciae Thiras Japhet filius veniens nomen dedisse perhibetur. Alii a saevitia incolarum Thraciam appellatam dixerunt. Huic ab Oriente Propontis, et urbs Constantinopolis opposita est, a Septentrione vero Ister obtenditur, a Meridie vero Aegaeo mari adhaeret, ab Occasu Macedonia illi subjacet. Cujus regionem olim Bessorum populus, Massagetae, Sarmatae, Scythae, et aliae

plurimae nationes incoluerunt. Ampla est enim, ideoque plurimas continuit gentes, Hebrum fluvium Thracia fundit, qui etiam gentes barbarorum plurimas tangit. . Graecia a Graeco rege vocata, qui cunctam eam regionem regno incoluit. Sunt autem provinciae Graeciae septem: quarum prima ab Occidente Dalmatia, inde Epirus, inde Hellas, inde Thessalia, inde Macedonia, inde Achaia, et duae in mari, Creta et Cyclades. Illyricum autem generaliter omnis Graecia est. . Dalmatiam a Delmi maxima ejusdem provinciae civitate, traxisse nomen existimatur. Adhaeret ab Oriente Macedoniae, a Septentrione Moesiae, ab Occasu Istria terminatur, a Meridie vero Adriatico sinu clauditur. . Epirus a Pyrrho Achillis filio cognominata, cujus pars Chaonia, quae ante Molossia dicta est, a Molosso filio Pyrrhi, quem de Andromacha habuit. Sed postquam occisus est Pyrrhus Orestis insidiis, Andromacham Helenus suscepit, tenuitque regnum privigni, qui successerat patri, a quo Molossia dicta pars Epiri, quam Helenus postea a fratre Chaone, quem in venatu per ignorantiam dicitur occidisse, Chaoniam nominavit, quasi ad solatium fratris exstincti. . Hellas dicta a rege Hellene, Deucalionis et Pyrrhae filio, a quo et prius Graeci Hellenes nuncupati sunt. Ipsa est, et Attica terra, Acte prius dicta. Nam Cranaus quidam Graeciae indigena fuit, ex cujus filia Attis nomine Attica terra vocata est. Haec inter Macedoniam, et Achaiam media jacet, Arcadiae à Septentrionali parte conjuncta. Ipsa est et vera Graecia, ubi fuit Athenae civitas mater liberalium litterarum, et philosophorum nutrix, qua nihil habuit Graecia clarius atque nobilius. In ea est et Maráthonius campus opinione quondam praelii cruentissimus. . Helladis autem duae sunt provinciae, Boeotia et Peloponnesus. Boeotia autem dicta hac ex causa. Dum Cadmus Agenoris filius Europam sororem a Jove raptam ex praecepto genitoris quaereret, nec reperiret, patris iram formidans, confirmato animo, elegit exsilium. Nam bovis forte conspectae secutus vestigia, amplexus est sedem ubi illa recubuerat, sicque locum de nomine bovis BOEOTIAM nominavit: ubi et Thebas urbem construxit, in qua olim civilia bella detonuerunt, et ubi nati sunt Apollo et Hercules major ille Thebanus. Eadem est Aonia vocata, a fonte quodam Apollini et Musis consecrato, qui in eadem Boeotia est. Peloponnesus secunda pars Helladis, a Pelope regnata atque vocata. . Thessalia a Thessalo rege cognominata, quae a meridiana plaga Macedoniae conjuncta est, cujus a tergo Pieria est. Multa in Thessalia flumina, et oppida, inter quae praecipue Thessalonica, et Thebae. Ibi est mons Parnassus quondam Apollini consecratus. Thessalia patria Achillis, et origo Lapitharum fuit, de quibus fertur quod hi primo equos frenis domuerint; unde et Centauri dicti sunt. In Thessalia primum solidi aurei facti sunt, domandorum quoque equorum usus primum repertus est. . Macedoniae in exordio ab Emutio rege Emathiae nomen erat, sed Macedo Deucalionis maternus nepos, postquam ibi accepit principatum, mutavit vocabulum, Macedoniamque a suo nomine dixit. Est autem confinis ab Oriente Aegaeo mari, a Meridie Achaiae, ab Occasu Dalmatiae, a Septentrione Moesiae. Patria Alexandri Magni, et regio aureis venis argenteisque opima. Lapidem quem paeantidem vocant ista gignit. Mons Olympus in ea est, qui excellenti vertice tantus attollitur, ut in cacumine ejus, nec nubes, nec venti sentiantur. . Achaia ab Achaeo rege, et urbs et provincia appellata. Haec pene insula est. Nam absque Septentrionali parte, qua Macedoniae jungitur, undique septa est mari. Ab Oriente enim habet Myrteum mare, ab Euro Creticum, a Meridie Ionium: ab Africo et Occasu Cephaloniam, et Cassiopam insulas, a sola Septentrionali parte Macedoniae, vel Atticae terrae adjungitur, hujus caput est urbs Corinthus Graeciae decus. Inachus est Achaiae fluvius. . Arcadia sinus Achaiae est, ut platani folium, inter Ionium et Aegaeum mare exposita,

quam Arcas Jovis et Calistae filius, Pelasgis in ditionem redactis, ex suo nomine Arcadiam nuncupavit. Ipsa est et Sicyonia a Sicyone rege, a quo et regnum Sicyoniorum est dictum. Habet autem Arcadia fluvium magnum Erimanthum; asbeston quoque lapidem, qui semel accensus nunquam exstinguitur. Candidissimae etiam merulae ibi nascuntur. . Lacedemonia . . . . . Pannonia ab Alpibus Poeninis est nuncupata, quibus ab Italia secernitur: regio viro fortis, et solo laeta, duobus satis acribus fluviis Drabo, Saboque vallata. Conjungitur autem cum Norico et Rhetia, habens ab Oriente Moesiam, ab Euro Istriam, ab Africo vero Alpes Appenninas, ab Occasu Galliam Belgicam, a Septentrione Danubii fontem, vel limitem, qui Germaniam, Galliamque secernit. . Istriam Ister amnis vocavit, qui ejus terram influit, ipse est Danubius. Habet autem Istria a Septentrione Pannoniam. . Italia olim a Graecis populis occupata, magna Graecia appellata est; deinde a regis nomine Saturnia, mox et Latium dicta, eo quod, idem Saturnus, a Jove sedibus suis pulsus, ibi latuerit; postremo ab Italo, Siculorum rege, ibi regnante, Italia nuncupata est. Cujus situs longitudine amplius quam latitudine a Circio in Eurum extenditur, a Meridie Tyrrheno mari, ab Aquilone Adriatico clauditur, ab Occiduo Alpium jugis finitur: terra in rebus omnibus pulcherrima, Soli fertilitate, pabuli ubertate gratissima. . Habet lacus Benacum, Avernum, atque Lucrinum; fluvios Eridanum, et Tiberim, et tepentes fontibus Baias. Gignit gemmas syrtitem, lyncurium, et corallium; boam quoque serpentem, lyncem feram, et Diomedeas aves. Italia autem et Hispania idcirco Hesperiae dictae, quod Graeci Hespero stella navigent, et in Italia et in Hispania, quae hac ratione discernuntur; aut enim Hesperiam solam dicis, et significas Italiam: aut addis ultimam, et significas Hispaniam, quia in Occidentis est fine. . Tuscia pars Italiae, Umbria vero pars Tusciae. Tuscia autem a frequentia sacrorum et thuris vocata, ἀπὸ τοῦ θύειν . . Umbriam vero historiae narrant, eo quod tempore aquosae cladis imbribus superfuerit, ob hoc Umbriam Graece cognominatam. Est enim in jugis Appennini montis sita, in parte Italiae juxta Meridiem. . Etruria pars Italiae dicta, quod ejus fines tendebantur usque ad ripam Tiberis, quasi ἕτερος ὅρος. Nam ἕτερος alter, ὅρος finis vocatur. Romae enim fines antea unam tantum Tiberis ripam tenebant. Alii Etruriam ab Etrusco principe putant. Item et Tyrrhenia a Tyrrheno Lydii fratre, qui ex sorte cum populi parte de Maeonia venit ad Italiam. Haec est et Tuscia, sed Tusciam dicere non debemus, quia nusquam legimus. Tuscia autem, a frequentia sacrificii et thuris, dicta est ἀπὸ τοῦ θὺειν: illic et aruspicinam dicunt esse repertam. . Apulia, ubi Brundisium situm est, quam Aetoli secuti Diomedem ducem condiderunt. . Campania habet terras hyeme atque aestate vernantes. Sol ibi mitis, grata temperies, aer purus et blandus. . Gallia a candore populi nuncupata est, γάλα enim Graece lac dicitur. Montes enim et rigor coeli ab ea parte solis ardorem excludunt, quo fit ut candor corporum non coloretur. Hanc ab Oriente Alpium juga tuentur, ab Occasu Oceanus includit, a Meridie praerupta Pyrenaei, a Septentrione Rheni fluenta, atque Germania, cujus initium Belgica, finis Aquitania est; regio gleba uberi, ac pabulosa ad usum animantium apta, fluminibus quoque, et fontibus irrigua, perfusa duobus magnis Rheno, et Rhodano fluviis. . Belgis autem civitas est Galliae, a qua Belgica provincia dicta est. Cisalpina, quia citra Alpes. Transalpina, id est trans Alpes, contra Septentrionem. Rhetia vero, quod sint juxta Rhenum. . Aquitania autem ab obliquis aquis Ligeri fluminis appellata, quia ex plurima parte terminus ejus est, eamque pene in orbem cingit. . Hispania prius ab Ibero amne Iberia nuncupata. Postea ab Hispalo HISPANIA cognominata est. Ipsa est, et vere Hesperia, ab Hespero stella Occidentali dicta. Sita est autem inter Africam, et

Galliam, a Septentrione Pyrenaeis montibus clausa, a reliquis partibus undique mari conclusa, salubritate coeli aequalis, omnium frugum generibus fecunda, gemmarum, metallorumque copiis ditissima. . Interfluunt eam flumina magna, Baetis, Minius, Iberus et Tagus aurum trahens, ut Pactolus. Habet provincias sex: Tarraconensem, Carthaginensem, Lusitaniam, Galleciam, Baeticam, et transfreta in regione Africae Tingitaniam. . Duae sunt autem Hispaniae, Citerior, quae in Septentrionis plaga a Pyrenaeo usque ad Carthaginem porrigitur: Ulterior, quae in Meridiem a Celtiberis usque ad Gaditanum fretum extenditur. Citerior autem et Ulterior dicta, quasi citra et ultra; sed citra, quasi circa terras, et ultra, vel quod ultima, vel quod non sit post hanc ulla, hoc est, alia terra.

CAPUT V. De Lybia. . Libya dicta, quod inde Libs flat, hoc est, Africus. Alii aiunt Epaphum Jovis filium, qui Memphim in Aegypto condidit, ex Cassiopa uxore procreasse filiam Lybiam, quae postea in Africa regnum possedit, cujus ex nomine terra Lybia est appellata. . Africam autem nominatam quidam inde existimant, quasi apricam, quod sit aperta coelo, vel soli, et sine horrore frigoris. Alii dicunt Africam appellari ab uno ex posteris Abrahae de Cethura, qui vocatus est Afer, de quo supra meminimus. . Incipit autem a finibus Aegypti, pergens juxta Meridiem per Aethiopiam usque ad Atlantem montem. A Septentrionali vero parte, Mediterraneo mari conjuncta clauditur, et in Gaditano freto finitur, habens provincias Libyam Cyrenensem, Pentapolim, Tripolim, Bizacium, Carthaginem, Numidiam, Mauritaniam Sitifensem, Mauritaniam Tingitanam, et circa solis ardorem Aethiopiam. . Lybia Cirenensis in parte Africae prima est, a Cyrene urbe metropoli, quae est in ejus finibus, nuncupata. Huic ab Oriente Aegyptus est, ab Occasu Syrtes majores, et Troglodytae, a Septentrione mare Libycum: a Meridie Aethiopia, et barbarorum variae nationes, et solitudines inaccessibiles, quae etiam basiliscos serpentes creant. . Pentapolis Graeca lingua a quinque urbibus nuncupata, id est, Cyrene, Berenice, Theuchira, Apollonia, Ptolemaide. Ex quibus Ptolemais et Berenice a regibus nominatae sunt. Est autem Pentapolis Libyae Cirenensi adjuncta, et in ejus finibus deputata. . Tripolitanam quoque provinciam Graeci lingua sua signant de numero trium magnarum urbium: Oea, Sabratae, Leptis magnae; haec habet ab Oriente Syrtes majores, et Troglodytas, a Septentrione mare Adriaticum, ab Occasu Bizantium, a Meridie Getulos et Garamantes usque ad Oceanum Aethiopicum pertendentes. . Byzacena regio ex duobus nobilissimis oppidis nomen sortita est, ex quibus unum Adrumetus vocatur (alterum Byzacium). Haec sub Tripoli est, patens passuum ducenta, vel amplius millia, fecunda oleis, et glebis ita praepinguis, ut jacta ibi semina, incremento pene centesimo frugis renascantur. . Zeugis, ubi Carthago magna, ipsa est et vera Africa inter Byzacium, et Numidiam sita, a Septentrione mari Siculo juncta, et a Meridie usque ad Getulorum regionem porrecta, cujus proxima quaeque frugifera sunt, ulteriora autem bestiis et serpentibus plena, atque onagris magnis in deserto vagantibus. Getulia autem Africae pars mediterranea est. . Numidia ab incolis passim vagantibus sic vocata, quod nullam certam haberent sedem. Nam lingua eorum incertae sedes et vagae Numidia dicuntur. Incipit autem a flumine Ampsaga, in Zeugitanum limitem desinit, habens ab Ortu Syrtes minores, a Septentrione mare quod intendit Sardiniam, ab Occasu Mauritaniam Sitifensem, a Meridie Aethiopum gentes, regio campis praepinguis. Ubi autem sylvestris est, feras educat; ubi jugis ardua, equos et onagros procreat; eximio etiam marmore praedicatur, quod Numidicum dicitur. Habet autem

urbes praecipuas Hipponem, Rhegium, et Rusicadam. . Mauritania vocata a colore populorum. Graeci enim nigrum μᾶυρον vocant. Sicut enim Gallia a candore populi, ita Mauritania a nigredine nomen sortita est. Cujus prima provincia Mauritania Sitifensis est, quae Sitifi habet oppidum, a quo et vocabulum traxisse regio perhibetur. . Mauritania vero Caesariensis Colonia, Caesaria civitas fuit, et nomen provinciae ex ea datum. Utraeque igitur sibi conjunctae ab Oriente Numidiam habent, a septentrione mare Magnum, ab Occasu flumen Malvam, a Meridie montem Astrixim, qui discernit inter fecundam terram, et arenas jacentes usque ad Oceanum. . Mauritania Tingitana a Tingi metropolitana hujus provinciae civitate vocata. Haec ultima Africae exsurgit a montibus septem, habens ab Oriente flumen Malvam: a Septentrione fretum Gaditanum, ab Occiduo oceanum Atlanticum, a Meridie Gaulalum gentes usque ad oceanum Hesperium pererrantes. Regio gignens feras, simias, dracones, et struthiones, olim etiam, et elephantis plena fuit, quos sola nunc India parturit. . Garamantis regionis caput Garamma oppidum fuit. Est autem inter Cyrenensem et Aethiopiam, ubi est fons qui riget calore diei, et calet frigore noctis. . Aethiopia dicta a colore populorum, quos solis vicinitas torret. Denique vim sideris prodit hominum color, est enim ibi jugis aestus. Nam quidquid ejus est, sub Meridiano cardine est. Circa Occiduum autem montuosa est, arenosa in medio, ad Orientalem vero plagam deserta; cujus situs ab Occiduo Atlantis montis ad Orientem usque in Aegyptii fines porrigitur; a Meridie Oceano, a Septentrione Nilo flumine clauditur, plurimas habens gentes, diverso vultu, et monstrosa specie horribiles. . Ferarum quoque, et serpentium referta est multudine. Illic quippe Rhinoceros bestia, et camelopardalis, basiliscus, dracones ingentes, ex quorum cerebro gemmae extrahuntur, hiacynthus quoque, et crysoprasus ibi reperiuntur. Cinnamomum ibi colligitur. . Duae sunt autem Aethiopiae, una circa solis Ortum, altera circa Occasum in Mauritania. . Extra tres autem partes orbis, quarta pars trans Oceanum interior est in Meridie, quae solis ardore nobis incognita est, in cujus finibus Antipodes fabulose inhabitare produntur. Proxima autem Hispaniae Mauritania est, deinde Numidia, inde regio Carthaginensis, post quae Getuliam accepimus, postea Aethiopiam, inde loca exusta solis ardoribus. . Sciendum sane, quod quaedam provinciae primum de nomine auctoris appellatae sunt, postea a provincia gentis nomen est factum; nam ab Italo ITALIA, et rursus ab Italia ITALUS, et sic utimur ipso nomine gentis, quomodo fuit ipsum nomen auctoris, unde derivatum est nomen provinciae. Ex quo accidit ex uno homine nominari, et civitatem, et regionem, et gentem. . Provinciae autem ex causa vocabulum acceperunt. Principatus namque gentium, qui ad reges alios pertinebant, cum in jus suum Romani vincendo redigerent, procul positas regiones provincias appellaverunt. Patria autem vocata, quod communis sit omnium qui in ea nati sunt. . Terram autem significare praediximus elementum; terras vero singulas partes, ut Africa, Italia; eadem et loca. Nam loca, et terrae spatia in orbe terrarum, multas in se continent provincias, sicut in corpore locus est, pars una multa in se continens membra, sicut et domus multa in se habens cubicula; sic terrae et loca dicuntur terrarum spatia, quorum partes sunt provinciae; sicut in Asia, Phrygia, in Gallia Rhetia, in Hispana, Baetica. . Nam Asia locus est, provincia Asiae Phrygia, Troja regio Phrygiae, Ilium civitas Trojae. Item regiones partes sunt provinciarum quas vulgus conventus vocat; sicut in Phrygia Troja, sicut in Gallicia Cantabria, Asturia. A rectoribus autem regio nuncupata est, cujus partes territoria sunt. . Territorium autem vocatum, quasi tauritorium, tritum bobus, et aratro. Antiqui enim sulco ducto, et possessionum, et territoriorum limites designabant.

CAPUT VI. De insulis. . Insulae dictae, quod in salo sint, id est, in mari. Ex iis quoque notissimae et maximae, quas plurimi veterum solerti studio indagaverunt, notandae sunt. . Britannia, Oceani insula, interfuso mari toto orbe divisa, a vocabulo suae gentis cognominata. Haec in aversa Galliarum parte ad prospectum Hispaniae sita est; circuitus ejus quadragies octies septuaginta quinque millia; multa et magna flumina in ea, fontes calidi, metallorum larga et varia copia. Gagates lapis ibi plurimus, et margaritae. . Thanatos, insula Oceani, freto Gallico a Britannia aestuario tenui separata, frumentariis campis, et gleba uberi. Dicta autem Thanatos a morte serpentum, quos dum ipsa nesciat, asportata inde terra quoquo gentium vecta sit, angues illico perimit. . Thyle ultima insula Oceani inter septentrionalem, et occidentalem plagam ultra Britanniam, a sole nomen habens, quia in ea aestivum solstitium sol facit, et nullus ultra eam dies est; unde et pigrum, et concretum est ejus mare. . Orchades, insulae Oceani, ultra Britanniam positae numero triginta tres, quarum viginti desertae sunt, tredecim coluntur. . Scotia, eadem et Hibernia proxima Britanniae insula, spatio terrarum angustior, sed situ fecundior: haec ab Africo in Boream porrigitur, cujus partes priores Iberiam, et Cantabricum oceanum intendunt. Unde et Hibernia dicta. Scotia autem, quod a Scotorum gentibus colitur, appellata. Illic nullus anguis, avis rara, apis nulla; adeo ut advectos inde pulveres, seu lapillos, si quis alibi sparserit inter alvearia, examina favos deserant. . Gades, insula in fine Baeticae provinciae sita, quae dirimit Europam ab Africa, in qua Herculis columnae visuntur, et unde Tyrrheni maris faucibus Oceani aestus immittitur. Est autem a continenti terra centum viginti passibus divisa. Quam Tyrii a rubro profecti mare occupantes, lingua sua Gadir, id est, sepem, nominaverunt, pro eo quod circumsepta sit mari. Nascitur in ea arbor similis palmae, cujus gummi infectum vitrum Ceraunium gemmam reddit. . Fortunatae insulae vocabulo suo significant omnia ferre bona, quasi felices, et beatae fructuum ubertate. Suapte enim natura pretiosarum poma silvarum parturiunt. Fortuitis vitibus juga collium vestiuntur, ad herbarum vicem messis et olus vulgo est; unde gentilium error, et saecularium carmina poetarum, propter soli foecunditatem, easdem esse Paradisum putaverunt. Sitae sunt autem in Oceano contra laevam Mauritaniae, Occiduo proximae, et inter se interjecto mari discretae . Gorgades, insulae Oceani, obversae promontorio quod vocatur Hesperuceras, quas incoluerunt Gorgones feminae aliti pernicitate, hirsuto et aspero corpore; ex iis insulae cognominatae; distant autem a continenti terra bidui navigatione. . Hesperidum insulae vocatae a civitate Hesperide, quae fuit in fine Mauritaniae; sunt enim ultra Gorgadas sitae sub Atlanteum littus in intimis maris sinibus, in quarum hortis fingunt fabulae draconem pervigilem aurea mala servantem. Fertur ibi esse maris aestuarium adeo sinuosis lateribus tortuosum, ut visentibus procul lapsus angueos imitetur. . Chryse et Argyre insulae in Indico Oceano sitae, adeo fecundae copia metallorum, ut plerique eas auream superficiem et argenteam habere prodiderint, unde et vocabula sortitae sunt. . Taprobana insula Indiae subjacens ad Eurum, ex qua oceanus Indicus incipit, patens in longitudine octingentis septuaginta quinque millibus passuum, in latitudine sexcentis viginti quinque millibus. Scinditur amne interfluo, tota margaritis repleta et gemmis. Pars ejus bestiis et Elephantis repleta est, partem vero homines tenent. In hac insula dicunt in uno anno duas esse aestates, et duas hiemes, et his locum vernare floribus. . Tylos insula est Indiae, ferens omni tempore folia; hucusque insulae Oceani. . Item insulae, quae ab Hellesponto usque ad Gades in mari magno sunt constitutae. Cyprus insula a civitate Cypro, quae in ea est, nomen accepit. Ipsa

est et Paphos Veneri consecrata in Carpathio mari, vicina Austro, famosa quondam divitiis, et maxime aeris; ibi enim prima hujus metalli inventio et utilitas fuit. . Creta Graeciae pars est ingens contra Peloponnesum: haec primum a temperie coeli Macaronesum appellata est, deinde Creta dicta a Crete quodam indigena, quem aiunt unum Curetum fuisse, a quibus Jupiter ibi absconditus est, et enutritus. Est autem insula Graeciae inter Ortum, et Occasum longissimo tractu porrecta, a Septentrione Graeciae aestibus, ab Austro Aegyptiis undis perfusa. Fuit autem quondam centum urbibus nobilis, unde et Hecatompolis dicta est. . Prima etiam remis et sagittis claruit, prima litteris jura fixit, equestres turmas prima docuit. Studium musicum ab Idaeis dactylis in ea coeptum; capris copiosa, cervis eget, lupos et vulpes, aliaque ferarum noxia, nusquam gignit, serpens ibi nullus, noctua nulla, et si invehatur, statim moritur. Larga est autem vitibus et arboribus. Dictamnus herba in Creta nascitur, et alimus, quae admorsa diurnam famem prohibet; Phalangos autem venenatos gignit, et lapidem, qui Idaeus dactylus dicitur. . Abydos insula in Europa super Hellespontum posita, angusto et periculoso mari separata, et ἄβυδος Graece dicta, quod sit introitus Hellesponti maris, in quo Xerxes pontem ex navibus fecit, et in Graeciam transiit. . Coos insula adjacens provinciae Atticae, in qua Hippocrates medicus natus est, quae, ut Varro testis est, arte lanificii prima in ornamentum feminarum inclaruit. . Cyclades insulae antiquitus Graeciae fuerunt, quas inde Cycladas autumant dictas, quod licet spatiis longioribus a Delo projectae, in orbem tamen circa Delum sitae sint. Nam orbem κύκλον Graii loquuntur. Quidam vero non quod in orbem digestae, sed propter scopulos qui circa eamdem sunt, dictas putant Cyclades. . Hae in Hellesponto inter Aegaeum, et Maleum mare constitutae circumdantur etiam pelago Myrtoo. Sunt autem omnes numero quinquaginta tres, tenentes a Septentrione in Meridiem millia quingenta: ab Oriente in Occasum millia ducenta: metropolis earum Rhodus. . Delos insula, in medio Cycladum sita. Et dicta Delos fertur, quod post diluvium quod Ogygii temporibus notatur, cum orbem multis mensibus continua nox inumbrasset, ante omnes terras radiis solis illuminata est, sortitaque ex eo nomen, quod prima manifestata fuisset visibus. Nam δῆλον Graeci manifestum dicunt. Ipsa est et Ortygia, eo quod primum ibi visae sunt coturnices aves, quas Graeci ὄρτυγας vocant. In hac insula Latona enixa est Apollinem, et Dianam. Delos autem, et civitas dicitur, et insula. . Rhodos Cycladum prima ab Oriente, in qua rosae capitulum dicitur esse inventum, dum ibi civitas conderetur, ex quo et urbs, et insula Rhodos est appellata. In hac urbe solis colossus fuit aereus septuaginta cubitorum altitudine. Fuerunt et alii centum numero in eadem insula colossi minores. . Tenedos una ex Cycladibus ad Septentrionem sita, in qua olim civitas a Tene quodam condita est. Unde nomen urbis illius, vel potius insulae fuit. Nam Tenes iste infamatus, quod cum noverca sua concubuisset, fugiens hanc insulam vacuam cultoribus obtinuit; unde et Tenedos insula dicta est; sic Cicero: Tenen ipsum, cujus ex nomine Tenedos nominatur. . Carpathos una ex Cycladibus a Meridie posita contra Aegyptum, a qua Carpathium mare appellatum est, vocata propter celerem fructuum maturitatem. Est enim inter Aegyptum et Rhodum. Ex hac insula dicuntur et Carpasiae naves magnae et spatiosae. . Cythera insula una ex Cycladibus a parte Occidua sita, cujus Porphyris antea nomen fuit. Cythera autem vocata, quod ibi Venus sit orta. . Icaria insula una de Cycladibus, quae Icario mari nomen dedit. Haec inter Samum, et Myconum procurrentibus saxis inhospitalis est, et nullis sinibus portuosa. Dicitur autem Icarum Cretensem ibi naufragio interiisse, et de exitu hominis impositum nomen loco. . Naxos insula ante Dionysias dicta, quasi

Dionaxos, quod fertilitate vitium vincat caeteras; est autem a Delo XVIII millia passuum separata, ex qua olim Jovis fertur adversus Titanas fuisse profectus. . Melos ex numero Cycladum, una omnium insularum rotundissima, unde et nuncupata. . Historia dicit ex Jasone natum fuisse Philomelum et Plutum; ex Philomelo Pareantum genitum, qui de suo nomine Paron insulam et oppidum appellavit, prius autem Minoia, deinde Paros dicta. De qua Virgilius: Niveamque Paron. Gignit enim marmor candidissimum, quod Parium dicunt. Mittit et sardan lapidem, marmoribus quidem praestantiorem, sed inter gemmas vilissimum. . Chios insula Syra lingua appellatur, eo quod ibi mastix gignitur. Syri enim Masticem Chio vocant. . Samos insula est mari Aegaeo, ubi nata est Juno; ex qua fuit sibylla Samia, et Pythagoras Samius, a quo philosophiae nomen inventum est. In hac insula reperta prius fictilia vasa traduntur. Unde et vasa Samia appellata sunt. . Sicilia a Sicano rege Sicania cognominata est, deinde a Siculo Itali fratre Sicilia. Prius autem Trinacria dicta propter tria ἄκρα, id est, promontoria, Pelorum, Pachynum, et Lilybaeum. Trinacria enim Graecum est, quod Latine triquetra dicitur, quasi in tres quadras divisa. Haec ab Italia exiguo freto discreta, Africum mare prospectans, terris frugifera, auro abundans, cavernis tamen, et fistulis penetrabilis, ventisque, et sulphure plena. Unde et ibi Aetnae montis exstant incendia: in cujus freto Scylla est, et Charybdis, quibus navigia aut absorbentur, aut colliduntur. . Fuit autem quondam patria Cyclopum, et postea nutrix tyrannorum, frugum fertilis, ac primum terris omnibus commissis seminibus aratro proscissa. Principem urbium Syracusas habet: fontem Arethusam, et Alphaeum fluvium magnorum generatorem equorum. In ea insula primum est inventa comoedia. . Achaten lapidem ipsa primum ex Achate flumine dedit. Parturit et mare ejus coralium; gignit et sales Agrigentinos in igne solubiles, crepitantes in aquis. Omnis ambitus ejus clauditur stadiorum tribus millibus. Sallustius autemdicit Italiae conjunctam fuisse Siciliam, sed medium spatium impetu maris divisum, et per angustiamscissum. . Tapsus insula stadiis decem a Sicilia remota jacens, et planior, unde et nuncupata. De qua Virgilius: Tapsumque jacentem. . Aeoliae insulae Siciliae appellatae ab Aeolo Hippotae filio, quem poetae finxerunt regem fuisse ventorum, sed, ut Varro dicit, rector fuit istarum insularum, et quia ex earum nebulis et fumo futuros praedicebat flatus ventorum, ab imperitis visus est ventos sua potestate retinuisse. Eaedem insulae et Vulcaniae vocantur, quod et ipsae, sicut Aetna ardeant. . Sunt autem novem habentes propria nomina, quarum primam Lyparus quidam Lyparen vocavit, qui eam ante Aeolum rexit. Altera Hiera vocatur, quod sit collibus eminentissimis; reliquae vero, id est, Strongyle Didyme Ericusa, Hephaestias, Phaenicusa, Evonimos, Ericodes, Phaenicodes; quae quoniam nocte ardent Aeoliae, sive Vulcaniae dicuntur, ex iis quaedam ab initio non fuerunt, postea mari editae usque nunc permanent. . Stoechades insulae Massiliensium sexaginta millium spatio a Continenti in fronte Narbonensis provinciae, qua Rhodanus fluvius in mare exit. Dictae autem Graece Staechades, quasi opere in ordinem sint positae. . Sardus, Hercule procreatus, cum magna multitudine a Libya profectus Sardiniam occupavit, et ex suo vocabulo insulae nomen dedit. Haec in Africo mari facie vestigii humani, in Orientem quam in Occidentem latior prominet, ferme paribus lateribus, quae in Meridiem et Septentrionem vertunt, ex quo ante commercium a navigantibus Graecorum ἴχνος appellata est. . Terra patet in longitudine millia CXL, latitudine XL. In ea neque serpens gignitur, neque lupus, sed solifuga tantum animal exiguum hominibus perniciosum. Venenum quoque ibi non nascitur, nisi herba per scriptores plurimos, et poetas memorata, apiastro similis, quae hominibus rictus contrahit, et quasi

ridentes interimit. Fontes habet Sardinia calidos, infirmis medelam praebentes, furibus caecitatem, si sacramento dato oculos aquis tetigerint. . Corsicae insulae exordium incolae Ligures dederunt, appellantes eam ex nomine ducis. Nam quaedam Corsa nomine Ligur mulier, cum Taurum ex grege, quem prope littora regebat transnatare solitum, atque per intervalla corpore aucto remeare videret, cupiens scire incognita sibi pabula, taurum a caeteris digredientem usque ad insulam navigio prosecuta est. Cujus regressu insulae fertilitatem cognoscentes Ligures, ratibus ibi profecti sunt, eamque nomine mulieris auctoris, et ducis appellaverunt. . Haec autem insula Graece κὺρνη dicitur, a Cyrno Herculis filio habitata. De qua Virgilius: Cyrnaeas taxos. Dividitur autem a Sardinia XX millium freto, cincta Ligustici aequoris sinu ad prospectum Italiae. Est autem multis promontoriis angulosa, gignens laetissima pabula, et lapidem quem cathochiten Graeci vocant. . Ebosus insula Hispaniae dicta, quod a Zanio non procul sit, quasi ebozos. Nam LXX stadiis ab ea distat, cujus terram serpentes fugiunt. Huic contraria est Colubraria, quae referta est anguibus. . Baleares insulae Hispaniae, duae sunt, Aphrosiade et Gymnasie, et major et minor. Unde et eas vulgus majoricam et minoricam nuncupant. In iis primum insulis inventa est funda, qua lapides emittuntur, unde et Baleares dictae: βάλλειν enim Graece mittere dicitur; unde et ballista, quasi missa et fundibalum. Virgilius: Balearis verbere fundae.

CAPUT VII. De promontoriis. . Commune est insulis, ut promineant; inde et loca earum promontoria dicuntur. Sic Sallustius de Sardinia: In Orientem latior prominet quam in Occidentem. . Sigaeum promontorium Asiae, ubi Hellespontus apertius dilatatur. Dictum autem Sigaeum propter Herculis taciturnitatem, quia prohibitus hospitio a Laomedonte Trojanorum rege, simulavit abscessum, et inde contra Trojam cum silentio venit, quod dicitur σιγὴ. . Maleum promontorium Graeciae, quod intrat mare, et per millia quinquaginta protenditur, ubi unda ita saeva est, ut persequi navigantes videatur. Hoc autem promontorium a Maleo rege Argivorum nomen accepit. . Pelorum promontorium Siciliae respiciens ad Aquilonem, secundum Sallustium dictum a gubernatore Annibalis illic sepulto. . Pachynum promontorium Siciliae, Austrum spectans, ab aeris crassitudine dictum. Nam παχὺς est pinguis, et crassus, Austro enim perflatur . Lilybaeum promontorium Siciliae, solis Occasum intendens, vocatum ab ejusdem nominis civitate, quae ibi est sita. . Borion promontorium Numidiae vocatum, eo quod Aquilonem intendat. Hoc Hipponem Rhegium postea dictum, pro eo quod sit aequore interruptum. . Calpe Hispaniae promontorium.

CAPUT VIII. De montibus, caeterisque terrae vocabulis. . Montes sunt tumores terrarum altissimi dicti, quod sint eminentes. Quidam autem propriis ex causis vocati sunt, ex quibus notandi sunt, qui opinione maximi celebrantur. . Mons Caucasus ab India usque ad Taurum porrectus, pro gentium ac linguarum varietate, quoquoversum vadit, diversis nominibus nuncupatur. Ubi autem ad Orientem in excelsiorem consurgit sublimitatem, propter nivium candorem Caucasus nuncupatur. Nam Orientali lingua Caucasum significat candidum, id est, nivibus densissimis candicantem. Unde et eum Scythae, qui eidem monti junguntur, Croacasin vocaverunt. Casim enim apud eos candor, sive nix dicitur. . Mons Taurus a plerisque idem vocatur qui et Caucasus. . Libanus mons Phoenicum altissimus, cujus meminerunt prophetae: dictus a thure, quia ibi

colligitur; cujus ea pars, quae est super eum ad Orientalem plagam respiciens, Antilibanus appellatur, id est, contra Libanum. . Ararath mons Armeniae, in quo arcam historiae post diluvium resedisse testantur. Unde et usque hodie ibidem lignorum ejus videntur vestigia. . Acroceraunii montes propter altitudinem, et fulminum jactus vocati sunt. Graece enim fulmen κέραυνος dicitur. Sunt autem inter Armeniam et Iberiam, incipientes a portis Caspiis usque ad fontem Tigridis fluvii. . Hyperborei montes Scythiae dicti, quod supra, id est, ultra eos flat Boreas. . Riphaei montes in capite Germaniae sunt a perpetuo ventorum flatu nominati. Nam ῥιφὴ Graece impetus et ὁρμὴ dicitur, ἀπὸ τοῦ ῥίπτειν. . Olympus mons Macedoniae nimium praecelsus, ita ut sub illo nubes esse dicantur (De quo Virgilius: Nubes excessit Olympus). Dictus autem Olympus, quasi Ololampus (id est, quasi coelum). Hic mons Macedoniam dividit a Thracia. . Athos mons Macedoniae, et ipse altior nubibus, tantoque sublimis, ut in Lemnum umbra ejus pertendat, quae ab eo LXXVI millibus separatur. . Parnassus mons est Thessaliae juxta Boeotiam, qui gemino vertice est erectus in coelum. Hic in duo finditur juga, Cyrrham et Nissam, unde et nuncupatus, eo quod in singulis jugis colebantur Apollo, et Liber. Haec juga a duobus fratribus Citheron, et Helicon appellantur. Nam Helicon dictus ab Helicone fratre Citheronis. . Item Ceraunii sunt montes Epiri, a crebris dicti fulminibus. Graece enim fulmen κέραυνος dicitur. . Apenninus mons appellatus, quasi Alpes Paeninae, quia Hannibal veniens ad Italiam easdem Alpes aperuit, unde et Virgilius: Alpes immittet apertas. Has enim Hannibal post bella Hispaniae aceto rupit. Juvenalis: Et montem rupit aceto. Et inde loca ipsa quae rupit Paeninae Alpes vocantur. . Mons Aetna ex igne, et sulphure dictus; unde et Gehenna. Constat autem hunc ab ea parte qua Eurus, et Africus flat, habere speluncas plenas sulphuris, et usque ad mare deductas; quae speluncae recipientes in se fluctus ventum creant, qui agitatus ignem gignit ex sulphure, unde fit quod videtur incendium. . Pyrenaeus et ipse a crebris fulminum ignibus nuncupatus. Graece enim ignis πῦρ vocatur. Iste est, qui inter Galliam atque Hispaniam, quasi de industria, munimentum interjacet. . Solorius a singularitate dicitur, quod omnibus Hispaniae montibus solus altior videatur, sive quod, oriente sole, ante radius ejus in eo quam ipse cernatur. . Calpe mons in ultimis finibus Oceani, qui dirimit Europam ab Africa, quem Atlantis finem esse dicunt. De quo Lucanus: Hesperiam Calpen, summumque implevit Atlantem. Atlas Promethei frater fuit, et rex Africae, a quo astrologiae artem prius dicunt excogitatam, ideoque dictus est sustinuisse coelum. Ob eruditionem igitur ejus disciplinae et scientiam coeli, nomen ejus in montem Africae derivatum est, qui nunc Atlas cognominatur, qui propter altitudinem suam, quasi coeli machinam atque astra sustentare videtur. . Alpes autem proprie montes Galliae sunt, de quibus Virgilius: Aerias Alpes. Et dicendo aerias; verbum expressit a verbo. Nam Gallorum lingua Alpes montes alti vocantur. Hae sunt enim quae Italiae murorum exhibent vicem. . Colles sunt praeminentiora juga montium, quasi colla. . Juga autem montium ex eo appellata sunt, quod propinquitate sui jungantur. . Tumulus est mons brevis, quasi tumens tellus. Item tumulus, terra congesta, ubi nulla memoria est. . Valles sunt humilia loca quasi vulsa. Hinc et convalles, depressa loca terrarum inter montes. . Campus est terrarum planities. Dictus autem campus, quod brevis sit pedibus, nec erectus ut montes, sed patens, et spatio suo porrectus, et jacens; unde et Graece πεδίον dicitur. Sumpsit autem nomen ex Graeca etymologia; χαμαὶ enim Graeci breve dicunt. . Solum est omne, quod sustinet, a soliditate dictum scilicet, unde et de mari Virgilius ait: Subtrahiturque solum. . Saltus sunt vasta et silvestria loca,

ubi arbores exsiliunt in altum. . Fauces sunt angustorum locorum aditus inter duos montes, loca angusta, et pervia, dicta a faucium similitudine, quasi foces. . Confrages, loca in quae undique venti currunt, ac sese frangunt, ut Naevius ait: In montes ubi venti frangebant locum. . Scabra sunt loca situ aspera, unde et scabies dicitur, a corporis asperitate. . Lustra obscura latibula ferarum et luporum cubilia sunt, unde et lupanaria lustra dicuntur, per contrarium videlicet, quia parum illustrantur. . Lucus est locus densis arboribus septus, solo lucem detrahens. Potest et a collucendo crebris luminibus dici, quae ibi propter religionem gentilium cultumque fiebant. . Deserta vocata, quia non seruntur, et ideo quasi deseruntur, ut sunt loca silvarum et montium, contraria uberrimarum terrarum, quae sunt uberrimae glebae. . Devia sunt loca secreta et abdita, quasi extra viam; ipsa sunt et invia. Inde et Aviaria secreta loca et a via remota, aut tantum adibilia avibus; unde est illud: Inculta rubent apiaria baccis. . Amoena loca Verrius Flaccus dicta ait, eo quod solum amorem praestent, et ad se amanda alliciant. Varro, quod sine munere sunt, nec quidquam in his officii, quasi amunia, hoc est, sine fructu, unde et nullus fructus exsolvitur. Inde etiam nihil praestantes immunes vocantur. . Aprica loca, quae sole gaudent, quasi ἄνευ φρίκης, id est, sine frigore, sive quod sint aperto coelo. . Opaca vero loca, quasi operta coelo, aprico contraria. . Lubricum dici (constat) locum, ab eo quod ibi quis labitur; et lubricum dicitur, non quod labitur, sed in quo labitur. . Aestiva sunt loca umbrosa, in quibus per aestatem vitant pecora solis ardorem. Statius: Et umbrosi patuere aestiva Lycaei. . Navalia sunt loca ubi naves fabricantur. Hoc et textrinum vocatur. . Statio est ubi ad tempus stant naves. Portus ubi hiemant; importunum autem ubi nullum refugium, quasi nullus portus. . Portus autem locus est ab accessu ventorum remotus, ubi hiberna opponere solent. Et portus dictus a deportandis commerciis; hunc veteres a bajulandis mercibus baias vocabant, illa declinatione a baia baias, ut a familia familias. . Littus est terra aquae et mari vicina. Et dictum littus, quia fluctu eliditur, vel quod aqua alluitur. Cicero in Top.: Littus est qua fluctus eludit. . Circumluvium, locus quem aqua circumluit. Alluvium consumptio riparum ex aquis. Margo est pars cujuslibet loci, ut puta maris, unde et nomen accepit. Maritima, quasi maris intima. . Ostia ab ingressu et exitu fluminis dicta in mari. Continens, perpetua terra, nec ullo mari discreta, quam Graeci ἤπειρον vocant.

CAPUT IX. De inferioribus terrae . Specus est fossa sub terra, quae perspici potest; σπήλαιον Graece spelunca Latine. . Spiracula appellata omnia loca pestiferi spiritus, quae Graeci χαρωνεῖα appellant, vel Acherontea. Etiam Varro spiraculum dicit hujuscemodi locum, et spiracula ex eo dicuntur loca qua terra spiritum edit. . Hiatus praeruptio terrae profunda, quasi itus; proprie autem hiatus est omnis oris apertio, translata a feris, quarum aviditas oris adapertione monstratur. . Profundum proprie, quasi cujus porro sit fundus; abusive autem profundum, vel sursum vel deorsum dicitur, ut: . . .Maria ac terras, Coelumque profundum. . Barathrum nimiae altitudinis nomen est, et dictum barathrum, quasi vorago atra, scilicet, a profunditate. . Erebus, inferorum profunditas atque recessus. Styx ἀπὸ τοῦ στυγεροῦ, id est, a tristitia dicta, eo quod tristes faciat, vel quod tristitiam gignat. . Cocytus, locus inferi. Cocytus autem nomen accepit, Graeca interpretatione, a luctu et gemitu. . Tartarus, vel quia omnia illic turbata sunt, ἀπὸ τῆς ταραχῆς, vel, quod est verius, ἀπὸ τοῦ ταρταρίζειν, id est, a tremore frigoris, quod est algere, et rigere, scilicet, quia luce, soleque caret. Nam neque illic vapores sunt, qui ex solis luce

gignuntur, neque flatus, qui ejusdem motibus incitantur, sed perpetuus stupor: ταρταρίζειν enim horrere, et tremere apud Graecos legitur. Hic enim fletus et stridor dentium. . Gehenna est locus ignis, et sulphuris, quem appellari putant a valle idolis consecrata, quae est juxta murum Hierusalem, repleta olim cadaveribus mortuorum. Ibi enim Hebraei filios suos immolabant daemonibus, et appellabatur locus ipse Gehennon. Futuri ergo supplicii locus ubi peccatores cruciandi sunt, hujus loci vocabulo designatur. Duplicem autem esse gehennam, et ignis, et frigoris (in Job legimus). . Inferus appellatur, eo quod infra sit. Sicut autem, secundum corpus, si ponderis sui ordinem teneant, inferiora sunt omnia graviora, ita, secundum spiritum, inferiora sunt omnia tristiora. Unde et in Graeca lingua origo nominis, quo appellatur inferus, ex eo quod nihil suave habeat, resonare perhibetur. . Sicut autem cor animalis in medio est, ita et infernus in medio terrae esse perhibetur. Unde et in Evangelio legimus: In corde terrae. Philosophi autem dicunt quod inferi pro eo dicantur, quod animae hinc ibi ferantur.

LIBER DECIMUS QUINTUS. DE AEDIFICIIS ET AGRIS.

CAPUT PRIMUM. De civitatibus. . De auctoribus conditarum urbium plerumque dissensio invenitur, adeo ut ne urbis quidem Romae origo possit diligenter agnosci. Nam Sallustius dicit: Urbem Romam, sicuti ego accepi, condidere, atque habuere initio Trojani, et cum iis Aborigines. Alii dicunt ab Evandro, secundum quod Virgilius: Tunc rex Evandrus Romanae conditor arcis. Alii a Romulo, ut: En hujus, nate, auspiciis illa inclyta Roma . Si igitur tantae civitatis certa ratio non apparet, non mirum si in aliarum opinione dubitatur. Unde nec historicos, nec commentatores varia dicentes imperitiae condemnare debemus, quia antiquitas ipsa creavit errorem. Sane quasdam, de quibus aut sanctae Scripturae, aut historiae gentium certam originem referunt, paucis admodum verbis retexere oportet. . Primus ante diluvium Cain civitatem Enoch ex nomine filii sui in Naid condidit; quam urbem sola multitudine suae posteritatis implevit. . Primus post diluvium Nemrod gigas Babylonem urbem Mesopotamiae fundavit. Hanc Semiramis regina Assyriorum ampliavit, murumque urbis bitumine, et cocto latere fecit. Vocabulum autem sumpsit a confusione, eo quod ibi confusae sint atque permistae linguae aedificantium turrim. . Judaei asserunt Sem filium Noe, quem dicunt Melchisedech, primum, post diluvium, in Syria condidisse urbem Salem, in qua regnum fuit ejusdem Melchisedech. Hanc postea tenuerunt Jebusaei, ex quibus, et sortita est vocabulum Jebus, sicque duobus nominibus copulatis, Jebus et Salem, vocata est Hierusalem, quae postea a Salomone Hierosolyma, quasi Hierosolomonia dicta est. Haec et corrupte a poetis Solyma nuncupata est, et postmodum ab Aelio Adriano Aelia vocitata est. Ipsa est Sion, quae Hebraice speculatio interpretatur, eo quod in sublimi constructa sit, et de longe venientia contempletur. Hierusalem autem pacifica in nostro sermone transfertur. Oppida nobilia qui, vel quae constituerunt. . Dionysius qui et Liber pater, cum Indiam victor perambulasset, Nysam urbem ex suo nomine juxta Indum fluvium condidit, et quinquaginta millibus hominum adimplevit. . Medus autem Aegaei filius Mediam construxit, unde et regio ejus Mediae nomen sortita est. . Persepolim urbem caput Persici regni Perseus Danaes filius

condidit famosissimam, confertissimamque opibus, a quo et Persida dicta est. . Ctesiphontem quoque Parthi apud Parthiam condiderunt, in aemulationem Babyloniae urbis. . Susis oppidum Persidae aiunt Memnonis patrem constituisse. Dictum autem Susis, quod immineat Susae fluvio. Ibi est regia Cyri lapide candido et vario cum columnis aureis, et lacunaribus gemmisque distincta, continens etiam simulacrum coeli, stellis micantibus praesignatum, et caetera humanis mentibus incredibilia. . Bactrum oppidum Bactriani condiderunt, ex proprio amne eum cognominantes, qui Bactrus vocatur. . Carra civitas Mesopotamiae trans Edessam condita a Parthis, ubi quondam Romanus est caesus exercitus, et Crassus dux captus. . Edessam urbem Mesopotamiae condidit Nembroth, filius Chus, postquam de Babylone migravit, in qua, et regnavit, quae ante Arach cognominata est. Ipse construxit, et Chalannen, quae postea verso nomine a Seleuco rege dicta est Seleucia. Philadelphiam urbem Arabiae condidit Raphaim, gens antiquissima, quam interfecerunt filii Loth. . Seleucus unus ex pueris Alexandri, post mortem ejusdem Alexandri, occupato regno Orientis, urbem in Syria condidit, eamque ex Antiochi patris sui nomine Antiochiam nuncupavit, et Syriae caput instituit. Ipse quoque Laodiciam, et Seleuciam, ipse Apamiam, et Edessam urbes construxit. . Damascus Syriae, condita et nuncupata a Damasco dispensatoris Abrahae filio. Haec antea in omni Syria tenuit principatum. Necdum enim florebant ibi Antiochia, Laodicia, et Apamia, quas urbes post Alexandrum constructas esse cognoscimus. Hic est Damascus, quem Abraham futurum sibi haeredem dixerat, antequam esset illi promissus Isaac. . Gazam oppidum Palaestinae condiderunt Hevaei, in qua habitaverunt Cappadoces pristinis cultoribus interfectis. Vocata autem Gaza, eo quod ibi Cambyses rex Persarum thesauros suos posuit, cum bellum Aegyptiis intulisset. Persarum enim lingua thesaurus Gaza nominatur.   . Philistim urbem condiderunt Allophyli; ipsa est Ascalon, de qua superius memoravimus, nuncupata ex nomine Cesloim, qui fuit nepos Cham, et filius Mesraim. . Dor urbs fuit quondam potentissima, et, versa vice, Stratonis turris, postea ab Herode rege Judaeae in honorem Caesaris Augusti Caesarea nuncupata. In qua Cornelii domum Christi vidit Ecclesia, et Philippi aediculas, et cubiculum quatuor virginum prophetarum. . Joppe oppidum Palaestinae maritimum, iidem Palaestini aedificaverunt, ubi saxum ostenditur, quod vinculorum Andromedae adhuc vestigia retinet, cujus belluae forma eminentior elephantis fuit. . Jericho a Jebusaeis condita traditur, a quibus et nomen traxisse perhibetur; hanc subvertit Jesus. Pro qua exstruxit aliam Ozam de Bethel ex tribu Ephraim. Sed et haec eo tempore, quo Hierusalem oppugnabatur a Romanis, propter perfidiam civium capta atque destructa est, pro qua tertia aedificata est urbs, quae hodie usque permanet. . Sichem Samariae urbem, quae Latine et Graece Sichima vocatur, aedificavit Emor, appellavitque eam nomine Sichem filii sui.   Ipsa est nunc Neapolis, civitas Samaritanorum. . Bethel urbem Samariae condiderunt Jebusaei, quae prius vocabatur Luza; sed postquam dormiens ibi Jacob vidit scalam innitentem coelo, et dixit: Vere hic domus Dei est, et porta coeli; hac ex causa nomen locus accepit Bethel, id est, domus Dei. Quando autem ibi ab Jeroboam vituli aurei fabricati sunt, vocata est Bethaven, id est, domus idoli, quae antea vocabatur domus Dei. . Bethlehem Juda, civitas David, quae mundi genuit Salvatorem, a Jebusaeis condita fertur, et vocata primum Ephrata. Quando autem Jacob ibi pecora sua pavit, eidem loco Bethlehem nomen, quodam vaticinio futuri, imposuit, quod domus panis interpretatur, propter eum panem qui ibi de coelo descendit. . Chebron civitas Judaeae, quae quondam vocabatur Arbe, condita est a gigantibus ante septem annos quam ab

eis Tanis urbs Aegypti conderetur. Ipsa est Arbe a numero ita vocata, quod ibi tres patriarchae sepulti sunt, et quartus Adam. Ipsa est et Mambre vocata ex uno amico Abrahae. . Samariam, a qua omnis regio quae circa eam fuit nomen accepit, Sennacherib rex Assyriorum construxit, vocavitque Samariam, id est, custodiam, quia quando Israel transtulit, Medos ibi custodes constituit. Hanc obsidione captam Antiochus solo coaequavit. Quam postea Herodes a fundamentis instaurans, in honorem Augusti, Augustam, id est, Sebastiam Graeco sermone vocavit. Ibi siti sunt Elisaeus et Abdias prophetae, et quo major inter natos mulierum non fuit, Baptista Joannes. . Tiberiadem vero Herodes alius in Judaea, in nomine Tiberii Caesaris condidit. . Tyrus urbs Phoenicum condita a Phoenicibus fuit. Haec est civitas ex qua aurum regi Salomoni deferebatur, in qua optima purpura tingitur. Unde et Tyria dicitur nobilis purpura. . Phoenices a Rubro profecti mari, Sidonem urbem opulentissimam condiderunt; quam, a piscium copia, Sidon appellaverunt. Nam piscem Phoenices sidon vocant. Ipsi etiam Tyrum in Syria; ipsi Uticam in Africa, Hipponem, Leptim, aliasque urbes in ora maritima condiderunt. . Ipsi Thebas in Boeotia, duce Cadmo; ipsi postremo in ultima orbis tendentes, urbem in Oceano construxerunt, eamque lingua sua Gades nominaverunt. Nam mos erat antiquus Phoenicum gentis, multos simul, mercandi causa, a domo proficisci, et cum incolarum animos, commercio rerum iis ante incognitarum, sibi conciliassent, loca, quae condendis urbibus idonea videbantur, capere. . Ex iis profecta et Dido in littus Africae urbem condidit, et Carthadam nominavit, quod Phoenicia lingua exprimit civitatem novam; mox sermone verso Carthago est dicta: hanc Scipio delevit. Quae autem nunc est, postea a Romanis condita est. Carthago autem antea Byrsa, post Tyrus dicta est, deinde Carthago. . Memphim civitatem Aegypti aedificavit Epaphus Jovis filius, cum in secunda Aegypto regnaret. Haec est urbs ubi charta nascitur, ubi etiam optimi mathematici fuerunt. Nam hanc urbem magicis artibus deditam pristini usque ad praesens tempus vestigia erroris ostendunt. . Tanis metropolis Aegypti, ubi Pharao fuit, et Moyses cuncta signa fecit quae in Exodo scribuntur. Hanc construxisse perhibentur Titanes, id est, Gigantes, et ex suo nomine nuncupaverunt. . Heliopolis urbs Aegypti, quae Latine interpretatur solis civitas, sicut LXX interpretes arbitrantur. Aedificata est autem a filiis Israel; in qua Petephres sacerdos fuit, cujus meminit Ezechiel. . Urbem Alexandriam condidit Alexander Magnus, cujus et nomen detinet. Hanc enim idem in terminis Africae et Aegypti constituit, et caput esse regionis Aegypti jussit. Interjacet autem inter Aegyptum et mare, quasi claustrum, importuosa. Haec est urbs Aegypti Noo, postea versa in Alexandriam. . Thebas Aegyptias condidit Cadmus, quae inter Aegyptias urbes numero portarum nobiliores habentur, ad quas commercia Arabes undique subvehunt. Hinc regio Aegypti Thebais dicta est. Thebae autem et Boeotiae sunt et Aegyptiae, uno tamen auctore conditae. . Ptolemais, et Berenice a regibus Aegyptiis nominatae, a quibus et aedificatae fuerunt. . Caesaream Cappadociae . . . . Tarsum Ciliciae Danaes proles Perseus aedificavit. De qua civitate fuit Paulus apostolus: Natus, inquit, Tharso Ciliciae. Quidam etiam locus Indiae Tharsis vocatur. . Seleuciam Isauriae condidit Seleucus, qui et Antiochiam. Ilus autem Apollinis filius in Phrygia Ilium condidit. Amazones Ephesum in Asia construxerunt. . Theseus vero Smyrnam construxit, quae Homero poetae patria exstitit, et Smyrna vocata, quod ejus campos Hermus fluvius secat. . Dioscoriam Colchorum urbem Amphytus et Tilchius aurigae Castoris et Pollucis fabricaverunt, ex eorum nomine eam cognominantes. Nam Castor et Pollux Graece διόσκουροι appellantur. . Nicomedia, a Nicomede rege Bithyniae aedificata est. Bithynia

condita a Phoenice, quae primum Mariandyna vocabatur. . Constantinopolim urbem Thraciae Constantinus ex nomine suo instituit, solam Romae meritis et potentia adaequatam. Haec condita primum a Pausania rege Spartanorum, et vocata Bizantium, vel quod tantum pateat inter Adriaticum mare et Propontidem, vel quod sit receptaculum terrae marisque copiis. Unde et eam Constantinus aptissimam condere judicavit, ut receptaculum sibi terra marique fieret. Unde et nunc Romani imperii sedes, et totius caput est Orientis, sicut Roma Occidentis. . Epirus Thraciae condita est a Pyrrho et cognominata. . Athenas in Hellade Cecrops condidit, et ex suo nomine Cecropiam nominavit. Hanc Amphyction, qui in Graecia tertius post Cecropem regnavit, Minervae sacravit, et nomen civitati Athenas dedit. Nam Minerva Graece Ἀθήνη dicitur; unde et Minervam Graeci inventricem multarum artium asserunt, quia et litterae, et artes diversorum studiorum, et ipsa philosophia veluti templum Athenas habuerunt. . Corinthum in Achaia condidit Corinthus Orestis filius. Hanc Graeci Corintheam vocant, hoc est, administrationem reipublicae. . Thebas Boeotiae Cadmus veniens a Phoenicibus condidit, Thebis Aegyptiis prius ab eo constructis. . Mycenas . . . . Lacedaemonia condita a Lacedaemone Semeles filio. Sparta a Sparto filio Phoronei vocata, qui fuit filius Inachi. Ipsam autem esse Spartam quam et Lacedaemoniam civitatem, atque inde Lacedaemonios Spartanos dici. . Achaia ab Achaeo constructa. Pelops, qui apud Argos regnavit, Peloponnensem urbem condidit. Cecrops in insula Rhodo RHODUM aedificavit. Carpathus Coum. Aeos Typhonis filius Paphum. Angaeus Lycurgi filius Samum. Dardanus autem condidit Dardaniam. Thessalonicam Thessalus. Graeci filius, aedificavit, in qua etiam regnavit. . Brundisium construxerunt Graeci. Brundisium autem dictum est Graece, quod brunda caput cervi dicatur: sic est enim, ut et cornua videantur, et caput, et lingua in positione ipsius civitatis. In Italia autem a Jano Janiculum, a Saturno Saturnia, atque Latium conditum, et quod ibi fugiens latuisset, cognominatum. . Ab Hercule in Campania Pompeia, qui victor ex Hispania pompam boum duxerat. . Aeneas autem post excidium Trojae in eamdem Italiam veniens, ab uxoris nomine Lavinium condidit. . Ascanius vero relicto Laviniae novercae suae regno, Albam Longam aedificavit. Alba autem vocata propter colorem suis: Longa, quia longum oppidum est juxta prolixitatem collis in quo sita est. Ex hac etiam urbe reges Albanorum appellari coeperunt. . Capuam Capus Sylvius rex Albanorum construxit, appellatam nomine conditoris, licet et sint qui dicant a capacitate eam Capuam dictam, quod ejus terra omnem vitae fructum capiat; alii a locis campestribus in quibus sita est. Est autem caput urbium Campaniae, inter tres maximas Romam, Carthaginemque numerata, ex qua et provincia Italiae Campania dicta est. . Romulus cum interfecto apud Albam Amulio, avum Numitorem in regnum restituisset, in eum locum, ubi nunc Roma est, devenit, ibique sedes posuit, moenia construxit, urbemque ex nomine suo Romam vocavit. Hanc autem ante Evander dicitur condidisse, unde est illud: Tunc pater Evandrus Romanae conditor arcis. . Ancus Martius ex filia Numae Pompilii natus hic urbem in exitu Tiberis condidit, quae et peregrinas merces exciperet, et hostem moraretur, quam ab ipso situ Ostiam appellavit. . Galli quidam intestina discordia, et assiduis dissensionibus suorum permoti, sedes novas quaerentes Italiam profecti sunt, sedibusque propriis Tuscis expulsis, Mediolanum, atque alias urbes condiderunt. Vocatum autem Mediolanum, ab eo quod ibi sus medio lanea perhibetur inventa. . Historiis placet a Messappo Graeco Messappiae datam originem versa postmodum in nomen Calabriae, quam in exordio Oenotri frater Peucetius Peucetiam nominaverat. . Manto Tiresiae filia post interitum Thebanorum dicitur delata in

Italiam Mantuam condidisse. Est autem in Venetia, quae Gatlia Cisalpina dicitur. Et Mantua dicta, quod inanes tuetur. . Parthenopia a Parthenope virgine quadam illic sepulta, Parthenopea appellata, quod oppidum postea Augustus Neapolim esse maluit. . Ad promontorium Leucaten, in quo Actii Apollinis templum fuit, bellum Augustus contra Antonium gessit. Quo victo, urbem in Actiaco sinu condidit, quam a victoria Nicopolim appellavit. . Phalantus Partheniorum dux Parthenios constituit. Taras Neptuni filius fuit, a quo Tarentum civitas, et condita et appellata est. . Cum Cyrus maritimas urbes Graeciae occuparet, et Phocenses ab eo expugnati omnibus angustiis premerentur, juraverunt, ut profugerent quam longissime ab imperio Persarum, ubi ne nomen quidem eorum audirent, atque ita in ultimos Galliae sinus navibus profecti, armisque se adversus Gallicam feritatem tuentes, Massiliam condiderunt, et ex nomine ducis nuncupaverunt. Hos Varro trilingues esse ait, quod et Graece loquantur, et Latine, et Gallice. . Narbonam, et Arelatum, et Pictavium coloni proprii condiderunt. Burdegalim appellatam ferunt, quod Burgos Gallos primum colonos habuerit, quibus antea cultoribus adimpleta est. . Tarraconam in Hispania Scipiones construxerunt; ideo caput est Tarraconensis provinciae. . Caesaraugusta Tarraconensis Hispaniae oppidum a Caesare Augusto et situm et nominatum, loci amoenitate, et deliciis praestantius civitatibus Hispaniae cunctis, atque illustrius, florens sanctorum martyrum sepulturis. . Afri sub Hannibale maritima Hispaniae occupantes, Carthaginem Spartariam construxerunt, quae mox a Romanis capta, et colonia facta, nomen etiam provinciae dedit. Nunc autem a Gothis subversa, atque in desolationem redacta est. . Saguntum Graeci ex insula Zacyntho profecti in Hispaniam condiderunt, quam Afri postea bello impetitam deleverunt. . Emeritam Caesar Augustus aedificavit, postquam Lusitaniam, et quasdam Oceani insulas cepit, dans ei nomen ab eo quod ibi milites veteranos constituisset. Nam emeriti dicunt veterani, solutique militia. . Olyssipona, ab Ulysse est condita, et nuncupata: quo loco, sicut historiographi dicunt, coelum a terra, et maria distinguuntur a terris. . Hispalim Caesar Julius condidit, quam ex suo nomine, et Romae urbis vocabulo Juliam Romulam nuncupavit. Hispalis autem a situ cognominata est, eo quod in solo palustri suffixis in profundo palis locata sit, ne lubrico atque instabili fundamento cederet. . Gades oppidum a Poenis conditum, qui etiam Carthaginem Spartariam condiderunt. Septa oppidum a montibus septem, qui, a similitudine, Fratres vocati, Gaditano imminent freto. . Tingis civitatis et Lixis Antheus auctor est, quem Hercules fertur luctae certamine superatum interfecisse. Lix autem a Lixo flumine Mauritaniae nuncupata, ubi Anthaei regia fuit, et Sala quod immineat Salae flumini. . Caesaream Mauritaniae oppidum Juba rex Maurorum in honorem Caesaris Augusti condidit, quam ex ejus nomine Caesaream appellavit, sicut Herodes aliam Caesaream in Palaestina, quae nunc urbs est clarissima. . Icosium Caesariensis Mauritaniae oppidum, Hercule illic transeunte, viginti a comitatu ejus discedentes construxerunt, ac ne quis imposito a se nomine privatim gloriaretur, de condentium numero urbi Icosio nomen est datum. . Cyrene regina fuit Libyae, quae ex suo nomine civitatem Cyrenem condidit, a qua et Libyam Cyrenensem vocavit.

CAPUT II. De aedificiis publicis. . Civitas est hominum multitudo societatis vinculo adunata, dicta a civibus, id est, ab ipsis incolis urbis, pro eo quod plurimorum consciscat, et contineat vitas. Nam urbs ipsa moenia sunt, civitas autem non saxa, sed habitatores vocantur. . Tres autem sunt societates: familiarum, urbium, gentium. . Urbs vocata ab orbe, quod antiquitus civitates in

orbem fiebant, vel ab urbo parte aratri, quo muri designabantur, unde est illud: Optavitque locum regno, et concludere sulco. Locus enim futurae civitatis sulco designabatur, id est, aratro. Cato: Qui urbem, inquit, novam condet, tauro et vacca aret, ubi araverit, murum faciat, ubi portam vult esse, aratrum sustollat, et portet, et portam vocet. . Ideo autem urbs aratro circumdabatur dispari sexu juvencorum propter commistionem familiarum, et imaginem serentis, fructumque reddentis. Urbs autem aratro conditur, aratro evertitur. Unde Horatius: Imprimeretque muris hostile aratrum. . Oppidum quidam ab oppositione murorum dixerunt: alii ab opibus recondendis, eo quod sit munitum, alii quod sibi in eo conventus habitantium opem det mutuam contra hostem. Nam primum homines tanquam nudi et inermes, nec contra belluas praesidia habebant, nec receptacula frigoris et caloris, nec ipsi inter se homines ab hominibus satis erant tuti. . Tandem naturali solertia speluncis, silvestribusque tegumentis tuguria sibi et casas virgultis arundinibusque contexuerunt, quo esset vita tutior, ne iis qui nocere possent, aditus esset. Haec est origo oppidorum, quae quod opem darent, idcirco oppida nominata dixerunt. Oppidum autem magnitudine et moenibus discrepat a vico, et castello, et pago. . Civitates autem, aut coloniae, aut municipia, aut vici, aut castella, aut pagi appellantur. . Civitas proprie dicitur quam non advenae, sed eodem innati solo condiderunt. Ideoque urbes a propriis civibus conditae civitates, non coloniae, nuncupantur. . Colonia vero est quae defectu indigenarum novis cultoribus adimpletur. Unde et colonia a cultu agri est dicta. . Municipium est quod, manente statu civitatis, jus aliquod minoris aut majoris officii a principe impetrat. Dictum autem municipium a muniis, id est, officiis, quod tantum munia, id est, tributa debita, vel munera reddant. Nam liberales et famosissimae causae, et quae ex principe proficiscuntur, ibi non aguntur. Haec enim ad dignitatem civitatum pertinent. . Vici, et castella, et pagi, ii sunt quae nulla dignitate civitatis ornantur, sed vulgari hominum conventu incoluntur, et propter parvitatem sui majoribus civitatibus attribuuntur. . Vicus autem dictus a vicinis tantum habitatoribus, vel quod vias habeat tantum sine muris. Est autem sine munitione murorum; licet et vici dicantur ipsae habitationes urbis. Dictus autem vicus, eo quod sit vice civitatis, vel quod vias habeat tantum sine muris. . Castrum antiqui dicebant oppidum loco altissimo situm, quasi casam altam, cujus pluralis numerus castra, diminutivum castellum est, sive quod castrabatur licentia inibi habitantium, ne passim vaga hosti pateret. . Pagi sunt apta aedificiis loca, inter agros habitantibus. Haec et conciliabula dicta a conventu et societate multorum in unum. . Compita sunt ubi usus est conventus fieri rusticorum, et dicta compita, quia multa loca in agris eodem competunt, et quo convenitur a rusticis. . Suburbana sunt circumjecta civitatis aedificia, quasi sub urbe. . Moenia sunt muri civitatis, dicta ab eo quod muniant civitatem, quasi munimenta civitatis, id est, tutamenta. . Munium autem dictum, quasi manu factum; sic et muri a munitione dicti, quasi muniti, quod muniant et tueantur interiora urbis. Moenia autem duplicem habent significationem. Nam interdum moenia abusive dici (solent) omnia aedificia publica civitatis, ut: Dividimus muros, et moenia pandimus urbis. Proprie autem moenia sunt tantum muri. . Murus autem turribus, propugnaculisque ornatur. Turres vocatae, quod teretes sint, et longae. Teres enim est aliquid rotundum cum proceritate, ut columna. Nam quamvis quadratae, aut latae construantur, procul tamen videntibus rotundae existimantur; ideo quia omne cujusque anguli simulacrum per longum aeris spatium evanescit, atque consumitur, et rotundum videtur. . Propugnacula pinnae murorum sunt, dicta quia ex his propugnatur. .

Promurale vero, eo quod sit pro munitione muri. Est enim muro proximum, id est, ante murum. . Porta dicitur, qua potest vel importari vel exportari aliquid. Proprie autem porta, aut urbis, aut castrorum vocatur, sicut superius dictum est. Vicus, ut praedictum est, ipsae habitationes urbis sunt, unde et vicini dicti. Viae, ipsa spatia angusta, quae inter vicos sunt. . Plateae, perpetuae ac latiores civitatum viae sunt, juxta proprietatem linguae Graecae a latitudine nuncupatae; πλάτος enim Graeci latum dicunt. . Quintana pars plateae quinta est, qua carpentum progredi potest. . Cloacae dictae, quod iis percolantur aquae. Has primum Romae fecisse dicunt Tarquinium Priscum, ut quotiens pluviarum inundatio existeret, per eas aquae extra civitatem omitterentur, ne maximis, perpetuisque tempestatibus planitiem, vel fundamenta urbium strages aquarum subverteret. . Imboli, vel quia subvolamina sunt, vel quia sub iis ambulant: sunt enim porticus hinc inde platearum. . Forus est exercendarum litium locus, a fando dictus, sive a Phoroneo rege, qui primus Graecis leges dedit. Haec loca, et prorostris vocantur, ideo quod ex bello Punico, captis navibus Carthaginensium, rostra ablata sunt, et in foro Romano praefixa, ut esset hujus insigne victoriae. . Curia dicitur, eo quod ibi cura per senatum de cunctis administretur. . Praetorium, eo quod ibi praetor sedeat ad discutiendum. . Gymnasium generalis est exercitiorum locus; tamen apud Athenas locus erat ubi discebatur philosophia, et sapientiae exercebatur studium. Nam γυμνάσιον Graece vocatur, quod Latine exercitium dicitur, hoc est meditatio. Sed et balnea, et loca cursorum, et athletarum gymnasia sunt, eo quod illic omnes in suae artis studio exercitentur. . Capitolium Romae vocatum, eo quod fuerit Romanae urbis, et religionis caput summum. Alii aiunt: cum Tarquinius Priscus Capitolii fundamenta Romae aperiret, in loco fundamenti caput hominis litteris Tuscis notatum invenit, et proinde Capitolium appellavit. . Arces sunt partes urbis excelsae, atque munitae: nam quaecunque tutissima urbium sunt, ab arcendo hostem arces vocantur; unde et arcus, et arca. . Circum Romani dictum putant a circuitu equorum, eo quod ibi circum metas equi currant. . Theatrum autem a spectaculo nominatum, ἀπὸ τῆς θεωρίας, quod in eo populus stans desuper, atque spectans, ludos scenicos contemplaretur. . Amphitheatrum vero vocatum, quod ex duobus sit theatris compositum; nam amphitheatrum rotundum est, theatrum vero ex medio amphitheatri est, semicirculi figuram habens. . Labyrinthus est perplexis parietibus aedificium, qualis est apud Cretam a Daedalo factus, ubi fuit minotaurus inclusus, in quo si quis introierit sine glomere lini, exitum invenire non valet; cujus aedificii talis est situs, ut aperientibus fores tonitruum intus terribile audiatur. Descenditur centenis ultra gradibus, intus simulacra et monstrificae effigies, in partes diversas transitus innumeri per tenebras, et caetera ad errorem ingredientium facta, ita ut de tenebris ejus ad lucem venire impossibile videatur. Quatuor sunt autem labyrinthi: Primus Aegyptius, secundus Creticus, tertius in Lemno, quartus in Italia, omnes ita constructi, ut dissolvere eos nec saecula quidem possint. . Pharus turris est maxima, quam Graeci, et Latini in commune ex ipsius rei usu pharum appellaverunt, eo quod flammarum indicio longe videatur a navigantibus, qualem Ptolemaeus juxta Alexandriam construxisse octingentis talentis traditur. Usus ejus est nocturno navium cursui ignes ostendere, ad praenuntianda vada, portusque introitus, ne decepti tenebris navigantes in scopulos incidant; nam Alexandria fallacibus vadis insidiosos accessus habet. Hinc igitur in portibus machinas ad praelucendi ministerium fabricatas, pharos dicunt; nam φῶς lux est, ὅρασις visio dicitur; unde et Lucifer Graece φωσφόρος appellatur. . Cochleae sunt altae, et rotundae turres, et dictae cochleae, quasi cycleae, quod in eis tanquam per

circulum orbemque conscendatur, qualis est Romae CLXXV ped. . Thermae appellatae, quod caleant, Graeci enim θερμὸν calorem vocant. . Balneis vero nomen inditum a levatione moeroris: nam Graeci βαλανεῖον dixerunt, quod anxietatem animi tollat. Haec et gymnasia dicuntur, quia ibi Athletae uncto corpore, et perfricato manibus exercitantur; nam γυμνάσιον Graece, Latine exercitium dicitur, γυμνὸς enim nudus. . Apodyterium, ubi lavantium vestimenta ponuntur, ab exuendo dictum; ἀποδύειν enim Graece exuere dicitur. . Popina Graecus sermo est, qui apud nos corrupte propina dicitur. Est autem locus juxta balnea publica, ubi post lavacrum a fame, et siti reficiuntur, unde et propina, et propinare dicitur; πεῖνα enim Graece famem significat, eo quod hic locus famem tollat. . Tabernae olim vocabantur, aediculae plebeiorum parvae, et simplices in vicis, asseribus et tabulis clausae, unde et tabernariae, quod ibi solebant considere: dictae autem tabernae quod ex tabulis lignisque erant constructae; quae nunc, etsi non speciem, nomen tamen pristinum retinent. . Macellum dictum, quod ibi mactentur pecora, quae mercantibus venundantur. . Mercatum autem a commercio nominatum; ibi enim res vendere, vel emere solitum est, sicut et Telonium dicitur, ubi merces navium, et nautarum emolumenta redduntur. Ibi enim vectigalis exactor sedet, pretium rebus impositurus, et voce a mercatoribus flagitans. . Carcer est a quo prohibemur exire, et dictos carcer a coercendo. Hinc Fronto: Ut pergraecari potius amoenis locis, quam coerceri carcere viderentur. CAPUT III. De habitaculis. . Habitatio ab habendo vocata, ut habitare casas. Domus ex Graeca appellatione vocata, nam δώματα Graeci tecta dicunt. Est autem domus unius familiae habitatio, sicut urbs unius populi, sicut orbis domicilium totius generis humani. . Omne aedificium antiqui aedem appellaverunt. Alii aedem ab edendo quidem sumpsisse nomen existimant, dantes exemplum de Plauto: Si vocassem vos in aedem ad prandium Hinc et aedificium, eo quod fuerit prius ad edendum factum . Aula domus est regia, sive spatiosum habitaculum porticibus quatuor conclusum. . Atrium magna aedes est, sive amplior et spatiosa domus. Et dictum est atrium, eo quod addantur ei tres porticus extrinsecus. Alii atrium quasi ab igne et lychno atrum dixerunt, atrum enim fit ex fumo . Palatium a Pallante principe Arcadum dictum, in cujus honore Arcades Pallanteum oppidum construxerunt, et regiam in ipsius nomine conditam Palatium vocaverunt. . Thalamum hac ex causa vocatum ferunt. Cum enim raptae fuissent a Romanis Sabinae, ex quibus cum una ante alias specie nobilis cum magna omnium admiratione raperetur, Talassioni duci eam oraculo responsum est dari, et quoniam hae nuptiae feliciter cesserant, institutum est ut in omnibus nuptiis thalassii nomen iteretur. Aegyptii quoque lingua sua loca in quibus nubentes succedunt et incubant thalamum nominant. . Coenaculum dictum a communione vescendi, unde et coenobium congregatio. Antiqui enim publice, et in commune vescebantur, nec ullius convivium singulare erat, ne in occulto deliciae luxuriam gignerent. . Triclinium est coenaculum a tribus lectulis discumbentium dictum; apud veteres enim in loco ubi convivii apparatus exponebatur, tres lectuli strati erant, in quibus discumbentes epulabantur; κλίνη enim Graece lectus, vel accubitus dicitur, ex quo confectum est ut triclinium diceretur. . Cella dicta, quod nos occultet et celet. Cubiculum vero, quod eo cubemus, ibique dormientes requiescamus. Cubile autem cubandi locus est. Secessus, quod sit locus secretus, id est, sine accessu. . Diversorium dictum, eo quod ex diversis viis ibi conveniatur. Hospitium sermo Graecus est ubi quis ad tempus hospitali jure inhabitat, et iterum inde transiens migrat; inde et metatum, quia mutatur. Unde et legitur, et castra metati sunt, pro mutaverunt. Non enim illic permanet

exercitus, sed pertransit. . Maenius collega Crassi in foro projecit materies, ut essent loca in quibus spectantes insisterent, quae ex nomine ejus Maeniana appellata. Haec et solaria quia patent soli: post haec alii lapide, alii materia aedificavere portibus Maeniana, et foribus et domibus adjecerunt. . Tabulata olim ligneae domus fiebant, inde nomen permanet Tabulatorum. Hypogaeum est constructum sub terris aedificium, quod nos antrum vel speluncam dicimus. Solarium, quod soli, et auris pateat, qualis fuit locus in quo David Bethsabee lavantem aspexit, et adamavit. . Cum Hierosolymam Antiochus obsideret, Hyrcanus princeps Judaeorum, reserato David sepulcro, tria millia auri talenta inde abstraxit, ex quibus CCC Antiocho dedit, ut obsidionem relinqueret, atque ut facti invidiam demeret, fertur ex reliqua pecunia instituisse primus xenodochia, quibus adventum susciperet pauperum peregrinorum, unde et vocabulum sumpsit. Nam ex Graeco in Latinum ξενοδοχεῖον peregrinorum susceptio nuncupatur. Ubi autem aegrotantes de plateis colliguntur, νοσοκομεῖον Graece dicitur, in quo consumpta languoribus, atque inedia miserorum membra foventur.

CAPUT IV. De aedificiis sacris. . Sacra sunt loca divinis cultibus instituta, utpote ea in quibus altaria litantibus de more pontificibus consecrantur. Sancta juxta veteres exteriora templi sunt. . Sancta autem sanctorum, locus templi secretior, ad quem nulli erat accessus, nisi tantum sacerdoti. Dicta autem Sancta sanctorum, quia exteriori oraculo sanctiora sunt, vel quia sanctorum comparatione sanctiora sunt, sicut Cantica canticorum, quia cantica universa praecellunt. Sanctum autem a sanguine hostiae nuncupatum; nihil enim sanctum apud veteres dicebatur, nisi quod hostiae sanguine esset consecratum, aut conspersum. Item sanctum, quod exstat esse sancitum. Sancire autem est confirmare, et irrogatione poenae ab injuria defendere, sic et leges sanctae, et muri sancti esse dicuntur. . Propitiatorium, quasi propitiationis oratorium; propitiatio enim placatio est. Oracula dicta, eo quod inde responsa redduntur, et oraculo ab ore. . Penetralia secreta sunt oraculorum, et penetralia dicta, ab eo quod est penitus, hoc est, pene intus. Oratorium orationi tantum est consecratum, in quo nemo aliquid agere debet, nisi ad quod est factum, unde nomen accepit. . Monasterium, unius monachi habitatio. Monos namque apud Graecos solus, sterium, statio, id est solitarii habitatio. . Coenobium ex Graeco, et Latino videtur esse compositum. Est enim habitaculum plurimorum in commune viventium; κοινὸν enim Graece commune dicitur. . Templi nomen generale, pro locis enim quibuscunque magnis antiqui templa dicebant. Et templa dicta, quasi tecta ampla. Sed et locus designatus ad Orientem a contemplatione templum dicebatur. Cujus partes quatuor erant, antica ad Ortum, postica ad Occasum, sinistra ad Septentrionem, dextra ad Meridiem spectans. Unde et quando templum construebant, Orientem spectabant Aequinoctialem, ita ut lineae ab Ortu ad Occidentem missae, fierent partes coeli dextra, atque sinistra aequales, ut qui consuleret, ac deprecaretur, rectum aspiceret Orientem. . Fana dicta a Faunis, quibus templa error gentilium construebat, unde consulentes daemonum responsa audirent. . Delubra veteres dicebant templa fontes habentia, quibus ante ingressum diluebantur, et appellantur delubra a diluendo. Ipsa nunc sunt aedes cum sacris fontibus, in quibus fideles regenerati purificantur, et bene quodam praesagio delubra sunt appellata; sunt enim in ablutionem peccatorum. . Fons autem in delubris locus regeneratorum est in quo septem gradus in Spiritus sancti mysterio formantur, tres in descensu, et tres in ascensu. Septimus vero is est, qui et quartus, similis Filio hominis: exstinguens

fornacem ignis, stabilimentum pedum, fundamentum aquae, in quo omnis plenitudo Divinitatis habitat corporaliter. . Basilicae prius vocabantur regum habitacula, unde et nomen habent; nam βασιλεὺς rex, et basilicae regiae habitationes. Nunc autem ideo divini templa basilicae nominantur, quia ibi Regi omnium Deo cultus, et sacrificia offeruntur. . Martyrium locus martyrum Graeca derivatione, eo quod in memoriam martyris sit constructum, vel quod sepulcra sanctorum ibi sint martyrum. . Aram quidam vocatam dixerunt, quod ibi incensae victimae ardeant. Alii aras dicunt a precationibus, id est, quas Graeci ἀρὰς vocant, unde contra imprecatio κατάρα dicitur. Alii volunt ab altitudine aras, sed male. . Altare autem ab altitudine constat esse nominatum, quasi alta ara. . Pulpitum, quod in eo lector, vel psalmista positus in publico conspici a populo possit, quo liberius audiatur. . Tribunal, eo quod inde a sacerdote tribuantur praecepta vivendi. Est enim locus in sublimi constitutus, unde universi exaudire possint. Alias tribunal a tribubus denominatum, quod ad illum tribus convocentur. . Analogium dictum, quod sermo inde praedicetur; nam λόγος Graece sermo dicitur, quod et ipsum altius situm est.

CAPUT V. De repositoriis. . Sacrarium proprie est locus templi, in quo sacra reponuntur, sicut donarium est in quo collocantur oblata, sicut lectisternia dicuntur, ubi homines sedere consueverunt; ab inferendis igitur et deportandis sacris, sacrarium nuncupatur. . Donaria vero, eo quod ibi dona reponantur, quae in templis offerri consueverunt. . Aerarium vocatum, quia prius aes signatum ibi recondebatur. Hoc enim olim in usu erat auro argentoque nondum signato, ex quorum metallis, quamvis postea facta fuisset pecunia, nomen tamen aerarii permansit ab eo metallo unde pecunia initium sumpsit. . Armarium locus est ubi quarumcunque artium instrumenta ponuntur. Armamentarium vero ubi tantum tela armorum. Unde Juvenalis: Quidquid habent telorum armamentaria coeli. Dicta autem utraque ab armis, id est, brachiis quibus exercentur. . Bibliotheca est locus ubi reponuntur libri, βίβλος enim Graece liber, θήκη repositorium dicitur. . Promptuarium dictum, eo quod inde necessaria victui promuntur, id est proferuntur. . Cellarium, quod in eo colligantur ministeria mensarum, vel quae necessaria victui supersunt. Inter promptuarium autem et cellarium hoc interest, quod cellarium est paucorum dierum, promptuarium vero temporis longi. . Apotheca autem, vel horrea, a Graeco, verbum ex verbo, repositoria vel reconditoria dici possunt, eo quod in iis homines elaboratas fruges reponunt. Unde et enthecam Graeco sermone repositam rei copiosam substantiam appellamus.

CAPUT VI. De operariis. . Ergasterium locus est, ubi opus aliquod fit. Graeco enim sermone erga opera sterion statio, id est, operaria statio. . Ergastula quoque et ipsa Graeco vocabulo nuncupantur, ubi deputantur noxii ad aliquod opus faciendum, ut solent gladiatores et exsules, qui marmora secant, et tamen vinculorum custodiis alligati sunt. . Gynaeceum Graece dictum, eo quod ibi conventus feminarum ad opus lanificii exercendum conveniat. Mulier enim Graece γυνὴ nuncupatur. . Pistrinum, quasi pilistrinum, quia pilo antea tundebant granum. Unde et apud veteres non molitores, sed pistores dicti sunt, quasi pinsores, a pinsendis granis frumenti, molae enim nondum usus erat, sed granum pilo pinsebant. Unde Virgilius: Nunc torrete igni fruges, nunc frangite saxo . Clivanus a clivo dictus, ab eo quod in erectione sit collectus. Clivum enim ascensum dicimus, sive flexuosum. . Furnus per derivationem a farre dictus, quoniam panis ex eo

factus ibi coquitur. . Torcular dictum, eo quod ibi uvae calcentur, atque extortae exprimantur. . Forus est locus, ubi uva calcatur, dictus quod ibi feratur uva, vel propter quod ibi pedibus feriatur. Unde et calcatorium dicitur, sed hoc nomen multa significat. Prima species fori locus est in civitate ad exercendas nundinas relictus; secunda, ubi magistratus judicare solet; tertia, quam supra diximus, quam calcatorium nominamus; quarta, spatia plana in navibus. De quibus Virgilius: Laxatque foros. Lacus dictus, quia ibi decurrit frugum liquor.

CAPUT VII. De aditibus. . Aditus ab adeundo dictus, per quem ingredimur et admittimur. . Vestibulum est, vel aditus domus privatae, vel spatium adjacens aedibus publicis. Et vestibulum dictum, eo quod vestiuntur fores, aut quod aditum tecto vestiat, aut a stando . Porticus, quod transitus sit magis quam ubi standum sit, quasi porta, et porticus, eo quod sit aperta. . Janua a Jano quodam appellatur, cui gentiles omnem introitum, vel exitum sacraverunt. Unde Lucanus: Ferrea belligeri compescat limina Jani. Est autem primus domus ingressus, caetera intra januam ostia vocantur generaliter. Ostium est, per quod ab aliquo arcemur ingressu, ab obstando dictum, sive ostium, quia ostendit aliquid intus. Alii aiunt ostium appellari quia hostem moratur. Ibi enim nos adversariis objicimus, hinc et Ostia Tiberina, quia hostibus sunt opposita. Fores et Valvae claustra sunt; sed fores dicuntur quae foras, valvae quae intus revolvuntur, et duplices complicabilesque sunt. Sed generaliter usus vocabula ista corrupit. . Claustra, ab eo quod claudantur dicta. . Fenestrae sunt quibus pars exterior angusta, et interior diffusa est, quales in horreis videmus, dictae, eo quod lucem fenerent. Lux enim Graece φῶς dicitur, vel quia per eas intus positus homo foras videt. Alii fenestram putant dictam eo quod domni lucem ministrat, compositum nomen ex Graeco Latinoque sermone, φῶς enim Graece lux est. . Cardo est locus in quo ostium vertitur et semper movetur, dictus ἀπὸ τῆς καρδίας, quod quasi cor hominem totum, ita ille cuneus januam regat, ac moveat. Unde et proverbiale est: In cardine rem esse. . Limina ostiorum dicta, eo quod transversa sint, ut limes; et per ea sicut in agro, aut introeatur, aut foras eatur. . Postes, et Antae, quasi post, et ante. Et Antae, quia ante stant, vel quia antea ad eas accedimus, priusquam domum ingrediamur. Postes, eo quod post ostium stent. CAPUT VIII. De partibus aedificiorum. . Fundamentum dictum, quod fundus sit domui. Idem et caementum a caedendo dictum, quod crasso lapide surgat. . Paries nuncupatus, quia semper duo sunt pares, vel a fronte, vel a latere. Sive enim tetragonum, sive hexagonum sit, qui se conspiciunt, ex pari erunt. Aliter enim structura facta deformis est. . Parietinas dicimus, quasi parietum ruinas. Sunt enim parietes stantes sine tecto, sine habitantibus. . Angulus, quod duos parietes in unum conjungat. Culmina dicta sunt quia apud antiquos tecta culmo tegebantur, ut nunc rustica. Hinc tecti summitas culmen dicitur. . Camerae sunt volumina introrsum respicientia, appellatae a curvo, κάμπύλον enim Graece curvum est. . Laquearia sunt, quae cameram subtegunt, et ornant, quae et lacuniara dicuntur. Principaliter autem lacus dicitur, ut Lucilius: resultant aedesque, lacusque. Cujus diminutio lacunar facit, ut Horatius: . . . . . Neque aureum Mea renidet in domo lacunar. Inde fit alia diminutio lacunarium, et per ἀντὶστιχον laquearium. . Absida Graeco sermone, Latine interpretatur lucida, eo quod lumine accepto per arcum resplendeat. Sed utrum absidam, an absidem dicere debeamus, hoc verbi genus ambiguum quidam doctorum existimant. . Testudo est camera templi obliqua. Nam in modum testudinis veteres templorum tecta faciebant, quae ideo sic fiebant, ut coeli imaginem redderet, quod constat esse convexum.

Alii testudinem volunt esse locum in partem atrii adversum venientibus. . Arcus dicti, quod sint arcta conclusione curvati, ipsi et fornices. Pavimenta originem apud Graecos habent elaborata arte picturae (lithostrota parvulis crustis, ac tessellis tinctis in varios colores). Vocata autem pavimenta, eo quod paviantur, id est, caedantur. Unde et pavor, quia caedit cor. . Ostracus est pavimentum testaceum, eo quod fractis testis calce admista feriatur. Testam enim Graeci ὄστρακον dicunt. . Compluvium dictum, quia aquae partes, quae circa sunt eo conveniant. Tessellae sunt, e quibus domicilia sternuntur, a Tesseris nominata, id est, quadratis lapillis per diminutionem. . Bases fulturae sunt columnarum, quae a fundamento consurgunt, et superpositae fabricae sustinent pondus. Bases autem nomen petrae est fortissimae Syro sermone. . Columnae pro longitudine, et rotunditate vocatae, in quibus totius fabricae pondus erigitur. Antiqua ratio columnarum erat altitudinis, tertia pars latitudinis (delubri). Genera rotundarum quatuor: Doricae, Ionicae, Tuscanicae, Corintheae, mensura crassitudinis, et altitudinis inter se distantes. Quintum genus est earum, quae vocantur Atticae, quaternis angulis, aut amplius, paribus laterum intervallis. . Capitella dicta, quod sint columnarum capita, sicut super collum caput. Epistylia sunt, quae super capitella columnarum ponuntur, et est Graecum, id est, super missa. Tegulae, quod tegant aedes, et imbrices, quod accipiant imbres. . Lateres, et laterculi, quod lati formentur, circumactis undique quatuor tabulis. Canalis, ab eo quod cava sit in modum cannae. Sane canalem melius genere feminino, quam masculino proferimus. . Fistulae aquarum sunt dictae, quod aquas fundant, et mittant. Nam στέλλειν Graece mittere est. Formae earum pro magnitudine aquae et capacitatis modo fiunt.

CAPUT IX. De munitionibus. . Munitum, vel munimentum dictum, quia manu est factum. Cors vocata, vel quod coarctet cuncta, quae interius sunt, id est, concludat: vel quod coerceat objectu suo extraneos, et adire prohibeat. . Vallum est, quod mole terrae erigitur, ut custodia praetendatur: dictum autem vallum a vallis. Nam valli fustes sunt, quibus vallum munitur. Et valli dicti, quod figantur et vellantur. Intervalla spatia sunt inter capita vallorum, id est, stipitum, quibus vallum fit, unde et caetera quoque spatia dicuntur, a stipitibus scilicet. . Agger est cujuslibet rei acervatio, unde fossae, aut valles possunt repleri ab aggregando. Agger proprie dicitur terra aggesta, quae vallo facto propius ponitur. Sed abusive et muros, et munimenta omnia aggerem dicimus. . Maceriae sunt parietes longi, quibus vineae aliaque clauduntur. Longum enim Graeci μακρὸν dicunt. . Formatum, sive formatium in Africa, vel Hispania parietes de terra appellant, quoniam in forma circumdatis duabus utrinque tabulis inferciuntur verius quam struuntur. Aevis durant incorrupti, ventis, ignibus, omni caemento fortiores. . Saepes munimenta satorum sunt, unde et appellatae. Caulae munimenta ovium, vel sepimenta ovilium. Est autem Graecum nomen, detracta. Nam Graeci αὐλας vocant animalium receptacula.

CAPUT X. De tentoriis. . Tabernacula tentoria sunt militum, quibus in itinere solis ardores tempestatesque imbrium, frigorisque injurias vitant. Dicta autem tabernacula, quod cortinae distentae funibus, tabulis interstantibus appenderentur, quae tentoria sustinerent. . Tentorium vocatum quod tendatur funibus atque palis. Unde et hodie praetendere dicitur. . Papiliones vocantur a similitudine parvuli animalis volantis, quod maxime abundat florentibus malvis. Hae sunt aviculae quae lumine accenso conveniunt, et circa volitantes ab igne proximo interire

coguntur.

CAPUT XI De sepulcris. . Sepulcrum a sepulto dictum. Prius autem quisque in domo sua sepeliebatur. Postea vetitum est legibus, ne fetore ipso corpora viventium contacta inficerentur, Monumentum ideo nuncupatur, eo quod mentem moneat ad defuncti memoriam. Cum enim non videris monumentum, illud est quod scriptum est: Excidit tanquam mortuus a corde. Cum autem videris, monet mentem, et ad memoriam te reducit, ut mortuum recorderis. Monumenta itaque et memoriae pro mentis admonitione dictae. . Tumulus dictus, quasi tumens tellus. Sarcophagus Graecum nomen est, eo quod ibi corpora absumantur, σὰρξ enim Graece caro, φάγειν comedere dicitur. . Mausolaea sunt sepulcra, seu monumenta regum, a Mausolaeo rege Cariae dicta. Nam eo defuncto uxor ejus mirae magnitudinis et pulchritudinis sepulcrum exstruxit, in tantum, ut usque hodie omnia monumenta pretiosa ex nomine ejus Mausolaea nuncupentur. . Pyramis genus sepulcrorum quadratum, et fastigiatum ultra omnem excelsitatem quae fieri manu possit, unde et mensuram umbrarum egressae nullam habere umbram dicuntur. Tali autem aedificio surgunt, ut a lato incipiant, et in angustum finiantur, sicut-ignis. Πῦρ enim dicitur ignis. Has Aegyptus habet. Apud majores enim potentes, aut sub montibus, aut in domibus sepeliebantur. Inde tractum est, ut super cadavera, aut pyramides fierent, aut ingentes columnae collocarentur.

CAPUT XII. De aedificiis rusticis. . Casa est agreste habitaculum palis atque virgultis arundinibusque contextum, quibus possint homines tueri a vi frigoris, vel caloris injuria. . Tugurium casula est, quam faciunt sibi custodes vinearum ad tegimen sui, quasi tegurium, sive propter ardorem solis et radios declinandos, sive ut inde, vel homines, vel bestiolas, quae insidiari solent natis frugibus, abigant, Hanc rustici capannam vocant, quod unum tantum capiat. . Tesqua quidam putam esse tuguria, quidam loca praerupta et aspera. . Magalia aedificia Numidarum agrestium oblonga, incurvis lateribus tecta, quasi navium carinae sint, sive rotunda in modum furnorum. Et Maga lia dicta, quasi magaria, quia Magar Punici novam villam dicunt, una littera commutata l pro r, magaria, tuguria.

CAPUT XIII. De agris. . Ager Latine appellari dicitur, eo quod in eo agatur aliquid. Alii agrum ex Graeco nominari manifestius credunt. Unde et villa Graece choragros dicitur. . Villa a vallo, id est, aggere terrae nuncupata, quod pro limite constitui solet. . Possessiones sunt agri late patentes publici, privatique, quos initio non mancipatione, sed quisque, ut potuit, occupavit, atque possedit, unde et nuncupati. . Fundus dictus, quod eo fundatur, vel stabiliatur patrimonium. Fundus autem et urbanum aedificium et rusticum intelligendum est. . Praedium, quod ex omnibus patrifamilias maxime praevidetur, id est, apparet, quasi praevidium, vel quod antiqui agros, quos bello ceperant, ut praedae nomine habebant. . Omnis autem ager, ut Varro docet, quadrifariam dividitur. Aut enim arvus est ager, id est, sationalis; aut consitus, id est, aptus arboribus; aut pascuus, qui herbis tantum et animalibus vacat; aut floreus, in quo sunt horti apibus congruentes et floribus. Quod etiam Virgilius in IV lib. Georg. secutus est. . Rura veteres incultos agros dicebant, id est, sylvas et pascua, agrum vero qui colebatur. Nam rus est, quo mel, quo lac, quo pecus haberi potest. Unde et rusticus nominatur: haec agrestium prima et otiosa felicitas. . Seges ager est in quo seritur, unde et Virgilius: Illa seges demum votis respondet avari Agricolae. . Compascuus ager dictus, qui a divisoribus agrorum relictus est ad pascendum

communiter vicinis. . Alluvius ager est, quem paulatim fluvius in agrum reddit. . Arcifinius ager dictus est, quia certis linearum mensuris non continetur, sed arcentur fines ejus objectu fluminum, montium, arborum, unde et in iis agris nihil subsecivorum intervenit. . Novalis ager est, primum proscissus, sive qui alternis annis vacat, novandarum sibi virium causa. Novalia enim semel cum fructu erant, et semel vacua. . Squalidus ager, quasi excolidus, eo quod jam a cultura exierit, sicut exconsul, quod a consulatu discesserit. . Uliginosus ager est semper uvidus. Nam humidus dicitur, qui aliquando siccatur. Uligo enim humor terrae naturalis est, ab ea nunquam recedens. . Subseciva sunt proprie, quae de materia praecidens sutor, quasi supervacua abjicit. Inde et subsecivi agri, quos in pertica divisos recusant, quasi steriles, vel palustres. Item subseciva quae in divisura agri non efficiunt centuriam, id est, jugera CC. . Area dicitur tabularum aequalitas. Dicta autem area a planitie, atque aequalitate, unde et ara. Alii aream vocatam dicunt, quod pro triturandis frugibus eradatur, vel quod non triturentur in ea, nisi arida. . Pratum est cujus foeni copia armenta tuentur, cui veteres Romani nomen indiderunt ab eo quod protinus sit paratum, nec magnum laborem culturae desideret. Prata autem sunt, quae secari possunt. . Paludes dictae a Pale pastorali dea, quod paleam, id est, pabula nutriat jumentorum. CAPUT XIV. De finibus agrorum. . Fines dicti, eo quod agri funiculis sunt divisi. Mensurarum enim lineae in terrarum partitione tenduntur, ut dimensionis aequitas teneatur. . Limites appellati antiquo verbo transversi. Nam transversa omnia antiqui lima dicebant, a quo et limina ostiorum per quae foras, et intro itur: et limites, quod per eos foras in agros eatur. Hinc et limus vocabulum accepit, cingulum, quo servi publici cingebantur obliqua purpura. . Termini dicti, quod terrae mensuras distinguunt, atque declarant. His enim testimonia finium intelliguntur, et agrorum intentio, et certamen aufertur. . Limites maximi in agris sunt duo: cardo, et decumanus. Cardo quia Septentrio directus a cardine coeli est, nam sine dubio coelum vertitur in Septentrionali orbe. Decumanus est, qui ab Oriente in Occidentem per transversum dirigitur, qui pro eo quod formam X faciat, decumanus est appellatus. Ager enim bis divisus figuram denarii numeri efficit. . Arca ab arcendo vocata. Fines enim agri custodit, eosque adire prohibet. Trifinium dictum, eo quod trium possessionum fines astringit. Hinc et Quadrifinium, quod quatuor. Reliqui limites angustiores, et inter se distant imparibus intervallis, et nominibus designatis. CAPUT XV. De mensuris agrorum. . Mensura est quidquid pondere, capacitate, longitudine, altitudine, animoque finitur. Majores itaque orbem in partes, partes in provincias, provincias in regiones, regiones in loca, loca in territoria, territoria in agros, agros in centurias, centurias in jugera, jugera in climata, deinde climata in actus, perticas, passus, gradus, cubitos, pedes, palmos, uncias et digitos diviserunt: tanta enim fuit eorum solertia. . Digitus est pars minima agrestium mensurarum. Inde uncia habens digitum, et trientem. Palmus autem quatuor habet digitos, pes sedecim, passus pedes quinque, pertica passus duos, id est, decem pedes. . Pertica autem a portando dicta, quasi portica. Omnes enim praecedentes mensurae in corpore sunt, ut palmus, pes, passus, et reliqua, sola pertica portatur. Est enim decem pedum, ad instar calami in Ezechiele templum mensurantis. . Actus minimus est, latitudine pedum quatuor, longitudine centum viginti. Climata quoque undique versum habent pedes sexaginta. Actus quadratus undique finitur pedibus centum viginti. Hunc Baetici Arapennem dicunt, ab arando scilicet. . Actus duplicatus jugerum facit, ab eo quod est junctum, jugeri nomen accepit. Jugerum autem constat longitudine pedum ducentorum quadraginta, latitudine centum viginti.

Actum provinciae Baeticae rustici Agnam vocant. . Porcam iidem Baetici triginta pedum latitudine, centum octoginta longitudine definiunt. Sed porca est, quod in arando exstat. Quod defossum est lira. Galli candetum appellant in areis urbanis spatium centum pedum, quasi centetum. In agrestibus autem pedum CL quadratorum candetum vocant. Porro stadialis ager habet passus CXXV, id est, pedes DCXXV, cujus mensura octies computata milliarium facit, quod constat quinque millibus pedum. . Centuria autem ager est ducentorum jugerum, qui apud antiquos a centum jugeribus vocabatur; sed postea duplicata est, nomenque pristinum retinuit. In numero enim centuriae multiplicatae sunt, nomen mutare non potuerunt.

CAPUT XVI. De itineribus. . Mensuras viarum nos milliaria dicimus, Graeci stadia, Galli leucas, Aegyptii schoenos, Persae parasangas. Sunt autem proprio quaeque spatio. . Milliarium mille passibus terminatur, et dictum milliarium, quasi mille adium, habens pedum quinque millia. . Leuca finitur passibus mille quingentis. Stadium octava pars milliarii est constans passibus CXXV. Hoc primum Herculem statuisse dicunt, eumque eo spatio determinasse, quod ipse sub uno spiritu confecisset, ac proinde stadium appellasse, quod in fine respirasset, simulque stetisset. . Via est qua potest ire vehiculum, et via dicta a vehiculorum incursu. Nam duos actus capit propter euntium et venientium vehiculorum occursum. . Omnis autem via, aut publica est, aut privata. Publica est quae in solo publico est, qua iter actus populo patet. Haec aut ad mare, aut ad oppida pertinet. Privata est, quae vicino municipio data est. . Strata dicta, quasi vulgi pedibus trita. Lucretius: Strataque jam vulgi pedibus detrita viarum. Ipsa est et delapidata, id est, lapidibus strata. Primi autem Poeni dicuntur lapidibus vias stravisse, postea Romani eas per omnem pene orbem disposuerunt propter rectitudinem itinerum, et ne plebs esset otiosa. . Agger est media stratae eminentia coaggeratis lapidibus strata, ab aggere, id est, coacervatione dicta, quam historici viam militarem dicunt, ut: Qualis saepe viae deprensus in aggere serpens. . Iter, vel itus est via qua iri ab homine quaqua versum potest. Iter autem et itiner diversam significationem habent. Iter enim locus est transitu facilis, unde appellamus et itum. Itiner autem est itus longae viae, et ipse labor ambulandi, ut quo velis pervenias. . Semita itineris dimidium est, a semi itu dicta. Semita autem hominum est, callis ferarum et pecudum. . Callis est iter pecudum inter montes angustum et tritum, a callo pedum vocatum, sive callo pecudum praeduratum. Tramites sunt transversa in agris itinera, sive recta via, dicti quod transmittant. . Divortia sunt flexus viarum, hoc est, viae in diversa tendentes. Eadem diverticula sunt, hoc est, diversae ac divisae viae, sive semitae transversae, quae sunt a latere viae. . Bivium, quia duplex est via. Compita, quia plures in ea competunt viae, quasi triviae, quatriviae. Ambitus inter vicinorum aedificia locus, duorum pedum et semipedis, ad circumeundi facultatem relictus, et ab ambulando dictus. . Orbita vestigium carri, ab orbe rotae dicta. Porro actus quo pecus agi solet. Clivosum, iter flexuosum. Vestigia sunt pedum signa primis plantis expressa, vocata quod iis viae praecurrentium investigentur, id est, cognoscantur.

LIBER DECIMUS SEXTUS. DE LAPIDIBUS ET METALLIS.

CAPUT PRIMUM. De pulveribus, et glebis terrae. . Pulvis dictus, quod vi venti pellatur. Tollitur

enim ejus flatu, nec resistit, nec stare novit, sicut ait Propheta: Tanquam pulvis, quem projicit ventus a facie terrae. . Limus vocatus, quod lenis sit. Coenum est vorago luti. Cinis ex incendio dicitur; ab eo enim fit. Favilla, quod per ignem effecta sit. Nam φῶς ignis est. . Gleba, quod glovus sit. Pulveris enim collectione compingitur, et in uno glomere adunatur. Terra autem ligata, gleba est soluta, pulvis. . Labina, eo quod ambulantibus lapsum inferat, dicta per derivationem a labe. Lutum vocatum quidam per antiphrasin putant, quod non sit mundum, nam omne lotum mundum est. . Volutabra appellata, quod ibi apri volutentur. Uligo sordes limi, vel aquae sunt. Sabulum levissimum terrae genus. . Argilla ab Argis vocata, apud quos primum ex ea vasa confecta sunt. Creta ab insula Creta, ubi melior est. Creta cimolia candida est, a Cimaea Italiae insula dicta, quarum altera vestimentorum pretiosos colores emollit, et contristatos sulphure quodam nitore exhilarat, altera gemmis nitorem praestat. Creta argentaria, et ipsa candida appellata, eo quod nitorem argento reddat. Terra Samia a Samo insula dicta, candida, et levis, et linguae glutinosa, medicamentis et vasculis necessaria. . Pulvis Puteolanus in Puteolanis Italiae colligitur collibus, opponiturque ad sustinenda maria, fluctusque frangendos. Nam mersus aquis protinus lapis fit, undisque quotidie fortior effectus in saxum mutatur, sicut argilla igne in lapidem vertitur. . Sulphur vocatum, quia igne accenditur: Ur enim ignis est. Nam vis ejus in aquis ferventibus sentitur, nec alia res facilius accenditur. Nascitur in insulis Aeoliis inter Siciliam et Italiam, quas ardere dicunt. Invenitur et in aliis locis effossum. Hujus genera quatuor. Vivum quod foditur, translucetque et viret, quo solo ex omnibus generibus medici utuntur. Alterum quod appellant glebam, usibus tantum fullonum familiare. Tertium liquor est, usus ejus ad lanas suffiendas, quia candorem, mollitiemque praestat. Quartum ad elychnia conficienda maxime aptum. Sulphuris tanta vis est, ut morbos comitiales deprehendat nidore suo impositus ignibus. Anaxilaus calicem vini, prunaque subdita circumferens exardescentis repercussu pallorem dirum, velut defunctorum convivis offudit.

CAPUT II. De glebis ex aqua. . Bitumen in Judaeae lacu Asphaltite emergit, cujus glebas supernatantes nautae scaphis appropinquantes colligunt. In Syria autem limus est passim a terra exaestuans. Spissantur autem utraque, et densitate coeunt, et utraque Graeci πισσάσφαλτον appellant. Natura ejus ardens, et igni cognata, et nequaquam ferro rumpitur, nisi solis muliebribus inquinamentis, utilis ad compages navium. . Alumen vocatum a lumine, quod lumen coloribus praestat tinguendis. Est autem salsugo terrae, efficiturque hyeme ex aqua, et limo, et aestivis solibus maturatur. Hujus species duae sunt, liquidum et spissum. . Sal quidam dictum putant, quod in igne exsiliat. Fugit enim ignem, dum sit igneus, sed naturam sequitur, quia ignis et aqua semper inter se inimica sunt. Alii sal a salo, et sole vocatum existimant, nam ex aquis maris sponte gignitur, spuma in extremis littoribus, vel scopulis derelicta, et sole decocta. Sunt et lacus, et flumina, et putei, e quibus hauritur. Dehinc in salinis ingestus sole siccatur, sed et flumina, densantur in salem, amne reliquo sub gelu fluente. Alibi quoque detractis arenis colligitur, crescens cum luna noctibus: nam in Cyrenaea ammoniacus sub arenis invenitur. Sunt et montes nativi salis, in quibus ferro caeditur, ut lapis renascens, tantae alicubi duritiae, ut muros domosque massis salis faciant, sicut in Arabia. . In natura quoque salis differentiae sunt. Nam alibi suavis, alibi salsissimus; commune sal in igne crepitat. Tragasaeum nec crepitat igne nec exsilit. Agrigentinum Siciliae flammae patiens in aqua exsilit, in igne fluit contra naturam. .

Sunt et colorum differentiae. Memphiticus rufus est, in parte quadam Siciliae purpureus, ubi Aetna mons est. Item in eadem Sicilia in Pachyno adeo splendidus et lucidus, ut imagines reddat. In Cappadocia crocinus effoditur. . Salis natura necessaria est ad omnem escam. Pulmentis enim saporem dat, excitat aviditatem, et appetitum in omnibus cibis facit. Ex eo quippe omnis victus delectatio et summa hilaritas. Hinc et salus nomen accepisse putatur. Nihil enim utilius sale et sole. Denique cornea videmus corpora nauticorum. Quin etiam pecudes, armenta et jumenta sale maxime provocantur ad pastum, multo largiores lacte, multoque gratiores casei dote. Corpora etiam sal astringit, siccat et alligat. Defuncta etiam a putrescendi labe vindicat, ut durent. . Nitrum a loco sumpsit vocabulum. Nascitur enim in oppido, vel regione Aegypti Nitria, ex quo et medicinae fiunt, et sordes corporum vestiumque lavantur. Hujus natura non multum a sale distat. Habet enim virtutem salis, et similiter oritur canescentibus siccitate littoribus. . Aphronitrum Graece, Latine spuma nitri est, de quo quidam ait: Rusticus es, nescis quid Graeco nomine dicar. Spuma vocor nitri Graecus es aphronitrum. Colligitur autem in Asia, in speluncis distillans, dehinc siccatur sole. Optimum putatur, si minime fuerit ponderosum, et maxime friabile, colore pene purpureo. . Chalcantum dictum, quia Chalcitidis est thymum, id est, flos, unde et apud Latinos aeris flos appellatur. Fit autem nunc multis in regionibus; olim in Hispaniae puteis, vel stagnis id genus aquae habentibus, quam decoquebant, et in piscinas ligneas fundebant, appendentes super eas restes, lapillis extentas, quibus limus in similitudinem vitrei acin adhaerebat, sicque ejectum siccabatur diebus XXX. . Fit autem nunc alibi in speluncis, quod liquide collectum, dehinc diffusum in quosdam botros solidatur: fit et in scrobibus cavatis, quarum de lateribus decidentes guttae coalescunt; fit et salis modo ex flagrantissimo sole. Adeo autem constrictae virtutis est, ut in leonum et ursorum ora sparsum tantam vim habeat ad stringendum, ut non valeant mordere.

CAPUT III. De lapidibus vulgaribus. . Lapis a terra tanquam densior, etiam vulgo discernitur. Lapis autem dictus, quod laedat pedem. Lapis mobilis est, et sparsus. Saxa haerent et a montibus exciduntur. Petra Graecum est. Silex est durus lapis, eo quod exsiliat ignis, ab eo dictus. . Scopulus a saxo eminenti, quasi a speculando dictus, sive a tegumento navium ἀπὸ τοῦ σκέπειν. Spelaea Graece, spelunca Latine. Est autem rupis cavata. . Crepido extremitas saxi abrupti, unde et crepido vocata, quod sit abrupti saxi altitudo. Cautes aspera saxa in mari, dictae a cavendo, quasi cautae. Murices petrae in littore, similes muricibus vivis acutissimae, et navibus perniciosae. . Echo saxum est quod, humanae vocis sonum captans, etiam verba loquentium imitatur. Echo autem Graece, Latine imago vocatur, eo quod ad vocem respondens alieni efficitur imago sermonis, licet hoc quidem, et locorum natura eveniat, ac plerumque convallium. . Calculus est lapillus terrae admistus, rotundus, atque durissimus, et omni puritate lenissimus. Dictus autem calculus, quod sine molestia brevitate sui calcetur; cui contrarius est scrupus, lapillus minutus, et asper, qui si inciderit in calciamentum, nocet, et molestia est animo; unde et animi molestiam dicimus scrupulum, hinc et scrupea saxa, id est, aspera. . Cos nomen accepit, quod ferrum ad incidendum acuat; cotis enim Graeco sermone incisio nominatur. Ex his aliae aquariae sunt, aliae oleo indigent in acuendo, sed oleum lenem, aquae aciem acerrimam reddunt. . Pumex vocatur, eo quod spumae densitate concretus fiat, et est aridus, candore parvus, tantamque naturam refrigerandi habens, ut in vase missus, musta fervere desinant. .

Rudos artifices appellant, lapides contusos, et calci admistos, quos in pavimentis faciendis superfundunt, unde et rudera dicuntur. . Gypsum cognatum calci est, et est Graecum nomen; plura ejus genera. Omnium autem optimum lapis specularis. Est enim signis aedificiorum, et coronis gratissimus. . Calx viva dicta, quia dum sit tactu frigida, intus occultum continet ignem. Unde et perfusa aqua statim latens ignis erumpit. Natura ejus mirum aliquid facit. Postquam enim arserit, aquis incenditur, quibus solet ignis exstingui; oleo exstinguitur, quo solet ignis accendi. Usus ejus structuris fabricae necessarius. Nam lapis lapidi non potest adhaerere fortius, nisi calce conjunctus. Calx e lapide albo, et duro melior structurae, ex molli, utilis tectoriis. . Arena ab ariditate dicta, non ab adhaerendo in fabricis, ut volunt quidam. Hujus probatio, si manu impressa stridat, aut si in vestem candidam sparsa, nihil sordis relinquat. CAPUT IV. De lapidibus insignioribus. . Magnes lapis Indicus ab inventore vocatus. Fuit autem in India ita primum repertus: clavis crepidarum, baculique cuspidi haerens, cum armenta idem Magnes pasceret, postea et passim inventus. Est autem colore ferrugineus, sed probatur cum ferro adjunctus ejus fecerit raptum. Nam adeo apprehendit ferrum, ut catenam faciat annulorum. Unde et eum vulgus ferrum vivum appellat.--. Liquorem quoque vitri, ut ferrum, trahere creditur, cujus tanta vis est (ut refert beatissimus Augustinus) quod quidam eumdem magnetem lapidem tenuerit sub vase argenteo, ferrumque super argentum posuerit, deinde subtermovente manu cum lapide ferrum cursim desuper movebatur. Unde factum est, ut in quodam templo simulacrum ex ferro pendere in aere videretur. Est quippe alius in Aethiopia magnes, qui ferrum omne abigit, respuitque. Omnis autem magnes tanto melior est, quanto magis caeruleus. . Gagates lapis primum inventus est in Cilicia, Gagatis fluminis fluore rejectus. Unde et nominatus, licet in Britannia sit plurimus. Est autem niger, planus, lenis, et ardens igni admotus. Fictilia ex eo scripta non delentur, incensus serpentes fugat, daemoniacos prodit, virginitatem deprehendit: mirum quia accenditur aqua, oleo restinguitur. . Asbestos Arcadiae lapis, ferrei coloris, ab igne nomen sortitus, eo quod accensus semel nunquam exstinguitur. De quo lapide mechanicum aliquid ars humana molita est, quod gentiles capti sacrilegio mirarentur. Denique in templo quodam fuisse Veneris fanum (dicunt), ibique candelabrum, et in eo lucernam sub dio sic ardentem, ut eam nulla tempestas, nullus imber exstingueret. . Pyrites Persicus lapis, fulvus, aeris simulans qualitatem, cujus plurimus ignis: siquidem facile scintillas emittit; hic tenentis manum, si vehementius prematur, adurit, propter quod ab igne nomen accepit. Est alius pyrites vulgaris, quem vivum lapidem appellant, qui ferro, vel lapide percussus scintillas emittit, quae excipiuntur sulphure, vel aridis fungis, vel foliis, et dicto celerius praebet ignem. Hunc vulgus focarem petram vocat. . Selenites Latine lunaris interpretatur, eo quod interiorem ejus candorem cum luna crescere, atque deficere aiunt. Gignitur in Perside. . Dionysias lapis fuscus, et rubentibus notis sparsus. Vocatur autem ita, quia si aquae mistus conteratur, vinum flagrat, et quod in illo ardore mirum est, ebrietati resistit. . Thracius niger, et sonorus, nascitur in flumine, cujus nomen est Pontus in Equitia. . Phrygius lapis, ex loco traxit vocabulum. Nascitur enim in Phrygia, colore pallidus, mediocriter gravis. Est autem gleba pumicosa. Uritur antea vino perfusus, flatusque follibus donec rubescat, ac rursus dulci vino exstinguitur, trinis vicibus, tingendis tantum vestibus utilis. . Syrius lapis a Syria, ubi reperitur, appellatur; hic integer fluctuari traditur, comminutus mergi. . Arabicus similis est ebori sine ulla macula. Hic defricatus ad cotem, succum dimittit croco similem. . Judaicus lapis albus est, atque in schemate

glandis scripturis sub invicem modulatus, quas Graeci γραμμὰς appellant. . Samius a Samo insula, ubi reperitur, vocatus et est gravis, et candidus, poliendo utilis. . Memphitis vocatus a loco Aegypti, et est gemmantis naturae. Hic tritus, atque in iis, quae urenda, et secanda sunt ex aceto illitus, ita obstupescere facit corpus, ut non sentiat cruciatum. . Sarcophagus lapis dictus, eo quod corpora defunctorum condita in eo infra quadraginta dies absumuntur, σὰρξ enim Graece caro dicitur, φάγειν comedere. Nascitur autem in Troade, fissilique vena scinditur. Sunt et ejusdem generis in Oriente saxa, quae etiam viventibus alligata erodunt corpora. . Haematites appellatus, eo quod cote resolutus, in colorem veniat sanguinis. Est autem admodum lividus. Est et ferrugineus. Nascitur in ultima Aegypto, Babylonia et Hispania. . Androdamas colore niger, pondere, et duritia insignis, unde et nomen traxit, praecipuus reperitur in Africa. Trahere autem in se argentum, vel aes dicitur, quique attritus, ut Haemathites in colorem redigitur sanguinis. . Schistos invenitur in ultima Hispania, croco similis, cum levi fulgore, facile friabilis. . Amiantos appellatus a veteribus, eo quod si ex ipso vestis fuerit contexta contra ignem resistat, et igni imposita non ardeat, sed splendore accepto nitescat, et est scissi aluminis similis, veneficiis resistens omnibus, specialiter magorum. . Ostracites similis est testae laminosus scissibilis. Gallactites colore cinereus, gustu suavis, sed ideo sic vocatus, quod quidam de se lacteum attritus dimittat. . Obsidius lapis niger, translucidus, et vitri habens similitudinem. Ponitur in speculis parietum propter imaginum umbras reddendas. Gemmas multi ex eo faciunt, nascitur in India, et in Samnio Italiae. Mitridax lapis Euphratis, sole repercussus coloribus micat variis. . Aethitae lapides reperiuntur in nidis aquilarum; aiunt binos inveniri, marem et foeminam, nec sine iis parere aquilas. Horum masculus, durus, similis gallae, subrutilus: femineus vero pusillus, ac mollis. Alligati partus celeritatem faciunt, etiam aliquid vulvae excidunt, nisi cito parturientibus auferantur. . Phengites Cappadociae lapis, duritia marmoris candidus, atque translucens, ex quo quondam templum constructum est a quodam rege foribus aureis, quibus clausis claritas intus diurna erat. . Chernites eboris similis, in quo Darium conditum ferunt, Parioque similis candore, et duritia, minus tamen ponderosus, qui porus vocatur. . Ostracites vocatus, quod similitudinem testae habeat usus ejus est pro pumice. . Melitites lapis dictus, eo quod melleum, et dulcem succum emittat. . Smyris lapis asper, et indomitus, et omnia atterens, ex quo gemmae teruntur. . Chrysites colore similis ochrae invenitur in Aegypto. . Hammites similis nitro, sed durior, gignitur in Aegypto et Arabia. . Thyites nascitur in Aethiopia velut viridis, sed lacteus, cum resolvitur remordens vehementer. . Coranus albus est, duriorque Pario. . Molotius veluti viridis, et grandis invenitur in Aegypto. . Tusculanus a loco Italiae dictus, dissilire igne traditur. . Sabinus fuscus, addito oleo, etiam lucere fertur. Est et quidam viridis lapis vehementer igni resistens. . Siphinius mollis, et candidus, excalefactus oleo nigrescit, atque durescit. . Lapides, quoque medicinalium mortariorum et pigmentorum usibus apti. Ephesius praecipuus, et inde Chalazius. Thebaicus quoque, et basanites lapides nihil ex sese remittentes. . Specularis lapis vocatus est, quod vitri more transluceat, repertus primum in Hispania citeriore, et circa Segobricam urbem. Invenitur enim sub terra, et effossus exciditur, atque finditur in quamlibet tenues crustas.

CAPUT V. De marmoribus. . Post lapidum genera veniamus ad marmora. Nam inter lapides et marmora differentia est. Nam marmora dicuntur eximii lapides, qui maculis et coloribus

commendantur. Marmor sermo Graecus est a viriditate vocatus, et quamvis postea, et alii colores inveniantur: nomen tamen pristinum a viriditate retinuerunt. . Marmorum colores, et genera innumerabilia sunt. Non tamen omnia e rupibus exciduntur, sed multa sub terra sparsa sunt, et pretiosissimi generis: sicut Lacedaemonium viride, cunctis hilarius, repertum prius apud Lacedaemones, unde et vocabulum traxit. . Ophites serpentium maculis simile est, unde et vocabulum sumpsit; duo ejus genera, molle candidum, nigrum durum. . Augustaeum, et Tiberium in Aegypto Augusti, et Tiberii primum principatu reperta sunt. Differentia eorum est ab ophite, cum illud, ut praediximus, serpentium maculis sit simile. Haec maculas diverso modo colligunt; nam Augustaeum undatim est crispum in vertices, Tiberium sparsa, non convoluta canitie. . Porphyrites ex Aegypto est, rubens candidis intervenientibus punctis. Nominis ejus causa, quod rubeat, ut purpura. . Basaltes ferrei coloris, sive duritiae. Unde et nomen ei datum est, inventus in Aegypto et Aethiopia. . Alabastrites lapis candidus, interstinctus variis coloribus, ex quo evangelici illius unguenti vasculum fuit. Cavant enim hunc ad vasa unguentaria, quoniam optime servare incorrupta dicitur. Nascitur circa Thebas Aegyptias et Damascum Syriae caeteris candidior, probatissimus vero in India. . Parius candoris eximii, Lychnites cognomento: hic apud Paron insulam nascitur, unde et Parius nuncupatus. Lygdinus magnitudine quae lances craterasque non excedat, unguentis et ipse aptus. . Coraliticus in Asia repertus, mensura non ultra cubitos binos, candore proximo ebori quadam similitudine. E diverso niger Alabandicus terrae suae nomine nuncupatus, purpurae aspectu similis. Iste in Oriente igni liquatur, atque ad usum vitri funditur. . Thebaicus interstinctus aureis guttis invenitur in parte Africae Aegypto ascripta, coticulis ad terenda collyria quadam utilitate naturali conveniens. . Syenites circa Syenem, vel Thebas nascitur; trabes ex eo fecere reges. . Marmora autem, quae in officinis sunt, rupibus gignuntur, ex quibus Thasius diversis coloris maculis distinctus est, cujus primum usum insulae Cyclades dederunt. . Lesbius lividior est paulo hoc, sed et ipse diversi coloris maculas habens. . Corinthaeus, Ammoniacae guttae similis cum varietate diversorum colorum, Corintho primum repertus: ex eo columnae ingentes, liminaque fiunt, ac trabes. . Carystium viride, optimum nomen ab aspectu habens, eo quod gratum sit iis qui gemmas sculpunt; ejus enim viriditas reficit oculos. . Numidicum marmor Numidia mittit, ad cotem succum dimittit, croco similem, unde et nomen accepit, non crustis, sed in massam et liminum usum aptum. . Lucullaeum marmor nascitur in Chio insula, cui Lucullus consul nomen dedit, qui delectatus illo primum Romam invexit, solumque pene hoc marmor ab amatore nomen accepit. . Est et Lunensis . . . . Tephria appellatur a colore cineris, cujus lapidis alligatio contra serpentes laudatur. . Ebur a barro, id est, elephante dictum. Horatius: Quid tibi vis, mulier, nigris dignissima barris?

CAPUT VI. De gemmis. . Post marmorum genera gemmae sequuntur, quae multum auro decorem tribuunt venustate colorum. Primordia earum a rupe Caucasi. Fabulae ferunt Prometheum primum fragmentum saxi ejus inclusisse ferro, ac digito circumdedisse iisque coepisse annulum atque gemmas. . Genera gemmarum innumerabilia esse traduntur, e quibus nos ea tantum quae principalia sunt, sive notissima, annotabimus. . Gemmae vocatae, quod instar gumi transluceant. . Pretiosi lapides ideo dicti sunt, quia chare valent, sive ut a vilibus discerni possint, seu quod rari sint. Omne enim quod rarum est, magnum et pretiosum vocatur,

sicut et in Samuelis volumine legitur: E sermo Domini pretiosus erat in Israel, hoc est, rarus.

CAPUT VII. De viridioribus gemmis. . Omnium gemmarum virentium Smaragdus principatum habet, cui veteres tertiam post margaritas et uniones tribuunt dignitatem. Smaragdus a nimia viridate vocatur. Omne enim satis viride amarum dicitur. Nullis enim gemmis, vel herbis major quam huic austeritas est. Nam herbas virentes frondesque exsuperat, inficiens circa se viriditate repercussum aerem. Scalpentibus quoque gemmas nulla gratior oculorum refectio est. Cujus corpus si extentum fuerit, sicut speculum, ita imagines reddit. Quippe Nero Caesar gladiatorum pugnas in smaragdo spectabat. Genera ejus duodecim, sed nobiliores Scythici, qui in Scythica gente reperiuntur. Secundum locum tenent Bactriani. Colliguntur enim in commissuris saxorum flante Aquilone, tunc enim tellure deoperta intermicant, quia iis ventis arenae maxime moventur. Tertium Aegyptii habent. Reliqui in metallis aerariis inveniuntur, sed vitiosi. Nam aut aere, aut plumbo, aut capillamentis, vel salis similes notas habent. . Smaragdi autem mero et viridi proficiunt oleo, quamvis natura imbuantur. . Chalchosmaragdus dicta, quod viridis sit, et turbida aeris venis. Haec in Aegypto, vel Cypro insula nascitur. . Prasius pro viridanti colore dictus, sed vilis. Cujus alterum genus sanguineis punctis obhorret. Tertium distinctum virgulis tribus candidis. . Berillus in India gignitur, gentis suae lingua nomen habens, viriditate similis smaragdo, sed cum pallore. Politur autem ab Indis in sexangulas formas, ut hebetudo coloris repercussu angulorum excitetur. Aliter politus non habet fulgorem. Genera ejus novem. . Chrysoberyllus dictus, eo quod pallida ejus viriditas in aureum colorem resplendeat, et hunc India mittit. . Chrysoprasius Indicus est, colore porri succum referens, aureis intervenientibus guttis, unde et nomen accepit, quem quidam beryllorum generi dicaverunt. . Iaspis de Graeco in Latinum viridis gemma interpretatur. Ias quippe viride, pina gemma dicitur. Est autem smaragdo subsimilis, sed crassi coloris. Species ejus XVII. Volunt autem quidam Iaspidem gemmam, et gratiae, et tutelae esse gestantibus, quod credere non fidei, sed superstitionis est. . Topazion ex virenti genere est, omnique colore resplendens, inventa primum in Arabiae insula, in qua Troglodytae praedones fame, et tempestate fessi, cum herbarum radices effoderent, eruerunt. Quae insula post ea quaesita, nebulis cooperta, tandem a navigantibus inventa est. Sed ob hoc locus, et gemma nomen ex causa accepit. Nam τοπάξειν Troglodytarum lingua significationem habet quaerendi. Est autem amplissima gemmarum, eadem sola nobilium limam sentit. Genera ejus duo. . Callaica colore viridis, sed pallens, et nimis crassa, nihil jucundius aurum decet, unde et appellata. Nascitur in India, vel Germania, in rupibus gelidis, oculi modo extuberans. . Molochites spissius virens, et crassius quam smaragdus, a colore malvae nomen accepit, in reddendis laudata signis. Nascitur in Arabia. . Heliotropium viridi colore et nubilo, stellis puniceis supersparsa cum sanguineis venis. Causa nominis de effectu lapidis est. Nam dejecta in labris aeneis radios solis mutat sanguineo repercussu. Extra aquam autem speculi modo solem accipit, deprehenditque defectus ejus, subeuntem lunam ostendens. Magorum impudentiae manifestissimum in hoc quoque exemplum est, quod admista herba Heliotropio quibusdam additis precationibus, gerentem conspici negent. Gignitur in Cypro et Africa, sed melior in Aethiopia. . Sagda gemma prasini coloris apud Chaldaeos. Cujus tanta vis est, ut permeantes naves e profundo petat, et carinis ita tenaciter adhaereat, ut nisi abrasa parte ligni, vix separetur. . Myrrhites dicta est, quod in eo myrrhae color est. Compressus autem usque ad

calorem, nardi spirat suavitatem. Aromatites reperitur in Arabia, vel Aegypto myrrhae coloris, et odoris, unde et nomen habet. . Melichloros, bicolor ex una parte viridis, ex altera melli similis. . Choaspites a flumine Persarum dicta est ex viridi fulgoris aurei.

CAPUT VIII. De rubris gemmis. . Corallium gignitur in mari, forma ramosum, colore viride, et maxime rubens; venae ejus candidae sub aqua et molles, detractae confestim durantur et rubescunt, tactuque protinus lapidescunt. Itaque occupari, evellique retibus solet, aut acri ferramento praecidi, qua de causa corallium vocitatur. Quantum autem apud nos margaritum Indicum pretiosum est, tantum apud Indos corallium. Hunc magi fulminibus resistere affirmant, si creditur. . Sardius dicta, eo quod primum reperta sit a Sardibus; haec rubrum habet colorem marmoribus praestans, sed inter gemmas vilissima. Genera ejus quinque. . Onyx appellata, quod habet in se permistum candorem in similitudinem unguis humani. Graeci enim unguem ὄνυχα dicunt. Hanc India, vel Arabia gignit; distant autem invicem: nam Indica igniculos habet albis cingentibus zonis; Arabica autem nigra est cum candidis zonis: genera ejus quinque. . Sardonyx ex duorum nominum societate vocata est. Est enim ex onychis candore, et Sardo. Constat autem tribus coloribus, subterius nigro, medio candida, superius mineo. Haec sola in signando nihil cerae evellit. Reperitur autem apud Indos et Arabes, detecta torrentibus. Genera ejus quinque. . Haematites rubore sanguineus, ac propterea haematites vocatur, αἷμα quippe sanguis est. Gignitur in Aethiopia quidem principalis, sed et in Arabia, et in Africa invenitur. De qua promittunt magi quiddam ad coarguendas barbarorum insidias. . Succinus, quem appellant Graeci electrum, fulvi cereique coloris, fertur arboris succus esse, et ob id succinum appellari. Electrum autem vocari fabulosa argumentatio dedit. Namque Phaetonte fulminis ictu interempto, sorores ejus luctu mutatas in arbores populos, lacrymis electrum omnibus annis fundere juxta Eridanum amnem, et electrum appellatum, quoniam sol vocitatus sit elector, ut plurimi poetae dixerunt. Constat autem eum non esse succum populi, sed pineae arboris. Nam accensus tedae nidore fragrat.--. Nascitur autem in insulis Oceani Septentrionalis, sicut gummi, densaturque ut crystallum rigore, vel tepore. Ex ea fiunt decoris gratia agrestium feminarum monilia, vocari autem a quibusdam harpaga, eo quod attritu digitorum, accepta caloris anima, folia, paleasque, et vestium fimbrias rapiat, sicut magnes ferrum. Quocunque autem modo libeat, tinguitur. Nam anchusae radice conchylioque inficitur. . Lyncurius vocatus, quod fiat ex urina lyncis bestiae tempore indurata. Est autem, sicut et succinum, fulva, attrahens spiritu folia propinquantia.

CAPUT IX. De purpureis. . Inter purpureas gemmas principatum Amethystus Indicus tenet. Amethystus purpureus est permisto violaceo colore, et quasi rosae nitore, leniter quasdam flammulas fundens. Alterum ejus genus descendit ad Hyacinthos. Causam nominis ejus afferunt, quia sit quidam in purpura illius non ex toto igneum, sed vini colorem habens. Est autem scalpturis facilis, genera ejus quinque. . Saphirus caeruleus est cum purpura, habens pulveres aureos sparsos, apud Medos optimus, nusquam tamen perlucidus. . Hyacinthus ex nominis sui flore vocatur. Hic in Aethiopia invenitur, caeruleum colorem habens. Optimus qui nec rarus est, nec densitate obtusus, sed ex utroque temperamento luce purpuraque refulgens. Hic autem non rutilat aequaliter, sereno enim perspicuus est atque gratus, nubilo coram oculis evanescit atque

marcescit, in os missus frigidus est, in scalpturis durissimus, nec tamen invictus: nam adamante scribitur, et signatur. . Hyacinthizon Indicus est Hyacinthum prope referens. Quidam autem eorum crystallis similes, capillamentis intercurrentibus obscurantur, ex quo etiam vitio nomen illorum est. . Amethystizon appellatur, quia ejus extremus igniculus in Amethysti violam exit. . Chelidonia ex hirundinum colore vocata, et duorum est generum, quarum una ex altera parte purpurea pura, et altera purpurea nigris intervenientibus maculis. . Cyanea Scythiae gemma, caeruleo coruscans nitore, pura interdum, et punctulis intermicantibus auratis pulvisculis varians. . Rhodites rosea est, et ex eo nomen accepit. CAPUT X. De candidis. . Margarita, prima candidarum gemmarum, quam inde margaritam aiunt vocatam, quod in conchulis maris hoc genus lapidum inveniatur. Inest enim in carne cochleae calculus natus, sicut in cerebro piscis lapillus. Gignitur autem de coelesti rore, quem certo anni tempore cochleae hauriunt. Ex quibus margaritis quaedam uniones vocantur: aptum nomen habentes, quod tantum unus, nunquam duo, vel plures simul reperiantur. Meliores autem candidae margaritae quam quae flavescunt. Illas enim aut juventus aut matutini roris conceptio reddit candidas, has senectus, vel vespertinus aer gignit obscuras. . Paederos, secunda post margaritam candidarum gemmarum, de qua quaeritur in quo colore numerari debeat, toties jactati per alienas pulchritudines nominis, adeo ut decoris praerogativa vocabulo facta sit. . Asterites candida est, inclusam lucem continens, veluti stellam intus ambulantem, redditque solis candicantis radios, unde et nomen invenit. . Galactites lactea est, quae attrita reddit succum album ad lactis saporem, feminis nutrientibus illigata fecundat ubera. Infantium quoque collo suspensa salivam facere fertur, in ore autem liquescere, et memoriam adimere. Mittunt eam Nilus, et Achelous amnes. Sunt qui smaragdum albis venis circumligatum galactiten vocant. . Chalazias grandinis et candorem praefert et figuram, duritie quoque invicta, ut adamas; etiam in igne positae manet suum frigus. . Solis gemma candida est, traxitque nomen, quod ad speciem solis in orbem fulgentes spargit radios. . Selenites translucet candido melleoque fulgore, continens lunae imaginem, quam juxta cursum astri ipsius perhibent in dies singulos minui, atque augeri. Nascitur in Perside. . Cynaedia invenitur in cerebro piscis ejusdem nominis, candida et oblonga. Praesagire iis ferunt magi signa tranquillitatis vel tempestatis. . Belioculus albicans pupillam cingit nigram medio aureo fulgore lucentem. Haec propter speciem Assyriorum regi Belo dicata, unde et appellata. . Epimelas dicitur, cum in candida gemma superne nigricat color, unde et nomen habet. . Exhebenus speciosa et candida, qua aurifices aurum poliunt.

CAPUT XI. De nigris. . Achates reperta primum in Sicilia juxta flumen ejusdem nominis, postea plurimis in terris. Est autem nigra, habens in medio circulos nigros, et albos junctos, et variatos, similis haematiti. Magi suffitu earum, si creditur, tempestates avertunt, flumina sistunt. . Apsyctos nigra, et ponderosa, distincta venis rubentibus. Haec excalefacta igni septem diebus calorem tenet. . Aegyptilla nigra est radice, caerulea facie, ex Aegypto, ubi invenitur vocata. . Medea nigra est, a Medea illa fabulosa inventa. Habet venas aerii coloris, sudorem reddit croci, saporem vini. . Veientana Italica gemma est a Veiis reperta, nigra facie, albis intermicantibus notis. Baroptis nigra est cum sanguineis et albis notis. . Mesomelas nigra, vena quemlibet colorem secante per medium. Veneris crinis, nigerrimi nitoris, continens in se speciem rufi crinis. . Trichrus ex Africa nigra est, sed tres succos reddit, a radice nigrum, medio sanguineum, e summo

ochrae. . Dionysias nigra mistis rubentibus notis, ex aqua trita vinum flagrat, et odore suo ebrietati resistere putatur. Pyrites nigra quidem, sed attritu digitos adurit.

CAPUT XII. De variis. . Panchrus varius ex omnibus pene coloribus constans, unde et nominatur. Orca barbari nominis ex fulvo et nigro, viridique et candido est. . Mitrydax, sole percussa, coloribus micat variis. Gignitur in Perside.   Droselytus varius, nominis causa, quia si ad ignem applicetur, velut sudorem mittit. . Opalus distinctus diversarum colore gemmarum. Est enim in eo carbunculi tenuior ignis, amethysti fulgens purpura, smaragdi nitens viriditas, et cuncta pariter sub quadam varietate lucentia. Nomen habet ex patria. Solam enim eum parturit India. . Ponticae a Ponto dicuntur, genere diverso nunc auratis guttis micantes, aliae habentes stellas, aliae longis colorum ductibus lineatae. . Hexecontalithus in parva magnitudine multicolor, unde et hoc nomen sibi adoptavit. Tam diversis enim notis sparsus est, ut sexaginta gemmarum colores in parvo ejus orbiculo deprehendantur. Nascitur autem in Libya apud Troglodytas. . Murrina apud Parthos gignitur, sed praecipua in Germania, humorem sub terra putant calore densatum unde et nomen sumpsit. Varietas ejus in purpuram candoremque et ignem cum quodam colorum repercussu, qualis in coelesti arcu spectantur. Cujus contraria causa crystallum facit gelu vehementiore concreto.

CAPUT XIII. De crystallis. . Crystallus resplendens, et aquosus colore traditur, quod nix sit glacie durata per annos. Unde et nomen ei Graeci dederunt. Gignitur autem in Asia et Cypro, maxime in septentrionum Alpibus, ubi nec aestate sol ferventissimus invenitur. Ideo ipsa nudatur, et annosa duritia reddit hanc speciem quae crystallus dicitur. Hic oppositus radiis solis adeo rapit flammam, ut aridis fungis, vel foliis ignem praebeat. Usus ejus etiam ad pocula destinatur. Nihil autem aliud quam frigidum pati potest. . Adamas Indicus lapis parvus, et indecorus, ferrugineum habens colorem, et splendorem crystalli. Nunquam autem ultra magnitudinem nuclei avellani repertus. Hic nulli cedit materiae, ne ferro quidem, nec igni, nec unquam incalescit, unde et nomen interpretatione Graeca indomita vis accepit. Sed dum sit invictus ferri, ignisque contemptor, hircino rumpitur sanguine recenti et calido maceratus, sicque multis ictibus ferri perfringitur. Cujus fragmentis scalptores pro gemmis insigniendis perforandisque utuntur. . Hic autem dissidet cum magnete lapide in tantum, ut juxta positus ferrum non patiatur abstrahi, magneti autem si admotus, magnes   comprehenderit, rapiat atque auferat. Fertur quoque in electri similitudine venena deprehendere, metus vanos expellere, maleficis resistere artibus. Genera ejus sex. . Chalazias grandinum, et candorem, et figuram adamantinae duritiae. Etiam in igne positae manet suum frigus. . Cerauniorum duo genera sunt: Unum quod Germania mittit crystalli similem, splendet tamen caeruleo; et si sub divo positus fuerit, fulgorem rapit siderum. Ceraunium alterum Hispania in Lusitanis littoribus gignit, cui color e pyropo rubenti, et qualitas ut ignis. Haec adversus vim fulgurum opitulari fertur, si credimus. Dicta autem Ceraunia, quoniam alibi non inveniuntur quam in loco fulminis ictui proximo. Graece enim fulmen κέραυνος dicitur. . Iris apud Arabiam in mari Rubro nascitur coloris crystallini, sexangulata, dicta ex argumento Iris. Nam sub tecto percussa sole species et colores arcus coelestis in proximos parietes emittit. . Astrios ex India est, crystallo propinqua, in cujus centro stella lucet fulgore lunae plenae, sumpsit autem nomen quod, astris opposita, fulgorem rapit ac regerit. . Alectria,

quasi alectoria. In ventriculis enim gallinaceis invenitur, crystallina specie, magnitudine fabae. Hac in certaminibus invictos fieri magi volunt, si credimus. . Enhydros ab aqua vocata. Exsudat enim aquam, ita ut clausam in ea putes fontaneam scaturiginem.

CAPUT XIV. De ignitis. . Omnium ardentium gemmarum principatum carbunculus habet. Carbunculus autem dictus, quod sit ignitus, ut carbo, cujus fulgor nec nocte vincitur. Lucet enim in tenebris, adeo ut flammas ad oculos vibret. Genera ejus XII; sed praestantiores, qui videntur fulgere, et velut ignem effundere. Carbunculus autem Graece ἄνθραξ dicitur. Gignitur in Libya apud Troglodytas. . Anthracites vocatus, quod sit et ipse coloris ignei, ut carbunculus; sed candida vena praecinctus, cujus proprium est, quod, jactatus in ignem, velut intermortuus exstinguitur, at contra aquis perfusus exardescit. . Sandasirus nascitur in India loco ejusdem nominis. Species ejus, quod veluti in translucido igne intus fulgent aureae guttae. Constat autem inter omnes quantum numero stillarum accedit, tantum et pretio accedere. . Lychnites ex eodem genere ardentium est, appellata a lucernarum flagrantia. Gignitur in multis locis, sed probatissima apud Indos. Quidam eam remissiorem carbunculum esse dixerunt. Hujus duplex facies: una quae purpura radiat; altera quae cocci rubore. A sole excalefacta, aut digitorum attritu paleas et chartarum fila ad se rapere dicitur. Scalpturis resistit, ac si quando scalpta fuerit, dum signa imprimit, quasi quodam animali morsu partem cerae retentat. Genera ejus quatuor. . Carchedonia hoc quod et Lychnites facere dicitur, quanquam multo vilior praedictis. Nascitur apud Nasamonas imbre, ut ferunt, divino. Invenitur ad repercussum lunae plenae. Omnia autem genera scalpturae resistunt. . Alabandina dicta ab Alabanda Asiae regione, cujus color ad carchedoniam vadit, sed rarus. . Dracontites ex cerebro draconis eruitur, quae nisi viventi abscisa fuerit, non ingemmescit; unde et eam magi dormientibus draconibus amputant. Audaces enim viri explorant draconum specus, et spargunt ibi gramina medicata ad incitandum draconum soporem, atque ita somno sopitis capita desecant, et gemmas detrahunt. Sunt autem candore translucido. Usu earum Orientis reges praecipue gloriantur. . Chrysoprasus Aethiopicus est, quem lapidem lux celat, prodit obscuritas. Nocte enim igneus est, die aureus. . Phlogites ex Persida est, ostentans intra se quasi flammas aestuantes, quae non exeant. . Syrtites vocata, quoniam in littore Syrtium inventa primum est in parte Lucaniae. Color ejuscroceus, intus stellas continens elanguidas, sub nubilo renitentes. . Hormesion inter gratissimas aspicitur, et igneo colore radians auro portante secum in extremitatibus candidam lucem.

CAPUT XV. De aureis. . Sunt quaedam gemmarum genera ex specie metallorum, vel lapidum cognominata. . Chrysopis aurum tantum videtur esse. Chrysotythus auro similis est cum marini coloris similitudine, hunc Aethiopia gignit. . Chryselectrus similis auro, sed in colorem electri vergens, matutino tantum aspectu jucundus, rapacissimus ignium, et si juxta fuerit celerrime ardescens. . Chrysolampis ex auro et igne vocata. Aurea est enim die, et noctu ignea: hanc Aethiopia gignit. . Ammochrysus arenis auro intermistis, nunc bractearum, nunc pulveris habet quadrulas. Gignitur in Perside. . Leucochrysus colore aureo, interveniente candida vena. Melichrysus dicta, quod veluti per aurum sincerum mel, sic haec gemma transluceat. . Chrysocolla gignitur in India, ubi formicae eruunt aurum. Est autem auro similis, et habet naturam magnetis, nisi quod augere aurum traditur, unde et nuncupatur. Argyrites similis

argento, habens stigmata aurea. . Androdamas argenti nitorem habet, et pene adamas, quadrata semper tesseris. Magi putant nomen impositum ab eo quod animorum impetus vel iracundias domare et refrenare dicatur, si credimus. Gignitur in mari Rubro. . Chalcites aerei coloris est. Chalcophonos nigra est, sed lapidi illisa aeris tinnitum reddit. . Balanitae duo sunt genera: subvirides et Corinthii aeris similitudine, mediam secante flammea vena. . Sideritis a contemplatione ferri nihil dissonat; verum maleficus, quoquo inferatur, discordias excitat. . Idaeus dactylus, ex insula Creta, est ferrei coloris; causa nominis ejus, quia pollicem humanum exprimit. . Aethiopicus ferrei coloris est, qui dum teritur, nigrum succum emittit. . Zmilaces in Euphratis alveo legitur Proconesio marmori similis, medio colore glauco, veluti oculi pupilla internitens. Arabica ex patria dicta, aspectu eburnea est. . Hephaestistes speculi naturam habet, in reddendis imaginibus, quanquam rutilet: experimentum ejus, si ferventi aquae addita statim refrigeret, aut si soli opposita aridam materiam accendat. Nascitur in Coryco. . Ostracites lapidosus, colore testaceo, durior. Altera achati similis, nisi quod achates politura pinguescit. Duriori tanta inest vis, ut aliae gemmae scalpantur fragmentis ejus. . Clossopetra similis est linguae humanae, unde et nomen sumpsit. Fertur autem, deficiente luna, e coelo cadere, cui non modicam magi tribuunt potestatem. Nam ex eo lunares motus excitari putant. . Sunt et quaedam gemmarum genera cognominata ab animalibus. Echites vipereas maculas exprimit. Carcinias marini cancri coloris est. . Scorpitis scorpionem et colore et effigie refert. Myrmicites formicae reptantis effigiem imitatur. Taos pavoni est similis. Hieracites accipitris coloris. Aetites aquilae. Aegopthalmos caprino oculo similis. . Lycopthalmus quatuor colorum, ex rutilo sanguinea, in medio nigrum candido cingit, ut luporum oculus. Meconites papaver exprimit. . Sunt et quaedam gemmae quibus gentiles in superstitionibus quibusdam utuntur. . Liparia suffita omnes bestias evocari tradunt. Ananchitide in hydromantia daemonum imagines evocari dicunt. Synocitide umbras inferorum evocatas teneri aiunt. . Chelonites oculus est Indicae testudinis, varius, et purpureus. Per hunc magi impositum linguae futura praenuntiari fingunt. . Brontia a capite testudinum cum tonitruis cadere putatur, et restinguere fulminis ictus. . Hyaenia lapis in oculis Hyaenae bestiae invenitur, qui si sub lingua hominis subditus fuerit, futura eum praecinere dicunt. Sed et corallium tempestati et grandini resistere fertur. . Pontica est gemma quaedam livore perlucida, habens stellas rubeas, interdum et aureas. Dicunt per eam interrogari daemones, et fugari. . In quibusdam gemmarum generibus veras a falsis discernere magna difficultas est, quippe cum inventum sit ex vero genere alterius in alia falsa transducere, ut sardonices, quae ternis glutinantur gemmis, ita ut deprehendi non possint. Fingunt enim eas ex diverso genere, nigro, candido minioque colore. Nam et pro lapide pretiosissimo smaragdo quidam vitrum arte inficiunt, et fallit oculos subdole quaedam falsa viriditas, quoadusque non est qui probet simulatum et arguat; sic et alia alio atque alio modo. Neque est sine fraude ulla vita mortalium. . Omnes autem non translucidas gemmas caecas appellant, eo quod densitate sua obscurentur.

CAPUT XVI. De vitro. . Vitrum dictum, quod visui perspicuitate transluceat. In aliis enim metallis quidquid intrinsecus continetur absconditur; in vitro vero quilibet liquor, vel species, qualis est interius, talis exterius declaratur, et quodammodo clausus patet. Cujus origo haec fuit. In parte Syriae, quae Phoenice vocatur, finitima Judaeae, circa radicem montis Carmeli, palus est ex qua

nascitur Belus amnis, quinque millium passuum spatio in mare fluens juxta Ptolemaidem, cujus arenae de torrente fluctu sordibus eluuntur. . Hic fama est, appulsa nave merca torum nitri, cum sparsim per littus epulas pararent, nec essent pro attollendis vasis lapides, glebas nitri ex nave subdidisse, quibus accensis, permista arena littoris, translucentes novi liquoris fluxisse rivos, et hanc fuisse originem vitri . Mox, ut est ingeniosa solertia, non fuit contenta solo nitro, sed et aliis misturis hanc artem studuit. Levibus enim aridisque lignis coquitur, adjecto cyprio ac nitro, continuisque fornacibus, ut aes liquatur, massaeque fiunt. Postea ex massis rursus funditur in officinis, et aliud flatu figuratur, aliud torno teritur, aliud argenti modo caelatur. Tinguitur etiam multis modis, ita ut hyacinthos, sapphirosque, et virides imitetur et onyches, vel aliarum gemmarum colores; neque est alia speculis aptior materia, vel picturae accommodatior. . Maximus tamen honor in candido vitro, proximoque in crystalli similitudine. Unde et ad potandum argenti metalla et auri pepulit vitrum. Olim fiebat et in Italia; et per Gallias et Hispaniam arena alba mollissima pila molaque terebatur. Dehinc miscebatur tribus partibus nitri pondere, vel mensura, ac liquata in alias fornaces transfundebatur, quae massa vocabatur ammonitrum, atque haec recocta fiebat vitrum purum et candidum. . In genere vitri et obsidianus lapis annumeratur. Est autem urens interdum, et niger aliquando, et translucidus crassiore visu, et speculis parietum pro imagine umbras reddente: gemmas ex eo multi faciunt. Hunc lapidem et India et in Italia, et ad Oceanum in Hispania nasci tradunt. . Ferunt autem sub Tiberio Caesare quemdam artificem excogitasse vitri temperamentum. ut flexibile esset, et ductile, qui dum admissus fuisset ad Caesarem, porrexit phialam Caesari, quam ille indignatus in pavimentum projecit. Artifex autem sustulit phialam de pavimento, quae complicaverat se tanquam vas aeneum; deinde marculum de sinu protulit, et phialam correxit. Hoc facto, Caesar dixit artifici: Nunquid alius scit hanc condituram vitrorum? Postquam ille jurans negavit alterum hoc scire, jussit illum Caesar decollari, ne dum hoc cognitum fieret, aurum pro luto haberetur, et omnium metallorum pretia abstraherentur. Et re vera, quia si vasa vitrea non frangerentur, meliora essent, quam aurum et argentum.

CAPUT XVII. De metallis. . Metallum dictum Graece ἀπὸ τοῦ μεταλλᾶν quod natura ejus ea sit, ut ubi una vena apparuerit, ibi spes sit alterius inquirendi. Septem autem sunt genera metallorum: aurum, argentum, aes, electrum, stagnum, plumbum, et quod domat omnia, ferrum.

CAPUT XVIII. De auro. . Aurum ab aura dictum, id est, a splendore, quod repercusso aere plus fulgeat. Unde et Virgilius: Discolor inde auri per ramos aura refulsit, hoc est, splendor auri. Naturale enim est ut metallorum splendor plus fulgeat luce alia repercussus. Hinc et aurarii dicti, quorum fulgor splendidos reddit. . Obryzum aurum dictum, quod obradiet splendore; est enim coloris optimi, quod Hebraei ophax, Graeci κιῤῥὸν vocant. . Bractea dicitur tenuissima lamina, ἀπὸ τοῦ βρὰχειν, quod est ἠχεῖν, id est, a crepitando. . Pecunia prius de pecudibus et proprietatem habebat et nomen. De corio enim pecudum nummi incidebantur et signabantur. Postea a Saturno aereus nummus inventus; ipse enim signari nummos et inscribi constituit; propterea et aerarium Saturno a gentilibus consecratum est. Alii, ut superius pecuniam a pecudibus appellaverunt, sicut a juvando jumenta dicta sunt. Omne enim patrimonium apud antiquos peculium dicebatur a pecudibus, in quibus eorum constabat universa substantia, unde

et pecuarius vocabatur, qui erat dives, modo vero pecuniosus. . Antiquissimi, nondum auro argentoque invento, aere utebantur. Nam prius aerea pecunia in usu fuit, post argentea, deinde aurea subsecuta, sed ab ea qua coepit nomen retinuit. Unde et aerarium dictum, quia prius aes tantum in usu fuit, et ipsum solum recondebatur, auro argentoque nondum signato, ex quorum metallis, quamvis postea fuisset facta pecunia, nomen tamen aerarii permansit ab eo metallo unde initium sumpsit. . Thesaurus juxta Graecam proprietatem ἀπὸ τῆς θέσεως a positione, hoc est, a reposito, nominatur. Nam θέσις positio dicitur, et est nomen ex Graeco Latinoque sermone compositum. Nam θὲς Graeci repositum dicunt, Latini aurum, quod junctum sonat repositum aurum. Auraria nomen habet ab auro. . Tributa vero, eo quod antea per tribus singulas exigebantur, sicut nunc per singula territoria. Sic autem in tres partes divisum fuisse Romanum populum constat, ut qui praeerant in singulis partibus tribuni dicerentur. Unde etiam sumptus quos dabant populi tributa nominaverunt. . Vectigalia sunt tributa, a vehendo dicta. Stipendium a stipe pendenda nominatum. Antiqui enim appendere pecuniam soliti erant magis quam annumerare. Moneta appellata est quia monet, ne qua fraus in metallo vel pondere fiat. . Nomisma est solidus aureus, vel argenteus, sive aereus, qui ideo nomisma dicitur quia nominibus principum effigiisque signabatur. Primus nummus ἄργυρος nuncupabatur, quia quam plurimum ex argento percutiebatur. . Nummi autem a Numa Romanorum rege vocati sunt, qui eos primum apud Latinos imaginibus notavit, et titulo nominis sui praescripsit. . Folles dicuntur a sacculo quo conduntur, a continente id quod continetur appellatum. . In nomismate tria quaeruntur: metallum, figura et pondus. Si ex iis aliquid defuerit, nomisma non erit. . Tria autem sunt genera argenti, et auri, et aeris: signatum, factum, infectum. Signatum est quod in nummis est; factum est, quod in vasis et signis; infectum, quod in massis, quod et grave dicitur, id est, massa. In notitiam autem formarum metalla ita venerunt. Dum enim quacunque ex causa ardentes silvae excoquerent terram, excalefactis venis fudit rivos cujuscunque stricturae. . Sive igitur aes illud fuerat, sive aurum, cum in loca terrae depressiora decurreret, sumpsit figuram, in quam illud, vel profluens rivus, vel excipiens lacuna formaverat. Quarum rerum splendore capti homines, cum ligatas attollerent massas, viderunt in eis terrae vestigia figurata, hincque excogitaverunt liquefactas ad omnem formam posse deduci.

CAPUT XIX. De argento. . Argentum non longe a Graeca appellatione distat. Hoc enim illi ἄργυρον vocant. Cui mirum in modum illud inest, ut, dum candidum sit, impressum corpori lineas nigras reddat. . Argentum vivum dictum, quod excidat materias in quibus injicitur: hoc et liquidum, quia percurrit. Invenitur specialiter in metallis, sive in argentariis fornacibus guttarum concretione tectis inhaerens; saepe etiam et in stercore vetustissimo cloacarum, vel puteorum limo. Fit etiam et ex minio imposito conchulae ferreae, patinea testea superposita; tum circumlito vasculo circumdantur carbones, sicque argentum vivum ex minio distillat: sine hoc neque argentum, neque aes inaurari potest. . Tantae autem virtutis est, ut si super sextarium argenti vivi centenarium saxum superponas, oneri statim resistat. Sin vero auri scrupulum, levitatem ejus raptim sinu recipit, ex quo intelligitur, non pondus, sed naturam esse cui cedit. Servatur autem melius in vitreis vasculis, nam caeteras materias perforat. Potui autem datum, interficit ponderis causa. . Argenti purgamenta λιθάργυρος, quam nos spumam argenti appellamus. Fit enim ex argento et plumbo.

CAPUT XX. De aere. . Aes a splendore aeris vocatum, sicut aurum et argentum. Apud antiquos autem prius aeris quam ferri cognitus usus. Aere quippe prius proscindebant terram, aere certamina belli gerebant, eratque in pretio magis aes; aurum vero et argentum propter inutilitatem rejiciebantur. Nunc versa vice jacet aes, aurum in summum cessit honorem; sic volvenda aetas commutat tempora rerum. Et quod fuit in pretio, fit nullo denique honore. Usus aeris postea transiit in simulacris, in vasis, in aedificiorum structuris, maxime et ad perpetuitatem monimentorum etiam publicae in eis constitutiones scriptae sunt. . Cyprium aes in Cypro insula prius repertum, unde et vocatum: factum ex lapide eroso, quam Cadmiam vocant, et est ductile; huic si addatur plumbum, colore purpureo fit. . Aurichalcum dictum, quod et splendorem auri et duritiam aeris possideat. Est autem nomen compositum ex lingua Latina et Graeca. Aes enim sermone Graecorum χάλκος vocatur. Fit autem ex aere et igne multo, ac medicaminibus perducitur ad aureum colorem. . Corinthium est commistio omnium metallorum, quod casus primum miscuit Corintho, cum capererur incensa. Nam dum hanc civitatem Annibal cepisset, omnes statuas aereas, et aureas, et argenteas in unum rogum congessit, et eas incendit. Ita ex hac commistione fabri sustulerunt, et fecerunt paropsides. Sic Corinthia nata sunt ex omnibus in unum, nec hoc, nec illud. Unde et usque in hodiernum diem, sive ex ipso, sive ex imitatione ejus, aes Corinthium, vel Corinthia vasa dicuntur. Hujus tria genera: unum candidum, ad argenti nitorem accedens; alterum, in quod ipsius auri fulva natura est; tertium, in quo aequalis cunctorum temperies. . Coronarium ex ductili aere tenuatur in laminas, taurorumque felle tinctum speciem auri in coronis histrionum praebet, unde et appellatum. . Pyropum igneus color vocavit. Namque in singulas uncias aeris, additis auri scrupulis senis, praetenui bractea ignescit, flammasque imitatur, unde et pyropum dicitur. . Regulare aes dicitur, quod ab aliis ductile appellatur, quale omne Cyprium est. . Ductile autem dicitur, eo quod malleo producatur, sicut contra fusile, quod tantum funditur. Hoc et caldarium, quod tantum funditur. Nam malleis fragile est. Siquidem omne aes, diligentius purgatis igne vitiis excoctisque, regulare efficitur. . Campanum quoque inter genera aeris vocatur a Campania provincia, quae est in Italiae partibus, utensilibus et vasis omnibus probatissimum. . Aes omne frigore magno melius funditur. Aes rubiginem celerius trahit, nisi oleo perungatur; servari autem id optime in liquida pice tradunt. . Inter omnia metalla aes vocalissimum est, et maximae potestatis; ideo et aenea limina, unde et Virgilius: Foribus cardo stridebat ahenis. Purgamenta aeris cadmia, et chalcitis. Cadmia aerugo aeris, chalcitis aeris flos. . Cadmia gignitur in metallorum aeris atque argenti fornacibus, insidente nidore. Namque ut ipse lapis ex quo fit aes cadmia vocatur, sic rursus in fornacibus existit, et nominis sui originem recipit. . Aeris flos fit, seu gignitur, conflationibus, resoluto atque reliquato aere, superfusa frigida. Repentina enim densatione, tanquam de sputo, reparatur flos. . Aeruginem aes quoque creat. Nam laminae aereae super vas aceti asperrimi sarmentis superpositae, atque ita distillantibus, quod ex eo cecidit in ipsum acetum, teritur et cribratur.

CAPUT XXI. De ferro. . Ferrum dictum, quod farra, id est, semina frugum, terrae condat. Idem et chalybs a Chalybe flumine, ubi ferrum optima acie temperatur. Unde et abusive dicitur chalybs ipsa materies, ut: Vulnificusque chalybs. . Ferri usus post alia metalla repertus est. Cujus postea versa in opprobrium species. Nam unde prius tellus tractabatur, inde modo cruor effunditur. Nullum autem corpus tam densis inter se cohaerentibus et implicitis elementis quam ferrum;

unde inest illi duritia cum frigore. Ferri autem metallum pene ubique reperitur, sed ex omnibus generibus palma Serico ferro datur. Seres enim hoc cum vestibus suis pellibusque mittunt. Secunda Parthico, neque alia genera ferri ex mera acie temperantur. Caeteris enim admiscetur mollior complexus. . Differentia ferri plurima juxta terrae genus. Nam aliud molle, plumboque vicinum, rotarum et clavorum usibus aptum; aliud fragile, et aerosum, culturae terrae conveniens; aliud brevitate sola placet, clavisque caligariis; aliud rubiginem celerius sentit. Stricturae vocantur hae omnes, quod non in aliis metallis, a stringendo apte vocabulo imposito. Aquarum vero summa differentia est quibus ferrum candens immergitur, quo utilius fiat, sicut Bilbili in Hispania et Tirasone, Comi in Italia. . In acuendo ferro oleo delectatior fit acies, unde et tenuiora ferramenta oleo restingui mos est, ne aqua in fragilitatem durentur. A ferro sanguis humanus sese ulciscitur. Contactum namque celerius rubiginem trahit. Cum ferro magnes lapis concordiam habet. Sola enim haec materia vim ab hoc lapide accipit, retinetque longo tempore. Ex eodem lapide architectus quidam Alexandriae templum concameravit, ut in eo simulacrum ferro in aere pendere videretur. Ferrum accensum igni, nisi duretur ictibus, corrumpitur. Rubens non est habile ad tundendum, neque antequam albescere incipiat. Aceto, vel alumine illitum ferrum fit aeris simile. . Purgamenta ferri rubigo et scoria. Rubigo est vitium rodens ferrum ipsum, vel segetes, quasi rodigo mutata una littera: haec et aerugo ab erodendo. Nam aerugo vitium est ferri, ab erodendo dicta, non ab aeramento. . Scoria vero purgamenta et sordes sunt, quae igne excoquuntur. Et dicta scoria, quia de ferro excutitur. . Rubigine autem caret ferrum, si cerussa et gypso et liquida pice perungitur. Item rubigo ferramenta non vitiat, si eadem medulla cervina vel cerussa mista rosaceo ungatur.

CAPUT XXII. De plumbo. . Plumbum dictum, quod ex eo primum pilis factis maris altitudo tentata est. Hujus vero genera duo sunt, nigrum et candidum; sed melius candidum, quod prius in insulis Atlantici maris inventum est. Siquidem et in Lusitania, et in Gallecia gignitur summa terra arenosa, et coloris nigri, et ponderis gravis: interveniunt et minuti calculi, maxime torrentibus siccatis, lavant eas arenas, et quod subsidit, coquunt in fornacibus. Inveniuntur et in aurariis metallis aqua missa calculi nigri et graves, et dum aurum colligitur cum eo remanent, postea separati conflantur, et in plumbum album resolvuntur. Inde et eadem gravitas plumbi quae auri. . Nigrum plumbum circa Cantabriam abundat, cujus origo duplex est. Aut enim solum ex sua vena prodit, aut cum argento nascitur, mistisque venis conflatur. Hujus primus in fornacibus liquor stannum est; secundus, argentum; quod remanet superaddita vena, rursusque conflata, fit nigrum plumbum. . India neque plumbum neque aes habet, gemmis tantum et margaritis haec permutat. Nigro plumbo ad fistulas laminasque utimur. Laboriosius in Hispania et Gallia eruitur plumbum. Nam in Britannia summo terrae corio.

CAPUT XXIII. De stanno. . Stanni etymologia, ἀποχωρίζων, id est, separans, et secernens. Mista enim et adulterata inter se per ignem metalla dissociat, et ab auro et argento aes plumbumque secernit; alia quoque metalla ab igne defendit, et cum sit natura aeris ferrique durissima, si absque stanno fuerit, uritur et crematur. . Stannum illitum aereis vasis saporem facit gratiorem, et compescit virus aeruginis. Specula etiam ex eo temperantur. Cerussa quoque ex eo, sicut et ex plumbo, conficitur.

CAPUT XXIV. De electro. . Electrum vocatum, quod ad radium solis clarius auro argentoque reluceat. Sol enim a poetis elector vocatur. Defaecatius est enim hoc metallum omnibus metallis. . Hujus tria genera. Unum, quod ex pini arboribus fluit, quod succinum dicitur; alterum metallum, quod naturaliter invenitur, et in pretio habetur; tertium, quod fit de tribus partibus auri et argenti una. Quas partes, etiam si naturale solvas, invenies. Unde nihil interest natum sit, an factum; utrumque enim ejusdem naturae est. . Electrum, quod est naturale, ejusmodi naturae est, ut in convivio, et ad lumina clarius cunctis metallis fulgeat, et venenum prodat. Nam si eo infundas venenum, stridorem edit, et colores varios in modum arcus coelestis emittit.

CAPUT XXV. De ponderibus. . Ponderum, ac mensurarum juvat cognoscere modum. Nam omnia corporalia, sicut scriptum est, a summis usque ad ima, in mensura, et numero, et pondere disposita sunt, atque formata. Cunctis enim corporeis rebus pondus natura dedit. Suum quoque regit omnia pondus. . Primus Moyses, qui omnes antecedit gentilium philosophos tempore, nobis et mensuras, et numeros, et pondus, diversis in Scripturae suae locis narravit. Primus Phidon Argivus ponderum rationem in Graecia constituit, et licet alii antiquiores exstiterint, sed iste hac arte experientior fuit. . Pondus dictum, eo quod in statera libratum pendeat, hinc et pensum. Abusive autem pondus libra una est. Unde etiam dipondium dictum, quasi duo pondera, quod nomen adhuc in usu retinetur. . Trutina est gemina ponderum lances aequali examine pendens, facta propter talenta et centenaria appendenda, sicut momentana pro parva modicaque pecunia. Haec et moneta vocata. Eadem et statera nomen ex numero habens, quod duabus lancibus et uno in medio stylo librata aequaliter stet. . Examen est filum medium, quo trutinae statera regitur, et lances aequantur. Unde et in lanceis amentum dicitur. . Campana a regione Italiae nomen accepit, ubi primum ejus usus repertus est. Haec duas lances non habet; sed virga est signata libris et unciis, et vago pondere mensurata. . Unicuique autem ponderi certus est modus, nominibus propriis designatus. . Chalcus minima pars ponderis, quarta pars oboli est, constans lentis geminis granis. Appellatur autem chalcus, quod sit parvulus, sicut et lapis calculus, qui adeo minimus est ut sine molestia sui calcetur. . Siliqua vigesima quarta pars solidi est, ab arboris semine vocabulum tenens. . Ceratum oboli pars media est siliquam habens unam, et semis. Hunc latinitas semiobolum vocat. Ceratum autem Graece, Latine cornuum, interpretatur. . Obolas siliquis tribus appenditur, habens ceratia duo, chalcos quatuor. Fiebat enim olim ex aere ad instar sagittae. Unde et nomen a Graecis accepit, hoc est, sagitta. . Scripulus sex siliquarum pondere constat. Hic apud Graecos gramma vocatur. Scripulus autem dictus per diminutionem a lapillo brevi, qui scrupus vocatur. . Drachma octava pars unciae est, et denarii, pondus argenti tribus constans scripulis, id est, XVIII siliquis. Denarius autem a dando dictus, quia pro decem nummis imputatur. . Solidus nuncupatur, quia nihil illi deesse videtur. Solidum enim veteres integrum dicebant et totum. Ipse quoque nomisma vocatur, pro eo quod nominibus principum effigiisque signetur. Ab initio vero unum nomisma unus argenteus erat. Hoc enim ab Assyriis coepit. Dicunt enim Judaei quod Abraham in terram Chanaan primus hanc advexit formam. Solidus apud Latinos alio nomine Sextula dicitur, quod iis sex uncia compleatur. Hunc, ut diximus, vulgus aureum solidum vocat, cujus tertiam partem ideo dixerunt tremissem, eo quod solidum faciat ter missus. . Sextula bis assumpta duellam facit, ter posita staterem reddit. . Stater autem medietas unciae est, appendens aureos tres, unde et vocatur stater, quod

tribus solidis stet. Hic et semiuncia, quia semis habet de uncia. Hic et semissis, quia ponderis semis est, quasi semis assis. . Quadrantem Hebraei similiter codrantem vocant, et vocatur quadrans, quod unciae quartam partem appendat. . Sicel, qui Latino sermone siclus corrupte appellatur, Hebraeum nomen est, habens apud eos unciae pondus. Apud Latinos autem et Graecos quarta pars unciae est, et stateris medietas, drachmas appendens duas. Unde cum in litteris divinis legitur siclus, uncia est; cum vero in gentilium, quarta pars unciae est. . Uncia dicta quod universitatem minorum ponderum sua unitate vinciat, id est, complectatur. Constat autem drachmis VIII, id est, scripulis XXIV. Quod proinde legitimum pondus habetur, quia numerus scripulorum ejus horas diei noctisque metitur, vel quia libram efficit duodecies computatus. . Libra XII unciis perficitur, et inde habetur perfecti ponderis genus, quia tot constat unciis quot mensibus annus. Dicta autem libra, quod sit libera, et cuncta intra se pondera praedicta concludat. . Mna in ponderibus centum drachmis appenditur, et est nomen Graecum, quae sunt siliquae ICCCC, tremisses CCXXV, solidi LXXV, stateres XXV. . Talentum autem summum esse pondus perhibetur in Graecis; nam nihil est chalco minus, nihil talento majus. Cujus varium apud diversas gentes pondus habetur. Apud Romanos enim talentum est LXXII librarum, sicut Plautus ostendit, qui ait duo talenta esse CXLIV libras. Est autem triplex, id est, minus, medium, summum. Minus L, medium LXXII libris, summum CXX constat. . Centenarium numeri nomen est, eo quod centum librarum ponderis sit. Quod pondus propter perfectionem centenarii numeri Romani instituerunt.

CAPUT XXVI. De mensuris. . Mensura est res aliqua modo suo, vel tempore circumscripta. Haec aut corporis est, aut temporis. Corporis est, ut hominum, lignorum, et columnarum longitudo, et brevitas. Sed et solem istum propriam sui orbis habere mensuram, quod geometrici perscrutari audent. Temporis, ut horarum, dierum et annorum. Unde et metiri pedes horarum dicimus, hoc est, mensurare. . Proprie autem mensura vocata, quod ea fruges metiuntur, atque frumentum, id est, humida et sicca, ut modius, artabo, urna et amphora. . Mensurarum pars minima cochlear, quod est dimidia pars drachmae, appendens siliquas novem, quod triplicatum chonculam facit. Choncula drachma una, et dimidia adimpletur. . Cyathi pondus decem drachmis appenditur, qui etiam a quibusdam cuatus dicitur. Oxybaphus fit, si V drachmae adduntur ad X. . Acetabulum quarta pars heminae est, XII drachmas appendens. Cotula hemina est habens cyathos sex; quae idcirco cotula vocatur, quia Graeco sermone cote incisio dicitur, et hemina sextarii in duo aequa inciditur, et cotulam facit. Hemina autem appendit libram unam, quae geminata sextarium facit. . Sextarius duarum librarum est, qui bis assumptus nominatur bilibris; assumptus quater, fit Graeco nomine choenix; quinquies complicatus quinarem, sive gomor facit. Adjice sextum, congium reddit. Nam congius sex metitur sextariis, a quo, et sextario nomen dederunt. . Congius autem a congiendo, id est, per augmentum crescendo vocatur. Unde postea pecunia beneficii gratia dari coepta congiarium appellatum est. Unusquisque enim sui temporis imperator favorem populi captans adjiciebat, ut largior videretur in donis. . Congiarium autem specialiter mensura est liquidorum, cujus et rem simul et nomen a Romanis impositum invenimus. . Metreta est mensura liquidorum. Haec a mensura accepit nomen, μέτρον enim mensuram dicunt Graeci, et inde appellata metreta: licet et urna, et amphora, et reliqua hujusmodi nomina mensurarum sint, tamen ista hoc nomen a denarii numeri perfectione accepit.

Metrum ad omnem mensuram pertinet, μέτρον enim Graece, Latine mensura dicitur. Nam et cyathus mensura est, et amphora mensura est, et quidquid plus minusve capit, mensura est. Sed ideo hoc nomen specialiter sibi assumpsit, quod sit mensura perfecti numeri, id est, denarii. . Modius dictus ab eo quod sit suo modo perfectus. Est autem mensura librarum XLIV, id est, sextariorum XXII. Cujus numeri causa inde tracta est, eo quod in principio Deus XXII opera fecerit. Nam prima die septem opera fecit, id est, materiam informem, angelos, lucem, coelos superiores, terram, aquam atque aerem. Secunda die firmamentum solum. Tertia die quatuor: maria, semina, sationes, atque plantaria. Quarta die tria: solem, et lunam, et stellas: quinta die tria: pisces, et reptilia aquarum, et volatilia. Sexta die quatuor: bestias, pecudes, reptilia terrae, et hominem. Et facta sunt omnia XXII genera in diebus sex. Et XXII generationes sunt ab Adam usque ad Jacob, ex cujus semine nascitur omnis gens Israel. Et XXII libri Veteris Testamenti usque ad Esther. Et XXII litterarum sunt elementa, quibus constat divinae legis doctrina. His igitur exemplis modius XXII sextariorum a Moyse, secundum sacrae legis mensuram effectus est. Et quamvis diversae gentes huic mensurae pondus, vel adjiciant ignoranter, vel detrahant, apud Hebraeos constitutione divina tali ratione servatur. Modius enim a modo dictus. Hinc et modica, id est, moderata. Modicis enim modius nomen imposuit. Nam modica pro parvis abusive, non proprie, dicimus. . Satum genus est mensurae juxta morem provinciae Palestinae unum et dimidium modium capiens. Cujus nomen ex Hebraeo sermone tractum est. Satum enim apud eos nominatur sumptio, sive levatio, eo quod qui metitur eamdem mensuram sumat ac levet. Est et aliud satum mensura sextariorum XXII capax, quasi modius. . Bathus vocatur Hebraica lingua ab olearia mola, quae bath apud eos, vel batha nominatur, capiens quinquaginta sextarios, quae mensura una molae vice proteritur. . Amphora vocata, quod hinc et inde levetur. Haec Graece a figura sui dicta dicitur, quod ejus ansae geminatae videantur aures imitari. Recipit autem vini, vel aquae pedem quadratum, frumenti vero modios italicos tres. Cadus Graeca amphora est continens urnas tres. . Urna mensura est, quam quidam quartarium dicunt. Proprie autem urna vas est quod pro condendis defunctorum cineribus adhiberi solet, de quo poeta: Coelo tegitur, qui non habet urnam. . Medimna est mensura quinque modiorum. Medimna autem Latina lingua vocatur, id est, dimidia, eo quod quinque modiis metiatur, qui est dimidius numerus a perfecto denario. . Artaba mensura est apud Aegyptios sextariorum LXXII: compositus numerus, propter LXXII gentes, vel linguas, quae orbem impleverunt. . Gomor XV modiorum onus appendit. Corus XXX modiis impletur. Hic ex Hebraico sermone descendit, qui vocatur cora a similitudine collis. Cora enim Hebraice colles appellantur. Coacervati enim modii XXX instar collis videntur, et onus cameli efficiunt. CAPUT XXVII. De signis. . Ponderis signa plerisque ignota sunt, et inde errorem legentibus faciunt. Quapropter formas eorum et characteres, ut a veteribus signata sunt, subjiciamus. . Z littera significat dimidium obolum. --Virgula aequaliter jacens, et porrecta simpliciter, significat obolum. = Geminata virgula, duo oboli sunt. T Latinum significat obolos tres. F Latinum significat obolos quatuor. E Latinum demonstrat obolos quinque. . Oboli vero sex propterea characterem non habent, quod in una drachma sex veniant, quod est pondus denarii argentei. H littera significat siliquas VIII, id est, tremissem. N Latinum significat nomisma Graecum, id est, solidum. IB. Iota adjuncta beta significat dimidium sodidum. . Virgulae duae ex uno angulo a laeva in dextram se dividentes significant drachmam, quam etiam holcen appellant. N N Latinum adjunctum gamma Graeco significat semiunciam. Gamma autem

Graecae litterae o Latinum in fine adjunctum significat unciam. Lambda Graecum per medium sui, i Latino adjecto, significat libram. . Kυ. Kappa Graecum circa finem cornuum adjuncto υ Graeco significat cyathum. Ko. Si o Latinum habuerit adjunctum heminam demonstrat, quam Graeci cotylen vocant. Graecum si acceperit junctum e Latinum significat sextaruim. . . Si o Latinum adjunctum, indicat acetabulum, quod Graeci oxybaphon vocant. Graecum, superposito n Latino, significat mnam. T Latinum in fine habens lambda Graecum significat talentum. Xo Graecum in dextro brachio superiori o littera conjuncta, choenix est.

LIBER DECIMUS SEPTIMUS. DE REBUS RUSTICIS.

CAPUT PRIMUM. De auctoribus rerum rusticarum. . Rerum rusticarum scribendi solertiam apud Graecos primus Hesiodus Boeotius humanis studiis contulit; deinde Democritus, Mago quoque Carthaginensis in XXVIII voluminibus studium agricolationis conscripsit. Apud Romanos autem de agricultura primus Cato instituit, quam deinde Marcus Terentius expolivit, mox Virgilius laude carminum extulit. Nec minus studium habuerunt postmodum Cornelius Celsus, et Julius Atticus, Aemilianus, sive Columella insignis orator, qui totum corpus ejusdem disciplinae complexus est. . Primum ad aratrum boves junxisse ferunt quemdam privatum hominem et fulminatum, nomine Homogirum. Quidam autem Osirim dicunt esse artis hujus inventorem. Quidam Triptolemum. Et hic quaestio est quomodo prima Ceres ferro in Graecia vertere terram instituit; sed ferro qualicunque, non specialiter vomere, aut aratro. . Stercorandi agri rationem primus induxit quidam nomine Stercutius, in Italia. Cujus ara a Pico dedicata est. Hic plura instrumenta agriculturae reperit, primusque agros fimavit. Eumdem quidam Saturnum putaverunt, ut majorem illi nobilitatem facerent hoc nomine, quo splendide sonaret, et dignitatem tituli compararet. CAPUT II. De cultura agrorum. . Cultura est qua frumenta vel vina magno labore quaeruntur, ab incolendo vocata. Divitiae enim antiquorum in iis duobus erant, bene pascere et bene arare. Cultura agri, cinis, aratio, intermissio, incensio stipularum, stercoratio, occatio, runcatio. . Cinis est incendium, per quod ager inutilem humorem exsudat. Aratio dicta, quia de aere prius terrae culturam exercebant, antequam ferri fuisset usus repertus. Duplex est autem aratio: vernalis et autumnalis. Intermissio est qua alternis annis vacuus ager vires recipit. . Stercoratio est laetaminis aspersio. Stercus autem vocatum vel quia sternitur in agris, vel quia extergi oporteat quidquid sordium in civitate redundat, sive, quod verius est, a Sterce, qui et Stercutus dictus. Idem et fimus est, qui per agros jacitur. Et dictus fimus quod fiat mus, id est, stercus, quod vulgo laetamen vocatur, eo quod suo nutrimento laeta faciat germina, reddatque pinguia arva et fecunda. . Occatio est cum rustici, satione facta, bubus dimissis, grandes glebas caedunt, ac ligonibus frangunt; et dicta occatio, quasi obcaecatio, quod operiat. Occare igitur est operire terra semina, vites, vel arbores. . Runcatio est a terra herbas evellere. Nam rus terra est. Sulcus a sole vocatus, quod proscissus solem capiat. Veruactum dicitur, quasi vere actum, id est, verno aratum. Proscissio est aratio prima, cum adhuc durus est ager. . Satio dicta, quasi seminis actio, vel quasi satorum actio. Serere autem vocatum, quia hoc coelo sereno faciendum est, non per imbres. Hinc est et illud Virgilianum: Nudus ara, sere nudus. Messis a metendo, id est, recidendo, dicta. . Seges autem de semine dicta, quod jacimus, sive a sectione. CAPUT III. De frumentis. . Prima Ceres coepit uti frugibus in Graecia, et habere segetes, translatis aliunde

seminibus. Hujus meminit Ovidius dicens: Prima Ceres unco glebam dimovit aratro; Prima dedit fruges, alimentaque mitia terris. . Frumenta sunt proprie quae aristas habent; Fruges autem reliqua. Frumenta autem, vel fruges, a frumendo, hoc est, a vescendo, dictae. Nam frumen dicitur summa pars gulae. . Primitiae proprie sunt quae de frugibus praecerpuntur. . Triticum, vel a tritura dictum, quod purissimum horreo condatur, vel quia granum ejus commolitur et teritur. . Far dicitur, eo quod initio frangeretur. Apud antiquos enim molarum usus nondum erat, sed frumentum in pila missum frangebant, et hoc erat genus molendi. . Adoreum tritici genus, quod idem vulgo semen dicitur. Ador quondam appellatum ab edendo, quia primo eo usi sunt homines, sive quia in sacrificio ipsius generis panis ad aras offerebatur. Unde adorea sacrificia dicuntur. . Siligo genus tritici a selecto dictum. Nam in pane species ejus praecipua est. . Trimestre triticum ideo nuncupatum, quia satum post tres menses colligitur; nam ubi propter aquam, aliamve causam, matura satio omissa est, praesidium ab hoc petitur. . Alica, Graecum nomen est. Alicastrum simile est alicae, pondere et bonitate praecipuum. . Hordeum dictum, quod prae caeteris generibus frumenti aridum ante fiat, vel quod spica ejus ordines habeat. Horum tria genera. Primum hexaticum vocatur, eo quod spica ejus sex ordines habeat, quod quidam cantherinum appellant, quoniam animalia melius quam triticum pascit, et homines salubrius quam malum triticum. Alterum distichon, eo quod duos ordines habet hoc plerique galaticum vocant. Tertium trimestre, quia dum cogit necessitas, verno seminatur, et celeriter colligitur. . Scandula, a divisione vocata. Duplex enim est, scanditurque, id est, dividitur. . Centenum appellatum, eo quod in plerisque locis jactus seminis ejus in incrementum frugis centesimum renascatur. Hinc et millium a multitudine fructus vocatum. . Panicium dictum, quod multis in regionibus ex eo panis vice homines sustententur, quasi panificium. Pistum a pasto. Sesamum, Graecum nomen est. . Farrago dicta a farre. Est enim herba hordeacea adhuc viridis, necdum granis ad maturitatem turgentibus. . Spicam de maturis frugibus abusive dicimus. Nam proprie spica est cum per culmi folliculum, id est, extremum tumorem aristae, adhuc tenues in modum spiculi eminent. . Arista appellata, quod prius ipsa arescat. Culmus est ipse calamus spicae, qui a radicibus nascitur. Et dictus culmus, quasi calamus. . Folliculus est theca frumenti, in qua granum servatur interius. Haec super spicam vallo instructa munimen praetendit, ne avium minorum morsibus spica suis fructibus exuatur, aut vestigiis proteratur. . Stipulae sunt folia, seu vaginae, quibus culmus ambitur, atque fulcitur, ne pondere frugis curvetur, quae ambiunt culmum. Et dicta stipula, quasi usta, et quasi ustipula. Stipula dicta ab usto; collecta enim messe uritur propter culturam agri. Item stipula, vel quia pars ejus uritur, pars interdum pro palea praeciditur. . Palea a quibusdam vocari dicitur, quod pala ventiletur, ut frumenta purgentur. Gentiles autem paleam a quadam Pale frugum inventrice nominaverunt, quam Cererem esse volunt. De qua Virgilius: Te quoque, magna Pales, et te memorande, canemus. Item alii a pabulo nuncupatam dicunt paleam, quod ea primum sola in pascendis animalibus praebebatur. Cujus natura ex contrario tantum est frigida, ut obrutas nives fluere non sinat; adeo calida, ut maturescere poma compellat. CAPUT IV. De leguminibus. . Legumina a legendo dicta, quasi electa. Veteres enim meliora quaeque legebant, sive quod manu legantur, neque sectionem requirant. . Leguminum plurima genera, ex quibus faba, lenticula, pisum, faselus, cicer, lupinus gratiora in usum hominum videntur. . Faba Graeca etymologia a vescendo vocabulum sumpsit, quasi faga, φάγειν enim Graece comedere dicitur. Primum enim homines hoc legumine usi sunt.

Hujus species duae, quarum altera communis, altera Aegyptia. . Faba fresa dicta, eo quod eam homines frendant, id est, frangant, et molendo comminuant. . Lens vocata, quod humida et lenta est, vel quod adhaeret humi. . Faselus autem, et cicer Graeca nomina sunt, sed faselus vile genus leguminis, quia omne quod abundat vile est, hoc autem semen abundanter invenitur. . Lupinus Graecum et ipsum nomen est. De quo Virgilius: Tristisque lupini, quia vultum gustantis amaritudine contristat; unde eos prae amaritudine, nec vermis, nec ullum animal comedit. . Medica, vicia, ervum, pabulorum optima sunt. . Medica dicta, quia Medis translata est in Graeciam, tempore quo eam Xerxes rex Persarum invasit. Haec semel seritur, et decem annis permanet, ita ut quater vel sexies possit per annum recidi. . Vicia dicta, quod vix ad triplicem perveniat fructum, cum alia legumina proventum habeant fertilem. Unde et Virgilius: Aut tenues fetus viciae. . Pisa, quod ea pensabatur aliquid auri minutum. Nam pis aurum dicitur. . Ervum a Graeco trahit vocabulum. Hoc enim illi ὄροβον dicunt, quod dum sit quibusdam pecoribus infestum, tauros tamen pingues efficit. CAPUT V. De vitibus. . Vitis plantationem Noe primus instituit rudi adhuc saeculo. Apud Graecos autem inventorem vitis Liberum appellant. Unde et eum gentiles post mortem deum esse voluerunt. . Vitis dicta, quod vim habeat citius radicandi, Alii putant vites dictas, quod invicem se vittis innectant, vicinisque arboribus reptando religentur. Est enim earum natura flexilis, quia, quasi brachiis quibusdam, quidquid comprehenderint stringunt. . Labrusca est vitis agrestis, quae in terrae marginibus nascitur. Unde et labrusca dicta a labris et extremitatibus terrae. . Codex dictus, quasi caudeae. Sic enim et veteres clodum pro claudo dicebant. .   Sarmentum a serendo, quasi serimentum. Malleolus est novellus palmes innatus prioris anni flagello, cognominatusque ob similitudinem rei: quod in ea parte quae deciditur ex veteri sarmento prominens, utrinque mallei speciem praebet. . Spadones sunt surculi fruge carentes, ex ipsa appellatione, quod sint inhabiles fructui, et sterilitate affecti. . Sagittam rustici vocant novissimam partem surculi, sive quia lougius recessit a matre, et quasi prosilit, seu quia acuminis tenuitate teli speciem praefert. . Summitates vitium et fruticum flagella nuncupantur, eo quod flatu agitentur. . Palmes vitis materia mollis, qui per novella brachia emissus fructum affert. Nam ideo rustici partem vitis palmitem dicunt. Palmes enim derivativum nomen est, quod nomen paragogum dicitur, quod a palma derivetur. Palma enim habet nomen prototypum, quod dicitur principale, ab eo quod ex se derivatum faciat. . Pampinus est folium, cujus subsidio vitis a frigore, vel ardore defenditur, atque adversus omnem injuriam munitur. Qui ideo alicubi intercisus est, ut et solem ad maturitatem fructus admittat, et umbram faciat. Et dictus pampinus, quod de palmite pendeat. . Capreoli dicti, quod capiant arbores, sunt enim cincinni, sive uncinoli, quibus se innectere vites et suspendere solent arboribus, quo adminiculo freti palmites ventos ac turbines contemnere queant, et sine lapsu periculorum fructus suos sustineant, ac sese vaga proceritate diffundant. . Corymbi sunt annuli qui proxima quaeque ligant, et comprehendunt, ne longius laxati palmites ventorum flatibus dissipentur. . Uvae dictae, quod intrinsecus humore sunt plenae, succique et pinguedinis. Nam humidum est quod exterius humorem habet, uvidum quod interius. . Acina . . . . . Botrus . . . . Racemus est botrionis pars, et botrio Graecum est. . Suburbanae uvae quaedam dicuntur, quia fructus earum ad escam velut pomum in urbibus venditur. Commendat enim eas et species et saporis jucunditas, ex quibus sunt praecoquae, duracinae, purpureae, dactyli, Rhodiae, Lybicae, cerauniae, stephanitae, tripedaniae, unciariae, cidonitae. Durabiles autem per totam hiemen

Venuculae et Numisianae. . Praecoquae vocatae, quod cito maturescant, et ante omnes sole coquantur. Has lageos dicunt, quod currant ad maturitatem velociter, ut lepus. . Purpureae, a colore dicuntur. Dactyli, a longitudine. Rhodiae, et Lybicae, a regionibus nuncupatae sunt. Cerauniae vero, quod rubeant, velut ignis. Stephanitae, a rotunditate. Unciariae, a magnitudine. . Genera autem uvarum quae vino deserviunt plurima. Ex quibus aminea dicta, quasi sine minio, id est, sine rubore. Album enim vinum reddit, quae cum sit unius nominis, non unam speciem reddit. Amineae duae geminae, ab eo dictae quod duplices uvas mittant. Aminea lanata, quia plus omnibus lanescit lanugine. Rubeliana dicta, quia ejus materia rubet. . Faecinia minuti acini et durae cutis uvas habet, nobilitate amineam sequitur, fecunditate praecedit. Quam proinde faeciniam vocat, quod plus quam caeterae faecis afferat. . Apianae vinum dulce faciunt, quas nisi cito legas, pluviis, et ventis, et maxime apibus infestantur, quarum depraedatione Apianae cognominatae sunt. . Balanitae a magnitudine nomen sumpserunt, βάλανον enim Graeci glandem vocant. . Biturica a regione nomen sortita est, turbines, et pluvias, et calores fortissime sustinens, nec in macra terra deficiens, hujus meriti et basilisca est. . Argitis Graecula vitis, generis albi, fertilis. Visula materiam et brevem, et latum folium mittens, cujus fructum nisi primo tempore colligas, aut ad terram decidet, aut humore putrescet. . Inerticula nigra est, quam Graeci amethyston vocant, boni vini, et lenis, a quo etiam nomen traxit, quod iners in tentandis nervis habeatur, quamvis gustui non sit hebes. . Mareoticae a regione Aegypti Mareotis dictae, unde prius venerunt; sunt enim et albae et nigrae. . Helvolae, quas quidam varias appellant, neque purpureae, neque nigrae; ab helvo colore ita dictae, subalbi tamen musti. Helvum enim est nigrum candidumque colore. Nam helvum, nec album, nec nigrum est. . Tertius locus vitium quae sola fecunditate commendantur, abundantia copiosa, multumque vini fluens. . Vitiscionia uvas grandes magis quam multas habet; nomen autem inde hoc sumens, quod multum vini fluat. Syriaca, vel quia de Syria allata, vel quia nigra est. . Multa autem genera vitium sunt, quae tamen mutatione loci et qualitatem et nomen amittunt. . Vitibus inter caetera magis ista conveniunt, oblaqueatio, putatio, propaginatio, fossio. . Oblaqueare est circa codicem terram aperire, et velut lacus efficere. Hoc aliqui excodicare appellant. . Putare est virgam ex vite supervacuam resecare, cujus flagellis luxuriat. Putare enim dicitur purgare, id est, amputare. . TRADUCERE, transducere. PROPAGINARE vero flagellum vitis terrae submersum sternere, et quasi porro pangere. Hic propagines a propagare, id est, protendere, dicuntur. Fodere vero est foveam facere, quasi fovere CAPUT VI. De arboribus. . Arborum nomen, sive herbarum, ab arvis inflexum creditur, eo quod terris, fixis radicibus, adhaerent. Utraque autem ideo sibi pene similia sunt, quia ex uno alterum gignitur. Nam dum sementem in terram jeceris, herba prius oritur, dehinc confota surgit in arborem, et infra parvum tempus, quam herbam videras, arbustum suspicis. . Arbustum arbor novella, et tenera, in qua insertio fieri potest, et dicta arbusta, quasi arboris hasta. Alii arbustum locum, in quo arbores sunt, volunt accipere, sicut salictum. Sic et virectum, ubi virgulae, et virentes. . Arbor autem et fructifera, et sterilis; arbos autem non nisi fructifera. Genere autem feminino arbores dicimus, poma vero neutro. . Frutex brevis est appellatus, quod terram fronde tegat, cujus plurale nomen fruteta; arbor alta est. . Silva vero spissum nemus, et breve. Silva dicta, quasi xilva, quod ibi ligna caedantur. Nam Graeci ξύλον lignum dicunt. Multa enim Latina nomina Graecam plerumque etymologiam recipiunt. . Nemus a numinibus nuncupatum, quia pagani ibi idola constituebant. Sunt enim

nemora arbores majores, umbrosae frondibus. . Lucus est densitas arborum solo lucem detrahens, tropo antiphrasi, eo quod non luceat, sive a luce, quod in eo lucebant funalia, vel cerei, propter nemorum tenebras. . Saltus est densitas arborum alta, vocata hoc nomine, eo quod exiliat in altum, et in sublime consurgat. . Aviaria secreta nemora dicta, quod ea aves frequentant. . Recidiva arborum sunt quae, aliis sectis, repullulant. Alii recidiva a cadendo dicunt, quia post casum nascuntur. Alii a recidendo, et repullulando dixerunt; ergo recidivum, ubi mors, aut casus. . Insitio dicitur, cum fisso trunco surculus fecundae arboris sterili inseritur; aut oculorum impositio, cum, inciso cortice, libro alienae arboris germen immittitur. . Plantae sunt de arboribus; Plantaria vero quae ex seminibus nata sunt cum radicibus, et a terra propria transferuntur. . Cespites frutices sunt, quasi cuspites, vel quasi circa pedes. Frondes, quod ferant virgulta, vel umbras, sunt autem causa umbrarum. Oculi nodi sunt, ex quibus frondes exeunt. . Radix appellatur, quod quasi radiis quibusdam fixa terris, in profunda dimergitur. Nam physici dicunt parem esse altitudinem radicum et arborum. Alii radicem a similitudine radiorum dictam putant, vel quia si eradatur, non repullulat. . Truncus est statura arboris insistens radici. Corticem veteres corucem vocabant. Dictus autem cortex, quod corio lignum tegat. . Liber est corticis pars interior, dictus a liberato cortice, id est, ablato. Est enim medium quoddam inter lignum et corticem. . Rami sunt qui de trunco manant, sicut a ramusculis caetera. Surculi a praecisione serrae nuncupati. . Virgulum est quod de radice pullulat; ramus, qui de ipso robore arboris; virga, quae de ramis. Proprie autem virgultum appellatur, quod ad radicem arboris nascitur, et quasi inutile ab agricolis amputatur. Et hinc dictum virgultum, quia ex virga tollitur. Virga, vel a virtute dicitur, quod vim in se multam habeat, vel a viriditate, vel quia pacis indicium est, quod vim regat. Unde hac utuntur magi ad placandos inter se serpentes, et idcirco in ea hos sustinent illigatos. Hac etiam philosophi, et reges, ac magistri, et nuntii, et legati utuntur. . Flagella dicuntur, ut praediximus, summae arborum partes, ab eo quod crebros ventorum sustinent flatus. . Cymas vocatas (dicunt) quasi comas. Folia Graece φὑλλα dicuntur, inde est ad nos hoc nomen per derivationem translatum. . Flores nominati, quod cito defluant de arboribus, quasi fluores, quod cito solvantur. In his duplex gratia: coloris et odoris. Austro enim flores solvuntur, Zephyro fiunt. . Germen dicimus surculum praegnantem, a gerendo; unde et germinatio. . Fructus nomen accepit a frumine, id est, eminente gutturis parte, qua vescimur. Inde et fruges. Fructus autem proprie dicuntur agrorum, et arborum, quibus utique utimur. In animalibus vero abusive et translative vocamus fructum. . Poma dicta ab opimo, id est, a copiae ubertate. Matura dicuntur, quia apta sunt ad mandendum; sic et immatura, quia priusquam matura fiant, dura sunt ad mandendum. . Ligna dicta, quia incensa convertuntur in lumen. Unde et lychnum dicitur, quod lumen det. . Hastula a tollendo nuncupata, quasi abstula. Fomes est hastula quae ab arboribus excutitur recisione, aut hastulae ambustae, aut ligna cavata, a fungis nomine accepto, qnod ita capiat ignem. De quo Virgilius: Rapuitque in fomite flammam. . Torris lignum adustum, quem vulgus titionem appellat, extractum ex foco, semiustum et exstinctum. . Quisquiliae, stipulae immistae surculis et foliis aridis. Sunt autem purgamenta terrarum. Caries putredo lignorum; dicta hoc nomine, quod eveniat lignis virtute carentibus. CAPUT VII. De propriis nominibus arborum. . Palma dicta, quia manus victricis ornatus est, vel quod oppansis est ramis, in modum palmae hominis. Est enim arbor insigne victoriae, proceroque ac decoro virgulto, diuturnisque frondibus vestita, et folia sua sine ulla successione conservans. Hanc

Graeci Phoenicem dicunt, quod diu duret, ex nomine avis illius Arabiae, quae multis annis vivere perhibetur. Quae dum in multis locis nascatur, non in omnibus fructus perficit maturitatem. Frequenter autem in Aegypto et Syria. Fructus autem ejus dactyli, a digitorum similitudine nuncupati sunt, quorum etiam et nomina variantur. Nam alii appellantur palmulae similes myrobelani. Alii Thebaici, qui et Nicolai. Alii nucales, quos Graeci caryotas vocant. . Laurus a verbo laudis dicta. Hac enim cum laudibus victorum capita coronabantur. Apud antiquos autem laudea nominabatur, postea d littera sublata, et subrogata r, dicta est laurus, ut in auriculis, quae initio audiculae dictae sunt, et medidies, qui nunc meridies dicitur. Hanc arborem Graeci δάφνην vocant, quod nunquam deponat viriditatem, inde illa potius victores coronantur. Sola quoque arbor haec vulgo fulminari minime creditur. . Malum a Graecis dictum, quod sit fructus ejus pomorum omnium rotundissimus. Unde et haec sunt vera mala quae vehementer rotunda sunt. Malum Matianum a loco vocatum unde prius advectum est. Nam multae arbores nomina ex provinciis et civitatibus de quibus allatae sunt acceperunt. Virgilius amantibus quid ex malo quaeri soleat ostendit. . Mala Cydonia nomen sumpserunt ex oppido, quod est in insula Creta, de qua dicere solent Graeci urbium Cretensium matrem Cydoniam, ex cujus pomo cydonitum conficitur. Fit quoque ex ea et vinum, quo languentium desideria falluntur. Nam specie, et gustu, et odore cujuslibet vini veteris imaginem repraesentat. . Melimelum a dulcedine appellatum, quod fructus ejus mellis saporem habeat, vel quod in melle servetur, unde et quidam: Si tibi Cecropio saturata Cydonia melle Ponentur dicas: haec melimela placent. . Malum Punicum dicitur, eo quod ex Punica regione sit genus ejus translatum. Idem et malogranatum eo quod inter corticis rotunditatem granorum contineat multitudinem. Arbor autem malogranata est generis feminini, pomum vero generis neutri. Flores malorum a Graecis appellati sunt κύτινοι ; Latini caducum vocant. Agrestium autem malorum flores Graeci βαλάυστια appellaverunt, quorum alii albi, alii purpurei, alii rosei reperiuntur, similes floribus mali Punici. Negant medici mali Punici cibo corpora nostra nutriri; sed eo sic opinantur utendum, ut medicari potius, non alere, videatur. . Malum Persicum, cui brevis admodum vita concessa est, trium generum esse fertur: Duracinum, Armenicum, et Persicum. Duracinum nuncupatur, eo quod pomum ejus in gustu acorem referat. Armeniacum dicitur, quod primum genus ab Armenia sit advectum. Persicum vocatum, quod eam arborem primus in Aegypto severit Perseus, a quo se oriundos Ptolemaei ferebant. Haec in Perside fructum generat interfectorium, apud nos autem jucundum, ac suavem. Horum aliud praecox, aliud vocatur aestivum. . Medica arbor cujus nomen etiam in carminibis Mantuanis inclaruit, asportata primum a Medis, unde et vocabulum sumpsit. Hanc Graeci κεδρὸμηλον, Latini citriam vocant, quod pomum ejus ac folia cedri odorem referant. Malum ejus inimicum venenis, et hoc est, quod idem poeta intelligi voluit cum tradat ex illa foveri animam. Haec arbor omni pene tempore plena est pomis, quae in ea partim acerba, partim matura, partim adhuc in flore sunt posita, quod in caeteris arboribus rarum est. . Mella, quam Graeci loton appellant, quae vulgo propter formam et colorem faba Syriaca dicitur. Arbor est enim magna, fructum ferens comestibilem, majorem pipere, gustu suavem, unde et mella vocata est. . Coccimela, quam Latini ob colorem prunum vocant, alii a multitudine enixi fructus nixam appellant. Cujus generis Damascena melior, a Damasco oppido, unde prius asportata est, dicta; cujus solum pomum stomacho mederi probatur, nam caetera noxia perhibentur. Haec sola arbor gummi glutinosum, et compactivum distillat, quo et medici et scriptores utuntur. .

Elaeomeli nascitur in Palmyra Syriae civitate, ex eo ita appellata, quod ex trunco oleum defluat in crassitudine mellis, saporis suavis. . Epimelis sorbo similis, mediocris arbor, et flore candidulo, dicta, quod dulcedine sit ejus fructus, et acuto sapore commistus. Haec arbor aetate durat exigua. . Melopos arbor in Africa Punica lingua vocata, ex qua profluit lentus succus, quia a loco Ammoniacus nominatur. . Mespilus arbor spinosa, fructu similis malorum, sed paulo breviore, unde et appellata, quod pilulae formam habeant ejus poma. . Pyrus vocata videtur, quod in ignis speciem deformata est, nam hoc genus pomi ab amplo incipit, et in angustum finit, sicut ignis. Pyrus autem arbor, fructus ejus pyrum est: cujus multae species, ex quibus Crustumia sunt pyra ex parte rubentia, ab oppido Crustumio nominata. Poma pyri jumentis imposita, vel si pauca, vehementer onerosa dicuntur esse. . Cerasus a Ceraso urbe Ponti vocata. Nam Lucullus, cum Cerasum civitatem Ponti delesset, hoc genus pomi inde avexit, et a civitate Cerasum appellavit. Arbor autem Cerasus, pomum cerasum dicitur. Hoc etiam et ante Lucullum erat in Italia, sed durum, unde et Cornum appellatum est. Est autem arbor apta hastilibus, unde et Virgilius: Bona bello cornus. . Ficus Latine a fecunditate vocatur. Feracior enim est arboribus caeteris. Nam ter quaterque per singulos annos generat fructum, atque altero maturescente, alter oboritur. Hinc et caricae a copia nominatae. Ficus Aegyptia fecundior fertur, cujus lignum in aqua missum illico mergitur, et cum in limo aliquandiu jacuerit, deinde in superficiem sustollitur, versa vice naturae, quando madefactum debuit humoris pondere residere. Antea athletae ficis alebantur, priusquam eos Pythagoras exercitator ad carnis usum, qui fortior cibus est, transtulisset. A senibus in cibo saepius sumptae ficus, rugas eorum feruntur distendere. Tauros quoque ferocissimos ad fici arborem colligatos repente mansuescere dicunt. . Caprificus appellata, eo quod parietes quibus innascitur carpit. Rumpit enim, et prodit ex lateribus quibus concepta est. Alii putant caprificum dictam quod ficus arbor ejus remedio fecundetur. . Morus a Graecis vocata, quam Latini rubum appellant, eo quod fructus ejus velut virgulti rubent. Est enim morus silvestris fructus afferens, quibus in deserto pastorum fames ac penuria confovetur. Hujus folia superjacta serpenti feruntur interimere eum. . Sycomorus, sicut et morus Graeca nomina sunt. Dicta autem sycomorus, quod sit foliis similis moro. Hanc Latini celsam appellant ab altitudine, quia non est brevis, ut morus. . Nux appellata, quod umbra vel stillicidium foliorum ejus proximis arboribus noceat. Hanc alio nomine Latini Juglandem vocant, quasi Jovis glandem. Fuit enim haec arbor consecrata Jovi, cujus pomum tantam vim habet, ut missa inter suspectos herbarum vel fungorum cibos, quidquid in eis virulentum est, exsudet, rapiat atque exstinguat. . Nuces autem generaliter dicuntur omnia tecta corio duriori, ut pineae, avellanae, juglandes, castaneae, amigdalae. Hinc et nuclei dicti, quod sint duro corio tecti. At contra poma, omnia mollia, mala dicta, sed cum adjectione terrarum in quibus antea nata sunt, ut Persica, Punica, Matiana, Cydonia, etc. . Amygdala nomen Graecum est, quae Latine nux longa vocatur. Hanc alii nuciclam vocant, quasi minorem nucem. De qua Virgilius: Cum se nux plurima silvis induet in florem. Cunctis enim arboribus prior se flore vestit, et ad ferenda poma arbusta sequentia praevenit. . Avellanae ab Avellano Campaniae oppido, ubi abundant, cognominatae sunt. Hae a Graecis Ponticae appellantur, eo quod circa Ponticum mare abundent. . Castaneam Latini a Graeco appellant vocabulo. Hanc enim Graeci κάστανον vocant, propter quod fructus ejus gemini in modum testiculorum intra folliculum reconditi sunt, qui dum ejiciuntur, quasi castrantur. Haec arbor, simul ut excisa fuerit, tanquam silvam ex sese expullulare consuevit. . Ilex ab electo

vocata. Hujus enim arboris fructum homines primum ad victum sibi elegerunt, unde poeta: Mortales primi ructabant gutture glandem. Prius enim quam frumenti usus esset, antiqui homines glande vixerunt. . Suberies arbor, ex qua validissimus cortex natatorius extrahitur. Et ideo appellata suberies, eo quod fructus ejus sues edunt; porcorum enim sunt alimenta, non hominum, et dicta suberies, quasi subedies. . Fagus et aesculus arbores glandiferae ideo vocatae creduntur, quod harum fructibus olim homines vixerint, cibumque sumpserint, escamque habuerint. Nam aesculus ab esca dicta, fagus vero a Graeco vocabulum traxit; φάγειν enim Graece comedere dicitur. . Xyliglycon, quam Latini corrupte siliquam vocant, ideo a Graecis tale nomen accepit, eo quod ligni ejus fructus dulcis, ξύλον quippe dicunt lignum γλυκὺ dulce. Hujus arboris pomo succus expressus acatia a Graecis dicitur. . Pistacia, quod cortex pomi ejus nardi pistici odorem referat. . Pinus arbor picea ab acumine foliorum vocata. Pinum enim antiqui acutum nominabant. Pinum autem aliam pitin, aliam Graeci πέυκην vocant, quam nos piceam dicimus, eo quod desudet picem. Nam et specie sibi differunt. In Germaniae autem insulis hujus arboris lacryma electrum gignit. Gutta enim defluens rigore vel tepore in soliditatem durescit, et gemmam facit de qualitate sua nomen accipiens, id est, succinum, eo quod succus sit arboris. Pinus creditur prodesse cunctis quae sub ea seruntur, sicut nux nocere omnibus. . Abies dicta, quod prae caeteris arboribus longe eat, et in excelsum promineat. Cujus natura expers est terreni humoris, ac proinde habilis atque levis habetur. De qua Virgilius: Et casus abies visura marinos, quia ex ea naves fiunt. Hanc quidam Gallicam vocant propter candorem. Est autem sine nodo. . Cedrus, quam Graeci κέδρον vocant: quasi καιομένης δρυὸς ὑγρὸν, id est, arboris humor ardentis, cujus folia ad cypressi similitudinem respondent. Lignum vero jucundi odoris est, et diu durans, nec a tinea unquam exterminatur. De qua Persius: Et cedro digna locutus. Scilicet propter durabilem perpetuitatem. Unde et in Templis propter diuturnitatem ex hoc ligno lacunaria fiunt. Hujus ligni resina cedrea dicitur, quae in conservandis libris adeo est utilis, ut perliti ex ea, nec tineas patiantur, nec tempore consenescant. Nascitur in Creta, Africa, atque Syria. . Cyparissus Graece dicitur, quod caput ejus a rotunditate in acumen erigitur, unde et κωνοειδὴς vocatur, id est, alta rotunditas. Hinc et fructus ejus conus, quia rotunditas ejus talis est, ut conum imitetur. Unde et coniferae cyparissi dicuntur. Hujus lignum cedro pene proximam habet virtutem. Templorum quoque trabibus aptum, impenetrabili soliditate nunquam oneri cedit, sed ea qua in principio fuerit firmitate perseverat. Antiqui cypressi ramos prope rogum constituere solebant, ut odorem cadaverum, dum urerentur, opprimerent jucunditate odoris sui. . Juniperus Graece dicta, sive quod ab amplo in angustam finiat, ut ignis sive quod conceptum diu teneat ignem; adeo ut si prunae ex ejus cinere fuerint opertae, usque ad annum perveniant; πῦρ enim apud Graecos ignis dicitur. Jupinerus autem alia parva, alia magna est. . Ebenus in India et Aethiopia nascitur, quae caesa durescit in lapidem. Cujus lignum nigrum est, et cortex levis, ut lauri, sed Indicum maculosum est in parvulis distinctionibus albis ac fulvis. Aethiopicum vero, quod praestantius accipitur, in nullo est maculatum, sed est nigrum, leve et corneum. Est autem Mareotica palus in India, unde ebenus venit. Lucanus: Ebenus Mareotica, inquit. Ebenus autem crepundiis illigatur, ut infantem visu nigra non terreant. . Platanus, a latitudine foliorum dicta, vel quod ipsa arbor patula sit, et ampla. Nam πλάτος Graeci latum vocant. Expressit hujus arboris Scriptura et nomen, et formam, dicens: Quasi platanus dilatata sum juxta aquam in plateis. Est autem tenerrimis foliis, ac mollibus, et vitium similis. . Quercus, sive quernus dicta,

quod ea soliti erant dii gentium quaerentibus praecinere; arbor multum annosa, sicut legitur de quercu Mambre, sub qua habitavit Abraham, quae fertur usque ad Constantis regis imperium per multa saecula perdurasse. Hujus fructus galla appellatur. E quibus una agrestis ὀμφακίτης dicta, parva forma, sed firmo corpore, atque nodoso, quae medicaminibus et in caustis adhibetur. Altera βάλανος levis, ac lenis, ac nimium perforata, lucernarum tantum usibus necessaria. . Fraxinus vocari fertur, quod magis in asperis locis montanisque fragis nascatur. Hinc per derivationem fraxinus, sicut a monte montanas. De quo Ovidius: Et fraxinus utilis hastis. . Taxus venenata arbor unde et toxica venena exprimuntur. Ex hac arcus Parthi et aliae gentes faciunt. Unde et poeta: Ityreos taxi torquentur in arcus. Ityreos autem dicit Parthicos. . Acer, coloribus impar. Robur autem generaliter dicitur ex omni materia quidquid est firmissimum. . Alnus vocatur, quod alatur amne. Proxima enim aquae nascitur, nec facile extra undas vivit. Hinc et tenera, et mollis, quia in humecto loco nutritur. . Ulmus nomen accepit, quod uliginosis locis et humidis melius proficit. Nam in montanis et asperis minus laeta est. . Larix, cui hoc nomen a Castello Laricino inditum est, ex qua tabulae tegulis affixae flammam repellunt, neque ex se carbonem ambustae efficiunt. . Populus dicta, quod ex ejus calce multitudo nascatur. Cujus genus duplex est. Nam altera est alba, altera nigra. Alba autem populus dicta, quia folia ejus una parte sunt alba, altera viridia. Haec igitur bicolor habens quasi noctis et diei notas, quae tempora ortu solis occasuque constant. Generat etiam resinam circa Eridanum fluvium, vel, ut alii memorant, in finibus Syriae. . Tiliam dicunt vocatam, eo quod utilis sit ad usum telorum nitore et levitate jaculandi. Est enim genus materiae levissimae. . Salix dicta, quod celeriter saliat, hoc est, velociter crescat, arbor lenta, vitibus habilis vinciendis. Cujus seminis hanc dicunt esse naturam, ut si quis illud in poculo hauserit, liberis careat, sed et feminas infecundas efficit. Populus autem, et salix, et tilia, mollis materiae sunt, et ad sculpturam aptae. . Vimen vocatur, eo quod vim habeat multam viroris. Natura enim ejus talis est, ut etiam si arefacta alluatur, virescat; deinde excisa, atque in humo fixa, radicibus sese ipsa demergat. . Myricae, quam Latini tamaricem vocant, ex amaritudine nominata. Gustus enim ejus nimis amarus est. Haec arbor in solitudine et saxosa humo nascitur, ex qua etiam arbore maleficis artibus μισήθρα, id est, odia concitari dicuntur. . Myrtus a mari dicta, eo quod magis littorea arbor sit. Unde et Virgilius: Littora myrtetis laetissima; et: Amantes littora myrtos. Hinc est, quod a Graecis μυρίνη dicitur. Medicorum autem libri hanc arborem aptam scribunt mulierum necessitatibus plurimis. . Lentiscus, quod cuspis ipsius lenta sit, et mollis. Nam lentum dicimus quidquid flexibile est, unde et lentum vimen, et vites, Virgilius: Et lentae vites, pro flexibiles. Hujus fructus oleum desudat, cortex resinam, quae mastix appellatur, cujus plurima et melior in Chio insula gignitur. . Terebinthus arbor Graecum nomen, generans resinam omnium resinarum praestantiorem. . Buxus Graecum est nomen a Latinis ex parte corruptum, πύξος enim appellatur apud eos, arbor semper virens, et laevitate materiae elementorum apicibus apta. Unde et Scriptura: Scribe in buxo. . Rhododendron, quod corrupte vulgo Lorandrum vocatur, quod sit foliis lauri similibus, flore ut rosa. Arbor venenata, interficit enim animalia, et medetur serpentium vexationes. . Herbitum vocaverunt pastores, eo quod vice herbae praebeatur pecoribus, ubi desunt pascua. . Turbiscus, quod de uno cespite ejus multa virgulta surgant, quasi turba. Stipa vocata propter quod ex eo stipentur tecta. Hinc et stipula per diminutionem. . Arundo dicta, quod cito arescat. Hanc veteres cannam vocaverunt, arundinem vero postea Varro dixit. Sane sciendum, quod

Latinum canna de lingua Hebraea sumptum est. Apud eos enim calamus canna dicitur. Cicuta autem est, quod est inter cannarum nodos, dicta, quod lateat. . In indicis stagnis nasci arundines calamique dicuntur, ex quorum radicibus expressum suavissimum succum bibunt, unde et Varro ait: Indica non magnum in arbore crescit arundo. Illius et lentis premitur radicibus humor: Dulcia cui nequeant succo concedere mella. . Sambucus mollis et pervia arbor. Rhamnus genus est rubi, quam vulgo senticem ursinam appellant, asperum nimis, et spinosum. . Sentix dicta a situ, quod est terra inculta, in qua sentices spinaeque nascuntur. Majores autem nostri omnem arborem spinosam veprem dicebant quod vi prendat. . Oleaster dictus, quod sit foliis olivae similibus, sed latioribus: arbor inculta, atque silvestris, amara atque infructuosa, cui insertus olivae ramus vim mutat radicis, et vertit eam in propriam qualitatem. Lacryma oleastri arboris duplex est. Alia enim gummi simulat sine ullo qualitatis morsu, alia ammoniaci guttam ex stillatione collectam ac remordentem. . Oliva Graece ἔλαιος dicitur, ex quo in Latinum tractum est, ut oliva dicatur. Olea autem ipsa arbor est, fructus oliva, succus oleum. Est autem arbor pacis insigne, cujus fructus diversis nominibus appellatur. . Orchades, olivae Graeca etymologia a similitudine testiculorum vocatae, quos Graeci ὄρχεις vocant. . Radiolae, pro eo quod oblongae sunt in modum radiorum. Paphiae a Papho insula dictae, unde prius allatae sunt. . Lyciniae, eo quod optimum dent lumen. Nam λὺχνος lumen est. Unde et lychnum nomen accepit, quia aptum est flammis et luminibus. . Pausia, quam corrupte rustici pusiam vocant, viridi oleo et suavi apta. Et dicta pausia, quod paviatur, id est, tundatur, unde et pavimentum. . Syria dicta, pro eo quod de Syria est allata, sive quia nigra est. Crustumia eadem et volemis dicta, eo quod volam compleat magnitudine, hoc est, mediam manum, unde et involare dicimus. Quidam autem volemum Gallica lingua bonum et magnum intelligunt. Colymbades appellatae . . . . . . Oleum autem ab olea nominatur. Nam, ut diximus, olea est arbor, unde derivatum fit oleum. Sed quod ex albis fuerit olivis expressum vocatur Hispanum, a Graecis ὀμφάκιον appellatum. Quod autem ex fulvis et nondum mitibus fuerit expressum, viride appellatur. Quod vero ex nimium maturis, commune dicitur. Ex iis ad usum vitae primum est Hispanum, secundum viride, tertium commune. . Amurca olei pars aquosa, ab emergendo dicta, id est, quod ab oleo se emergat, et faex ejus sit. Hanc Graeci amorgen vocant ex Latina lingua trahentes vocabulum. . Gumen Graecum nomen est, hoc enim illi κόμμι dicunt. . Resinam Graeci ῥητίνην vocant, ῥέον enim Graece dicitur quidquid manat. Est enim lacryma sudore exhalata lignorum, ut cerasi, lentisci, balsami, vel reliquarum arborum, sive virgultorum, quae sudare produntur, sicut et odorata Orientis ligna, sicut gutta balsami, ac ferularum, vel succinorum, cujus lacryma durescit in gemmam. Prima est resina terebinthina omnium praestantior. Affertur autem ex Arabia Petraea, atque Judaea, et Syria, Cypro, et Africa, ex insulis quoque Cycladibus. Secunda est lentiscina, quae mastix vocatur: haec ex Chio insula deportatur. Tertia pinalis. Quarum alia πιτυΐνη, alia πευκίνη, alia liquida, alia arida, et afferuntur ex Tyrrhena Colophonia. Unde etiam nomen Colophonia resina sumpsit. . Pix Graecum nomen est, quam illi πίσσαν vocant. Alii volunt ex pino picem vocari; haec a Graecis appellatur clonia; nos ramalem dicere possumus, cujus probabilis splendens, laevis et munda. . Creandarum arborum naturaliter tria sunt genera; aut enim sua sponte nascuntur, aut ex seminibus fortuitu jacentibus surgunt, aut ex radicibus pullulant. Nam caetera usus invenit, favente natura. . Omnia poma Latine neutri generis esse dicuntur; arbores autem feminini sunt generis, exceptis paucis, ut hic oleaster, hoc siler, ut Virgilius: Molle siler.

Item hoc buxum, licet et haec buxus dicatur. Nam superfluam quidam volunt facere discretionem, ut haec buxus de arbore dicamus, buxum vero de ligno composito. CAPUT VIII. De arboribus aromaticis. . Aromata sunt quaeque fragrantis odoris, quae India, vel Arabia mittit, sive aliae regiones. Nomen autem aromata traxisse videntur, sive quod aris imposita divinis invocationibus apta videantur, seu quod sese aeri inserere ac miscere probantur. Nam quid est odor, nisi aer contactus? . Thus arbor Arabiae, immensa atque ramosa, lenissimi corticis, ramis ad aceris qualitatem; amigdalae modo succum aromaticum fundens album, et masticatione velut in pulverem resolutum, et cum frangitur, intus pingue est, et igni appositum facile ardescens. Et appellatur apud nos masculum, eo quod sit natura rotundum in modum testiculorum. Reliquum planum, et pene scabrosum, minus optimum. Adulteratur autem admista resina, sive gummi, sed dignoscitur sua proprietate. Nam thus igni impositum ardescit, resina fumescit, gummi vero liquescit calefactum. . Thus autem a tundendo dicitur, quia dum gummi guttae ex arbore cadunt in glebis miscentur; dum vero glebae in pulverem rediguntur, thus carpitur, et virgulis tunditur, et sic inde manibus tollitur. Hoc et Libanum vocatum a monte Arabiae, ubi Sabaei sunt. Nam mons eorum Libanus dicitur, ubi thura colliguntur. . Myrrha Arabiae arbor altitudinis quinque cubitorum, similis spinae quam ἄκανϑον dicunt, cujus gutta viridis atque amara, unde et nomen accepit myrrha. Gutta ejus sponte manans pretiosior est, elicita corticis vulnere vilior judicatur. Sarmenta ejus Arabes ignibus fovent, quorum fumo satis noxio, nisi ad odorem storacis occurrant, plerumque insanabiles morbos contrahunt. Myrrha autem Trogloditica ab insula Arabiae dicta, ubi melior colligitur, et purior. . Storax arbor Arabiae, similis malo Cydonio, cujus virgulae inter Caniculae ortum cavernatim lacrymam fluunt. Distillatio ejus in terram cadens munda non est, sed cum proprii corticis scrobe servatur. Illa autem quae virgis et calamis inhaeserit, munda est, et albida; dehinc fulva fit solis causa, et ipsa storax calamites pinguis, resinosa, odoris jucundi, humecta, et veluti mellosum liquorem emittens. Storax autem dicta, quod sit gutta arboris profluens, et congelata. Nam Graeci stiriam guttam dicunt, Graece autem στύραξ Latine storax dicitur. . Bdellium Indiae et Arabiae arbor, cujus lacryma melior Arabica. Est enim lucida, subalbida, levis, pinguis, aequaliter cerea, et quae facile molliatur, neque ligno, vel terrae commista, amara, odoris boni. Nam ex India sordida est, et nigra, et majori gleba. Adulteratur autem admisto gummi, qui non ita amarificat gustum. . Mastix arboris lentisci gutta est. Haec granomastix dicta est, quia in modum granorum est. Melior autem in Chio insula gignitur, odoris boni, candoris cerae Punicae. Unde et splendorem cutis pulchrificat. Adulteratur autem interdum resina, vel thure. . Piperis arbor nascitur in India, et in latere montis Caucasi, quod soli obversum est, foliis ad juniperi similitudinem. Cujus silvas serpentes custodiunt, sed incolae regionis illius, cum maturae fuerint, incendunt. Et serpentes igne fugantur, et inde ex flamma nigrum piper efficitur. Nam natura piperis alba est, cujus quidem diversus est fructus. Nam quod immaturum est, piper longum vocatur; quod incorruptum ab igne, piper album; quod vero cute rugosa et horrida fuerit, ex calore ignis trahit et colorem et nomen. Piper si leve est, vetustum; si grave, novellum: vitanda est autem mercatorum fraus. Solent enim vetustissimo piperi humecto argenti spumam aspergere, aut plumbum, ut ponderosum fiat. . Aloa in India atque Arabia gignitur, arbor odoris suavissimi, ac summi. Denique lignum ipsius, vice thymiamatum altaribus adoletur, unde et nomen traxisse creditur. . Cinnamomum dictum, quod cortex ejus in modum cannae sit rotundus, et gracilis. Gignitur autem in Indiae et Aethiopiae

regionibus, frutice brevi duorum tantum cubitorum, colore subnigro, vel cinereo, tenuissimarum virgarum. Nam quod in crassitudinem extenditur, despectui est; quod vero gracilius provenerit, eximium. Quod cum frangitur, visibile spiramentum emittit ad imaginem nebulae, seu pulveris. . Amomum vocatum, quod veluti odorem cinnamomi referat. Nascitur in Syria et Armenia: frutex ejus botrosum semen reddens sibi connexum, flore albo veluti violae, foliis similibus brioniae, odore etiam bono, somnos suavificat. . Casia nascitur in Arabia, virga robusti corticis, et purpureis foliis, ut piperis. Est autem virtutis cinnamomi similis, sed potentia inferior; unde pro cinnamomi vice duplex ejus pondus in medicamentis admiscetur. . Calamus aromaticus a similitudine calami usualis vocatur. Gignitur in India multis nodis geniculatus fulvus, fragrans spiritus suavitate. Qui cum frangitur, in multas fit partes scissilis, simulans gustu casiam cum levi acrimonia remordente. . Balsami arbor in Judaea intra terminos tantum XX jugerum erat. Posteaquam eamdem regionem Romani potiti sunt, etiam latissimis collibus propagata est, stirpe similis viti, foliis similis rutae, sed albidioribus, semperque manentibus. Arbor autem balsamum, lignum ejus xylobalsamum dicitur; fructus, sive semen, carpobalsamum; succus opobalsamum. Quod ideo cum adjectione significatur, eo quod percussus ferreis ungulis cortex ligni per cavernas eximii odoris guttam distillat; caverna enim Graeco sermone ὀπὴ dicitur. Cujus guttam adulterant admisto Cyprino oleo, vel melle. Sed sincera probatur a melle, si cum lacte coagulaverit; ab oleo, si instillata aqua, aut admista, facile fuerit resoluta, praeterea si laneae vestes ex ipsa pollutae non maculantur. Adulteratum quidem, neque lacte coagulat, et ut oleum in aqua supernatat, et vestem maculat. Balsama autem si pura fuerint, tantam vim habent ut, si sol excanduerit, sustineri manu non possint. CAPUT IX. De herbis aromaticis, sive communibus. . Exstant et quarumdam herbarum nomina, quae ex aliqua sui causa resonant, habentes nominum explanationem. Non tamen omnium herbarum etymologiam invenies: nam pro locis mutantur etiam nomina. . Folium dictum, quod sine ulla radice innatans in Indiae littoribus colligitur. Quod lino perforatum, siccant Indi, atque reponunt. Fertur autem Paradisi esse herba gustu nardum referens. . Nardus herba est spicosa, unde et a Graecis ναρδοστάχυς appellata, quarum alia Indica, alia Syriaca vocatur, non quod in Syria nascatur, sed quod mons in quo invenitur alio latere Indiam spectat, alio Syriam. Est autem Indica multiformis, sed melior Syriaca, levis, fulva, comosa, spica parva, odoratissima, cyperum simulans. Quod si multum in ore tardaverit, linguam siccat. Nardus Celtica a regione Galliae nomen traxit. Nascitur enim saepius in Liguriae Alpibus, et in Syria, frutice parvo, radicibus in manipulo collectis ligamentis. Flos ejus tantum propter odorem bonus. Thyrsi ejus atque radiculae utiles probantur usibus nostris. . Costum radix herbae est nascentis in India, Arabia, et Syria, sed melius Arabicum; est enim album, et leve, suave, jucundi odoris; Indicum colore atro, et leve, ut ferula; Syriacum vero pondere grave, colore buxeo, odore acri, summum tamen album, leve, aridum, gustum incendens. . Crocum dictum ab oppido Ciliciae quod vocatur Coricium, quanquam et alibi nascatur, sed non tantum, vel tale, quale in Cilicia. Unde et a potiore parte nomen accepit. Nam multae res nomina sumpserunt a locis ubi plus provenit et melius aliquid. Optimum est autem, quod fuerit recens, odoris boni, albedine parva, porrectae longitudinis, integrum, et neque in fragmenta comminutum, inspiratione bona, et cum carpitur, manus inficiens, et leviter acre. Quod si ejusmodi non fuerit, aut vetustum, aut infusum agnoscitur. Adulteratur autem admisto crocomagmate. Augendi quoque ponderis causa spuma argenti contrita adjicitur, et proditur, si

pulverulentum reperitur, atque decoctum ab odore proprio fuerit lapsum. . Crocomagma, expressis aromatibus crocini unguenti, atque informato sedimine in pannusculos fit, et ideo sic appellatur. . Asarum nascitur in umbrosis montibus, foliis casiae similibus, inter quae flos juxta radicem purpureus, in quo semen continetur uvarum simile, radicibus pluribus, atque tenuissimis, et bene redolentibus, et est virtute similis nardo. Phu nascitur in Ponto, foliis oleastro similibus. . Cyperus a Graecis vocatur, quod habeat virtutem ferventem. Radix ejus est junci trianguli, foliis porri similibus, radicibus nigris, sive contiguis, in similitudinem olivarum odoratissimis, atque acerrimis. Nascitur in paludibus, atque vacuis locis. Traditur etiam alia species cyperi quae in India nascitur, et appellatur lingua eorum gingiber. . Iris Illyrica a similitudine Iris coelestis nomen accepit. Unde et Latinis arcumen dicitur, quod flos ejus coloris varietate eumdem arcum coelestem imitetur. Illyrica autem dicitur, quia in Illyrico plurima, et violentissima est: species ejus foliis gladioli similibus, radice aromatica, odoris boni. . Acorum foliis Iridis similibus, radicibus saporis acerrimi, sed odoris jucundi, propter quod et aromatica est. Meu . . . . Cardamomum . . . . . Squinum, melius quod in Euphrate nascitur quam quod in Arabia, fulvum, multiflorum, purpureum, tenue odoris rosei, cum manu fricatur, gustu multum incendit linguam, atque mordet. Hujus flos σχίνανϑος dicitur. Ἄνϑος enim Graece flos nuncupatur. . Thymum appellatum, quod flos ejus odorem refert. De quo Virgilius: Redolentque thymo fragrantia mella. . Epithymum Graecum nomen, quod Latine dicitur flos thymi. Nam flos Graece thymum vocatur. Est autem flos tymbrae similis. . Sampsuchus est, quem Latini amaracum vocant. Cujus nominis usum Virgilius etiam ad Venerem referens ait: Ubi mollis amaracus illum Floribus, et dulci aspirans complectitur umbra. Apta est autem haec herba unguentis. Unde et nomen traxit amaracus a puero cujusdam regis, qui casu lapsus dum ferret unguenta, novum et gratissimum ex confusione odorem creavit. . Hyacinthus herba est habens florem purpureum. Traxit autem nomen a puero quodam nobili qui in saltibus inter purpureos flores repertus est interfectus, deditque nomen herbae puerilis funeris casus. Est autem radice et flore bulbi similis, pueros a pubertate retinens. . Narcissus herba fabulose impositum nomen habet, a quodam puero cujus membra in hunc florem transierunt, qui et nomen Narcissi in appellatione custodit, et decus pulchritudinis in candore retinet foliorum . Rosa a specie floris nuncupata, quod rutilante colore rubeat. . Lilia lactei floris herba, unde et nuncupata, quasi liclia, cujus, dum candor sit in foliis, auri tamen species intus effulget. . Viola propter vim odoris nomen accepit. Hujus genera sunt tria, purpureum, album, melinum, . Acanthus herba Aegyptia semper frondens, spinis plena, flexili virgulto. . In cujus imitatione arte vestis ornatur, quae acanthina dicitur, et acanthis dicta. . Hedera dicta, quod arboribus reptando adhaereat. De qua Virgilius: Inter victrices hederam tibi serpere lauros. Alii hederam aiunt vocatam, quod haedis supra lactis abundantiam in escam a veteribus praebebatur. . Hederae frigidae terrae indices sunt secundum physicos. Nam antipharmacum ebrietatis est, si quis potus hedera coronetur. . Elleborum memorant in Graecia circa Elleborum quemdam fluvium plurimum gigni, atque inde a Graecis appellari. Hoc Romani alio nomine veratrum dicunt, pro eo quod sumptum, motam mentem in sanitatem reducit. Duo sunt autem genera, album et nigrum. . Acone portus est Bithyniae, qui proventu malorum graminum usque adeo celebris est, ut noxias herbas aconita illinc nominemus. Nam toxica venena ex eo dicta, quod ex arboribus taxeis exprimantur, maxime apud Cantabriam. . Euphorbium dictum, quod ejus succus oculorum acuat visum. Cujus vis tanta est, ut duris

carnibus superadjecta citius coqui compellat. Nascitur in multis locis, sed plurima in Mauritania. . Laser herba nascitur in monte Oscobagi, ubi et Ganges fluvius oritur, cujus succus dictus primum lacsir, quoniam manat in modum lactis, deinde, usu derivante, laser nominatum est. Hoc est, a quibusdam opium Cyrenaicum appellatum, quoniam et apud Cyrenas nascitur. . Aloe herba amarissimi succi. Panace herba fragrantis odoris, thyrso ferulae similis, ex qua profluit succus, qui opopanace dicitur, croceus et pinguis, odore gravis, et amarissimus. Galbanum succus est ferulae. . Dycta est mons Cretae, ex quo dyctamnum herba nomen accepit, propter quam apud Virgilium cerva vulnerata saltus peragrat Dyctaeos. Tantae enim potentiae est, ut ferrum a corpore expellat, sagittas excutiat; unde et ejus pabulo ferae percussae sagittas a corpore inhaerentes ejiciunt. Hanc quidam Latinorum poleium Martis dicunt propter belli tela excutienda. . Mandragora dicta, quod habeat mala suave olentia, in magnitudinem mali Matiani. Unde et eam Latini malum terrae vocant. Hanc poetae ἀνθρωπόμορφον appellant, quod habeat radicem formam hominis simulantem. Cujus cortex vino mistus ad bibendum datur iis quorum corpus propter curam secandum est, ut soporati dolorem non sentiant. Hujus species duae: femina, foliis lactucae similibus, mala generans in similitudinem prunorum. Masculus vero, foliis betae similibus. . Papaver herba somnifera. De qua Virgilius: Lethaeo perfusa papavera somno. Soporem enim languentibus facit. Ejus alia est usualis, alia agrestis, ex qua fluit succus, quem opium appellant. . Colocynthis cucurbita agrestis, et vehementer amara, quae similiter, ut cucurbita flagella per terram tendit. Dicta autem colocynthis, quod sit fructu rotundo, atque foliis, ut cucumis usualis. . Centauream Graeci vocant, quoniam a Chirone Centauro fertur reperta. Eadem et λιμνήσιος, quia locis humectis nascitur. Eadem et fel terrae propter amaritudinem. . Glycyrrhiza Graece ex eo dicta, quod dulcem radicem habeat, γλυκὺ enim dulce Graeci dicunt. Eadem ἄδιψος, quia sitientibus sitim sedat. . Dracontea vocata, quod hasta ejus varia sit in modum colubri, similitudinemque draconis imitetur, vel quod eam herbam vipera timeat. . Chelidonia ideo dicitur, vel quod adventu hirundinum videtur erumpere, vel quod pullis hirundinum si oculi auferantur, matres eorum illis ex hac herba mederi dicuntur. . Heliotropium nomen accepit primo, quod aestivo solstitio floreat, vel quod solis motibus folia circumacta convertat. Unde et a Latinis solisequia nuncupatur. Nam et sole oriente flores suos aperit; idem se recludit, cum sol occubuerit. Ipsa est quam Latini intubum silvaticum vocant. Haec et verrucaria, quod extinguat verrucas ex aqua pota, vel in cataplasmate posita abstergat. . Pentaphyllon a numero foliorum dicta, unde eam Latini quinque folium vocant: herba adeo munda, ut purificationi et templis adhiberi a gentilibus solita esset . Hyssopus herba purgandis pulmonibus apta. Unde et in Veteri Testamento per hyssopi fasciculos aspergebatur agni sanguine, qui mundari volebat. Nascitur in petris haerens saxo radicibus. . Reubarbarum, sive reuponticum: illud, quod trans Danubium in solo barbarico; istud, quod circa Pontum colligitur, nominatum est. Reu autem radix dicitur. Reubarbarum ergo, quasi radix barbara. Reuponticum, quasi radix pontica. . Hyoscyamos a Graecis, a Latinis herba calicularis, quod calculi ejus in figuram cantharorum nascantur, ut est mali Punici, quorum ora serata sunt, habentia intrinsecus semina papaveris similia. Haec herba et insana vocatur, quia ejus usus periculosus est. Denique si bibatur, vel edatur, insaniam facit, vel somni imaginem torpidam. Hanc vulgus milimindrum dicit, propter quod alienationem mentis inducit. . Saxifraga vocata, quod semen ejus petras in vesica frangat, atque comminuat. Gentiana nomen sumpsit, ut medici memorant, ab inventore,

radicibus aristolochiae similibus. Nascitur sub Alpibus, atque Galatia Asiae. Satureia calida, et prope ignita. Unde illi et nomen inditum credunt, quod pronos facit in Venerem. . Satyrion dicta a Satyris, propter incendium libidinis, quam vulgus stingum vocat, Venerem enim suscitat. Eadem et orchis, quod radix ejus in modum testiculorum sit, quos Graeci ὄρχεις vocant. Item et leporina, propter quod caulem mollem emittat. . Urtica vocata, quod tactus ejus corpus adurat. Est enim igneae omnino naturae, et tactu perurit, unde et pruriginem facit. . Artemisia herba Dianae a gentilibus consecrata est, unde et nuncupata. Graece enim Diana ἄρτεμες dicitur. . Chamaemelos Graece dicta, quod mali Matiani odorem habeat, sitque brevis, terraeque vicina. . Chamaedrys a Graecis appellatur, quod sit brevis, et per terram strata, et minuta foliis parvissimis. . Paeon quidam medicus fuit, a quo Paeonia herba perhibetur inventa, ut Homerus dicit. Hanc quidam glycysiden vocant, quod dulcis saporis sit, vel pentorobon a numero granorum, vel, ut alii, dactylosam a digitorum similitudine. Nascitur in silvis. . Buglossos a Graecis dicta, eo quod folia asperrima ad modum linguae bovis habeat. Quae mirum in modum ob sapientiam nutriendam vino infundenda a veteribus memoratur. Convivii quoque hilaritatem praebere fertur. Pro olere etiam sumitur. . Arnoglossos, id est, agni lingua, quae a Romanis plantago dicitur, quod planta ejus cito adhaereat terrae. Hac multi pro olere vescuntur. . Herpyllus, quae apud nos serpillus vocatur, pro eo quod radices ejus longe serpant. Eadem et matrisanimula, propter quod menstrua moveat. . Aristolochia dicitur, quod mulieribus fetis optima sit. Nam supersessa post partum, matricem beneficio vaporis expurgat. Hujus herbae genera sunt duo: quarum una aristolochia rotunda dicitur, propter quod rotundam radicem habeat; altera aristolochia longa, quia longam radicem habet, cum ramis et foliis longioribus, quam etiam et dactylitem vocant, quod sit radice robore digitali, et longa. . Erigeron nomen a Graecis dicitur, quod vere primo senescat. Unde et eam Latini senecionem vocant. Nascitur per macerias. . Psyllios dicta, quod semen pulicis simile habeat. Unde eam Latini herbam pulicarem vocant. . Hierabotane, ideo a Graecis hoc nomen accepit, quod remediis ac ligamentis hominum, et purificationibus sacerdotum, a gentilibus probaretur apta. Unde et eam pontifices sagmen appellabant, quasi sancimen, haec verbena, quia pura. . Paliurus herba asperrima, et spinosa. Struthios, quam quidam herbam lanariam vocant, eo quod plerique lanam ex ea lavent. Nascitur in locis cultis. Splenos dicta, quod splenem auferat. . Cimicia propter similitudinem cimicis. Unde et eam Graeci κορίον vocaverunt. Nascitur in locis asperis atque cultis. . Marrubium, quod Graeci prasium dicunt, vocatum propter amaritudinem. Nascitur in campis. . Pulegium apud Indos pipere pretiosius est. Habet autem vim thermanticam, calefacit, et deducit, extenuat, et purgat, et digerit. . Absinthium Graecum nomen, cujus probabilius est quod in Ponti regione nascitur, unde et absinthium Ponticum nominatur. . Symphyton Graece dictum, eo quod tantam in radice virtutem habeat, ut frusta carnis aspersa in cacabo coagulet. . Polypodium, herba cujus radix hirta, atque crinita, ut est polypus, ex quo derivatum, ut polypodion diceretur. Nascitur in teneris petrarum terris, sive quercubus vicinis. . Polion a Graecis, a Latinis omnimorbia, quod multis morbis subveniat. Nascitur in montibus et duris locis. . Scammonia, quam Latini acridium vocant, herba succi plena, quae colligitur sub cavata radice. Denique terram rotunda cavitate fodiunt; tum suppositis, aut cochleis, aut nucis foliis excipitur succus, atque siccatus aufertur. Venit autem saepius probabilior ex Mysia Asiae. Huic contrarius, atque falsus ex Syria, atque Judaea. . Daucus foliis feniculi similis, thyrso bipalmis. Citocatia dicta, quod ventrem cito

depurget, quam vulgus corrupte citocotiam vocat. . Lappa dicta, quod habeat caulem ingentem per terram disposita. Haec herba a Graecis φιλάνθρωπος vocatur, quod vestibus hominum inhaereat ob asperitatem sui. Nascitur juxta muros. . Capillus Veneris vocatus, sive quod delapsos post alopeciam capillos recreat, vel quod capillorum fluores coercet, vel quod sit virgulis nigris lenibus cum splendore, quasi capilli. Nascitur in aquosis locis. . Rubia dicta, quod radix ejus sit rubra, unde et colorare lanas perhibetur. . Anchusa, cujus radix contrita digitos inficit. Est enim colore sanguineo, unde etiam pictoribus ad purpuram effingendam usui est. . Chamaeleon, quae Latine Viscarago vocatur, eo quod viscum gignat, in quo haerent aves, quae propria voluntate descendunt ad escam. . Cicuta propter quod in thyrso geniculato nodos habeat occultos, ut canna; sic dicitur fossa caeca, quae occulta est. Haec potui data interficit. Hanc in carcere Socrates bibit, et expiravit. Persius: Dicere, sorbitio tollit quem dira cicutae. Haec dum hominibus venenum sit, capellas efficit pingues. . Trifolium est, quod Graeci τρίφυλλον vocant, quod sit foliis trinis per singulas adnationes. . Phlomos, quam Latini herbam lucernalem vocant, ab eo quod ad lychnia proficiat. Eadem et lucubros, quod lucem praebeat umbris. . Pyrctron, Graece dicta, quod habeat radicem incendiosam, atque coacervantem. . Althea, malva agrestis, sive malvae viscus, sed althea, quod in altum surgit, et viscus, quia glutinosa est. . Oryganum, quod Latine colena interpretatur, propter quod infusum coloret vinum. . Tithymallum vocabulum sumpsit, quod foliorum comam ad radium solis circumacta convertat. Nam Graeci solem τιτᾶνα vocant, μαλλὸν comam, ex quo confectum est, ut Tithymallum diceretur. Hujus species septem diversis locis nascentes. . Strychnos, quae Latine herba salutaris vocatur, propter quod dolorem capitis et stomachi incendium mitigat. Eadem et uva lupina propter semen ejus uvae simile. . Polygonus, quam Latini herbam sanguinariam vocant, quod missa in naribus sanguinem moveat. . Ambrosia, quam Latini Apium sylvaticum vocant. De qua Virgilius: Ambrosiaeque comae divinum vertice odorem Spiravere . . . . . Apiago, quod flores ejus apes maxime appetunt Portulaca . . . . . Ros marinus, quam Latini ab effectu herbam salutarem vocant, cujus folia feniculi sunt similia, atque aspera, et rotatim terrae prostrata Colocasia . . . . . Mentha agrestis, quam Graeci καλαμίθην, nostri vulgo nepetam, vocaverunt, majoris virtutis, et vehemens in calore. . Genicularis herba substernitur ob scorpionum vim repellendam. Gladiolus, quod sit foliis gladii similibus, thyrso cubitali, floribus purpureis. . Verbascum . . . . Agaricum radix vitis albae. Calamites . . . . Lappa . . . . Lapago . . . . Lapella . . . . Beneola . . . . Orcibeta . . . . Mirobalanum . . . . Asphodelus, quam Latini a colore Albutium vocant. Scylla, quod nocens sit, de qua superstitio gentilium dicit, quod si integra ad limen, suspendatur, omnia mala fugat. . Chamaepitys a Graecis dicta, quod terrae adhaereat, et odorem pini habeat. Hanc Latini cucurbitularem vocant, quod ex parte odorem cucurbitae referat. . Staphysagria nascitur in locis amoenis. Asplenos dicta, quod splenem auferat, sive scolopendrios, eo quod folia ipsius scolopendro animali sunt similia. Nascitur in humidis petris. . Volvus appellatus, quod radix ejus volubilis sit, et rotunda. Staechas in insulis Staechadibus nascitur, unde et nuncupatur. . Cyclaminus Graece dicta a quodam, qui Κύκλος vocatus est, qui primus virtutem hujus herbae invenit sive quod habeat radicem rotundam. Graeci enim κύκλον rotundum vocant. Cujus radix, aut succus, si vino fuerit admistus, ebrios facit. Nascitur in silvosis locis, et agris. . Ampelos leuce, sive bryonia, quam Latini vitem albam vocant, vel a qualitate coloris, vel quod ejus radix contrita, et corpori infricata teneriorem et candidiorem cutem reddat. Nam et succus baccarum ejus lac

uberibus siccis reddit. . Ampelos melaena, id est, vitis nigra, eademque labrusca, habens folia hederae similia, in omnibus major quam vitis alba, baccas similiter habens, quae in maturitate nigrescunt, unde et vocabulum sumpsit. . Viticella herba a Latinis appellata, quod sicut vitis quidquid proximum habuerit, apprehendat corymbis, quos annulos appellamus. . Buphthalmos florem habet croceum oculo similem. Unde a Graecis nomen accepit. Est autem caule molle, foliis coriandri similibus. Nascitur juxta muros civitatum. . Phlomos, quam Latini verbascum vocant, quarum altera est masculus, albidioribus foliis, atque angustioribus: altera femina foliis latioribus, atque nigris. . Ferula vocata a medulla. Nam illam Varro tradit esse ferulae medullam, quam ἀπόδερον Graeci vocant. Nonnulli a feriendo ferulam dicunt. Hac enim pueri et puellae vapulare solent: hujus succus galbanum est. . Papyrus dictus, quod igni et cereis est aptum, πῦρ enim Graeci ignem dicunt. Juncus dicitur, eo quod junctis radicibus haereat. . Scirpus, a quo tegetes texuntur sine nodo, de quo Ennius: Quaerunt in scirpo soliti quod dicere nodum. Et in proverbio: Qui inimicus est, etiam in scirpo nodum quaerit. . Fucus genus herbae est, de qua tingitur vestis: dicta quia mentitur alienum colorem; unde et Virgilius: Discet mentiri lana colores. . Alga nascitur in aquis stantibus. Ita denique nomen sumpsit ab algore aquae, vel quod alliget pedes, quia crassa est foliis aquam ex parte superantibus. . Ulva, et typus herbae quae circa fontes et paludes stagnaque nascuntur. Ex quibus ulva, id est, alga mollis, et quodammodo fungus, dicta ab uligine. . Typhe vero quae se ab aqua inflat. Unde etiam ambitiosorum et sibi placentium hominum tumor typhus dicitur. . Carex acuta herba et durissima, sparto similis, de qua Virgilius: Et carice pastus acuta. . Spartus, frutex virgosus, sine foliis, ab asperitate vocatus. Volumina enim funium quae ex eo fiunt aspera sunt. . Gramen a situ potius dictum, quod plurimorum agrorum sit. Unde illud Graeci ἄγρωστιν vocaverunt; licet omnis herba gramen vocetur, ab eo quod germinetur; sicut robur omne lignum, licet sit et species, ab eo quod firmissima. . Filix, a singularitate folii dicta. Denique ex una virgula altitudine cubitali una scissa folia gignitur replicata, velut pinna. Avena . . . Lolium . . . . Zizania, quod poetae semper infelix lolium dicunt, quod sit inutile, et infecundum. Fenum dictum, quod eo flamma nutritur, φῶς enim flamma est. Manipulum dicimus fascem feni. Et dictus manipulus quod manum impleat. CAPUT X. De oleribus. . Hortus nominatur, quod semper ibi aliquid oriatur. Nam cum alia terra semel in anno aliquid creet, hortus nunquam sine fructu est. . Olus ab alendo dictum, eo quod primum homines ab oleribus alerentur, antequam fruges et carnes ederent. Tantum enim pomis arborum et oleribus alebantur, sicut animalia herbis. . Caulis est generaliter herbarum vel olerum medius frutex, qui vulgo thyrsus dicitur, quod a terra sursum conscendat; ex quo derivatum est, ut specialiter quoddam genus olerum caulis diceretur, quia thyrsus ipsius amplius caeteris oleribus coalescit, id est, crescit. Est autem generale nomen. Omnis enim frutex caulis. . Cyma dicitur, quasi coma. Est enim summitas olerum, vel arborum, in qua vigens virtus naturalis est. . Malva ex parte Graeco vocabulo appellatur ἀπὸ τοῦ μαλάσσειν, eo quod molliendi alvum solvendique naturam habeat. Cujus succo si quis se oleo misto perunxerit, ab apibus negatur feriri. Folia ejus ex oleo trita et imposita scorpionibus, creduntur afferre torporem . Pastinaca vocata, quod radix ejus praecipuus pastus sit hominis. Est enim odoratu jucunda, cibo delectabilis. . Rapa dicta a rapiendo, id est, comprehendendo. Est autem radice amplior napo, sapore dulcior, et folio tenui. . Napus a similitudine rapae vocatus, nisi quod foliis latior, et radicis gustu subacrior est. Nominis autem affinitas in utrisque inde pene communis, quia

utrumque semen in alterum vicissim mutatur. Nam rapa in alio solo, ut Aemilianus ait, per biennium mutatur in napum, alio vero napus transit in rapam. . Napocaulis ex duobus oleribus compositum nomen habet, quia dum sit sapore napo similis, non in radice, sed in thyrsum conscendit, ut caulis. Sinapis appellatur, quod folii sit similis napis. . Raphanum Graeci, nos radicem vocamus, eo quod deorsum totus nititur, dum reliqua olera in summa magis prosiliant; cujus semine macerato quisquis suas manus infecerit, serpentes impune tractabit. Siquidem ex ipsius radice etiam ebur albescit. In cibo quoque venenis obsistit. Nam contra venena hujus radices, nuces, lupini, citrium, apium prosunt, sed contra futurum, non contra acceptum venenum. Unde et apud veteres ante alias epulas haec solebant mensis apponi. . Lactuca dicta est, quod abundantia lactis exuberet, seu quia lacte nutrientes feminas implet. Haec et in viris Veneris usum, coercet. Lactuca agrestis est quam sarraliam nominamus, eo quod dorsum ejus in modum serrae est. . Intubus Graecum nomen est. Et intubus, quod intus sit tophus. Cepa vocatur, quia non aliud est, nisi tantum caput. . Ascalonia nuncupata ex una urbium Palaestinae, quae Ascalon dicitur, unde prius advecta est. . Allium dictum quod oleat. Ulpicum appellatum, quod allii odorem habeat. Phaselus vocari aiunt, a Phaselo insula Graeciae, ubi non procul mons Olympus est. . Porrum, cujus duo genera sunt, capitatum et sectile. Capitatum majus, sectile parvulum. Beta apud nos oleris genus, apud Graecos littera est. Blitum genus oleris, saporis evanidi, quasi vilis beta . Cucumeres, quod sint interdum amari, qui dulces nasci perhibentur, si lacte mellito eorum semen infundatur. . Cucurbita . . . . . Apopores . . . . . Pepo . . . . . Melipepo . . . . . Ocymum . . . . . Olus molle . . . . . Atriplex . . . . . Brassica . . . . . Olisatrum . . . . . Nasturtium sapor appellavit, quod acrimonia sui nasum torqueat. . Fungi, quod aridi ignem acceptum concipiant, φῶς enim ignis est, unde et esca vulgo dicitur, quod sit fomes ignis et nutrimentum. Alii dicunt fungos vocatos, quod sint ex eorum genere quidam interemptorii, unde et defuncti. . Tubera tumor terrae prodit, eaque causa nomen illi dedit. Bulbi appellati, quod sint volubiles, et rotundi. Asparagus, quod sit spinosus, et asper frutex ejus, ex quo gignitur. . Capparis a Graecis nomen sumpsisse videtur, quod habeat rotunda in summitatibus seminum capitella. Armoracia, hoc est, lapsana. Lapistus . . . . . Lapathum. Haec in cibo sumpta stomachum confortat, Venerem reprimit. Carduus . . . . . . Eruca, quasi uruca, quod ignitae sit virtutis, et in cibo saepe sumpta Veneris incendium moveat. Hujus species duae: quarum altera usualis, altera agrestis acrioris virtutis, utraque tamen Veneris commovens usum. CAPUT XI. De odoratis oleribus. . Apium dictum, quod ex eo apex, id est, caput antiquorum triumphantium coronabatur. Hercules autem hanc herbam primus capiti circumtulit. Nam nunc populum capite praeferebat, nunc oleastrum, nunc apium. Cujus radices efficaciter pugnant contra insidias venenorum. Ejus generis sunt petroselinon, hipposelinon, et oleoselinon. . Petroselinon vocatum, quod sit simile apio, et nascatur in petris montibusque praeruptis, quod nos petrapium dicere possumus, Σέλινον enim Graece apium dicitur, sed est summum, ac probabile Macedonicum, gustu suave, et odore aromatico. . Hipposelinon, quod sit durum et austerum. Oleoselinon, quod mollius folio, et caule tenerum. . Feniculum Latini vocant, quod ejus thyrsi seu radicis succus acuat visum, cujus virtus traditur, ut serpentes annuam senectutem ejus gustu deponant. Hoc olus Graeci μάραθρον vocant. . Ligusticum a regione nomen accepit. Nascitur enim plurimum in Liguria, odore aromatico, et gustu acre. . Aneson, ut Graeci dicunt, sive, ut Latini, anesum, herba omnibus cognita, acerrime fervens mictualis. Anethum . . . . .

Cuminum . . . . . . Coriandrum ex Graeco nomine sumptum, quod illi κόριον vocant, cujus semen in dulci vino datum proniores reddit in Venerem; si supra modum dederis, amentiam nutrit. Canos etiam ex coriandro infici traditum est. Abrotanum . . . . . Ceraefolium . . . . . . Ruta dicta, quod sit ferventissima. Cujus altera agrestis, atque virtute acrior, sed utraque ferventissima comprobatur. Hanc venenis repugnare mustelae docent, quae dum cum serpente dimicaverint, cibo ejus armantur. . Salvia . . . . . Inula, quam rustici alam vocant, radice aromatica, odoris summi cum levi acrimonia. Menta. Hujus genera sex.

LIBER DECIMUS OCTAVUS. DE BELLO ET LUDIS.

CAPUT PRIMUM. De bellis. . Primus bella intulit Ninus Assyriorum rex. Ipse enim finibus suis nequaquam contentus, humanae societatis foedus irrumpens, exercitus ducere, aliena vastare, liberos populos aut trucidare, aut subjicere coepit, universamque Asiam usque ad Libyae fines nova servitute perdomuit. Hinc jam studuit orbis in mutuo sanguine alterna grassari caede. . Quatuor autem sunt genera bellorum, id est, justum, injustum, civile, et plusquam civile. Justum bellum est, quod ex praedicto geritur de rebus repetitis, aut propulsandorum hostium causa. Injustum bellum est, quod de furore, non de legitima ratione initur. De quo in Republica dicit Cicero: Illa injusta bella sunt, quae sunt sine causa suscepta. . Nam extra ulciscendi, aut propulsandorum hostium causam, bellum justum geri nullum potest. Et hoc idem Tullius paucis interjectis subdidit: Nullum bellum justum habetur, nisi denuntiatum, nisi indictum, nisi de repetitis rebus. Civile bellum est inter cives orta seditio, et concitatio tumultus, sicut inter Syllam et Marium, qui bellum civile invicem in una gente gesserunt. . Plusquam civile bellum est, ubi non solum cives certant, sed et cognati: quale actum est inter Caesarem et Pompeium, quando gener et socer invicem dimicaverunt. Siquidem in hac pugna frater cum fratre dimicavit, et pater adversus filium arma portavit. Lucanus: In fratrem ceciderunt praemia fratris. Item: Cui cervix caesa parentis cederet. . Bella itaque dicuntur interna, externa, servilia, socialia, piratica. Nam piratica bella sunt sparsa latronum manus per maria myoparonibus levibus, et fugacibus, non solum navium commeatus intercipientibus, sed etiam insulas provinciasque vastantibus, quos primum Cnaeus Pompeius post multam vastationem, quam terra marique egerant, mira celeritate compressit, ac superavit. . Sicut autem bellum vocatur, quod contra hostes agitur, ita tumultus qui civili seditione concitatur. Nam seditio est dissensio civium, dicta quod seorsum alii ad alios eant. Alii aestimant dissensionem animorum seditionem vocari, quam Graeci διάστασιν vocant. . Quo autem differat utrumque, Cicero docet: Potest enim, inquit, esse bellum, ut tumultus non sit. Tumultus autem esse sine bello non potest. Quid est enim tumultus, nisi perturbatio tanta, ut major timor oriatur? Unde etiam dictus tumultus, quasi timor multus. Gravior autem est tumultus quam bellum. Nam in bello vacationes valent, in tumultu non valent. . Differt autem bellum, pugna et praelium. Nam bellum universum dicitur, ut Punicum. Hujus partes sunt pugnae, ut Cannensis, Trebiensis. Rursum in una pugna sunt multa praelia. Aliud enim in cornibus, aliud in media, aliud in extrema acie geritur. Bellum igitur est totum, pugna unius diei, praelium pars pugnae est. . Bellum antea duellum vocatum, eo quod duae sint partes dimicantium, vel quod alterum faciat victorem, alterum victum. Postea, mutata et

detracta littera, dictum est bellum. Alii per antiphrasin putant dictum, quod sit horridum, unde illud, horrida bella, cum bellum contra sit pessimum. . Praelia dicuntur a premendo, hostis hostem. Unde et prela ligna quibus uva premitur. Pugna vocata, eo quod mitio usus fuisset in bello pugnis contendere, vel quia primo bellum pugnis incipiebant. Unde etiam pugna duorum est aliquando sine ferro. . Quatuor autem in bello geruntur: pugna, fuga, victoria, pax. Pacis vocabulum videtur a pacto sumptum. Posterius autem pax accipitur, foedus primum initur. Foedus est pax, quae fit inter dimicantes, vel a fide, vel a foecialibus, id est, sacerdotibus dictum. Per ipsos enim fiebant foedera, sicut per saeculares bella. Alii foedera dicta putant a porca foede et crudeliter occisa, cujus mors optabatur ei qui a pace resilisset. Virgilius: Et caesa jungebant foedera porca. Foederis partes induciae. Et dictae induciae, quasi in dies ocia. CAPUT II. De triumphis. . Omne regnum saeculi hujus bellis quaeritur, victoriis propagatur. Victoria dicta, quod vi, id est, virtute, adipiscatur. Hoc est enim jus gentium, vim vi repellere. Nam turpis est dolo quaesita victoria. Certa autem victoria est, vel occisio hostis, vel exspoliatio, vel utrumque. Non est autem jucunda victoria, quae per immensa detrimenta contingit. Est hoc est, quod laudat Sallustius duces victoriam in cruento exercitu reportasse. . Pompa dicta est Graeca significatione, ἀπὸ τοῦ πομπεύειν, hoc est, publice ostentari. Praecedit autem victoria pompam, ideo quod ituris ad hoc certamen primum est victoriae votum. . Trophaeum dictum ἀπὸ τῆς προπῆς, id est, conversione hostium et fuga. Nam ab eo quod hostem quis fugasset, merebatur trophaeum; qui occidisset, triumphum: qui dictus est ἀπὸ τῆς τριάμβης, id est, ab exsultatione. Plenae enim victoriae triumphus debetur; semiplenae trophaeum, quia nondum plenam est victoriam consecutus. Non enim obtinuit, sed fugavit exercitum. Haec tamen nomina Scriptores confundunt. Tranquillus autem triumphum Latine dicit potius appellatum, quod is qui triumphans urbem ingrederetur tripertito judicio honoraretur. Nam primum de triumpho duci concedendo exercitum judicare solitum erat; secundo senatum, tertio populum. . Erat autem apud Romanos mos ut triumphantes quadrigis veherentur, ex illo quod soliti sint priores duces hoc habitu bella inire. Quicunque autem in conflictu vicisset, palma aurea coronabatur, quia palma stimulos habet. Qui vero sine conflictu fugientem prostrasset, laurea, eo quod haec arbor sine spinis est. . Namque et purpuream et palmatam togam triumphantes induebantur, et scipionem cum sceptro in manu gerebant ad imitationem victoriae Scipionis, licet et scipio baculus sit, quo homines innituntur. Unde et ille primus Cornelius Scipio appellatus est, quia in foro pater ejus caecus innixus eo ambulabat. Super scipionem autem aquila sedebat, ob indicium quod per victoriam quasi ad supernam magnitudinem accederent. . Inde et colore rufo perliniebantur, quasi imitarentur divini ignis effigiem. Quod vero a carnifice contingebantur, id erat indicio, ut ad tantum fastigium evecti mediocritatis humanae commonerentur. . Duobus autem generibus deletur exercitus, aut internecione, aut dispersione. Sallustius: Hostes, inquit, aut oppressi, aut dilapsi forent. Sic et utrumque Virgilius: internecione, ut: Submersasque obrue puppes; dispersione, ut: Aut age diversos, et disjice corpora ponto. . Spolia hostium: praeda, manubiae, exuviae, partes. Praeda a praedando vocata. Manubiae, eo quod manibus detrahuntur. Hae et exuviae ab exuendo dictae, quia exuuntur. Hae et partes a pari divisione (pro personarum qualitate, et laborum justa divisione). Spolia autem a palliis, quasi ex pallia, victis enim detrahuntur. CAPUT III. De signis. . Signa bellorum dicuntur, quod ex iis exercitus, et pugnandi, et victoriae, et receptus accipit symbolum. Nam aut per vocem tubae, aut per

symbolon admonetur exercitus. Legionum principalia signa aquilae, dracones, et pilae. . Aquilae ideo, quod eadem avis Jovis in armis auspicio fuerit. Nam dum idem Jovis adversus Titanas proficisceretur, aquilam ei in auspicio apparuisse ferunt, quam ille pro indicio victoriae acceptam tutelae suae auspicatus eam legioni signum dedit, quo factum est ut deinceps militum signa comitaretur. Cujus meminit Lucanus dicens: Signa pares aquilas, et pila minantia pilis . Draconum signa ab Apolline morte Pythonis serpentis inchoata sunt. Dehinc a Graecis et Romanis in bello gestari coeperunt. . Pilam in signo constituisse fertur Augustus, propter nationes sibi in cuncto orbe subjectas, ut melius figuram orbis ostenderet. . Vexillum, et ipsum signum bellicum tractum nomen habens a veli diminutione, quasi velillum. Sub Romulo autem fasciculos feni, pro vexillis, milites habuerunt. Hinc et manipuli appellantur. Manipulos enim dicimus fasces feni, quod manum impleant. Caetera signa diversis praelata imaginibus secundum militarem consuetudinem existunt, per quae se exercitus in permistione praeliorum agnoscit. CAPUT IV. De buccinis. . Buccina est qua signum datur in hostem, dicta a voce, quasi vocina. Nam pagani agrestesque ad omnem usum buccina ad compita convocabantur. Proprie ergo hoc agrestibus signum fuit. De qua Propertius: Buccina jam priscos cogebat ad arma Quirites. Hujus clangor buccinum dicitur. . Tubam Tyrrheni primum invenerunt, unde Virgilius: Tyrrhenusque tubae mugire per aethera clangor. Hanc enim a Tyrrhenis praedonibus excogitatam (dicunt), cum dispersi circa maritimas oras non facile ad quamque praedae occasionem voce aut buccina convocarentur, vento plerumque obstrepente. . Hinc postea bellicis certaminibus adhibita est ad denuntianda signa bellorum, ut ubi exaudiri praeco prae tumultu non poterat, sonitus tubae clangentis attingeret. Tuba autem dicta, quasi tofa, id est, cava. Item tuba, quasi tibia. . Inter tubam autem et buccinam veteres discernebant. Nam buccina insonans sollicitudinem ad bella denuntiabat. Virgilius: Qua buccina signum Dira dedit. Tuba autem praelium indicabat, ut: At tuba terribilem sonitum dedit aere canoro Cujus sonitus varius est. Nam interdum canit, ut bella committantur; interdum ut insequantur eos qui fugiunt, interdum receptui. Nam receptus dicitur, quo se exercitus recipit, unde et signa receptui canere dicuntur. . Classica sunt cornua, quae convocandi causa erant facta, et a calando classica dicebantur. De quibus Virgilius: Classica jamque sonant. Apud Amazonas autem non tuba sicut a regibus, sed a regina sistro vocabatur feminarum exercitus. CAPUT V. De armis. . Arma generaliter omnium rerum instrumenta sunt, unde et ubi reponuntur armaria dicta sunt. Item arma et tela omnium generum, sed arma sunt quibus ipsi tuemur tela quae emittimus. Nam arma duplicia sunt, id est, vel quibus percutimus, vel quibus tegimur. . Arma autem proprie dicta sunt eo quod armos tegunt. Nam arma, vel ab armis dicuntur, id est, humeris, ut: Latos huic hasta per armos acta tremit; vel ἀπὸ τοῦ ἄρεος, id est, a Marte. CAPUT VI. De gladiis. . Gladius generaliter dicitur ensis in praelio, sed ensis ferrum tantum, gladius vero totus. Proprie autem appellatus gladius, quod gulam dividit, id est, cervicem secat. Ad hoc enim primum est factus; nam caetera membra securibus magis caeduntur, collum gladio tantum. . Acies autem gladii ab acumine dicta. Capulus vocatur, vel quia caput est gladii, vel quia ibi capitur, ut teneatur. Nam alias acies ferri non sinit. Mucro non tantum gladii est, sed et cujuslibet teli acumen; dictus a longitudine. Nam μακρον Graeci longum dicunt, hinc et machaera. Machaera autem est gladius longus, ab una parte acutus. . Framea vero gladius ex utraque parte acutus, quam vulgo spathan vocant. Ipsa est et romphaea. Framea autem dicta quia ferrea est. Nam sicut ferramentum sic

framea dicitur, ac proinde omnis gladius framea . Spatha a passione dicitur verbo Graeco, quoniam παθεῖν Graece dicitur pati, unde et patior, et patitur dicimus. Alii spatham Latine autumant dictam eo quod spatiosa sit, id est, lata et ampla. Unde et spatula in pectoribus. . Semispathium gladius est a media longitudine spathae appellatus, non ut imprudens vulgus dicit, sine spatio, dum sagitta velocior sit. . Pugio a pungendo et transfigendo vocatur. Est enim gladius parvus, bis acutus, lateri adhaerens. Item et clunabulum dictum, quod religetur ad clunem. . Chelidoniacus gladius ferrum est latum, cujus duplex mucro, ac bifurcus in modum caudae hirundineae formatur, unde et chelidoniacus dicitur. . Sica a secando dicta est. Est enim gladius brevis, quo maxime utuntur qui apud Italos latrocinia exercent, a quo et sicarii dicti sunt. Tranquillus autem dicit: Dum cujusdam gladiatoris in ludum emissi gladius curvatus fuisset ex acie recta, procucurrit unus ad eum corrigendum, tumque a pugnante responsum est: Sic hac pugnabo. Inde sicae nomen ductum. . Secures signa sunt quae ante consules ferebantur, ne aut usum perderent belli, aut vacantes otio aspectum amitterent gladiorum. Quas et Hispani ab usu Francorum per derivationem Franciscas vocant. CAPUT VII. De hastis. . Hasta est contus cum ferro, cujus diminutivum facit hastile. Nomen autem hasta ab astu sumpsit, unde et astutia. . Contus ferrum non habet, sed tantum cuspide acuta est. Virgilius: Ferratasque trudes, et acuta cuspide contos Contus autem, quasi conitus. Est enim conus acuta rotunditas. . Trudes hastae sunt cum lunato ferro, quae Graecis aplustria dicuntur. Trudes autem dicuntur ab eo quod trudunt, et detrudunt. Virgilius: Ferratasque trudes. . Venabula dicta, quasi venatui habilia; vel quia venientem excipiunt, quasi excipiabilia. Excipiunt enim apros, exspectantque leones, intrant ursos, sit tantum firma manus. . Lancea est hasta amentum habens in medio; dicta autem lancea, quia aequa lance, id est, aequali amento ponderata vibratur. . Amentum vinculum est jaculorum hastilium, quod mediis hastis aptatur. Et inde amentum, quo media hasta religatur et jacitur. . Clava est, qualis fuit Herculis dicta, quod sit clavis ferreis invicem religata, et est cubito semis facta in longitudine. Haec et cateja, quam Lucilius calam dicit. Est enim genus Gallici teli ex materia quam maxime lenta, quae jacta quidem non longe propter gravitatem evolat; sed quo pervenit, vi nimia perfringit: quod si ab artifice mittatur, rursum redit ad eum qui misit. Hujus meminit Virgilius, dicens: Teutonico ritu soliti torquere catejas Unde et eos Hispani et Galli Teutonos vocant. . Phalarica est telum ingens torno factum, habens ferrum cubitale, et rotunditatem de plumbo in modum sphaerae in ipsa summitate. Dicitur etiam et ignem habere affixum. Hoc autem telo pugnatur de turribus, quas phalas dici manifestum est. Juvenalis: Consulit ante phalas, delphinorumque columnas. A phalis igitur dicta est phalarica, sicut a muro muralis. Sane phalaricam Lucanus dicit nervis mitti tortilibus, et quadam machina, ut: Hunc aut tortilibus vibrata phalarica nervis. Virgilius vero ait Turnum manu phalaricam jaculari potuisse. . Pila sunt arma jaculorum atque telorum, a torquendo, vel emittendo vocata. De quibus Lucanus Signa pares aquilas, et pila minantia pilis. Cujus singulare pilum dicitur. . Telum vocatur secundum Graecam etymologiam, ἀπό τοῦ τηλόθεν, quidquid longe jaci potest, quanquam abusive dicatur et gladius, ut est illud: At non hoc telum mea quod vi dextera versat. Proprie autem telum a longitudine dicitur. Unde et mustela dicitur, quod longior sit quam mus. . Cuspis hastile amentatum, a cespite dicta, quod est virgultum. Virgilius: Et pastoralem praefixa cuspide myrtum. Proprie autem cuspis, posterior pars hastae est. CAPUT VIII. De sagittis. . Sagitta a sagaci jactu, id est, veloci ictu vocata. Pennis enim fertur, quasi avis, ut celeriter mors percurrat

ad hominem. His primum Cretenses usi sunt, quibus pennae ideo, ut diximus, agglutinantur, ut leves sint et pervolent. . Scaptos . . . . . Spicula sunt sagittae, vel lanceae breves, a spicarum specie nuncupatae. . Scorpio est sagitta venenata arcu, vel tormentis excussa. Quae dum ad hominem venerit, virus, qua figit, infundit; unde et scorpio nomen accepit. CAPUT IX. De pharetris. . Pharetra sagittarum thecae, a ferendo jacula dicta, sicut et feretrum, ubi funus defertur, quae ideo etymologiam communem habent, quia pharetra mortem, feretrum mortuum portat. . Coriti proprie sunt arcuum thecae sicut sagittarum pharetrae. Vagina appellatur, eo quod in ea mucro, vel gladius bajuletur. . Theca, ab eo quod aliquid receptum tegat, littera pro g posita. Alii Graeco nomine thecam vocari asserunt, quod ibi reponatur aliquid. Inde et bibliotheca librorum repositio dicitur. . Dolones sunt vaginae ligneae, intra quas latet pugio sub baculi specie. Dolones autem a dolo dicti sunt, quod fallant, et decipiant ferro, cum speciem praeferant ligni. Hos vulgus Graeco nomine oxos vocat, id est, acutos. Unde et apud medicos acutus morbus ὀξεῖα vocatur. . Arcus vocatur, eo quod arceat adversarium. Inde et arces dicuntur, a quibus arcentur hostes. Item arcus ob speciem, quod sint curvati arctius. CAPUT X. De fundis. . Funda dicta, eo quod ex ea fundantur lapides, id est, emittantur. . Ballista genus tormenti, ab emittendo jacula dicta. βάλλειν enim Graece mittere dicitur. Torquetur enim verbere nervorum, et magna vi jacit, aut hastas, aut saxa. Inde et fundibalus, quasi fundens, et emittens. Contra ballistam testudo valet. Series enim fit armorum umbonibus inter se colligatis. CAPUT XI. De ariete. . Arieti nomen species dedit, eo quod cum impetu impingit murum in modum arietum pugnantium. Validae enim ac nodosae arboris caput ferro vestitur, eaque suspensa funibus multorum manu ad murum impellitur; deinde retrorsum ducta majore impetu destinatur, sicque crebris ictibus concussum muri latus cedit, cavatumque irrupturis fenestram facit. . Contra impulsum arietis remedium est saccus paleis plenus, et in eum locum demissus quem aries percutit. Laxo enim saccorum sinu ictus arietis illisus mollitur. Duriora enim mollioribus facilius cedunt. . Plutei sunt crates corio crudo intectae, quae in opere faciendo hosti objiciuntur. . Musculus cuniculo similis fit, quo murus perfoditur, ex quo et appellatur, quasi murusculus. CAPUT XII. De clypeis. . Clypeus est scutum majus dictus ab eo quod clepet, id est, celet corpus, periculisque subducat ἀπὸ τοῦ κλέπτειν. Oppositus enim sua defensione ab hastis et jaculis corpus munit. Clypeus autem peditum est, scutum equitum. . Scutum appellatum, eo quod a se excutiat telorum ictum. Ut enim telis resistatur, clypeus antefertur. Umbo scuti pars media est, quasi umbilicus. . Ancile vocatur scutum breve et rotundum. De quo Virgilius: Laevaque ancile gerebat. Et Ancile dictum ab ancisione, quod sit ab omni parte veluti ancisum et rotundum. Ovidius: Idque ancile vocant, quod ab omni parte recisum. Quaque notes oculis, angulus omnis abest. . Pelta scutum brevissimum in modum lunae mediae. Cujus meminit liber Regum: Fecit rex Salomon ducenta scuta de auro puro, et trecentas peltas ex auro probato. . Cetra scutum loreum sine ligno, quo utuntur Afri, et Mauri, de quo poeta: Laevas cetra tegit. . Parma, levia arma, quasi parva, non clypeus. Dicitur autem et testudo scutum. Nam in modum testudinis fit clypeus. Est et testudo scutorum connexio curvata in testudinis modum. Namque in armorum generibus, milites etiam ab animalibus nomina sumunt, ut aries. Et Sallustius: In modum, inquit, hericii militaris. CAPUT XIII. De loricis. . Lorica vocatur, eo quod loris careat, solis enim circulis ferreis contexta est. . Squama est lorica ferrea ex laminis ferreis, aut aereis concatenata in modum squamae piscis, et ex ipso splendore squamarum, et similitudine

nuncupata est. De ciliciis autem et poliuntur, et teguntur loricae. CAPUT XIV. De galeis. . Cassis de lamina est, galea de corio. Nam galerus corium dicitur. Cassidem autem a Thuscis nominatam (dicunt). Illi enim galeam cassim nominant, credo a capite. . Apex est, quod in summa galea eminet, quo figitur crista, quam Graeci κῶνον vocant. Nam conus est curvatura quae in galea prominet et supra quam cristae sunt. CAPUT XV. De foro. . Forus exercendarum litium locus, a fando dictus. Qui locus et prorostra vocatur, ideo quod ex bello Punico captis navibus Carthaginensium rostra ablata sunt, et in foro Romano praefixa, ut essent hujus insigne victoriae. Constat autem Forus causa, lege, et judice. . Causa vocatur a casu, quo evenit. Est enim materia et origo negotii, necdum discussionis examine patefacta, quae dum praeponitur causa est, dum discutitur judicium est, dum finitur justitia: vocatum autem judicium, quasi jurisdictio, et justitia, quasi juris status. Judicium autem prius inquisitio vocabatur. Unde et actores judiciorum, et praepositos, quaestores, vel quaesitores vocamus. . Negotium multa significat, modo actum rei alicujus, cui contrarium est otium; modo actionem causae, quod est jurgium litis. Et dictum negotium, quasi nec otium, id est, sine otio. Negotium autem in causis, negotiatio in commerciis dicitur; ubi aliquid datur, ut majora lucrentur. . Jurgium dictum, quasi juris garrium, eo quod ii qui causam dicunt jure disceptent. Lis a contentione limitis prius nomen sumpsit. De quo Virgilius: Limes erat positus, litem ut discerneret agri. . Causa aut argumento, aut probatione constat. Argumentum nunquam testibus, nunquam tabulis dat probationem, sed sola investigatione invenit veritatem, unde et dictum argumentum, id est, argutum inventum. Probatio autem testibus et fide tabularum constat. . In omni autem judicio sex personae quaeruntur judex, accusator, reus, et tres testes. Judex dictus, quasi jus dicens populo, sive quod jure disceptet. Jure autem disceptare est juste judicare. Non est autem judex, si non est in eo justitia. . Accusator vocatus, quasi adcausator, quia ad causam vocat eum quem appellat. Reus a re quam petitur nuncupatus, quia quamvis sceleris conscius non sit, reus tamen dicitur, quandiu in judicio pro re aliqua petitur. . Testes antiquitus superstites dicebantur, eo quod super statum causae proferebantur. Nunc, parte ablata nominis, testes vocantur. . Testis autem consideratur: conditione, natura et vita. Conditione, si liber, non servus. Nam saepe servus metu dominantis testimonium supprimit veritatis. Natura, si vir, non femina. Nam varium et mutabile semper femina. Vita, si innocens, et integer actu. Nam si vita bona defuerit, fide carebit. Non enim potest justitia cum scelerato habere societatem. . Duo sunt autem genera testium: aut dicendo id quod viderunt, aut proferendo id quod audierunt. Duobus autem modis testes delinquunt, cum aut falsa promunt, aut vera silentio obtegunt. CAPUT XVI. De spectaculis. . Spectacula, ut opinor, generaliter nominantur voluptates, quae non per semetipsa inquinant, sed per ea quae illic geruntur. Dicta autem spectacula, eo quod hominibus publica ibi praebeatur inspectio. Haec et ludicra nuncupata, quod in ludis gerantur, aut in scenis. . Ludorum origo sic traditur: Lydii ex Asia transvenae in Etruria consederunt, duce Tyrrheno, qui fratri suo cesserat regni contentione. Igitur in Etruria inter caeteros ritus superstitionum suarum, spectacula quoque religionis nomine instituerunt. Inde Romani accersitos artifices mutuati sunt, et inde ludi a Lydis vocati sunt. Varro autem dicit ludos a lusu vocatos, quod juvenes per dies festos solebant ludi exsultatione delectare populum. Unde et eum lusum juvenum, et diebus festis, et templis, et religionibus reputat. . Nihil jam de causa vocabuli, dum rei causa idololatria sit. Unde et promiscue ludi Liberalia vocabantur, ob honorem Liberi Patris. Ob hoc respicienda est originis macula, ne

bonum aestimes quod initium a malo accepit. Ludus autem gymnicus est, aut circensis, aut gladiatorius, aut scenicus. CAPUT XVII. De ludo gymnico. . Gymnicus ludus est velocitatis ac virium gloria. Cujus locus gymnasium dicitur, ubi exercentur athletae, et cursorum velocitas comprobatur. Hinc accidit ut omnium prope artium exercitia gymnasia dicantur. . Antea enim in jocis certantes cincti erant, ne nudarentur: post, relaxato cingulo, repente prostratus et exanimatus est quidam cursor. Quare ex consilii decreto tunc archon Hippomenes ut nudi deinceps omnes exercitarentur permisit. Ex illo gymnasium dictum, quod juvenes nudi exercentur in campo, ubi sola tantum verenda operiuntur. CAPUT XVIII De generibus gymnicorum. . Genera gymnicorum quinque: saltus, cursus, jactus, virtus, atque luctatio. Unde ferunt quemdam regem tot filios adolescentes habentem, totidem generibus de regno jussisse contendere. CAPUT XIX. De saltu. . Saltus dictus, quasi exsilire in altum. Est enim saltus altius exsilire, vel longius. CAPUT XX. De cursu. . Cursus a velocitate crurum vocatur. Est enim cursus celeritas pedum. CAPUT XXI. De jactu. . Jactus dictus a jaciendo. Unde et piscatorium rete jaculum dicitur. Huic arti usus est, arrepto lapide procul ferire, hastas pondere librato jacere, sagittas arcu emittere. CAPUT XXII. De virtute. . Virtus est immensitas virium in labore et pondere corporis. CAPUT XXIII. De luctatione. . Luctatio a laterum complexu vocatur, quibus cominus certantes innitent, qui Graeca appellatione athletae vocantur. Locus autem luctationis palaestra dicitur. CAPUT XXIV. De palaestra. . Palaestram autem, vel ἀπὸ τῆς πάλης, id est, a luctatione, vel ἀπὸ τοῦ πάλλειν, id est, a motu ruinae fortis nominatam dicunt, scilicet quod in luctando cum medios arripiant, fere quatiunt, idque apud Graecos πάλλειν vocatur. Quidam opinantur artem luctandi ursorum contentione monstratam. Namque inter caeteras feras eos solos, et erigi congressos, et subsidere celeriter, ac reverti, et modo manibus tentare invicem, modo complexu abigere sese more luctantium. CAPUT XXV. De agone. . Quae Latini certamina, Graeci ἀγῶνας vocant, a frequentia qua celebrabantur. Siquidem et omnem coetum atque conventum agona dici; alii quod in circulis, et quasi agonis, id est, sine angulo locis, ederentur, nuncupatos agonas putant. CAPUT XXVI. De generibus agonum. . Agonum genera fuere, immensitas virium, cursus celeritas, sagittandi peritia, standi patientia; ad citharam quoque, vel tibias incedendi gestus; de moribus quoque, de forma, de cantandi modulatione, terrestris quoque belli, et navalis praelii, perpetiendorumque suppliciorum certamina. CAPUT XXVII. De ludis circensibus. . Ludi circenses sacrorum causa, ac deorum gentilium celebrationibus instituti sunt. Unde et qui eos spectant daemonum cultibus inservire videntur. Nam res equestris antea simplex agebatur, et utique communis usus reatus non erat, sed cum ad ludos coactus est naturalis usus, ad daemoniorum cultum translatus est. . Itaque et Castori et Polluci deputantur hae species, quibus equos a Mercurio distributos Stesichorus docet; sed et Neptunus equestris est, quem Graeci Hippion appellant; sed et Marti et Jovi in ludis equi sunt consecrati, et ipsi quadrigis praesunt. . Circenses autem ludi ideo dicti, vel a circumeundo, vel quod ubi nunc metae sunt; olim gladii ponebantur, quos quadrigae circuibant, et inde dicti circenses, ab ensibus circa quos currebant. Siquidem in littore circa ripas fluminum currus agitantes, gladios in ordine in ripae littore ponebant, et erat artis equum circa pericula torquere. Inde et circenses dicti putantur, quasi circum enses. CAPUT XXVIII. De circo. . Circus Soli principaliter consecratus est a paganis, cujus aedes medio spatio et effigies de fastigio aedis emicat, quod non putaverint sub tecto consecrandum, quem in aperto habent. Est autem circus omne illud spatium quod circuire equo solent. . Hunc Romani dictum

putant a circuitu equorum, eo quod ibi circum metas equi currant. Graeci vero a Circe Solis filia, quae Patri suo hoc genus certaminis instituit, asserunt nuncupatum, et ab ea circi appellationem argumentantur. Fuit autem maga, et venefica, et sacerdos daemonum, in cujus loci habitu et opere magicae artes, et cultus idololatriae recognoscitur. CAPUT XXIX. De ornamentis. . Ornamenta circi: ova, meta, obeliscus, carceres. Ova, honori Castoris et Pollucis ascribunt, qui illos ovo editos credendo de cygno Jove non erubescunt. . Fingunt autem circensia Romani ad causas mundi referri, ut sub hac specie superstitiones vanitatum suarum excusent. CAPUT XXX. De metis. . Metarum quippe appellatione proprie terminum ac finem mundi designari volunt, ab eo quod alicui emensus finis est, sive ad testimonium orientis occidentisque Solis. CAPUT XXXI. De obelisco. . Obeliscum Mespres rex Aegypti primus fecisse fertur tali ex causa. Cum quodam tempore Nilus violenta inundatione Aegypto nocuisset, indignatus rex tanquam poenas a flumine exigeret, sagittam in undas misit. Non multo post gravi valetudine correptus, lumen amisit, qui post caecitatem visu recepto duos obeliscos Soli sacravit. Obeliscus enim sagitta dicitur, qui ideo in medio circo ponitur, quia per medium mundum sol currit. . Medio autem spatio ab utraque meta constitutus obeliscus, fastigium summitatemque coeli significat, cum sol ab utroque spatio medio horarum discrimine transcendit. Summo obelisco superpositum est quoddam auratum in modum flammae formatum, quoniam sol plurimum in se caloris atque ignis habet. CAPUT XXXII. De carceribus. . In circo unde emittuntur equi carceres dixerunt ab ea re qua et ille carcer qui est in civitate, quod ut ibi homines damnati, atque inclusi, ita hic equi coercentur, ne exeant, antequam signum mittatur. CAPUT XXXIII. De aurigis. . Ars circi auriga et currus, equites, sive pedites. Auriga proprie dictus, quod currum agat, et regat, sive quod feriat junctos equos. Nam haurit, FERIT, ut: Latus haurit apertum. . Ipse est, et agitator, id est, verberator ab agendo dictus. Aurigae autem duobus coloribus sunt, quibus speciem idololatriae vestiunt. Nam prasinus terrae, venetus coelo et mari a paganis dicatus est. CAPUT XXXIV. De quadrigis. . Ericthonius autem, qui regnavit Athenis, primus quatuor equos junxisse fertur, sicut Virgilius auctor est dicens: Primus Ericthonius currus, et quatuor ausus Jungere equos, rapidisque rotis insistere victor. . Fuit autem Minervae et Vulcani filius de caduca in terram libidine, ut fabulae ferunt, procreatus, portentum daemonicum, imo diabolus, qui primo Junoni currum dedicavit. Tali auctore quadrigae productae sunt. CAPUT XXXV. De curru. . Currus a cursu dictus, vel quia rotas videtur habere, unde et carrum, quasi curvum. Quadrigarum vero currus duplici temone olim erant, perpetuoque, et qui omnibus equis injiceretur jugo. . Primus Clysthenes Sicyonius tantum medios jugavit, eosque singulos ex utraque parte simplici vinculo applicuit, quos Graeci σειραφόρους Latini funarios vocant, a genere vinculi quo prius alligabantur. CAPUT XXXVI. De equis quibus currunt. . Quadrigae et bigae, trigae et sejugae ab equorum numero et jugo dictae. Ex quibus quadrigas soli, bigas lunae, et trigas inferis, sejugas Jovi, desultores Lucifero, et Hespero sacraverunt. Quadrigas ideo soli jungunt, quia per quatuor tempora annus vertitur, ver et aestatem, autumnum et hyemem. . Bigas lunae, quoniam gemino cursu cum sole contendit, sive quia et nocte videtur, et die. Jungunt enim unum equum nigrum, alterum candidum. Trigas diis inferis, quia hi per tres aetates homines ad se rapiunt, id est, per infantiam, juventutem, atque senectam. Sejuga maximus currus currit Jovi, propter quod maximum deorum suorum esse eum credunt. . Ideo autem rotis quadrigas currere dicunt, sive quia mundus iste circuli sui celeritate transcurrit, sive propter solem, quia volubili ambitu rotat,

sicut ait Ennius: Inde patefecit radiis rota candida coelum. CAPUT XXXVII. De septem spatiis. . Septem spatia quadrigae currunt, referentes hoc ad cursum septem stellarum, quibus mundum regi dicunt, sive ad cursum septem dierum praesentium, quibus peractis vitae terminus consummatur, quorum finis est creta, id est, judicium. CAPUT XXXVIII. De equitibus. . Porro equites singulares ideo currere dicunt, quia singulariter unusquisque cursum vitae hujus peragit, atque transit, alius alio tempore sequens alium, per unam tamen viam mortalitatis usque ad propriam metam mortis. CAPUT XXXIX. De desultoribus. . Desultores nominati, quod olim prout quisque ad finem cursus venerat, desiliebat, sive quod de equo in equum transiliebat. CAPUT XL. De peditibus. . Pedites autem aiunt propterea pede currere, quia pedibus curritur mortalitati. Ob hoc a superiore parte currunt ad inferiora, id est, ab Oriente ad Occidentem, quia mortales oriuntur, et occidunt. Nudi currunt, quia et homini in saeculo nullae reliquiae sunt. Recto spatio currunt, quia inter vitam et mortem nihil distat. Sed haec propterea fingunt, ut vanitates suas et sacrilegia excusare conentur. CAPUT XLI. De coloribus equorum. . Circa causas quoque elementorum iidem gentiles etiam colores equorum junxerunt, roseos soli, id est, igni; albos aeri, prasinos terrae; venetos mari assimilantes. Item roseos aestati currere voluerunt, quod ignei coloris sint, et cuncta tunc flavescant. Albos hiemi, quod sit glacialis, et frigoribus universa canescant; veri prasinos viridi colore, quia tunc pampinus densatur. . Item roseos Marti sacraverunt, a quo Romani exoriuntur, et quia vexilla Romanorum cocco decorantur, sive quod Mars gaudet sanguine. Albos zephyris et serenis tempestatibus, prasinos flori et terrae, venetos aquis, vel aeri, quia ceruleo sunt colore; luteos, id est, croceos, igni et soli; purpureos Iri sacraverunt, quem arcum dicimus, quod Iris plurimos colores habeat. . Sicque dum hac spectatione deorum cultibus atque elementis mundialibus profanantur, eosdem deos atque eadem elementa procul dubio colere noscuntur. Unde animadvertere debes, Christiane, quot circum nomina immunda possideant. Quapropter alienus erit tibi locus, quem plurimi Satanae spiritus occupaverunt. Totum enim illum diabolus et angeli ejus repleverunt. CAPUT XLII. De theatro. . Theatrum est quo scena includitur, semicirculi figuram habens, in quo stantes omnes inspiciunt. Cujus forma primum rotunda erat, sicut et amphitheatri, postea ex medio amphitheatro theatrum factum est. Theatrum autem a spectaculo nominatum ἀπὸ τῆς θεωρίας, quod in eo populus stans desuper atque spectans ludos contemplaretur. . Idem vero theatrum, idem et prostibulum, eo quod post ludos exactos meretrices ibi prostarent. Idem et lupanar vocatum, ab eisdem meretricibus, quae propter vulgati corporis vilitatem lupae nuncupabantur. Nam lupae meretrices sunt a rapacitate vocatae, quod ad se rapiant miseros, et apprehendant. Lupanaria enim a paganis constituta sunt ut pudor mulierum infelicium ibi publicaretur, et ludibrio haberentur tam ii qui facerent quam quae paterentur. CAPUT XLIII. De scena. . Scena autem erat locus infra theatrum in modum domus instructa cum pulpito, quod pulpitum orchestra vocabatur, ubi cantabant comici, tragici, atque saltabant histriones et mimi. Dicta autem scena Graeca appellatione, eo quod in speciem domus erat instructa. Unde et apud Hebraeos tabernaculorum dedicatio a similitudine domiciliorum Scenopegia appellabatur. CAPUT XLIV. De orchestra . Orchestra autem pulpitum erat scenae, ubi saltator agere posset, aut duo inter se disputare. Ibi enim poetae comoedi et tragoedi ad certamen conscendebant, iisque canentibus, alii gestus edebant. Officia scenica: tragoedi, comoedi, thymelici, histriones, mimi, et saltatores. CAPUT XLV. De tragoedis. . Tragoedi sunt qui antiqua gesta atque facinora

sceleratorum regum luctuoso carmine, spectante populo, concinebant. CAPUT XLVI. De comoedis. . Comoedi sunt qui privatorum hominum acta dictis atque gestu cantabant, atque stupra virginum et amores meretricum in suis fabulis exprimebant. CAPUT XLVII. De thymelicis. . Thymelici autem erant musici scenici, qui in organis, et lyris, et citharis, praecinebant. Et dicti thymelici, quod olim in orchestra stantes cantabant super pulpitum quod thymele vocabatur. CAPUT XLVIII. De histrionibus. . Histriones sunt qui muliebri indumento gestus impudicarum feminarum exprimebant: ii autem saltando etiam historias et res gestas demonstrabant. Dicti autem histriones, sive quod ab Istria id genus sit adductum, sive quod perplexas historiis fabulas exprimerent, quasi historiones. CAPUT XLIX. De mimis. . Mimi sunt dicti Graeca appellatione, quod rerum humanarum sint imitatores. Nam habebant suum auctorem, qui antequam mimum agerent, fabulam pronuntiaret. Nam fabulae ita componebantur a poetis, ut aptissimae essent motui corporis. CAPUT L. De saltatoribus. . Saltatores autem nominatos Varro dicit ab Arcade Salio, quem Aeneas in Italiam secum adduxit, quique primo docuit Romanos adolescentes nobiles saltare. CAPUT LI. Quid quo patrono agatur. . Est plane in artibus scenicis Liberi et Veneris patrocinium, quae privata et propria sunt scenae de gestu et corporis flexu. Nam mollitiem Libero et Veneri immolabant, illi per sexum, illi per flexum, dissolutis. . Quae vero ibi vocibus, et modis, et organis, et lyris transiguntur, Apollines et Musas, et Minervas, et Mercurios patronos habent. Quod spectaculum odisse debes, Christiane, quorum odisti auctores. CAPUT LII. De amphitheatro. . Amphitheatrum locus est spectaculi ubi pugnant gladiatores. Et inde ludus gladiatorius dictus, quod in eo juvenes usum armorum diverso motu condiscant, et modo inter se aut gladiis aut pugnis certantes, modo contra bestias incedentes, ubi non odio, sed praemio illecti subeunt ferale certamen. . Amphitheatrum dictum, quod ex duobus theatris sit factum. Nam amphitheatrum rotundum est, theatrum vero ex medio amphitheatro est, semicirculi figuram habens. CAPUT LIII. De ludo equestri. . Genera gladiatorum plura, quorum primum ludus equestrium. Duo enim equites, praecedentibus prius signis militaribus, unus a porta Orientis, alter ab Occidentis, procedebant in equis albis cum aureis galeis, minoribus et habilioribus armis, sicque atroci perseverantia pro virtute sua inibant pugnam, dimicantes, quousque alter in alterius mortem prosiliret, ut haberet qui caderet casum, gloriam qui perimeret. Quae armatura pugnabat Marti duelli causa. CAPUT LIV. De retiariis. . Retiarius ab armaturae genere, in gladiatorio ludo contra alterum pugnantem occulte ferebat rete (quod jaculum appellatur), ut adversarium cuspide insequente operiret, implicitumque viribus superaret. Quae armatura pugnabat Neptuno tridentis causa. CAPUT LV. De secutoribus. . Secutor ab insequendo retiarium dictus. Gestabat enim cuspidem, et massam plumbeam, quae adversarii jaculum impediret, ut antequam ille feriret reti, iste exsuperaret. Haec armatura sacrata erat Vulcano. Ignis enim semper aquam insequitur, ideoque cum retiario componebatur, quia ignis et aqua semper inter se inimica sunt. CAPUT LVI. De laqueariis. . Laqueariorum pugna erat fugientes in ludo homines injecto laqueo impeditos, consecutosque prosternere amictos umbone pelliceo. CAPUT LVII. De velitibus. . Velitum pugna erat, ut ultro citroque tela objectarent. Erat autem eorum varia pugna, et spectantibus gratior quam reliqua. Velites autem nuncupati, sive a volitatione, sive a civitate Etruscorum, quae Veles vocabatur. CAPUT LVIII. De ferali certamine. . Ferarum pugna erat emissas bestias juvenes excipere, et pugnare adversus eas, ultroneo funere certare, non crimine, sed furore. CAPUT LIX. De horum exsecratione. .

Haec quippe spectacula crudelitatis, et inspectio vanitatum non solum hominum vitiis, sed de daemonum jussis instituta sunt. Proinde nihil esse debet Christiano cum circensi insania, cum impudicitia theatri, cum amphiteatri crudelitate, cum atrocitate arenae, cum luxuria ludi. Deum enim negat, qui talia praesumit, fidei Christianae praevaricator effectus, qui id denuo appetit quod in lavacro jam pridem renuntiavit, id est, diabolo, pompis et operibus ejus. CAPUT LX. De alea. . Alea, id est, ludus tabulae, inventa a Graecis in otio Trojani belli, a quodam milite nomine Alea, a quo et ars nomen accepit. Tabula luditur pyrgo, calculis, tesserisque. CAPUT LXI. De pyrgis. . Pyrgus dictus, quod per eum tesserae pergant, sive quod turris speciem habeat. Nam Graeci turrim πύργον vocant. CAPUT LXII. De calculis. . Calculi vocati, quod leves sint et rotundi. Unde et calculus dicitur lapis brevis qui sine molestia sui brevitate calcatur. Item calculi, quod per vias ordinales, quasi per calculas eant. CAPUT LXIII. De tesseris. . Tesserae vocatae, quia quadrae sunt ex partibus omnibus. Has alii lepusculos vocant, eo quod exsiliendo discurrunt. Olim autem tesserae jacula appellabantur a jaciendo. CAPUT LXIV. De figuris aleae. . Quidam autem aleatores sibi videntur physiologice per allegoriam hanc artem exercere, et sub quadam rerum similitudine fingere. Nam tribus tesseris ludere perhibent propter tria saeculi tempora; praeterita, praesentia et futura, quia non stant, sed decurrunt. Sed et ipsas vias senariis locis distinctas propter aetates hominum ternariis lineis propter tempora argumentantur. Inde et tabulam ternis descriptam dicunt lineis. CAPUT LXV. De vocabulis tesserarum. . Jactus quisque apud lusores veteres a numero vocabatur, ut unio, binio, trio, quatrio, quinio, senio. Postea appellatio singulorum mutata est, et unionem CANEM, trionem SUPPUM, quatrionem PLANUM vocabant. CAPUT LXVI. De jactu tesserarum. . Jactus tesserarum ita a peritis aleatoribus componitur, ut afferat quod voluerit, ut puta senionem, qui eis jactu bonum affert. Vitant autem canem, quia damnosus est, unum enim significat. CAPUT LXVII. De calculorum motu. . Calculi partim ordine moventur, partim vage. Ideo alios ordinarios, alios vagos appellant. At vero qui moveri omnino non possunt incitos dicunt. Unde et egentes homines inciti vocantur, quibus spes ultra procedendi nulla restat. CAPUT LXVIII. De interdictione aleae. . Ab hac arte fraus, et mendacium, atque perjurium, nunquam abest, postremo et odium, et damna rerum, unde et aliquando, propter haec scelera, interdicta legibus fuit. CAPUT LXIX. De pila. . Pila proprie dicitur quod sit pilis plena. Haec et sphaera a ferendo, vel feriendo dicta, de quarum genere et pondere Dorcatius sic tradit: Neu tu parce pilos vivacis condere cervi, Uncia donec erit geminae superaddita librae. . Inter species pilarum sunt trigonaria et arenata. Trigonaria est, qua inter tres luditur. Arenata, qua in grege dum ex circulo astantium spectantiumque emissa, ultra justum spatium pilam excipere lusumque inire consueverunt. Cubitalem lusum appellant, cum duo cominus ex proximo, ac pene conjunctis cubitis, pilam feriunt. Suram dicitur dare, qui pilam, crure prolato, feriendam collusoribus praebet.

LIBER DECIMUS NONUS DE NAVIBUS, AEDIFICIIS ET VESTIBUS.

CAPUT PRIMUM. De navibus. . Artium quarumdam vocabula, quibus aliquid fabricatur, vel instrumenta artificum, vel quae ministerium exhibent, atque aliquid hujuscemodi, deinceps ex parte notanda studui. . Artifex generaliter vocatus, quod artem faciat, sicut aurifex, qui aurum.

Faxo enim antiqui pro facio dicebant. . Nauclerus, dominus navis est appellatus, ita quod navis in sorte ejus sit, κλῆρος enim Graece sors dicitur. Caeteri autem in navi in contributione sunt. . Gubernio, qui et gubernator, quasi cohibernator, quod cohibeat prudentia sua hiberna, id est, tempestates maris . Nauta a nave dictus per derivationem. Navita autem pro nauta poetice dicitur, sicut Mavors pro Mars. Nam rectum est nauta. . Remex vocatur, quod remum gerit, sic autem remex, quomodo tubex dicitur nominativo casu. . Epibata Graeco sermone appellatur qui Latine dicitur superveniens. Hic nihil habet negotii, sed naulo dato, in alias terras transire disponit. . Navim quidam perhibent dictam, eo quod gnavum rectorem quaerat, id est, peritum, sapientem, strenuum, qui continere et gubernare novit propter maritima pericula, et casus, unde est illud Salomonis: Intelligens gubernacula possidebit. Lydii autem primum navim fabricaverunt, pelagique incerta petentes pervium mare usibus humanis fecerunt. . Rates primum et antiquissimum genus navigii, e rudibus tignis asseribusque consertum. Ad cujus similitudinem fabricatae naves ratariae dictae. Nunc jam rates abusive naves. Nam proprie rates sunt connexae invicem trabes. . Trieris navis magna, quam Graeci durconem vocant, de qua in Isaia dicitur: Non transivit per eam trieris magna. . Carpasia navis a Carpatho insula nominata, sicut a Rhodo Rhodia, sicut ab Alexandria Alexandrina: . Liburnae dictae a Libyis; naves enim sunt negotiatorum. De quibus Horatius: Ibis liburnis inter alta navium. . Rostratae naves dictae ab eo quod in fronte rostra aerea habeant propter scopulos, ne feriantur et collidantur. . Longae naves sunt quas dromones vocamus; dictae eo quod longiores sint caeteris, quibus contrarius musculus, curtum navigium. Dromo autem a decurrendo dicitur. Cursum enim Graeci δρόμον vocant. . Classis dicta est a Graeco vocabulo ἀπὸ τῶν κάλων, id est, lignis, unde et calones, qui ligna militibus portant. . Ancyromagus dictus, pro eo quod celeritate sui anchoris et instrumentis reliquis navium vehendis sit aptus. . Phaselus est navigium quod nos corrupte baselum dicimus. De quo Virgilius: Putisque phaselis. . Scapha, quae κατάσκοπος, navigium quod Latine speculatorium dicitur, σκοπεῖν enim Latine intendere dicitur. . Barca est, quae cuncta navis commercia ad littus portat. Hanc navis in pelago propter nimias undas suo suscipit gremio. Ubi autem appropinquaverit portui, reddit vicem barca navi quam accepit in pelago. . Paro navigium piratarum aptum, et ex iis ita vocatum, Cicero: Tunc se fluctigero tradit, mandatque paroni. Et alibi: Parunculis ad littus ludit celeribus. . Myoparo, quasi minimus Paro. Est enim scapha ex vimine facta, quae contexta crudo corio genus navigii praebet, qualibus utuntur Germanorum piratae in Oceani littoribus, vel paludibus, ob agilitatem. De quibus Historia: Gens, inquit, Saxonum myoparonibus, non viribus nituntur, fugae potius, quam bello parati. . Celoces, quas Graeci κέλητας vocant, id est, veloces biremes, vel triremes agiles, et ad ministerium classis aptae. Ennius: Labitur uncta carina per aequora cana celocis. . Biremes autem naves sunt habentes remorum ordinem geminum. Triremes, et quatriremes, trium et quatuor ordinum; sic et penteres et hexeres, quinos vel senos ordines habentes. . Actuariae naves sunt, quae velis simul et remis aguntur. Hippagogus, in quo equos transvehere solitum est. Pontonium, navigium fluminale, tardum et grave, quod non nisi remigio progredi potest. Hinc et trajectus, id est, extentus. Est enim latus, unde et transenna dicitur extentus funis. . Lembus navicula brevis, quae alia appellatione dicitur et cymba, et Caupilus, sicut et linter, id est, carabus, quo in Pado, paludibusque utuntur. . Carabus, parva scapha ex vimine facta, quae contecta crudo corio genus navigii praebet. Portemia, navicula Syriaci generis, lata, et sine carina, a portando vocata.

Utuntur iis in Pannonia. . Trabariae, amnicae naves, quae ex singulis trabibus cavantur, quae alio nomine littorariae dicuntur. Hae et caudicae ex uno ligno cavato factae, et inde caudicae, quia a quatuor usque ad decem homines capiant. CAPUT II De partibus navium, et armamentis. . Puppis posterior pars navis est, quasi post. Prora anterior, quasi priora. Cumba locus imus navis, quod aquis incumbat. Carina a currendo dicta, quasi currina. . Fori navium latera concava a ferendo onere dicta, sive tabulata navium, quae sternuntur. Dicta, ab eo quod incessus ferant, vel foris emineant. De quibus Virgilius: Laxatque foros. . Columbaria, in summis lateribus navium loca concava, per quae eminent remi, dicta, credo, quod sint similia latibulis columbarum, in quibus nidificant. . Agea, viae sunt, vel loca, in navi, per quae ad remiges hortator accedit. De qua Ennius: Multa foro ponet, et Agea longa repletur. . Transtra sunt tabulae ubi sedent remiges, quod in transverso sint, dicta, quae Virgilius juga appellat. . Tonsae remi a removendis et decutiendis fluctibus dicti, sicut tonsores a tondendis et decutiendis capillis. . Palmula est extrema latitudo remi, a palma dicta, qua mare impellitur. Antennae autem dictae, quod ante amnem sint positae. Praeterfluit enim eas amnis. Cornua extremae partes antennarum sunt, dicta per tropum. . Malus est arbor navis, qua vela sustinentur. Malus autem dictus, quia habet instar mali in summitate, vel quia, quasi quibusdam malleolis ligneis cingitur, quorum volubilitate vela facilius elevantur. . Modius est cui arbor insistit, ob similitudinem mensuralis vasis dictus. Carchesia sunt in acumine arboris. Cinna. Lucida confulgent alti carehesia mali. . Trochleae, quasi φ littera, per quas funes trahuntur. Trochleae autem vocatae, quod rotulas habeant, τροχὸς enim Graece rota dicitur. . Parastatae stipites sunt pares stantes, quibus arbor sustinetur. Cato: Malum deligatum, parastatae vinctae. . Clavus est quo regitur gubernaculum. De quo Ennius: Ut clavum rectum teneam, navimque gubernem. . Porticulus malleus in manu portatus, quo modus signumque datur remigantibus. De quo Plautus: Ad loquendum, atque ad tacendum tute habeas porticulum. A portando igitur porticulus. . Tonsilla uncinus ferreus, vel ligneus, ad quem in littore defixum funes navium illigantur. De quo Ennius Tonsillas rapiunt, configunt littus aduncas. . Anchora, dens ferreus, ex Graeca etymologia nomen ducit, quod quasi hominis manus comprehendat, vel scopulos, vel arenas. Nam manus Graece χεὶρ dicitur. Apud Graecos autem aspirationem non habet. Nam ὄγκυρα dicitur, unde et apud majores sine aspiratione proferebatur. . Pulvini sunt machinae quibus naves deducuntur et subducuntur in portum. Pons scala navium. CAPUT III. De velis. . Vela Graeci ἄρμενα dicunt, proinde quod aere moventur. Apud Latinos autem vela a volatu dicta. Unde est illud: Velorum pandimus alas. . Genera velorum Acation, Epidromos, Dolon, Artemon, Siparum, Mendicum. Ex quibus Acation velum maximum, et in media navi constitutum. . Epidromos secundae amplitudinis, sed ad puppim. Dolon minimum velum, et ad proram defixum. Artemon dirigendae potius navis causa commentatum, quam celeritatis. . Siparum genus veli, unum pedem habens, quo juvari navigia solent in navigatione, quoties vis venti languescit. De quo Lucanus: Summaque tendens Sipara, velorum perituras colligit auras, quod ex separatione existimant nominatum. Pes extremus angulus veli, quem sic nautae loquuntur. CAPUT IV. De funibus. . Funes dicti, quod antea in usum luminis fuerint circumdati cera, unde et funalia. Restes, sive quod rates contineant, seu quod in iis retes tendantur. Rudentes sunt funes navium ex nimio stridore ita dicti. . Spirae funes, quibus in tempestatibus utuntur, quas nautici suo more cucurbas vocant. Spirae autem a sparto vocatae. . Propes funis quo pes veli alligatur, quasi prope pedes. De quo Turpilius: Quasi cum

ventus fert navim in mare secundus, si quis propedem misit, si veli sinistrum. . Tormentum funis in navibus longus, quo prora ad puppim extenditur, quo magis constringantur; tormenta autem a tortu dicta, restes, funesque. . Saphon, funis in prora positus. De quo Caecilius: Venerio cursu veni prolato pede usque ad saphonem. . Opisphora, funes, qui cornibus antennae dextra sinistraque tenduntur, et retroverso. Prymnesium, funis quo navis in littore religatur ad palum. Mitra funis quo navis media vincitur. . Anquina, quod ad malum antenna constringitur. De qua Cinna: Atque anquina regat stabilem fortissima cursum. . Remulcum, funis quo deligata navis trahitur vice remi. De quo Valgius: Hic mea me longo succedens prora remulco, Laetantem gratis sistit in hospitiis. . Struppi, vincula loro vel lino facta, quibus remi ad scalmos alligantur. De quibus Livius: Tuncque remos jussit deligare struppis. . Catapirates linea cum massa plumbea, qua maris altitudo tentatur. Lucilius: Hunc catapiratem puer eodem deferat unctum Plumbi pauxillum rodus, linique mataxam. CAPUT V. De retibus. . Retes vocatae, sive a retinendis piscibus, sive a restibus quibus tenduntur. Minus autem rete simplagium dicitur a plagis. Nam plagas proprie dicimus funes illos quibus retia tenduntur circa imam et summam partem. . Funda genus est piscatoriae retis, dicta ab eo quod in fundum mittatur. Eadem etiam a jactando jaculum dicitur. Plautus: Probus quidem antea jaculator eras. . Tragum genus retis ab eo quod trahatur, nuncupatum, ipsum est et Verriculum. Verrere enim trahere est. Nassa . . . . . Cassis genus venatoriae retis, quod capiat. Hinc est quod et incassum dicimus, id est, sine causa, quasi sine cassibus, sine quibus venatio inanis est. . Conopeum, retes qua culices excluduntur in modum tentorii, quo magis Alexandrini utuntur, quia ibi ex Nilo culices copiosi nascuntur; unde et conopeum dicitur; nam Canopea Aegyptus est. CAPUT VI. De fabrorum fornacibus. . Faber a faciendo ferro impositum nomen habet. Hinc derivatum est nomen ad alias artium materias fabros vel fabricas dicere, sed cum adjectione, ut faber lignarius, et reliqua propter operis, silicet, firmitatem. . In fabrorum autem fornace gentiles Vulcanum auctorem dicunt figuraliter, per Vulcanum ignem significantes, sine quo nullum metalli genus fundi, extendique potest. Nihil est enim pene, quod igne non efficiatur. Alibi enim vitrum, alibi argentum, alibi plumbum, alibi minium, alibi pigmenta, alibi medicamenta efficit. Igne lapides in aera solvuntur, igne ferrum gignitur, ac domatur, igne aurum perficitur, igne cremato lapide caementa et parietes ligantur. . Lapides nigros ignis coquendo candificat, ligna candida urendo offuscat, carbones ex pruna fulgida nigros facit; de lignis duris fragiles, de putrilibus imputribiles reddit, stricta solvit, soluta restringit, dura mollit, mollia dura reddit. Habet et medicaminis usum. Nam saepe uri prodest. Pestilentiae quoque, quae obscuratione solis contrahitur, auxiliari certum est. In opere quoque aliud gignitur primis ignibus, aliud secundis, aliud tertiis. . Habet quoque et aliam in se diversitatem ignis. Nam alius est ignis qui usui humano, alius qui judicio paret divino, sive qui de Coelo fulmen astringit, sive qui de terra per vertices montium eructat. . Ignis autem dictus, quod nihil gigni potest ex eo. Est enim inviolabile elementum, absumens cuncta quae rapit. Fabrica duabus rebus constat: ventis, et flamma. . Flamma vero proprie fornacis est dicta, quod flatu folium excitetur. Fornax vero ab igne vocata: φῶς enim ignis est. Caminus est fornax, et est Graecum derivatum a cauma. Favilla est deserta igne scintilla. . Pruna est quandiu ardet; cum autem exstincta fuerit, carbo nominatur. Pruna autem a perurendo dicta est, carbo vero, quod flamma caret. Qui dum interiisse creditur, majoris fit virtutis. Nam iterum incensus fortiore luce calescit. Cujus tanta vis est etiam, et sine igne firmitas, ut nullo humore corrumpatur, nulla

vetustate vincatur. Exstinctus enim tantum incorruptibiliter durat, ut ii qui limites figunt, eos infossos terra substernant, et lapides desuper figant, ad convincendum litigatorem, ut post quantalibet saecula fixumque lapidem limitem esse cognoscant. CAPUT VII. De instrumentis fabrorum. . Incus est, in quo ferrum tunditur, a cudendo dictus, eo quod illic aliquid cudamus, id est, feriendo producamus. Cudere enim caedere et ferire est. Veteres autem non incudem vocabant, sed intudem, eo quod in ea metallum tundatur, hoc est, tendatur, unde et tudes malleus, a tundendo, id est, tendendo dictus. . Malleus vocatur, quia dum quid calet et molle est, caedit et producit. Marcus malleus major, et dictus marcus, quod major sit ad caedendum, et fortior. Martellus, mediocris Marculus, malleus pusillus. Lucilius: Et velut in fabricam fervens cum marculus ferrum multorum magnis ictibus tundit. . Forcipes, quasi ferricipes, eo quod ferrum candens capiant, teneantque, sive quod ab iis aliquid forvum capimus, et tenemus, quasi forvicapes. Nam forvum est calidum, unde et fervidum, unde et formosos dicimus quibus calor sanguinis ex rubore pulchritudinem creat. . Lima dicta, eo quod lene faciat. Nam limum lene est. Coelum est unde operantur argentarii, a quo et caelata vasa dicuntur. CAPUT VIII. De fabricis parietum. . In fabricis parietum atque tectorum Graeci inventorem Daedalum asserunt. Iste enim primus didicisse fabricam a Minerva dicitur. Fabros autem sive artifices Graeci τέκτονας vocant, id est, structores. Architecti autem caementarii sunt qui disponunt in fundamentis. Unde et Apostolus de semetipso: Quasi sapiens, inquit, architectus fundamentum posui. . Machiones dicti a machinis, in quibus insistunt propter altitudinem parietum. CAPUT IX. De dispositione. . Aedificiorum partes sunt tres: dispositio, constructio, venustas. Dispositio est areae, vel soli et fundamentorum descriptio. CAPUT X. De constructione. . Constructio est laterum et altitudinis aedificatio. Constructio autem, vel structio vocata, eo quod instringat et cohaerere faciat, ut lapides luto, et ligna et lapides invicem sibi. Nam et intinctio ferri in aqua strictura est. Nisi enim candens tingatur, stringi et cohaerere non potest ferrum. Item constructio a multitudine lapidum et lignorum dicta, unde et strues. Aliud est enim aedificatio, aliud instauratio. Nam aedificatio nova constructio est. Instauratio vero quod reparatur ad instar prioris. Nam instar Veteres pro similitudine ponebant. Inde et instaurare dicebant. . Constat autem constructio fundamento, lapidibus, calce, arena, et lignis. Fundamentum dictum, quod fundus sit aedificii. Idem et caementum, a cedendo dictum, quod caeso crasso lapide surgat. . Lapides in structuris apti: albus, tiburtinus, columbinus, fluviatilis, sfungia, rubrus, et reliqui. . Albus lapis, alius durus, alius mollis. Mollis dentata serra secatur. Tractabilis in opere est, ita ut in eo, quasi in ligno, litterae scribantur. . Tiburtinus, a loco Italiae dictus, qui dum sit ad fabricam fortis, vapore tamen dissilit. . Tophus aedificiis inutilis est (fundamentis aptus) mortalitate, et mollitie. Ex aestu enim et halitu maris feritur, et verberatur imbribus. . Arenatius, lapis concretus maris arenis, hic et bibulus dicitur. Servat enim humorem acceptum. Idem et in Baetica Gaditanus, ab insula Oceani ubi plurimus exciditur. . Piperinus, subalbidus cum punctis nigris, durus, atque fortissimus. Conchleatius, cochleis, lapillisque et arena concretus, asperrimus, et interdum fistulosus. . Columbinus a colore avis nuncupatus, natura vicinus gypso, et mollitie simillimus. . Molaris, in parietibus utilis, quia est quaedam natura ejus pinguior, duraque et aspera, ex quo etiam et molae fiunt, unde et nomen traxit. Hujus quatuor genera: albus, niger, permistus, ac fistulosus. . Sphungia lapis creatus ex aqua, levis, ac fistulosus, et cameris aptus. . Silex, durus lapis, ex cujus genere nigri silices optimi, quibusdam in locis et rubentes. Albi silices contra vetustatem

*incorrupti. Iidem et in monumentis scalpti, et incorrupti permanent, quibus nec ignis quidem nocet. Nam ex iis etiam formae fiunt, in quibus aera funduntur. Viridis silex, vehementer et ipse igni resistens, sed nusquam copiosus, et ubi invenitur, lapis, non saxum est. Pallidus in caemento raro utilis. . Globus contra injurias fortis, et in structura infidus, nisi fuerit multa suffrenatione devinctus. . Fluviatilis silex semper veluti madens est. Hunc aestate exhiberi oportet, nec ante biennium inserere in structuris domorum. * Fictilium operum ad parietes, et fundamenta coctilibus laterculis ad tecta imbricibus tegulisque aptantur. . Tegulae vocatae, quod tegant aedes, et imbrices. quod accipiant imbres. Tegulae autem primae positio nis nomen, cujus diminutivum tigillum. . Laterculi vero vocati, quod lati formentur circumactis undique quatuor tabulis. Lateres autem crudi sunt, qui et ipsi inde nominati, quod lati ligneis formis efficiuntur. . Quorum crates dicuntur, in quibus lutum pro eisdem lateribus crudis portare solent. Sunt enim connexiones cannarum, dicti ἀπὸ τοῦ κρατεῖν, id est, quod se invicem teneant. . Lutum autem vocatum quidam per antiphrasin putant, quod non sit mundum. Nam omne lotum mundum est. . Calx viva dicta, quia dum sit tactu frigida, intus occultum continet ignem; unde perfusa aqua statim latens ignis erumpit. Natura ejus mirum aliquid facit. Postquam enim arserit, aquis incenditur, quibus solet ignis exstingui; oleo exstinguitur, quo solet ignis accendi. Usus ejus in structuris fabricae necessarius. Nam lapis lapidi non potest adhaerere fortius, nisi calce conjunctus. . Gypsum cognatum calci est, et est Graecum nomen. Plura ejus genera. Omnium autem optimum e lapide speculari. Est enim in signis aedificiorum et coronis gratissimus. . Arena ab ariditate dicta, non ab adhaerendo in fabricis, ut quidam volunt. Hujus probatio si manu impressa stridet, aut si in vestem candidam sparsa, nihil sordis relinquat. . Columnae pro longitudine et rotunditate vocatae, in quibus totius fabricae pondus erigitur. Antiqua ratio erat columnarum altitudinis tertia pars latitudinum. Genera rotundarum quatuor: Doricae, Ionicae, Tuscanicae, Corinthiae, mensura crassitudinis et altitudinis inter se distantes. Quintum genus est earum quae vocantur Atticae, quaternis angulis, aut amplius, paribus laterum intervallis. . Bases, fulturae sunt columnarum, quae a fundamento consurgunt, et superpositae fabricae sustinent pondus. Bases autem nomen petrae est fortissimae Syro sermone. . Capitella, dicta quod sint columnarum capita, quasi super collum caput. Epistylia sunt, quae super capitella columnarum ponuntur, et est Graecum. . Pavimenta originem operis a Graecis habent: vocata autem pavimenta, eo quod paviantur, id est, caedantur, unde et pavor, quia caedit cor. . Ostracus est pavimentum testaceum, eo quod fractis testis calce admista feriatur. Testam enim Graeci ὄστρακα dicunt. . Rudos artifices appellant lapides contusos, et calce admistos, quos in pavimentis faciendis superfundunt, unde et rudera dicuntur. . Canalis, ab eo quod cava sit in modum cannae. Sane canalem melius genere feminino quam masculino proferimus. . Fistulae aquarum sunt dictae, quod aquas fundant et mittant. Nam Graece στέλλειν mittere est. Formae earum pro magnitudine aquae et capacitate fiunt, per quas aquae per certos modulos dividuntur, E quibus est uncia, et quinaria, digitus quadratus, digitus rotundus, et caeteri modi quique. CAPUT XI. De venustate. . Hucusque partes constructionis, sequitur de venustate aedificiorum. Venustas est quidquid illud ornamenti, et decoris causa aedificiis additur, ut tectorum auro distincta laquearia, et pretiosi marmoris crustae, et colorum picturae. CAPUT XII. De laqueariis. . Laquearia sunt quae cameram subtegunt et ornant, quae et lacunaria dicuntur, quod lacus quosdam quadratos, vel rotundos, ligno, vel gypso, vel coloribus, habeant pictos, cum signis*

intermicantibus. Principaliter autem lacus dicitur, ut Lucilius: Resultant aedesque, lacusque. Cujus diminutio lacunar facit, ut Horatius: Neque aureum Mea renidet in domo lacunar. Inde fit alia diminutio lacunarium, et per antistichon laquearium. CAPUT XIII. De crustis. . Crustae sunt tabulae marmoris. Unde et marmorati parietes crustati dicuntur. Quis autem marmora secandi in crustas rationem excogitaverit, non constat. Fiunt autem arena, et ferro, serraque in praetenui linea premente arenas, tractuque ipso secante, sed crassior arena plus erodet marmoris. Nam tenuis fabricis et polituris accommodata est. CAPUT XIV. De lithostrotis. . Lithostrota sunt elaborata arte picturae parvulis crustis, ac tessellis tinctis in varios colores. Tesselli autem a tesseris nominati, id est, quadratis lapillis per diminutionem. CAPUT XV. De plastis. . Plastice est parietum ex gypso effigies signaque exprimere, pingereque coloribus; πλάττειν autem dictum Graece, quod Latine est pingere terra, vel gypso, similitudines. Nam impressa argilla formam aliquam facere plastae est. Unde et protoplastus est dictus homo, qui ex limo primus est conditus. CAPUT XVI. De pictura. . Pictura autem est imago exprimens speciem alicujus rei, quae dum visa fuerit, ad recordationen mentem reducit. Pictura autem dicta, quasi fictura. Est enim imago ficta, non veritas. Hinc et fucata, id est, ficto quodam colore illita, nihil fidei et veritatis habentia. Unde et sunt quaedam picturae quae corpora veritatis studio coloris excedunt, et fidem dum augere contendunt, ad mendacium provehunt, sicut qui Chimaeram tricipitem pingunt, vel Scyllam hominem sursum, caninis autem capitibus cinctam deorsum. . Picturam autem Aegyptu excogitaverunt primum umbra hominis lineis circumducta. Itaque initio talis, secunda singulis coloribus, postea diversis; sicque paulatim sese ars ipsa distinxit, et invenit lumen, atque umbras, differentiasque colorum, unde et nunc pictores prius umbras quasdam et lineas futurae imaginis ducunt, deinde coloribus complent, tenentes ordinem inventae artis. CAPUT XVII. De coloribus. . Colores autem dicti sunt, quod calore ignis, vel sole perficiuntur, sive quod in initio colabantur, ut summae subtilitatis existerent. . Colores autem, aut nascuntur, aut fiunt. Nascuntur, ut sinopis, rubrica, paretonium, melinum, eretria, auripigmentum. Caeteri finguntur, aut arte, aut permistione. . Sinopis inventa primum in Ponto est. Inde nomen a Sinope urbe accepit. Species ejus tres: rubra, et minus rubens, et inter has media. . Rubrica vocata, quod sit rubra, et sanguineo proxima. Haec plurimis locis gignitur, sed optima Ponto, unde et Pontica dicitur. . Syricum rubri coloris pigmentum, ex quo et librorum capita scribuntur. Ipsum est et Phoeniceum, appellatum ita, eo quod in Syria colligatur in littoribus Rubri maris, ubi Phoenices inhabitant. . Aliud est autem Sericum, aliud Syricum. Nam Sericum lana est, quam Seres mittunt; Syricum vero pigmentum, quod Syri Phoenices in Rubri maris littoribus colligunt. Est autem et inter factitios. Nam saepe fit, aut sinopide, aut sandyce mistus. . Minium primi Graeci in Ephesiorum solo invenisse traduntur. Cujus pigmenti Hispania caeteris regionibus plus abundat, unde etiam nomen proprio flumini dedit. Hujus distillatio argentum liquidum gignit. Minium autem hoc quidam dicunt esse cinnabarim. . Cinnabaris a dracone et barro, id est, elephanto cognominatum. Aiunt enim draconum esse sanguinem, dum implicant elephantos. Ruunt enim belluae, et dracones obruuntur, quorum fusus cruor terram inficit, fitque pigmentum quidquid solo tinxerit. Est autem pulvis coloris rubri. . Prasina, id est, creta viridis, etsi in aliquibus terris promiscue generetur, optima tamen in Libya Cyrenensi. . Chrysocolla colore prasino est, dicta, quod vena ejus aurum habere traditur. Haec et in Armenia nascitur, sed ex Macedonia probabilis venit. Foditur autem ex metallis aeris, cujus inventio

argentum atque Indicum prodit. Nam venae ejus cum iis habent naturae societatem. Cypria ab insula Cypro, ubi plurima reperitur. . Sandaracha in insula Rubri maris Topazo nascitur, colore cinnabari, odore sulphureo. Invenitur autem in aurariis et argentariis metallis, melior quo magis rufa, quoque magis virus redolet: Quanquam et cerussa, si torreatur in fornace, sandaracham facit, unde et color est flammeus. Quod si torreatur, aequa parte rubrica admista, sandycem reddit. . Arsenicum, quod Latini ob colorem auripigmentum vocant, colligitur in Ponto ex auraria materia, ubi etiam sandaracha. Optimum est quod in auri colorem transit, purum, et fissile, gracili venarum discursu. Quod vero pallidius, aut sandarachae simile est, deterius judicatur. Est et tertium genus squamosum, quo miscetur aureus color. Vis eorum, ut sandarachae, sed acrior. . Ochra et ipsa in insula maris Rubri Topazo gignitur, ubi et sandaracha. Fit quoque et ochra, exusta rubrica, in ollis novis luto circumlitis, quae quanto magis in camino arserit, tanto melior fit. Venetum . . . . . Caeruleum temperare primum Alexandria reperit. In Italia ex arenae pulvere et nitri flore idem faciunt. Sed si Cyprium in fornace adustum huic permistioni addes, Vestoriani similitudo erit. . Purpurissum ex creta argentaria cum purpuris pariter tingitur, bibitque eum colorem celerius lanis. Praecipuum est tamen quod adhuc vase rudibus medicamentis inebriatur. Proximum est, egesto eo, addita creta in jus idem, et quoties id factum est, elevatur bonitas pretiosissimae purpurae. Causa est quod hysgino maxime inficitur rubeaque. . Indicum in Indicis invenitur calamis, spuma adhaerente limo. Est autem coloris cyanei, misturam purpurae, caerulique mirabilem reddens. Est alterum genus in purpurariis officinis, spuma in aereis cortinis innatans, quam infectores detrahentes siccant. . Atramentum dictum, quod sit atrum, cujus species et picturae, et quotidiano usui necessaria est, istud inter factitios est. Fit enim, et fuligine plurimis modis super ardentes taedas resina adjecta, lacusculo aedificata, quae fumum retineat. Huic pictores cum aqua admiscent gluten, ut illustrius resplendeat. . Ad festinationem autem operis etiam sarmentorum veterum carbones cum glutino triti inducendis parietibus atramenti speciem reddunt. Sunt et qui vini faecem siccatam excoquant, affirmentque, si ex bono vino faex fuerit, indici speciem id atramentum praebere. Sed et sarmentum uvae nigrae, vino optimo tinctum, posteaquam siccitate aruerit, si exuras, et conteras, adjecto glutino, nitorem indici reddet. . Usta, quae plurimum necessaria est, nullo negotio provenit. Nam si glebam silis boni igne excoquas, et aceto acerrimo superfusam exstinguas, madefacta sfungia colorem purpureum reddit. Eam ubi contriveris, usta erit. Omne autem atramentum sole perficitur. . Omnes colores calcis admistione corrumpuntur. . Melinum dictum, quod ejus metalli ferax sit una ex Cycladibus insula Melos nomine. Est enim candidum, nec utuntur eo pictores propter nimiam pinguedinem. . Annulare, quod vocant candidum, est quo muliebres picturae illuminantur. Fit et ipsum ex creta admistis vitreis gemmis. . Cerussa fit hoc modo: In vase enim aceto acerrimo impleto sarmenta aminea in eodem vasculo collocabis, ac super sarmenta tabulas plumbi tenuissimas pones, deinde vas diligentissime claudes, illinesque, ne aliquid inde spiraminis exeat. Post dies autem XXX vas aperitur, et ex distillatione tabularum innata cerussa invenitur. Quod ablatum et arefactum teritur, atque iterum aceto admisto in pastilis dividitur, et in sole siccatur. Hac observantia, si laminas aereas sarmentis superponas, aeruginem creant. Chalcanthum . . . CAPUT XVIII. De instrumentis aedificiorum. . Instructuram autem parietum ad normam fieri, et ad perpendiculum respondere oportet Norma dicta Graeco vocabulo, extra quam nihil rectum fieri potest. Componitur autem ex tribus regulis, ita ut duae sint binum pedum,

tertia habeat pedes duos, uncias decem, quas aequali crassitudine politas extremis acuminibus sibi jungit, ut schema trigoni faciant. Id erit norma. . Regula dicta, quod sit recta, quasi rectula, et impedimentum non habeat. Perpendiculum est, quod semper appenditur. Denique in fabrica nisi omnia ad perpendiculum, et certam regulam fiant, necesse est, ut cuncta mendosa instruantur, ut aliqua prava sint, aliqua cubantia, prona nonnulla, alia supina, et propter hoc universa ruunt constructa . Linea genere suo appellata, quia ex lino fit. Trullae nomen factum, eo quod trudit, id est, includit calce vel luto lapides. Martellus . . . . Machina . . . . . Scalae a scandendo vocatae, haerent enim parietibus. Scalae autem dicuntur, quae aut unae sunt, aut plures, quia numeri tantum pluralis est nomen, ut litterae, quae epistolam significant. CAPUT XIX. De lignariis. . Lignarius generaliter ligni opifex appellatur. . Carpentarius speciale nomen est. Carpentum enim solum facit, sicut navicularius quia tantum navium est fabricator et artifex. . Sarcitector dictus, quod ex multis hinc inde conjunctis tabulis unum tecti sarciat corpus. . Idem et tignarius, quia tectoria lignis inducit. . Lignum vocatur Graeca etymologia, quia incensum in lumen convertitur, et in flammam. Unde et lychnium dicitur, quod lumen det. . Materia inde dicitur omne lignum, quod ex ea aliquid efficiatur; vel si ad januam referas, vel ad statuam, materia erit. Ad aliquid enim semper materia accipienda est, sicut elementa materiam rerum esse dicimus, quia inde ea quae sunt facta videmus, et materia, quasi mater, dicta. . Trabes vocatae, quod in transverso positae utrosque parietes contineant. Aliud autem sunt tigna, aliud trabes. Tigna enim juncta trabem faciunt. Trabes autem sunt, cum sunt dolatae. . Tholus proprie est veluti scutum breve, quod in medio tecto est, in quo trabes coeunt. Cuplae vocatae, quod copulent in se luctantes. Luctantes dicuntur, quod erecti invicem se teneant more luctantium. Agrantes . . . . Asseres, ab asse dicti, quia soli ponuntur, neque conjuncti. Scindulae, eo quod scindantur, id est, dividantur. Epigri clavi sunt, quibus lignum ligno adhaeret. Clavi autem dicti, quasi chalybi, quia ex chalybe fiunt, id est, ferro. Chalybs enim ferrum est. . Tabulae a veteribus tagulae vocabantur, a tegendo, scilicet, unde et tegulae. Commissura dicitur tabularum conjunctio. Sectio autem dicta a sequendo ea quae coeperit. Nam secare, sectari et sequi est. . Serrae autem nomen de sono factum est, id est, a stridore. Serrae, circini que usum Perdices quidam adolescens invenit, quem puerum Daedalus frater matris suae, studiis perdocendum acceperat. Cujus pueri tantum ingenium fertur, ut dum materiae dividendae compendium quaereret, spinam piscis imitatus de ferro laminam exasperans dentium mordacitate armaverit, quam serram artifices nuncupant. Pro cujus artis inventione Daedalus magister ejus, invidiae livore permotus, praecipitem puerum ex arce dejecit. Dehinc exsulatus Cretam abiit, ibique aliquandiu fuit, ut fabulae ferunt. Ex Creta pennis volavit, et in Ciliciam venit. . Circinus dictus, quod vergendo efficiat circulum. Hujus modus duplicata linea fit, quae simplex per latitudinem extensa fuerat. Punctus autem in medio circini, centrum a Graecis dicitur, in cujus medium cuncta convergunt. . Securis vocatur, eo quod ea arbores succidantur, quasi succuris. Item securis, quasi semicuris. Ex una enim parte acuta est, ex altera fossoria. Haec et apud veteres penna vocabatur, utramque autem habens aciem, bipennis. Nam bipennis dicitur, quod ex utraque parte habeat acutam aciem, quasi duas pennas. Pennum autem antiqui acutum dicebant. Unde et avium pennae, quia acutae. Et ecce nomen quod reservavit antiquitatem, quia veteres dicebant pennas, non pinnas. Haec et dolabra, quod habeat duo labra: nam securis simplex est. Dextralis, dexterae habilis. . Ascia ab hastulis dicta, quas a ligno eximit, cujus

diminutivum nomen est asciola. Est autem manubrio brevi ex aversa parte referens, vel simplicem malleum, aut cavatum, vel bicorne rastrum. . Scalprus dictum, quod scalpturis et foraminibus sit aptus, quasi scalforus. Cujus diminutivum scalpellus. . Terebra vocata a verme ligni qui nuncupatur terebra, quem Graeci τερηδόνα vocant. Hinc terebra dicta, quod ut vermis terendo forat, quasi terefora, vel quasi transforans. . Taratrum, quasi teratrum; scofina dicta, quod haerendo scophen faciat. Cantherium . . . . Galla . . . . Guvia . . . . CAPUT XX. De inventione lanificii. . Minervam quamdam gentiles multis ingeniis praedicant. Hanc enim primam lanificii usum monstrasse, hanc etiam telam ordisse et colorasse lanas perhibent. . Olivae quoque hanc dicunt inventricem, et fabricae, multarumque artium repertricem. Ideoque illi vulgo opifices supplicant. Sed et hoc poetice fingitur. Non enim Minerva istarum artium princeps est, sed quia sapientia in capite esse dicitur hominis, et Minerva de capite Jovis nata fingitur, hoc est, ingenium, ideoque sensus sapientis, qui invenit omnia, in capite est. Ideo et dea artium Minerva dicitur, quia nihil excellentius est ingenio, quo reguntur universa. CAPUT XXI. De veste sacerdotali in lege. . Octo sunt in lege genera sacerdotalium vestimentorum. Poderis est sacerdotalis linea, corpori astricta usque ad pedes descendens, unde et nuncupatur. Haec vulgo camisia vocatur. . Abaneth cingulum sacerdotale rotundum polymita arte ex cocco, purpura, hyacinthoque contextum, ita ut flores, atque gemmae in eo viderentur esse distinctae. . Pileum est ex bysso rotundum, quasi sphaera media, caput tegens sacerdotale, et in occipitio vitta constrictum. Hoc Graeci, et nostri tiaram, vel galeriam vocant. . Mahil, quod est tunica talaris, tota hyacinthina, habens ad pedes LXXII tintinnabula, totidemque intermista ac dependentia punica mala. . Ephod, quod Latine interpretatur superindumentum. Erat enim pallium superhumerale, ex quatuor coloribus, et auro contextum, habens in utroque humero lapides duos smaragdinos, auro conclusos, in quibus sculpta erant nomina patriarcharum. . Logion, quod Latine dicitur rationale, pannus duplex, auro, et quatuor textus coloribus, habens magnitudinem palmi per quadrum, cui intexti erant XII pretiosissimi lapides. Hic pannus superhumerali contra pectus pontificis annectebatur. . Petalum, aurea lamina in fronte pontificis, quae nomen Dei Tetragrammaton Hebraicis litteris habebat scriptum. . Badim, sive feminalia, id est, bracae lineae usque ad genua pertingentes, quibus verecunda sacerdotis velabantur. CAPUT XXII. De nominibus vestium caeterarum. . Diversitas vestimentorum, tegmen, tegumen, indumentum, vestimentum, et reliqua. Tegmen dictum, eo quod tegat membra, sicut tegumen, tecta, quae tegunt corpora. Indumentum, quod intus ad corpus induitur, quasi intumentum. . Vestimentum vero est, quod usque ad vestigium protenditur, quasi vestigimentum, ut est tunica talaris. Sed et haec consuetudo sermonis auctorum confundit. Amictus . . . . . Discernitur autem vestitus a cultu, quoniam lautior intelligitur cultus. Item cultus ab habitu. Nam habitus ad naturam pertinet, cultus ad homines. . Pleraeque autem vestium, aut a tempore quo maxime in usu sunt appellantur, aut a locis ubi vel primum confectae, vel maxime venditantur, aut a genere coloris, aut a nomine repertorum. . Vestis antiquissima hominum fuit Perizoma, id est, succinctorium, quo tantum genitalia conteguntur. Hoc primum primi mortales e foliis arborum sibi fecerunt, quando post praevaricationem erubescentes pudenda velarunt. Cujus usum quaedam barbarae gentes, dum sint nudae usque hodie tenent. Haec et campestria nuncupantur, pro eo quod eisdem juvenes qui nudi exercentur in campo, pudenda operiunt. . Tunica vestis antiquissima appellata, quia in motu incedentis sonum facit. Tonus enim sonus est. Primum autem fuere

pelliceae tunicae, quibus post offensam et ejectionem de paradiso Adam et Eva induti sunt. . Talaris tunica dicta, eo quod ad talos usque descendat, et ad pedes defluat, sicut pectoralis quia apud antiquos brevis erat, ut tantum pectus operiret, licet nunc profusior sit. . Manicleata tunica, id est, manicata, eo quod habeat manicas, quam χειριδωτὸν Graeci vocant. . Dalmatica vestis primum in Dalmatia provincia Graeciae texta est, tunica sacerdotalis candida cum clavis ex purpura. . Russata, quam Graeci phoeniceam vocant, nos coccineam, reperta a Lacedaemoniis ad celandum coloris similitudine sanguinem, quoties quis in acie vulneraretur, ne contemplanti adversario animus augesceret. Hac sub consulibus Romani usi sunt milites, unde etiam russati vocabantur. Solebant etiam pridie quam dimicandum esset ante principia proponi, quasi admonitio et indicium futurae pugnae. . Laculata est quae lacus quadratos quosdam cum pictura habet intextos, aut additos acu. Hyacinthina vestis est, aerio colore resplendens. . Molochinia, quae malvarum stamine conficitur, quam alii molocinam, alii malvellam vocant. . Bombycina est a bombice vermiculo, qui longissima ex se fila generat, quorum textura bombycinum dicitur, conficiturque in insula Coo. Apocalama . . . . Serica a serico dicta, vel quod eam Seres primi miserunt. Holoserica, tota serica, ὅλον enim totum. Tramoserica stamine lineo, trama ex serico. Holoporphyra tota ex purpura. . Byssina candida confecta ex quodam genere lini grossioris. Sunt et qui genus quoddam lini byssum esse existiment. . Fibrina tramam de fibri lana habens. Aprina . . . Masticina . . . Mena . . . Linea, quae ex solo lino fit. . Linostema vestis est ex lana linoque contexta. Et dicta linostema, quia in stamine linum, in trama lanam habet. . Recta dicitur vestis, quam sursum versum stantesque texunt. Segmentata zonis quibusdam et quasi praecisamentis ornata. Nam et particulas cuicunque materiae abscissas praesegmina vocant. . Levidensis, quod raro filo sit, leviterque densata. Pavitensis contraria levidensi dicta, quod graviter pressa atque calcata sit. . Citrosa, quasi concrispa ad similitudinem citri. Naevius: . . . Pulchramque ex auro, vestemque citrosam. . Velensis tunica est quae affertur ex insulis. Exotica vestis est peregrina de foris veniens, ut in Hispaniam a Graecis. Polymina, multi coloris. Polymitus enim textus multorum colorum est. . Acupicta vestis, acu textilis, vel acu ornata. Eadem et Phrygia. Hujus enim artis periti Phrygii omnes dicuntur; sive quia in Phrygia inventa est. Unde et artifices, qui id faciunt, Phrygiones dicuntur. Virgilius: Phrygiam Ascanio chlamydem. . Trilicis a tribus liciis, quia est simplex, et bilex. Ralla, quae vulgo rasilis dicitur. Interpola vestis illa vocatur quae dum sit vetus ad novam speciem recuratur. . Pannutia nuncupata, quod sit diversis pannis obsita. Colobium dictum, quia longum est, et sine manicis. Antiqui enim magis hoc utebantur. Lebitonarium est colobium sine manicis, quali monachi Aegyptii utuntur. . Lumbare vocatur, quod lumbis religetur, vel quod lumbis haereat. Hoc in Aegypto et in Syria non tantum feminae, sed et viri utuntur. Unde et Jeremias trans Euphratem tulit lumbare suum, ibique illud in foramine petrae abscondit, et postea scissum reperit. Hoc a quibusdam et renale dicitur, quia renibus alligatur. . Limus est vestis quae ab umbilico usque ad pedes producitur. Haec autem vestis habet in extremo sui purpuram limam, id est, flexuosam. Unde et nomen accepit. Nam limum obliquum dicimus. . Licinum vocatum, quod textura ejus ligata sit in totum, quasi diceret liginum, c pro g littera commutata. . Armelausa vulgo vocata, quod ante et retro divisa atque aperta est, in armos tantum clausa, quasi armiclausa, c littera ablata. . Camisas vocamus, quod in his dormimus in camis, id est, in stratis nostris. Femoralia appellata, eo quod femora tegant. Ipsa et brachae, quod sint breves, et verecunda corporis iis velentur. . Tubrucos

vocatos (dicunt) quod tibias brachasque tegant. Tubraci, quod a brachis ad tibias usque perveniant. CAPUT XXIII. De proprio quarumdam gentium habitu. . Quibusdam autem nationibus sua cuique propria vestis est, ut Parthis sarabara, Gallis lenae, Germanis rhenones. Hispanis stringes. Sardis mastrucae. . Sarabara sunt fluxa ac sinuosa vestimenta, de quibus legitur in Daniele: Et sarabara eorum non sunt immutata. Et Publius: Ut quid ergo in ventre tuo Parthi sarabara suspenderunt? Apud quosdam autem sarabara quaedam capitum tegmina nuncupantur, qualia videmus in capite magorum picta. . Lenae, saga quadra et mollia sunt. De quibus Plautus: Lena cooperta est textrina Gallia. . Rhenones sunt velamina humerorum et pectoris usque ad umbilicum, atque intortis villis adeo hispida, ut imbres respuant, quos vulgo reptos vocant, eo quod longitudo villorum, quasi reptat. De quibus Sallustius: Germani intectum rhenonibus corpus tegunt. Dicti autem rhenones a Rheno Germaniae flumine, ubi iis frequenter utuntur . Mastruca, vestis Sarda ex pelliculis ferarum, de qua Cicero pro Scauro: Quem purpura regalis non commovit, eum Sardorum mastruca mutavit. Mastruca autem dicta, quasi monstruosa, eo quod qui ea induuntur, quasi in ferarum habitum transformentur. . Dignoscuntur et gentes ita habitu sicut et lingua discordes. Persae brachia et crura linamentis, caput tiara tegunt. Eminent apicibus fastigiatis Alani; horrent et male tecti cum latratoribus linguis Scoti; sagati sunt Alemanni; linteati Indi; gemmati Persae; sericati Seres; pharetrati Armenii. . Nonnullae etiam gentes non solum in vestibus, sed et in corpore aliqua sibi propria quasi insignia vindicant, ut videmus cirros Germanorum, granos et cinnabar Gothorum, stigmata Britonum. Circumcidunt Judaei praeputia; pertundunt Arabes aures; flavent capitibus intectis Getae, nitent Albani albentibus crinibus. Mauros habet tetra nox corporum, Gallos candida cutis, sine equis inertes exstant Alani, nec abest genti Pictorum nomen a corpore, quod minutis opifex acus punctis, et expressus nativi graminis succus illudit, ut has ad sui specimen cicatrices ferat, pictis artubus maculosa nobilitas. . Habet et sexus institutam speciem habitus, ut in viris tonsi capilli, in mulieribus redundantia crinium: quod maxime virginibus insigne est, quarum et ornatus ipse proprie sic est, ut concumulatus in verticem ipsam capitis sui arcem ambitus crinium contegat. CAPUT XXIV. De palliis virorum. . Pallium est quo ministrantium scapulae conteguntur, ut dum ministrant expediti discurrant. Plautus: Si quid facturus es, appende in humeris pallium, Et pergat, quantum valet, tuorum pedum pernicitas. Dictum autem pallium a pellibus, quia prius super indumenta pellicia veteres utebantur, quasi pellea, sive a palla per derivationem. . Chlamys est quae ex una parte induitur, neque consuitur, sed fibula infrenatur. Hinc et Graece nomen accepit. . Toga dicta, quod velamento sui corpus tegat, atque operiat. Est autem pallium purum forma rotunda effusiore, et quasi inundante sinu, et sub dextro veniens supra humerum sinistrum ponitur, cujus similitudinem in operimentis simulacrorum, vel picturarum aspicimus, easque statuas togatas vocamus. . Toga autem Romani in pace utebantur, belli autem tempore paludamentis. Mensura togae justa, si sex ulnas habeat. . Toga palmata dicebatur quam merebantur ii qui reportabant de hostibus palmas. Ipsa vocabatur et toga picta, eo quod victorias cum palmis intextas haberet. . Toga candida, eademque cretata, in qua candidati, id est, magistratum petentes ambiebant, addita creta, quo candidior, insigniorque esset. Cicero orationem, quam habuit contra competitores in toga candida inscripsit. . Cinctus Gabinus est, cum ita imponitur toga, ut togae lacinia, quae postsecus rejicitur, attrahitur ad pectus, ita ut ex utroque latere ex humeris picturae pendeant, ut sacerdotes gentilium faciebant, aut cingebantur

praetores. . Trabea erat togae species ex purpura et cocco, qua operti Romanorum reges initio procedebant. Hanc primum Romulus adinvenisse perhibetur, ad discretionem regii habitus. Trabea autem dicta, quod in majori gloria hominem transbearet, hoc est, ultra et in posterum ampliori dignitate honoris beatum faceret. . Paludamentum erat insigne pallium imperatorum cocco, purpuraque et auro distinctum. De quo Sallustius: Togam, inquit, paludamento mutavit. Erat enim pallium bellicum, dictum, ut quibusdam videtur, quod eo indutus palam faceret imperator bellum futurum. . Circumtextum est quod Graece κύκλας dicitur, de quo Virgilius. Et circumtextum croceo velamen acantho. Circumtextum autem dictum, quia est rotundum pallium. . Diplois, Graecum nomen, ab eo quod sit duplex amictus. Horatius: Contra quem duplici panno patientia velat. . Est autem vestis militaris, cujus usus Gallicis primum expeditionibus coepit e praeda hostili. De quo vox illa senatus: Togis depositis, Quirites, (ite) ad saga. . Sagum autem Gallicum nomen est; dictum autem sagum quadrum, eo quod apud eos primum quadratus, vel quadruplex esset. . Paenula est pallium cum fimbriis longis. Lacerna pallium fimbriatum, quo olim soli milites utebantur. Unde et in distinguenda castrensi urbanaque turba hos togatos, illos lacernatos vocabant. Inde autem lacernae, quasi amputatis capitibus fimbriarum, neque ita laxis, ut sunt paenularum. . Mantum Hispani vocant, quod manus tegat tantum. Est enim breve amictum. . Praetexta puerile pallium est, quo usque ad sedecim annos pueri nobiles sub disciplinae cultu utebantur. Unde et praetextati pueri appellati sunt. Dicta autem praetexta, quia praetexebatur ei latior purpura. . Casula est vestis cucullata, dicta per diminutionem a casa, quod totum hominem tegat, quasi minor casa. Unde et cuculla, quasi minor cella; sic et Graeci Planetas dictos volunt, quia oris errantibus evagantur. Unde et stellae planetae, id est, vagae, eo quod vago sui errore motuque discurrunt. . Birrus a Graeco vocabulum trahit; illi enim birrum bibrum dicunt. . Melotes, quae etiam pera vocatur, pellis est caprina, a collo pendens, praecincta usque ad lumbos. Est autem habitus proprie necessarius ad operis exercitium. Fiebat autem prius, ut quidam aestimant, de pelliculis melonum. Unde et melotae vocatae sunt. . Fimbriae vocatae . . . . . Orae vestimentorum, hoc est, fines, ex Graeco vocabulum trahentes. Graeci enim terminum ὅρον vocant. CAPUT XXV. De palliis feminarum . Regillum est praelautum reginarum amiculum, unde et appellatum. Peplum matronale pallium ex purpura signatum, cujus fimbriae aurei staminis summitate resplendent. . Palla est quadrum pallium muliebris vestis deductum usque ad vestigia, affixis in ordinem gemmis. Et palla dicta, ἀπὸ τοῦ πάλλειν, id est a mobilitate quae est circa finem hujusmodi indumenti, sive quod rugis vibrantibus sinuata crispetur. . Stola, matronale operimentum, quod cooperto capite et scapula a dextro latere in laevum humerum mittitur. Stola autem Graece vocatur, quod supermittatur. . Eadem et ricinium Latino nomine appellatum, eo quod dimidia ejus pars retro ejicitur, quod vulgo mavortem dicunt. Vocatum autem dicunt mavortem, quasi Martem. Signum enim maritalis dignitatis et potestatis in eo est. Caput enim mulieris vir est. inde et super caput mulieris est. . Amiculum est meretricum pallium lineum. Hoc apud veteres matronae in adulterio deprehensae induebantur, ut in tali amiculo potius quam in stola polluerent pudicitiam. Erat enim hoc apud veteres signum meretriciae vestis, nunc in Hispania honestatis. . Theristrum, palliolum muliebre, dictum, quod ἐν θέρει, id est, in aestu et caumate corpora mulierum protegat, quo usque hodie Arabiae et Mesopotamiae mulieres velantur, quibus in aestu tutissimo teguntur umbraculo. De quo in Isaia. . Anaboladium amictorium lineum feminarum,

quo humeri operiuntur, quod Graeci et Latini sindonem vocant. CAPUT XXVI. De stratu et reliquis quae in usu habentur. . Stragulum vestis est discolor, quod manu artificis diversa varietate distinguitur. Dictum autem, quod in stratu et in amictu aptum sit. De quo Salomon: Stragulatam vestem fecit sibi. . Ludices a ludis, id est, theatris, vocatas quidam existimant. Cum enim egrediebantur de ludi prostibulo juvenes horum velamento tegebant caput et faciem, quia solet erubescere qui lupanar intraverit. Galnapes . . . . . . Fulcra sunt ornamenta lectorum, dicta quod in iis fulcimur, id est, sustinemur, vel quod toros fulciat, sive caput, quae reclinatoria vulgus appellat. . Cervicalia autem, eo quod ponantur sub cervice, vel cubito. Pulvillus dictus a pulvinari, qui est divitum lectus. Culcitrae vocatae, quod calcentur, id est, farciantur pluma, sive tomento, quo molliores calidioresque sint. . Tapeta dicta, quod pedibus primum sternerentur, quasi tapedia. Sipla, tapeta ex una parte villosa, quasi simpla. Amphitapa, ex utraque parte villosa tapeta. Lucilius: Siplae, atque amphitapae villis ingentibus molles. . Mantelia nunc pro operiendis mensis sunt, quae, ut nomen ipsum indicat, olim tergendis manibus praebebantur. Mappae convivii et epularum appositarum sunt, quasi manupae, atque ob id nominatae, cuius diminutivum mapella est. Toralia longae perpetuaeque mappae, a toro dictae. . Sabanum Graecum est. Facitergium, et manitergium a tergendo faciem. vel manus vocatur. Vela dicta, quod obiectu suo interiora domorum velent. . Aulaea, vela picta, et grandia, quae ideo aulaea dicta sunt, quod primum in aula Attali regis Asiae, cui successit populus Romanus, inventa sunt. . Cortinae sunt aulaea, id est, vela de pellibus, qualia in Exodo leguntur, a quibus tabernaculum extrinsecus tegebatur. Dictae autem cortinae a coriis, eo quod prius ex pellibus fuissent factae. Unde et in eodem tabernaculo legis jubetur cortinas fieri ex pellibus arietum rubris, et ex pellibus hyacinthinis. . Cilicia Arabes nuncupant, velamenta pilis caprarum contexta, ex quibus sibi tentoria faciunt. CAPUT XXVII. De lanis. . Lana a laniendo, id est, vellendo dicta. Hinc et vellus dictum, quod prius lanae vellerentur, non tonderentur. Linum ex terra oritur, deflexumque nomen ejus a Graeco. Nam linum Graeci λινάριον dicunt, sive quod sit molle, et lene. . Stuppa vero cannabi est sive lini. Haec secundum antiquam orthographiam stippa dicitur, quod ex ea rimae navium stippentur. Unde et stippatores dicuntur, qui in navibus eam componunt. . Tomentum appellatum quod aut in filo, aut in tela tumeat, nec subtilitatem habeat. Cannabum a similitudine cannae vocatum, sive a Graeca etymologia. Nam illi cannabum κάναβιν vocant. . Byssum, genus est quoddam lini nimium candidi et mollissimi, quod Graeci papatem vocant. Fibrinum lana est animalium, quae fibros vocant, ipsos et castores existimant, quos dum venatores sequuntur, ipsi sibi testiculos adimunt. Aranea vocata, eo quod aeris infusione in frondibus nutriatur. . Sericum dictum, quia id Seres primi miserunt. Vermiculi enim ibi nasci perhibentur, a quibus haec circum arbores fila ducuntur. Vermes autem ipsi Graece βόμβυκες nominantur. Placium est stupa, et quasi crassedo serici, et est Graecum nomen. CAPUT XXVIII De coloribus vestium. . Tinctura vocata, quia tingitur, et in aliam fucatam speciem nitoris gratia coloratur. Κόκκον Graeci, nos rubrum, seu vermiculum dicimus. Est enim vermiculus ex silvestribus frondibus. . Conchylium dictum eo quod ex conchulis marinis color ejus colligitur. Idem et ostrum vocatur. . Ostrum, quod pro colore purpurae temperatur, plurimis quidem in locis, sed optimum in insula Cypro gignitur, sive in iis quos propius solis cursus illuminat. . Conchylia autem sunt maris, quae circumcisa ferro lacrymas purpurei coloris emittunt. His collectis color purpureus temperatur; et ostrum exinde appellatum dicunt, quod ex testae humore elicitur. .

Purpura apud Latinos a puritate lucis vocata. Apud Graecos autem πορφύρα dicitur cum aspiratione; apud nos purpura sine aspiratione. . Ferrugo est color purpurae subnigrae, quae fit in Hispania, ut: Ferrugine clarus Ibera. Dicta autem ferrugo, quod omnis purpura prima tinctura hujusmodi coloris existat. . Glaucus color est ferrugineus, subniger. Elbidum ab elbo colore vocatum. Elbum enim est medius color inter album et nigrum, et elbum ab albo derivatum. . Luteus color rubicundus, quod est croceus; nam crocus lutei coloris est, ut: Croceo mutabit vellera luto. Menum, quod sit colore nigro. Graeci enim μελαν nigrum dicunt. Masticinum, quod colorem masticis habeat. Blatteum . . . Blavum . . . Mesticium . . . . Osticium, quia ex usto est. Fit enim ex dependenti fuligine tectorum egesta assiduis ignibus, unde et color ejusdem tincturae flammeus est. CAPUT XXIX. De instrumentis vestium. . Tela pro longitudine staminum dicta, cujus derivativum est telaria. Insubuli, quia infra supra sunt, vel quia insubulantur. Radii dicti, quia radendo fiunt. Pectines, quod pexa fila reddant, et imprimant. . Colus, quod sit in longitudine, et rotunditate, quasi columna. Fusus, quod per ipsum fundatur quod netum est. Alibrum, quod in eo librantur fila, id est, volvuntur. . Calathus, leve gestamen ex ligno, vel canna, aut ex junco factum, in quo vel pensa ponuntur, vel leguntur flores, κᾶλον enim Graece lignum est, a quo derivatus est calathus. Nam Latine quasillum dicitur. Cicero in Philippicis: At vero hujus domi inter quasilla pendebatur aurum. . Pensum mulierum, a pendendo dictum, unde pensa et impensa. Netum . . . . . . Fila dicta, vel quia ex pilis animalium sunt, vel quia lanificium filis tenuibus constat in modum pilorum, id est, quasi filorum. . Mataxa, quasi metaxa, a circuitu, scilicet, filorum. Nam meta circuitus dicitur, vel quod transferatur. Gubellum, corrupte a globo dictum per diminutionem, quasi globellum. . Panuliae (vel panuclae), quod ex eis panni texantur. Ipsae enim discurrunt per telam. Stamen dictum, quia rectum stat. Trama, quod via recta transmittatur per telam. Est enim filum intra stamen currens. Licia sunt quibus stamina ligantur, quasi ligia. Ordiri . . . . . Texere . . . . . CAPUT XXX. De ornamentis. . Hactenus de veste, dehinc ad caeterum cultum veniamus. Ornamenta dicta, quod eorum cultu ora vultusque decorentur. Primum ornamentum corona insigne victoriae, sive regii honoris signum, quae in capite regum ponitur, ad significandum circumfusos in orbe populos, quibus accinctus, quasi caput suum coronatur. Haec a Lucilio corolla, ab Homero στεφάνη dicta est. Hujus principium a Libero quodam Gentiles existimant, quod is in potando mota vino capita vincire fasciolis instituerit, idcirco olim linei, et lanei generis corona fuit: sicut erat in sacerdotibus gentilium. . Nomen coronae hac ex causa vocatum, quod initio circum aras curreretur, atque ad imaginem circuitus vel chori est formata, et nominata corona. . Imperatores Romani et reges quidam gentium aureis coronis utuntur. Persae tiaras gerunt, sed reges rectas, satrapae incurvas. Reperta autem tiara a Semiramide Assyriorum regina. Quod genus ornamenti exinde usque hodie gens ipsa retinet. Athenienses autem cicadas aureas gerebant, partim in verticem, nonnulli in fronte. Non enim eadem sunt insignia omnium regnorum. Gentilium vates infula, apice, pileo, sive galero utebantur. . Infula est fasciola sacerdotalis capitis, alba, in modum diadematis, a qua vittae ab utraque parte dependent, quae infulam vinciunt. Unde et vittae sunt, quod vinciant, infula autem plerumque tortilis de albo et cocco. . Apex est pileum sutile, quo sacerdotes gentiles utebantur, appellatus ab apiendo, id est, a ligando, Nam virgula quae in pileo erat, connectebatur filo, quod fiebat ex lana hostiae. Galerum, pileum ex pelle caesae hostiae factum. Pileum autem dictum a pelle hostiae, unde fiebant. . Cydaris et ipsa sacerdotum erat, quae a

plerisque mitra vocatur. CAPUT XXXI. De ornamentis capitis feminarum. . Ornamenta capitis feminarum diadema, nimbus, capitulum et mitra. Diadema est ornamentum capitis matronarum ex auro et gemmis contextum, quod in se circumactis extremitatibus retro astringitur, et exinde dictum Graece, quod praeligetur. . Nimbus est fasciola transversa ex auro assuta in linteo, quod est in fronte feminarum. Plautus: Quo magis eam aspicio, tam magis nimbata est. Nam et lumen quod circa angelorum capita pingitur nimbus vocatur, licet et nimbus sit densitas nubis. . Capitulum est quod vulgo capitulare dicunt. Idem et cappa, vel quod duos apices, ut cappa littera habeat, vel quia capitis ornamentum est. . Mitra est pileum Phrygium caput protegens, quale est ornamentum capitis devotarum. Sed pileum virorum est, mitrae autem feminarum. . Redimicula autem sunt quibus mitra alligatur. Pileum autem, ut praediximus, a pelle erat. Nam mitra ex lana est. Ricula est mitra virginalis capitis. . Vittae sunt quae crinibus innectuntur, quibus fluentes religantur capilli, et vittae dictae, quod vinciant. Taenia autem est vittarum extremitas dependens diversorum colorum. Item vitta est qua corona vincitur; taenia vero extrema pars vittae, quae dependet coronae. . Retiolum est quod colligit comas, dictum ab eo quod retinet crines, ne effundantur. . Discriminalia capitis mulierum sunt vocata, ex eo quod caput auro discernant. Nam discriminare dividere dicitur. Antiae sunt cincinni dependentes prope auriculas, Graeco vocabulo ab auribus. . Acus sunt quibus in feminis ornandorum crinium compago retinetur, ne laxius fluant, et sparsi dissipentur capilli. . Inaures, ab aurium foraminibus nuncupatae, quibus pretiosa grana lapidum dependent. Harum usus in Graecia, puellae utraque aure, pueri tantum dextra gerebant. . Torques sunt circuli aurei a collo ad pectus usque pendentes. Torques autem et bullae a viris geruntur, a feminis vero monilia et catellae. Dictae autem torques, quod sint tortae: et bullae, quod sint similes rotunditate bullis, quae in aqua vento inflantur. . Monile ornamentum ex gemmis est, quod solet ex feminarum pendere collo, dictum a munere. Hoc etiam et serpentum dicitur, quia constat ex amphorulis quibusdam aureis, gemmisque variis in modum facturae serpentis. Nonnulli hoc est segmentum dicunt, ut Juvenalis: Segmenta, et longos habitus; licet et segmentatas vestes dicamus, ut ipse: Et segmentatis dormisset parvula cunis. . Plerumque autem et per monile omnia ornamenta matronarum significantur, quidquid illis munere datur. . Muraena vulgo vocatur, quod scilicet auri metallo in virgulas lentescente quaedam ordinis flexuoxi catena contexitur, in similitudinem muraenae serpentis, quae ad collum ornandum aptatur. Haec interdum auri atque argenti texitur virgulis. Unde et dicitur in Canticis canticorum: Muraenulas aureas faciemus tibi vermiculatas argento. . Catellae sunt catenulae colli invicem se comprehendentes in modum catenae, unde et appellatae. . Dextras communes esse virorum ac feminarum, quia utriusque sexus dextrae sunt. Armillae autem proprie virorum sunt, collatae victoriae causa militibus ob armorum virtutem. Unde et quondam vulgo viriolae dicebantur. Ab intellectu autem circuli armilla non discrepat, quia ipsa quoque hoc ubi ponitur ambiendo constringit. Sed armilla latius extenditur, circulus rotundus fit. . Fibulae sunt quibus pectus feminarum ornatur, vel pallium tenetur a viris in humeris, seu cingulum in lumbis. Lunulae sunt ornamenta mulierum in similitudinem lunae bullulae aureae dependentes. . Specula dicuntur, in quibus feminae vultus suos intuentur. Dictum autem speculum, vel quod ex splendore reddatur, vel quod ibi feminae intuentes considerent speciem sui vultus, et quidquid ornamenti deesse viderint adjiciant. . Periscelides apud feminas, crurum ornamenta, quibus gressus earum ornantur. Olfactoriola vascula sunt muliebria, quibus

odoramenta gestantur. CAPUT XXXII. De annulis. . Primus Prometheus fertur circulum ferreum, incluso lapide, digito circumdedisse. Qua consuetudine homines usi, annulos habere coeperunt. Annuli autem per diminutionem dicti a circulis et anis qui sunt circa brachia, et circum crura. Unde et signa eorum per diminutionem sigilla. Nam signa majora sunt, sigilla vero quasi minora signa. . Annulos primum homines gestare coeperunt quarto a pollice digito, quod eo vena quaedam usque ad cor pertingat, quam notandam, ornandamque aliquo insigni veteres putaverunt. . Apud Romanos annuli de publico dabantur, et non sine discrimine. Nam dignitate praecipuis viris gemmati dabantur, caeteris solidi. Annulum aureum neque servus, neque libertinus gestabat in publico, sed annulo aureo liberi utebantur, libertini argenteo, servi ferreo, licet et multi honestissimi annulo ferreo utebantur. . Apud veteres ultra unum annulum uti infame habitum viro. Gracchus in Maenium: Considerate, Quirites, sinistram ejus, cujus auctoritatem sequimini, qui propter mulierum cupiditatem, ut mulier est ornatus. Crassus, qui apud Parthos periit, in senectute duos habuit annulos, causam praeferens, quod pecunia ei immensa crevisset. Multi etiam Romanorum pro gravitate annulum gestare in digito abstinuerunt. Feminae non usae annulis, nisi quos virgini sponsus miserat, neque amplius quam binos annulos aureos in digitis habere solebant. At nunc prae auro nullum feminis leve est atque immune membrum. . Inter genera annulorum sunt: ungulus, samothracius, thynnius. Ungulus est gemmatus, vocatusque hoc nomine, quia sicut ungula carni, ita gemma annuli auro accingitur. Samothracius aureus est quidem, sed capitulo ferreo, a loco ita vocatus. . Thynnius purus est, primum in Bithynia fabricatus, quam olim Thynnam vocabant. Flaccus: Lugente mea vita, nec smaragdos, berillosque mihi, Flacce, nec nitentes percandida margarita quaero. Nec quos Thynnica lima perpolivit annulos, neque jaspios lapillos. CAPUT XXXIII. De cingulis. . Cinctus est lata zona, et minus lata semicinctium, et utrisque minima cingulum. Nam a cinctu per diminutionem cingulum nominatur. Cinctu autem juvenes in exercitatione campestri verecunda velabant, unde et campestre dicebatur. . Balteus cingulum militare est, dictus, propter quod ex eo signa dependent, ad demonstrandam legionis militaris summam, id est, sex millium sexcentorum, ex quo numero et ipsi consistunt. Unde et balteus dicitur non tantum quod cingitur, sed etiam a quo arma dependent. . Zona Graecum est, quam illi ζωνάριον, nos cingulum nuncupamus. Strophium est cingulum aureum cum gemmis, de quo ait Cinna: Strophio lactentes cincta papillas. Et Prudentius: Nomen hoc gemmae strophio illiga tum est. . Limus est cinctus quem publici habebant servi. Et dictus limus, quia transversas habet purpuras, id est, limas. Caltulum, cinguli genus a coacto loro dictum. Fibula Graecum est, quam illi φιβλὴν dicunt, quod ligat. Suffibulum, subligaculum. . Redimiculum est quod succinctorium, sive brachile nuncupamus, quod descendens per cervicem, et a lateribus colli divisum, utrarumque alarum sinus ambit, atque hinc inde succingit, ut constringens latitudinem, vestes ad corpus contrahat, atque conjungedo componat. Hoc vulgo brachile, quasi brachiale dicunt, quamvis nunc non brachiorum, sed renum sit cingulum. Succinctorium autem vocatum, quod, ut dictum est, sub brachiis ductum alarum sinum ambit, atque hinc inde succingit. . Fascia est qua tegitur pectus et papillae comprimuntur, atque crispante cingulo angustius pectus arctatur. Et dicta fascia, quod in modum fasciculi corpus alligat. Hinc et fasciolae, quibus vulnera colligantur. . Vitta dicta quod ea pectus vincitur instar vitis ligantis.. Limbus est quem nos ornaturam dicimus. . Fasciola est quae ambit extremitatem vestium, aut ex filis, aut ex auro contexta, assutaque extrinsecus in

extrema parte vestimenti, vel chlamydis. De qua Virgilius: Sidoniam picto chlamydem circumdata limbo. CAPUT XXXIV. De calceamentis. . Sutores nuncupati sunt, quod insertis filo porcorum setis suant, id est, consuant, quasi setores. . Caligarius vero, non a callo pedum, sed a calo, id est, ligno, vocatus, sine quo consui calceamenta non possunt, quas Graeci καλόποδας dicunt. Fiebant autem prius ex salice tantum; hinc et calceamenta dicta, quod in calo, id est, in ligno, fiant, vel quod calcentur. . Crepidas Graeci ante repertas usi sunt. Est autem genus singulari forma, et idem utrique aptum pedi, vel dextro, vel sinistro. Crepidae autem dictae, quod cum sono stringantur, sive a pedum crepitu in ambulando. . Calceis reges utebantur, et caesares. Forma eorum.   Patritios calceos Romulus reperit quatuor corrigiarum, assutaque luna. Iis soli patritii utebantur. Luna autem in eis non sideris formam, sed notam centenarii numeri significabat, quod initio patritii senatores centum fuerint. . Ocreae, tibialia calceamenta sunt, dicta quod crura tegant. Cothurni sunt, quibus calciabantur tragoedi, qui in theatro dicturi erant, et alta, intonantique voce carmina cantaturi. Est enim calceamentum in modum crepidarum, quo Heroes utebantur, sed tale est, ut dextro et laevo conveniat pedi. . Baxeae calceamentum comoedorum erat, sicut tragoedorum cothurni. Quos quidam etiam calones appellant, eo quod ex salice fierent. Nam Graeci, ut diximus, lignum κᾶλον vocabant. . Talares calcei socci sunt, qui inde nominati videntur, quod ea figura sint, ut contingant talum, sicut subtolares, quod sub talo sunt, quasi subtalares. . Obstrigilli sunt qui per plantas consuti sunt, et ex superiore parte corrigia trahitur, ut constringantur, unde et nominantur. . Ossas puto ab osse primum factas, et quamvis nunc ex alio genere, tamen nomen pristinum retinent. . Mullei similes sunt cothurnorum solo alto; superiore autem parte cum osseis, vel aeneis malleolis, ad quos lora deligabantur. Dicti autem sunt a colore rubro, qualis est mulli piscis. . Soleae sunt, quibus tantum pedum plantae teguntur, dictae a solo pedum. Item soleae materiales ex materia corio intecta. . Socci, cujus diminutivum socelli, appellati inde, quod saccum habeant, in quo pars plantae injicitur. Caliculae . . . Caligae, vel a callo pedum dictae, vel quia ligantur. Nam socci non ligantur, sed tantum intromittuntur. . Cernui socci sunt sine solo. Lingulati quos nos foliatos vocamus. Clavati, quasi chalybati, eo quod minutis clavis, id est, acutis sola caligis vinciantur. Perones, et sculponeae rustica calceamenta sunt. Baxeae, calceamenta mulierum sunt Corrigiae a coriis vocantur, vel a colligatione, quasi colligiae.

LIBER VIGESIMUS. DE PENU ET INSTRUMENTIS DOMESTICIS ET RUSTICIS.

CAPUT PRIMUM. De mensis. . Primus Daedalus mensam et sellam fecit. Coquinae apparatum Apicius quidam primus composuit, qui in eo absumptis bonis morte voluntaria periit, et merito, quia is qui gulae atque edacitati servit, et animam et corpus interficit. Ab esu et comesu mensae factum vocabulum. Nullum enim alium habet usum. . Torus dicitur a tortis herbis, quae accumbentium humeris supponuntur.   Stibadium a stipitibus dictum, quasi stipadium; sic enim prius coeptum est. Accubitum a cibo vocatum, quasi ad cibatum epularum. . Convivium apud Graecos a compotatione συμπόσιον. Apud nos vero a convictu rectius appellatur, vel quia vitae collocutionem habet. Item convivium a multitudine convescentium; nam privata mensa victus est, convivium non est. Convivii triplex est modus: discumbendi, edendi, et bibendi. Discumbendi,

ut: Toris jussi discumbere pictis. Edendi et bibendi, ut: Postquam prima quies epulis, mensaeque remotae, Crateras magnos statuunt, et vina coronant. CAPUT II. De escis. . Cibus dictus, quia capitur ore; sicuti esca, quia eam os capit. Victus proprie vocatur, quia vitam retinet, unde et ad cibum vocare, invitare dicitur. . Alimonia dicitur, eo quod ejus sumptu corpus alatur. Hanc juvenes accipiunt ad incrementum, senes ad perseverantiam. Neque enim subsistere poterit caro, nisi confortetur alimentis. Alimentum enim est quo alimur, alimonium alendi cura. . Affluentia nuncupata, quasi rei nimium exuberantis effusio, ultra quam satis est, modusque non est. . Opulentia ab ope dicta est, quam si discutias, invenies eam tenere modum. Nam quomodo opitulatur quod nimium est, cum incommodius sit saepe quam parum? . Epulae ab opulentia rerum dictae. Epulae autem simplices in duo necessaria dividuntur, panem et vinum, et in duo superflua, quae terra et mari vescendi causa exquiruntur. . Dapes autem regum sunt, epulae privatorum. Deliciae nuncupatae, quod iis delectentur homines, easque suaviter appetant. . Pulmentum vocatur a pulte, sive enim sola pultis, sive quid aliud ejus permistione sumatur, pulmentum proprie dicitur. . Satietas autem et saturitas sibi differunt. Nam satietas ex uno cibo dici potest, pro eo quod satis sit; saturitas autem a satura nomen accepit, quod est vario alimentorum apparatu compositum. . Crapula est immoderata voracitas, quasi cruda epula, cujus cruditate gravatur cor, et stomachus indigestus efficitur. Immoderata enim voracitas vitium est, sed tantum id salutis est, quantum sustentationi naturaeque sufficiat. . Jantaculum est primus cibus quo jejunium solvitur, unde et nuncupatum. Nigidius: Nos ipsi jejunia jantaculis levibus polluimus. . Prandium ab apparatu edendi dictum; proprie autem veteres prandium vocabant omnium militum cibum ante pugnam, unde est illud ducis alloquium: Prandeamus, tanquam ad inferos coenaturi. . Merenda est cibus qui declinante die sumitur, quasi post meridiem edenda, et proxima coenae. Unde et antecoenia a quibusdam vocantur. Item merendare, quasi meridie edere. . Annona, tractum est a tempore quo Romani veteres ad cibos advocabantur, sic Martialis: Imperat excelsos frangere nona toros, quod et usque hodie Persae faciunt. . Coena vocatur a communione vescentium, κοινὸν quippe Graeci commune dicunt. Unde et communicantes, quod communiter, id est, pariter conveniant. Apud veteres enim solitum erat in propatulo vesci, et communiter epulari, ne singularitas luxuriam gigneret. Est autem coena vespertinus cibus, quam vespernam antiqui dicebant. In usu enim non erant prandia. . Panis dictus, quod cum cibo apponatur, vel quod omne animal eum appetat: πᾶν enim Graece omne dicitur. Cibarius est qui ad cibum servis datur, nec delicatus. Fermentatius fermentis confectus. Azymus non fermentatus. Nam ἄζυμος est sine fermento, sincerus. Acrozymus, leviter fermentatus, quasi acroazymus.--Siligineus panis a frumenti genere nuncupatur. Siligo enim genus est tritici; Rubidus, recoctus, et rubefactus. Subcineritius, cinere coctus, et reversatus. Ipse est et focatius. Clibanitius in testa coctus. . Spongia, panis aqua diu malaxatus, similam modicam accipit, et fermentum modicum, et habet humectationis plusquam omnis panis. Unde et spongiae nomen accepit . Placentae sunt quae fiunt de farre, quas alii liba dicunt, eo quod libeant, et placeant. Laganum est latus et tenuis panis, qui primum in aqua, postea in oleo frigitur. . Dulcia sunt genera pistorii operis, a sapore dicta. Melle enim asperso sumuntur. Crusta est superficies panis. Ipsa et fragmenta, quia dividitur, ut fracta. Simila . . . . Amolum flos tarinae tenuissimum prae levitate de mola egestum, unde et appellatum, quasi a mola. Farina et furfures a farre dictae, cujus sunt purgamenta. Pollis . . . Fermentum a fervore

nuncupatum, quod plus una hora non potest contineri. Crescendo enim excedit. . Carnes dictae, quia charae sunt, sive a creando, unde et a Graecis κρέας vocatur. Crudum, quod sit cruentum, est enim cum sanguine. . Coctum, quasi coactum, id est ab igne et aqua violenti modo actum, usuique comestionis aptum. Sed et multi temporis aliquid coctum vocatur. . Assum, quod ardeat, quasi arsum. Elixum, eo quod in aqua sola decoquitur. Lixa enim aqua dicitur, ab eo quod sit soluta, unde et solutio libidinis luxus, et membra loco mota luxa dicuntur. . Frixum a sono dictum, quando in oleo ardet. Salsum, quasi sale asper sum, demptis e medio syllabis tribus. Rancidum, ex vitio nuncupatum, quod raucos efficiat. . Succidia, carnes in usum repositae, a succidendo dictae. Lardum, eo quod in domo repositum conservatur. Nam antiqui domos lares dicebant. Taxea lardum est gallice dictum. Unde Afranius in Rosa: Gallum sagatum, pingui pastum taxea. . Axungia, ab unctione vocata. Sebum, a sue dictum, quasi suebum, quod plus pinguedinis hoc animal habeat. . Offa est proprie frustum dentium, cujus diminutivum ofellam facit. Unde et offarii coci, quia particulatim, id est, offatim excoquunt. Nunc offa latrantium, quia si in os canis jacitur, satiatus illico compescitur, et silescit. . Frustum vocatum, quod capiatur a frumine. Est enim frumen summa pars gulae. Pulpa dicta, quod cum pulte olim mista vescebatur, unde et pulmentum, et pulmentarium dicitur. Pulpa autem est caro sine pinguedine, dicta, quia palpitet, resilit enim saepe. Hanc plerique viscum vocant, eo quod glutinosa sit. . Lucanicae dictae, quod prius in Lucania factae sunt. Farcimen, caro concisa, et minuta, quod eo intestinum farciatur, hoc est, impleatur, cum aliarum rerum commistione. . Minutal vocatum, quod fiat de piscibus, et isiciis, oleribusque minutatim concisis. Afratum, quod Latine spumeum vocatur, ἄφρος enim Graece spuma dicitur. Martisia in mortario ex pisce fiunt, unde et nominata. . Isocen piscem quemdam vocant, ex quo primum isicia facta sunt, et quamvis ex alio genere piscium fiant, initium tamen piscis vocabulum dedit. . Galaticae a colore lacteo nominatae. Graeci enim γάλα lac dicunt. Sphaera a rotunditate Graeco vocabulo appellatur. Quidquid enim in rotundum formatur σφαῖρα a Graecis dicitur. . Jus coquinae magistri a jure nuncupaverunt, quia ea lex condimenti ejus. Hoc Graeci ζωμὸν vocant. . Caseus vocatur, quod careat sero, quasi careum. Nam serum ei omne deducitur, ut ponderibus arguatur. Colostrum, lac novum, quod neutri generis est. . Lac a Graeco sermone derivatum est pro candore. Graeci enim album λευκὸν dicunt, lac vero et sanguis quod nutrit et quod nutritur. Nam lacte nutrimur, vivimus sanguine. . Quactum, quasi coactum, et quasi coagulatum. Accepta enim secum alia specie coagulat. . Mel Graecae appellationis est, quod ab apibus nomen habere probatur. Nam apis Graece μὲλισσα dicitur. Antea autem mella de rore erant, inveniebanturque in arundinum foliis, unde Virgilius: Protinus aerii mellis coelestia dona. Siquidem hucusque in India et Arabia colligatum reperitur, ramis inhaerens in similitudinem salis. Omne autem mel dulce dicitur. Sardum, amarum est absinthii causa, cujus copia ejus regionis apes nutriuntur. . Favus vocatur, quia comeditur magis quam bibitur: φαγεῖν enim Graeci comedere appellant. Aiunt autem medici, et qui de humanorum corporum scripsere naturis, praecipueque Galenus, in libris quorum titulus est περὶ ὑγὶας, puerorum et juvenum, ac perfectae aetatis virorum mulierumque corpora insito calore fervere, et noxios esse iis aetatibus cibos qui calorem augeant, sanitatique conducere frigida quaeque in esum sumere, sicut contrario senibus, qui pituita laborant et frigore, calidos cibos et vina vetera prodesse. CAPUT III. De potu. . Potio a Graeca derivatione vocatur. Hanc enim illi πότον dicunt. Aqua generaliter vocata, quod superficies ejus aequalis sit, hinc et aequora; quam

inde recentem dicimus, quia non est utilis vetusta, ut vinum, sed statim sublata de flumine, fonte, vel puteo: fetescit enim vetusta. . Vinum inde dictum, quod ejus potus venas sanguine cito repleat. Hoc alii, quod nos cura solvat, Lyaeum appellant. Veteres vinum venenum vocabant. Sed postquam inventum est virus lethiferi succi, hoc vinum vocatum, illud venenum. Unde et Hieronymus in libro quem de Virginitate conservanda scripsit, adolescentulas dixit ita vinum debere fugere, ut venenum, ne pro aetatis calore ferventi bibant, et pereant. Inde est, quod apud veteres Romanos feminae non utebantur vino, nisi sacrorum causa certis diebus. . Merum dicimus, cum vinum purum significamus. Nam merum dicimus quidquid purum atque sincerum est, sicut et aquam meram, nulli utique rei mistam. Hinc et merenda, quod antiquitus id temporis pueris operariis cibus panis merus dabatur, aut quod meridient eodem tempore, id est, soli, ac separatim, non ut in prandio, aut in coena ad unam mensam. Inde credimus etiam illud tempus, quod post medium diem est, meridiem appellari, quod purum sit. . Mustum est vinum e lacu statim sublatum. Dictum autem creditur mustum, quod in se limum et terram habeat mistam. Nam mus terra, unde et humus. Cujus tanta vis fervoris est, ut vasa, quamvis grandia, ex eo plena, absque spiramine relicta, illico disrumpat. . Roseum vinum, id est, cum rubore. Rosa enim rubet. Amineum vero, quasi sine minio, id est, sine rubore, nam album est. Succinatium succinae gemmae simile est, id est, fulvi coloris. . Limpidum vinum, id est, perspicuum, ab aquae specie dictum, quasi lymphidum. Lympha enim aqua est. Turbidum, quasi terbidum, id est, terra commistum, quod est faece. Falernum vinum vocatum a Falerna regione Campaniae, ubi optima vina nascuntur. . Colatum, vas proprium nuncupant in quo deportatur. Gazetum vero a regione, unde defertur. Gaza enim oppidum est Palaestinae. Infertum vinum dicitur, quod altario libatur, atque offertur. Spurcum, quod offerri non licet, aut cui aqua admista est, quasi spurium, hoc est, immundum Honorarium vinum, quod regibus et potentibus honoris gratia offertur. Cato, de innocentia sua: Cum essem in provincia legatus, complures ad praetores et consules vinum honorarium dabant, nunquam accepi, ne privatus quidem. . Crucium vinum est insuave, quod servi potant. Acetum, vel quia acutum, vel quia aquatum. Vinum enim aqua mistum cito in hunc saporem redigitur. Unde et acidum, quasi aquidum. Conditum vocatum, quod non sit simplex, sed commistione pigmentorum compositum. . Lactatum, est potio e lacte. Mulsum ex melle mistum. Est enim potio ex aqua et melle, quod Graeci μελίκρατον vocant. . Oenomelum, mustum melle admistum, vehementerque agitatum atque commotum. Hydromelum, quod fiat ex aqua et malis Matianis. Saccatum, liquor est aquae faeci vini admistus, et sacco expressus. Lorea . . . . . . Oxymeli appellatum, quod aceti et mellis permista conficitur materia, unde et dulcedinem retinet et acorem. Rhodomeli dicitur, eo quod in succo rosae mel admisceatur. Melicratum, vinum melle mistum. . Medus, quasi melus, quia ex melle fit, sicut calamitas pro cadamitas. Faecula, uva pinguis, decocta usque ad crassitudinem mellis, ac refrigerata utilis stomacho. . Passum, quidquid ex uva passa compressum effluxerit. Dicitur autem passum a patiendo. Nam percutitur uva siccior, et decoquitur, et inde fit passum. Defrutum dictum est, quod defraudetur, et quasi fraudem patiatur. . Carenum, eo quod fervendo parte careat. Tertia enim parte musti amissa, quod remanserit carenum est, cui contraria sapa est, quae fervendo ad tertiam redacta descenderit. . Sicera est omnis potio quae extra vinum inebriare potest. Cujus licet nomen Hebraeum sit, tamen Latinum sonat pro eo quod ex succo frumenti vel pomorum conficiatur, aut palmarum fructus in liquorem exprimantur, coctisque frugibus aqua pinguior, quasi succus

colatur, et ipsa potio sicera nuncupatur. . Cervisia a Cerere, id est, fruge vocata. Est enim potio ex seminibus frumenti vario modo confecta. . Caelia, a calefaciendo appellata. Est enim potio ex succo tritici per artem confecta. Suscitatur enim ignea illa vis germinis madefactae frugis, ac deinde siccatur, et post in farinam redacta molli succo admiscetur, quo fermentato, sapor austeritatis et calor ebrietatis adjicitur. Quae fit in iis partibus Hispaniae, cujus ferax vini locus non est. Faex dicta, quod sese vasis emergendo affigat. . Garum est liquor piscium salsus, qui olim conficiebatur ex pisce quem Graeci γαρov vocabant, et quamvis nunc ex infinito genere piscium fiat, nomen tamen pristinum retinet, a quo initium sumpsit. . Liquamen dictum, eo quod soluti in salsamento pisciculi eumdem humorem liquant, cujus liquor appellatur salsugo, vel muria. Proprie autem muria dicitur aqua sale commista, effectaque gustu in modum maris. . Succi dicti, quod sacco exprimuntur, ut ptisanae. Ptisanae, zema, opozema, Graeca vocabula sunt. CAPUT IV. De vasis escariis. . Vas dictum a vescendo, quod in eo escae apponantur. Cujus diminutivum vasculum, quasi vesculum. . Fictilia dicta, quod fiant, et fingantur ex terra. Fingere enim est facere, et formare, et plasmare; unde et figuli dicuntur. Et vas fictile dicitur, non fictum illud quod mendacium est, sed quod formatur ut sit, et habeat aliquam formam, unde et Apostolus dicit: Nunquid dicit figmentum ei qui se fingit: Quare me sic fecisti? . Fictilia vasa in Samo insula prius inventa traduntur, facta ex creta, et indurata igne, unde et Samia vasa. Postea inventum est rubricam addere, et ex rubra creta fingere. Antiquiorem autem fuisse (dicunt) usum fictilium vasorum, quam fundendi aeris, aut argenti. Apud Veteres enim, nec aurea, nec argentea, sed fictilia vasa habebantur, sicut ad vina doliis excogitatis, ad aquas amphoris, hydriis ad balnea, ac reliquis, quae in usibus hominum aut rota fiunt, aut manu aptantur. . Argilla autem excocta testae vocabulum suscipit, quia dum mollis esset, efficitur testa, nec communicat cum vocabulo pristini generis, quia quod fuit non est. . Aretina vasa, ex Aretio municipio Italiae dicuntur, ubi fiunt; sunt enim rubra. De quibus Sedulius: Rubra quod appositum testa ministrat olus. . Samia vasa quidam putant ab oppido Samo Graeciae habere nomen. Alii dicunt cretam esse Italiae, quae non longe a Roma nascitur, quae samia appellatur. . Caelata vasa argentea, vel aurea sunt, signis eminentioribus intus, extrave expressa: a coelo vocata, quod est genus ferramenti, quem vulgo cilionem vocant. . Chrysendeta vasa deaurata, Graecum est. Anaglypha, quod superius sint sculpta, Graeci enim ἄνω sursum, γλυφὴν sculpturam dicunt, id est, sursum sculpta. . Discus, antea iscus vocabatur a specie scuti; unde et scutella. Postea discus vocatus, quod det escas, id est, apponat. A quo et discumbentes dicti, sive ἀπὸ τοῦ δίκειν, id est, quod jaciant. . Messorium vocatum a mensa per derivationem quasi mensorium. Parapsis, quadrangulum, et quadrilaterum vas, id est, paribus absidis. Patina, quod dispansis patentibusque oris sit lancis. . Gabata, quasi cavata, g pro c littera posita. Hinc et concha, sed illa cavata, ista concava; sic et Graeci haec nuncupant. Scutella, a scuto per diminutionem: est enim ejusdem similis. . Apophoreta a Graecis a ferendo poma, vel aliquid, nominata, est enim plana. Salinum, vas aptum talibus. Idem et sulzica, quasi salzica. Acetabulum, quasi acetaferum, quod acetum ferat. Et: Amphorae fumum bibere institutae, Consule Tullo. . Cochlear, ab usu prius cochlearum dictum. Hinc est illud veterum distichon: Sum cochleis habilis, et nec minus utilis ovis. Nunquid scis, potius cur cochlare vocor? . Trisceles, Graece, Latine tripedes. Qui autem quatuor pedibus insistunt, abusive dicuntur. . In vasculis autem tria quaeruntur quae placeant, manus artificis, pondus argenti, splendor metalli. CAPUT V. De vasis potoriis. . Poculum a potando

nominatum. Est enim omne vas in quo bibendi est consuetudo. Phyalae dictae, quod ex vitro fiant. Vitrum enim Graece ὕαλον dicitur. . Paterae, phyalae sunt dictae, vel quod in ipsis potare solemus, vel quod patentes sunt dispansisque labris. . Cratera, calix est duas habens ansas, et est Graecum nomen; declinatur autem apud eos, hic crater. Nam Latine haec cratera dicitur. Unde Persius: Si tibi crateras argenti . . . Virgilius: Crateras magnos statuunt, et vina coronant. Fiebant autem primum a connexionibus virgultorum, unde et dictae craterae ἀπὸ τοῦ κρατεῖν, id est, quod invicem se teneant. . Cyathi quoque, et scyphi, cymbia et ipsa poculorum sunt genera. Ex quibus cymbia pocula dicta sunt ex similitudine cymbae navis. Amystis species poculi, qua ductim, id est, uno spiritu, bibitur. Baccea primum a Baccho, quod est vinum, nominata, postea in usibus aquariis transiit. . Calices, et calathi, et scalae poculorum genera antea ex ligno facta, inde et vocata. Graeci enim omne lignum κᾶλον dicebant. Ampulla, quasi ampla bulla; similis est enim rotunditate bullis, quae ex spumis aquarum fiunt, atque ita inflantur vento. CAPUT VI. De vasis vinariis et aquariis. . Oenophorus, vas ferens vinum; οἶνος enim vinum est, de quo illud est: Vertitur oenophoris fundus, sententia nobis. . Phlascae a Graeco vocabulo dictae. Hae provehendis, ac recondendis phialis primum factae sunt, unde et nuncupatae sunt. Postea in usum vini transierunt, manente Graeco vocabulo, unde et sumpserunt initium. . Lagena et sicula, Graeca nomina sunt, inflexa ex parte, ut fierent Latina. Illi enim λάγηνος nos lagenam, illi sicile, nos siculam dicimus. Cantharus. . . . . Hydria vasis genus aquatilis per derivationem vocata, ὕδωρ enim Graeci aquam dicunt. Situla, quod sitientibus apta sit ad bibendum, quod vas Graeci cadum vocant. . Catinum vas fictile, quod melius neutro genere dicitur quam masculino, sicut et salinum dicitur vas aptum salibus. Orca est amphorae species, cujus minore vocabulo urceus, diminutivo urceolus est. Scyphus in quo manus lavamus. . Seriola est orcarum ordo directus, vel vas fictile vini, apud Syriam primum excogitatum, sicut cilicises a Cilicia nuncupatae, unde primum advectae sunt. Dolium. . . . . Cupos, et cupas, a capiendo, id est, accipiendo aquas, vel vinum, vocatas volunt, unde et caupones. Utres ab utero. Mulgarium, vas, in quod mulgentur pecora. Idem et mulctrum, quod in eo mulgeatur lac. . Labrum vocatum, eo quod in eo lavationem solitum est fieri infantum, cujus diminutivum labellum. Idem et alveum, quod in eo ablutionem fieri solitum sit. Pelves vocatae, quod pedes ibi laventur. . Siphon vas appellatum, quod aquas sufflando fundat, utuntur enim hoc Orientales. Nam ubi senserint domum ardere, currunt cum siphonibus plenis aquis, et exstinguunt incendia, sed et camaras expressis ad superiora aquis emundant. CAPUT VII. De vasis oleariis. . Hemicadium, vas olearium. Scortea, vas olearium, eo quod sit ex corio, dictum. . Alabastrum, vas unguentarium a lapide sui generis cognominatum, quem alabastritem vocant, qui incorrupta unguenta conservat. . Pyxides, vascula unguentaria ex buxo facta Nam quod nos buxum, Graeci πύξον vocant. . Lenticula vasculum olearium ex aere aut argento factum a liniendo dictum. His enim reges e sacerdotes liniebantur. CAPUT VIII. De vasis coquinariis. . Omnia vasa coquendi causa parata cocula dicuntur. Plautus: Aeneis oculis mihi excocta est omnis misericordia. . Olla dicta, pro eo quod ebulliat in ea aqua, igne subjecto, ut altius vapor emittatur. Unde et bulla dicitur, quae in aqua venti intus spiritu sustentatur. Patella, quasi patula. Est enim olla oris patentioribus. . Cacabus, et Cucuma a sono fervoris cognominantur. Haec in Graecis et Latinis communia nomina habent, sed utrum Latini a Graecis, an Graeci a Latinis haec vocabula mutuarint, incertum est. . Lebetes aenei sunt Graeco sermone vocati, sunt enim ollae minores in usum coquendi paratae. . Sartago

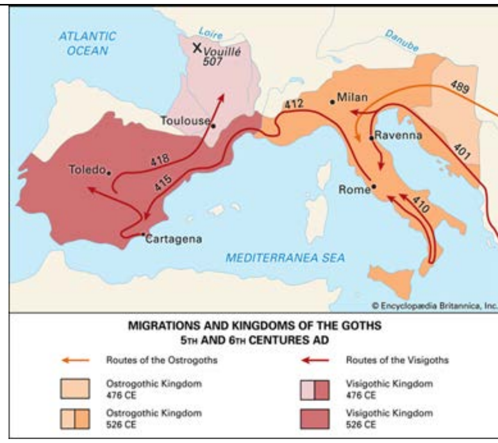
a strepitu soni vocata, quando in ea ardet oleum. Tripedes appellatae, quod tribus pedibus constent, has Graeci tripodas vocant. . Mola a rotunditate sui vocata, ut mala pomorum, sic et Graeci. Cribrum, quod ibi currat frumentum, quasi currifrum. Rotabulum dictum a proruendo stercora, sive ignem, panis coquendi gratia. CAPUT IX. De vasis repositoriis. . Gazophylacium arca est ubi colliguntur in templo ea quae ad indigentiam pauperum mittuntur. Compositum est autem nomen ex lingua Persica et Graeca. Gaza enim lingua Persarum thesaurus, φυλακὴ Graece custodia interpretatur. . Arca dicta, quod arceat visum, atque prohibeat. Hinc et arcivum: hinc et arcanum, id est, secretum, unde et caeteri arcentur. . Cibutum, Graecum nomen est, quod nos arcam dicimus. Loculus ad aliquid ponendum in terra factus locus, seu ad vestes, vel pecuniam custodiendam, unde et per diminutionem dicitur. . Mozicia, quasi modicia; unde et modicum, z pro d, sicut solent Itali dicere ozie pro hodie. Scrinia. . . . . Saccus a saggo dictus, quod eo consuto efficiatur quasi sagus. Marsupium, sacculus nummorum; quem Graeci μάρσυπον appellant. Quaedam enim Graeca nomina in Latinum paulo inflectuntur propter Romanum eloquium. . Sitarciae nautarum sunt, ab eo quod sutae sunt. Involucrum dictum, quod aliquid in se teneat involutum. . Fiscus, sacculus est publicus, unde et fiscellae, et fiscinae dicuntur: hunc habent exactores, et in eo mittunt debitum publicum, quod redditur regibus. Fiscus autem primae positionis est, derivativum fiscina, diminutivum fiscella. . Canistrum fiscis canis contexitur, unde et nuncupatur, alii Graecum asserunt. Cistella, a costis ex canna, vel ligno, quibus contexitur, nominata. . Cophinus, vas ex virgulis aptum mundare stercora, et terram portare. De quo dicit Psalmista pro Israel: Manus ejus in cophino servierunt. Dictus autem cophinus, quasi covus, quasi cavus. . Corbes dictae, quia curvatis virgis contexuntur. Sporta, vel quod ex sparto fieri solet, vel quod exportet aliquid. (Sporta a sparto dicta, non ab exportando sicut quidam volunt. Prius enim de sparto fiebant.) CAPUT X. De vasis luminariorum. . Ab igne colendo culinam antiqui appellaverunt focum. Focus, quia φῶς Graece, Latine ignis est, unde juxta philosophos quosdam cuncta procreantur. Et revera sine calore nihil nascitur, adeo, ut de Septentrione poeta dicat sterili non quidquam frigore gigni. Varro autem focos ait dictos, quod foveant ignes, nam ignis ipsa flamma est; quidquid autem ignem fovet, focus vocatur, seu ara sit, sive quid aliud, in quo ignis fovetur. . Lucerna a lychno dicta est, unde et brevis est lu, ut Juvenalis: Dispositae pinguem nebulam vomuere lucernae. Si enim a lnce diceretur, non staret versus. Lychnus autem, quasi lucinius. Est enim cicendela lucernae. . Candelabrum a candelis dictum, quasi candelaferum, quod candelam ferat. Cereus per derivationem a cera nomen habet ex qua formatur, de quo quidam: Hic tibi nocturnos praestabo cereus ignes. Subducta luce altera lux tibi sum. . Candela a candendo dicitur, eo quod candendo deleatur. Lacunaria pendentia sunt lumina, quasi lucanaria, id est, in aere lucentia. . Funalia sunt, quae intra ceram sunt, dicta a funibus, quos ante usum papyri cera circumdatos habuere majores, unde et funera dicuntur. Funalia autem Graeci scolaces dicunt, quod sint scoliae, hoc est, intorti. Hos Romani funes et funalia nominabant. Funalia candelabra apud veteres, quibus funiculi cera vel hujusmodi alimento luminis obliti figebantur. Idem itaque et stimuli praeacuti funalia dicebantur. . Lampas flamma est in vertice lucens, dicta, quod lambentis motum ostendere videatur. Fax dicta, quod foccos faciat, cujus diminutivum facula. . Laterna inde vocata, quod lucem interius habeat clausam. Fit enim ex vitro, intus recluso lumine, ut venti flatus adire non possit, et ad praebendum lumen facile ubique circumferatur. . Lucubrum vocatum, quod luceat in umbra. Est

enim modicus ignis, qui solet ex tenni stupa ceraque formari. . Pyra est quae in modum arae ex lignis construi solet, ut ardeat, πῦρ enim ignis dicitur. Sed pyra est ipsa lignorum congeries, cum nondum ardet; rogus est cum ardere coeperit; bustum vero jam exustum vocatur. . Pharus est turris maxima, quam Graeci et Latini in commune ex ipsius rei usu pharum appellaverunt, eo quod flammarum indicio longe videatur a navigantibus, sicut supra diximus, qualem Ptolomaeus juxta Alexandriam construxisse octingentis talentis traditur. Usus ejus est, nocturno navium cursui ignes ostendere ad pronuntianda vada, portusque introitus, ne decepti tenebris navigantes in scopulos incidant; nam Alexandria fallacibus vadis insidiosos accessus habet. Hinc igitur in portibus machinas ad praelucendi ministerium fabricatas pharos dicunt. Nam φῶς lux est ὅρος visio dicitur, unde et lucifer Graece φωσφόρος appellatur. CAPUT XI. De lectis et sellis. . Lecticae a lectis herbis vocatae: Stratus a sternendo dictus, quasi storiatus. In iis solis antiqui ad dormiendum accubabant, nondum laneis stramentis repertis. Storia, quod sit terra strata. . Cama est brevis, et circa terram. Graeci enim χαμαὶ breve dicunt. Cubile est cubandi locus. Grabatum Graecum est. Bajonola est lectus, qui in itinere bajulatur a bajulando, id est, deportando. . Pulvinar lectus divitum est, inde et pulvillus. Spingae sunt, in quibus sunt spingatae effigies, quos nos gryphos dicimus. Punicani lecti, parvi et humiles, primum a Carthagine advecti, et inde nominati. . Lecticae, sive plutei, lecti, de quibus Rutilius Rufus, de Vita Scipionis: Primum, inquit, contra consuetudinem imperatorum ipse pro lectis lecticis utebantur. . Sponda autem exterior pars lecti, pluteus interior. Geniales lecti proprie sunt, qui sternuntur puellis nubentibus, dicti a generandis liberis. . Cunabula sunt lectuli, in quibus infantes jacere consueverunt, dicta quod partui adhibeantur, quasi cynabula; nam κύειν est Graece eniti. . Pheretrum dicitur, quod in eo mortui deferantur, et est Graecum nomen. Nam φέρετρον dicitur, ἀπὸ τοῦ φέρειν, id est, a ferendo; nam Latine capulus dicitur, quod super capita hominum feratur, sic Plautus: Capularis senex, id est, vicinus capulo. . Scamna sunt quae altioribus lectis apponuntur, dicta a scandendo. Hinc et scabelli, qui lectis parvis vel sellis ob ascensum apponuntur, scabellum autem et suppedaneum dicitur. Nam quod Graeci dicunt ὑποπόδιον, dixerunt Latini scabellum, et alii dixerunt suppedaneum, quod sub pedibus sit. Scansilia, gradus sunt, ubi honorati in sedibus haerent. . Sedes dictae, quod apud veteres Romanos non erat usus accubendi, unde et considere dicebantur. Postea, ut Varro ait de Vita populi Romani: Viri discumbere coeperunt, mulieres sedere, quia turpis visus est in muliere accubitus. Sedes singulari numero proprie regni est, qui Graece ϑρόνος dicitur. Subsellia vero caeterorum, cathedrae doctorum. . Solium, in quo rex sedet propter tutelam corporis sui, secundum quosdam a soliditate dictum, quasi solidum; secundum alios per antistichon, quasi sodium, a sedendo. Unde et sella, quasi seda dicta est, et subsellia, quasi subsedia. . Sellae curules erant in quibus magistratus sedentes jura reddebant. Dictae autem curules, quia apud veteres praetores et consules propter itineris longinquitatem curru ad forum provehebantur; sellae autem quae post eos vehebantur, quibus sedentes dicere jura solebant, a curru curules sellae sunt nominatae. . Tripodes, scamnelli sunt, habentes tres pedes, sed et candelabra tripoda sunt, quia similiter habent tres pedes. CAPUT XII. De vehiculis. . Carrum a cardine rotarum dictum, unde et currus dicti, quod rotas habere videntur. Rota autem dicta, quod ruat, et rotundum a rota vocatum. . Rheda, genus vehiculi quatuor rotarum. Has antiqui retas dicebant propterea quod haberent rotas. . Carpentum, pompaticum vehiculi genus, quasi carrum

pompaticum. Plaustrum, vehiculum duarum rotarum, quibus onera deferuntur. Et dictum plaustrum, quia volvitur, quasi diceres pilastrum. Caracutium, vehiculum altissimarum rotarum, quasi carrum acutum. Capsus, carruca undique contecta, quasi capsa. . Pilentum, vel petoritum, contexta quatuor rotarum vehicula, quibus matronae olim utebantur. Virgilius: Pilentis matres in mollibus. Horatius: Plures calones atque caballi Pascendi, ducenda petorrita. Erant autem antea pilenta veneti coloris, non ut nunc sunt russati, quibus nisi castae matronae uti non poterant, sicut nec vittis. . Basterna, vehiculum itineris, quasi viae sternax, mollibus stramentis composita, a duobus animalibus deportata. CAPUT XIII. De reliquis quae in usu habentur. . Baculus, a Baccho repertore vitis fertur inventus, quo homines moti vino inniterentur. Sicut autem a Baccho baculus, ita a baculo bacillus per diminutionem. . Fustes, quod praefixi in terram stent, quos rustici palos vocant, quibus juvenes pro criminibus feriuntur. Vectes dicti, quod manibus vectentur, unde ostia saxaque velluntur. . Forfices, secundum etymologiam si a filo dicuntur f ponitur, ut forfices, quae sunt sariorum; si a pilo per p, ut forpiceps, quae sunt tonsorum; si ab accipiendo, per c, ut forcipes, eo quod formum capiant, quae sunt fabrorum. Formum enim dixerunt antiqui calidum; unde et formosus. . Novacula, eo quod innovat faciem. Pecten dictus, eo quod pexos capillos faciat, atque compositos. Calamistrum est acus quae calefacta et adhibita calefacit, et intorquet capillos. Unde et calamistrati appellantur qui comam torquent. . Clavis dicta quod claudat, et apertat. Catenatum, quod capiendo teneat. Horologium, quod ibi horas legamus, id est, colligamus. Est enim in solariis positum, ubi a clavo per lineas currit umbra, ut quamcunque diei horam ostendat. CAPUT XIV. De instrumentis rusticis. . Vomer dictus, quod vi humum eruat, seu ab evomendo terram. De quo Lucretius: Uncus aratri Ferreus, occulto decrescit vomer in arvis. Sumitque per detrimenta fulgorem. . Aratrum ab arando terram vocatum, quasi araterrium. Buris est curvamentum aratri, dictum quasi βoὸς οὐρὰ, quod fit in similitudinem caudae bovis. Dentale est aratri pars prima, in quo vomer inducitur, quasi dens. . Cultelli, a cultura dicti, eo quod ex ipsis putatione veteres in arbore utebantur, et vite, priusquam falces essent repertae. . Falx est qua arbores putantur et vites. Dictae autem sunt falces quod his primum milites herbam filicem solebant abscindere. Unde est illud: Pax me certa ducis placidos curvavit in usus. Agricolae nunc sum, militis ante fui. . Falcastrum, a similitudine falcis vocatum. Est autem ferramentum curvum cum manubrio longo, ad densitatem veprium succidendam. Hi et runcones dicti, quibus vepres secantur, a runcando dicti. . Serrula est praetenuis lamina ferri, dentium mordacitate resecans arbores, seu ramos. Rastra quoque aut a radendo terram, aut a raritate dentium dicta. Ligones, quod terram levent, quasi levones. . Scudicia dicta, eo quod circa caudicem terram aperiat, et quamvis ejus usus in reliquis operibus habeatur, nomen tamen ex caudice retinet. Hanc alii generaliter fossorium vocant, quod foveam faciat, quasi fovessorium. . Sarculi sunt, vel simplices vel bicornes. Pastinum vocant agricolae ferramentum bifurcum, quo semina panguntur. Unde etiam repastinari dictae sunt vineae veteres, quae refodiuntur. . Cylindrus, lapis est teres in modum columnae, qui a volubilitate nomen accepit, de quo Virgilius: Area cum primis ingenti aequanda cylindro, Et vertenda manu. . Tribula, genus vehiculi, unde teruntur frumenta, et ob hoc ita vocatur. Pala, quae ventilabrum vulgo dicitur, a ventilandis paleis nominata. . Furcillae dictae, eo quod iis frumenta cilluntur id est, moventur. Unde et oscilla dicta ab eo quod cillantur, hoc est, moveantur ora. Nam cillere est movere. . Tesserae sunt quibus frumentorum numerus designatur. Trapetum, mola olivaria. Prelum, trabes

quo uva calcata premitur, a premendo vocatum, quasi pressorium. Prelum, quo premitur oleum. Lacus, quo liquatum profluit, et quo ab uvis vel olivis torquendo oleum vinumque exigitur. . Verennes a vehere, id est, exportare nominatae. Qualus, per quem mustum fluit, a colando dictus. Fisclum quasi fisculum, a colando oleum dictum, vel quasi fiscella olei. CAPUT XV. De instrumentis hortorum. . Rota dicta, quod quasi ruat. Est enim machina de qua a flumine aqua extrahitur. Lucretius: Ut fluvios versare rotas, atque haustra videmus. Haustra autem, id est, rota, ab hauriendo aquas dicta. . Girgillus, quod in gyrum vertatur. Est enim lignum in transversa pertica mobile, ex quo funis cum situla vel utre in puteum demittitur hauriendae aquae causa. . Telonem hortulani vocant lignum longum, quo nauriunt aquas. Et dictus telon a longitudine, τέλον enim Graece dicitur quidquid longum est. Unde et mustela vocata, quasi mus longus. Hoc instrumentum Hispani ciconiam dicunt, quod imitetur ejusdem nominis avem, levantem ac deponentem rostrum, dum clangit. Hama . . . . . Lupus qui et canicula, ferreus harpax, quia si quid in puteum decidit, rapit et extrahit, unde et nomen accepit: Harpax enim dictus quia arripit, ἁρπάζειν enim Graece rapere est. CAPUT XVI. De instrumentis equorum. . Phalerae, ornamenta equorum sunt, et est sermo Graecus. Frena dicta, quod equos fremere cogant, vel quod haec equi frendant, id est, imprimant dentibus, et obmordeant. Unde et nefrendes dicti, adhuc lactentes porculi, quod nondum aliquid frendant, id est, comminuant dentibus. Hinc et faba fresa quae molita est. . Lupata sunt freni asperrimi. Dicti autem lupata a lupinis dentibus, qui inaequales sunt; unde etiam eorum morsus vehementer obest. Chamus . . . . . Habenae, ab habendo dictae, quod iis equos habeamus, hoc est, teneamus, unde et equi habiles dicti. Haec et retinacula a retinendo. Lora . . . . . Capistrum, a capite jumentorum dictum. Sella a sedendo, quasi sedda. Antella, quasi ante sellam, sicut et postella, quasi post sellam. Cingulum hominum generis neutri est, nam animalium genere feminino dicimus has cingulas. . Sagma, quae corrupte vulgo dicitur salma, a stratu sagorum vocatur. Unde et caballus sagmarius, mula sagmaria. Capulum, funis, a capiendo, quod eo indomita jumenta comprehendantur. . Calcaria dicta, quia in calce hominis ligantur, id est, in pedis posteriore parte, ad stimulandos equos, quibus aut pugnandum est, aut currendum, propter pigritiam animalium, aut timorem. Nam ex timore stimuli nuncupati, licet sint et libidinis stimuli. . Strigiles nuncupati a tergendo, quod iis equi tergantur. Character est ferrum caloratum, quo notae pecudibus inuruntur. χαρακτὴρ autem Graece, Latine forma dicitur. . Cauterium dictum, quasi cauturium, quod urat, et provida sit in eum severaque cautio, ut dum videtur cujus sit, avaritia refrenetur. Quod interdum pro signo, interdum pro cura adhibetur, ut vis morbi ignis ardore siccetur.

Pars Secunda

ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI ETYMOLOGIARUM SIVE ORIGINUM LIBRI XX ET HISTORIA DE REGIBUS GOTHORUM, VANDALORUM ET SUEVORUM. PROF. DR. DARCY CARVALHO. FEA-USP. SÃO PAULO. BRAZIL. ANNO 2021. STUDIES IN MEDIEVAL AND MODERN LATIN

ISIDORUS HISPALENSIS HISTORIA DE REGIBUS GOTHORUM, VANDALORUM ET SUEVORUM SAECULO VII

https://www.thelatinlibrary.com/isidore/historia.shtml

PROLOGUS. LAUS HISPANIAE

Omnium terrarum, quaeque sunt ab occiduo usque ad Indos, pulcherrima es, o sacra, semperque felix principum, gentiumque mater Hispania. Jure tu nunc omnium regina provinciarum, a qua non Occasus tantum, sed etiam Oriens lumina mutuat. Tu decus, atque ornamentum orbis, illustrior portio terrae: in qua gaudet multum ac largiter floret Geticae gentis gloriosa fecunditas.

Merito te omnium ubertate gignentium indulgentior natura ditavit. Tu baccis opima, vis proflua, messibus laeta, segete vestiris, oleis inumbraris, vite praetexeris. Tu florulenta campis, montibus frondua, piscosa littoribus. Tu sub mundi plaga gratissima sita, nec aestivo solis ardore torreris, nec glaciali rigore tabescis, sed temperata coeli zona praecincta, zephyris felicibus enutriris. Quidquid enim arva fecundum, quidquid metalla pretiosum, quidquid animantia pulchrum et utile ferunt parturis. Nec illis amnibus posthabenda, quos clara speciosorum gregum fama

nobilitat.

Tibi cedet Alphaeus equis, Clitumnus armentis, quanquam volucres per spatia quadrigas olympicis sacer palmis Alpheus exerceat, et ingentes Clitumnus juvencos capitolinis olim immolaverit victimis. Tu nec Etruriae saltus uberior pabulorum requiris, nec lucos Molorchi palmarum plena miraris, nec equorum cursu tuorum eleis curribus invidebis. Tu superfusis fecunda fluminibus, tu aurifluis fulva torrentibus. Tibi fons equi genitor. Tibi vellera indigenis fucata conchyliis ad rubores tyrios inardescunt. Tibi fulgurans inter obscura penitorum montium lapis jubare contiguo vicini solis accenditur.

Alumnis igitur, et gemmis dives et purpuris, rectoribus pariter et dotibus imperiorum fertilis, sic opulenta es principibus ornandis, ut beata pariendis. Jure itaque te jam pridem aurea Roma caput gentium concupivit, et licet te sibimet eadem Romulea virtus primum victrix spoponderit, denuo tamen Gothorum florentissima gens post multiplices in orbe victorias certatim rapuit et amavit, fruiturque hactenus inter regias infulas et oves largas, imperii felicitate secura.

GOTHORUM ANTIQUISSIMAM ESSE GENTEM CERTUM EST

INCIPIT HISTORIA GOTHORUM ET VANDALORUM

Gothorum antiquissimam esse gentem certum est: quorum originem quidam de Magog, filio Japhet, suspicantur educi a similitudine ultimae syllabae, et magis de Ezechiele propheta id colligentes. Retro autem eruditio eos magis Getas quam Gog et Magog appellare consuevit. Gens fortissima etiam Judaeam terram vestatura describitur.

Interpretatio autem nominis eorum in linguam nostram tecti, quo significatur fortitudo; et re vera, nulla enim gens in orbe fuit quae Romanum imperium adeo fatigaverit ut hi. Isti enim sunt quos etiam Alexander vitandos pronuntiavit, Pyrrhus pertimuit, Caesar exhorruit. (Ex Oros.) Per multa quippe retro saecula ducibus usi sunt, postea regibus, quorum oportet tempora per ordinem cursim exponere, et quo nomine actuque regnaverint, de historiis libata retexere.

Anno ante aeram conditam XII, dum pro arripiendo reipublicae imperio, Cn. Pompeius et C. Julius Caesar arma civilia commovissent, Gothi, ad praebendum Pompeio auxilium, in Thessaliam adversus Caesarem pugnaturi venerunt. Ubi dum in Pompeii exercitu Aethiopes, Indi, Persae, Medi, Graeci, Armeni, Scythae, ac reliquae Orientis gentes evocatae adversus Julium dimicassent, isti prae caeteris Caesari fortius restiterunt. Quorum Caesar copia et virtute turbatus fertur fugam meditatus esse, nisi nox praelio finem dedisset. Tunc Caesar ait nec Pompeium scire vincere, nec Caesarem posse vinci. Nam si Pompeius vincere nosset, hodie cum tam asperis viris Caesarem superasset.

Aera CCXCIV. Anno imperii Valeriani et Gallieni primo, Gothi, descensis montibus Alpibus, quibus inhabitabant, Graeciam, Macedoniam, Pontum, Asiam atque Illyricum vastaverunt. Ex quibus Illyricum et Macedoniam ferme annis tenuerunt. Deinde a Claudio Imperatore superati sedes

propras repetunt. Romani autem Claudium Augustum pro eo quod tam fortissimam gentem a finibus reipublicae removisset, insigni gloria honorantes, in foro illi aureum clypeum, in capitolio auream statuam collocaverunt.

Aera CCCLXIX, anno XXVI imperii Constantini, Gothi, Sarmatarum regionem aggressi, copiosissimis super Romanos irruerunt agminibus, vehementi virtute cuncta gladio et depraedatione vastantes. Adversus quos idem Constantinus aciem instruxit, ingentique certamine vix superatos ultra Danubium expulit, ne diversis gentibus virtutis gloria clarus, sed de Gothorum victoria amplius gloriosus. Quem Romani, acclamante senatu, publica laude prosecuti sunt quod tantam gentem vicerit, quod patriam rempublicam reformaverit.

Aera CDVII, anno V imperii Valentis, primus Gothorum gentis administrationem suscepit Athanaricus, regnans annos XIII, qui, persecutione crudelissima adversus fidem commota, voluit se exercere contra Gothos, qui in gente sua Christiam habebantur, ex quibus plurimos, qui Idolis immolare non acquieverunt, martyres fecit; reliquos autem multis persecutionibus affectos, dum pro multitudine horreret interficere, dedit licentiam, imo magis coegit de regno suo exire, atque in Romani soli migrare provincias.

Aera CDXV, anno XIII imperii Valentis, Gothi in Istrum adversus semetipsos in Athanarico et Fridigerno divisi sunt, alternis sese caedibus depopulantes. Sed Athanaricus Fridigernum Valentis imperatoris suffragio superat. Hujus rei gratia legatos cum muneribus ad eumdem imperatorem mittit, et doctores propter suscipiendam Christianae fidei regulam poscit. Valens autem a veritate catholicae fidei devius, et Arianae haeresis perversitate detentus, missis haereticis sacerdotibus, Gothos persuasione nefanda sui erroris dogmati aggregavit, et in tam praeclaram gentem virus pestiferum semine pernicioso transfudit, sicque errorem quem recens credulitas ebibit, tenuit, diuque servavit.

Tunc Gulfilas eorum Gothorum episcopus Gothicas litteras condidit, et scripturas Novi ac Veteris Testamenti in eamdem linguam convertit. Gothi autem, statim ut litteras et legem habere coeperunt, instruxerunt sibi dogmatis sui Ecclesias, talia juxta eumdem Arium de ipsa divinitate documenta tenentes, ut crederent Filium Patri majestate esse minorem, et aeternitate posteriorem. Spiritum autem sanctum, nec Deum esse, neque substantiam Patris existere, sed per Filium creatum esse, utriusque ministerio deditum, et amborum obsequio subditum. Aliam quoque Patris sicut personam, sic et naturam asserentes; aliam Filii, aliam denique Spiritus sancti, ut jam non (secundum sanctae Scripturae traditionem) unus Deus et Dominus coleretur, sed, juxta idololatriae superstitionem, tres dii venerarentur. Cujus blasphemiae malum per decessum temporum, regumque successum, annis CCXIII tenuerunt. Qui tandem reminiscentes salutis suae, renuntiaverunt inolitae perfidiae, et per Christi gratiam ad unitatem fidei catholicae pervenerunt.

Aera CDXVI, anno XIV imperii Valentis, Gothi, qui primum Christianos a terra sua expulerant, rursus ipsi ab Hunnis cum rege suo Athanarico expulsi sunt; transitoque Danubio, cum vim ferre non possent Valentis imperatoris, sese non depositis armis tradunt, et Thraciam ad

inhabitandum accipiunt. Sed ubi viderunt se opprimi a Romanis contra consuetudinem propriae libertatis, ad rebellandum coacti sunt. Thraciam ferro incendiisque depopulantur, deletoque Romanorum exercitu, ipsum Valentem jaculo vulneratum, in quadam villa fugientem, succenderunt, ut merito ipse ab eis vivus temporali cremaretur incendio, qui tam pulchras animas ignibus aeternis tradiderat.

Invenerunt autem eo praelio Gothi confessores priores Gothos, quos dudum propter fidem a terra sua expulerant, et voluerunt eos sibi ad praedae societatem conjungere. Qui, cum non acquievissent, aliquanti interfecti sunt. Alii, montuosa loca tenentes, et refugia sibi qualiacunque construentes, non solum perseveraverunt Christiani catholici, sed etiam in concordia Romanorum, a quibus dudum excepti fuerant, permanserunt.

Aera CDXIX, anno imperii Theodosii Hispani III, Athanaricus cum Theodosio jus amicitiamque disponens, mox Constantinopolim pergit, ibique quinto decimo die postquam fuerat a Theodosio honorabiliter susceptus interiit. Gothi autem, proprio rege defuncto, aspicientes benignitatem Theodosii imperatoris, inito foedere, Romano se imperio tradiderunt et fuerunt cum Romanis XXVIII annis.

Aera CDXX, anno imperii Theodosii IV, Gothi, patrocinium Romani foederis recusantes, Alaricum regem sibi constituunt, indignum judicantes Romanae esse subditos potestati, eosque sequi, quorum jam pridem leges imperiumque respuerant, et de quorum se societate praelio triumphantes averterant.

Aera CDXXXVII, anno imperii Honorii et Arcadii quinto, Gothi, in Alarico et Radagaiso divisi, dum semetipsos in duabus regni partibus variis caedibus lacerarent, ob excidium Romanorum concordes effecti, consilium in commune constituunt, parique intentione ad praedandas quascunque regiones Italiae ab invicem dividuntur.

Aera CDXLIII, anno Honorii et Arcadii XI, rex Gothorum Radagaisus, genere Scytha, cultui idololatriae deditus, barbaricae immanitatis feritate saevissimus, cum ducentis armatorum millibus Italiae partes vehementi vastatione aggreditur, spondens in contemptum Christi Romanorum sanguinem diis suis libare, si vinceret. Cujus exercitus, a Stilicone duce Romano in montuosis Thusciae locis circumclusus, fame est potius quam ferro consumptus. Ipse postremum rex captus et interfectus est.

Aera CDXLVII, anno imperii Arcadii XV, exstincto Radagaiso, Alaricus consors regni, nomine quidem Christianus, sed professione haereticus, dolens tantam multitudinem Gothorum a Romanis exstinctam, in vindictam sanguinis suorum adversus Romam praelium gessit, obsessamque impetu, igne, gladiis, irrumpit, sicque Urbs cunctarum gentium victrix, Gothicis triumphis victa succubuit, eisque capta subjugataque servivit. Tam autem Gothi clementes ibi exstiterunt, ut votum antea darent, quod si ingrederentur Urbem, quicunque Romanorum in locis Christi inveniretur, in vastationem Urbis non mitteretur. Post hoc igitur votum, aggressi Urbem, omnibus et mors et captivitas indulta est, qui ad sanctorum limina confugerunt. Sed et qui extra loca martyrum erant, et nomen Christi et sanctorum nominaverunt, et ipsis simili misericordia

pepercerunt.

In reliquis autem, etsi praeda hostium patuit, feriendi tamen immanitas refrenata est. Incursantibus autem in illa vastitate per Urbem Gothis, dum quidam potens virginem consecratam aetate provectam reperisset, eamque honeste admoneret ut, si quid apud se auri argentique esset, proferret: illa fideli conscientia, quod habuit protulit; cumque ille vasorum formam et pulchritudinem ex illa antiqua Romanorum opulentia miraretur, virgo ait: Haec vasa mihi de sacrario Petri apostoli deposita sunt; praesume, si audes. Ego sacram hostiam dare non audeo. Gothus ille ad nomen apostoli magno pavore perterritus, regi hoc per nuntium refert, qui confestim rex reportari omnia ad sacrarium sancti Petri per virginem illam summa cum reverentia jussit, dicens: Cum Romanis gessi bellum, non cum apostolis Dei.

Redit igitur virgo reverentissimis officiis honorata, redeunt et cum illa omnes qui ei se sociaverant, super capita sua vasa illa aurea et argentea cum hymnis et canticis reportantes, exertis undique jussu regis ob defensionem armatorum custodiis. Concurrunt undique ad voces canentium de latipulis agmina Christianorum. Concurrunt etiam et pagani, atque admisti inter eos, dum servos Christi se esse fingunt, etiam et ipsi calamitatis excidium evaserunt.

Hac tempestate Gothi Placidiam Theodosii principis imperatoris filiam, Arcadii et Honorii imperatorum sororem, cum ingenti auri argent que thesauro Romae capiunt; adeptisque multis opibus Romanorum, tertia die, incensa eversaque in partibus Urbe, discedunt; inde conscensis navibus, cum ad Siciliam exiguo ab Italia freto divisam transire disponerent, infesto mari periclitati multum exercitum perdiderunt. Quibus tanta fuit gloria de Romanae urbis obtentu, ut in ejus comparatione nihil se mali passos tempestate illa arbitrarentur, damna naufragii eventu victoriae compensantes. Mors Alarici confestim secuta, vigesimo octavo regni anno defunctus est in Italia.

Aera CDXLVIII, anno imperii Honorii XVII, et primo Theodosii Minoris, Alarico post captam Urbem defuncto, Athaulfus a Gothis Italiae regno praeficitur annis VI. Iste, quinto regni anno de Italia recedens, Gallias adiit, Placidiam Theodosii imperatoris filiam, quam Romae Gothi ceperant, conjugem sibi assumpsit. In qua prophetia Danielis a quibusdam creditur fuisse completa, qui ait filiam regis Austri conjungendam regi Aquilonis, nulla tamen de germine ejus sobole subsistente. Sicut, et idem in sequentibus propheta subjungit dicens: Nec stabit semen ejus. Nullus enim de utero illius exstitit genitus, qui patris in regno succederet. Athaulfus autem dum, relictis Galliis, Hispanias peteret, a quodam suorum apud Barcinonam inter familiares fabulas jugulatur.

Aera CDLIV, ann. imperii Honorii XXII post obitum Athaulfi, a Gothis Sigericus princeps electus est, qui, dum ad pacem cum Romanis esset promptissimus, mox a suis est interfectus.

Aera et anno quo supra, Walia Sigerico succedens, tribus annis regnum tenuit, belli causa princeps a Gothis effectus, sed ad pacem divina providentia ordinatus, mox enim cum regnare coepit, foedus cum imperatore Honorio pepigit, Placidiam sororem ejus, quae a Gothis Romae capta fuerat, ei honorifice reddidit, promittens imperatori propter rempublicam omne certamen implendum. Itaque ad Hispanias per Constantium patricium evocatus, Romani nominis causa

caedes magnas Barbaris intulit.

Wandalos Selinguos in Baetica omnes bello exstinxit. Alanos, qui Vandalis et Suevis potentabantur, adeo cecidit, ut exstincto Atace rege ipsorum, pauci qui superfuerant, oblito regni nomine, Gunderici regis Vandalorum, qui in Gallecia resederat, se regimini subjugarent. Confecto igitur Walia bello Hispaniae, dum instructa navali acie, in Africam transire disponeret, in freto Gaditani maris vi gravissimae tempestatis effractus, memor etiam illius sub Alarico naufragii, omisso navigationis periculo, relictis Hispaniis, Gallias repetit; dataque ei ab imperatore ob meritum victoriae secunda Aquitania cum quibusdam civitatibus confinium provinciarum usque ad Oceanum.

Aera CDLVII, anno imperii Honorii XXV, Rege Walia defuncto, Theuderedus successit in regno annis XXXIII. Qui regno Aquitanico non contentus, pacis Romanae foedus recusat, pleraque municipia Romanorum vicina sedibus suis occupat, Arelas nobilissimum Galliae oppidum multa vi obsessum oppugnat. A cujus obsidione, imminente virtute Aetii Romanae militiae ducis, non impunitus abscedit.

Remoto igitur Valentiniani imperatoris jussu a potestate militari Aetio, dum Theuderedus Narbonensi urbi diutina obsidione ac fame esset infestus, rursus a Litorio, Romanae militiae duce, Hunnis auxiliantibus, effugatur. Litorius autem, dum primum res prosperas adversus Gothos gessisset, denuo daemonum signis aruspicumque responsis deceptus, bellum cum Gothis imprudenter iniit, amissoque Romano exercitu, miserabiliter superatus interiit. Fecitque intelligi quantum illa quae cum eodem periit multitudo prodesse potuerit, si fide potius quam fallacibus daemoniorum ostentis uti maluisset.

Exstincto igitur Litorio, pace deinde Theuderedus cum Romanis inita, denuo adversus Hunnos, Galliarum provincias saeva populatione vastantes, atque urbes plurimas evertentes, in campis Catalaunicis, auxiliante Aetio, duce Romano, aperto Marte conflixit, ibique praeliando victor occubuit. Gothi autem, dimicante Thurismundo, Theuderedi regis filio, adeo fortiter congressi sunt, ut inter primum praelium et postremum trecenta fere millia hominum in eo certamine prostrarentur.

Multa eodem tempore coeli et terrae signa praecesserunt, quorum prodigiis tam crudele bellum significaretur. Nam, assiduis terraemotibus factis, a parte Orientis luna fuscata est, a solis occasu stella cometes apparuit, atque ingenti magnitudine aliquandiu fulsit. Ab Aquilonis plaga coelum rubens, sicut ignis aut sanguis effectum est, permistis per igneum ruborem lineis clarioribus in speciem hastarum rutilantium deformatis. Nec mirum ut tam ingenti caesorum strage divinitus tam multa signorum demonstraretur ostensio.

Hunni autem, usque ad internecionem pene caesi cum rege suo Athila, relictis Galliis, Italiam perfugiunt, aliquantis civitatibus irruptis. Qui et ibi partim fame, partim coelestibus plagis percussi, interierunt. Misso insuper a Marciano imperatore exercitu, forti plaga caeduntur, affectique nimium ac diminuti, sedes proprias repetunt, ad quas rex eorum Attila, mox, ut remeavit, occubuit.

Post ejus obitum Hunnorum gens proprio se insuper excidio devastavit. Statimque inter filios ejus de obtinendo regno magna sunt exorta certamina. Atque ita Hunni, qui tot cladibus antea diminuti fuerant, rursum mutuis sese gladiis conciderunt. In quibus illud mirum est, ut, dum omne praelium detrimentum habeat populorum, isti vice versa cadendo proficiant. Sed proinde est quia in disciplinam fidelium positi sunt, sicut populus est gentis Persarum.

Virga enim furoris Dei sunt, et quoties indignatio ejus adversus fideles procedit, per eos flagellantur, ut, eorum afflictionibus emendati, a saeculi cupiditate et peccato semetipsos coerceant, et coelestis regni haereditatem possideant. Adeo autem haec gens horrida est, ut cum famem in bello fuerit passa, venam tangat equi, et sic excludat hausto sanguine famem.

Aera CDXC, anno primo imperii Marciani, Turismundus, filius Theuderedi, provehitur ad regnum anno uno. Qui dum in ipsis regni sui exordiis feralis ac noxius hostilia inspiraret, et multa ageret insolentius, a Theuderico et Frigdarico fratribus est occisus.

Aera CDXCI, anno II imperii Marciani, Theudericus, post fraternam necem, in regnum succedens, imperavit annis XIII, qui pro eo quod imperatori Avito sumendi imperialis fastigii cum Gallis auxilium praebuisset, ab Aquitania in Hispaniam, cum ingenti multitudine exercitus, et cum licentia ejusdem Aviti imperatoris, ingreditur, anno regni quinto. Cui cum magna copia rex Suevorum Recchiarius occurrens, duodecimo ab Asturicensis urbis milliario, apud fluvium qui Urbicus appellatur, inito mox certamine, superatus est, caesis Suevorum agminibus, aliquantis captis, plurimisque fugatis. Ipse postremo rex telo saucius fugit, praesidioque suorum carens, ad locum Portucale capitur, regique Theuderico vivus offertur.

Quo perempto, multis qui de priore certamine superfuerant sese tradentibus, aliquantis nihilominus trucidatis, regnum pene destructum est, finitumque Suevorum regnum. Reliqui autem Suevi qui remanserant in extrema parte Gallaeciae, Massilae filium, nomine Maldram, sibi regem constituunt: regnum reparatur Suevorum. Occiso Recchiario, Theudericus de Gallaecia ad Lusitaniam victor succedens, dum Emeritensem urbem depraedari moliretur, sanctae martyris Eulaliae ostentis perterritus, cum omni protinus exercitu discedit, et Gallias repetit.

Mox deinde partem unam exercitus, duce Ceurila, ad Baeticam provinciam mittit, partem aliam sub Singerico et Nepotiano ducibus ad Gallaeciam dirigit, qui Suevos apud Lucum saeva depraedatione vastaverunt. In Galliis autem Agrippinus comes et civis, Aegidio comiti Romano aemulus, ut Gothorum mereretur auxilia, Narbonam tradidit Theuderico. Post aliquot legati a Remismundo Masdrae filio rege Suevorum missi, ad Theudericum venerunt, pacem amicitiamque poscentes. Similiter Theudericus ad Remismundum remittit cum armorum adjectione, vel munerum, directa etiam conjuge, quam haberet. Sallanem quoque legatum denuo Theudericus mittit ad Remismundum. Qui, reversus ad Gallias, Theudericum ab Eurico fratre suo reperit interfectum.

Aera DIV, ann. imperii Leonis VIII, Euricus pari scelere quo frater succedit in regnum ann. XVII. In quo honore provectus, et crimine, statim legatos ad Leonem imperatorem dirigit. Nec mora, partes Lusitaniae magno impetu depraedatur. Exercitum inde alium mittit, qui captam inde

Pampilonam et Caesaraugustam, misso exercitu, capit, superiorem quoque Hispaniam in potestatem submittit. Tarraconensis etiam provinciae nobilitatem, quae ei repugnaverat, exercitus irruptione evertit. In Gallias autem reversus, Arelatum urbem et Massiliam bellando obtinuit, suoque regno utrasque adjecit.

Iste quodam die, congregatis in colloquio Gothis, tela quae omnes habebant in manibus, a parte ferri vel acie, alia viridi, alia roseo, alia croceo, alia nigro colore naturalem ferri speciem vidit aliquandiu habuisse mutatam. Sub hoc rege Gothi legum statuta in scriptis habere coeperunt, nam antea tantum moribus et consuetudine tenebantur. Obiit Arelati Euricus rex, morte propria defunctus.

Aera DXXI, ann. X imperii Zenonis, Eurico mortuo, Alaricus, filius ejus, apud Tolosanam urbem princeps. Gothorum constituitur, regnans ann. XXIII, adversus quem Fludujus Francorum princeps Galliae regnum affectans, Burgundionibus sibi auxiliantibus, bellum movet, fusisque Gothorum copiis, ipsum postremo regem apud Pictavium superatum interficit. Theudericus autem Italiae rex, dum interitum generi comperisset, confestim ab Italia proficiscitur, Francos proterit, partem regni, quam manus hostium occupaverat, recepit, Gothorum juri restituit.

Aera DXLV, ann. XVII imperii Anastasii, Gisaleicus, superioris regis filius ex concubina creatus, Narbonae princeps efficitur, regnans annos quatuor; sicut genere vilissimus, ita infelicitate et ignavia summus. Denique dum eadem civitas a Gundebado Burgundionum rege direpta fuisset, iste cum multo sui dedecore, et cum magna suorum clade, apud Barcinonam se contulit, ibique moratus quousque etiam regni fascibus a Theuderico fugae ignominia privaretur.

Inde profectus ad Africam, Vandalorum suffragium poscit, quo in regnum posset restitui. Qui, dum non impetrasset auxilium, mox de Africa rediens, ob metum Theuderici Aquitaniam petiit, ibique anno uno delitescens, in Hispaniam revertitur, atque a Theuderici regis duce duodecimo a Barcinona urbe milliario, commisso praelio superatus, in fugam vertitur, captusque trans fluvium Druentium Galliarum interiit, sicque prius honorem, postea vitam amisit.

Aera DXLIX, anno XXI imperii Anastasii, Theudericus Junior, cum jamdudum consul et rex a Zenone imperatore Romae creatus fuisset, peremptoque Odouacro rege Ostrogothorum, atque devicto fratre ejus Honoulfo et trans confinia Danubii effugato, XLIX annis in Italia regnasset, rursus exstincto Gisaleico rege Gothorum, Hispaniae regnum XV annis obtinuit, quod superstes Amalarico nepoti suo reliquit. Inde Italiam repetens, aliquandiu omni cum prosperitate regnavit, per quem etiam urbi Romae dignitas non parva est restituta. Muros namque ejus iste redintegravit, cujus rei gratia a Senatu inauratam statuam meruit.

Aera DLXIV, ann. imperii Justiniani I, Regresso in Italiam Theuderico, et ibidem defuncto, Amalaricus nepos ejus V annis regnavit. Qui, cum a Childeberto Francorum rege apud Narbonam praelio superatus fuisset, ad Barcinonam trepidus fugit, effectusque omnium contemptibilis, ab exercitu jugulatus Narbonae in foro interiit.

Aera DLXIX, anno imperii Justiniani VI, post Amalaricum Theudis in Hispania creatus, in regnum

annis XVII, mensibus V, qui dum esset haereticus, pacem tamen concessit Ecclesiae. Adeo ut licentiam catholicis episcopis daret in unum apud Toletanam urbem convenire, et quaecunque ad Ecclesiae disciplinam necessaria exstitissent, libere licenterque disponere. Eo regnante, dum Francorum reges cum infinitis copiis in Hispaniam convenissent, et Tarraconensem provinciam bello depopularent, Gothi, duce Theudisclo, obicibus Hispaniae interclusis, Francorum exercitum multa cum admiratione victoriae prostraverunt. Dux idem, prece atque ingenti pecunia sibi oblata, viam fugae hostibus residuis unius diei noctisque spatio praebuit. Caetera infelicium turba, cui transitus collati temporis non occurrit, Gothorum perempta gladiio concidit.

Post tam felicis successum victoriae, transfretum inconsulte Gothi se gesserunt. Denique, dum adversus milites, qui Septem oppidum, pulsis Gothis, invaserant, Oceani freta transissent, idemque castrum magna vi certaminis expugnarent, adveniente die Dominico, deposuerunt arma, ne diem sacrum praelio funestarent. Hac igitur occasione reperta, milites repentino incursu aggressi, exercitum mari undique terraque conclusum, ignavum atque inermem adeo prostraverunt, ut ne unus quidem superesset qui tantae cladis excidium praeteriret.

Nec mora, praevenit mors debita principem. Vulneratur enim a quodam in palatio, qui jamdudum dementis speciem, ut regem deciperet, simulaverat. Finxit enim arte insaniam, perfoditque principem, quo vulnere ille prostratus occubuit, et vi gladii indignantem animam exhalavit.

Fertur autem inter effusionem sanguinis conjurasse ne quis interficeret percussorem, dicens se congruam meriti recepisse vicissitudinem, quod et ipse privatus ducem suum sollicitatus occiderat.

Aera DLXXXVI, ann. imper. Justiniani XXIII, interempto Theudi Theudisclus superioris principis dux Gothis praeficitur, regnans ann. I, menses III, qui dum plurimorum potentum connubia prostitutione publica macularet, et ob haec instrueret animum ad necem multorum, praeventus conjuratorum manu Hispali inter epulas jugulatur, confossusque gladio exstinguitur.

Aera DLXXXVII, imper. Justiniani XXIV, exstincto Theudisclo, Agila rex constituitur regnans ann. V. Iste adversus Cordubensem urbem praelium movens, dum in contemptum catholicae religionis beatissimi martyris Aciscli injuriam inferret, hostiumque ac jumentorum cruore sacrum sepulcri ejus locum, ut profanator, pollueret, inito adversus Cordubenses cives certamine, poenas dignas, sanctis inferentibus, meruit. Nam belli praesentis ultione percussus, et filium ibi cum copia exercitus interfectum amisit, et thesaurum omnem cum insignibus opibus perdidit.

Ipse victus, ac miserabili metu fugatus, Emeritam se recepit. Adversus quem interjecto aliquanti temporis spatio, Athanagildus tyrannidem regnandi cupiditate arripiens, dum exercitum ejus contra se Hispali missum virtute militari prostrasset, videntes Gothi proprio se everti excidio, et magis metuentes ne Hispaniam milites Romani auxilii occasione invaderent, Agilanem Emeritae interficiunt, et Athanagildi sese regimini tradiderunt.

Aera DXCII, anno imper. Justiniani XXIX, occiso Agilane, Athanagildus regnum quod invaserat

tenuit ann. XIV. Hic cum jamdudum sumpta tyrannide, Agilanem regno privare conaretur, militum sibi auxilia ab imperatore Justiniano poposcerat, quos postea submovere a finibus regni molitus non potuit. Adversus quos hucusque conflictum est. Frequentibus antea praeliis caesi, nunc vero multis casibus fracti atque finiti. Decessit autem Athanagildus Toleti propria morte, vacante regno mensibus V.

Aera DCV, ann. II imperii Justini Minoris, post Athanagildum Liuva Narbone Gothis praeficitur, regnans ann. III, qui secundo anno, postquam adeptus est principatum, Leovigildum fratrem non solum successorem, sed et participem regni sibi constituit, Hispaniaeque administrationi praefecit, ipse Galliae regno contentus. Sicque regnum duos cepit, dum nulla potestas patiens consortis sit. Huic autem unus tantum annus in ordine temporum reputatur Liuvae regis, reliqui Leovigildo fratri annumerantur.

Aera DCVI, ann. III imper. Justini Minoris, Leovigildus adeptus Hispaniae et Galliae principatum, ampliare regnum bello et augere opes statuit. Studio quippe ejus exercitus, concordante favore, victoriarum, multa praeclare sortitus est. Cantabros namque iste obtinuit, Aregiam iste cepit, Sabaria ab eo omnis devicta est, cesserunt etiam armis illius plurimae rebelles Hispaniae urbes. Fudit quoque diverso praelio milites, et quaedam castra ab eis occupata dimicando recepit. Hermenegildum deinde filium imperiis suis tyrannizantem, obsessum exsuperavit. Postremum bellum Suevis intulit, regnumque eorum in jura gentis suae mira celeritate transmisit. Hispania magna ex parte potitus. Nam antea gens Gothorum angustis finibus arctabatur, sed offuscavit in eo error impietatis gloriam tantae virtutis.

Denique Arianae perfidiae furore repletus, in catholicos persecutione commota, plurimos episcoporum exsilio relegavit. Ecclesiarum reditus et privilegia abstulit, multos quoque terroribus in Arianam pestilentiam impulit, plerosque sine persecutione illectos auro rebusque decepit. Ausus quoque inter caetera haeresis suae contagia etiam rebaptizare catholicos, et non solum ex plebe, sed etiam ex sacerdotalis ordinis dignitate, sicut Vincentium Caesaraugustanum, de episcopo apostatam factum, et tanquam a coelo in infernum projectum.

Exstitit autem et quibusdam suorum perniciosus, nam quoscunque nobilissimos ac potentissimos vidit, aut capite truncavit, aut, opibus ablatis, proscripsit, et proscriptos in exsilium misit. Fiscum quoque primus iste locupletavit, primusque aerarium de rapinis civium hostiumque manubiis auxit. Primusque etiam inter suos regali veste opertus in solio resedit. Nam ante eum, et habitus et consessus communis ut populo ita et regibus erat. Condidit etiam civitatem in Celtiberia, quam ex nomine filii, Recopolim nominavit. In legibus quoque ea quae ab Eurico incondite constituta videbantur, correxit, plurimas leges praetermissas adjiciens, plerasque superfluas auferens. Regnavit autem ann. XVIII, defunctus propria morte Toleti.

Aera DCXXIV, ann. III imper. Mauricii, Leovigildo defuncto, filius ejus Recaredus regno est coronatus, cultu praeditus religionis, et paternis moribus longe dissimilis. Namque ille irreligiosus, et bello promptissimus, hic fide pius et pace praeclarus; ille armorum artibus gentis imperium dilatans, hic gloriosus eamdem gentem fidei trophaeo sublimans. In ipsis enim regni

sui exordiis catholicam fidem adeptus totius Gothicae gentis populos, inoliti erroris labe deserta, ad cultum rectae fidei revocat.

Synodum deinde episcoporum ad condemnationem Arianae haeresis, de diversis Hispaniae et Galliae provinciis congregat. Cui concilio idem religiosissimus princeps interfuit, gestaque ejus praesentia sua et subscriptione firmavit, abdicans cum omnibus suis perfidiam, quam hucusque Gothorum populus, Ario docente, didicerat, et praedicans trium personarum unitatem in Deum, Filium a Patre consubstantialiter genitum esse, Spiritum sanctum inseparabiliter a Patre Filioque procedere, et esse amborum unum Spiritum, unde et unum sunt.

Egit etiam gloriose bellum adversus infestas gentes fidei suscepto auxilio. Francis enim sexaginta ferme millium armatorum copiis Gallias irruentibus, misso Claudio duce adversus eos, glorioso triumphavit eventu. Nulla unquam in Hispaniis Gothorum victoria, vel major in bello, vel similis exstitit. Prostrati sunt enim et capti multa millia hostium, residua vero exercitus pars, praeter spem in fugam versa, Gothis post tergum insequentibus, usque in regni sui finibus caesa est. Saepe etiam et lacertos contra Romanorum insolentias et irruptiones Vasconum movit. Unde non magis bella tractasse, quam potius gentem, quasi in palaestrae ludo, pro uso certaminis videtur exercuisse.

Provincias autem quas pater bello conquisivit, iste pace conservavit, aequitate disposuit, moderamine rexit. Fuit autem placidus, mitis, egregiae bonitatis; tantamque in vultu gratiam habuit, et tantam in animo benignitatem gessit, ut omnium mentibus influens, etiam malos ad affectum amoris sui attraheret. Adeo liberalis, ut opes privatorum, et Ecclesiarum praedia, quae paterna labes fisco associaverat, juri proprio restauraret. Adeo clemens, ut populi tributa saepe indulgentiae largitione laxaret.

Multos etiam ditavit rebus, plurimos sublimavit honoribus. Opes suas in miseris, thesauros suos in egenis recondens, sciens ad haec illi fuisse collatum regnum, ut eo salubriter frueretur, bonis initiis bonum finem adeptus. Fidem enim rectae gloriae, quam initio regni percepit, novissime publica confessione poenitentiae cumulavit. Toleti fine pacifico transiit, qui regnavit annos XV.

Aera DCXXXIX, an. imperii Mauricii XIX, post Recaredum regem regnat Liuva filius ejus an. II, ignobili quidem matre progenitus, sed virtutis in dole insignitus. Quem in primo flore adolescentiae Wictericus, sumpta tyrannide, innocuum regno dejecit, praecisaque dextra occidit anno aetatis XX, regni vero II.

Aera DCXLI, an. imp. Mauricii XXI, exstincto Liuvane, Wictericus regnum, quod vivente illo invaserat, vindicat ann. VII. Vir quidem strenuus in armorum arte, sed tamen expers victoriae. Namque adversus militem Romanum praelium saepe molitus, nihil satis gloriose gessit praeter quod milites quosdam Segontiae per duces obtinuit. Hic in vita plurima illicita fecit, in morte autem, quia gladio operatus fuerat, gladio periit. Mors quippe innocentis inulta in illo non fuit: inter epulas enim prandii conjuratione quorumdam est interfectus, corpus ejus viliter est exportatum atque sepultum.

Aera DCXLIIX, an. imp. Phocatis octavo, Gundemarus post Wictericum regnat an. II. Hic Vascones una expeditione vastavit, alia militem Romanum obsedit. Morte propria Toleti decessit.

Aera DCL, an. imperii Heraclii II. Sisebutus christianissimus post Gundemarum, ad regale fastigium evocatur, regnat ann. VIII, mens. VI; qui initio regni Judaeos ad fidem Christianam permovens, aemulationem quidem habuit, sed non secundum scientiam; potestate enim compulit quos provocare fidei ratione oportuit. Sed, sicut est scriptum, sive per occasionem, sive per veritatem, donec Christus annuntiatur. Fuit autem eloquio nitidus, sententia doctus, scientia litterarum magna ex parte imbutus. In judiciis justitia et pietate strenuus ac praestantissimus, mente benignus, splendore regni praecipuus, in bellicis quoque documentis ac victoriis clarus.

Astures enim rebellantes, misso exercitu, in ditionem suam reduxit. Ruccones montibus arduis undique conseptos per duces evicit. De Romanis quoque praesens bis feliciter triumphavit, et quasdam eorum urbes expugnando sibi subjecit, residuas inter fretum omnes exinanivit, quas gens Gothorum post in ditionem suam facile redegit. Adeo post victoriam clemens, ut multos ab exercitu suo hostili praeda in servitutem redactos, pretio dato, absolveret, ejusque thesaurus redemptio existeret captivorum. Hunc alii proprio morbo, alii immoderato medicamenti haustu, alii veneno asserunt interfectum. Cujus exitus non modo religiosis, sed etiam optimis laicis exstitit luctuosus. Relicto Recaredo filio parvulo, qui post patris obitum princeps paucorum dierum, morte interveniente, habetur.

Aera DCLIX, ann. imperii Heraclii X, gloriosissimus Suintila gratia divina regni suscepit sceptra. Iste sub rege Sisebuto ducis nactus officium, Romana castra perdomavit, Ruccones superavit. Postquam vero apicem fastigii regalis conscendit, urbes residuas quas in Hispaniis Romana manus agebat, praelio conserto obtinuit, auctamque triumphi gloriam prae caeteris regibus felicitate mirabili reportavit. Totius Hispaniae infra Oceani fretum monarchia regni primus idem potitus, quod nulli retro principum est collatum. Auxit eo praelio virtutis ejus titulum duorum patritiorum obtentus, quorum alterum prudentia suum fecit, alterum virtute praelii sibi subjecit.

Habuit quoque et initio regni expeditionem contra incursus Vasconum Tarraconensem provinciam infestantium, ubi adeo montivagi populi terrore adventus ejus perculsi sunt, ut confestim, quasi debita jura noscentes, remissis telis et expeditis ad precem manibus, supplices ei colla submitterent, obsides darent, Ologitin civitatem Gothorum stipendiis suis et laboribus conderent, pollicentes ejus regno ditionique parere, et quidquid imperaretur efficere.

Praeter has militaris gloriae laudes plurimae in eo regiae majestatis virtutes, fides, prudentia, industria, in judiciis examinatio, strenua in regendo regno cura, praecipua circa omnes munificentia largus, erga indigentes et inopes misericordia satis promptus. Ita ut non solum princeps populorum, sed etiam pater pauperum vocari sit dignus.

Hujus filius Racimirus in consortium regni assumptus, pari cum patre solio conlaetatur, in cujus infantia ita sacrae indolis splendor emicat, ut in eo et meritis et vultu paternarum virtutum effigies praenotetur. Pro quo exorandus est coeli atque humani generis rector, ut sicut exstat concessu patrio socius, ita post longaevum parentis imperium sit et regni successione

dignissimus. Computatis igitur Gothorum regum temporibus ab exordio Athanarici regis, usque ad quintum gloriosissimi Suintilae principis annum, regnum Gothorum per annos CCLVI, Deo favente, reperitur esse porrectum. Item recapitulatio ejusdem Isidori in Gothorum laudem.

Gothorum antiquissima origo de Magog filio Japhet fuit, unde et Scytharum genus exstitit. Nam iidem Gothi Scythica probantur origine nati. Unde nec longe a vocabulo discrepant. Demutata enim ac detracta littera, Getae, quasi Scythae, sunt nuncupati. Hi igitur Septentrionis glacialia juga inhabitantes circa Scythica regna, quaeque sunt ardua montium cum caeteris gentibus possidebant, quibus sedibus impetu gentis Hunnorum pulsi, transgressoque Danubio, Romanis se dederunt. Sed, dum injurias eorum non sustinerent, indignati, regem sibi ex sua turba legunt, Thraciam irruunt, Italiam vastant, obsessam Urbem capiunt, Gallias aggrediuntur, patefactisque Pyrenaeis montibus, Hispanias usque perveniunt, ibique sedem vitae atque imperium locaverunt.

Populi natura pernices, ingenio alacres, conscientiae viribus freti, robore corporis validi, staturae proceritate ardui, gestu habituque conspicui, manu prompti, duri vulneribus, juxta quod ait poeta de ipsis: Mortem contemnunt laudato vulnere Getae. Quibus tanta exstitit magnitudo bellorum, et tam extollens gloriosae victoriae virtus, ut Roma ipsa victrix omnium populorum, subacta captivitatis jugo, Geticis triumphis accederet, et domina cunctarum gentium illis ut famula deserviret.

Hos Europae omnes tremuere gentes, Alpium his cessere obices. Vandalica et ipsa crebro opinata barbaries non tantum praesentia eorum exterrita, quam opinione fugata est. Gothorum vigore Alani exstincti sunt, Suevi quoque hactenus intra inaccessos Hispaniarum angulos coarctati, etiam eorum armis periculum finis experti sunt, et regno, quod desidioso torpore tenuerunt, turpiori nunc dispendio caruerunt, quanquam tenuisse hucusque valde sit mirum, quo sine experimento defensionis carere potuerunt.

Sed quis poterit tantam Gothicae gentis edicere virium magnitudinem, quandoquidem dum multis gentibus vix precum causa et munerum regnare licuerit, his tamen libertas magis de congressione quam de petita contigit pace, atque ubi sese necessitas bellandi opposuit, vires eos potius quam preces adhibuisse? Porro in armorum artibus spectabiles satis sunt, et non solum hastis, sed et jaculis equitando confligunt. Nec equestri tantum praelio, sed et pedestri incedunt. Verumtamen magis equitum praepeti cursu confidunt, unde et poeta: Getes, inquit, quo pergit equo.

Exercere enim se telis ac praeliis praeludere maxime diligunt. Ludorum certamina usu quotidiano gerunt. Hac sola tantum armorum experientia hucusque carebant, quod classica bella in mari gerere non studebant. Sed postquam Sisebutus princeps coelesti gratia regni sumpsit sceptra, ejus studiis ad tantam felicitatis virtutem profecti sunt, ut non solum terras, sed et ipsa maria suis armis adeant, subactusque serviat illis Romanus miles, quibus servire tot gentes et ipsam Hispaniam videt. Vandalorum historia.

Aera CDXLIV, ante biennium irruptionis Romanae urbis excitatae per Stiliconem gentes Alanorum, Suevorum et Vandalorum, trajecto Rheno fluvio, in Gallias irruunt, Francos proterunt,

directoque impetu ad Pyrenaeum usque perveniunt, cujus obice per Didymum et Veranianum Romanos nobilissimos ac potentissimos fratres occupato, ab Hispania tribus annis repulsi, per circumjacentes Galliae provincias vagabantur. Sed postquam iidem fratres, qui privato praesidio Pyrenaei claustra tuebantur, ob suspicionem tyrannidis, insontes, et nulla culpa obnoxii, a Constantio Caesare interfecti sunt, aera CDXLVI, memoratae gentes Hispaniarum provincias irrumpunt.

Aera CDXLVI, Vandali, Alani et Suevi Hispanias occupantes, neces vastationesque cruentis discursionibus faciunt, urbes incendunt, substantiam direptam exhauriunt, ita ut humanae carnes vi famis devorarentur a populis. Edebant filios suos matres; bestiae quoque morientium gladio, fame ac peste, cadaveribus assuetae, etiam in vivorum efferebantur interitum, atque ita quatuor plagis per omnem Hispaniam saevientibus, divinae iracundiae per prophetas scripta olim praenuntiatio adimpletur.

Aera CDLIX, post plagarum diram perniciem, quibus Hispania caesa est, tandem Barbari, ad pacem ineundam, Deo miserante, conversi, sorte in possessionem sibi ejus provincias dividunt. Gallaeciam enim Vandali et Suevi occupant; Alani Lusitaniam et Carthaginiensem provinciam; Vandali autem, cognomine Selingui, relicta Gallaecia, et postquam Tarraconensis provinciae insulas devastarunt, regressi, Baeticam sortiuntur. Hispani autem per civitates et castella residua plagis afflicti Barbarorum dominantium sese servituti subjiciunt. Primus autem in Hispania Gundericus rex Vandalorum successit, regnans Gallaeciae partibus annis XIIX. Qui, dum, rupto foedere pacis, Suevorum gentem in Erbasis montibus obsideret, relicta obsidione Suevorum, Balearicas Tarraconensis provinciae insulas depraedatur. Deinde, Carthagine Spartaria eversa, cum omnibus Vandalis, ad Baeticam transit, Hispalim diruit, actaque caede, in direptionem mittit. Qui cum auctoritate regiae potestatis irreverenter manus in basilicam Vincentii martyris civitatis ipsius extendisset, mox Dei judicio in foribus templi daemonio correptus interiit.

Aera CDLXVI. Gisericus, frater Gunderici, succedit in regnum annis XL. Qui, ex catholico effectus apostata, in Arianam primus fertur transisse perfidiam. Hic de Baeticae provinciae littore cum Vandalis omnibus, eorumque familiis, ad Mauritaniam et Africam, relictis Hispaniis, transfretavit. Cui Valentinianus Junior, Occidentis imperator, non valens obsistere, pacem mittit, et partem Africae quam Vandali possiderent tanquam pacifice dedit, conditionibus ab eo sacramenti acceptis ne quid ultra invaderet.

Ille autem, de cujus amicitia nihil ambigebatur, violata sacramenti religione, Carthaginem dolo pacis invadit, omnesque opes ejus, excruciatis diverso tormentorum genere civibus, in jus proprium vertit. Deinde Siciliam depraedatur, Panormum obsedit, Arianam pestilentiam per totam Africam intromittit, sacerdotes Ecclesiis pellit, martyres plurimos facit, et juxta prophetiam Danielis, demutatis mysteriis, sanctorum ecclesias Christi hostibus tradidit. Nec jam divini cultus loca, sed suorum esse habitacula jussit.

Adversus quem Theodosius Minor, Orientis imperator, bellum paravit, quod ad effectum non

venit. Hunnis enim Thraciam Illyricumque vastantibus, exercitus ad Vandalos missus, ad defendendos Thraces Illyrianosque, ex Sicilia revocatur. Majorianus autem imperator de Italia Hispanias veniens, cum in Carthaginiensi provincia aliquantas naves sibi ad transitum adversus Vandalos praeparasset, eas de littore Carthaginiensi commoniti Vandali per proditores arripiunt. Sicque Majorianus, a sua dispositione frustratus, Italiam revertitur, atque, a Ricchimiro patritio fraude circumventus, occiditur.

Quo comperto, Gisericus, non contentus solis Africae vastationibus, navibus advectus, Romam ingreditur, direptisque per XIV dies opibus Romanorum, relictam Valentiniani, et filias ejus, et multa millia captivorum secum tulit. Mox Carthaginem redit; et, per legatos ab imperatore postulata pace, Valentiniani relictam Constantinopolim remittit, quarum unam ex filiabus suis filio suo Hugnerico jure matrimonii copulavit. Sicque post multarum provinciarum clades, Christianorumque spolia atque neces, moritur regni sui anno XL.

Aera DVI, post Gisericum, Ugnericus, Giserici filius, regnat annis VII, mensibus V, habens in conjugio Valentiniani filiam, quam pater ejus ex Roma cum matre captivam adduxerat, qui et ipse, Ariano suscitatus furore, Catholicos per totam Africam atrocior patre persequitur, ecclesias tollit, sacerdotes et cuncti ordinis clericos in exsilium mittit. Monachos quoque atque laicos quatuor circiter millia exsiliis durioribus relegavit, martyres fecit, confessoribus linguas abscidit, qui, linguis abscissis, perfecte usque ad finem locuti sunt.

Tunc Laetus, Neptensis civitatis episcopus, gloriose martyrio coronatur. Qui dum Ariani contagii labe variis poenis maculari non potuit, victor repente coelos obtinuit. Ugnericus autem inter innumerabiles suarum impietatum strages, quas in Catholicos exercuerat, octavo regni anno, ut Arius pater ejus, interioribus cunctis effusis, miserabiliter vitam finivit.

Aera DXIV, Ugnerico succedit Guntamundus, regnans ann. XII, qui statim Ecclesiae pacem reformans, Catholicos ab exsilio revocavit.

Aera DXXVI, Guntamundo mortuo, Trasemundus regnat ann. XXVII, mens. IV. Iste, Ariana insania plenus, Catholicos insectatur, ecclesias claudit, Sardiniam exsilio ex omni Africana Ecclesia CXX episcopos mittit, Carthagine moritur. Cujus tempore Fulgentius, Ruspensis episcopus, in nostro dogmate claruit.

Aera DLIII, post Trasemundum Ildericus, Ugnerici filius, ex Valentiniani imperatoris filia natus, regnat ann. VII, mens. III. Iste, sacramento a decessore suo Trasemundo obstrictus, ne Catholicis in regno suo aut ecclesias aperiret, aut privilegia restauraret, priusquam regnaret, ne religionem sacramenti violaret, praecepit et sacerdotes catholicos ab exsilio reduci, et ecclesias aperiri, quem Gilimer, assumpta tyrannide, regno privat, et cum filiis carceris custodiae mancipat.

era DLX, Gilimer regnum cum tyrannide sumpsit, multos nobilium Africae provinciae crudeliter exstinguens, multorumque substantias tollens, adversus quem Justinianus imperator, visitatione Laeti episcopi, qui ab Ugnerico Vandalorum rege martyr fuerat factus, exercitum cum Belisario magistro militum duce mittit. Initoque idem Belisarius praelio Guntemirum et Gebamundum

regis fratres primo praelio superatos interficit, deinde ipsum Gilimirum in fugam versum. Africam capit nonagesimo septimo Vandalorum ingressionis anno.

In ipso autem Belisarii occursu priusquam congressio fieret, Gilimer tyrannus Ildericum regem cum quibusdam generis ejus affinibus occidit. Belisarius autem Gilimirum tyrannum capit, eumque cum divitiis ex rapinis provinciarum et Africae conquisitis Constantinopolim Justiniano imperatori adducit. Sicque regnum Vandalorum cum populo atque stirpe deletur aera DLXIV, quod permansit CXIII ann., a Gunderico rege usque ad Gilimiri interitum.

Aera CDXLVII, Suevi, principe Hermerico, cum Alanis et Vandalis simul Hispanias ingressi sunt, atque omnem Gallaeciam cum Vandalis occupant. Vandalis autem Africam transeuntibus, Gallaeciam soli Suevi sortiti sunt, quibus praefuit in Hispaniis Hermericus annis XXXII. Gallaeci autem in parte proviae regno suo utebantur. Quos Hermericus assidua vastatione depraedans, tandem morbo oppressus, pacem cum eis fecit, Recchilanem filium suum in regnum substituit, qui cum magna parte exercitus missus, Andevotum Romanae militiae ducem cum multis copiis ad Singilium Baeticae provinciae fluvium, inito bello, prostravit, magnis ejus auri argentique copiis occupatis. Inde Emeritam obsessam ingreditur, atque obtentam propria regno associat. Hermericus autem pater ejus, per annos VII diuturno languore affectus, interiit.

Aera CDLXXIX, Hermerico defuncto, Recchila, filius ejus, regnat ann. VIII, qui post obitum patris, Hispali obtenta, Baeticam et Carthaginiensem provincias in suam potestatem reducit, atque inde Emeritae, sub cultu, ut ferunt, gentilitatis vitam finivit.

Aera CDXXCVI, Recchiarius, Recchilanis filius, catholicus factus, succedit in regnum annis IX, accepta in conjugium Theuderedi regis Gothorum filia. Initio regni auspicatus Vasconias depraedatur; mox ad Theuderedum socerum suum profectus, Caesaraugustanam regionem remeans, Gothis auxiliantibus, vastat. Tarraconensem provinciam, quae Romano imperio deserviebat, invadit. Carthaginienses regiones, quas Recchila pater ejus Romanis reddiderat, in praedam mittit. Ad ultimum, dum Theudericus rex Gothorum in Hispaniam ingrederetur, inito praelio adversus eum, primo fugatur, deinde captus occiditur.

Aera CDXCV, exstincto Recchiario, Suevi, qui remanserant in extrema parte Gallaeciae, Maldram Massilae filium regem sibi constituunt. Mox bifariam divisi, pars Frantanem, pars Maldram regem appellant. Nec mora. Frantane mortuo, Suevi, qui cum eo erant, Recchimundum sequuntur, et, cum Maldra pace inita, pariter partes Lusitaniae depraedantur. Maldra autem tertio regni anno a suis jugulatur.

Aera CDXCIIX. Maldra interfecto, inter Frumarium et Remismundum oritur de regni potestate dissensio; sed Frumarius cum manu Suevorum, quam habebat, Flaviensis urbis conventum gravi evertit excidio. Remismundus autem vicina sibi pariter Auregensium et Lucensis conventus maritima populatur.

Aera DII, Frumario mortuo, Remismundus, omnibus Suevis in suam ditionem regali jure revocatis, pacem cum Gallaecis reformat, legatos foederis ad Theudericum regem Gothorum mittit, a quo

etiam per legatos, et arma, et conjugem, quam haberet, accepit. Inde ad Lusitaniam transit. Conimbriam pace deceptam diripit. Olyssipona quoque ab eo occupatur, cive suo, qui illi praeerat, tradente Lusidio. Hujus tempore Ajax, natione Galata, effectus apostata Arianus, inter Suevos, regis sui auxilio, hostis catholicae fidei et divinae Trinitatis emergit, de Gallicana Gothorum regione hoc pestiferum virus afferens, et totam gentem Suevorum lethalis perfidiae labe inficiens. Multis deinde Suevorum regibus in Ariana haeresi permanentibus, tandem regni potestatem Theudemirus suscepit.

Qui confestim, Arianae impietatis errore destructo, Suevos catholicae fidei reddidit, innitente Martino, monasterii Dumiensis episcopo, fide et scientia claro, cujus studio et pax Ecclesiae ampliata est, et multa in Ecclesiasticis disciplinis Gallaeciae regionibus instituta. Post Theudemirum Miro Suevorum princeps efficitur, regnans ann. XIII. Hic bellum secundo regni contra Ruccones intulit. Deinde in auxilium Leovigildo Gothorum regi adversus rebellem filium expugnandum Hispalim pergit, ibique terminum vitae clausit.

Huic Heboricus filius in regnum succedit, quem adolescentem Andeca, sumpta tyrannide, regno privat, et monachum factum in monasterio damnat, pro quo non diu est dilata sententia. Nam Leovigildus, Gothorum rex, Suevis mox bellum inferens, obtento eodem regno, Andecanem dejecit, atque detonsum, post regni honorem, presbyterii officio mancipavit. Sic enim oportuit ut quod ipse regi suo fecerat, rursus idem congrua vicissitudine pateretur. Regnum autem Suevorum deletum in Gothos transfertur, quod mansisse CLXXVII annis scribitur.

ISIDORI HISPALENSIS ETYMOLOGIARUM SIVE OPUS DE ORIGINE QUARUMDAM RERUM LIBRI XX AC HISTORIA DE REGIBUS GOTHORUM, VANDALORUM ET SUEVORUM. PROF. DR. DARCY CARVALHO. FEA-USP. SÃO PAULO. BRAZIL. ANNO 2021. STUDIES IN MEDIEVAL AND MODERN LATIN. The Etymologiae (The Etymologies) is an encyclopedia compiled by Isidore of Seville (c. 560–636) towards the end of his life. Isidore was encouraged to write the book by his friend Braulio, Bishop of Saragossa. The Etymologies summarized and organized a wealth of knowledge from hundreds of classical sources; three of its books are derived largely from Pliny

the Elder's Natural History. Isidore acknowledges Pliny, but not his other principal sources, namely Cassiodorus, Servius and Solinus. The work contains whatever Isidore, an influential Christian bishop, thought worth keeping. Its subject matter is extremely diverse, ranging from grammar and rhetoric to the earth and the cosmos, buildings, metals, war, ships, humans, animals, medicine, law, religions and the hierarchies of angels and saints. Etymologiae covers an encyclopedic range of topics. Etymology, the origins of words, is prominent, but the work covers among other things: grammar, rhetoric, mathematics, geometry, music, astronomy, medicine, law, the Roman Catholic Church and heretical sects, pagan philosophers, languages, cities, animals and birds, the physical world, geography, public buildings, roads, metals, rocks, agriculture, ships, clothes, food and tools. Etymologiae was the most used textbook throughout the Middle Ages. It was so popular that it was read in place of many of the original classical texts that it summarized, so these ceased to be copied and were lost. From Wikipedia, the free encyclopedia.

FINIS